

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI

**GİRİT SAVAŞI İLE İLGİLİ
BİR TÜRK KAYNAĞININ TAHLİLİ**
(TTK Kütüphanesi'nde Bulunan
Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma)

Doktora Tezi

Ayşe Pul

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mahmut H. Şakiroğlu

Ankara – 2004

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR IV

ÖNSÖZ..... V

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

MÜELLİF VE ESERİNE DAİR..... 6

1.1. Müellife Dair 6

1.2. Esere Dair 6

1.2.1. Eserin Başlığı 8

1.2.2. Eserin Telif Tarihi 8

1.3. Eserin Kaynak Değeri 9

1.4. Eserin Dili ve Üslûbu 10

1.5. Eserin Muhtevası..... 11

2. BÖLÜM

GİRİT'İN FETHİ TARİHİNİN KAYNAKLARI..... 12

2.1. Müellifin Yararlandığı Kaynaklar 12

2.1.1. Kâtib Çelebi'nin Fezlekesi 12

2.1.2. Naima Tarihi 15

2.1.3. Fındıklılı Silahdâr Mehmed Efendi Tarihi 18

2.1.4. Mehmed Râşid Efendi Tarihi 19

2.1.5. Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye.....	20
2.2. Girit'in Fethini Konu Alan Başlıca Eserler.....	22

3. BÖLÜM

MÜELLİFİN SİYASÎ, EKONOMİK, SOSYAL VE ASKERÎ ALANDA

VERDİĞİ BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ..... 29

3.1. Siyasî Alanda Değerlendirmeler 29

3.1.1. Girit Seferlerinden Önce Osmanlı Devleti'nin Durumu 29

3.1.2. Girit Adasının Fethine Niçin Geç Karar Verildi? 31

3.1.3. 1645 Yılından Önce Osmanlılar Tarafından Girit'e Yapılan Seferler 34

3.1.4. Seferin Sebebi ve Başlaması 36

3.1.4.1. Seferin başlaması 39

3.1.4.2. Gelişmesi..... 40

3.1.4.3. Sonuçlanması 49

3.1.5. Savaşın Uzun Sürmesinin Nedenleri..... 55

3.1.6. Nüfûz Mücadeleleri..... 56

3.2. Ekonomik Alanda Değerlendirmeler 61

3.2.1. Devletlerarası Ticarî İlişkiler 63

3.2.2. Ticareti Yapılan Mallar 67

3.3. Coğrafyası, Tarihi ve Sosyal Durumu İle İlgili Değerlendirmeler 70

3.3.1. Girit'in Coğrafi Konumu 70

3.3.2. Girit'in Tarihi 72

3.3.3. Toplumsal Durumu 75

3.3.4. Camiler.....	77
3.4. Askerî Alanda Değerlendirmeler	80
3.4.1. Ordu ve Donanma	80
3.4.2. Sarf Olunan Mühimmat ve Adanın İaşesi.....	84
3.4.3. Şehit Olanların Sayısı Meselesi	88
FİHRİST	91
SONUÇ	103
ÖZET	106
ABSTRACT	107
BİBLİYOGRAFYA	108
METİN	1-240
EKLER	241

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
EI	Encyclopaedia of Islam
İ.A.	İslam Ansiklopedisi
MAD	Maliyeden Müdevver Defterler
s.	Sayfa
S.	Sayı
T.D.V.İ.A.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ter.	Tercüme
TTK	Türk Tarih Kurumu
v.	Varak
vb.	Ve başkası
vd.	Ve devamı
Yay.	Yayınlayan
Yay. Haz.	Yayına hazırlayan

ÖNSÖZ

Tarih araştırmalarında, kaynakların tenkit ve tahlil edilmesi önemlidir. Geçmişin mümkün mertebe gerçeğe yakın olarak yansıtılması için kaynakların saptanması, karşılaştırılması ve yorumlanması zor bir iş olarak görülse de mecburidir. Bu iş yapılırken hem müellifin karakteri, eğitimi ve konumu; hem de yaşadığı dönemin karakteri göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, geçmiş yüzyıllarda kişilerin kaydetmeye değer buldukları gelişmeler, buldukları mevkilere göre de değişmektedir. Bugün olduğu gibi o dönemlerde de ilm çalışmalar yapan kişilerin kendinden önceki yazarları bilmesi gerekiyordu. Müellifler ya gördükleri olayları, ya başkalarından duyduklarını anlatıyorlardı. Bunun dışında diğer müelliflerin yazdıklarından etkilenerek aktarmak zorunda kalıyorlardı.

Bu tezde müellifini tespit edemediğimiz, bazen canlı ifadelerle bazen de çok sade bir anlatım üslubuyla Girit'in fethini başından sonuna kadar anlatan bir yazma eser konu edilmektedir. Tez konusunun önemi  yönden değerlendirilebilir:

1. Tez konusunun temelini oluşturan ve Girit'in fethiyle ilgili olan bu yazma eser hakkında şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamış olması. Ayrıca, bu eserin tahlil edilmesiyle ulaşılacak bilgilerin değerlendirilmesi ve fetih ile ilgili diğer eserlerin tespit edilmesi.
2. Girit Adası'nın coğrafi ve stratejik açıdan önemi, ilgili dönemde adayla ilişkisi olan devletlerin Osmanlı Devleti'yle olan münasebetleri.
3. 24 yıl süren savaş esnasında verilen kayıplar, mal, iktisadî ve sosyal boyutlarının incelenmesi.

Bu araştırmada, Girid Fethi Tarihi isimli yazma eserin transkripsiyon ve tahlili yapılarak, eserin verdiği bilgilerin ışığında 24 yıl gibi uzun bir süreçte gerçekleştiği için maddi ve manevi yönden yıkıcı olan bir savaş ve adanın siyasî, ekonomik, sosyal ve askerî alanda değerlendirmeler konuyla ilgili diğer kaynaklarla desteklenerek de ortaya konmaya çalışılmıştır. Metnin tesisinde kolay okunabilirliği sağlamak açısından basit bir transkripsiyon uygulanmış, sadece ayn () ve hemzeler (‘) ile ayrılmıştır. Tarafımızdan yapılan düzeltmeler [] içinde gösterilmiştir. Dil ve üslup hususiyetleri aynen muhafaza edilmiştir. Türkçe imla kuralları uygulanmamıştır. Örneğin biten cümlenin sonuna nokta işareti konulmamış, cümleye başlarken büyük harfle başlanmamıştır. Özel isimler kesme işaretiyle ayrılmamıştır. Sadece şahıs ve yer isimleri büyük harfle başlamıştır. Yer isimleri ve tam okunamayan kelimeler parantez içinde klişelendirilmiştir.

Çalışmalarım esnasında kıymetli zamanlarını benim için ayıran, kaynakların değerlendirilmesi konusunda bana yol gösteren Sayın Hocam Prof. Dr. Mahmut şAKİROĞLU’na teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Değerli görüş ve tavsiyeleriyle çalışmama ışık tutan, hocalarım Sayın Prof. Dr. Özer ERGENÇ ve Sayın Prof. Dr. Mehmet ÖZ ve Yrd.Doç.Dr. Eftal ř. BATMAZ’a sonsuz teşekkürlerimi bildiririm. Çalışmam süresince maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışan eşim Sayın Ali Erdoğdu PUL’a, bilhassa büyük bir özveriyle çalışan değerli Kütüphaneci arkadaşlarım olmak üzere, Türk Tarih Kurumu alışma arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Ayşe PUL

GİRİŞ

Osmanlı Devleti için Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren XIX. yüzyıla gelinceye kadar olan dönem bir geçiş sürecidir. Bu yüzyıllar klasik yapının çözüldüğü, tımar sisteminin çeşitli nedenlerle bozulduğu, iç karışıklıklar sonucu siyasal bünyenin yıprandığı, merkezî yapının değişim sürecine girdiği, toprak kazanımlarının durduğu evredir. Özellikle XVII. yüzyıl Osmanlı toplumu için bunalım çağının başlangıcıdır. Bu yüzyılın başından itibaren girilen savaşlar, devletin yıpranmasına neden olan uzun ve zahmetli bir nitelik kazanmış, örneğin dönemin sadrazamı Koca Sinan Paşa'nın kazanmayı planlayarak itibarını arttırmayı amaçladığı 1593'te başlayıp 14 yıl süren Avusturya savaşları, düşünülenin tam tersine Osmanlı Devleti'nin maddi ve manevi zarara uğramasına neden olmuştur¹. Bağdat ve Tebriz'in geri alınması ve Girit'in fethedilmesi dışında 1664 Vasvar ve 1699 Karlofça antlaşmalarının daha da pekiştirdiği Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünün tartışıldığı bir dönem başlamıştır. Yine de XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti, hala dünyanın önemli bir askerî ve siyasî gücüne sahiptir.

1618-1648 yılları arasında cereyan eden Otuz Yıl Savaşları, Avrupa'yı bu süre içerisinde karışıklıklar içerisinde bırakmış, Osmanlı Devleti de 1578'den 1639 yılına kadar devam eden İran savaşlarıyla meşgul olmuş, bu savaşlar her iki devleti de yıpratmıştır.

¹ Mehmet Öz, "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", *Türkler*, c. 9, Ankara 2002, s. 715.

1645 yılında çeşitli nedenlerle Osmanlı Devleti'nin Venedik Cumhuriyeti'ne açtığı Girit Savaşı da önce büyük umutlarla girilen, fakat her geçen gün zorlukların arttığı ve devleti maddi ve manevi bir krizin içine sürüklediği bir savaş olarak önemini ortaya koymuştur. Ancak niçin bu tarihe kadar beklenmiştir? XIV. yüzyıldan itibaren Türkler tarafından Adaya çeşitli akınlar yapılmaya başlanmış, özellikle XVI. yüzyılda Akdeniz'deki hakimiyetlerini genişletmek ve pekiştirmek isteyen Osmanlılar, 1522'de Rodos'u, 1571'de Kıbrıs'ı fethetmişler ve stratejik önemi büyük olan Girit'i de fethetmek için fırsat kollamaya başlamışlardır. Venedikliler sıranın Girit Adasına geldiğini bildiklerinden bir taraftan Osmanlılarla iyi geçinme politikalarını korumuşlar, diğer taraftan da adadaki kaleleri tahkim etmişler ve adanın savunmasını güçlendirmişlerdir.

1644 yılında Darüssaade ağası Sümbül Ağanın Mısır'a giderken Malta korsanları tarafından saldırıya uğraması ve elde ettikleri ganimeti Girit'e getirmeleri Osmanlılar için bir fırsat olarak görülmüş, Malta'ya hareket olarak açıklanan Girit Seferi gizlenmiştir.

Girit Adası, şüphesiz ki coğrafi konumundan da kaynaklanan bir öneme sahip olup, tarihin en eski devirlerinden beri siyasî çıkarların çatışma alanı haline gelmiş, üzerinde pazarlıklar yapılmıştır. Özellikle Ortaçağ'da adaya hâkim olma mücadelesi Doğu Akdeniz ve Ege'de üstünlük kurma ile aynı anlama gelmiştir.

1669 yılından sonra Türk hakimiyeti altında kalmış olan Girit adası, bilindiği gibi, Balkan harbinden sonra Türk vatanından koparılan parçalardan birisi olmuştur. Kütüphanelerimizdeki ve arşivlerimizdeki tasnif işlemlerinin tamamlanması ve bunların yayınlanmasıyla Ada hakkında daha geniş bilgilere ulaşılabilecektir. Bu hususta

şimdiye kadar bir takım araştırmalar yapılmış ve hiç şüphesiz bazı noktalar aydınlığa kavuşturulmuştur.

Son fethedilen yerlerden olması, uzun ve kanlı savaşlardan sonra alınması ve adada yüzyıl daha çatışmaların olmamasından dolayı, bu konuda gazavatname veya fetihname türünden birçok eser kaleme alınmıştır.

Fetihnameler, gazavatnameler ile ilgili geniş bilgilerin yer aldığı Agah Sırrı Levend'in *Gazavatnameler ve Mihaloğlu Ali Bey Gazavatnamesi* adlı eserinde Girit'in fethi ile ilgili fetihname türünden eserlerden geniş şekilde bahsedilmektedir. İnceleme konusu olan yazma eser hakkında ise "müellifinin belli olmadığı ve ifadesinin dağınık olduğu" dışında başka bilgi bulunmamakta, başka bir nüshasının olup olmadığı belirtilmemektedir.

Girit savaşlarıyla ve Kandiye'nin fethiyle ilgili çok sayıda fetihname, gazavatname türünden eserler yazılmıştır. Bunlar: Tarih-i Fâzıl Ahmed Paşa ve Feth-i Kandiye, Tarih-i Fâzıl Ahmed Paşa, Tevârih-i Feth-i Kal'a-i Kandiye li Köprülü Sadr-ı a'zam Ahmed Paşa, Cevâhirü't-tevârih, Fütûhât-ı Hanya, Tevârih-i Cezire-i Girid Sene 1055, Girid Seferi, Tarih-i Mu'teber, Kandiye Fethi, Fetihnâme-i Kal'a-i Kandiye, Tarih-i Girid, Tarih-i İkritis, Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye, Tarih-i Sülâle-i Köprülü'dür.

Bunlar içinde, Nuri Adıyeke tarafından *Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye* ve Nural Tunahioğlu tarafından *Tevârih-i Fethi Kal'a-i Kandiye li Köprülü Sadr-ı a'zam Ahmed Paşa* isimli eserler Yüksek Lisans çalışması olarak değerlendirilmiştir. Bunların dışında herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Yabancı menşeli kaynaklarda zengin bir literatür oluşturulmasına rağmen, Türkiye’de günümüz kaynaklarında Girit’in fethi konusunu müstakil olarak işleyen – bir iki doktora çalışması dışında- eserler hemen hemen yok denecek kadar azdır. Girit, ansiklopedilerde bir madde halinde sınırlı bir durumda kalmaktan kurtulamamıştır. Günümüz Batılı kaynaklar arasında Girit’in Osmanlı egemenliğine geçmesinden itibaren adanın durumunu anlatan, özellikle önemine dikkat çekilebilecek olan bir eser, Molly Green’in *A Shared World, Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean*, (Princeton University Press, Princeton, New Jersey 2000) isimli eseridir. Eserin konusunu Venedik’ten Osmanlı egemenliğine geçen Girit Adasının 1720 tarihine kadar olan sosyal, iktisadi ve kültürel değişimin sonuçları oluşturmaktadır. Bu eser, daha çok Kandiye’deki Şeriyye Sicillerinden bazılarına ve Venedik arşivlerine dayanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca Yunanca kaynaklar ve Batılı seyyahların eserlerine de başvurulmuştur. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nden çok az bahsedilmiştir. Bizim çalışmamız ise, Girit Fethi Tarihi isimli yazma eserin tahlil edilmesiyle, bu konuda diğer birinci el ve araştırma kaynakları da kullanarak, Girit’in fetih süreci ve bu süreç dahilinde yeri geldikçe siyasî, ekonomik, sosyal ve askerî bakımdan durumunu incelemektir.

Nuri Adıyeye’nin XIII. Türk Tarih Kongresi’nde sunduğu “Girit Seferine Konulan Nokta Kandiye’nin Fethi” isimli bildiride sözünü ettiğimiz yazma hakkında herhangi bilgi bulunmazken, dönemin tarihçi ve gezginlerinin eserleri hakkında bilgilere yer verilmektedir.

Yine dönemin tarihçileri tarafından kaleme alınan eserlerden de faydalanılmıştır. Bu eserler, incelediğimiz yazma eser müellifinin yararlandığını

düşündüğümüz eserlerdir. Katib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr* isimli eserini Girit seferleri dolayısıyla yazmıştır. Bu eserde, Osmanlıların ilk dönemlerinden itibaren 1656 yılına kadar gelen deniz muharebeleri anlatıldıktan sonra, bilhassa Girit seferlerinde karşılaşılan yenilgiler ve buradaki hatalar gösterilerek, bunların giderilmesi için çarelerin aranması gerektiği üzerinde durulmuştur. Yine Katib Çelebi'nin *Fezleke* başlığını taşıyan tarihi 1591'den başlayarak 1655 yılına kadar olan olayları ihtiva etmektedir². Vakanüvis tarihleri arasında en önemlilerinden sayılan *Naima Tarihi de Fezleke*'yi esas alan bir eser olarak yararlanılan kaynaklar arasındadır.

Silahdar Tarihi'nde de özellikle Girit'in fethiyle ilgili bilgiler mevcuttur. Özellikle bir vakanüvis olmasıyla da ayrı bir öneme sahip olan Raşid Efendi'nin Tarihi'nde geniş şekilde konuyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Eserin anlatımıyla tahlilini yapacağımız eserin anlatımı arasında benzerlikler bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin eserinde de fetih süreci anlatılırken, Girit'in şehir ve kasabaları, kaleleri hakkında geniş bilgiler bulunmaktadır. Müellifin bunlardan da istifade etmesi muhtemeldir. Çalışmanın ilgili bölümünde bu konu daha etraflı olarak incelenecektir.

² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Orhan Şaik Gökyay, "Katip Çelebi; Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri", *Katip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, TTK Yay., Ankara 1957, s. 3-90.

1. BÖLÜM

MÜELLİF VE ESERİNE DAİR

1.1. MÜELLİFE DAİR:

Müellif, eserin herhangi bir yerinde kendisi, mevkii ve yaşadığı yer hakkında bir ipucu vermemektedir. Ancak, faydalandığı kaynaklardan olduğu gibi aktarma metodunu uygulamış ve onların ifadelerini neredeyse aynen kullanmıştır. Bu aktarmaları yaparken oldukça yazım yanlışı yapmıştır. Bu durum müellifin devlet kademesinde yer almadığı, küttab veya ulemadan olmadığı, avamdan veya asker sınıfından olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Satır aralarına ekler yapmasından ve yer yer cümlelerin üstünü çizmesinden dolayı bu eserini müsvedde olarak yazılmış olabileceğini düşündürmektedir.

1.2. ESERE DAİR:

Girid Fethi Tarihi adlı eser Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Yazmaları arasında Y/29 numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Eserin ilk sayfasında Türk Tarih Encümeni'ne ait eski rakamlarla 1325-1327/1907-1909 tarihinin belirtildiği bir damga bulunmaktadır. "Numero: 8" ve sonradan eklendiği düşünülen "Girid Fethi Tarihi" ifadesi yine Osmanlıca kaydedilmiştir.

Eser, 245 varaktan oluşmakta, başlangıç sayfası hariç satır sayısı 15-21 arasında değişmektedir. Fakat 18-19-20 satırdan oluşan varaklar daha yoğun olarak görülmektedir.

Eserde yer yer üstü çizilmiş satırlar bulunmaktadır³. Satır kenarlarına veya satır aralarına eklenmiş cümleler yer almaktadır⁴. Eklenmiş cümlelerin özellikleri şu şekildedir:a) Unutulan bölüm başlıkları; b) Kısa da olsa verilen bölümler; c) Düzeltmeler ve eklemeler, d) Küçük notlar.

Bölüm başlangıçlarında ilk birkaç kelimenin altı çizilerek yeni bir bölüme geçildiği belirtilmiştir.

Ayrıca sayfa numaralarında da atlanmış veya iki kere yazılmış olanlar bulunmaktadır. 45 ve 236 numaralı iki sayfa bulunmakla birlikte, 57 ve 238 numaralı sayfa bulunmamaktadır. Fakat metinde herhangi bir atlama veya mükerrer kayıt yoktur.

Eserin başı:

“Girid seferinin zuhûr ve sebebi beyânındadır.

Vâkı’ a bin elli dört sâlinde dârü’s-sa’ade ağası Sünbül Ağanın bâ’zı vaz’ ü hareketi tab’-ı padişaha muhalif gelüb Mısırdan Taşyatar ‘Ali Ağayı getirüb ve dârü’s-sa’ade ağası idüb ve Sünbül Ağayı Mısıra nefy fermân itdiklerinden deryâ tarafından gitmek mukarrer olub ve alay gemileri gitmiş bulunmağla henüz

³YAZMA,9a,10b,11b,19a,21a,23b,31b,32b,37a,42b,44b,45a,51b,55a,58a,41a,60b,61a,61b,62a,64b,66a,67a,70a,73a,74b,79a,80b,82b,85b,86a,90b,94a,94b,95a,96b,100b,102b,124a,137a,137b,144a,146b,147a,151a,160a,163a,166b,180b,185a,190a,196a,198a,205a,221b,223a,227b.

⁴YAZMA,6b,7a,8b,14b,15a,15b,16a,22a,26a,27a,29a,30a,32a,35a,35b,42a,43a,44b,51a,52a,69b,73b,78a,78b,79a,80a,89a,89b,94b,95b,96b,109a,116b,125b,132a,132b,133b,146b,147b,151a,156b,162b,163a,165a,170b,173a,174b,175a,175b,192b,193a,194a,197b,199a,202a,208a,210b,222b,224b,227b,228b,229b,230b,235b.

Karadenizden cedîd yapılub gelmiş İbrahim nâm re'isin sefinesi hazr bulunub bilâ tavakkuf ol gemiye girüb cümle emvâl...” şeklindedir.

Eserin sonu:

“...kıssadan hisse budur ki erbâb-ı devlet cem’ zamanında mekr-i düşma(n)dan gaflet olunmayub deyûb ... yüzünden görinen söziyle âmil olmak ve târik-i haram ve ihtiyâtı koyub gazâ ve cihâd esbâbında ne lâzım deyû ihmâl ve tekâsül eylemek câ’iz değildir son pişmanlık fâide bir dahi virmez gereği gerekmez mukayyed olmak ve muhkem-i hıfza etmek etmek (iki defa yazılmıştır) gerekdir Girid Cezire Tarihi bunda tamâm olunmuşdur.” şeklinde sona ermektedir.

Eserine dair tek kayıt olan Agah Sırrı Levend’in eserinde; tarihi ve müellifinin tespit edilemediği ve ifadesinin çok dağınık olduğu belirtilmektedir⁵.

1.2.1. *Eserin Başlığı*: Eserin ilk sayfasında Eski harflerle “Girid Fethi Tarihi” ismi kaydedilmiş ise de, eserin sonundaki “*Girid Cezire Tarihi* bunda tamâm olunmuşdur” ifadesinden “Girid Cezire Tarihi” başlığını taşıması gerektiği söylenebilir.

1.2.2. *Eserin Telif Tarihi*: Bu konuda herhangi bir tarih vermek zor gibi görünmekle birlikte, faydalandığı kaynaklara bakılarak aşağı yukarı hangi yüzyılda telif edildiği söylenebilir. Son yararlandığı kaynak olarak *Raşid Tarihi*⁶, 1660-1721

⁵ Agah Sırrı Levend, *Gazavatnameler ve Mihaloğlu Ali Bey Gazavatnamesi*, Ankara 1956, s. 115.

⁶ Tarihini 1714-1723 yılları arasında Vakanüvislik görevindeyken kaleme almıştır. Kaynaklarından biri Fındıklılı Silahdar Mehmed Ağa’nın *Zeyl-i Fezleke* ve *Nusretnâmesi*’dir. *Naima Tarihi*’nin müsvedde kısımlarından, *Ata Tarihi* ve Defterdar Sarı Mehmed Paşa’nın *Zübdetü’l-*

yılı olaylarını anlatmaktadır. Kandiye muhasarası esnasında şehit olanlar ve sarf olunan mühimmat miktarları belirtilirken *Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye* adlı eseri kullandığı tespit edilmiş; bu eserin ilk telif tarihi ise 1766 yılıdır. Bu eserin D.T.C.F. nüshası ise 1774 tarihlidir. Bu durum, eserin XVIII. yüzyılın sonlarında yazılmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

1.3. ESERİN KAYNAK DEĞERİ:

Müellif, bilhassa yararlandığı yazılı kaynaklardan bilgileri olduğu gibi aktarma yoluna gitmiş, olabildiğince ayrıntılı şekilde alıntılar yapmıştır. Tek bir kaynakla yetinmeyip çeşitli kaynaklara başvurmuş, fakat onlardaki bilgileri eleştirel bir gözle değerlendirmemiştir. Aktardıklarının doğruluk ve gerçekliğini irdelemeksizin Girit ile ilgili tüm bilgileri seçmiş, hadiselerin ayrıntılarına girmiştir. Bu eser, müellifin kendi dil ve üslûbunu yansıtmaktan uzak, diğer yazarların eserlerinden çok geniş olarak yararlanan bir derleme eser niteliğine bürünmüşse de eser, 1645-1669 yılları arasını kapsayan tüm fetih sürecini anlatan birkaç eserden biri olması özelliğiyle önemini ortaya koyar. Ayrıca eserin yazıldığı ortam içerisinde toplumsal bir niteliği de vardır. Müellifin eserini XVIII. yüzyılın sonlarında kaleme almış olduğu düşünülürse, bu yüzyılda uzun süren ve yenilgi ile sonuçlanan savaşlar neticesinde toplumdaki umutsuz havayı görerek, atalarının uzun savaş yıllarında yaptığı kahramanlıkları, fedakarlıkları anlatarak topluma inmeye çalışmış, gündelik hayak içerisindeki insanlara kahramanlık ve fedakarlık duygusunu vermeye çalışmıştır. Yeri geldikçe canlı anlatımlarla, yer yer fazla ayrıntılara girerek bu fethi toplum

*Vekâyii'*nden de faydalanmıştır. Bu konuda bkz. M. Kemal Özergin, "Raşid", *İ.A.*, c. IX, İstanbul 1964, s. 634.

içinde canlı tutmaya çalışmış, herkesin okuyabileceği bir eser ortaya koymuştur. Girit'in fetih sürecini konu edinen müstakil bir eser meydana getirmiş olan müellif, böylece konuyla ilgilenenlere diğer kaynakları da işaret etmiştir. Ayrıca eserde herhangi bir devlet büyüğüne takdim edildiğine dair bir bilgi bulunmamasından tarafsız olarak bilgileri ortaya koyduğu ve iddia sahibi olmadığı düşünülmektedir.

1656 yılına kadar olan olaylar için Kâtib Çelebi'nin *Fezleke* isimli eserinden olduğu gibi aktarmalar yaptığı için *Fezleke* esaslı bir eser özelliğini yansıtmaktadır.

1.4. ESERİN DİLİ VE ÜSLÛBU:

Daha önce de belirtildiği gibi ne zaman ve kim tarafından yazıldığı henüz tespit edilemeyen eser, dil bakımından sade denilebilecek bir Türkçe ile yazılmıştır. Özellikle Kâtib Çelebi, Fındıklılı Silahdar Mehmed Ağa ve Mehmed Raşid Efendi'den büyük ölçüde alıntılar yaptığı düşünülürse, bu durum daha iyi anlaşılabilir. Eserde yabancı kelimelerin ve isimlerin, özellikle coğrafi mevki ve kale adlarının yazılışlarındaki “duyulduğu gibi yazma” alışkanlığı bunların çözümünü zorlaştırmaktadır.

Zaman zaman yazım hatalarına rastlanmaktadır. Özellikle ya müellifin özelliğinden ya da naklettiği eserlerin üslûbundan kaynaklanan yazım yanlışları mevcuttur. Bazı kısımlarda kef harfi ile yazılması gerekenler kaf ile, se ile olanlar sad ile, te ile olanlar tı ile, elif ile olanlar ayn ile yazılmıştır. Yine eksik harfle yazılanlar olduğu gibi, gereğinden fazla harfle de yazılanlar olmuştur. Örneğin; ulûfe=lufe () (27a), Mora=Morah () (36a), af=afv () (40b), ahvâl=ahvl () (74a), zâhire=zahre () (80b), Havf=haf () (108b), Sekbanbaşılık=sekbaşlık () (109a), Şuşuri=Şuşuru () (114b),

leşker=keşler () (115b), telhis=tehlis () (136a). Bu örnekler daha da çoğaltılabilir.

Ayrıca konu başlıklarını belirtmek için renkli mürekkep kullanılmamış, herhangi bir süsleme veya işaret yapılmamıştır.

1.5. ESERİN MUHTEVASI:

Eserde 1645 yılında Girit'e sefer düzenlenmesine sebep olan olaydan başlayarak, Silahdar Yusuf Paşa'nın Hanya'yı fethi, Deli Hüseyin Paşa'nın faaliyetleri, Fazıl Ahmed Paşa'nın Kandiye muhasarası, tayinler ve aziller, fethedilen yerler hakkında bilgiler, donanmanın durumu, deniz savaşları, yardımda bulunan devletler, devlet görevlilerine gönderilen hilatler ve hediyeler, lağım savaşları, arz ve mektuplar, sarfolunan mevacib ve zehayir, adanın tarihi ve coğrafyası, şehit ve yaralıların sayısı, sarfolunan mühimmat, kahramanlık hikayeleri, gün gün Kandiye'nin kuşatılması, Venedik Cumhuriyeti ile yapılan barış görüşmeleri ve daha başka konular hakkında bilgileri içermektedir. Eserin başında veya sonunda içindekilere ait bir fihrist bulunmamaktadır.

Bölümleri belirlerken herhangi bir işaret veya renkli mürekkep kullanmamış, "Der beyân-ı, çünkü, ahvâl-i, bu taraftan, zikrolan, işbu" kelimeleri ile bir sonraki bölüme geçmiş, bu kelimelerin haricinde her bölümün başında mutlaka "izn-i cânib-i" ifadesini belirtmiştir.

2. BÖLÜM

GİRİT'İN FETHİ TARİHİNİN KAYNAKLARI

2.1. MÜELLİFİN YARARLANDIĞI KAYNAKLAR:

Müellif, hadiselere bizzat şahit olan veya devlet kademesinde buldukları görevden dolayı resmi evraka ulaşabilen kişilerin kaleme aldıkları tarih eserlerini değerlendirerek, “olduğu gibi aktarma” yoluyla derleme niteliği taşıyan bir eser vücuda getirmiştir. Ancak kullandığı kaynakları açık bir dille belirtmemiştir.

Eser, seferin başlaması tarihi olan 1055/1645 yılından 1065/1655 yılına kadar hadiseleri Kâtib Çelebi'nin *Fezleke* (1591-1654) isimli eserinden ve *Naima Tarihi*'nden (1591-1659) anlatım ve olayların akışı yönünden neredeyse aynı denebilecek bir tarzda aktarmalar yapmıştır. 1065/1655 yılından itibaren ise *Silahdar Tarihi* (1654-1694) ve *Raşid Tarihi*'nden (1660-1721) yararlanmıştır. Kandiye savaşları esnasında kaybedilen asker sayıları ve sarf olunan mühimmat miktarlarını *Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye* isimli eserden nakletmiştir. Bu kaynakları daha ayrıntılı inceleyecek olursak:

2.1.1. *Kâtib Çelebi Fezlekesi*: XVII. yüzyıla damgasını vurmuş şahsiyetler arasında Kâtib Çelebi verdiği eserlerle önemli bir yer tutmaktadır. Çeşitli konulara dair birçok eseri bulunan Kâtib Çelebi'nin *Fezleke* isimli eseri tarih araştırmalarında

önemli bir kaynaktır. 1592-1654 yılı olaylarını ayrıntılı bir şekilde anlatan eser⁷, yazma eserimizin aynen aktarmalar yaptığı başlıca eserdir. İfadeler birebir aynı olmamakla birlikte muhteva bakımından aynıdır. İfadelerin değişikliğine şu örnekler verilebilir⁸:

“...sabıkân harem-i hümâyûnda mukarrib-i pâdişâh olan Silahdar Yusuf Ağa ki taşra çıkub...” (3b)

“...ve harem-i hümâyûnda mukarrib-i hazret-i hünkâr olan Silahdar Yusuf Ağa taşra çıkdıkda...”(Fezleke 239)

“...Amasya beği Ahmed Paşa yanında mevcûd bulunan ve vali-i vilâyet-i Karaman Turak Paşa...” (3b)

“...Amasya beği Ahmed Paşa yanında mevcûd bulunanlar ve vali-i Karaman Turak Paşa...” (F. 239)

“...donanma-yı hümâyûn serdar olmuş karar-dâde rey’-i pâdişâhî olmağla...” (3b)

“...rey’-i şerif-i pâdişâhî paşa-yı müzerrek donanma ‘askerine serdar olması karâr idüb...” (F. 239)

“...kapudânlık mansıbına leşker-i bahr ü berr sipehsalârlığı dahi zamm ve ilhak buyruldu...” (3b)

⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, Ankara 1982, s. 221.

⁸ Katib Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1287. Ayrıca bkz. Eyüp Baş, “Katib Çelebi (1609-1657)”, *Osmanlı*, c. 11, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 84. Hüseyin Gazi Yurdaydın, “Düşünce ve Bilim Tarihi (1600-1839)”, *Türkiye Tarihi*, Ed. Sina Akşin, c. 3, 4. Baskı, İstanbul 1995, s. 281-282.

“...kapudânlık mansıbına salâr-ı leşker-i berr ü bahri ‘ilâve kıldı...” (F. 239)

“...halkı ashâb-ı emvâl ve ehli cemâl olmağla...” (11a)

“...ve halkı maldâr ve cemâl sahibi olmağla...” (F. 245)

“...guzat-ı müslimin cenge tahrik ider iken kafir-i bedkar...” (11b)

“...guzâtı muharebeye tahrik iderken a’da-yı bedkâr...” (F. 246)

“...ol mahalde yigirmişer vukıyye gülle-i huneyn tob ile...” (19a)

“...ol mahalde yigirmişer vukıyye gelür ehneyn tob ile...” (F. 254)

Ayrıca diğerk bir fark da şudur: Kâtib Çelebi *Fezleke*’de her yılın sonunda vefat eden alim, şair, şeyh, vezir ve ünlü kişilerin kısa biyografilerini de verir; incelediğimiz eserde tabiyatıyla bunlara yer verilmez.

Kâtib Çelebi, *Tuhfetü’l-kibâr fi esfâri’l-bihâr* adlı eserinde de Girit seferlerini konu etmektedir. Bu eserini Girit seferlerinde deniz savaşlarında alınan yenilgilerden sonra yapılan hataları belirtmek amacıyla yazmıştır. Ancak, “Girid ceziresinde nice cenkler olub karaya müte’allık olan ahvâl bu kitabda yazılmamağla *Fezleke* nâm tarihte anları tafsîl üzere beyân eyledik bu mahalde ancak deryâ seferleri zikr idildi”⁹ demek suretiyle sadece deniz seferlerini konu ettiğini belirtmektedir. Ancak olayların akışı açısından bakıldığında müellif *Fezleke*’den yararlanmıştır. Aşağıdaki cümlede bu durum açıkça ifade edilmektedir.

⁹ Katib Çelebi, *Tuhfetü’l-kibâr fi esfâri’l-bihâr*, İstanbul 1329, s. 120.

“...sultânî tarih düşdi Fezlekedde yazar ki müşârü’n-ileyh Bosnevî idi...”¹⁰

“işbu feth-i celilü’l-kadrehû şûrâ-yı zaman vâfir tarihler yazdılar ve Musa Paşa kâtibi Fahri Efendi tarihi gazâ ol lafzı buldı müverrih Pîrîpaşazâde Hüseyin Beğ dahi bu gûne nazm tarihi yazmışdır...”¹¹

Levâmiu’n-nûr fi Zulemât-ı Atlas Minor (Atlas Minor Karanlıklarında Işık Parıltıları) isimli 1654 yılında Atlas Minor’dan tercüme ettiği eseri de incelediğimiz yazma eserde belirtilmektedir¹².

“...bu makâmda cezire-i mezbûreye müte’allik biki iki kelâm ile kısm-ı evveli tamâm idelüm kitâb-ı atlasda mestûr olduğu üzere Girid cezire bir tulânî ceziredir ki şarkdan garb ile ...”¹³

“...başka ba’zı yerleri hâli iken ma’mûr kıldı cezirenin bâki ahvâli tercüme itdiğimiz levâmiu’n-nûrda mestûrdur bu makamda bu kadar nakli itmek kifâyet ider...”¹⁴

Ayrıca yine *Tuhfetü’l-kibâr*’dan naklen iki kaynak daha zikredilmektedir. Bunlar *Nücümü’z-zâhire ve Ravzatü’l-mu’taridin*’dir¹⁵.

2.1.2. *Naima Tarihi*: Naima’nın¹⁶ XVIII. yüzyılın başında ortaya koyduğu *Tarihi*’nde (*Ravzatü’l-Hüseyn fi Hulâsâti Ahbâri’l- Hafikîn*) kendine özgü canlı,

¹⁰ YAZMA, v. 44a, *Naima Tarihi*, s. 170-180.

¹¹ YAZMA, v. 35b, *Fezleke*, s. 268. Piri Paşazade Hüseyin Beğ’in *Tarih-i Feth-i Hanya* isimli eseri Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm Arşivi, No: 1920’de kayıtlı bulunmaktadır.

¹² YAZMA, v. 241b, 242a; *Tuhfetü’l-kibâr*, s. 134. Ayrıca Katib Çelebi’nin eserleri hakkında bkz. Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, c. III, İstanbul 1965, s. 89; Gürbüz Deniz, “Katib Çelebi”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, c. 8, Ankara 1999, s. 128; Bekir Kütükoğlu, *Katip Çelebi “Fezlekesi”nin Kaynakları*, İstanbul 1974.

¹³ YAZMA, v. 241a, 242a, *Tuhfetü’l-kibâr*, s. 134, 135.

¹⁴ YAZMA, v. 242a, *Tuhfetü’l-kibâr*, s. 135.

¹⁵ YAZMA, v. 242b, 243a. *Tuhfetü’l-kibâr*, s. 135, 136. Bu kaynakların isimlerini Girit’in İslam hakimiyeti altındaki durumunu anlatırken ifade etmiştir. Bu konuda Girit’in Fethini Konu Alan Başlıca Eserler Bölümü’nde bilgi bulunmaktadır.

¹⁶ Naima’nın vakanüvisliği dönemi için bkz. Bekir Kütükoğlu, “Vakanüvis”, *Osmanlı*, c. 11, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 396.

sürükleyici üslûbu ve verdiği bilgilerin sağlamlığıyla dikkati çekmiştir¹⁷. Özellikle *Fezleke*'den geniş ölçüde faydalanmış, *Fezleke*'yi esas alan bir kaynak olmuştur. Kullandığı diğer kaynaklar, Hasanbeyzade, Âli, Kâtib Çelebi, Peçuylu İbrahim, Vecihî, Karaçelebizade ve Tevkii Abdi Paşa'nın eserleridir¹⁸. Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, 1648-58 yılları arasındaki bölümün aydınlatılmasında büyük öneme sahip olan eser, bu on yıllık dönemde sarayda ve onun çevresinde dönen hadiseleri, Girit muharebesi dolayısıyla Girit, Ege Adaları ve Çanakkale Boğazı önlerinde yapılan deniz ve kara muharebelerini mufassal şekilde anlatır. Ondan sonra gelen müverrihlerin ilk elden başvurdukları orijinal bir eserdir¹⁹. Mehmed Halife'nin *Tarih-i Gilmânî*²⁰ adlı eserinden ve Abdi Paşa'nın

¹⁷ Osman Horata, "Lale Devrinden Tanzimata Türk Edebiyatı", *Osmanlı*, c. 11, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 582; *Osmanlı Müellifleri*, III, s. 109-110; Babinger, *a.g.e.*, s. 269.

¹⁸ Lewis Thomas, *A Study of Naima*, New York 1972, s. 132-136.

¹⁹ Nevzat Kaya, *Karaçelebizade Abdülaziz Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, TTK Yay., Ankara 2003. Abdülaziz Efendi Ravzatü'l-Ebrâr'ı her yıl bir bölüm olmak üzere onbir bölüme ayırmıştır. Girit ile ilgili bölümler:

1. Bölüm (1648): Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi, saray mücadeleleri vs.
2. Bölüm (1650): Hazırlanan donanmayla Girit ve adalar civarındaki muharebeler, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliklerinin tevcihi.
3. Bölüm (1650-51): Girit'e asker ve yiyecek yardımı gönderilmesi, Karaçelebi Abdülaziz Efendi'nin Şeyhülislam oluşu, Melek Ahmed Paşa'nın azli, Siyavuş Paşa'nın veziriazamlığı vs.
4. Bölüm (1651-52): İki bin neferin İngiliz burtonlarıyla Girit'e yardıma gönderilmesi vs.
5. Bölüm (1652-53): Venedik elçisinin gelişi ve deniz yolu ile Silivri'ye sürülmesi vs.
6. Bölüm (1653-54): Girit ve adalar civarında yapılan savaşlar hakkında.
7. Bölüm (1654-55): Girit adasına Ali Paşa ile yardım gönderilmesi.
8. Bölüm (1655-56): Çanakkale Boğazı önünde donanma bozgunu, Limni, Bozcaada ve Semendirek adalarının düşman eline geçmesi, Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa'nın azli ve Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı.
9. Bölüm (1656-57): Girit muharebelerinin devamı, Köprülü Mehmed Paşa'nın Venedik donanmasını Çanakkale Boğazı önünde bozguna uğratması.

²⁰ Bekir Kütükoğlu, "Tarih-i Gilmani'nin İlk Redaksiyonuna Dair", *Tarih Dergisi*, 27, 1973, s. 21; *Osmanlı Müellifleri*, III, s. 101. Mehmed Halife eserini üç bab on beş fasıl ve bir hatime olarak

Vekâyinâmesi'nden²¹ aynen alıntılar yapmıştır. Ayrıca Naima'nın bizzat görüşerek bilgi aldığı şahıslar da vardır. Bunların başında Ma'noğlu Hüseyin Bey²² gelir. Özellikle Sultan İbrahim ve IV. Mehmed dönemlerini ondan faydalanarak anlatmıştır²³. İlim ve sanat adamlarını kollamakla tanınmış olan Amcazade Hüseyin Paşa'ya intisab eden Naima, Şârih el-Menârzâde Ahmed Efendi tarafından yazılan tarih müsveddelerini düzene koyup, Tarihi'ni oluşturmuştur ve onun Tarihi I. Ahmed döneminden IV. Mehmed zamanına kadar gelir²⁴. Vakanüvis tarihleri, yararlandıkları kaynaklar hakkında genellikle açık bir bilgi vermezler. Sadece bir kısmını zikrederler. Naima, Şârih el-Menârzâde'ye ait olan yerlerde “Şârih el-Menârzâde der ki” veya “müverrih der ki” tabirlerini kullanır²⁵. Konu ettiğimiz yazma eser müellifinin de Naima Tarihi'nden yararlandığını şu ifadeleri aynen kullanmasından anlıyoruz²⁶.

“...fethine tarih gazâmız müverrih Şârihü'l-Menârzâde bu tarihi yazub söylemişlerdir...”

vücuda getirmiş, Osmanlı tarihinin içtimai durumunu anlatmıştır. Kamil Su, *Tarih-i Gılmani*, İkinci bsk., Ankara 1986.

²¹ Abdi Paşa (Ö. 1692), hadiseleri günü gününe tespit etmek suretiyle 1648-1685 yılı olaylarını anlatan bir vekayiname yazmıştır. Bkz. Cemâleddin, *Ayine-i Zürefâ yahud Osmanlı Tarih ve Müverrihler*, Dersaadet İkdâm Matbaası, 1314, s. 50. Abdurrahman Abdi Paşa ilk vakanüvis olarak zikredilmekle beraber kabul görmemiş, vakanüvisliğin divan-ı hümayuna bağlı bir memuriyet olarak ortaya çıkması Naima Efendi ile başlamış, Raşid Efendi ile devamlılık göstermiştir. Bkz. Erhan Afyoncu, “Vakanüvis Tabirine Dair”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10, İstanbul 2001, s. 10.

²² L. Thomas, *a.g.e.*, s. 142-144. Ma'anoğlu Hüseyin Bey IV. Mehmed'in serkatibi ve daha sonra da hazine-i hümayun kethüdasıdır, bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, II, Yay. Haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Ramazan Tosun, İstanbul 1996, s. 216.

²³ M. Cavid Baysun, “Naima”, *İ.A.*, c. IX, İstanbul 1964, s. 47.

²⁴ Zeki Arslantürk, *Naima'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*, İstanbul 2001, s. 31-35. Naima'nın Şarihül Menarzade'den nakletmesi hak. L. Thomas, *a.g.e.*, s. 138-139.

²⁵ Zeki Arslantürk, *a.g.e.*, s. 47. Orhan Fuat Köprülü, “Raşid Tarihinin Kaynaklarından Biri: Silahdar'ın Nusretnamesi”, *Belleten*, c. XI/43, 1947, s. 474.

²⁶ YAZMA, v. 35b.

3.1.3. *Fındıklılı Silahdar Mehmed Efendi Tarihi*: 1655 yılından itibaren 1721 yılına kadar olan olayları detaylı bir şekilde konu eden bir Osmanlı kroniğidir. Fezleke'nin zeylidir²⁷. Vakanüvis tarihlerinden başka özel bir yere sahip tarihler içinde bu eser önemli bir kaynaktır. Eserinin I. cildinde olayları anlatırken birinci derecede kaynağı *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi*'dir²⁸. Silahdar Mehmed Efendi, II. Ahmed (1691), II. Mustafa (1695) ve III. Ahmed (1703) gibi padişahların yanında bizzat yer alarak, *Nusretname* adlı eserini yazmış, 1116-1133/1705-1721 yılları arasındaki olayları anlatmıştır²⁹. O da padişahın emir ve arzusuna göre bu eserini yazmış olması dolayısıyla, vakanüvisler gibi eserine resmî görüşe uyarak yazmak durumunda kalsa da bu eserde Silahdar'ın şahsî görüşleri hakimdir³⁰. 1683-1703 yılı olaylarını periyodik olarak ilk elden kaleme almıştır³¹.

Raşid Tarihi'nin kaynaklarından biridir. Raşid Efendi, Tarihi'ni kaleme alırken, Silahdar'dan naklettiği bazı isimleri, lakapları dikkatsiz kaydetmiş ve bütün bir bahsin manasını değiştirecek kadar ileri gitmiştir. Silahdar Mehmed Efendi, hem *Zeyl-i Fezleke*'de hem de *Nusretname*'de pek çok terkip ve imla hataları yapmıştır. Yabancı dile vakıf olmadığı için şahıs isimlerinin yanında coğrafi isimleri de yanlış kaydetmiştir³².

²⁷ Orhan Fuat Köprülü, a.g.m., *Belleten*, s. 474. *Osmanlı Müellifleri*, III, s. 132. Babinger, a.g.e., s. 278. Hayatı hakkında bkz. Christine Woodhead, "Silahdar, Fındıklılı Mehmed Ağa", *Encyclopaedia of Islam*, c. IX, Leiden 1997, s. 610.

²⁸ Fahri Çetin Derin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. XLVIII.

²⁹ İbrahim Artuk, "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa", *Tarih Dergisi*, 27, 1973, s. 131.

³⁰ Orhan Fuat Köprülü, a.g.m., *Belleten*, s. 475.

³¹ Christine Woodhead, a.g.m., s. 610.

³² İbrahim Artuk, a.g.m., s. 131-132.

2.1.4. *Mehmed Raşid Efendi Tarihi*: 1660-1721 yılları hadiselerini konu edinen eser Naima'nın zeylidir. Tarihi'ni 1714-1723 tarihinde Vakanüvis olarak görevdeyken yazmıştır. Naima'dan sonra bu göreve getirilmiştir. Raşid Tarihi'nin kaynaklarından biri Fındıklılı Silahdar Mehmed Ağa'nın *Zeyl-i Fezleke* ve *Nusretnamesi*³³, dir. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından Naima'nın bıraktığı yerden 1704 yılına kadar olan devreyi yazmakla görevlendirilmiştir. Naima'nın müsvedde kısımlarından faydalanmıştır. *Ata Tarihi* ve dönemin sefaretnamelerinden de faydalanmıştır³⁴. 1071-1115/1660-1704 yılı olaylarını anlatırken 1082/1671'den itibaren geniş ölçüde Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın *Zübdetü'l-Vekayii* adlı eserinden yararlanmışır³⁵. Ayrıca Tarihi'nin I. cildinde 1071-1092 yılları arasındaki olayları yazarken *Abdi Paşa Vekayinamesi*'nden geniş ölçüde faydalanmış, nakillerini mealen yapmıştır. İstanbul ve padişahın yakın çevresinde cereyan eden olaylara daha çok yer vermiş, dışarıda cereyan eden olaylara mesela Girit hadiseleri ve serhad meselelerine daha az değinmiştir³⁶.

İncelediğimiz yazma eserin müellifi, *Raşid Tarihi*'nden aktarmalar yaparken yine bire bir ifadeler kullanmamış, yeri geldikçe tafsilatlı anlatımlardan bazı bölümlerde atlamalar yapmıştır. Kandiye muhasarasını anlatırken sekizinci gününden on yedinci gününe kadar her iki taraftan atılan top ve lağım atışlarının kaydedildiği

³³ Orhan Fuat Köprülü, "Raşid Tarihinin Kaynaklarından Biri: Silahdar'ın Nusretnamesi", *Bellekten*, c. XI/43, 1947, s. 473-487. Babinger, *a.g.e.*, s. 294.

³⁴ M. Kemal Özergin, "Raşid", *İ.A.*, c. IX, İstanbul 1964, s. 634. *Osmanlı Müellifleri*, III, s. 120-121.

³⁵ Bekir Kütükoğlu, a.g.m., *Osmanlı*, s. 396. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiat*, Yay. Haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yay., Ankara 1995.

³⁶ Fahri Çetin Derin, *a.g.t.*, s. LV.

cümleler atlanmıştır (*Tarih-i Raşid*, s. 176-177). Farklı ifedelere örnek verilecek olursa;

“...leyl ü nehar” (161b)

“...merdane hareket eyleyesin deyü tahrir olunmağla şeb ü rûz serdâr-ı ekrem hasretleri...” (Raşid 188)

“...iki üç kıt’a gemileri” (153a)

“...melâ’in-i haksârın iki üç kıt’a sefinesin gark itmeğın...” (R. 174)

“...öbür taraftan” (155a)

“...beldârlar üzerine öyle vaktinde hücûm itdikde berü cânibden dahi bir kaç nefer...” (R. 177)

“...Hasan Paşa şehid olub rahmetullâh-ı aleyh ve yerine Anadolu beğlerbeğisi Kara Mustafa Paşa yerine mansıb ve münâsib göründi...” (155b)

“...Rumili beğlerbeğisi Hasan Paşa şehid olmağla yerine Anadolu beğlerbeğisi Mustafa Paşa nakl ve tahvil ve ...” (R. 179)

2.1.5. *Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye*: Levend’in eserinde *Tarih-i Kandiye* adıyla belirtilmekte olan eser, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa’nın Kandiye fethini konu alır. Bu eserin sonunda da savaşta sarf olunan cephane ve silah miktarlarıyla şehit ve kaybolanların sayısı ile türküyü Gazi Hüseyin Paşa başlıklı bir şiir de

bildirilmektedir³⁷. Nuri Adıyeke bu eser ve nüshalarını XVIII ve XIX. yüzyıl olarak tarihlendirmiştir ve eserin *Silahdar Tarihi*'ne kaynaklık etmiş olduğunu belirtmiştir. İzmir nüshasının sonunda eserin tarihi 15 Zilka'ade 1284 (10 Şubat 1868) olarak verilmiştir. Adıyeke Giridî Hasan'ın 1783 yılında kitabını yazarken bu eseri kullandığını da ifade etmiştir.

Yazmamızla bu eser arasındaki farklara örnekler şunlardır:

“...ol hengâmda Rumili gâzilerinden bir dilâver kal'a altuna hiç idüb ve yetişüb hendek içinde bir kâfirin başını kesüb ve kılıcın dahi ma'an alub sadr-ı a'zama getürdi ve ol kâfirin kılıcında yâ fettâh yazıldığı bilinüb işaret-i fal-ı mübârek ve alâmet haber virdi deyü feth nusret delâlet idüb ol gâziye yüz altun virüb ve eyüce bir at irilü akyanlu in'âm ü ihsân eyledi ve Kandiye üzerinde bir tımar virüb ağalardan oldı...” (173a)

“...ol hengâmda Rumili gâzilerinden bir dilâver yiğit kal'a altından bir kâfirin başın kesüb ve kılıcın dahi alub sadr-ı a'zam hazretlerine getürdü ol kâfirin kılıcında yâ fettâh yazılı bulunub fethe işaret fal-ı mübârek ve alamet-i hayr deyü feth ve nusrete delâlet idüb ol gâziye yüz altun ve bir tımar ihsân eyledi...” (Hikâyet. 21a)

“...bu Kanca dahi dedikleri gâzi dilâver aslı Edirneli idi yigirmi dört seneden serü bayrağıyla eşer idi deli gâzi Hüseyin Paşanın sancakdarlarından idi çok cengâver pehlivan idi...” (173a)

³⁷ Nuri Adıyeke, *Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1988. Kısa bilgi için bkz. Nuri Adıyeke, “Girit Seferine Konulan Nokta: Kandiye'nin Fethi ve Psikolojik Sonuçları”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4-8 Ekim 1999, c. III/I, Ankara 2002, s. 157.

“...Kanca didikleri gâzi dilâver aslı Aydınlı idi yigirmi seneden beri Kandiye altında işlerdi ve çok yararlıkları var idi ba’dehu ertesi gün kal’adan iki nefer kefere firâr idüb...” (H. 21b)

“...bir mertebe tüfenk ve tob atılır idiki layenkati’ duhani dumanına esmân mu’azzam kara bulut olunub zemin ve esmân ditrer idi...” (178a)

“..bir mertebe tarafeynden tob ve tüfenk atılır idi ki rûz ü şeb layenkati dumanı rûy-ı asumânı mu’azzam kara bulut gibi bürüyüb zemin ve asumân ditrer idi...” (H. 22b)

“...kal’adan taşradan her gün iki bin beş yüz pâre tob atılırdı şöyleki gözler dahi görmüş değildi ve şöyleki olduki insanın kulakları işitmez oldu ateşden ve dumandan gökyüzünde güneşi bulut gibi görünürdi...” (178b)

“...ekalli mayekun iki bin beş yüz pâre tob layenkati atılır idi gözler görmemiş ve kulaklar işitmemiş bir yanar ateş dumanlı gökyüzünde güneşi bürüyüb asla güneş fark olunmaz idi...” (H. 23a)

2.2. GİRİT’İN FETHİNİ KONU ALAN BAŞLICA ESERLER:

Girit hakkında, Osmanlı Devleti topraklarına en son katılan yerlerden biri olması, uzun ve çok zahmetli seferlerden sonra alınması sebebiyle çok sayıda eser vücuda getirilmiştir. Girit savaşlarıyla ve Kandiye’nin fethiyle ilgili çok sayıda fetihname, gazavatname türünden kitaplar yazılmıştır. *Girid Fethi Tarihi* de bu yazım türüne örnek olabilecek bir eserdir. Diğer eserlere gelince:

Tarih-i Fâzıl Ahmed Paşa ve Feth-i Kandiye: Anonim bir eser olan bu kitap, Fazıl Ahmed Paşa'nın 1077 (1666-67)'deki Girit seferlerini ihtiva eder. Başında Nemçe Çesarı'na gönderilen ahidname ile ondan gelen cevap vardır. Kandiye muhasara ve fethini nakleden bu kitabın sonunda bu muharebede sarf olunan cephaneye ve akçeyi, şehit ve esir düşen askerlerin miktarını, alınan esirlerin sayısını vesaireyi bildirmektedir. Bu eserin Fazıl Ahmed Paşa'nın mühürdarı Hasan Ağa tarafından kaleme alınmış olması muhtemeldir³⁸.

Tarih-i Fâzıl Ahmed Paşa: Erzurumlu Osman Dede'nin Fazıl Ahmed Paşa'nın zaferlerini tasvir eden eserinin sonunda da baş tezkireci Süleyman Mezakî'nin kasidesi vardır. Eserinin başında “bende-i kemer-beste-i etkiya Erzenü'r-Rumi Osman Dede” ibaresiyle adını vermektedir³⁹.

Tevârih-i Feth-i Kal'a-i Kandiye li-Köprülü Sadr-ı a'zam Ahmed Paşa: Fazıl Ahmed Paşa'nın mühürdarı Hasan Ağa'nın *Cevâhirü't-tevârih* adlı eserinin, Topkapı Sarayı Revan Kitaplığı 1307 numarada kayıtlı bir nüshasıdır. Beş fasıldan oluşan eserin ilk iki faslı Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın Beylerbeyilik döneminde vaki olan olaylarını konu alır. Son üç fasılda Kandiye seferi hazırlıkları, muhasaraya giriş ve Kandiye'nin fethi anlatılır. Bu eserin sonunda da harcanan cephaneye ve şehit olanların sayıları verilmektedir. Ayrıca baş tezkireci Süleyman Mezakî'nin Paşa için yazdığı kaside de vardır⁴⁰. Bu eser Levend'in eserinde *Cevâhirü't-tevârih der Beyân-*

³⁸ Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961, s. 263. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, Ankara 1982, s. 238 n. 1.

³⁹ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 122.

⁴⁰ Kemal Beydilli, “Erich Prokosch: Krieg und Sieg in Ungarn, Graz, Wien, Köln 1967”, *Tarih Dergisi*, S. 30, İstanbul 1976, s. 211. Nural Tunalıoğlu, *Tevârih-i Feth-i Kal'a-i Kandiye li-Köprülü*

ı Menâkıb-ı Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa adıyla belirtilmiştir. Eserin, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki Revan Kitaplığındaki nüshası ise *Tarih-i Feth-i Kandiye* adıyla kayıtlı bulunmaktadır⁴¹.

Cevâhirü't-tevârih: Kandiye kalesinin Fazıl Ahmed tarafından 1077-1080 (1666-1669)'de muhasara ve fethini anlatan eser, Fazıl Ahmed Paşa'nın mühürdarı Hasan Ağa tarafından yazılmıştır⁴². Babinger, eserin o dönemin olanlarını tasvir eden eserler içinde en inanılabilir olanı olduğunu belirtmekte ve eserin müellifi olan Hasan Ağa hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Osmanlı Müellifleri adlı eserinde Bursalı Mehmed Tahir'in bu eserin Hasan Ağa değil de Erzurumlu Osman Dede tarafından yazılmış olduğu iddiasının tartışılabilir olduğunu vurgulamaktadır⁴³.

Fütûhât-ı Hanya: 1055/1645 yılında Girit adasının fethine başlangıç olan Hanya kalesinin alınmasından bahseder. Müellifi belli değildir⁴⁴.

Tevârih-i Cezire-i Girid Sene 1055: 1055/1645 yılında Kapudan-ı derya Yusuf Paşa'nın komutasında Girit'e yapılan ilk seferi anlatan eser, içinde üç ayrı kitap bulunan bir yazmanın ilk kitabıdır. Bu eserin başındaki cümlelerle *Fütûhât-ı Hanya* isimli yazmanın başındaki cümleler birbirine benzemektedir. Levend; bunun aynı eserin biraz geliştirilmiş nüshası olabileceğini ihtimal olarak belirtmektedir⁴⁵.

Sadr-ı a'zam Ahmed Paşa, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985, s. 3-4.

⁴¹ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 121-122.

⁴² Fethi Ethem Karatay, *a.g.e.*, s. 264.

⁴³ Franz Babinger, *a.g.e.*, s. 238. 1136/1724 yılında ölen Osmanzade Ahmed Ta'ib'e ait olan *Tarih-i Fâzıl Ahmed Paşa* adlı eserin bununla karıştırılmış olabileceği ihtimali üzerinde durur.

⁴⁴ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 113.

⁴⁵ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 114.

Babinger'e göre; 1783 yılında Hasan Giridi tarafından yazılmıştır. Kendisinin mi yoksa başka kaynaklardan mı derlediği konusu aydınlığa kavuşturulamamıştır. 167 varaktan oluşan eser ilk bölümde adanın Fazıl Ahmed Paşa tarafından zabtından 1669 yılına kadar sürüp gelen olayları konu etmektedir. Bu bölümün Kandiya'nın Fethi isimli eserden aktarılmış olabileceği varsayılır. İkinci bölüm Girit antikitelemi hakkında risaledir. Bu bölüm de Abdullah b. Vehib'in Ravzatü'l-mi'marı ile Ebu'l-mehasin b. Tagriberdi'nin Nücümü'z-zâhire isimli eserinde toplama olduğu belirtilir. Eserin içinde Tarih-i Moskof adlı eserden alıntılar da mevcuttur. Bu eserden naklen Baltacı Mehmed Paşa'nın 1711 yılında Rusya seferinin tasviri anlatılır. Eserin sonunda da otobiyografi vardır⁴⁶.

Bu eser, muhtevası itibarıyla ve kullanmış olduğu eserler açısından *Girid Fethi Tarihi*'yle benzerlik göstermektedir. Ancak Tarih-i Moskof ve otobiyografi bölümleri bizim eserimizde bulunmamaktadır.

Girid Seferi: 1055/1645 yılında kapdan-ı derya Yusuf Paşa'nın Girit seferini anlatır. Adı ve müellifi belli değildir⁴⁷.

Girid Seferi: 1055/1645 yılından 1065/1655 yılına kadar olan hadiseleri ve Çanakkale'deki deniz seferlerini anlatır. Eserin başı bizim tarafımızdan tahlili yapılmaya çalışılan *Girid Fethi Tarihi* isimli eserle aynıdır. Sonu da aynı şekilde bitmektedir. "Cezirenin baki ahvali tercüme itdiğimiz Levamiu'n-nurda mesturdur bu mikdar nakl kifayet ider ve bundan Venedik cezire-i mezbure uğurına can ve baş

⁴⁶ Franz Babinger, *a.g.e.*, s. 335. Babinger, St. Petersburg Şark Enstitüsü'nde Nu: 359'da kayıtlı olduğunu bildirmiştir.

⁴⁷ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 114-115.

fedâ idüb bezl-i makdur itdiğinin vechi zahir olur”⁴⁸. Levend, eserde Katib Çelebi’ye ait bir eserin adının geçmesinden dolayı bu eserin onun tarafından kaleme alınmış olabileceği ihtimali üzerinde durur. Fakat Girid Fethi Tarihi’nde de aynı ifadeler bulunmaktadır. Bu da dönemin yazım özelliği olan olduğu gibi aktarma metodunun bir neticesidir.

Tarih-i Mu’teber: Köprülü Fazıl Ahmed Paşa’nın Kandiye fethini anlatan eserin başında 1076/1665 yılında Varat kalesinin fethinden sonra Nemçe Çesarı’ndan gönderilen ahitname sureti ve ricaname sureti bulunmaktadır⁴⁹. Bu eser yukarıda belirtilen Tarih-i Fazıl Ahmed Paşa ve Feth-i Kandiye isimli eserin bir nüshası olmalıdır. Eserin sonu Tevârih-i Cezire-i Girid Sene 1055 adlı eserin sonuyla aynıdır. Tarih-i Mu’teber’in sonunda Malta deniz gazalarına ait 1693 yılında Yusuf adlı biri tarafından kaleme alınan hatıralar da bulunmaktadır⁵⁰.

Kandiye Fethi: Ahmed Hamdi’nin Fazıl Ahmed Paşa’nın Kandiye fethinden bahseden eser, I. Selim’in Mısır seferinden bahseden *Tuhfetü’l-guzât* adlı eserin üçüncü bölümünü oluşturur⁵¹.

Kandiye’nin Fethi: 1077/1666 yılında Fazıl Ahmed Paşa’nın Kandiye önüne gelmesiyle başlayıp, 1080/1669 yılında kalenin zaptıyla biten bir süreci konu edinen anonim bir eserdir. II. Ahmed’in padişahlığı sırasında 1692 yılına doğru yazılmış

⁴⁸ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 115.

⁴⁹ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 123.

⁵⁰ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 124.

⁵¹ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 124.

olan bu eser de tarihi kaynaklardan faydalanılarak kaleme alınmıştır⁵². Fakat bu kaynakların hangileri olduğu hakkında herhangi bir ipucu verilmemektedir.

Fetihname-i Kal'a-i Kandiye: Kandiye'nin fethedilmesi üzerine Fazıl Ahmed Paşa tarafından IV. Mehmed'e hitaben yazılmıştır⁵³. Evliya Çelebi, Sadrazam'ın fermanıya Kandiye Kalesi Fetihnamesi'ni kendisinin bizzat yazmış olduğunu belirtir⁵⁴.

Tarih-i Girid: Nuri Hanyevi'nin bu eseri, Girit'in fethini anlattıktan sonra Kandiye ve Hanya'da görevlendirilen muhafızlarını kaydeder. Eserin başında müellife ait haltercümesi mevcuttur⁵⁵.

Tarih-i İkritis: Girit tarihi ve Osmanlılar tarafından fethinden bahseden bu eserin sonunda savaşlarda şehit olanlar, harcanan malzeme miktarları, Girit için yazılan gazeller ve türküler, 1233 yılına kadar Kandiye muhafızları kaydedilmektedir⁵⁶.

Tarih-i Sülâle-i Köprülü: Behceti Hüseyin tarafından yazılan eser, aile rivayetlerine dayanmakta ve önemli bir kaynak değeri taşımaktadır. Çünkü müellif, Köprülü ailesine imam olarak hizmet vermiş ve Divan katibi olarak Viyana Kuşatması'nda bulunmuştur⁵⁷.

⁵² Franz Babinger, *a.g.e.*, s. 240.

⁵³ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 125.

⁵⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. 8, İstanbul 1928, s. 558.

⁵⁵ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 125; Müellif için bkz. İbnü'l-emin Mahmud Kemal İnan, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1930, s. 1244-45.

⁵⁶ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 126.

⁵⁷ Franz Babinger, *a.g.e.*, s. 241; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, II, İstanbul 1311, s. 32.

Görüldüğü gibi, Girit'i konu alan eserlerin birçoğunda Kandiye'nin Fazıl Ahmed Paşa tarafından fethi anlatılmaktadır. Bir kısmında ise, Yusuf Paşa'nın 1055/1645 yılında Hanya'yı fethinden bahsedilmektedir. Tüm fetih sürecini konu alan eserler *Tevârih-i Cezire-i Girid Sene 1055*, *Tarih-i Girid*, *Tarih-i Ikritis* ve *Girid Fethi Tarihi*'dir. Özellikle Kandiye'nin fethini anlatan eserlerde sefer esnasında harcanan malzeme, mühimmat ve silah miktarları ile şehit olanların ya da kaybolanların sayıları verilmektedir.

Bu eserler arasında *Girid Fethi Tarihi*'ne hem içerik hem de kullandığı kaynaklar açısından benzerlik gösteren eser, *Tevârih-i Cezire-i Girid Sene 1055* isimli Hasan Girid tarafından 1783 yılında yazıldığı belirtilen eserdir. Fakat bu eserlerin kullandığı kaynaklar olarak gösterilen *Ravzatü'l-mi'mar* ve *Nücümü'z-zahire*, Katib Çelebi'nin *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr* adlı eserinde de zikredilmektedir⁵⁸.

⁵⁸ Katib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr*, İstanbul 1329, s. 135; YAZMA, v. 243a.

3. BÖLÜM

MÜELLİFİN SİYASÎ, EKONOMİK, SOSYAL VE ASKERÎ ALANDA VERDİĞİ BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. SİYASÎ ALANDA DEĞERLENDİRMELER

3.1.1. *Girit seferlerinden önce Osmanlı Devleti'nin durumu:*

XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin klasik düzeninin yavaş yavaş değişim göstermeye başladığı dönemdir. Kanuni Sultan Süleyman döneminden sonra XVII. yüzyıla kadar olan dönem, bir geçiş sürecidir. Bu yüzyıllar klasik yapının çözüldüğü, tımarın çeşitli nedenlerle değişime uğradığı, iç karışıklıklar sonucu siyasal bünyenin yıprandığı, merkezi yapının değişim sürecine girdiği ve toprak kazanımlarının durduğu bir evredir⁵⁹.

1593 yılında başlayan ve 14 yıl süren Avusturya savaşlarında dönemin veziriazamı Koca Sinan Paşa, kazanmayı planladığı zaferle itibarını arttırmayı amaçlamış, tam tersine Osmanlı Devleti'nin maddi ve manevi zarara uğramasına neden olmuştur⁶⁰.

⁵⁹ Osmanlı Devleti'nin gerileme nedenleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, 4. Baskı, İstanbul 2004, s. 46 vd.

⁶⁰ Mehmet Öz, "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 9, Ankara 2002, s. 715 (1595 yılında III. Murad'ın yerine geçen III. Mehmed, hayattaki tüm erkek kardeşlerin katl emrini vermiştir. Çoğu küçük yaşta olan 19 kardeşin öldürülmesi tarih sahnesinde dramatik bir olay olarak kalır. Ayrıca kendi oğlunu -Şehzade Mahmud- öldürten son padişaktır).

Bağdat ve Tebriz'in geri alınması ve Girit'in -24 yıl sürse de- fethedilmesi dışında Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünün iyice tartışıldığı bir dönem başlamıştır.

1618 yılında başlayıp 1648⁶¹ yılına kadar sürecek olan 30 Yıl Savaşları Avrupa'yı karışıklık dalgasının içinde bırakmıştır. Protestan ve Katolik savaşı sırasında Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne saldıracak hali kalmamıştır. Batı'da durum böyleyken, 1578'den 1638'e kadar geçen sürede Doğu politikası, Osmanlı Devleti'ni meşgul etmiştir. İran ile yapılan savaşlar her iki devleti de yormuş, Osmanlılara Tebriz, Bağdat ve Revan'ı kazandırmıştır⁶².

Yine de XVII. yüzyılın başında Osmanlı Devleti hala dünyanın önemli bir siyasî ve askerî gücüne sahiptir. Doğu Avrupa'nın tümüne, bütün yakınoğuya ve Akdeniz'in Cezayir'den Suriye kıyılarına kadar –Girit ve İon adaları hariç- hakimdir. Osmanlılar, İnebahtı'dan sonra donanmalarını yenilemişler, üç yıl sonra Tunus'u alarak Akdeniz'deki hakimiyetlerini büyük ölçüde tamamlamışlardır⁶³. Bu hakimiyet Doğu Akdeniz için geçerlidir. Osmanlılar İtalya yarımadasının batısında hiçbir

XVI. yüzyılın sonundan itibaren başa geçen padişahların Osmanlı hazinesini sarsacak derecede savurgan tavırlar içinde olmaları ve devletin içinde bulunduğu sıkıntılı ortamı görememeleri de başka bir etkidir. Braudel, "bir Türk kadınının terliğinin bir Hıristiyan prensesin bütün giyim masraflarından fazlaydı" derken saray masraflarının inanılmayacak derecede arttığını, II. Filip İspanya'sında da durumun aynı olduğunu belirtir. Bkz. Salih Özbaran, "F. Braudel, The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age Philip II", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 4-5, İstanbul 1975-76, s. 334.

⁶¹ Otuz Yıl Savaşları hakkında geniş bilgi için bkz. Bekir Sıtkı Baykal, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1961, s. 1-13.

⁶² Metin Kunt, "Siyasal Tarih 1600-1789", *Türkiye Tarihi*, Ed. Sina Akşin, c. 3, İstanbul 1995, s. 24.

⁶³ Robert Mantran, *a.g.e.*, 1995, s. 111.

zaman hakimiyet kuramamışlardır⁶⁴. Avrupa'ya karşı belirli bir üstünlüğün sürmesine rağmen XVII. yüzyıldan itibaren bir gerileme sürecinin başlamış olduğu görülür. Akdeniz bölgesindeki ulaşım ve ticaret ağlarındaki değişim, Hollanda ve İngiliz gemilerinin etkinliklerini arttırmaları, Venedik ticaretinin ikinci plana düşmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti de Akdeniz ticaretinde etkinliğini sürdürebilmesi ve Venedik Cumhuriyeti ile olan ticaretinin bir ölçüde gerilemesinden dolayı Akdeniz'de önemli bir mevkide bulunan Girit adasını fethetmeye karar vermiştir. Sultan İbrahim'in dört yıl içinde tahttan indirilmesine ve öldürülmesine varan yeni kargaşa dönemi, Girit'in alınması amacıyla Venedik'e savaş açılmasıyla başlar.

3.1.2. *Girit adasınının fethine niçin geç karar verildi?*

Akdeniz'de hakimiyetini sürdürmek isteyen bir devlet için Girit'in XVII. yüzyıla gelindiğinde hala fethedilememiş olması düşündürücü bir konudur. Bunun birçok sebebi olabilir, fakat ticarî menfaatlerin temelini oluşturduğu siyasî ilişkiler en etkin rolü oynamıştır kanısındayız.

Osmanlılar, XVI. yüzyılda bütün Akdeniz adalarını elde etmek istemişler, bu emellerini gerçekleştirebilmek için büyük hazırlıklar yapmışlar, 1522'de Rodos,

⁶⁴ Feridun Emecen, "Kıbrıs'ta İlk Osmanlı İdari Yapılanması", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, İstanbul 2001, s. 47. Emecen, Doğu Akdeniz hakimiyetinin üç adımda gerçekleştiğini belirtmektedir. Kanuni Sultan Süleyman 1522 yılında Doğu Akdeniz'de tarihî ticaret yollarının hareketliliğini sağlamak ve İstanbul-İskenderiye deniz yolunu emniyet altına almak bakımından önemli olan Rodos'u alarak birinci adımı atmış, 48 yıl sonra Kıbrıs'ı fethederek ikinci adımı atmış, üçüncü adım ise uzun bir mücadeleden sonra ele geçirilen Girit'in fethi olmuştur.

1571’de Kıbrıs’ı alarak bu emellerini büyük ölçüde gerçekleştirmişler, fakat 1571 tarihinde alınan İnebahtı yenilgisi Girit’in alınması planlarını geciktirmiştir.

Nükhet Adıyeke’ye göre, Osmanlı Devleti bünyesinde XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlayan içteki sosyal ve ekonomik kaynaşmaların ve dış politikada Doğu’da güçlü bir İran ve Batı’da ise güçlü bir Avusturya’nın varlığının da bu gecikmede payı vardır⁶⁵.

Devletlerarası ticarî ilişkiler, siyasî ilişkilerin güçlenmesinde veya zayıflamasında büyük etken olmuştur. XVII. yüzyıla kadar Venedik Cumhuriyeti ile olan ticarî ilişkiler Osmanlılar açısından birinci sırada yer almıştır. Fakat 1593-1606 Avusturya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti İngiltere’den savaş malzemesi satın almış, daha sonra da Hollanda ile ticaret anlaşması yapmıştır. Bu devletlere de Fransızlara tanınan kolaylıklar sağlanmıştır. Fransız, İngiliz ve Hollanda tüccarının doğrudan doğruya Anadolu ve Suriye limanlarına gelmesi ve Osmanlı ürünlerinin dış satımı ve uluslararası ticaretin canlı tutulması sağlanmıştır. Bu durumda Osmanlı Devleti’nin başlıca müşterisi ve transit ticaretin taşıyıcısı olan Venedik Cumhuriyeti’nin rolünün ikinci plana düşmesi onun dış ticaret ve siyasi bakımdan önemini kaybetmesine yol açmış, bu durumda zayıf düşen Venedik’in çok fazla karşı koyamayacağı düşüncesiyle, 1645 yılında Girit adasını almak amacıyla bu devlete savaş açılmıştır⁶⁶.

⁶⁵ A. Nükhet Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 13.

⁶⁶ Metin Kunt, “Siyasal Tarih 1600-1789”, *Türkiye Tarihi*, Ed. Sina Akşin, c. 3, İstanbul 1995, s. 26. 1636’dan 1660’a dek elçilik yapan Jean de La Haye bundan dolayı güç durumda kalır. Köprülülerin tutumuyla İstanbul’u terk ettikten sonra oğlu Denis de La Haye 1665’te onun yerine gelir. Fransız tüccarlar için %3 gümrük hakkı verilmesini ister, fakat adanın düşmesinden az önce

Venedikliler, Fransızların sınırlı yardımları dışında⁶⁷ Batı'dan hiçbir destek görmemişlerdir. Bunun da nedeni Osmanlıların diğer devletlerle yapmış olduğu ticaret anlaşmalarıdır. Oysa ki XVI. yüzyılda Rodos ve ona tabi adalar, Avrupa Hıristiyanlığının Doğu'daki ileri karakolları ve St. Jean Şövalyeleri de Hıristiyan imparatorluğu sınırlarının Doğu'daki müdafileri olarak sayıldıkları için çoğu zaman Avrupa devletlerinin bunların yardımına koşması beklenirdi⁶⁸. Oysa ki Girit savaşları sırasında Fransa'nın gizli veya açık desteğinden başka yeterli destek gelmemiştir. Nitekim Osmanlı Devleti Fransa'nın yardım ihtimaline karşı, Fransa kralına bir name-i hümayun göndererek, Venedik ile barış yapılacağını bildirmiş, yardım amacı sorulmuştur. Buna rağmen Fransa 60 pare kalyon ve şayka ile Girit'e yardıma gelmiştir⁶⁹.

Fransızların yanında sınırlı da olsa Arnavutlar, Malta, İspanya ve Papalık kuvvetleriyle de mücadele edilmek zorunda kalmıştır⁷⁰.

Fransızların adaya yardımı hakaret görüldüğünden bu hak verilmez. Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, Çev. Server Taninli, İstanbul 1991, s. 299; bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Antonio Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar*, Terc. N. S. Örik, Ankara 1973, s. 2-3.

⁶⁷ YAZMA, v. 90a. Burada Fransa'nın İspanya ile barış yaptığından ve bu durumda Venedik'e yardım geleceğinin beklendiğinden bahsedilir. Hatta Kandiye kalesinden firar eden birkaç küffar Fırançe kralına gidip, eğer yardım etmezlerse kaleyi Osmanlı'ya teslim edeceklerini bildiriler (v. 208b-209a).

⁶⁸ Şerafettin Turan, "Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına", *Kanuni Armağanı*, Ankara 1970, s. 54.

⁶⁹ YAZMA, v. 209a, 219b. Hatta Fırançe kralının amcazadesi Franko Lesko bile 16 bin hınzır ile kale içine girer (v. 220a).

⁷⁰ M. Metin Hülagü, "1897 Türk-Yunan Harbine Kadar Osmanlı İdaresinde Girit", *XIV. CIEPO*, Çeşme 18-22 Eylül 2000, Ankara 2004, s. 321.

3.1.3. 1645 yılından önce Osmanlılar tarafından Girit'e yapılan seferler:

XIV. yüzyıldan itibaren denizcilik faaliyetlerinde ilerleyen Türkler, Ege Denizi'nde etkinlik göstermeye başlamışlar bir süre sonra da Girit adası önlerinde görülmüşlerdir ve hatta birkaç kez Girit şehirlerinden bazıları onlar tarafından yağmalanmıştır.

Her ne kadar Venedikliler yaptıkları ticaret anlaşmaları ile ticarî ve siyasî olarak durumlarını sağlama almaya çalıştılsa da, Girit halkı ayaklandığı zamanlarda, Girit'in elden çıkması tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlar, adaya bir takım istilaların yapılmasına engel olamamışlardır⁷¹.

Adaya Türkler tarafından yapılan ilk sefer, 1341 yılında Aydınoğlu Umur Bey tarafından yapılmıştır. Daha sonra 1427 yılında başka bir hücum yapılmış, adadakiler karşı koymuşlarsa da Venedik Cumhuriyeti'nin buradaki nüfuzu sarsılmış, burayı savunma zorunluluğu doğmuştur. Osmanlılarla dostane ilişkilerine ağırlık vermelerine rağmen, 1469'da çeşitli taarruzlardan kurtulamamıştır. 1533'te adanın çeşitli noktalarına çıkılmış, 1538 Osmanlı-Venedik savaşında Barboros Hayreddin Paşa tarafından oldukça hasara uğratılmıştır⁷². Özellikle II. Selim zamanında fetih düşüncesi daha belirgin bir hale gelmiş ve Kıbrıs'ın fethi sırasında Girit'e de bir

⁷¹ 1331 tarihinde Girit Dukası Morosini ile Menteşe Beyi Orhan Bey arasında bir anlaşma yapılmış olmasına rağmen, Girit halkına konan vergilerin artması üzerine halkın ayaklanmasına engel olamamışlardır. Bkz. Cemal Tükin, a.g.m., *T.D.V. İ.A.*, s. 86.

⁷² Tahmiscizade Mehmed Macid, *Girid Hatıraları*, İ. Miroğlu-İ. Şahin, İstanbul 1977, s. 13. Ayrıca bkz. Hüseyin Kami Hanyevi, *Girid Tarihi*, s. 199.

akında bulunulmuştur⁷³. XVI. yüzyılda Rodos, Kıbrıs ve Girit adaları, Osmanlı Devleti hazinesini besleyen temel kaynaklarından olan Suriye ve Mısır eyaletleriyle olan bağlantıları açısından daha da önem kazanmış, İskenderiye ile İstanbul arasındaki deniz yolunu tehdit eden korsanların üsleri haline gelmiştir⁷⁴. 1517 yılında Mısır'ın fethinden sonra Rodos'un fethedilmesi zorunluluk haline gelmiş, 1522 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilmiş, 1571 yılında Venedikliler Kıbrıs'ı da kaybettikten sonra, sıranın Girit'e geldiğini ve bu konunun Divan'da konuşulduğunu İstanbul'da bulunan temsilcilerinin hükümetlerine bildirmesi üzerine, buranın da ellerinden çıkmaması için adadaki kalelerin kuvvetlendirilmesine bütün güçleri ile girişmişler, her ne kadar dostluk politikasını korumaya çalışmışlarsa da korsanlık faaliyetlerini desteklemekten de geri kalmamışlardır⁷⁵. I. Ahmed döneminde iyice korsan yatağı haline gelen adanın fethi ciddi bir şekilde düşünülür olmuştur⁷⁶. XVI. yüzyılın sonunda Venedik Cumhuriyeti'nin elinde sadece Girit ve İonian adaları kalmış, Rodos adasının Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra sıra Girit'e gelmiş, Akdeniz egemenliği için son nokta olarak kabul edilen adanın fethi için bir fırsat beklemeye başlanmıştır. Oysa ki Kanuni Sultan Süleyman devrinde Girit'i elinde bulunduran Venedik'in Türkler karşısında yalnız kalmamak

⁷³ M. Metin Hülagü, a.g.m., s. 321. Çünkü Kıbrıs seferleri sırasında Venedik Girit'i bir üs olarak kullanmıştır. Bkz. Halil İncalcık, "Kıbrıs Fethinin Tarihi Manası", *Kıbrıs ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1964, s. 22.

⁷⁴ Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, 4. Baskı, İstanbul 2004, s. 134.

⁷⁵ Kemal Yükep, *Girit Seferi (1645-1669)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III/3. Kısım eki, Ankara 1977, s. 9

⁷⁶ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. III, İstanbul 1961, s. 393.

için ticari menfaatlerini kaybetmemek gayesiyle Doğu politikasını Osmanlılarla dost geçinmek ve onlar aleyhindeki ittifaklara katılmamak olarak belirlemiştir⁷⁷.

3.1.4. *Seferin sebebi ve başlaması*

Tahlili yapılmaya çalışılan yazma eserde seferin sebebi ve başlaması şu şekilde ifade edilmiştir:

“Girid seferinin sebebi ve zuhûru beyânındadır

Vâkı’ a bin elli dört sâlinde dârü’s-sa’ade ağası Sünbül ağanın ba’zı vaz’ ve hareketi tab’-ı padişaha muhâlif gelüb Mısırdan Taşyatar Ali ağayı getürüb ve dârü’s-sa’ade ağası idüb ve Sünbül ağayı Mısır’a nefy fermân itdiklerinden deryâ tarafından gitmek mukarrer olüb ve alay gemileri gitmiş bulunmağla henüz Karadenizden cedîd yapılub gelmiş İbrahim ağa sefinesi hazır bulunub bilâ tavakkuf ol gemiye girüb cümle emvâl ve.....cemâziye’l-evvelinde deryâyâ salüb bir sefinenin tobsuz ve tüfenksiz ve levendsiz bu denlü emvâl-i kesire ile gitdiği şâyi’ olüb Maltanın altı pâre çekdirmesiyle korsanlar adalar arasına gezüb sefinenin dahi der-aliyyenin çıktığını haber aldıklarında fi’l-hâl Mısır yolu üzerinde Girid adasına varub ve ber muhtefî ve sefinenin üzerine müntazır oldılar”⁷⁸

Görüldüğü gibi yıllardır fethedilmesi düşünülen adanın alınması için Darüssaade ağası Sünbül Ağayı Mısır’a götüren geminin Malta korsanları tarafından saldırıya uğraması bir fırsat olarak görülmüştür. Elbetteki adanın fethi için başka sebepler de mevcuttur. Bu sebepler daha çok ekonomik boyutludur. Ancak, siyasî ve stratejik sebeplerin de gözardı edilmemesi gerekmektedir.

⁷⁷ Şerafettin Turan, a.g.m., Ankara 1970, s. 54.

⁷⁸ YAZMA, v. 1b-2a. Resmi Ahmed b. İbrahim tarafından yazılan *Hâmiletü’l-küberâ* (Yay. A. Nezihi Turan, İstanbul 2000) adlı eserde de bu olay nakledilmekte, daha sonra Dârü’s-sa’ade ağalarının tercüme-i halleri anlatılmaktadır. (Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961), Katib Çelebi, *Fezleke*, c. 1-2, İstanbul 1287, s. 239; Naima, *Tarih*, c. IV, İstanbul 1280, s. 88’den itibaren olayı anlatmaya başlar. Hüseyin Kami Hanyevi, *a.g.e.*, s. 204; Joseph von Hammer Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Yay. Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, c. 10, İstanbul 1985, s. 61.

Coğrafi konumu sebebiyle de stratejik açıdan fethedilmesi gereken bir bölgeydi. Osmanlı Devleti için Ege ve Akdeniz'in kontrol altında tutulması, devlete karşı bir saldırı olduğu ihtimalinde bu noktada tedbirin alınması için Girit son derece önem arz etmekteydi⁷⁹. Braudel'e göre Girit, Doğu Akdeniz ticaretinin kilit noktalarından birisidir⁸⁰. Ayrıca, bu devirde Avrupa'nın Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) içinde olması, Osmanlı Devleti'nin de Safevilerle 1639'da barışı sağlamalarından sonra devletin yapısının yeni bir sefere hazır olarak görülmesi de önemlidir⁸¹. I. Ahmed'den itibaren fethi düşünülen adanın IV. Murad'ın ordu ve donanmayı bir ölçüde de olsa toparlamasıyla kolay olarak fethedileceği de düşünülmekteydi⁸².

Ekonomik açıdan bakıldığında, dünya ticaretinde önemli bir yere sahip olan Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlılarla olan ticaretinin bir ölçüde önemini kaybetmesidir. İngiliz ve Hollandalılarla yapılan ticarî anlaşmalar neticesinde Osmanlı-Venedik ilişkileri de eskisi gibi değildir.

Önemli sebeplerden biri ise dinî boyutludur. Venedik Cumhuriyeti topraklarında Latin Kilisesi ve Rum Ortodoks Kilisesi arasındaki ilişkiler eskiden

⁷⁹ A. Nükhet Adıyeko, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunahımı*, Ankara 2000, s. 7; "Girit bütün ülkelere bunların kültür etkileri altında kalabilecek kadar yakın, fakat bunlardan gelecek düşman akınlarını önleyebilecek kadar uzaktır" A. Müfit Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 1988, s. 5. Coğrafi konumu için bkz. Cemal Tukin, "Girit", *T.D.V. İ.A.*, c. 14, İstanbul 1996, s. 85; aynı yazar, "Girit", *İ.A.*, c. IV, İstanbul 1945, s. 791; "Ikrih", *EI*, s. 1086-1087; Tahmiscizade Mehmed Macid, *Girid Hatıraları*, Haz. İ. Miroğlu-İ. Şahin, İstanbul 1977, s. 13.

⁸⁰ Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, c. I, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1993, s. 182. W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. E. Ziya Karal, Ankara 1975, s. 307, 308.

⁸¹ Metin Kunt, a.g.m., s. 31; ayrıca Robert Mantran, *XVI ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara 1995, s. 113.

⁸² Aynı madde, *Osmanlı*, c. 12, s. 157. ayrıca Metin Kunt, a.g.m., s. 31.

olageldiği şekilde gergindir. Giritliler dini değerleri yozlaştırdıkları gerekçesiyle “heretikler” olarak adlandırılmışlardır. Bilhassa kırsal bölgelerde Venedik otoritesine karşı papazların önderliğinde isyanlar vardır. Özellikle Osmanlıların adayı fethetmesini isteyen bu gruplar, adada Osmanlı idaresinin kurulmasıyla yaşam seviyesi ve dini zorlamaların daha azalacağını düşünmekteydiler⁸³.

Ayrıca, 1645 yılında İstanbul’da büyük bir yangın çıkması ve ekonomik olarak halkı rahatlatmak amacıyla sefere çıkılmasına -zengin olarak bilinen bu adanın fethiyle malî rahatlama sağlanması- karar verilmesi de diğer bir sebep olabilir⁸⁴.

⁸³ Bruno Simon, “Osmanlı İmparatorluğu ve Girit”, *X. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. IV, 22-26 Eylül 1986, Ankara 1993, s. 1819; Osmanlılar fetihler ve diğer devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkları fırsat bilerek genişlemelerinin yanı sıra, Katolikliğe karşı Ortodoksluğu ve Protestanlığı koruma siyaseti güderek kendi idarelerini diğer milletlere kabul ettirmişlerdir. Macaristan’ın Avrupa’da Katolikliği yaymak için Protestanları ortadan kaldırma politikasına karşı oraya bir sefer düzenlenerek set çekilmiştir. Bkz. Ziya Kazıcı, “Osmanlıların Balkanlardaki Muvaffakiyet Sebepleri”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, Konya 2000, s. 745; Grek Ortodoks Patrikliğinin Osmanlı egemenliği altındaki statüsü ve onlara uygulanan istimalet politikası hakkında bkz. Halil İnalçık, “The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans”, *Turcica*, XXI-XXIII, 1991, s. 409. Molly Greene, sözü edilen eserinde 500 yıldan beri Katolik ve Ortodoks Hristiyanların birlikte yaşadıklarını ve rekabet halinde olmadıklarını belirtmektedir (s. 3-4). Oysa ki yine Molly Greene, Osmanlıların adayı Venediklilerden almalarının Doğu’daki Latin hakimiyetinin sonunun başlangıcı olduğunu söyler. Adnan Ekşigil’e göre ise; Fener Patrikhanesi Bizans’ın son yüzyıllarda bölgesel kiliseler ve dini akımlar üzerinde kaybettiği denetimi Osmanlı fethi sayesinde yeniden kurabilmiş, Ortodoksluk Osmanlı idaresinde canlılık göstermiştir. Bkz. Adnan Ekşigil, a.g.m., *Tarih ve Toplum*, s. 12. Coşkun Üçok’a göre de, Rum Ortodoks Patrikliği Osmanlı egemenliği altında tüm yaşamı boyunca hiç sahip olmadığı kadar yetkilerle donatılmış, Ortodoks kitle üzerinde geniş hukuki sorumluluklara sahip olmuş, tarihinin en parlak güçlü dönemini yaşamıştır, “Osmanlı İmparatorluğu ve Rum-Ortodoks Kilisesi”, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*, III. Askeri Tarih Semineri, Ankara 1986, s. 192.

Hammer, Venedik egemenliğine karşı ayaklanan papazların, Kandiye muhasarası esnasında tam tersine Osmanlılara karşı ayaklandıklarını, Aya Vasili ve Kisamu halkının Osmanlı’ya itaat etmesine karşı çıktıklarını, sonuçta papazların boğdurulmalarıyla bu isyan hareketinin son bulunduğunu belirtmektedir, c. 10, s. 102.

⁸⁴ Kemal Çiçek, “I. İbrahim 1640-1648”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 12, Ankara 1999, s. 157.

Kıbrıs savaşı sırasında “Provedittore Generale” olan Marin Cavelli, Girit’in her an Osmanlılar tarafından fetih girişimine maruz kalacağını belirtmiştir: “Türkler (adayı ele geçirmek için) bir fırsat bekliyorlar”⁸⁵.

Sünbül ağa hadisesi de bu fırsatı Osmanlılara vermiş gözükmektedir. Fakat bu durum düşünüldüğü kadar olumlu gelişmemiş, yıllarca süren savaşlar neticesinde her iki devletin de çoğu yönlerden güçsüz düşmesine sebebiyet vermiştir.

3.1.4.1. Seferin başlaması:

Sultan İbrahim, öteden beri Girit fethine taraftar olan Silahdar Yusuf Paşa’nın Sadrazam Semini Mehmed Paşa’nın tüm muhalefetine rağmen ikna çabaları neticesinde sefer kararını aldıktan sonra⁸⁶ esas hedef gizlenmiş Malta’ya sefer yapılacağı duyurulmuştur. 1565 tarihinde Malta’ya yapılan seferin tekrarı olacağı görüntüsü verilmeye çalışılmışsa da, Venedik balyozu Soranzo Beyoğlu’ndan gönderdiği mektuplarla Kandiye ve Korfu’nun tehdide maruz kalacağına dikkat çekmek istemiştir⁸⁷. Osmanlı donanması Mora’nın batı kıyısındaki Navarin’e aslında

⁸⁵ Bruno Simon, a.g.m., s. 1819. Nuri Adıyeko, a.g.m., Ankara 2002, s. 738.

⁸⁶ Her ne kadar karakteri konusunda değişik görüşler ileri sürülse de Sultan İbrahim, Girit seferinin hazırlıklarını bizzat yürütmüş, tersaneye sık sık giderek çalışmaları izlemiş, Anadolu ve Rumeli’ye emirler göndererek hazırlıkların ciddiyetle ve süratle yapılmasını emretmiştir. Bkz. “I. İbrahim 1640-1648”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yay.*, c. 12, Ankara 1999, s. 155; *Kronoloji*, s. 394.

⁸⁷ Ekkehard Eickhoff, “Denizcilik Tarihinde Kandiye Muharebesi”, *Atatürk Konferansları*, c. II, 1964-68, Ankara 1970, s. 149. Yine aynı yazar, Vellaio, *La guerra Cretense*, Bologna 1647, s. 69, 70’ten naklen Yusuf Paşa’nın sefere başlaması hakkında bilgiler verir (Venedik doju, İspanya kralı, Fransa kraliçesi, Avusturyalı Anna ve Kardinal Mazarin’e gönderdiği mektuplarla 8 Temmuz’da yardım istemiştir, s. 150) Yine savaşın başlaması ilgili olarak bkz. Cemal Tukin, a.g.m., *İ.A.*, 793; Cemal Tukin, a.g.m., *T.D.V. İ.A.*, s. 87. Hatta doğal olarak Osmanlı-Venedik ilişkilerinin bozulması neticesinde Balyos Giovanni Sorenzo, Osmanlı Devleti aleyhine casusluk yaptığı gerekçesiyle tutuklanarak hapsedilince, Galata’daki elçilik binası bakımsız kalmış, 1670’te savaşın bitmesiyle Balyos Querini, Morosini ve Dona burada kalmışlardır. Z. Hale Tokay, “Venedik Sarayı”, *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1994, s. 379. Ayrıca bkz. İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. III, s. 393. Mithat Işın, *Tarihte Girit ve Türkler*, s. 35-36; savaşın seyri için bkz. Ziya ve Rahmi, *Girit Seferi*, İstanbul 1933, s. 5 vd.

bu niyetlerini saklamak için gitmişler, fakat donanma 23 Haziran'da Girit'in güneybatı kıyılarında görüldüğünde Venedikliler Osmanlılarla yeni bir savaşın başladığını anlamışlardır⁸⁸. Sefer hazırlıkları için Silahdar Yusuf Paşa'ya kara ve denizde serdarlık görevi verilmiştir⁸⁹.

“...Kapudân-ı müşârü'n-ileyh Yusuf Paşa dahi mâh-ı Rebiyü'l-evvelinin dördüncü rûz-ı yekşenbedeki mâhevâ redi-i şitekin () yigirmi birincide azîm donanma ve şenlikler ile Malta seferi nâmıyla azm-i gazâ idüb cânib-i bahr-i sefide bâdbân gûşa-yı müteveccih oldu...”⁹⁰.

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, sefer Malta olarak bildirilmişse de asıl hedefin Girit olduğu açıktır. Bu da şu ifadeden anlaşılmaktadır:

“...ümerâ-yı deryâ ve kapudânlar da'vet olunub Girid seferine me'mûr olduklarına hatt-ı hümayûn şevketlü⁹¹ makrûnı ibrâz...”⁹².

3.1.4.2. Gelişmesi:

Girit adasının fethedilmesine karar verilmesinden sonra, uzun bir hazırlık dönemi başlamıştır. Deniz kuvvetleri bakımından yetersiz olan Osmanlı ordusunu takviye etmenin uzun süreceği düşüncesiyle önce Malta'ya sefer yapılacağı

⁸⁸ Molly Greene, *a.g.e.*, s. 14.

⁸⁹ “... sâbıkân harem-i hümayûnda mukarrib-i padişah olan Silahdar Yusuf ağa ki taşra çıkûb kapudân-ı zîşan olmuş idi donanma-yı hümayûna serdâr olması karardâde rey-i padişahi olmağla kapudânlık mansıbına leşker-i bahr ü berr şipehsâlârlığı dahi zamm ve ilhâk buyruldu” v. 3b. Mehmet Öz, a.g.m. *Türkler*, s. 721; Yusuf Paşa'nın biyografisi hakkında bkz. Hammer, c. 10, s. 62-63.

⁹⁰ YAZMA, v. 6a, *Fezleke*, s. 240.

⁹¹ Yazmada şevketlü makrun şeklindedir. V. 7b.

⁹² YAZMA, v. 7b, Bu konuda ayrıntılı bilgi için şu esere bakılabilir; R.C. Anderson, *Naval Wars in the Levant 1559-1853*, Princeton 1952, s. 121 vd.; Mithat Işın, *a.g.e.*, s. 35 vd., İ. H. Danişmend, *a.g.e.*, s. 394, Cemal Tükin, a.g.m., *İ.A.*, s. 793, Cemal Tükin, a.g.m., *T.D.V.İ.A.*, s. 87; Hüseyin Kami Hanyevi, *a.g.e.*, s. 209-211.

duyurularak, hedef şaşırtma taktiği ile Venedik Cumhuriyeti oyalanmaya çalışılmıştır⁹³.

“...Rumili ümerâsına ahkâm-ı şerife gönderdi ki evvel baharda mahrûse-i Selânike varub âlât-ı piyâde ile mirmirânları yanında mevcûd olalar ve Anadolu eyâletinden Kastamonu ve Saruhan ve Hamid ve Teke ve Ankara ve Aydın sancaklarına ve eyâlet-i Karamanda Kırşehir ve Niğde ve Aksaray beğlerine ve eyâlet-i Sivasdan Çorum ve Amasya ve Bozok beğlerine ve sâ’ir ‘askeriyeye hükm gönderdikim cümlesi Sakız mukâbelesinde Çeşme dimeğe ma’rûf iskeleye varub mirmirânları me’mûr olmağla serdârları olan mirâhûr-ı sâbık bi’l-fi’l Amasya beği Ahmed Paşa yanında mevcûd bulunan vâli-i vilâyet-i Karaman Turak Paşa bu cümle sefineye koyûb göndere...”⁹⁴.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere, asker temini için eyaletlere fermanlar yollanmıştır. Toplanan askerlerden Rumeli askerinin Selanik’ten, Anadolu askerinin Çeşme limanından gemilere bindirilmesine karar verilmiş, Amasya beği Ahmed Paşa görevlendirilmiştir.

Donanma ilk önce Sakız’a giderek, burada Çeşme’den gelen kafiyle birleşecek Termis limanında Selanik’ten gelen gemiler birleştikten sonra topluca Navarin limanına gidilecekti.

“...Hasan Paşa Selânik’e varûb Rumili ümerâsını da’vet ve cem’ eyledi ve bu taraftan ücret ile elliden mütecâviz bazargân gemileri dahi isticâr olunub ‘asker-i mezkûrenin zâd ü zevâdelerini tahmîl idüb donanmadan evvel irsâl kılındı toksan pâre karamürsel kalyon ve

⁹³ Savaş hazırlıklarının evreleri konusunda bkz. Afif Büyüktuğrul, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi*, 2. cilt, İstanbul 1970-73, İstanbul 1970, s. 75-116; Ekkehard Eickhoff, a.g.m., s. 149; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/2, Ankara 1982, s. 142. Hatta o kadar ki limanlarda toplanan askerleri Girit’e götürmekte kullanılacak olan gemileri kiralama yöntemiyle toplamışlardır. Bkz. Nuri Adıyeye, a.g.m., Ankara 2002, s. 740 (elliden fazla İngiliz ve Hollandalı ticaret gemisi kiralanmıştır). Savaş esnasında da İngiliz savaş gemilerinin kiralandığı görülür. Bunlar Venedikliler karşısında ağır bir hezimete uğramışlardır. YAZMA, v. 97b.

⁹⁴ YAZMA, v. 3b, *Fezleke*, s. 239, *Kronoloji*, III, s. 394-395.

şayka Selânik'e irsâl olunub ve altmış pâre sefine dahi Çeşme'ye varûb limanlara lengerendâz oldılar...”⁹⁵

“...Rumili beğlerbeğisi Hasan Paşa Rumili ‘askeriyle ve yeniçeri kethüdâsı Murad ağa ve Samsoncubaşı İbrahim ağa yeniçerinin önüne düşüb gemilerden mühimmât ihrâc olunduktan sonra Hanya hisarı muhasarası fermân buyrulmağın ahşam vakti hisâr-ı mezbûr cânibine teveccüh olundu...”⁹⁶

Yusuf Paşa'nın ilk hedefi Hanya ve Aya Todori kalelerini almaktı. Çünkü buraların Osmanlılarca stratejik önemi büyük idi ve de savunmaları da oldukça zayıftı. Aya Todori'de bulunan iki kale iki günde⁹⁷ ele geçirilebilmiştir. 23-24 Haziran 1645 tarihinde Girit'in kuzeybatı kıyılarına varılmıştır. Küçük Hasan Paşa'nın kuvvetleri Hanya'yı 57 günlük bir muhasaradan sonra 22 Ağustos'ta ele geçirmişlerdir⁹⁸.

Hanya'nın fethedilmesinden sonra Yusuf Paşa burayı güçlendireceği yerde, aksine askerini toplayıp İstanbul'a dönmüş, neticede Sultan İbrahim tarafından ganimetin az olduğu gerekçesiyle öldürülmüştür⁹⁹.

Yusuf Paşa'nın idam edilmesinden sonra serdarlık adadaki birçok yerin fethedilmesinde çok büyük emeği ve gayreti olan Deli Gazi Hüseyin Paşa'ya

⁹⁵ YAZMA, v. 4b, *Fezleke*, s. 239. R. C. Anderson, *Naval Wars in the Levant 1559-1853*, Princeton 1952, s. 121; Molly Greene, *a.g.e.*, s. 14; *Girid, Mazisi Hali İstikbali*, Matbaa-yı Ebuzziya, İstanbul 1328, s. 60; savaşın seyri için bkz. Muzaffer Öz, “Girid'in Osmanlı'ya Katılmasının Etkileri, Girit'teki Rumlar ve Türkler”, *Güncel Konular*, ATASE Başkanlığı Yay., S. 8, Ağustos 1987, s. 127-128.

⁹⁶ YAZMA, v. 8a ve bu sayfaların devamında Hanya hakkında (vasıfları, konumu, iklimi vb.) bilgiler verilmektedir. Ayrıca bkz. *Fezleke*, s. 242 ve *Kronoloji*, III, s. 397.

⁹⁷ Ersin Gülsoy, *a.g.t.*, s. 29.

⁹⁸ YAZMA, v. 24a-b ; *Fezleke*, s. 259; Ebuzziya Mehmed Tevfik, *Girid Osmanlılara Kaça Mal Oldu?*, İstanbul, Tarihsiz, s. 10; Hammer, c. 10, s. 71-75.

⁹⁹ *Kronoloji*, III, s. 399. YAZMA, v. 43b. Ayrıca Ayatodori'deki iki kalenin teshiri hakkında bkz. Hüseyin Kami Hanyevi, *a.g.e.*, s. 215.

verilmiştir. Kışın hazırlıklarla geçirilmesinden sonra, 1646 yazında önce Apokorona, ardından Resmo kuşatması başlamıştır. Bir süre kuşatıldıktan sonra bu kale de fethedilmiştir. İki gün sonra Milapotamo, ertesi yılda da Yerapetre ve Mirabelo Osmanlı topraklarına katılmıştır. Hüseyin Paşa cesareti ve gözüpekliğinden dolayı “deli” lakabıyla anılmıştır¹⁰⁰.

Baharda Çanakkale Boğazı Venedik Amirali Morosini tarafından ablukaya alınmış, böylece Osmanlı kuvvetlerinin adaya takviye göndermesine engel olmaya çalışmışlardır. 7 Nisan 1646 tarihinde Morosini Bozcaada'yı muhasara altına almış, bu konuda Sultan İbrahim sadrazamlıktan azlettiği Semin Mehmed Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmak gayesiyle Girit seferlerine serdar-ı ekrem olarak atamış ve o da Kapudan-ı derya Koca Musa Paşa ve Küçük Hüseyin Paşa'yı yanına alarak Girit'e gitmiştir¹⁰¹. Bu durumuyla Deli Gazi Hüseyin Paşa'nın amiri durumuna gelen Semin Mehmed Paşa, zaten taraftar olmadığı Girit seferlerinde askerlik yeteneği de yetersiz olduğundan dolayı yanlış kararlarının neticesinde boş yere çok kan dökülmesine sebep olmuştur¹⁰².

¹⁰⁰ *Kronoloji*, III, s. 400, YAZMA, v. 132b (burada paşanın biyografisi ve paşalığa terfisine kadar olan durumu hakkında bilgi verilmektedir. Hatta Acem'den gelip, kimsenin kullanmadığı bir yayın Deli Hüseyin tarafından çok rahat bir şekilde kullanılması anlatılmaktadır); bu konuda *Sicill-i Osmani*, 1996, II, s. 211 ve Ramizpaşazade Mehmed İzzet, *Harita-i Kapudân-ı deryâ*, İstanbul 1285, s. 48, 49, 50'de ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Mehmet Karataş, *Nazmizâde Murteza'nın Gülşen-i Hulefasının Tenkitli Transkripsiyonu*, Atatürk Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2001, s. 51'de Köprülü Mehmed Paşa'nın hilesiyle şehit edildiği belirtilmektedir. Tezin konu edildiği yazma eser, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi Koleksiyonu, No: 595'te kayıtlıdır. Ayrıca bkz. Cemal Tukin, a.g.m., *İ.A.*, s. 794.

¹⁰¹ Afif Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s. 87. Ayrıca Kapudan Musa Paşa'nın şehadetine kadar meydana gelen hadiseler için bkz. Hüseyin Kami Hanyevi, *a.g.e.*, s. 215-304.

¹⁰² *Kronoloji*, III, s. 401. Semin Mehmed Paşa Girit'e geldikten tam bir ay sonra humma-yı muhrıkadan ölmüştür. Onun ölmünden sonra serdar-ı ekremlik Deli Gazi Hüseyin Paşa'ya tevcih olunmuştur. 24 Eylül 1646. *Sicill-i Osmani*, 1996, IV/1, s. 191. Kemal Yükep, Semin Mehmed

Koca Musa Paşa ve yanında bulunanlardan Cezayirli Cafer ağa Suda limanının ablukaya alınmasını istemişlerse de Küçük Hüseyin Paşa bunu uygun bulmamış, Resmo kalesinin¹⁰³ muhasaraya uygun olduğunu belirterek Suda muhasarasını kaldırmıştır¹⁰⁴.

Zaten muhasaranın kaldırılmasından bir süre sonra fırtınaya uğrayan Koca Musa Paşa'nın donanması büyük çöküntüye uğramış, bir Venedik kalyonuyla yaptığı savaşta bir kurşun isabet etmesiyle şehit olmuştur¹⁰⁵:

“...bu taraftan kapudân Musa Paşa Hanya limânına vâsıl olduktan sonra gemilerden zâhire ihrâc iderken hikmet-i hüdü kış eyyâmı olmağın azîm fırtına olub liman ağzında lengerendâz olan gemilerden beş pâre şayka zâhire ve ekseri ademler gark ve helâk olub bâkileri dahi demür üzerinde durmak mümkün olmayub ve hâli keyfiyetleri mükedder olmağla Hanya limânında durmak mümkün olmadığından merkûm kapudân paşa donanma ile yelkene kaldırub Mora tarafına teveccüh eyledi ve yol açığında Ağriboz ceziresi önünde bir harbî küffâr kalyonuna rast gelüb sarıldıkda ‘asker-i islâm göz açdırmayub küffâra gâlib olacak mahalde -biemrillahi'l-ve'l-kahhâr()- mezbûr kapudânın vâdesi tamâm olmağın bir kurşun dahi isâbet etmekle şerbet-i şehâdet nûş idüb ve gâm-ı dünyayı ferâmûş eyledi”.

Daha sonra donanmanın başına beceriksiz ve kabiliyetsiz, denizcilikten anlamayan kişiler getirilmiş, bu da deniz gücü yönünden Osmanlılardan daha üstün durumda olan Venediklilerin oldukça işine yaramıştır.

Venedik, savaşları karadan ziyade denize çekmeye çalışmış, Ege'de deniz yollarını ele geçirmeye gayret etmiş, yardım getiren ve denizde ağırlıkları hissedilen

Paşa'yı eserinin muhtelif yerlerinde Semiz Mehmed, Sultanzade Semen Mehmed veya Seğmen Mehmed Paşa olarak ifade etmiştir. Bkz. *Girit Seferi (1645-1669)*, Ankara 1977.

¹⁰³ YAZMA, v. 63b, Resmo, bir Arnavutun beyaz bayrakla barış istemeye gelmesiyle teslim olmuş, barış görüşmelerine Deli Gazi Hüseyin Paşa, Deli Selim Beğ, Küçük Hüseyin Paşa, Yeniçeri kethüdası Mustafa ağadan oluşan bir heyet bulunmuştur.

¹⁰⁴ Afif Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s. 87.

¹⁰⁵ YAZMA, v. 66b.

Suriye-Mısır gemilerini durdurmak istemiştir¹⁰⁶. İlginçtir ki, Kıbrıs seferlerinde Osmanlıların stratejisi donanma sayesinde Venedik'in ulaştırma yolunu kesmek, adaya denizden yardım gönderilmesini önlemek ve gerektiği zaman büyük bir Haçlı donanmasını karşılayabilecek bir deniz kuvvetine sahip olmaktı¹⁰⁷. Öyle görülüyor ki Venedikliler Kıbrıs'ın fethinde Osmanlıların taktiklerini bu seferler esnasında onlara karşı kullanmışlar ve bunda da 1656 yılında Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa gelmesine kadar başarılı olmuşlardır. Fakat adayı savunmak yerine Çanakkale Boğazı'nı ablukaya almaları belki de stratejik bir hata olmuştu; çünkü Osmanlıların her ne pahasına olursa olsun Venedik ablukasını kıracaklarını hesap etmeleri gerekirdi. Bu politika onlara zaman kaybindan başka bir şey kazandırmamıştır.

8 Ağustos 1648 yılına kadar çarpışmalar bir Osmanlı Devleti'nin bir karşı tarafın üstünlüğü şeklinde devam etmiş, bu muharebelerde Deli Gazi Hüseyin Paşa'nın merkezden çoğu zaman istediği takviye gelmemesine rağmen başarılı sonuçlar alması, orada bulunan askerin direnme gücünü kuvvetlendirmiştir. Bu tarihte Sultan İbrahim'in tahttan indirilip¹⁰⁸, IV. Mehmed'in tahta geçirilmesi ile yeni bir dönem başlamıştır. Her ne kadar devlet işlerinden uzak kalan bir padişah olarak görülse de Sultan IV. Mehmed'in tahta çıkışından sekiz yıl sonra Köprülülere iş

¹⁰⁶ Metin Kunt, a.g.m., s. 31; Ekkehard Eickhoff, a.g.m., s. 153. Ayrıca Eickhoff, Venedik elçilik katibi ve İstanbul'la Edirne'de daimi yarı resmi temsilci olarak belirli bir hareket serbestisine sahip Giovanni Battista Ballerino'nun raporlarından naklen; parlak deniz zaferlerinden ziyade Avusturya ve XIV. Louis ile ittifak yapılması gerektiğini vurgular.

¹⁰⁷ Halil İnalçık, "Kıbrıs Fethinin Tarihi Manası", *Kıbrıs ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1964, s. 22.

¹⁰⁸ *Kronoloji*, III, s. 409, 18 Receb 1058/8 Ağustos 1648.

başına getirmesi -bu konuda IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan'ın büyük payı olmuştur- isabetli bir karar olmuştur¹⁰⁹.

1650 Martı'nda Venedik donanması, Çanakkale Boğazı'nı ablukaya almış, bu yılın Haziranı'nda Osmanlı donanmasını ağır bir yenilgiye uğratmışlardır. 26 Haziran 1656 tarihinde yeniden Venedikliler Çanakkale'yi ablukaya aldıklarında Osmanlıların gemi ve mühimmat kayıpları İnebahtı'dan sonraki en büyük hezimet¹¹⁰ olarak görüldüğünden dirayetli ve reformcu biri olan Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete getirilmesine karar verilmiştir. 15 Eylül 1656 tarihinde Köprülü Mehmed Paşa'nın¹¹¹ sadrazam olarak atanmasından sonra, donanmaya ve başına getirilen devlet adamlarına dikkat edilmiş, kısa sürede başarılı sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Bozcaada, Limni ve Semendirek adaları yani Boğazın hemen önündeki adaların alınması bunun bir örneğidir¹¹².

¹⁰⁹ “IV. Mehmed (1648-1687)”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yay.*, c. 12, Ankara 1999, s. 159. İstanbul'daki politik kriz ve Köprülülerin iş başına gelmelerinden sonra durumu düzeltme çabaları için bkz. Suraiya Faroqhi, “Crisis and Change 1590-1699”, *A Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*, Ed. Halil İnalcık-Donald Quartaert, Cambridge 1994, s. 419-420.

¹¹⁰ Bu sırada kapudan-ı derya olan Silistre valisi Sarı Kenan Paşa, Çanakkale'de aldığı bu yenilgi ile bütün Girit savaşları sırasında Osmanlı donanmasının uğradığı en ağır yenilgiyi almıştır.

¹¹¹ 80 yaşında sadrazamlığa getirildiğinde kendinden öncekilerin yaşadığı sıkıntıları iyi bildiği için, geniş sorumluluklar verildiği takdirde Venedikliler karşısında başarıya ulaşabileceğini belirtmiştir. Bkz. Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. I, s. 284, 287. Ayrıca bkz. Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Server Taninli, c. I, İstanbul 1991, s. 294-296; Hammer, c. 11, s. 281.

¹¹² Çanakkale ablukası Köprülü Mehmed Paşa'nın güçlü yönetimi sayesinde kaldırılır. Venedik Cumhuriyeti'nin eline geçmiş olan adaları peyderpey alır. Ağustos 1657 tarihinde Tenedos, Kasım'da Lemnos tekrar alınır. Ege Denizi'nde güvenliğin kesin sağlanabilmesi için Çanakkale Boğazı'nın girişine iki büyük kale yaptırılır. İsimleri Seddülbahr ve Kumkale'dir. Akdes Nimet Kurat, “The Reign of MehmedIV, (1648-87)”, *A History of the Ottoman Empire to 1730*, Ed. M.A.Cook, Cambridge 1976, s. 165. Çanakkale'deki deniz savaşları için bkz. Hammer, c. 10, s. 274-275.

Bu sıralarda Avusturya savaşlarının başlamış olması adanın fethini geciktiren sebeplerden biri olmuştur. 1666 yılına kadar Osmanlıların Girit savaşı ile uğraşacak fırsatı olmamış, ancak bu süre zarfında kapudan-ı derya olanlar¹¹³ tersanede kalarak Girit'e adeta kaçak nakliyat yapmışlardır. Girit'te her türlü mahrumiyete rağmen sayısız zaferlere koşmuş olan Girit serdarı Deli Hüseyin Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın parmağı olduğu bir hile ile idam edilmiş, bu ise hem IV. Mehmed hem de Köprülü Mehmed Paşa için silinmez bir leke olmuştur (29 Aralık 1658).

Köprülü Mehmed Paşa'nın yaşlanıp, daha fazla sertleşmesi ve devletlerarası diplomaside durumu zorlaştırması sebebiyle kendi yerine oğlunun getirilmesi şartıyla istifa etmeyi kabul etmiş ve 31 Ekim 1661 tarihinde Fazıl Ahmed Paşa İstanbul'a gelmiştir¹¹⁴. Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında kapudan-ı derya olan Kaplan Mustafa Paşa donanmayı hazırlamaya başlamış, artık bu meselenin kökünden çözülmesi için çareler aranmaya başlamıştır. 3 Kasım 1666'da Fazıl Ahmed Paşa serdar-ı ekremligi bizzat alarak Kandiye kuşatmasını şiddetlendirmiştir. Fakat Suda limanının Venedik Cumhuriyeti'nin elinde olması durumu zorlaştırmıştır. Bunu aşağıdaki ifadelerden anlamak mümkündür:

“Köprülizâde Ahmed Paşa hazretleri Nemse (Nemçe) seferine varmış ve sulha istihkâm-ı tâm virdikten sonra’l-hamd ()Nemse keferesinden gereği gibi ahz ü intikâm ve dil-hâh() üzere akd-ı sulh istislâm olunduktan sonra ol vaktten sonra berü fırsat beni kesret () iştigâl-i müslimin ve gürûh-ı mekrûhla da der-kemîn olan Venedik keferesinin dahi avni bâri ile cezasın bulub ve tertib böyle bunca yıldan berü Girid ceziresinde

¹¹³ Çavuşoğlu Mehmed Paşa, Deli Hüseyin Paşa, Köse Ali Paşa, Hüsamettinoğlu Ali Paşa, Hüsamettinbeyoğlu Abdülkadir Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa. Bkz. Afif Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s. 112.

¹¹⁴ Stanford Shaw, *a.g.e.*, s. 291. Fazıl Ahmed Paşa zeki ve yumuşak bir yönetici olmuş, isteklerini güç yerine siyasal ustalıkla halletmiştir. Robert Mantran, *a.g.e.*, 1991, s. 296. E. Z. Karal, “Koprulu”, *Encyclopaedia Britannica*, Chicago 1969, s. 453.

imdadı muhasarası erbâb-ı gayret-i küttâb ateş-i ızdırâb iden Kandiye kal'asını tahlîs idelim deyü rikâb-ı hümâyûna telhîs eyledi..."¹¹⁵

Bu durumu haber alan ve bir süredir Edirne'de hapsolunan Venedik elçisi barış görüşmeleri için talepte bulunmuş, karşılığında şu şartlarla karşılaşmıştır:

"..evvelâ sulh için gelecek elçi bir def'a yüz bin altun götürüb ve Kandiye kal'ası cizyesi olmak üzere beher sene on iki bin altun vire ve bu sene aldıkları kal'aları Kandiye kal'ası karşusunda olan yeni kal'ayı hedm ve Suda kal'asın ve limânını virüb yedi kal'ada olan esirleri itlâk olunmak..."¹¹⁶

Bu şartları duyan elçi, her maddeyi kabul ettiklerini lakin Suda kalesini teslim razı olmadıklarını bildirmiştir:

"Suda kal'ası bizin sermâyemiz olub ve iftihârımız olmağla şöyleki bir taşı bir cevher taş zinem olub şöyleki bir taşını virmeğe rıza olmağla teslim etmeğe ihtimâlimiz yokdur"¹¹⁷.

Suda kalesinin verilemeyeceği Venedik tarafından bildirildikten sonra, Osmanlılar tarafından gerekli tedbirler alınarak tekrar muhasaraya ağırlık verilmiştir. Bir süre sonra tekrar sulh talebinde bulunan Venedik Cumhuriyetinin bu talebi samimi görülmediğinden ve bir hilekar kavim olduklarını her fırsatta ispat etmiş olduklarından dolayı geri çevrilmiştir¹¹⁸.

Venedik elçisi Kaymakam Kara Mustafa Paşa'ya gelerek tekrar barış görüşmelerinde bulunmuş, paşa da onlara her yıl yirmi beş bin altun ve Kilis ve

¹¹⁵ YAZMA, v. 136a; *Tarih-i Raşid*, s. 110. Hammer de Raşid Tarihi'nden naklen Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Kandiye kuşatmasını anlatmaktadır. C. 11, s. 204-299.

¹¹⁶ YAZMA, v. 136b-137a; *Tarih-i Raşid*, s. 110, 111. *Hikayet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye*, v. 2a. Tayyib Gökbilgin, "Köprülüler", *İ.A.*, c. VI, İstanbul 1955, s. 900. Bu yazıda Kandiye bulunan tabyalar hakkında bilgi mevcuttur.

¹¹⁷ YAZMA, v. 137a; *Tarih-i Raşid*, s. 115.

¹¹⁸ YAZMA, v. 137b, 138a; *Tarih-i Raşid*, s. 115, 116.

Kandiye kalelerinin teslim edilmesini, buna ruhsatı yoksa hiç gelmemesini bildirmiştir¹¹⁹. Bundan sonra gelen elçilerin sulh görüşmelerinden de sonuç alınamamıştır. Savaş durumu söz konusu olduğu için bir önceki maddelerden başka herhangi bir taleple gelmediklerinden dolayı tevkif edilmelerine karar verilmiştir¹²⁰.

Nitekim uzun ve zahmetli bir muhasaranın¹²¹ neticesinde, Batılı –özellikle Fransa- devletlerin de yardımlarına rağmen her iki taraf için de büyük bir bıkkınlıkla barış için istek doğmuştur. 28 Ağustos 1669’da Venedik tarafı barış istemiş, görüşmelerin uzamasından dolayı 8 Rebiyü’lahir 1080/ 5 Eylül 1669 tarihinde anlaşma imzalanmıştır¹²².

3.1.4.3. Sonuçlanması:

Çeyrek asır gibi çok uzun süren savaşın ardından elbetteki her iki devletin ekonomisi de ağır bir yıkıma uğramış, hem malî hem de iktisadî olarak devlet büyük bir kriz ortamına girmiş, ticarî açıdan da bir durgunluk döneminin yaşanmasına neden olmuştur. Kandiye muhasarası esnasında Girit’in ticarî faaliyetleri yavaşlamış, eski zenginliğini yitirmeye başlamıştır.

¹¹⁹ YAZMA, v. 143b, 144a; *Tarih-i Raşid*, s. 153, 155; *Tarih-i Silahdar*, s. 500.

¹²⁰ YAZMA, v. 159b, 160a-b, 161a; *Tarih-i Raşid*, s. 186, 187, 188.

¹²¹ *Girid*, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, 1328, s.3.

¹²² YAZMA, v. 200a, 202a, 224b, 225a-b, 226a, 227a, 228a-b, 231b; *Tarih-i Raşid*, s. 238, 239, 240, 241, 242, 243. Otuz Yıl Savaşlarından sonra İtalya’nın durumunu anlatan yazısında Giorgio Spini, Eylül 1669 tarihinde Morosini’nin yüz bin kayıp verdikten sonra anlaşmaya vardıklarını ve bu anlaşmayla Suda, Spinalonga ve Carabosa’yı elde ettiklerini belirttikten sonra, Levant ticaretinde de dengelerin değiştiğini belirtir. “Italy after Thirty Years War”, *The New Cambridge Modern History*, Ed. F.L. Carsten, Cambridge 1961, s. 463. Hammer, üç sene süren bu savaşlar esnasında otuz bin Türk on iki bin Venedikli’nin kaybından bahseder. C. 11, s. 228.

Yazmamıza göre, bu barış yapılmadan önce Nemçe elçisinin de Venedik savaşı esnasında barış talebinde buldukları dikkati çekmektedir¹²³.

Daha önce de bahsedildiği gibi, Venedikliler Kandiye Muahedenamesi imzalanmadan önce birkaç kez barış talebinde bulunmuşlar, fakat öne sürdükleri şartlar Osmanlılar tarafından kabul edilmemiştir. Hatta, Yazmamızda Venedik keferesinin hilekâr bir kavim olup, her fırsatta barışı bozup saldırıya geçtikleri, diğer krallarla barış yapıldığında tekrar korkuya düştükleri için barış taleplerinin eskiden beri âdetleri olduğu da belirtilmiştir¹²⁴. Örneğin, Venedik cumhuru, Venedik Cumhuriyeti Osmanlı daimi büyükelçisi Kontarini'ye bir mektup göndererek, barış görüşmeleri bahanesiyle Osmanlı donanmasını oyalamasını istemiştir. Bundan sonra ikinci bir mektup, yeni Müslüman olan bir Fransız zabiti tarafından Osmanlı hükümetine bildirilmiş, ansızın Venedik Sefarethanesi'ne baskın düzenlenerek mektup ele geçirilmiş, haberin doğruluğu ispatlanmıştır. Elçi derhal tutuklanmış, Rumelihisarı'na hapsedilmiş, baştercüman da boğdurularak denize atılmıştır. Bundan sonra Osmanlı ülkesindeki Venedik konsoloslarının hapsedilmeleri emrolunmuştur (1059/1649)¹²⁵.

1664 tarihli Vasvar Antlaşması'ndan sonra tekrar Venedikliler barış görüşmelerine başlamışlar, Fazıl Ahmed Paşa sulh için yüz bin duka, Kandiye için

¹²³ YAZMA, v. 168a; *Tarih-i Raşid*, s. 197; *Abdi Paşa Vekayinamesi*, Türk Tarih Kurumu Yazmaları Koleksiyonu Y/44, v. 7b.

¹²⁴ YAZMA, v. 138a; *Tarih-i Raşid*, s. 115.

¹²⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/2, Ankara 1982, s. 144; Mehmet Öz, a.g.m., *Türkler*, s. 725. Ayrıca bkz. *Abdi Paşa Vekayinamesi*, v. 32b.

on iki bin duka, Suda kalesinin terk edilmesi ve Bosna hududunun düzeltilmesi hususunu talep edince, kabul edilmeyip Girit savaşı yeniden alevlenmiştir¹²⁶.

Sonuçta şunu da eklemek gerekirse, Osmanlılar Kıbrıs örneğinde olduğu gibi Venedik'e karşı Akdeniz'deki Katolik devletlerin müşterek kuvvetlerine karşı savaşmak zorunda kalmışlardır. Özellikle, Fransa'nın açık veya gizli yardımlarıyla Kandiye muhasarası uzamış, Fransız asilzadeler topladıkları gönüllü askerler ve harp gemileri ile imdada gelmişler, fakat onların bu hareketleri savaşın gereksiz yere uzaması ve daha fazla kan dökülmesinden başka bir netice sağlamamıştır¹²⁷. Özellikle zağarcıbaşı Zülfikar ağanın Kandiye önündeki tahkimatına karşı hiçbir şekilde başarılı olamamışlar, Mart 1669 tarihinde kuvvetlerinin yarısını burada bırakarak Fransa'ya geri dönmek zorunda kalmışlardır¹²⁸.

5 Eylül 1669 tarihinde Osmanlı Devleti adına Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa ile Venedik adına Francesco Morosini arasında yapılan bir barış anlaşmasıyla bu savaşa son verilmiştir. Anlaşmanın on sekiz madde olarak düzenlendiği

¹²⁶ İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 145; Hammer, c. 11, s. 162; *Tarih-i Silahdar*, c. I, İstanbul 1928, s. 412, 500, 560. YAZMAda bu konuda çok geniş bilgiler bulunmaktadır. Bkz. v. 162a, 206b, 207a-b, 211a-b, 227b.

¹²⁷ Batılı devletlerin yardımları için daha ayrıntılı olarak bkz. Nuri Adıyeke, a.g.m., Ankara 2002, s. 741; Faruk Bilici, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İki Savaş Anatomisi: Saint Gotthard Ve Kandiye", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4-8 Ekim 1999, c. III/1, Ankara 2002, s. 147.

¹²⁸ Faruk Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Projesi*, Ankara 2004, s. 32. Voltaire bu olayı, "Venediklilerin kendilerini bu kadar uzun zaman mukavemet etmeleri mi, yoksa Avrupa krallarının kendilerini terk etmelerini mi daha çok hayrete layıktır bilinmez. Dirayeti kadar aczi de büyük olan Venedik senatosunun ücretli askerlerle iyi bir devlet adamı ve kumandan olan iyi mühendislerle sahip olan Köprülü'ye karşı mukavemet etmesi kabil değildi" şeklinde ifade etmektedir. Bkz. Nahit Sırrı Örik, *XIV. Louis Asrı*, Yazan: Voltaire, Ankara 1945, s. 167-168. Beafort Kontu olayı için bkz. *Tarih-i Raşid*, I, s. 221.

belirtilmesine rağmen incelediğimiz eserde sadece on dört madde açıklanmaktadır. Anlaşma maddeleri şunlardır¹²⁹:

“Madde-i evvel- Zikr olan Kandiye kal’ası bi’l-cümle mühimmât ve cephanesiyle ehl-i islâma teslim oluna,

Madde-i ikinci- Suda, İşperlanka ve Granbosa palankaları kemâkân Venedik keferesi elinde kala,

Üçüncü madde - İki tarafından esirleri habsden halâs idüb koyvire,

Dördüncü madde- Akdeniz’de vâki’ devlet-i aliyye zabtında olan adalara bir ziyân yâhûd bir muhâlif iş olunmaya,

Beşinci madde- Akdeniz’de bir kayık zâyî’ olursa Venedik tarafından tazmîn ve bahasını vire,

Altıncı madde- Galata’da Venedik balyozu¹³⁰ oturub ve bir mukîn hânesi ola,

¹²⁹ Anlaşma maddeleri için bkz. YAZMA, v. 225b, 226a; *Tarih-i Raşid*, s. 240. Raşid’de de 14 madde aynı ifadelerle zikredilmektedir. Bu anlaşma görüşmeleri için Çorbacı Ali ağa, Karakulak Ahmed ağa ve Tercüman Panayoti görevlendirilmiştir. v. 227a. *Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye* adlı eserde de on dört madde aynı ifadelerle belirtilmektedir, v. 62a-b, 63a-b. Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar*, 1300-1920, İstanbul 1934, s. 248, 249; *Kronoloji*, III, s. 439; Robert Mantran, “İkrith”, *EI*, s. 1086-1087. Uzunçarşılı, Kandiye kumandanıyla on dört madde üzerine bir anlaşma yapıldığını belirtmektedir, (*a.g.e.*, c. III/2, s. 145). Maddelerin tam metni için bkz. *Muahedat Mecmuası*, c. 2, Hakikat Matbaası, 1294, s. 141-145. Burada anlaşma metni toplam on yedi maddeden oluşmaktadır. Farklı olan maddeler:

1. Mauna ve sâir çekdiri gemilerin toblarının girü Venedik gemilerine konulmaya,
2. Bu on iki gün mühlette iki tarafın askerleri bulunduğu yerlerde karâr idüb iletüye hareket etmeyeler,
3. Gemilerine bir saat evvel binip gitmek için yanlarına iki adam tayin edile,
4. Venedik donanması limândan kalkdıktan sonra gitmek tedârik görüp gidince, dahl ü taarruz olunmaya,
5. Bu cümle mevâd iki lisan üzere imzalanub icrâsı ve ibkâsı için ahd ü peymân oluna,
6. Kapudân ceneral bir az cebehâne taleb eyledikde dört kıt’a tob ihsân edile.

Yedinci madde- Sa'ir iskelelerde dahi balyozları ola,

Sekizinci madde- Bu senede vâki' olan Kilise palankası Venedik elinde ola,

Tokuzuncu madde- Sulh akd oluncaya değin iki tarafından rehnler ola,

Onuncu madde- Kandiye'den ılımanlı havada karşı İstendiye adasına taşınmak için ve on iki gün mühlet virile,

Onbirinci madde- İstendiye'den tez kalkûb dahi dinlenmeyüb gemilerimiz donanınca birkaç gün oturalar,

Onikinci madde- Kal'ada sâkin olmak isteyene kimse mâni olmaya, malına ve canına zarar olunmaya,

Onüçüncü madde- Ahdnâme-i hümâyûn mukaddemâ virildiği gibi virile,

Ondördüncü madde- Venedik büyükelçisi hedâye ile gele. Ve gayrı Kandiye teslimine müte'allik olan dört madde mutazammın temessükler tahrîr olunub ve mâh-ı Rebiyü'l-ahirin tokuzuncu günü mükâleme iden kâfirleri alûb huzûr-ı serdâra getürüb...”

Anlaşma metnine bakıldığında yerli halka zulüm yapılmadığı, hareketlerinde ve tercihlerinde serbest bırakıldıkları ve hatta taşınmalarına bile yardım edildiği görülmektedir. Ama Venedik Cumhuriyeti yenilgiye uğramasına rağmen üç kaleyi

¹³⁰ Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti nezdindeki daimi temsilcilerine verilen addır. Zaman zaman diğer devlet temsilcileri için de bu tabir kullanılmıştır. İstanbul'daki Venedik balyosluğu siyaset odağı olduğu kadar aynı zamanda uzun yıllar Batı alemi için haber kaynağı durumundadır. Bkz. Mahmut Şakiroğlu, “Balyos”, *T.D.V.İ.A.*, c. 5, İstanbul, s. 43, 46. Venedik Cumhuriyeti veya doju için bkz. Mahmut Şakiroğlu, “Venedik”, *Türk Ansiklopedisi*, c. 33, Ankara 1984, s. 286.

muhafaza etmek suretiyle gene Ege Denizi'nde ileri üslere sahip olmuş, özellikle Suda limanı deniz yolları için çok önemli stratejik bir noktada olmasından dolayı değerliydi.

27 Eylül günü (Cemâziye'l-evvelinin guresi) saat üçte Kandiye'nin 80 civarında olan anahtarları iki gümüş tepsi içinde Fazıl Ahmed Paşa'ya teslim edilmiştir¹³¹.

Fazıl Ahmed Paşa 1669-70 kışını Girit'te geçirmiş, kış boyu Kandiye ve diğer şehirlerin imarı için uğraşmış, 5 Mayıs 1670 tarihinde buradan ayrılmış ve Girit valiliğini Ankebut Ahmed Paşa'ya tevcih ettikten sonra 1 Temmuz 1670 tarihinde Edirne'ye ulaşmıştır.

“...devletlü sadr-ı azam ve serdâr-ı ekrem hazretleri bin seksân bir senesi Muharremü'l-harem onuncı günü ta'am-ı aşûreyi fakir ü fukârâya ihsân olunub ve donanma-yı hümâyûn gemilerine girüb âsitâne-i devlet-i aliyye tarafına müteveccih ve revâne olub...”¹³²

Osmanlı Devleti'nin Ege Denizi'ne yönelik egemenlik mücadelesi böylece Girit'in fethedilmesiyle birlikte İstendil adası hariç tamamlanmıştır. 1715 yılında bu adanın da ele geçirilmesiyle -ki 21 Temmuz 1718 tarihli Pasarofça Antlaşması ile egemenlik tamamlanmıştır. Bu durum, Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olduğu 24 Nisan 1830 tarihine kadar sürmüştür¹³³.

¹³¹ YAZMA, v. 231b; *Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye*, v. 71b.

¹³² Vahid Çabuk, *Köprülüler*, İstanbul 1988, s. 142; YAZMA, v. 233a.

¹³³ Sertaç Hami Başeren-Ali Kurumahmut, *Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar*, Ankara 2003, s. 9. (30 Mayıs 1913 tarihli Londra Anlaşması ile Girit Yunanistan'a devredilmiştir); Yine bkz. Akdes Nimet Kurat, a.g.m., s. 169; Molly Greene, sözü edilen eserinin altıncı ve son bölümünde (s. 174-205) Venediklilerin 1664-1699 yıllarındaki uzun savaş yıllarında adadan vazgeçemediklerini, Hanya'yı almayı denediklerini (1692) vurgulamış, 1715-18 Osmanlı-Venedik savaşında da Cerigo adası hariç Venedik Doğu Akdeniz'den tamamen ayrılmak zorunda kalmıştır.

3.1.5. Savaşın uzun sürmesinin nedenleri:

Girit savaşları 1645 yılında başlayıp 1669 yılına kadar sürmüş, 24 yıl gibi uzun bir zamanda fetih süreci tamamlanmıştır. Bunun nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Osmanlı Devleti'nin deniz kuvvetlerinin çok güçlü olmamasına rağmen deniz savaşlarında diretilmesi,¹³⁴
2. Göreve gelen serdarların ve kapudanların hepsinin olmasa da birçoğunun liyakatsiz oluşu¹³⁵,
3. Deniz savaşlarından vazgeçilip kara savaşlarına karar verildiği esnada Tuna Prenslüklerinde Osmanlı egemenliğine karşı bir hareketin başlaması (Erdel Beyliği),
4. Erdel'in sükûtundan sonra, Anadolu'da valilerin başkaldırması, Abaza Hasan Paşa önderliğinde Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'ya karşı direnişin ortaya çıkması,
5. Erdel olayları sırasında Avusturya'nın işe karışmasıyla 1663'te Uyvar seferinin başlaması ve 1664 Vasvar Antlaşması'yla neticelenmesi¹³⁶.

¹³⁴ Venedik'in denizdeki üstünlüğünün iki sebebi vardır: 1- Venedik komutanlarının temelinden bu işin eğitimini almış asilzadeler olması, 2- Venedik donanmasının etkili bir güce sahip kalyetası ve elverişli manevra kabiliyetine sahip kadırgalardan oluşmasıdır. Bkz. Eickhoff, a.g.m., 1970, s. 152.

¹³⁵ YAZMA, v. 79a-b.

¹³⁶ Metin Kunt, a.g.m., s. 37-39.

6. Başta Fransa olmak üzere Malta, Papa ve İspanya kuvvetlerinin yardıma gelmesi.
7. Venedik donanmasının kaptanlığına liyakatli kişilerin getirilmesi ve sık sık komutanlarının değiştirilmemesi, istikrarlı olarak usta komutanların yönetimde bulunması,
8. Kıbrıs'ın fethinden sonra Doğu Akdeniz'de sadece Girit'e sahip olan Venedik'in fetih ihtimaline karşı buradaki kaleleri iyi tahkim etmeleri.

3.1.6. Nüfuz mücadeleleri:

XVII. yüzyılda iktidarda Haremdekilerin de söz sahibi olması yoğunlaşmış, adam kayırmacılık bu dönemde artış göstermiş, ister darsaadette ister uzak eyaletlerde olsun güç odakları oluşmaya başlamış, idarecilerde liyakatsizlik artmıştır. Tüm bunların yanı sıra uzun süren savaş dönemleri de Osmanlı Devleti'nin bu sıkıntılarını hızlandırmıştır.

IV. Murad gibi devleti geçici de olsa bir iyileştirme dönemine getiren bir padişahтан sonra, Sultan İbrahim gibi yıllarca hücrede yaşamış, hasta bir insanın tahta geçmiş olması savaş arifesinde Osmanlı Devleti için talihsiz bir durum olmuştur¹³⁷.

Bu seferler döneminde Osmanlı Devleti'nin devlet adamları adanın işgalini kolaylaştıracak ve çabuklaştıracak gerekli hazırlıkları yapmaları ve önlemleri

¹³⁷ Nüfuz mücadeleleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, Çev. Server Taninli, İstanbul 1991, s. 288-89; Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. I, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1962, s. 276.

almaları gerekirken, bu sorunu bir tarafa bırakarak şiddetli bir kişisel çıkar yarışına düşmüşlerdir.

Dönemin vezir-i azamı Kemankeş Kara Mustafa Paşa (1638-1644), Kösem Sultan, ikinci vezir Yusuf Paşa, sultanın lalası ve akıl hocası Safranbolulu Hüseyin Efendi (Cinci Hoca)¹³⁸ ile uğraşmak zorunda kalmış, neticede gücü yetmemiş, 31 Ocak 1644 tarihinde görevden alınmış ve öldürülmüştür. Bundan sonra serdar-ı ekrem olarak görevlendirilen Semin Mehmed Paşa da aynı akıbete uğrayacaktır. Ama o öldürülmemiş, Girit'e serdar-ı ekrem tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmış, bir ay sonra hastalanarak Girit'te ölmüştür. Daha önce Semin Mehmed Paşa da Silahdar Yusuf Paşa taraftarlarıyla uğraşmak zorunda kalmış, Yusuf Paşa'nın Padişaha layık hediyeler getirememesi ve o kadar hazine harcandıktan sonra bu fethin değmemesi gibi telkinleriyle bir yerlere gelmek istemişse de kısa süreli de olsa bu çekişmeyi Yusuf Paşa kazanmış onun sadrazamlıktan alınmasını sağlamıştır¹³⁹. Padişah, Yusuf Paşa'nın böyle suçlanmasından sonra huzuruna çağırıp ondan bilgi almış, fakat yapılan bu

¹³⁸ *Fezleke*, s. 340; *Sicill-i Osmani*, 1996, II, s. 208; Abdülkadir Özcan, "Safranbolulu Üç Şahsiyet", *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu*, Ankara 2003, s. 119'dan naklen: Okuyup üfleyiciliği yüzünden Cinci Hoca lakabıyla anılan, çağdaşları Evliya Çelebi ve Mehmed Halife tarafından cahil biri olarak nitelenen Hüseyin Efendi, padişah üzerindeki nüfuzu sayesinde devrin siyasi olaylarına karışmış, azil ve tayinlerde etkili olmuş, Girit'e sefer açılmasında etkili olmuştur. Girit seferini sadrazamın makul görmemesi ve bunun Cinci Hoca ve Yusuf Paşa'nın marifetleri olduğu hakkında bkz. YAZMA, 38b. Cinci Hoca'nın Safranbolulu olmadığı Konyalı olduğu iddiası için bkz. Tahsin Ünal, "Cinci Hoca ve Serveti Hakkında", *Resimli Tarih Mecmuası*, c. VI, S. 71, İstanbul 1955, s. 4163.

¹³⁹ YAZMA, v. 41a; *Tarih-i Naima*, IV, s. 167.

dedikodular aklının bir köşesinde yer etmiş olmalıdır ki bir fırsatını kollamaya başlamıştır¹⁴⁰.

“mukaddem Hanya feth haberi İstanbul’a gelmezden evvel leşker aczi ü mehâl zâhire za’afları olduğu haberi vârid olduğundan Şa’banın on dördünde vürûd ittiğinde Hoca Efendi bir mikdâr mahzûn olub kevkeb-i ikbâli ric’ata meyl itmişti zirâ Girid seferini sadr-ı a’zam mâ’kûl görmeyüb Hoca ile Yusuf Paşanın sav idildi olmağla emr-i sefere şürû’ olunmuşdı bu aralıkda vezir-i a’zam galebe idüb Hoca efendinin rey’ ve himmetle tevcih olunan menâsıbı âher kimesnelere tevcih itdirmeğe şürû’ idüb ancak yeniçeri efendiliği Arnavûd ve Mehmed efendi on bin guruş virüb almışdı ...”

“... vezir-i a’zam Yusuf Paşa hakkında çok nasâlih() sözler düzüb söyledi ve dahi padişaha didiki şevketlü padişahım bu kadar hazine ve emvâl-i azîme sarf idüb.....

mukâbelesinde bir boş kal’aki beher sene müstahfizlarına bu kadar bir guruş âsitânedен gitmeğe muhtâc ola feth itdim deyû padişahıma iki mermer direk getürmek bir işmidir mesârife mevâzi ve mukâbil hazine iğtinâm olunmağın iş iftihâra şâyeste hıdmetmidir zannım budurki kâfiristana yolladığı küffârdan vâfir mâl ve taht ve cevâhir alınmışdır su’âl ve tefahhûs buyurulursa zuhûra çıkardı deyû buna müte’allik vâfir söz söyledi vâki’an Yusuf Paşa Hanya ganemâsından padişaha birkaç esir ile iki adedeyn müzeyyen semâki kızıl mermer direkden gayr itibâresiz bir şey getirmemişler idi çün padişah işbu nasâlif? sözleri dinlediye kalb-i padişahîyi tagir() idüb mâl-i fütühât metâlibesi için Yusuf Paşaya sûret-i gazâb gösterüb Bostancıbaşıya itdi al şunı deyû habs için fermân itdiler amma Hoca efendi ve Vâlide Sultan hazretleri ile müttetikân tahlise say itdiler...”

Bu durum üzerine Yusuf Paşa affedilmiş, fakat Sadrazam Semin Mehmed Paşa yine bir fırsatını bulup, padişaha onun hakkında karalayıcı sözler söyleyerek amacına ulaşmak istemiştir. O da Semin Mehmed Paşa’nın Venedik balyosundan rüşvet alıp, sefere engel olmak istediğini padişaha bildirmiştir:

“...padişahım bu sefere ibtidâ vezir-i a’zamin rızâ yoğdı Galatada olan balyoz kendüye altmış bin filori va’ad idüb bu ganimeti feshe müraca’at itmişti buna bina’en bu seferi istisvâb itmeyüb men’ine mecd oldı deyû kâdir olduğu mertebe söyledi...”

¹⁴⁰ YAZMA, v. 40a; *Tarih-i Naima*, IV, s. 166.

Sonunda Silahdar Yusuf Paşa'yı idam ettirecek bir fırsatı Sultan İbrahim bulmuş, Venediklilerin adadaki kuvvetlerini takviye etmekte olduklarına dair haber geldiği için, padişah donanmanın derhal Girit sularına giderek Venedik nakliyatına engel olunmasını emr etmiş, Yusuf Paşa da mevsimin kış olduğunu ve donanmanın yetersiz olduğunu belirterek bu emri yerine getirmek istememiştir:

“Zi'l-hiccenin yevmi perşembe günü Yusuf Paşayı saraya getirüb padişaha vardıkda işe İçilinde olan beğlerbeğiler ile hemân git var Giridi fethet deyû buyurdılar Yusuf Paşa yer öpüp padişahım re'ayâya kerâste kerâste salinûb hâlâ gemiler yapılmak üzere dir ve vaktimiz erbâ'in esnâsıdır mevsim sefer-i bahr olduğundan kat'-ı nazar olmaktadır ve dahi mirmirânlara ol cezirede güncâyış yokdur şimdi gitmem dedikde padişah gazâba gelüb derûnlarında olan 'ukde-i sâbıkı lisâna getirüb sen kendü hıdmetimi itdim sanırsın...”

Padişah bu şekilde Yusuf Paşa'yı azarladıktan sonra, tekrar Girit'e gitmesini emretmiş, Yusuf Paşa da “şimdi vakti değildir gidilmez” diye cevap verdikten sonra:

“Bostancıbaşı Hasan ağaya emr idüb kaldır şunu didikde Yusuf Paşa dahi dilirâne durub ve padişahdan (burada –dan eki fazla yazılmıştır) heman öldürün deyib emr eyledi ne durursun Bostancıbaşı ile Yusuf Paşa çekilüb gitdi ol sa'at katlini fermân itdikde yeni olan sadr-ı a'zam Sâlih Paşa padişahın ayağına düşüb ricâ eyledi..... ma'an müverrih nâm kimesne nakl iderki katil-i vak'a gice Bostancıbaşı Hasan ağa rüyâsında gördükim merhûm gazi Yusuf Paşa iki elinde iki tabak kağddan masnu'..... tutub üzerinde katib (ketb olsa gerektir) olunan ebyâtı kıra'at iderdi bendeniz peydâr oldukda hatrında bu kalmışki Yusuf ibn Abdullah cennetliksin inşallah dir imiş ol sabah vak'a-yı hâile zuhûr idüb herkes mefhûm ve mahrûm ol yevm-i cum'airtesi...”

“...padişah-ı mersûm vezir-i merkûmu boğdurduktan sonra nâdim olûb meytini huzûra getirüb nigâh-ı merhâmet ile nazar eyledikde ne güzel kırmızı elma gibi yanakları var idi yazık olduki kıydım deyû zar zar ağladı ve sebep olanlara cümlesine beddu'a eyledi...”

Neticede Yusuf Paşa da bu entrikalardan nasibini almış, Valide Kösem Sultan ve Cinci Hoca'nın tüm çabalarına rağmen boğdurularak katledilmiş¹⁴¹, yerine kapudan-ı deryalığa Koca Musa Paşa getirilmiştir. Bundan kapudan-ı derya görevine getirilen kişiler denizcilikten anlamayan saray görevlileri olmuş, bu durum savaşın seyrini değiştirmiştir.

1647 yılında Ammarzade Mehmed Paşa adında bir saray görevlisinin kendisini kapudan-ı derya olarak görevlendirmeye çalışması buna bir örnektir. Bu kadar ehliyetsiz bir kişinin donanmanın başına geçmesiyle Çanakkale ağzında Venedik gemileri görülür görülmez muharebe etmek yerine hemen geri dönmüştür¹⁴².

Sultanın yetersizliği, hükümet otoritesinin zayıflığı, devlet adamları arasındaki huzursuzluklar ve iktidar kavgaları Köprülü Mehmed Paşa'nın vezir-i azamlığa atandığı tarih olan 1656 yılına kadar devam eder. 1683 yılına kadar hükümette kararlılık, siyasi olarak istikrar ve saygınlığın artması sürer¹⁴³.

Entrikalar savaşın seyrini o kadar değiştirmiştir ki, Deli Hüseyin Paşa gibi Kisamo, Apokoron, İsterni, Değirmenlik, Granbosa, Milopotamu ve Resmo gibi

¹⁴¹ YAZMA, v. 40b, 42b, 43a, 44a. *Tarih-i Naima*, IV, s. 169 vd. Paşanın ölümünden sonra Padişah Sultan İbrahim “ne güzel elma gibi yanakları vardı” diyerek zar zar ağladı. Yusuf Paşa Enderûn-ı hümayûnda terbiye olunarak silahdâr olup, 1054'te Ebubekir Paşa'nın fevtinden sonra kapudân ve 1055'te donanma ile Hanya'nın fethine görevlendirilmiştir. Öldürülmesinden sonra Üsküdar'da Selimiye tekyesi karşısındaki Haydarpaşa tarafında baş tarafta medfûndur. Ayrıca daha geniş bilgi için, Ramizpaşazade Mehmed İzzet, *Harita-i Kapudân-ı deryâ*, İstanbul 1285, s. 54. Hammer, c. 10, s. 79-80. Hammer de bu bilgileri Naima'dan naklen verir.

¹⁴² Afif Büyüktuğrul, *a.g.e.*, s. 92-93. Tersane kethüdası iken 1057'de Fazlı Paşa'nın üstüne kapudan olmuştur. Venedik gemilerine karşı yaptığı bu hareketten sonra hakkında ferman buyrulmuş ve boğazda boğazı alınmıştır. Ramizpaşazade Mehmed İzzet, *a.g.e.*, s. 57; *Kronoloji*, III, s. 407; Faruk Bilici, *a.g.e.*, s. 4. Giacomo E. Carretto, Venediklilerin Çanakkale boğazını ablukaya almalarının onların askeri gücünün büyüklüğünü ortaya koyduğunu vurgulamaktadır, bkz. *Akdeniz'de Türkler*, Çev. Durdu Kundakçı-Gülbende Kuray, TTK Yay., Ankara 1992, s. 43.

¹⁴³ Mehmet Öz, a.g.m., *Türkler*, s. 716.

kaleleri tüm cesareti ve yiğitliği ile fethetmiş olan bir paşanın aldığı idari tedbirler, düzenlemeler ve adil vergi sistemiyle halkı Türk idaresine ısındırması¹⁴⁴ İstanbul'da kıskançlıkla karşılanmış, özellikle Surnazen Mustafa Paşa'nın telkinleriyle Vezir-i azam Köprülü Mehmed Paşa tarafından ortadan kaldırılmak istenmiştir. Bir fırsat kollanarak 3 Rebiyülahir 1069/29 Aralık 1658 tarihinde Yedikule zindanlarında boğdurulmuştur¹⁴⁵. Yine bu dönem içinde, Sultan İbrahim'in Kemankeş Kara Mustafa Paşa'yı idam ettirmesinden Köprülülere kadar yedisi azil, üçü istifa, ikisi idam, birisi de ölüm sebebiyle sadrazamlık makamında toplam on üç değişiklik yapmıştır¹⁴⁶.

3.2. EKONOMİK ALANDA DEĞERLENDİRMELER:

XVII. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti maddi ve manevi olarak kendisini zorlayan ve sonraki yüzyıllarda sıkıntıya düşmesinin sebeplerinden olan uzun savaş yılları sürecine girmişti. Özellikle Akdeniz ticaretinin sekteye uğramasında Otuz Yıl Savaşlarının büyük payı vardı.

¹⁴⁴ YAZMA, v. 68a.

¹⁴⁵ Mücteba İlgürel, "Hüseyin Paşa, Deli", *T.D.V.İ.A.*, c. 14, İstanbul 1999, s. 5, 6. Hayri Fehmi Yılmaz, 1660'ta Girit fatihi Deli Gazi Hüseyin Paşa –oysa ki 1658 yılında idam edilir- ile birlikte birçok ünlü kişinin burada hapis olduğunu belirtir. Hüseyin Paşa'nın mezarı ise, Altın Kapı'nın önünde bulunmaktadır. "Yedikule Hisarı ve Zindanı", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1994, s. 461, YAZMA, v. 129b, 130a-b; *Tarih-i Naima*, VI, s. 384; *Tarih-i Silahdar*, s. 143; ayrıca *Kronoloji*, III, s. 425, 426. Deli Hüseyin Paşa Kasım 1658 tarihinde Rumeli beylerbeyiliğine atanmış, orada servetinin son bulması üzerine, kapı halkını besleyebilmek için zenginlerden zahire-baha adıyla para almaya başlamış, bu da onun boğdurulmasında beklenen fırsatı vermiştir. Hammer, c. 11, s. 53-56.

Fazıl Ahmed Paşa döneminde kiliselerden biri onun adına camiye çevrilmiştir (Vahid Çabuk, *Köprülüler*, İstanbul 1988, s. 58; Ahmed Refik Altınay, *Köprülüler*, Yay. Haz. İbrahim Delioğlu, İstanbul 2001.).

¹⁴⁶ Mehmet Öz, a.g.m., *Türkler*, s. 717.

Osmanlı Devleti'nin uzun savaş yılları döneminin ilk savaşı 1593 yılında başlayıp 14 yıl sürecek olan Avusturya savaşlarıdır. Bu savaşta dönemin sadrazamı Koca Sinan Paşa kazanılacak bir zaferle devletin menfaatlerinden çok kendi itibarını yükseltmeyi amaçlamış, fakat devletin bu savaştan maddi ve manevi kayıplarla çıkmasına sebep olmuştur¹⁴⁷.

1639 Kasr-ı şirin Antlaşması'yla sonuçlanan Osmanlı-Safevi mücadeleleri de her iki devletin yıpranmasına neden olmuş, her ne kadar toprak kazanımlarıyla sonuçlansa da devleti yormuştur.

Bu tarihten beş yıl gibi kısa bir zaman sonra başlayan Girit seferleri de çok uzun yıllar sürmesi sebebiyle her yönden Osmanlı Devleti'ni sarsan bir dönem olmuştur. Üç kıtanın ortasında bulunan Girit adası, Karadeniz, Marmara ve Ege'den güneye Akdeniz'e ve okyanuslara geçen, buralardan kuzeye giden deniz irtibat ve ticaret yollarına hakim konumdadır. Ege Denizi'nin güney kilididir¹⁴⁸.

Bu saha, bir yandan Türk ve Rum gemileri için, diğer yandan deniz ticareti ile uğraşan Batı milletleri önemlidir. Cebelitarık, Marsilya, Ceneviz, Livorno, Venedik üzerinden gelen deniz yolları, Mora'dan ve Girit'ten yönelerek Yunan adaları, İzmir, İstanbul ve İskenderiye'ye doğru dağıtılıyordu¹⁴⁹.

¹⁴⁷ Mehmet Öz, a.g.m., *Türkler*, s. 715.

¹⁴⁸ Muzaffer Öz, "Girit'in Osmanlı'ya Katılmasının Etkileri, Girit'teki Rumlar ve Türkler", *Güncel Konular*, ATASE Başkanlığı Yay., S. 8, Ağustos 1987, s. 124-125.

¹⁴⁹ Robert Mantran, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz'de Ticaret, Deniz Korsanlığı ve Gemiler Kafileleri", *Belleken*, c. LII/203, Ankara 1988, s. 685-686. Yine yollar konusunda şu çalışmaya bakılabilir: Colin Heywood, "Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Koldaki Menzilhaneler", *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Ed. Elizabeth Zachariadou, İstanbul 1999, s. 139-140. Yazar bu makalesinde şunları belirtiyor: "Via Egnatia, hem Ege ile Adriyatik'in denizcilik dünyasında hem kıtanın iç

3.2.1. Devletlerarası Ticarî İlişkiler:

XVII. yüzyıl Akdeniz'in eski sahipleri olan, Venedik, Cenova ve Dubrovnik gibi güçlerin silinmeye başladığı, yerlerini İngiltere ve Hollanda gibi Atlantik denizcilerine devrettiği bir devirdir¹⁵⁰. Dünya ticaretinde önemli bir yere sahip olan Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti ile olan ticarî ilişkileri, 1593-1606 yılındaki Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında Osmanlıların Hollandalı ve İngilizlerle yapmış olduğu ticaret anlaşmaları neticesinde eski önemini yitirmiş, sözü edilen devletlere tanınan bir takım imtiyazlar Venedik'i olduğu kadar, Katolik Habsburgları ve Fransa'yı da rahatsız etmiştir¹⁵¹. Fransa Kralı XIV. Louis, Osmanlılarla iyi geçinme siyasetlerini, Ortodoks Macaristan ve Katolik Avusturya dengesini sağladıkları için devam ettirmek istemiştir¹⁵².

Hatta bu yüzyılın başında Osmanlı sularında ticaret gemilerinin taşıyacağı bayrak meselesi, İngilizler ve Fransızlar arasında anlaşmazlığa yol açmış, İngiltere

kesimlerinde, denizlerdeki faaliyetlerin hedefini oluşturan Balkan Hinterlandıyla ticarî ilişkilerde kullanılmış başlıca yoldu”.

¹⁵⁰ İlber Ortaylı, “18. Yüzyılda Akdeniz Dünyası ve Genel Çizgileriyle Türkiye”, *Toplum ve Bilim*, I, İstanbul 1977, s. 81. Bu yazısında Ortaylı, korsanlığın devletlerin yarı resmi bir deniz gücü ve deniz politikası olduğunu vurgulamaktadır. S. 84.

¹⁵¹ Mehmet Öz, a.g.m., s. 715. Hatta savaş sırasında İngilizlerden savaş mühimmatı satın alınmış, İngiliz elçisi Eğri seferine katılmıştır. Ekkehard Eickhoff, “Akdeniz'deki Osmanlı Deniz Cephesi (XVI-XVIII. Yüzyıl), *Osmanlı*, c. 1, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 390; Doğu Akdeniz ticaretinde emtia ticareti Batı Avrupalı gemilere kaymış, Venedik savunmaya yönelik deniz mekanizmasını Doğu ticaretinin gelirleri sayesinde finanse etmiştir.

¹⁵² Nahit Sırrı Örik, *XIV. Louis Asrı*, Yaz. Voltaire, Ankara 1945, s. 141.

bu konuda Venedik balyosunun desteğini istediye de başarılı olamamış, sadece Hollanda gemilerinin İngiliz bayrağı taşıması kararlaştırılmıştır¹⁵³.

Girit savaşı sırasında Hollanda gemilerinin Venedik'e yardım ettiğinin duyulması üzerine Levinus Warner adlı Hollandalı 1655 yılında Hollanda Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti nezdinde daimi temsilcisi olarak kabul edilmesine rağmen zor durumda bırakılmıştır¹⁵⁴.

Venedik'le ticarî ilişkilerin ikinci plana düşmesine ve savaş durumunun devam etmesine rağmen, ticaret yapılmıştır. Venedik bozulan ekonomisini düzeltmek için yüksek oranda faizle borç almaya başlamış (%7 gibi), hatta Senato 70 bin dükaya soyluluk unvanı bile satmaya başlamıştır¹⁵⁵.

Girit'e sefer hazırlıkları sırasında İngiliz ve Hollandalı ticaret gemileri kiralanmıştır¹⁵⁶. Savaş esnasında da kiralanan İngiliz kalyonları küffar donanmasıyla cenge tutuşmuşlar, çok zaiyat vermelerinden dolayı müteessir olmuşlardır¹⁵⁷:

“...Fokes vak'asından sonra İzmirden ücretle tutulan İngiliz kalyonları ve sâ'ir donanması gemileri ile Girid'e vardıkda kâfirin donanması deryâya açılıb nâbedîd

¹⁵³ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri, I (1580-1838)*, Ankara 1974, s. 45.

¹⁵⁴ Gerard Erdbrink, “Onyedinci Asırda Osmanlı-Hollanda Münasebetlerine Bir Bakış”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3, İ.Ü. Ed. Fak. Yayını, İstanbul 1974, s. 171. Buna göre, Jan Mazier adında bir kaptan Girit'te görevlendirilen bir paşayı Cezayir'e götürmek yerine Tunus'ta karaya çıkarmış, mallarını ve hizmetkarlarını Cenova'ya götürüp orada satmıştır. Bu durumdan sözü edilen temsilci sorumlu tutulmuşsa da son anda tazminat ödemekten kurtulmuştur.

¹⁵⁵ Ersin Gülsoy, “Girit Seferleri Dolayısı İle Akdeniz'de Osmanlı-Venedik Savaşları (1645-1669)”, *CIEPO XIV*, Çeşme 18-22 Eylül 2000, Ankara 2004, s. 267. Faruk Bilici'ye göre, Venedik balyosu Doğuda Venedik ticaretini korumak bahanesiyle Cumhuriyetin bir casusu olarak İstanbul'da durur, *a.g.e.*, s. 264.

¹⁵⁶ Nuri Adıyeke, *a.g.m.*, *Türkler*, s. 740.

¹⁵⁷ YAZMA, v. 97a-b, 98a; *Tarih-i Naima*, IV, s. 431.

oldı.....

kapudân paşa dahi mukâbele için deryâya açılıb Girid sâhilinde ancak tumanı görünürdü mukâbele ve cenk-i azîm olub İzmirden tutulan İngiliz kalyonlarının kapudânı kapudân paşaya sandal ile gelüb siz hemân bize seyirci olun biz cinsimiz ile görki nice cenk ideriz deyü ilerü varub gereği gibi cenk itdiler küffâr icâresinde olan İngiliz gemileri Suda sâhilinde yatub cenge karuşmayub seyrâncı oldılar âher donanma-yı hümâyûn kalyon cenginin husûbetini görüb girü Hanya cânibine çekildiler İngilizlüler dahi cenk-i azîmden sonra nâçâr girü çıkub niçün bizi bıraktınız ücret virdiğiniz tokuzbin gurus alın biz bir dahi durmazız deyü kapudânların kendüni yere urub tehâzül itdiler...”

Yine ilginçtir ki, Fransa'nın Venedik'e maddi-manevi yardımlarının Osmanlılar tarafından bilinmesine rağmen, Fransa nakliye gemileriyle Girit'e asker sevkıyatı sağlanmıştır¹⁵⁸.

Görüldüğü gibi ticaret sürse de bu gibi olaylar neticesinde Fransızların da Venedikliler gibi ticari itibarları zedelenmiştir. 1659 yılında Fransa elçisi Jean de La Haye'nin Venedik Cumhuriyeti'nin şifreli mektuplarını açıklamadığı gerekçesiyle Köprülü Mehmed Paşa tarafından Yedikule'de hapsedilmiş olması dikkat çekicidir. Yerine gönderilen elçiler de bu gerginliği düzeltmemiş, savaşlar sona erene kadar Osmanlı-Fransız ilişkilerinde iyileşme olmamıştır¹⁵⁹.

¹⁵⁸ Denis de la Haye'nin Fransa'ya geri döneceği sırada, Kaymakam Kara Mustafa Paşa Tırhala'da onu kabulü sırasında şöyle söylüyor: “Kandiye yalnız Fransızların yardımıyla ayakta duruyor, orada bulunan gemiler, para Fransız kaynaklıdır. İyi niyetle dostluğa güvenerek ve bol para vererek askerlerimizi taşımak üzere kullandığımız Fransız nakliyat gemileri gidip yolda Venedik ve Maltalıları teslim oluyorlar”, Faruk Bilici, *a.g.e.*, s. 44, dipnot 24.

¹⁵⁹ Faruk Bilici, “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri: Gizli Harpten Objektif İttifaka”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, c. I, Ankara 1999, s. 482; aynı yazar, *a.g.e.*, s. 24-25. Bu sıralarda XIV. Louis'nin yanında başbakan olarak görevde olan, daha önce Papa'nın diplomatik temsilcisi ve en güvenilir adamı olarak görünen Mazarin, Venediklilere parasal ve askerî yardım yapmaktan geri kalmamıştır. John B. Wolf, “The Problem of Government in the Seventeenth Century Europe”, In: *Great Problems in European Civilization*, Ed. Kenneth Setton, New York 1954, s. 285. 20 Haziran 1658 tarihinde Mazarin'in yazdığı bir mektupta Türklere karşı mücadele için Venedik'e 100 bin ekü gönderildiği belirtilmiştir; Bkz. Faruk Bilici, *a.g.e.*, s. 23. Ayrıca Köprülü Mehmed Paşa'nın Fransa elçisinin hapsedilip, daha sonra da sınırışı edilmesini bildiren mektubu için

Fransa XVII. yüzyılda -birbiriyle çelişen- iki farklı politika izlemiş, bir yandan dostluk adına kapitülasyonların yenilenmesini isterken, diğer yandan gizli veya açık Venedik'e yardımda bulunmuşlardır. Fakat Osmanlılar, Fransızların bu çift taraflı siyasetlerinin farkında olmuşlar, çoğu kez şiddetle tepkiler göstermişler, bu elçinin hapse atılması ve sınır dışı edilmesi şeklinde olmuştur. 1658-1665 yılları arasında ilişkiler neredeyse kopmuştur¹⁶⁰. Osmanlı elçisi Süleyman Ağa'nın Fransa'ya gönderilmesine kadar geçen sürede iki ülke arasında hem Akdeniz'de hem de Orta Avrupa'da yanlış anlamalar, rekabetler ve bunalımlar birbirini takip edecektir¹⁶¹.

Osmanlı-Fransız ilişkilerinde Osmanlılar siyasî, stratejik endişeler ve ticareti emniyete alma fikri ileri sürülürken, Fransızlar Merkantilizm doğrultusunda, ticaret hacimlerini ve zenginliklerini arttırmayı hedeflemişlerdir. Fransa 1645 yılından sonra otuz yıl içinde Hıristiyan dünyasının yanında yer almakla, Akdeniz ticaretini geliştirmek arasında devamlı bir kararsızlık içinde olmuştur¹⁶².

Papa'nın vasıtasıyla Girit'in Venedikliler tarafından savunmasında XIV. Louis'nin yardımlarına rağmen, Fazıl Ahmet Paşa tarafından 1669 yılında ada alındıktan sonra, 1673 yılında IV. Henri devrinde Fransızlara verilen kapitülasyonlar yenilenmiştir¹⁶³.

bkz. *Aynı eser*, s. 24-25. Fransa-Osmanlı ilişkilerinin bozulması hk. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-vuku'ât*, Haz. Neşet Çağatay, Ankara 1979, s. 317. Kardinal Mazarin ve XIV. Louis'nin Avrupa'daki durumları konusunda bkz. Bekir Sıtkı Baykal, *a.g.e.*, s. 86-87.

¹⁶⁰ Faruk Bilici, *a.g.e.*, s. 2, 6.

¹⁶¹ Faruk Bilici, *a.g.e.*, s. 15, 16.

¹⁶² Faruk Bilici, *a.g.e.*, s. 20, 21.

¹⁶³ Cavid Oral, *Akdeniz Meselesi*, c. I, Adana 1943, s. 100-101.

3.2.2. Ticareti Yapılan Mallar:

XVI. yüzyılda Venedik Cumhuriyeti, kaleler ve gemiler için Osmanlı buğdayına muhtaçtır. Osmanlı Devleti'nden daha ucuza aldıkları buğdaya karşılık, kendilerinin daha pahalıya sattıkları ve daha çok gelir elde ettikleri ürünleri üretmeye başlamışlardır. Zamanla bu durum, daha çok buğday için Osmanlılara mecbur hale gelmelerine sebep olmuştur¹⁶⁴.

Girit seferlerinden dolayı zahire büyük önem taşımış, Ağustos 1646'da Gümülcine Kadısı'na yazılan bir hükümdede, iskelede bulunan bir Felemenk gemisine şap ve yapağı yüklendiği halde "bir dane" zahire yüklenmemesi emredilmiştir¹⁶⁵. Yine Temmuz 1654 tarihinde IV. Mehmed'in bir fermanıyla Fransa, Felemenk ve İngiliz gemilerinin yük almasına izin verilmemiştir¹⁶⁶.

Hububatın bu kadar önemli olmasının yanı sıra, başka ürünler de ticarî açıdan önem taşımış, Avrupa'da üretilen çeşitli dokumalar, ibrişim, cam eşya, sabun, kağıt gibi maddeler, Anadolu'nun kıyı şeridinde alıcı bulmuş, Avrupalı tüccarlar buralardan pamuk, dokuma, iplik, halı, pirinç, kenevir, kuru ve yaş sebze, canlı hayvan, yapağı, tiftik, balmumu vs. almışlardır. Şap, gümüş, bakır ve tuz da ticari açıdan önemli maddeler arasında yer almıştır¹⁶⁷. Venedik Cumhuriyeti ile de bu

¹⁶⁴ Bruno Simon, "Osmanlı İmparatorluğu ve Girit", *X. Türk Tarih Kongresi*, c. IV, 22-26 Eylül 1986, Ankara 1993, s. 1816.

¹⁶⁵ Mücteba İlgürel, "Hububat Kaçakçılığı", *XIV. CİEPO*, Çeşme 18-22 Eylül 2000, Ankara 2004, s. 368. Mühimme Defteri Nr. 90, h. 333'ten naklen.

¹⁶⁶ Mücteba İlgürel, a.g.m., s. 368, Divân-ı hümayûn Şikâyet Defterleri, Nr. 3, s. 19, h. 58'den naklen.

¹⁶⁷ Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 279. Bu yazısında Arıkan, Osmanlıların hububat ticaretini siyasi bir koz olarak kullandıklarını belirtmiştir. s. 284.

ürünlerin ticareti yapılmış¹⁶⁸, zeytinyağı ve şarap üretiminin yoğun olmasına rağmen, ticaretinde bu ölçüde yoğunluk gözükmemektedir. Oysa ki Girit'te ekonomik yapının temelini zeytin üretimi, sanayi ve ticareti oluşturmuştur. Tabii buna bağlı olarak zeytin öşrü ve gümrük vergisi Osmanlı Merkez hazinesi için büyük önem taşımıştır¹⁶⁹.

Braudel'e göre ise, Akdenizliler yaşamlarını zeytin, üzüm ve buğday üçlüsüne göre dengeler. XV. yüzyıldan başlayarak Hıristiyan dünyasında besin maddeleri (özellikle domuz eti) yaygınlaşırken Müslümanlığın etkisiyle Doğu Akdeniz dünyası bunlardan ve şaraptan uzak kalmıştır. Zeytinyağı ve şarabın ticarî olarak önemi devamlılığını korurken, buğday sorun olmuş kıt üretimi ister kırsal, isterse kentsel olsun sıkıntısını hissettirmiştir¹⁷⁰.

Girit seferleri sırasında, adaya erzak sevkinin güçlüğüyle yapılabildiği bir sırada İzmir ve civarından küffara tereke verildiği haberleri İstanbul'a ulaşmış, Melek Ahmed Paşa kendi adamı İbrahim Paşa'yı teftişle görevlendirmiş, o da ne kadar

¹⁶⁸ Şerafettin Turan, "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi (Fondaco dei Turchi)", *Belleten*, c. XXXII/126, Ankara 1968, s. 254.

¹⁶⁹ Nükhet Adıyeke, "Girit'te Aşar Vergisinin Toplanmasına İlişkin Bir Yöntem: Teslis Sistemi", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4-8 Ekim 1999, c. III/III, Ankara 2002, s. 1911-1912. Hatta zeytincilik uzun ve zahmetli bir uğraş olduğu için bir yıl iyi, öteki yıl kötü ürün alınması sebebiyle ödenecek vergilerde sorun olmuş ve Teslis Sistemi uygulanmaya başlamıştır. Girit'in Osmanlılar tarafından fethedildiği zaman zeytin üretimi konusunda daha geniş bilgi için bkz. Evangelia Balta, "Olive Cultivation in Crete at the time of the Ottoman Conquest", *Osmanlı Araştırmaları*, XX, 2000, s. 144 vd.

¹⁷⁰ Fernand Braudel, *Akdeniz Mekan ve Tarih*, Çev. Necati Erkurt, İstanbul 1990, s. 28-29. Adada üretilen başlıca ürünler, şarap ve zeytinyağı ticareti vb. konular için bkz. Molly Greene, *a.g.e.*, s. 110-140. Osmanlıların fethinden sonra da zeytinyağı ticareti önemini korumuştur. Bkz. Tülay Artan, "Aspects of the Ottoman Elites Food Consumption: Looking for "Staples", "Luxuries" and "Delicacies" in a Changing Century", *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550-1922*, Ed. Donald Quataert, New York 2000, s. 145.

hububat ambarı varsa hepsini mühürleyerek halka zulmetmiştir. Kadıya bu durum şikayet edilmiş, kargaşalık çıkınca da kadı azledilmiştir¹⁷¹.

Hanya bölgesinde üretilen yağ, limon, portakal suyu, kaba ipek, bal, balmumu, keten, sedir ve selvi ağacı üretim fazlasının tümü İstanbul'a gönderilmektedir¹⁷².

Buğdayın kıt olduğu zamanlarda reaya ordudan ucuz baha ile buğday ve peksimeti alıp küffara ağır baha ile satmışlardır:

“...küffâr birbirine düşüb yâ’ni ol muharebede ziyâde ziyân oldılar âher gördiler ehl-i islâmdan bir şikâr yâhûd bir intikâm almak mümkün değildir ve dahi zâhireleri döğüntüb re’ayâ ordudan ucuz bâhâ buğday ve peksimâtı ehl-i islâmdan alub andan gelüb ağır bâhâ ile küffâra satarlardı”¹⁷³.

Hanya muhasarası esnasında da adaya buğday, peksimat, pirinç vesair zehayir irsal edilmiş ve pirincin kilesi 28 akçeye satılmıştır:

“...taraf-ı padişahîden Ahmed ağa iki firigaza ve sekiz kalyon ve beş şayka ile serasker olduğu yerde vusûl buldı ve geride kalan ‘asker için buğday ve peksimât ve pirinç vesa’ir me’kûlât ve zehâ’ir irsâl eylemişler ve bundan ma’âdâ dahi mısır dahi şol kadar gemiler dolu zâhir(e) ve me’kûlât geldiler ki pirincin kilesi yigirmi sekiz akçeye fûrûht olundu...”¹⁷⁴

“...bir kıyye peksimât kırk akçeye fûrûht olunurdu gemilerden yigirmi beş bin kile hinta ve peksimât ve gayrı zâhire çokluk olmadığından gerek Hüseyin Paşa ve gerek guzât düşmân-ı a’dâdan çokluk mihnet ve açlık zuhûr eyledi ol demde serasker-i deryâ haber virüb gemilerden peksimât vesâ’ir me’kûlât çıkarûb ehl-i islâm(a) teslim eyledi...”¹⁷⁵

¹⁷¹ Mücteba İlgürel, a.g.m., *XIV. CIEPO*, s. 368 (Naima, V, s. 38’den naklen).

¹⁷² Bruno Simon, a.g.m., s. 1817.

¹⁷³ YAZMA, v. 30a; *Fezleke*, s. 264; *Tarih-i Naima*, IV, s. 150.

¹⁷⁴ YAZMA, v. 34b; *Fezleke*, s. 268.

¹⁷⁵ YAZMA, v. 38a; *Fezleke*, s. 269.

3.3. COĞRAFYASI, TARİHİ VE SOSYAL DURUMU İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

3.3.1. Coğrafi Konumu:

Akdeniz'deki beş büyük adadan biri olan Girit, Akdeniz'in doğusu ile Osmanlı sahillerinin arasında olmasından dolayı, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının üçüne yakın olduğunun çok önemli bir noktada bulunmaktadır. Doğudan batıya boyu 270 kilometre olup, eni 12 ile 55 kilometre arasındadır. Akdeniz'deki adalar içinde Sicilya ve Sardunya'dan küçük, Kıbrıs ve Korsika ile hemen hemen aynıdır. Ege Denizi'nin güneyinde olup, doğuda Kaşot, Kerpe ve Rodos adaları ile Anadolu sahiline, batıda Serigo adasıyla Mora adasının güneyine doğru bir sıra teşkil eder. Avrupa kıtasının en güney mahallidir. Adanın Yunancadaki ismi Kirit'tir. Araplar tarafından bu isim İkritis olarak anılmıştır. Frenkler ise eski merkezi ve en büyük şehri olan Kandiye ismini veya Krete (Crete) ismini kullanırlar. Kıyıları son derece girintili ve çıkıntılı bir yapıya sahiptir¹⁷⁶.

Girit'in etrafında birçok küçük ada bulunmaktadır. En bilinenleri Sozoro, Granbosa, Suda ve Gavzos adalarıdır. Sozoro Venediklilerin zamanında Aya Todoris ismiyle Hanya kasabasının kuzeybatısında bulunmaktadır¹⁷⁷.

Eserde coğrafi durumu şu şekilde ifade edilmektedir:

¹⁷⁶ Şemseddin Sami, *Kamûsü'l-A'lâm*, c. 5, İstanbul 1314, s. 3852; Hüseyin Kami Hanyevi, *a.g.e.*, s. 9; Andrey Kopasi, "Girit'in Ahvâl-i Umûmiye ve Tarihiyesi", *Mecmua-i Ebuzziya*. c. 7-8, s. 823. Ayrıca bkz. Cemal Tukin, a.g.m., *T.D.V. İ.A.*, s. 85. Nûkhet Adıyeke, *a.g.e.*, s. 7.

¹⁷⁷ Andrey Kopasi, a.g.m., s. 829.

“Kitâb-ı Atlasda mestûr olduğı üzere Girid cezire bir tulânî ceziredirki şarkdan garb ile yüzyetmiş mil imtidâdı ve elli mil kadar ‘arz vardır çevresinin devri beş yüz seksen sekiz mil olub içinde ‘azîm tağlar ve sular vardır ma’ mûr ve mahsûldâr ceziredir...”¹⁷⁸

Adanın şehirleri konusunda ise şu bilgiler mevcuttur:

“evvelâ Kandiya başşehridir ve cezirenin orta yerinde ve denizin kenarındadır ve gayet metin kal’adır ve pek eyü limânı vardır ve limânın iki tarafında iki kal’a kulesi vardır ve nice kal’a güb tobları üzerlerinde olur ve ehl-i İslâm bu kal’ayı nice seneler muhasara idüb ve bunca kanlu cenkler ve yürüyüşler eyledikten sonra yigirmi beş seneden sonra cümlesin feth itmişlerdir ve Hanya Kandiya’dan evvel feth olunmuşdır ve Hanya kal’ası garb tarafında deniz kenarında bir eyü ve metin kal’adır ve bunca büyük tersâneleri dahi vardır her biri hazta () olmağla muhtâcdır ve cümlesi yontma taşlardır ve Hanyanın bir eyü limânı vardır bin elli beş senesinden berü ehl-i İslâm cenk idüb tâki bin seksânda mâhî Cemâziye’l-âhirin guresine kadar feth itmişlerdir ve bin yüz üç senesinde Venedik küffârı ile muhasara idüb hasarât ve nedâmet ile girü dönmüşdür ve Resmo kal’ası Kandiye ile Hanya arasında bir kal’adır ve iç kal’ası var ve limânı dahi vardır bin elli altısında sene-i mübâreke bu kal’a feth olunmuşdır ve dahi bundan başka İstiyâ Kandiye’den şark cânibine deniz kenarında bir küçük kal’ası vardır ve lâkin metin kal’adır ve Ağranbosa Giridin tâ kenarında garb cânibinde bir kal’adır ol dahi gâyet metin ve yüksek kal’adır ve Suda Hanyanın önünde ve deniz içinde bir metin kal’adır ve üzerinde bunca büyük tobları vardır bir boğaz limânı olurki yedi kıralının dahi donanması gelürse cümle içinde sagar ve mahfûz olacak yerleri vardır şöyleki Akdenizde öyle bir metin limânı yoktur şöyleki dil ile vasf olacak değildir ve üzerinde sarıncılar hazr idüb kış eyyâmında havayla mâl-a-mâl dolar ve kal’a üzerinde iki bin kadar nüfûs sâkin olacak yerleri ve evleri vardır ve İspanya Kandiye ile İstiyâ kal’alarının arasında ve deniz içinde bir metin kal’adır ve anın dahi iki boğazı vardır ve anın içinde yüz beğ gemileri girüb sığınacak yerleri vardır ve evleri bir kaya üzerinde binâ olunmuşdır ve zıkr olunan kal’aların cümlesi Giridin cânib-i şimâlinedir ve cânib-i cenûbundadır ve bundan başka deniz etrâflarında ve kara taraflarında bunun gibi metin kal’aları vardır”¹⁷⁹.

¹⁷⁸ YAZMA, v. 241a-b, *Tuhfetü’l-kibâr*, s. 134. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi’nde Girit adasının ve Hanya’nın vasıflarını anlatırken, Hanya kalesinin İspanya yapısı olduğunu, daha sonra da Rum ve Yunan Filikos’un imar ettiğini yazmaktadır. S. 379

¹⁷⁹ YAZMA, v. 240a-b. *Tarih-i Silahdar*, s. 530. Daha etraflı bilgi için bkz. Andriya Kopasi, a.g.m., s. 850-851.

Eserde fetih süreci doğrultusunda yeri geldikçe fethedilen yerlere ait bilgiler de verilmektedir. Örneğin Milopotamo kalasının fethi anlatılırken buranın konumu ve özellikleri konusunda bilgiler verilmektedir¹⁸⁰. Ayrıca Serdar-ı ekrem Deli Gazi Hüseyin Paşa'nın Kandiye'ye gitmeye karar vermesinden sonra güzergah üzerindeki karyeler ve yolların durumu da bildirilmektedir¹⁸¹.

3.3.2. Girit'in Tarihi:

Andreya Kopasi, Girit adasının tarihini esasen beş kısma ayırır:

Birinci kısmı, adanın ilk durumundan Romalıların Girit'i istila ettikleri tarihe kadar olan olayları; ikinci kısmı, bu tarihten itibaren Araplar tarafından istilâsına kadar olan gelişmesi; üçüncü kısmı, Arapların zamanından Girit'in Cenevizlere intikaline kadar olan durumu; dördüncü kısmı, Cenevizler zamanından Venediklilerin Girit'i zaptettikleri tarihe kadar cereyan eden ve Venediklilerin hükümetleri müddetince gelişen olayları; beşinci kısmı, Girit'in Osmanlı saltanatı tarafından fethedildiği tarihten sonra olan hususlarıdır¹⁸².

Girit'in ilk sakinleri Anadolu'dan göçmüşler, MÖ 3000-1400 yılları arasında bugünkü Avrupa medeniyetini kuran Minos medeniyetini kurmuş oldukları iddia edilmektedir. Cemal Tukin, çeşitli kazılarda elde edilen kalıntılar neticesinde bu bilgiye ulaşıldığını belirtmektedir¹⁸³. MÖ 14. yüzyılda Yunan istilâsı sonucunda Dorların işgaline uğramış, MÖ 2. yüzyılda egemenlikleri son bulmuştur. MÖ 66

¹⁸⁰ YAZMA, v. 60a; *Fezleke*, s. 286; *Tarih-i Naima*, s. 201.

¹⁸¹ YAZMA, v. 65b; *Fezleke*, s. 289. Kandiye kal'asının vasıfları da eserin son bölümünde anlatılmaktadır. V. 232a.

¹⁸² Andreya Kopasi, "Girit'in Ahvâl-i 'Umûmiye ve Tarihiyesi", *Mecmua-i Ebuzziya*, c. 7-8, s. 822. Girit'in Ege ve Helen kültürü içindeki yeri hakkında bkz. A. Nühket Adıyeke, *a.g.e.*, s. 10-11.

¹⁸³ Cemal Tukin, a.g.m., *T.D.V.İ.A.*, c. 14, s. 85.

yılında Romalıların eline geçmiş, buğday ambarı vazifesi görmüştür. MS 647 yılında Muaviye'nin Şam valiliği sırasında Müslümanlar Girit'e bir akında bulunmuşlardır. Bundan sonra da sık sık Arapların taarruzuna uğramış, fakat fethedilememiştir. Endülüs hükümdarı Hakem b. Hişam zamanında sürülen on bin kişi adaya yerleşmiş Rabzü'l-hendek şehrini (Kandiye) kurmuşlardır. Bizanslıların uzun uğraşlarından sonra 961 yılında adayı geri almışlar, fakat Giritliler bunların idaresinden memnun olmadıkları için sık sık ayaklanmışlardır. Dördüncü Haçlı Seferi'ni müteakip Bizans toprakları paylaşılırken Girit, Montferrat Markisi Bonifas'ın hissesine düşmüş, o da adada karşılaşıacağı güçlükleri de düşünerek –her ne kadar Cenevizliler talip olsalar da- burayı 12 Ağustos 1204 yılında yapılan bir anlaşma ile 100 bin gümüş karşılığında Venediklilere satmıştır. Venedikliler halkı ödeyemeyecekleri vergi yüklerinin altında ezmişlerdir. Osmanlılar tarafından fethedilene kadar bu durum sürmüştür¹⁸⁴. Yunanistan'ın istiklalini kazanması neticesinde Girit Hıristiyanları da isyan etmiş, kendilerinin ve adanın harap olmasına sebep olmuşlardır. Mehmed Ali Paşa zamanında idaresi Mısır'a bırakılmış, yine onun tarafından tayin edilmiş olan Arnavud Mustafa Paşa otuz yıl Girit valisi olarak bulunmuştur¹⁸⁵.

Adanın tarihi eserde aşağıdaki şekilde anlatılmıştır:

¹⁸⁴ Mithat Sertoğlu, "Girit'in Tarihi", *Resimli Tarih Dergisi*, c. VI, S. 71, İstanbul 1955, s. 4152-4153. Eski zamanlarındaki durumu hakkında bkz. Hüseyin Kami Hanyevi, *Girit Tarihi*, s. 80-82. Hüseyin Kami Hanyevi Giritlilerin on beş kez ayaklandıklarını belirtmiştir. Yine bu konuda bkz. *Tarih-i Silahdar*, s. 530. Marinatos, "tarihin ufkunda Yunanlılar görünmeden evvel Yunanistan, Adalar ve bilhassa Girit'in, menşeleri Anadolu'dan gelen kavimlerle işgal edilmiştir". Bkz. "İkinci bin yılda Girit Adası ve Girit-Anadolu Dünyası", *II. Türk Tarih Kongresi*, 20-25 Eylül 1937, İstanbul 1943, s. 157. Ayrıca yazar, bu yazısında siyasetin bazan Anadolu'nun batı sahilleri ile adalar arasındaki alış verişe set çekmesine rağmen yine de kavimlerin ve devletlerin yayılma gayretlerine engel olamadığını vurgulamıştır. Yine tarihi ve coğrafi konumu hakkında bkz. Cemal Tukin, a.g.m., *T.D.V. İ.A.*, s. 85-86.

¹⁸⁵ Şemseddin Sami, *Kamûsü'l-A'lâm*, c. 5, İstanbul 1314, s. 3856. Girit'in ilk zamanlarından Roma istilâsına kadar olan olayları ve halkı için bkz. Andrey Kopasi, a.g.m., c. 9-10, s. 326-327.

“...bu adaya ibtidâ çubiteru () hükm eyledi sonra Radamantos bâ’dehû Minos padişah(h) olub ve bundan Yunanilere değdi yâ’ni Elina Rumca dirler bunların ellerinde bir zaman kaldı Romaniler ve kayserler bunda binâ eylediler ve nice ‘azîm binâlar ve hâli yerleri imâr eylediler onların ser’askeri Mitellos Giridi Yunanilerden alub mahkûm kalmağa mezbûr ser’askere Karatikos dediler ve büyük kayserlerden İstanbul kayserleri hükmünde kalub bâ’dehû Fılanderya beği ve Konstantiniye padişahı Yaldanbos mezbûr cezireyi monferat (Montferrat) hükmüne hibe eylemişdi mezbûr dahi tarihi milâdın bin yüz toksan dört senesinde Giridi Venedik beğlerine satın ve vâfir altun aldı Venedik elkâbında Kandiye saltanatı pâyesi i’tibârolundu.....

cezirenin bâki ahvâli tercüme itdiğimiz Levâmiu’n-nûrda mestûrdır”¹⁸⁶

“...yine selef-i sâbıkda evvelâ beni Emeviyye vaktinde ‘asırında ‘Abdullah ibn-i Sa’ad Mısır vâlisi iken bu cezireye gazâ idüb feth-i müyesser olduğı Ravzatü’l-mu’taridin kitâbında mestûrdır nihâyet bâ’zı bilâd ve yâhûd halkı inkıyâd murâd olamadı sonra el-Abbas zaman-ı ‘asırında Endülüsde zuhûr iden beni Emeviden Hakem ibn Hişam zamanında ceddî Resulki evlâdı ‘Ali imam Musa Kazım zamanındaki Hakem babası Musa Kazımı şehid eylediği zamanında vak’a-i Rabaz zuhûr idüb Kurtibadan nefy olınan on bin kadar kimesne İskenderiyede bir zaman vatan itmîşler iken iktizâ hepsi Giride geçüb tamam zabt itdiler ve başları ‘Ömer ibn-i ‘İsa padişah olub Girid hükümeti seksân sene evlâdı elinde kaldı üç yüz kırk beşinde gerü küffâr zabt ü teshir eyledi.....Nücümü’z-zâhire rivâyeti üzere yüz toksan sekiz Ramazanında Kurtiba halkının merkûm Hakem zulmünden ötürü hurucî ve guluvî ‘am idüb ve Endülüslerin Girid geçmesi iki yüz on ikide bunların fesâdını def’ için el-Abbas tarafından Mısır vâlisi olan ‘Abdullah ibn-i Tahir Safari zamanında idi dirlerdiki Giridi anların nesli idi ve anlar burasında bâki kalmışdır nihâyetü’l-arabda bir gün dahi tafsîl-i merâm idüb dirlerki bu cezireye İslâmdan ol Mu’âviye ibn-i Ebû Sufyan zamanında kaşif-i bahr evvelâ Cünadet gaza eylediki Rodosda ‘Arab kal’asını binâ idüb bâ’dehû toksan iki tarihinde Endülüs fethinde Akdeniz cezireleri dahi cümle zabt ü feth ü tasarrufuna alınmışdı ve ol ‘Arab beği Giride gelüb ve Kandiye limânı boğazında olan büyük kule ‘Arab beği binâ eyledi ve Giridin bâ’zı yerlerini zabt ü teshir olundu sonradan Harunü’r-reşid ser’asker Humey ibn-i Ma’yûf dahi biraz yerlerini ahz ü zabt eyledi bâ’dehû Me’mun ‘asırında Ebu Hafz ‘Ömer ibn-i Habib Endülüsiye varüb hisarlarından birini ahz ü zabt idüb anda karargâh idinüb gide gide tedriciyle Girid ceziyesini zabt idüb kâfiri haraca kesdi evlâdı miras tarikiyle malik olub yüz toksan sekizde Hakem ibn-i Hişam Kurtibadan halkı sürüb anlar dahi vech-i meşrûh üzere İskenderiyeden bu cezireye geçdiler...”¹⁸⁷

¹⁸⁶ YAZMA, v. 241b, 242a; *Tuhfetü’l-kibâr*, s. 135.

¹⁸⁷ YAZMA, v. 242b, 243a-b; *Tuhfetü’l-kibâr*, s. 135-136, Cemal Tukin, a.g.m., T.D.V.İ.A., s. 85-86.

Bütün bunlardan sonra, yine yazma esere göre, Abdülaziz ibn Habib yönetiminde olan Girit, Ermanos kayser tarafından tertiplenen bir hile ile üç yüz beş senesinde tekrar ele geçirilmiş ve halkı da kısa sürede tekrar Hıristiyan yapılmıştır¹⁸⁸.

3.3.3. Toplumsal durum:

1645 yılından itibaren Osmanlı Devleti kendi yönetim örgütü kurmayı amaçlamış, Resmo fethedildikten kısa bir süre buraya bir kadı tayin etmiştir. Adanın ilk Müslüman sakinleri fethi yapan yeniçeriler ve merkezden tayin edilen görevlilerdir. İlk fetihden sonra hemen göç ve şenlendirme politikası uygulanmamış, XVII. yüzyılın sonunda yoğun ihtida süreciyle adanın Müslüman kitlesi oluşmuştur¹⁸⁹. Hoşgörü siyasetiyle adada etnik dönüşüm ve huzurun sağlanması amaçlanmıştır¹⁹⁰.

Daha önce Rodos adası Türkler tarafından fethedildiği zaman, oturanların bir kısmı adayı terk ederek şövalyelerle gitmiş, bir kısmı da Girit adasına göç etmiştir. Buraya başka yerlerden nüfus nakledilmiştir. İnsanlara cazip kılmak için her türlü din ve mezhep serbestisi yanında vergiden beş yıl muafiyet de tanınmıştır¹⁹¹.

¹⁸⁸ YAZMA, v. 244a-b, *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 136-137; Adanın fethinden önceki halkı ve tarihi hakkında *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 521-523.

¹⁸⁹ Nükhet Adıyeko, "17. Yüzyıl Girit (Resmo) Şeriye Sicillerine Göre İhtida Hareketleri ve Girit'te Etnik Dönüşüm", *XIV. Türk Tarih Kongresi'ne Sunulmuş Bildiri*, 9-13 Eylül 2002 Ankara (Baskıda).

¹⁹⁰ Adnan Ekşigil, a.g.m., s 12; hoşgörü siyasetinin nedenleri; İslamî boyut, çok uluslu bir devlet, Hıristiyanların ticaretteki etkinlikleridir. Askeri, siyasi ve ideolojik açıdan Müslümanlaştırma olurken, iktisadî ve ticarî açıdan Hıristiyanlara bir baskı uygulanmamıştır.

¹⁹¹ Cengiz Orhonlu, "Oniki Adada Türk Eserleri ve Türk Nüfusu", *Türk Kültürü*, S. 24, 1964, s. 29.

Bu uzun süren savaş esnasında adadan göçler de olmuş, özellikle Kandiye savaşları sırasında Nakşa adasına 300 kişi kaçmış, Kaşot adasına da Giritliler göç etmişlerdir¹⁹².

Yine Kandiye savaşları sırasında kaleden kaçan “kefere”nin Müslüman olmalarından sonra kaledeki geri kalan “kefereler” zor durumda kalmışlardır¹⁹³.

Bir başka olayda da, birkaç yüz nefer “hırvat ve soltat küffar” serdara gelip, İslama geçmiş, bunlara serdar-ı ekrem “ınam ve ihsanda” bulunmuş, yüz nefer bir kapudan başbuğ tayin olunmuş, Torbalı Mehmed Paşa da bunların üzerine komutan tayin olunmuş ve bunlara ulufe ve tımar tevcih edilmiştir¹⁹⁴.

“...taraf-ı küffârdan cânib-i ordu-yı hümâyûna yüz kâfir gelüb ve yine ertesi olacak ve yine on dört kâfir küffâr ‘askerinden bizim ‘askerimize gelüb ale’t-tarik üzere islâma gelüb ehl-i imân oldılar ve serdâr-ı ekrem bunlara ta’yin...”

“...Kandiye kal’asından birer ikişer üçer kadar kefere firâr idüb ve gelüb ehl-i islâma mülhâk olüb ve din-i islâma gelürdi ve gelân kefer(e) eylerlerdiki kal’ada olan kefereler gâyet zebûndur ve zâhire dahi yoğdur ve lâkin lağımlar ziyâdesiyle mukayyed olunmuşdır ve lâkin birkaç gün geçüb her iki taraftan cenk olmayub asûdehâl oldılar üç günden sonra beş on kefere kal’adan kaçüb islâm leşkere geldiler ve gelen keferelerden müslüman olanlara iktâsına göre riâyet ve ikrâm eyleyüb ve müslüman olmayanlara dahi ta’in virilüb ve ayrıca çadırlar virüb tımar ağaların yanında olurlardı...”

Bu durumda da yine Osmanlı’nın hoşgörü siyaseti ve adaleti dikkati çekmektedir. Her reayaya uygulanan hükümler, sonradan Müslüman olanlara da aynen uygulanmıştır. Aslı Nemçe olan bir nevmüslim lağımcının bir lağımda yaptığı faaliyet de ilginçtir:

¹⁹² *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihiçesi*, Ed. Cevdet Küçük, Ankara 2001, s. 54 (BA.MAD. nr. 10019, s. 264 Ek. Nr. 136 Maliyeden Müdevver Defterlerinden naklen).

¹⁹³ YAZMA, v. 156a, 177b; *Tarih-i Raşid*, s. 180.

¹⁹⁴ YAZMA, v. 89b; *Tarih-i Naima*, IV, s. 377.

“...aslı nemçe olan bir nevmüslim lağımıcı gördükde lağım yolu kadar meşinden bir uzun sucuk ve lağım ağzından bir kürek peydâ idüb ve taşra ol körük çekildikçe sucukdan lağımın nihâyetine havanüfüz peydâ idüb ve kandiller ittifâdan masûn olmağla lağımıcı elli kulaç yir giderim dirken meşveret olub ve düşmân-ı hâksârın lağımına başartımızdan haberdârdır şâyed ki ta’tilinde tâ’cil ideler ve münâsib olan ateş virilmekdir deyû hazinesi bağlayub ateş virildikde...”¹⁹⁵.

Görüldüğü gibi, bu hoşgörü siyasetinin bir neticesi olarak, sonradan Müslüman olan Nemçe asıllı bir kişi, tıpkı bir Osmanlı askeri gibi fedakarca hareket etmiş, kendi bilgi ve tecrübelerini Osmanlılar için kullanmıştır.

Adanın fethinin gerçekleşmesinden sonra İslam ile şereflenen “kefere” askerinin sayısı 1920 olarak belirtilmiştir¹⁹⁶.

3.3.4. *Camiler:*

Osmanlıların fethettikleri yerin en büyük kilisesini camiye dönüştürüp, orada ilk Cuma namazını kılmaları artık alışlagelmiş bir usuldü. Girit’te de fethedilen yerlerin kiliseleri de camiye çevrilmiş, adada birçok hayır kurumları vücuda getirilmiştir.

Özellikle Girit ile münasebetleri yüz yıla yakın süren Köprülü ailesi, Kandiye kalesi içinde üçü türbe, ikisi mezar, biri çeşme, biri sebilhane ve diğeri de cami

¹⁹⁵ YAZMA, v. 212b.

¹⁹⁶ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 484.

olmak üzere birçok hayrat yaptırmıştır. Kandiye'deki Fazıl Ahmet Paşa Camii, fetihten sonra bizzat paşa tarafından inşa edilmiştir¹⁹⁷.

Hanya'da Hünkâr Camii ve Yusuf Paşa Camii, Musa Paşa Camii, Resmo'da Sultan İbrahim Camii, Valide Turhan Sultan Camii, Kandiye'dekiler, IV. Mehmed Camii, Fazıl Ahmed Paşa Camii, Defterdar Ahmed Paşa Camii, Sultan İbrahim Camii, Defterdar Mehmed Paşa Camii, Valide Turhan Sultan Camii, Sadaret Kethüdası Mahmud Paşa Camii, Ankebut Ahmed Paşa Camii, Reisülküttab Acemzade Hüseyin Efendi Camii, Zülfikar Ağa Camii, Halep Valisi İbrahim Paşa Camii, Yeniçeri Ağası Abdurrahman Ağa Camii, Kaplan Mustafa Paşa Camii adında toplam 18 caminin yapıldığı dikkati çekmektedir¹⁹⁸.

Girit'te birçok yerin fethedilmesinde çok büyük gayret sarf etmiş olan Deli Gazi Hüseyin Paşa, Resmo'nun fethinden sonra burada yaptırdığı eserlerle de bu

¹⁹⁷ Orhan Fuat Köprülü, "Kandiye'de Köprülülere Ait Kitabeler", *Ord. Prof. İ.H. Uzunçarşılı'ya Armağan*, TTK Yay., Ankara 1976, s. 487. Buna göre Girit valisi ve Kandiye Muhafızı olan Köprülüler şunlardır:

Fazıl Mustafa Paşa (1099-1100)

Fazıl Numan Paşa (1118-1121)

Abdullah Paşa (1141-1142)

Hafız Elhac Ahmed Paşa (1157-1160; 1170-1172)

¹⁹⁸ Ersin Gülsoy, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Akdenizde Osmanlı Hakimiyeti", *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, c. 9, Ankara 2002, s. 597. daha geniş bilgi için bkz. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 503-506. Cemal Tukin, a.g.m., *T.D.V.İ.A.*, s. 88. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere dayanarak yazdığı eserinde Paul Hıdıroğlu, Naima ve Silahdar Tarihleriyle de paralellik kurar, camiler hakkında etraflı bilgiler verir. Bkz. Paul Hıdıroğlu, *Das Religiöse Leben auf Kreta nach Ewlija Çelebi*, Leiden 1969. Kandiye'deki on bir cami hakkında etraflı bilgiler verir, s. 71-82.

çabalarını perçinlemiştir. Su kenarında bir cami, bir zaviye, mülkhaneler, dükkanlar ve sonsuz tarlalar vakfetmiştir¹⁹⁹.

Hanya'nın fethinden sonra Santa Nikola denilen kilise Hünkâr Camii'ne dönüştürülmüştür:

“...işbu fethin celilesi cemâziye'l-âhirin yigirmi tokuzuncı gün yevm-i pazarertesi idi bundan sonra 'asâkir-i islâm hıyâmların bayramın hisara kurdılar cümleden mukaddem Santa Nikola dimekle ma'rûf kilisa ki bir mû'id-i kadim idi cami-i şerif kılınub mihrâb ve minber vaz' küşâde olunub ve bir şahanemine? mensûb olub hâlâ hünkâr câmi-i şerif ma'rûfdur ve bundan ma'âdâ Hanyada iki mu'azzam kilisası var idi üçü dahi meşhûr ve ufak beşmâr ile ma'rûf ve mezkûrlardır cümle divârları rihâmdan yapılmış müzeyyen ve münakkaş enderûn ve birûnî gunâgun tasvir ve temsiller ile gayr-ı nesnâ ve her birine hazineler harc olmuş birer yadgâr idi üçü dahi câmi kılınub biri Yusuf Paşa ve biri Musa Paşaya mansûb oldu bu mû'idler bût-ı utâdan ve mezâristan ehli tuğyandan pâk olub tob rahneleri yayıldı Hünkâr câmi minber ve mihrâb ve mahfele muhtâc olmayûb bunların her birine münâsib içinde birer makam olundu ancak tarz-ı islâma nâsib kurdılar ve bunlara mâl-i gazâdan evkâf-ı azîme ta'yin olundu ve iki hamam binâsı için bir mu'temed tenbih ve ta'yin buyruldu...”²⁰⁰

Yine Resmo'da büyük kilise IV. Mehmed'in emriyle camiye çevrilmiştir:

“...emr-i Sultan Mehmed Gazi Han Resmo'da büyük kilisanın biri pa(di)şah-ı 'alempenâh ehl-i islâma câmi kılınub ve beş pâre karye vakf olundu”²⁰¹.

Yazmamızda bütün kiliselerin sayısının 300 olduğu belirtilmektedir²⁰².

¹⁹⁹ YAZMA, v. 89a, 65a'da serdar-ı ekremin kışı Resmo'da geçirmesi ve cami yaptırması hakkında; *Tarih-i Silahdar*, I, s. 178 vd, Mücteba İlgürel, “Hüseyin Paşa (Deli)”, *T.D.V.İ.A.*, s. 6.

²⁰⁰ YAZMA, v. 25b, 26a; *Fezleke*, s. 260. Yine Hanyanın fethinden sonra San Fırançesko adındaki büyük bir kilise camiye çevrilip, mihrap ve minber konulup, tekbirlerle sancağ-ı şerif mihrabın sağ tarafına konulmuş, Cum'a namazı kılınmış ve adı Hünkâr Camii olmuştur. Bkz. YAZMA, v. 229b; *Tarih-i Raşid*, s. 244. Hammer, c. 10, s. 75. Paul Hıdıroğlu, *a.g.e.*, s. 83.

²⁰¹ YAZMA, v. 64b; *Fezleke*, s. 289.

²⁰² YAZMA, v. 234b.

3.4. ASKERÎ ALANDA DEĞERLENDİRMELER

3.4.1. Ordu ve Donanma:

Voltaire der ki: “Türkler askerlik fennine Hıristiyanlara karşı üstün olduklarını bu muhasara (Kandiye) esnasında göstermişlerdir. Avrupa’da görülmemiş büyüklükte toprak karargahında dökülmüştür. İlk defa hendekler²⁰³ bu kadar düzgün yapılmıştır. Bu usulü Fransızlar Türklerden almışlardır. Fakat Türkler de İtalyanlardan almışlardır. Tecrübe, cesaret, zenginlik ve çalışkanlık sayesinde ilerleyen Türkler, sonraları başlarına geçen pek aciz imparatorlar, kumandanlar ve idarelerinin temelindeki bozukluk sayesinde Hıristiyanların kurtuluşu olmuştur”²⁰⁴.

Fernand Braudel de ünlü eserinde, savaşın her zaman silah ve teknik işi olduğunu, gelişmiş tekniklerin her zaman olayların gidişatını değiştirebileceğini vurgulamış, örneğin topçuluğun Akdeniz dünyasında şartları değiştirebileceğini belirtmiştir²⁰⁵.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti askerî teknolojileri benimseme konusunda isteksiz veya başarısız gibi gözükürse de Avrupalıların kullandıkları hafif ve taşınması kolay teçhizata aynı dönemde sahip oldukları görülmektedir. 1571 ve 1683

²⁰³ YAZMA, v. 147a’da Kandiye’deki meterisler ve hendeklerin durumu hakkında bilgiler verilmektedir. *Tarih-i Raşid*, s. 167.

²⁰⁴ N. Sırrı Örik, *XIV. Louis Asrı*, s. 169. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 485-498: Kandiye kalesinin tabyaları, kapuları, lağımları hakkında bilgiler verir.

²⁰⁵ Salih Özbaran, “F. Braudel, The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 4-5, İstanbul 1975-76, s. 335. Kullanılan toprak hakkında bkz. Mücteba İlgürel, “Osmanlı Devleti’nde Ateşli Silahlar”, *Osmanlı*, c. 6, Ankara 1999, s. 605-611.

yıllarından sonra ağır bir çöküş beklenmesine rağmen, yine de Venedik ile eşit konumdadır²⁰⁶.

Askerî terminolojideki benzerlikler, o dönem Akdeniz dünyasının kullandığı materyallerin ortak kültürünü yansıtmaktadır. En çok kullanılan Osmanlı toplarının isimleri mesela balyemez, bacaluşka, darbzen, kolonborna veya pıranga İtalyan, İspanya, Katalan veya Portekiz adlarının değiştirilmiş şekilleridir²⁰⁷.

Akdeniz'deki deniz hakimiyetini XVI. yüzyıl başlarında kurmaya başlayan Osmanlılar, 1538 yılında Preveze deniz zaferi ile bu amaca ulaşmayı başarırlar. Fakat bu duruma gelene kadar çeşitli iniş çıkışların olduğu dönemler de geçirirler. Büyük deniz seferlerinin gerçekleştiği yıllarda donanmanın çok sayıda gemi ihtiyacı olduğu için tersanelerde gemi yapım ve tamir faaliyetleri hızlı bir şekilde yerine getirilmiştir. Ancak İnebahtı, Girit, Çeşme ve Navarin'de alınan büyük hezimetler neticesinde donanma zor durumda kalmıştır. Bu hezimetlerin yaşanmasında şu nedenlerin etkisi olmuştur: XVI. yüzyılın sonlarına doğru denizcilikten anlamayan liyakatsiz kişilerin kapdan-ı derya görevine getirilmeleri, kürekli gemilerden yelkenli gemilere geçişte

²⁰⁶ Gabor Agoston, "Ottoman Artillery and European Military Technology in the fifteenth and seventeenth Centuries", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaria*, XLII (1-2), 1994, s. 15-48. 1656 yılında Çanakkale'de yapılan savaşlarda Osmanlılar tarafından çeşitli milletlere ait 2120 adet kürekçi ve askerî teknisyen yakalanmış, Venedik ve Habsburglarla birlikte askerî teknoloji konusunda benzer bilgiyi paylaşmışlardır. Özellikle kuşatma teknikleri açısından Avrupa'ya belirli bir üstünlük bile kurmuşlardır, Bkz. Gabor Agoston, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi (1450-1700)", *Osmanlı*, c. 6, Ankara 1999, s. 623.

²⁰⁷ Gabor Agoston, a.g.m., *Osmanlı*, c. 6, s. 628. XVI. yüzyılda topçuluk en yüksek seviyesine ulaşmış, I. Süleyman zamanında Balyemez Mahmut Ağa o kadar büyük toplar döktürmüştür ki, ağır silahlar onun lakabını almış, Balyemez topu adıyla bir tip oluşmuştur. Bkz. Ali Haydar Alpagut-Fevzi Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Harp Sanatına Hizmetleri*, s. 22-23. Balyemez top, İtalyanların "Ballemetze", Avusturyalıların "Balimoz" dedikleri topun adının değiştirilmiş şeklidir, Kamil Su, *a.g.e.*, s. 161. Ayrıca Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Ayrıca YAZMA, v. 178a'da Kuşaklı Manastır tarafında Mahmud Paşa'nın havan toplarıyla yaptığı cenkler hakkında bilgiler mevcuttur. Balyemez topu ifadesi için bkz. V. 104a; *Fezleke*, s. 351; *Naima*, IV, s. 438.

geç kalınması, tersanelerin yetersizliği ve ikmal konularında yapılan aksaklıklar gibi nedenlerle Osmanlı donanması eski gücünü kaybetmeye başlamıştır. Girit, Ege ve Doğu Akdeniz hakimiyeti ve üç kıtaya yakınlığı sebebiyle stratejik açıdan konumu sebebiyle, buranın fethedilmesi için elbetteki güçlü bir donanmanın lüzumu aşikardır ve gerçekten de seferler sırasında mükemmel donanmaya sahip olmanın önemi daha çok ortaya çıkmıştır. Neticede yoğun deniz savaşlarında alınan başarısızlıklar, donanmada değişikliklerin yapılması zorunluluğunu doğurmuştur²⁰⁸. Çünkü Venedikliler XVII. yüzyılda Akdeniz’de üstünlüğü tekrar sağlamayı başarmışlar, o kadarki Osmanlı donanmasını büyük bir yenilgiye uğratarak Bozcaada’yı zaptetmişler, İstanbul’u tehdit eder hale gelmişlerdir.

XVII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı donanmasının bel kemiğini çektiri²⁰⁹ sınıfı gemiler teşkil etmesine rağmen, özellikle Girit seferleri sırasında Venediklilerin kalyonlarına karşı hafif kalan kadirgaların yerine kalyon yapımına ağırlık verilmiş, 1650 yılında otuz tanesinin yapımı için teşebbüslere başlanmıştır.

²⁰⁸ YAZMA, v. 126b’de donanma-yı hümayunun durumu hakkında bilgiler bulunmaktadır. Deniz savaşlarındaki yenilgiler için bkz. V. 140a, 169a. Bilindiği gibi donanma savaşlarındaki başarısızlıklar neticesinde Katib Çelebi *Tuhfetü’l-kibâr fi Esfâri’l-bihâr* isimli eserini kaleme almıştır. Suraiya Faroqhi, 1654-1669 yılları arasında Girit krizi başlığını taşıyan bölümde, 16. yüzyılda güçlü durumda olan Osmanlı donanmasının bu durumunu 17. yüzyılda koruyamadığını, oysaki Girit’in fethedilebilmesi için büyük bir donanma gücüne sahip olmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Bkz. “Crisis and Change 1590-1699”, *A Economic and Social History...*, s. 433. Osmanlı deniz gücünün zayıflamasının nedenleri konusunda bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003, s. 49. Ayrıca donanmaya mali destek sağlamak için olağanüstü vergilerin alınması halkta hoşnutsuzluk yaratmış, eyalet askeri güçleri deniz savaşlarına katılmaktan çekinir olmuşlardır.

²⁰⁹ Çektiri: Kürek veya kısmen yelkenle hareket eden gemiler. Bu sınıfın en önemlileri kadirga, başarda, mavna, kalyata, pergende, firkatedir. Kadirga, kuruluş devrinden kalyon dönemine geçilene kadar donanmanın bel kemiğini oluşturan kürekli savaş gemisidir. Bkz. İdris Bostan, a.g.m., *T.D.V. İ.A.*, s. 13.

1654 yılında kalyonlar²¹⁰ (burton tipi küçük kalyonlar) kullanılmaya başlanmıştır. IV. Mehmed döneminde tamamen kalyona geçilmesi için çalışmalar yapılmasına rağmen görevlilerin yeterli bilgi ve beceriye sahip olamamalarından dolayı olumsuz sonuçlar alınmış, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa tarafından tekrar kadırgalara dönülmesine karar verilmiştir. Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, tekrar kalyon yapımına başlanmasına karar vermiş, artık 1682’de donanmanın esasını bunlar oluşturmuştur. Hatta Venediklilere ait sayı üstünlüğünü bile elde etmişlerdir²¹¹. Fakat bu geçiş döneminde oldukça sıkıntılar çekilmiş, Melek Ahmed Paşa’nın yaptırdığı bir kalyon, denize indirildiği anda batmıştır²¹².

Kalyonlardan önce daha çok kullanılan kadırgaların kusurları çoktur. Forsaları satın almak, doyurmak ve giydirmek masraflıdır. Ayrıca bunları bulmak da zordur. XIV. Louis’nin Malta temsilcisi 26 Şubat 1664’te şunları yazar: “Fransa’dan ya da başka ülkelerden işe yarar gönüllüler bulma olanağı pek yoktur. Bence bu iş için Türk yakalamak ya da satın almak daha uygun olur”²¹³

Girit savaşı sırasında; Ağrıboz, İnebahtı, Midilli, Kocaeli, Karlıeli, Biga, Sakız, Nakşe, Mehdiye, Lefkoşa, Baf, Gerine sancaklarının beyleri birer gemi ile, Rodos

²¹⁰ Bütün yelkenli gemilere kalyon denilmekle birlikte, XV. yüzyılın sonlarından XIX. yüzyılın ortalarına kadar genellikle savaş gemisi olarak kullanılmıştır. İdris Bostan, “Gemi”, *T.D.V. İ.A.*, c. 14, İstanbul 1996, s. 14. Ayrıca bkz. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1948, s. 392-393.

²¹¹ Ali İhsan Gencer, “Bahriye”, *T.D.V.İ.A.*, c. 4, İstanbul 1991, s. 506. İ.H. Uzunçarşılı, “Bahriyya”, *EI*, Volume I, s. 945-949.

²¹² İdris Bostan, “Gemi”, *T.D.V.İ.A.*, c. 14, İstanbul 1996, s. 12 (Girit seferine 400 civarında gemi katılmıştır). Donanma mürettebatı hakkında geniş bilgi için bkz. Fevzi Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, İstanbul 1932, s. 22-24; Gemi çeşitleri için bkz. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı, XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Ankara 1992, s. 83-96; Gemi ve savaş malzemeleri hk. İdris Bostan, *a.g.e.*, s. 102-178.

²¹³ Fernand Braudel, *Akdeniz Mekan ve Tarih*, Çev. Necati Erkurt, İstanbul 1990, s. 47.

beyi kendisinin bir, tersaneden verilmiş dört gemi ile, Mevestire beyi biri yedek olmak üzere iki gemi ile donanmaya katılmışlardır. Selanik, Değirmenlik, İskenderiye ve Dimyat beyleri de birer gemi ile donanmaya ilhak etmişlerdir. Cezayir, Tunus ve Trablus gibi Arap ocaklarının denizcileri de Osmanlı donanmasının en değerli ve fedakar kısmını teşkil etmiştir²¹⁴.

Donanma sefere çıkacağı zaman şu uygulamalar yapılırdı. Donanma tersaneden ayrılmasına az bir zaman kala kaptanpaşa başardasına fener konur. Çıkmaya bir hafta kala hareket alameti olarak filandıra çekilirdi. Bu filandıra için müneccimbaşı tarafından uğurlu bir saat belirlenirdi. Donanma Akdeniz'e çıktıktan sonra muharebe tertibatı alırdı. XVII. yüzyıl ortalarından itibaren kaide üzerine yelkenli kalyonlar önde, arkasından maunalar ve daha geriden de çekdiri denilen kürekli gemiler yürürlerdi²¹⁵.

3.4.2. *Sarf olunan mühimmat, adanın iaşesi:*

Osmanlı ordusu ve donanmasında kullanılan malzemeler çok çeşitliydi. Bunlardan en önemlileri top (şahi, balyemez, darbzen, kolonborna, havan vb.), kumbaralar, tüfek, barut, top arabaları, zift, nef, kürek, balta, deri torbalar, ok, yay,

²¹⁴ Fevzi Kurtoğlu, *a.g.e.*, İstanbul 1932, s. 24. Tunus mutasarrıfı Mehmed Paşa mektubunda on pare kalyonun gönderildiğini belirtmiş, Trablus mutasarrıfı Osman Paşa mektubunda techiz ve tertib olan gemilerin baharda irsal olunacağını yazmış, Cezayir mutasarrıfı İsmail Paşa ise Fransız keferesiyle yapılan savaşta çok kayıp olduğunu, geri kalanların bölgeyi ancak koruyabileceğini bildirmiştir. YAZMA, v. 186b-187a.

²¹⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Ankara 1948, s. 440-441. YAZMA, v. 92a.

kılıç, nakil hayvanları, çeşitli madenler (demir, kurşun, kalay, bakır vs.), top kalıpları için iyi toprak, kereste, fitil vb. gibi malzemelerdir²¹⁶.

İncelediğimiz eserde; top güllesi 199775, barut kantar 111313, kazan kumbarası 75325, şişe kumbara 126885, tunç kumbara 185852, havan taşı 132822, lağımlar 3960, kafirden atılan boş kalan lağımlar 2429 adet olarak verilmektedir²¹⁷.

Vahit Çabuk, Kandiye kuşatması sırasında 1999.70 adet gülle, 1.113.000 kantar barut, 428.000'den fazla humbara ve 139.000 havan güllesi kullanılmış olduğunu belirtmektedir²¹⁸.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde ise bu sayılar şu şekildedir:

“Bizden atılan büyük kazan kumbaralar: 55222, bizden atılan küçük kumbaralar: 200.000, barud-ı siyah: 111312, bizden atılan sagir ve kebir top güllesi: 1.471.475, lağımlar: 2660”²¹⁹.

Tevârih-i Feth-i Kal'a-i Kandiye li Köprülü Sadr-ı a'zam Ahmed Paşa isimli eserde ise şu şekildedir:

“iki senede giden barut ber mücib-i defter elli bin kantar barut masraf olüb beher kantar kırkar guruşa olmak üzeredir ve otuz bin kebir kumbaraki her dânesi yigirmişer guruşa olmuşdur gülle ve sâ'ir âlât ve tunç el kumbaraya gelmen iki yüz bin vukiyye bakır ve tunç el kumbarasına masraf olmuşdur sekiz bin beldâr beher nefer yüz guruşa ve üstâd olanlara yüz elli ve iki yüz guruş ile dutulurdu, bu kadar cenk ve harb ve hazine masrafı bir tarihte olmuş değildir ve ne olacaktır...”²²⁰

²¹⁶ Osmanlılarda kullanılan savaş malzemeleri hakkında bkz. V.J. Parry, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kullanılan Harp Malzemesinin Kaynakları”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 3, Ekim 1972. s. 35-46.

²¹⁷ YAZMA, v. 234a. Verilen bu rakamlar *Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye* adlı eserin verdiği rakamlarla aynıdır. Bkz. 87a.

²¹⁸ Vahid Çabuk, *Köprülüler*, İstanbul 1988, s. 140. Hangi kaynaktan bu bilgileri aldığı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

²¹⁹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. 8, s. 215.

²²⁰ Nural Tunahloğlu, a.g.t., s. 150.

Görüldüğü gibi iki sene içerisinde sarf olunan mühimmat ve masraflar belirtildikten sonra, şimdiye kadar hiçbir savaş için bu kadar masraf yapılmadığından bahsedilmektedir.

Bir tabyanın fethi sırasında ele geçirilen bir küffarın “müslümanların el kumbarası olmasaydı bu divarı ve tabur parmaklığını bir senede söküb hendeğe dahi geçemezler” demesi üzerine bir gün içinde bin adet tunc el kumbarası dökülmüştür²²¹.

Ayrıca yine bu muhasara esnasında donanma, kara askerine istemeyerek de olsa yardım etmiş, Kara Hacı Paşa ile 2000 kadar levend, 4000 kadar kürekçi, 10 adet balyemez top, zağarcıbaşı ile 2500 levend daha gönderilmiştir²²².

Muhtelif zamanlarda çeşitli asker grupları, çok miktarda mühimmat ve levazım (özellikle Eyüp çamuru) bakır, kurşun gibi ihtiyaçlar gönderilmiştir²²³. Bazan adanın iâşesi konusunda zorluklarla karşılaşmış, donanma zahire ve mühimmatı uygun bir limana bırakacağı yerde ulaşılması daha güç olan yerlere bırakmıştır:

“...cenâb-ı serdâr-ı bülend-i iktidâr Girid ceziresinin cümleden ‘asir olan ahvâl-i Hanya ve Resmo ve Yerapetre nâm iskelelere boşadılan zâhire ve cebhâne ve mühimmât-ı sâ’irenin ordu-yı hümayûna nakl olunmasıdır ve zikr olan iskeleler ise pek yakın olanı on dört on beş sa’atlik yerdür ve dahi yolları dağistan ve sa’ab ve inişi ve yokuşu ziyâde olmağın a’mâl olunan davar dahi çok dayanmayub telef olmağla bi’z-zarûre tedârîki ile tekayyüd iktizâ etmeğın ordu-yı hümayûna beş sa’atlik yerde Çanak limanı nâmına bir küçük liman olub gecede ve gündüzde Resmo ve Hanya’da olan zâhire karadan nakli mümkün olmayacağına ve bundan ma’âdâ iri tob dahi kundakları ve tobhâne mühimmâtı kâh çekdirme gemisi ve kâh firkatuna ve kayıklara ile vâzî’ idüb nakli ve getürmek olunub düşmân gemileri üzerlerine gelürse şerrinden

²²¹ YAZMA, v. 194b, 219a, 202b.

²²² YAZMA, v. 104a; *Fezleke*, s. 351; *Naima*, IV, s. 438. Askeri değişim konusunda bkz. Halil İnalçık, “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700”, *Archivum Ottomanicum*, VI, 1980, s. 299 vd.

²²³ YAZMA, v. 191a.

emin olmağın mezbûrda bir palanka yapılub ve birkaç tobları vâzı' olmak üzere karar virilüb...»²²⁴

Tophaneye lazım olan çamur ve tuğla gemilerle irsal olunmuş, Kağıdhane çamuru diğer devletlere de lazım olduğundan Fransız, Felemenk, İngiliz ve Ceneviz taifelerinin bazargan gemileri sandallar ile gece sefinelerine götürmelerinin padişah tarafından duyulup, yasaklanması uygun görülmüştür²²⁵.

Yine Girit'te savaşılan asker için gerekli olan levazım konusunda da çeşitli emirler gönderilmiş ve bunların teminine çalışılmıştır. Dört bin kıyye revgan-ı zeyt, dört bin kıyye revgan-ı sade, üç bin kile hinta ve bin kıyye asel ve peksimat tedariki konusunda İzmir Kadısı'na emir gönderilmiş, bunların gemilere yüklenerek Girit'e gönderilmiş ve Girit defterine mesarifat olarak kaydedilmiştir²²⁶.

Kandiye muhasarası esnasında ehl-i islamın sıkıntı çekmemesine gayret edilmiş ve asker bundan dolayı memnun olmuştur²²⁷. Oysa ki Deli Gazi Hüseyin Paşa'nın döneminde kapudan paşadan top, barut, asker vesair levazımat talep edilmiş, kapudan paşa "biz derya memuruz" diyerek talebini reddetmiştir²²⁸. Yine Deli Hüseyin Paşa'nın Kandiye muhasarası esnasında askere imdad gelmemiş ve açlıktan sefere soğukluk gelmiştir²²⁹.

²²⁴ YAZMA, v. 141a-141b; *Tarih-i Raşid*, s. 192; *Tarih-i Silahdar*, s. 460; Nuri Adıyeke, *a.g.t.*, s. 21;

²²⁵ YAZMA, v. 191b-192a; *Tarih-i Raşid*, s. 305-306.

²²⁶ YAZMA, v. 193a.

²²⁷ YAZMA, v. 199a. Kaplan Mustafa Paşa'nın çok yararlılıkta bulunduğu anlaşılmaktadır.

²²⁸ YAZMA, v. 96a; *Fezleke*, s. 349; *Naima*, IV, s. 429.

²²⁹ YAZMA, v. 75a; *Naima*, IV, s. 255.

Ne var ki Venedik donanmasının sıkıştırılmaları ve denizdeki fırtınalar bazan donanmanın levazımın irsalini güçleştiren nedenler olmuştur. 1668 yılında Benefşe limanından at ve koyun yüklü dört adet firkata Hanya limanına gitmek üzere denize açılmış, fakat fırtına sebebiyle karaya oturmuş, gemideki hayvanlar ölmüş, gemideki mürettebat da canlarını zor kurtarmıştır²³⁰.

Girit savaşı için salınan fermanlarla Anadolu'dan çeşitli zamanlarda malzeme toplanmıştır. Örneğin; Gelibolu kadısından elli bin, Silistre ve Babadağı'ndan yirmi bin ok istenmiştir. (5 Receb 1078/21 Aralık 1667)²³¹.

3.4.3. Şehit olanların sayısı meselesi:

İncelediğimiz eserde şu sayı listesi verilmiştir:

“Zilhicce 1077'den fethine dek şehid olanlar:

Paşalar: 15, çorbacılar: 84, çavuş: 164, yeniçeri: 25639, zu'amâ ve erbâb-ı tımar: 37645, serdengecdi sipahileri: 42965, alaybeyleri: 799, cebeciler: 69850, tobcılar: 22965, lağımçılar: 29965, garip yiğitler: 7900, YEKÛN: 244647”²³²

Bu yekun, verilen rakamlar toplandığında tutmamaktadır. Burada da bir istinsah hatası olabileceği ihtimali vardır. Bu sayı, *Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye* isimli eserin verdiği sayıyla aynıdır. Hıristiyanların sayısı hakkında herhangi bir bilgi bulunmazken firar eden kafirlerin sayısı 1925 olarak verilir.

Cevâhirü't-tevârih'in nüshalarından olan *Tevârih-i Feth-i Kal'a-i Kandiya li Köprülü Sadr-ı a'zam Ahmed Paşa* adlı eserde ise bu sayılar şu şekilde verilmektedir:

²³⁰ YAZMA, 169b; Nuri Adıyeye, a.g.m., Ankara 2002, s. 740.

²³¹ İdris Bostan, a.g.e., s. 178-179. MAD 6547, s. 122 ve MAD 9834, s. 116'dan naklen.

²³² YAZMA, v. 233b. *Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye* adlı eserde de verilen rakamlar aynı olmakla birlikte, serdengecdi ve sipahi: 49625 alay beyleri 1048 olarak belirtilmektedir. V. 86b-87a.

“Kandiya muhasarası ve cenk ve harbi bu güne gelince iki sene ve bir ay oldu bin yetmiş yedi senesinin Zi'l-hiccesinden bin seksen Muharreminin ibtidâsına gelince vâki' olan harb ü kittâl üç bin lağımdan mütecâviz oldu, sadr-ı a'zam sekbânlarından hemân bin beşyüz sekbân şehid olmuştur kalan ağvâs ve hizmetkârdan gayri yeniçeri kapusu dört beş kerre kapu olub üçer dörder bir nefer yazılıb ve şehid olmuştur sadr-ı a'zama gelen on sekiz bin yeniçeri kapusu dört beş kerre yeniçeriden gayridir ve sipâh ve silahdâr ve serdengecdileri dört bin nefer yazılıb ancak bu güne gelince bin altıyüz baki kalmıştır ve iki def'a dörder bin beldâr ve lağımcıdan ancak bin nefer kalmıştır erbâb-ı tımardan ve paşalı bunlar bu hesabda dâhil değillerdir”²³³.

Evliya Çelebi ise şu şekilde ifade etmektedir: 1077 Zilhicce ayının ikinci günü Kandiye altında meterislere girilip 1080 senesi Cemâziyelevveli'nin birinci gününe kadar şehid düşenlerin isimlerini beytûlmâlcî Süleyman Ağa deftere kaydederek Sadrazama arz etmiştir:

“Yeniçeriler: 12311, Her koldan toblam yaralı: 48812, Mirmirân: 18, Mirlivâ: 155, Yeniçeri çavuşu: 964, Yeniçeri çorbacıları: 774, yeniçeri odabaşları: 9000, sipahiler ve altbölük halkı: 19045, cebeciler: 10060, tobcular: 7000, kumbaracılar: 345, gedikli zeâmetler: 1360, dergâh-ı alî çavuşları: 705, Rumeli tımarlı askerleri: 200760, Anadolu tımarlı askerleri: 200080, Mısır askerleri: 6000, Şam askerleri: 2000, Haleb askerleri: 1060, Kaptanpaşa askeri: 700, lağımcılar: 800, hasbetenlillah şehid olanlar: 9080, serdengeçtiler, salcılar, kumbaracılar: 18700, barutçu esnafı: 10900, Girid kefere reyâsından ölenler: 3000, esir forsalardan ölenler: 2040, Hıristiyan orducu esnafı: 1040, Azebistan kürekçileri: 1100”²³⁴. Toplam: 573.309.

Nuri Adıyeke, 1645 yılındaki savaşlarda 20 bin Osmanlı askerinin şehit olduğunu yazar. Evliya Çelebi'nin verdiği rakamları mübalağalı bulur. *Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye* isimli yazma eseri konu alan çalışmasında belirttiği Kandiye muhasarası esnasında şehit olanlara ait 244.647 kişilik liste de ona göre yanlış istinsahların sonucu ortaya çıkmış abartılı bir rakamdır. Bu eserin Ankara

²³³ Nural Tunaloğlu, *a.g.t.*, s. 149.

²³⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. 8, s. 483 vd.

(DT.C.F.) nüshasında belirtilen 100.185 sayısını daha gerçeğe yakın bulur. Feth-i Kandiye’de ise 78.586 sayısı sadece burada ölenlerin sayısıdır. Ahmed Refik’in verdiği sayı 108.000’dir. Fosses 100.000 Türk öldüğünü yazarken, bazı Batılı yazarlar da 110.000 rakamını verir²³⁵.

Ölen Hıristiyan askerlerinin sayılarında da farklılıklar bulunmaktadır. Ahmed Refik 60.088, Fosses 50.000, Mourellos 40.000 kişinin öldüğünü belirtir. Combes, Morosini’den bahsederken 52.000 adamını kaybettiğini belirtir²³⁶. Evliya Çelebi’nin ifadesinde de şu sayı yer almaktadır: “Kale içinde bizim attığımız top, lağım vs. ile ölenlerin sayısı 88.000 olmuştur”²³⁷.

Görüldüğü gibi, kaynaklar çok çeşitli bilgiler verse de, uzun savaş yılları boyunca her iki taraftan da çok kayıplar verilmiştir.

²³⁵ Nuri Adıyeke, “Girit Savaşları ve Birleşik Hıristiyan Orduları”, *Türkler*, Yay. H.C. Güzel, K. Çiçek, Salim Koca, c. 9, Ankara 2002, s. 740. Ahmed Refik, *Köprülüler*, İstanbul 1331, s. 66.

²³⁶ Nuri Adıyeke, a.g.m., 2002, s. 740.

²³⁷ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. 8, s. 484.

FİHRİST

Girid seferinin zuhûr ve sebebi beyânındadır-1

Mukaddime-i gazâ-4b

Ahvâl-i Ocakhâ-i Mağrib-5a

Azîmetkerden asker-i İslâm-5b

Azîmet-i asker-i İslâm be cânib-i Girid-7b

Der beyân-ı muhasara-yı Hanya-9b

Vasf-ı kal'a-i Hanya-10a

Hurûc-ı küffâr ez hisar-ı muhasara-12b

Ameden-i küffâr-ı berây-ı imdâd-ı hisar-15a

Cenk-i tabya-yı küffâr-16a

Ameden-i hil'at-i padişah-ı 'alempenah-16b

İnhizâm-ı burc-ı hisar-20a

Yürüyüş-i sâni-22b

Sefâin-i küffâr-27a

Muharebe-i sefâin der Bellübadra-28b

Bu taraftan gelen donanma-29a

Muharebe-i tağ-29b

Der beyân-ı irsâl-i imdâd-ı becezire-i Girid-30b

Der beyân-ı asker-i İslâm gemileri-33a

Donanma-yı hümâyûn-34a

Feth-i celilü'l-kadrehû-35b

Reften Gâzi Hüseyin Paşa-36a

Bazı vekâyi-i Girid-35b

- Ol vakt nakl olunur ki Hüseyin Paşa Benefşe-37a
- Hüseyin Paşa Giride vardığın beyan ider-38a
- Hanya mukaddem feth haberi-38b
- Mâh-1 Şevvâlin evvelkisi-39a
- Der beyân-ı ‘azl-i vezir-i a’zam Semin Mehmed Paşa-39a
- Bin elli altıda feth-i Hanya-41b
- Vekâyi’-i sene bin elli altı-44b
- Der beyân-ı ita’at etmeyen Kismo nâhiyesi-45a
- Bundan mukaddem Yusuf Paşa Moradan Hanyaya-45a
- Tedbir-i küffâr-ı hâksâr-44b
- Bu taraftan serdâr-ı ekrem-45a
- Saferin evvelkinde Suda limanı-45b
- Muharebe-i Hüseyin Paşa-45b
- Mâh-1 Saferin on beşi-46a
- Nakl olunur ki Apokorona-46a
- Nakl olunur ki bu def’a ehl-i İslâm küffârdan zabt...-47a
- Der beyân-ı muharebe-i Esterni? Girid-47a
- İşbu cenkde ahz olan esîr-48a
- Rebiyü’l-evvelin ibtidâsında Kandiye cenerali-49a
- Der beyân-ı Apokoron ve Melakşe cengi-50a
- Rebiyü’l-âhirin onuncı gün-50b
- Mâh-1 Cemâziye’l-evvelinin dördüncü gün-52a
- Ol esnâda Malta ve Duka-52b
- Muhasara Cemâziye’l-evvelinin yigirmi sekizinci günü-53a

- Der beyân-ı zabt-ı hisar-ı Apokorona-53b
- Der beyân-ı muharebe der meteris-53b
- Silifke Mutasarrıfı-54a
- Der beyân-ı vefât-ı serdâr Mehmed Paşa-54b
- Feth-i Granbosa-55a
- Mehmed Paşa fevt oldı-55a
- Der beyân-ı ahvâl-i muhasara-55b
- Der beyân-ı muharebe-i Acısu-56a
- Der beyân-ı Resmo muhasarası-58b
- İbtidâ-i cenk ve inhizâm-ı küffâr-59a
- Der beyân-ı feth-i kal'a-i Milopotamu-60a
- Der beyân-ı asker-i İslâm Resmo-60b
- Ertesi gün mâh-ı mezbûrun onüçüncü gün-61a
- Nakl olunur ibtidâ-62a
- İki gün mukaddem Venedikden cebehâne-62b
- Birkaç gün muhasara emrinde ihtimâm olunub-62b
- Guzât-ı müslimîn Resmo muhasara-63a
- İşbu kal'a-ı Resmo-64a
- Feth-i kebîr ve lütf-ı ganimîn-64a
- Resmo-65a
- Der beyân-ı şehâdet-i Kapudân Musa Paşa-66b
- Der beyân-ı firâr-ı Deli Makro-67a
- Nakl-i hedâyân-67a
- Vekâyi'-i Girid-67b

- Mukaddimen tahrîr olunan Kandiye muhafazası-68a
- Mâh-1 Saferin beşinci günü bir elçi geldi ki-68b
- Azîmet-i Deli Gâzi Hüseyin Paşa be muhasara-yı Kandiye-69a
- Der beyân-1 vusûl-i asker-i İslâm behisar-1 Kandiye-70a
- Der beyân-1 ahvâl-i asker der Kandiye-71b
- Mirabela Kasteli-72a
- Der beyân-1 cenk-i ‘Arab Sinan Beğ ve Şahin Ağa-72a
- Şa’banın sekizi-73b
- Zikr-i ahvâl-i donanma-74a
- Feth-i tabya-yı Kandiye-74b
- Zikr-i guzât-1 müslimîn Kandiye hisarına hücûm eylediği beyândır-75b
- Ol demde açılan küffârın rahneleri-76b
- Der beyân-1 ameden imdâd-ı küffâr-77b
- Bundan mukaddem beşer olmayan cenk ü cidâl-78a
- Bundan akdem mâh-1 Recebde hatt-ı hümâyûn ve kılıç ve kaftan varûb-78b
- Der beyân-1 katl-i Kapudân Paşa ‘Ammarzâde-79a
- Şa’banın yigirmi birinci hamsin günü Okmeydanında du’â tenbîh olunub-80a
- Der beyân-1 cenk-i Tuzla der Girid-80b
- Ramazan âhirinde Kandiye etrâfında baran nâzil olûb-80b
- Zikr-i ahvâl-i muhasara ve vâsf-ı Kandiye-81a
- Zikr olunan toblar-81b
- Zikr olunun mevâcib ve zehâyir-81b
- Sene bin elli (yedi?)-82a
- Girid ceziresinde Habib Ağa-82a

- Muharrem'in ontokuzuncu günü âsitânedeki Haseki Ahmed Ağa-82a
- Muharrem'in yigirmi dördü-82b
- Ameden-i elçi-82b
- Saferin altıncı günü-83a
- İstilâ-yı küffâr-83a
- Saferin yigirmiüçüncü günü-84a
- Hanya muhafazasına me'mûr olan Murad Ağa-84a
- Der beyân-ı tedbîr-i muhasara-84a
- Hücûm-ı küffâr-86a
- Rebiyü'l-âhirin onbirinci günü-86b
- Hurûc-ı küffâr-ı hisar-86b
- Zikr-i ahvâl-i meteris ve muhasara-87a
- Hurûc-ı küffâr-88a
- Zikr-i lağımhâ-88b
- Nakli ve hikâyet iderlerki bin elli sekiz Recebinde cülûs-ı hümâyûn-88b
- Vekâyi'-i Girid sene bin elli altısında (?)-89b
- Muharrem'in beşinci günü-90a
- Muharrem'in evvelinde-90b
- Giridden serdâr Deli Gâzi Hüseyin Paşanın 'arz ve mektûbları-90b
- Habs-ı balyoz-ı Venedik-91a
- Gâzili kapudân ve Yanık Ahmed-92a
- Binâ-yı 'aliyyeden Bosna eyâletinden-93a
- Girid serdârı Deli Gâzi Hüseyin Paşaya gönderilen hil'ât-94a
- Der beyân-ı muharebe-i donanma-94b

- Şehâdet-i kapudân ve Yanık Ahmed Paşa-95b
- Rûy-ı deryâda küffâr-96b
- Tafsîl-i mevzû'-97a
- Cezâyir gemilerinden Sarı Kuşaklı nâm-98a
- Nakli olunur ki Suda kurbünde-98b
- Fitne-i asker-98b
- Der beyân-ı Kandiyenin ikinci muhasarası-102a
- Çün asker ile serdâr paşanın mabeyni ıslâha yüz tutdı-103a
- Der beyân-ı âsitânedeki Girid seferi için müşâvere-111a
- Sene sittin ve elf-111b
- Saferin ibtidâsında sadr-ı a'zam Deli Gâzi Hüseyin Paşa-112b
- Serdâr Deli Gâzi Hüseyin Paşadan Deli Bayram nâm kimesne geldiki-113b
- Der keyfiyet-i vusûl-i imdâd-ı becezire-i Girid-115a
- Gâzi Hüseyin Paşaya küffâr-ı hâksâr galebe itdikleri beyân ider-115b
- Bu taraftan küffâr-ı lâ'inler-116b
- Kapudân-ı cedîd 'Ali Paşa İstanbul'a gelüb vâsıl oldu-118a
- Merhûm Kapudân 'Ali Paşa-118b
- Der beyân-ı ahvâl-i Girid-119a
- Der beyân-ı ahd ü sittin ve elf-120a
- Ahvâl-i Girid-120b
- Rebiyü'l-evvelin ibtidâsı-120b
- Nakli ve hikâyet olunur ki Rebiyü'l-evvelin ikisinde-121a
- Der beyân-ı âsitânedeki hazr olan donanma-121b
- Muharebe-i donanma-122a

- Bu taraıdan Kandiye halkı-124a
- Der beyân-ı ahvâl-i donanma-124b
- Der beyân-ı ahvâl-i Girid-125b
- Hikâye-i garibe-126a
- Cemâziye'l-âhirde mezkûr sipahi Mehmed Paşa-126b
- Der beyân-ı vâkı'a-ı ahvâl-i donanma-126b
- Bu taraıdan Girid serdârı-127b
- Bu taraıdan kapudân-ı şedit-128a
- Der beyân-ı katl-i Deli Gâzi Hacı Hüseyin Paşa-130a
- Nakl olunur ki asr-ı Murad Han hazretlerine Acemden elçi gelüb-132b
- Sefer-i azîmetle İstanbuldan alay-ı azîm ile çıkarken-134a
- Der beyân-ı vekâyi'-i tebdîl-i serdâr-ı cezire-i Girid-135b
- Der beyân-ı vekâyi'-i irsâl olan hil'ât-136a
- Der beyân-ı vekâyi'-i tertib-i şiddet-136a
- Der beyân-ı cümle Venediklerin cumhûrların niyâznâme -137a
- Der beyân-ı vekâyi'-i hareket-i hümâyûn becânib-i Edirne-138a
- Der beyân-ı vekâyi'-i imdâd-kerden padişah-ı gayretpenâh-138b
- Der beyân-ı hareket-i serdâr-ı ekrem-139a
- Der beyân-ı irsâl olan hil'ât ve şimşir becânib-i serdâr-ı ekrem-139b
- Der beyân-ı imdâd için Kapudân Mustafa Paşa-139b
- Der beyân-ı imdâd için vürûd iden telhis-i serdâr-ı ekrem-140a
- Der beyân-ı meşgûl-i maslahât-140a
- Der beyân-ı imdâd-ı ağâz-ı du'â-yı-140a
- Der beyân-ı gelân telhis-i hazret-i serdâr-ı ekrem-140b

- Der beyân-ı imdâd-ı ihrâc-ı tuğ-ı hümâyûn-140b
- Der beyân-ı vürûd iden telhis-i serdâr-ı ekrem-141a
- Der beyân-ı irsâl-i hil'ât ve şimşir -143a
- Der beyân-ı ameden haber-i meserret-143b
- Der beyân-ı mükâleme-i elçi-i Venedik-143b
- Der beyân-ı irsâl olan hil'ât-144b
- Der beyân-ı vürûd iden haber-i inhizâm-ı donanma-yı Fırance-144b
- Tafsîl-i ahvâl-i muhasara-yı Kandiye-145a
- Bin yetmiş yedi Zi'l-ka'adesinin yigirmi tokuzuncı günü-145b
- Mâh-ı Zi'l-hiccenin yigirmi beşinci günü-146b
- Bu esnâda zuhûr iden umûr-ı garibedendir-147b
- İbtidâ-yı muhasaradan berü-149a
- Bu taraftan ibtidâ asker-i İslâm-149b
- Kezâlik ol gün gene Anadolu kolında-149b
- Bu taraftan mâh-ı mezbûrun yigirmi üçüncü günü-150a
- Mâhın ondördüncü günü- 152b
- Mâh-ı mezburun yigirmidördüncü günü-153b
- Mâh-ı Rebiyü'l-evvelin gurre-i-154b
- Der beyân-ı gurre-i Rebiyü'l-âhir-155b
- Serdâr-ı ekrem hazretleri tarafından telhis-156b
- Cemâziye'l-evvelinin gurre-i-156b
- Çünkü gece yarusunda-157a
- Cemâziye'l-âhirin ilk gününde-158a
- Sûret-i mektûb-ı serdâr-ı ekrem-159a

- Şehr-i Şa'ban gurre-i-161b
- Venedik cumhûrına tahrîr olunan mektûb-162a
- Mektûb-ı sûret-i cevâb olan beyândır-162b
- Çünkü ol günlerde Kandiye kal'ası-163b
- Mâh-ı Ramazanü'l-mübârek-164b
- Bundan mukaddem Nemçe tarafından elçi gelüb-168a
- Hikâyet-i azîmet-i Kandiye-172a
- Cebecilerinbaşı Kanca nâm gâzi-173a
- Çünkü Kanca Ali Bayrakdâr-177b
- Çünkü kış eyyâmı gelüb-178b
- Kızıl tabya cânibi-181b
- Çünkü Kızıl tabya-182b
- Çünkü bu gazâ ve cenk-i 'azîm-183a
- Çünkü bu ekber-i gazâ sadr-ı a'zam hazretleri gördüki-184b
- Mâh-ı Zi'l-ka'adenin beşinci günü-187a
- Mâh-ı mezbûrun yigirmi altıncı günü-187b
- Çünkü bundan mukaddem âsitâneden bir büyük gemi-188a
- Der beyân-ı sene-i cedîd binyetmişsekiz senesi-188b
- Çünkü bu haber-i mesrûriyet-189b
- Ol esnâda Kandiye kal'ada firâr iden-189b
- Kapudân Paşanın serdâr-ı ekrem hazretlerine bir kıt'a mektûb-189b
- Sene bin yetmiş yedi senesi mâh-ı Zi'l-hiccenin ibtidâsı-190b
- Çünkü bin yetmiş sekiz senesinde-191a
- Çünkü bu muharebeye hazr âmâde-191a

- Bu tarafdán Kapudân Paşa Selânîk-192a
- Ol gün dahi sadr-ı a'zama bir haber geldi ki-192b
- Yine mâh-ı mezbûrun on üçüncü günü-192b
- Çünkü mâh-ı Saferin onuncu günü-193a
- Çünkü mâh-ı Saferin yigirmi dördüncü günü-193b
- Çünkü mâh-ı Rebiyü'l-evvelin üçüncü günü-194b
- Çünkü mâh-ı mezbûrun onuncu günü-195a
- Çünkü ol gün geçüb ertesi gün oldu-195a
- Çünkü Kapudân Kaplan Mustafa Paşa-195b
- Bu tarafdán Kızıl tabya-195b
- Mâh-ı mezbûrun altıncı günü-196a
- Bu tarafdán Tunus gemileri-196a
- Mâh-ı mezbûrun on beşinci günü-197a
- Mâh-ı mezbûrun on altıncı günü-197a
- Mâh-ı mezkûrun on tokuzuncu günü-198a
- Mâh-ı Rebiyü'l-âhirin ibtidâsında-198a
- Bu tarafdán Kapudân Kaplan Mustafa Paşa-199a
- Çünkü mâh-ı merkûmun yigirmi sekizinci günü-199b
- Cemâziye'l-evvelinin ikinci günü-200a
- Mâh-ı mezbûrun yigirmi sekizinci günü-200a
- Mâh-ı merkûmun yigirmi birinci günü-201b
- İşbu zikr olan Fâzıl Ahmed Paşa-201b
- Mâh-ı Recebü'l-müreccebin sekizinci günü-202a
- Mâh-ı mezbûrun onuncu günü-202b

- Mâh-1 merkûmun on ikinci günü-202b
- Mâh-1 mezkûrun on dördüncü günü-203a
- Bundan mukaddem Büyük Fırancelünün Koloyeri dimekle ma'rûf-203b
- 'Asker-i İslâm deryâ tarafında-203b
- Mâh-1 merkûmun yigirmi sekizinci günü-204a
- Mâh-1 Şa'ban-ı şerifin beşinci günü-204b
- Bu taraftan serdengeçdi ağaları-204b
- Bundan mukaddem rikâb-1 hümâyûna yüz süren Venedik elçisi-204b
- Der beyân-1 imdâd-1 Girid-204b
- Çünkü mâh-1 merkûmun yigirmi beşinci günü-206a
- Çünkü Hanya kal'asında habs olan Venedik elçisi-206a
- Bundan mukaddem Sakızda ve Varadinde-208a
- Çünkü mukaddemâ gelân Venedik elçisi-208b
- Bundan mukaddem rikâb-1 hümâyûn-209a
- Bu def'a işbu ahvâl-i keyfiyet-210b
- Çünkü mukaddemâ kendü taleb ve ibrâmıyla Hanyadan-211a
- Mâh-1 merkûmun yigirmi sekizinci günü-211b
- Zi'l-ka'adenin ibtidâsında-212a
- Mâh-1 Zi'l-hiccenin ibtidâsında-213a
- Mâh-1 Zi'l-hiccenin âhirinde-213b
- Mâh-1 mezbûrun on dördüncü günü-214a
- Âsitâne-i sa'adetten Şeyhülislâmdan gelen hüccetnâme-216a
- İşbu bin seksân senesinin Muharreminin ibtidâsı-217a
- Küffâr-1 hâksâra imdâd geldiği nakli olunur-219b

Mâh-1 mezbûrun yigirmi sekizinci günü-220b

Çünkü mâh-1 Saferin beşinci günü-222a

Mâh-1 Rebiyü'l-evvelin yigirmi tokuzuncı günü-223a

Çünkü sabah ol demde deryâda 'azîm şidded rüzgâr var iken-224b

Mâh-1 Cemâziye'l-evvelin sekizinci günü-229a

Çünkü padişah-1 alempenâh hazretleri-229b

Zikr olunur ki ricâl ve kibâr fâhire elbise giyüb padişah huzûrına varûb-230b

Mâh-1 mezbûrun on sekizinci günü-230b

Bihamduli'l-lâhi te'âlâ bin yetmiş yedi senesi-231a

Çünkü taraf-1 padişahdan gelân hatt-1 hümâyûn sûretidir-232b

Vech-i meşrûh üzere Girid ceziresinde 'asker-i İslâm-233a

Der beyân-1 hareket-i eşkıyâ derûn-1 kal'a-1 Kandiye bin toksan tokuzda-234b

Der beyân-1 teslim-i Ağrabosa-235a

Kandiye fethinden sonra def'atle Venedik donanması gelüb-235b

İmdâda gelen ehl-i İslâm-235b

Zikrolan yeni 'asker-236b

Kandiye muhâfızı olan vezir-i mükerrerem Fındık el-hâc Mehmed Paşa-236b

Ta'yin ve muhafaza idecek 'asker-i İslâm-239a

Yüz altıda 'azl ve katl Fındık el-hâc Mehmed Paşa-239a

Bu taraftan Fındık el-hâc Mehmed Paşanın bu ahvâli-239a

Rumili yâ'ni bilâd-1 Yunan etrâfında vâki' cezâir-239b

Çünkü sefer-i Girid ceziresi zuhûr idüb bu ânâ dek mümted oldı-241a

Vak'a-i Rabaz-243a

SONUÇ

Osmanlı Devleti, stratejik bir mevkide bulunan Girit adasını uzun süreden beri fethetmenin fırsatını kollamış, siyasî ve ekonomik şartların uygun olduğunun düşünüldüğü ilk anda, Sünbül Ağa hadisesi fırsat bilerek, Venedik Cumhuriyeti'ne savaş ilan etmiştir. 24 yıl süren ve birçok cephede sürdürülen mücadeleler neticesinde 5 Eylül 1669 tarihinde yapılan bir barış anlaşmasıyla bu fetih gerçekleştirilmiştir.

Çok zahmetli ve uzun mücadelelerle alınan ve Osmanlı topraklarına katılan son yerlerden biri olmasından dolayı Girit adası hakkında, özellikle XIX. yüzyılda birçok eser kaleme alınmış, bu eserlerde adanın fethi ayrıntılı olarak işlenmiştir. Özellikle 22 yıllık bir kuşatmadan sonra ele geçirilen Kandiye'nin fethinin anlatıldığı eserler daha yoğunluk arz etmektedir.

Bizim incelemeye çalıştığımız eser, Türk Tarih Kurumu Yazmaları arasında bulunmakta, ne zaman ve kim tarafından yazıldığı tespit edilememekle birlikte, yararlandığı kaynaklar incelendiğinde büyük bir ihtimalle XVIII. yüzyılın sonunda yazılmış olduğu düşünülmektedir. Yer yer cümlelerin üstünün çizilmesinden ve satır aralarına ya da kenarlarına cümleler eklenmesinden müsvedde bir eser olabileceği ihtimali ileri sürülebilir. Herhangi bir devlet büyüğüne veya makama sunulması konusunda bir bilgi bulunmaması, müellifin eseri tarafsız bir gözle yazdığı ve iddia sahibi olmadığını düşündürmektedir. Eserin, başlığı yazmalar arasında zikredilirken Girid Fethi Tarihi olarak belirtilmesine karşın, eserin son sayfasında Girid Cezire

Tarihi ismi kullanılmıştır. Eser, seferin sebebi ve Sünbül Ağa hadisesi ile başlayıp, adanın tarihi ile son bulmaktadır. Anlatım akıcılığı açısından dağınık bir görünüm veren eser, karada ve denizde yapılan savaşlar anlatılırken, kalelerin özellikleri konusunda da bilgiler vermektedir. Kısacası, Girit'in siyasi, tarihî, ekonomik ve coğrafi konuları hakkında bilgiler veren, kendi dil ve üslûbunu yansıtmaktan uzak derleme bir eser niteliği taşır.

Derleme bir eser olduğu, yararlandığı kaynakları eleştirel bir gözle incelemeyip, bilgilerin doğruluğunu ve gerçekliğini irdelemeksizin olabildiğince ayrıntılı tüm bilgileri olduğu gibi aktarmasından anlaşılmaktadır. Yararlandığı kaynaklar, o dönemin en önemli kaynakları olup, yazar tarih sıralaması içinde yeri geldikçe bunlardan faydalanmış, Girit'in fetih sürecini konu edinen müstakil bir eser vücuda getirmiş, konuyla ilgilenenlere diğer kaynakları da işaret etmiştir.

1656 yılına kadar olan hadiseler için, Katib Çelebi'nin Fezleke isimli eserinden olduğu gibi aktarmalar yaptığı için Fezleke'yi esas alan bir eser özelliğini taşımaktadır. Yeri geldikçe yine Katib Çelebi'nin Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr isimli eserinden de alıntılar yapmıştır. Bundan sonraki hadiseler hakkında Naima Tarihi, Silahdar Tarihi ve Raşid Tarihi'nden yararlanmıştır. Kandiye muhasarası esnasında yitirilen askerler ve sarf olunan mühimmat miktarlarını belirtirken de Hikâyet-i Azîmet-i Sefer-i Kandiye isimli eserden aktarmalar yaptığı düşünülmektedir.

Ancak, 1645-1669 yılları arasını kapsayan tüm fetih sürecini anlatan birkaç eserden biri olması özelliğiyle önemini ortaya koyar. Ayrıca eserin yazıldığı ortam içerisinde toplumsal bir niteliği de vardır. Müellifin eserini XVIII. yüzyılın

sonlarında kaleme almış olduğu düşünülürse, bu yüzyılda uzun süren ve yenilgi ile sonuçlanan savaşlar neticesinde toplumdaki umutsuz havayı görerek, atalarının uzun savaş yıllarında yaptığı kahramanlıkları, fedakarlıkları anlatarak topluma inmeye çalışmış, gündelik hayat içerisindeki insanlara kahramanlık ve fedakarlık duygusunu vermeye çalışmıştır. Yeri geldikçe canlı anlatımlarla, yer yer fazla ayrıntılara girerek bu fethi toplum içinde canlı tutmaya çalışmış, herkesin okuyabileceği bir eser ortaya koymuştur.

ÖZET

Bu çalışmada, Girid Fethi Tarihi isimli yazma eserin tahlili yapılmıştır. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunan yazma eserin yazarı ve yazıldığı tarih tespit edilememiştir. Yazar, başka kaynaklardan doğrudan doğruya alıntılar yapmıştır. Sonuçta eser, derleme bir eser niteliğine dönüşmüştür.

Eser, 1645 yılında Girit seferlerinin sebebinden itibaren hadiseleri anlatmaya başlar. 1669 yılına kadar olan kara ve deniz savaşlarını dağınık ifadelerle anlatır. Yeri geldikçe adada bulunan kalelerin coğrafi ve tarihi durumuna da değinir.

Yirmi dört yıl süren bu savaşın sonunda 5 Eylül 1669 tarihinde 18 maddelik bir barış anlaşması imzalanmıştır. Ancak incelediğimiz eserde 14 madde açıklanmaktadır.

Eserin sonunda Kandiye seferleri esnasında ölen veya yaralananların sayıları ve harcanan mühimmat miktarları da belirtilmiştir.

1645-1669 tarihleri arasında cereyan eden, Akdeniz ve Ege Denizi'nin kontrolü ve güvenliği açısından önemli bir konumda olan Girit adasının fethi esnasında Osmanlı Devleti, Venedik Cumhuriyeti ile mücadele etmiş, sonuçta her iki devlet de maddi ve manevi yönden yıkıma uğramıştır.

ABSTRACT

In this study, an analysis of the “Girid Fethi Tarihi” has been made. The anonymous manuscript under study is located in the Library of the Turkish Historical Society, and bears no date of compilation or writing. The manuscript can be described as an anthology as the author made quotations directly from other sources without citing his sources, which makes it difficult to determine its date of collection.

The manuscript begins with the analysis of the events and the reasons that lead to the campaign of Crete in 1645, and ends with the 14 articles of the treaty signed between Venice and the Ottoman Empire in 1669. Throughout the manuscript, the author describes the sea and land campaigns, often lacking in details. From time to time, the author gives some sporadic informations on the history and geography of the island. At the end of the manuscript, the numbers of casualties that occurred and the amount of munitions that had been used during the 24 years of campaigns are given.

As is known, during the campaigns that had taken place between 1645 and 1669, the Ottoman Empire had fought with Venice republic to conquer the island of Crete in order to control and maintain the security of the Mediterranean and Aegean Seas.

BİBLİYOGRAFYA

Yazma ve Basma Kaynak Eserler:

Abdurrahman Abdi Paşa, *Abdi Paşa Vekayinamesi*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi

Yazmalar Kataloğu, No: 44.

Ahmed Refik, *Köprülüler*, İstanbul 1331.

Cemaleddin, *Ayine-i Zürefa yahud Osmanlı Tarih ve Müverrihleri*, İstanbul 1314.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yay.,

Ankara 1995.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. VIII, İstanbul 1928.

Girid Fethi Tarihi (Müellif ve yazım yılı belli değil)

İbnülemin Mahmud Kemal İnan, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1930.

Katib Çelebi, *Fezleke*, c. 1-2, İstanbul 1287.

_____, *Tuhfetü'l-kibar fi esfari'l-bihar*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1329.

Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmani*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Yazmalar

Kataloğu, No. 509.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. II, İstanbul 1311.

Mehmet Raşid Efendi, *Raşid Tarihi*, c. I, İstanbul 1280.

Muahedat Mecmuası, c. 2, Hakikat Matbaası, 1294, s. 141-145.

Mustafa Naima Efendi, *Naima Tarihi*, c. IV-VI, İstanbul 1280.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat*, (Neşr. Neşet Çağatay), Ankara 1992.

Ramizpaşazade Mehmed İzzed, *Harita-i Kapudan-ı Derya*, İstanbul 1285.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, c. I, İstanbul 1928.

Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul 1317.

_____, *Kamûsü'l-'Alâm*, c.V, İstanbul 1314.

Araştırma ve Tetkik Eserler:

“IV. Mehmed (1648-1687)”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yay.*, c. 12, Ankara 1999, s. 159-164.

Adıyeke, Ayşe Nükhet, “17. yy. Girit (Resmo) Şeriye Sicillerine Göre İhtida Hareketleri ve Girit’te Etnik Dönüşüm”, *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 9-13 Eylül 2002, (Baskıda).

_____, “Girit’te Aşar Vergisinin Toplanmasına İlişkin Bir Yöntem: Teslis Sistemi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4-8 Ekim 1999, c. III/III, Ankara 2002, s. 1911-1923.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı*, TTK Yay., Ankara 2000.

Adıyeke, Nuri, *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1988.

_____, “Girit Seferine Konulan Nokta: Kandiye’nin Fethi ve Psikolojik Sonuçları”, *XIII. T.T. Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4-8 Ekim 1999, c. III/I, Ankara 2002, s. 153-163.

_____, “Girit Savaşları ve Birleşik Hıristiyan Orduları”, *Türkler*, c. 9, Ankara 2002, s. 738-745.

Afyoncu, Erhan, “Vakanüvis Tabirine Dair”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10, İstanbul 2001, s. 7-19.

Agoston, Gabor, “Ottoman Artillery and European Military Technology in the fifteenth and seventeenth Centuries”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaria*, XLVII (1-2), 1994, s. 15-48.

_____, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi (1450-1700)”, *Osmanlı*, c. 6, Ankara 1999, s. 621-632.

Alpagut, Ali Haydar, *Türklerin Deniz Harp Sanatına Hizmetleri*, İstanbul 1936.

Altınay, Ahmed Refik, *Köprülüler*, Yay. Haz. İbrahim Delioğlu, İstanbul 2001.

Anderson, N.C., *Naval Wars in the Levant 1559-1853*, Princeton 1952.

Arıkan, Zeki, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul 1991, s. 279-306.

Arslantürk, Zeki, *Naima’ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*, İstanbul 2001.

Artan, Tülay, “Aspects of the Ottoman elites Food Consumption: Looking for “Staples”, “Luxuries” and “Delicacies” in a Changing Century”,

Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550-1922,
Ed. Donald Quataert, New York 2000, s. 107-200.

Artuk, İbrahim, “Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa”, *Tarih Dergisi*, 27, 1973, s. 123-132.

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, Ankara 1982.

Balta, Evangelia, “Olive Cultivation in Crete at the time of the Ottoman Conquest”, *Osmanlı Araştırmaları*, XX, 2000, s. 144-163.

Baş, Eyüp, “Katib Çelebi (1609-1657)”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., c.11, Ankara 1999, s.80-89.

Başeren, Sertaç Hami-Kurumahmut, Ali, *Ege’de Egemenliği Devredilmemiş Adalar*, Ankara 2003.

Baykal, Bekir Sıtkı, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1961.

Baysun, M. Cavid, “Naima”, *İ.A.*, IX, İstanbul 1964, s. 47.

Beydilli, Kemal, “Erich Prokosch: Krieg und Sieg in Ungarn, Graz, Wien, Köln 1967”, *Tarih Dergisi*, 30, İstanbul 1976, s. 210-214.

Bilici, Faruk, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İki Savaş Anatomisi: Saint-Gotthard ve Kandiye”, *XIII. T.T. Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4-8 Ekim 1999, c. III/I, Ankara 2002, s. 139-151.

_____, “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri: Gizli Harpten Objektif İttifaka”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., c. 1, Ankara 1999, s. 480-492.

_____, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı*, TTK Yay., Ankara 2004.

Bostan, İdris, "Gemi", *D.İ.A.*, c. 14, İstanbul 1996, s. 8-15.

_____, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, TTK Yay., Ankara 1992.

Braudel, Fernand, *Akdeniz Mekan ve Tarih*, (Çev. Necati Erkurt), İstanbul 1990.

_____, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, c. I, Ankara 1993.

Büyüktuğrul, Afif, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi*, c. I-IV, İstanbul 1970-1975.

Çabuk, Vahid, *Köprülüler*, İstanbul 1988.

Çiçek, Kemal, "I. İbrahim 1640-1648", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., c. 12, Ankara 1999, s. 155-158.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.III-IV, İstanbul 1972.

Deniz, Gürbüz, "Katib Çelebi", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., c. 8, Ankara 1999, s.123-131.

Derin, Çetin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi*, Marmara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 1970.

Ebuzziya Mehmed Tefik, *Girid Osmanlılara Kaça Mal Oldu?*, İstanbul.

Eickhoff, Ekkehard, "Akdeniz'deki Osmanlı Deniz Cephesi (XVI-XVIII. Yüzyıl)", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., c. 1, Ankara 1999, s. 384-391.

_____, “Denizcilik Tarihinde Kandiye Muharebesi”, Çev. Mihin Eren, *Atatürk Konferansları*, c.II, Ankara 1970.

Ekşigil, Adnan, “Girit Kadı Defterleri”, *Tarih ve Toplum*, c. 8/43, 1987, s. 9-12.

Emecen, Feridun, “Kıbrıs’ta İlk Osmanlı İdari Yapılanması”, *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, İstanbul 2001, s. 47-58.

Erdbrink, Gerard, “Onyedinci Asırda Osmanlı Hollanda Münesebetlerine Bir Bakış”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, c. 2-3, İstanbul 1974, s. 159-180.

Faroqhi, Suraiya, “Crisis and Change 1590-1699”, *A Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*, Ed. Halil İnalcık-Donald Quataert, Cambridge 1994, s. 411-636.

Galland Antonio, *İstanbul’a Ait Günlük Hatıralar*, Ter. Nahit Sırrı Örik, Ankara 1973.

Gencer, Ali İhsan, “Bahriye”, *T.D.V.İ.A.*, c. 4, İstanbul 1991.

Girid (Mazisi, Hali, İstikbali), Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1328.

Girid, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, 1328.

Gökbilgin, Tayyib, “Köprülüler”, *İ.A.*, c. VI, İstanbul 1955, s. 900.

Gökyay, Orhan Şaik, “Katip Çelebi; Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri”, *Katip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, TTK Yay., Ankara 1957, s. 3-90.

- Greene, Molly, *A Shared World Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean*, New Jersey 2000.
- Gülsoy, Ersin, “Girit Seferleri Dolayısıyla Akdeniz’de Osmanlı-Venedik Savaşları (1645-1669)”, *XIV. CİEPO*, İzmir 2000, Ankara 2004, s. 257-268.
- _____, “XVI-XVII. Yüzyıllarda Akdeniz’de Osmanlı Hakimiyeti”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., c. 9, Ankara 2002, s. 589-598.
- _____, *Girit’in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.
- Hammer, von Joseph Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Yay. Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, c. 10, 11, İstanbul 1985.
- Hanyevi, Hüseyin Kami, *Girid Tarihi*, c.I, İstanbul 1288.
- Horata, Osman, “Lale Devrinden Tanzimata Türk Edebiyatı”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., c. 11, Ankara 1999, s. 573-592.
- Heyd, W., *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, c. I, Çev. Enver Ziya Karal, Ankara 1975.
- Heywood, Colin, “Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Koldaki Menzilhaneler”, *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Ed. Elizabeth Zachariadou, İstanbul 1999.
- Hıdıroğlu, Paul (Pavlos), *Das Religiöse Leben auf Kreta nach Evlija Çelebi*, Leiden 1969.
- Hülagü, M. Metin, “1897 Türk-Yunan Harbine Kadar Osmanlı İdaresinde Girit”, *XIV. CİEPO*, 18-22 Eylül 2000 Çeşme, Ankara 2003, s. 321-359.

Işın, Mithat, *Tarihte Girit ve Türkler*, Askeri Deniz Matbaası, 1945.

İlgürel, Mücteba, “Hububat Kaçakçılığı”, *XIV. CİEPO*, İzmir 2000, Ankara 2004, s. 361-369.

_____, “Hüseyin Paşa, Deli”, *T.D.V.İ.A.*, c. 19, İstanbul 1999, s. 4-6.

_____, “Osmanlı Devleti’nde Ateşli Silahlar”, *Osmanlı*, c. 6, Ankara 1999, s. 605-611.

İnalçık, Halil, “Kıbrıs Fethinin Tarihi Manası”, *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara 1964, s. 21-26.

_____, “Military and Fiscal Transformation in the Otoman Empire, 1600-1700”, *Archivum Ottomanicum*, VI, s. 283-337.

_____, “The Status of the Greek Orthodox Patriarch”, *Turcica*, XXI-XXIII, 1991, s. 407-436.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, 1300-1600*, Çev. Ruşen Sezer, 2. baskı, İstanbul 2003.

Karal, Enver Ziya, “Koprulu”, *Encyclopaedia Britannica*, c. 13, Chicago 1969, s. 452-453.

Karataş, Mehmet, *Nazmi-zade Murteza'nın Gülşen-i Hulefasının Tenkitli Transkripsiyonu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2001.

Karatay, Fethi Ethem, *Topkapı Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961.

Kaya, Nevzat, *Karaçelebizade Abdülaziz Ravzatü'l-ebrar Zeyli*, TTK Yay., Ankara 2003.

Kazıcı, Ziya, “Osmanlıların Balkanlardaki Muvaffakiyet Sebepleri”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 7-9 Nisan 1999, Konya 2000, s. 743-747.

Koçu, Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar, 1300-1920*, İstanbul 1934.

Kopasi, Andriya, “Girid’in Ahval-i Umumiye ve Tarihiyesi”, *Mecmua-i Ebuzziya*, c. VI-IX, Sayı:63-92, İstanbul 1315-1317.

Köprülü, Orhan Fuat, “Kandiye’de Köprülülere Ait Kitabeler”, *Ord. Prof. İ.H. Uzunçarşılı’ya Armağan*, TTK Yay., Ankara 1976, s. 487-494.

_____, “Raşid Tarihinin Kaynaklarından Biri: Silahdarın Nusretnamesi”, *Belleten*, c. XI/43, 1947, s. 473-487.

Kunt, Metin, “Siyasal Tarih (1600-1789)”, *Türkiye Tarihi*, Ed. Sina Akşin, c. 3, İstanbul 1995, 4. Baskı, s. 19-72.

Kurat, Akdes Nimet, “The Reign of Mehmed IV, (1648-87)”, *A History of the Ottoman Empire to 1730*, Ed. M.A. Cook, Cambridge 1976, s. 157-177.

Kurtoğlu, Fevzi, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, İstanbul 1935.

Küçük, Cevdet, *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, Ankara 2001.

Kütükoğlu, Bekir, *Katip Çelebi Fezlekesi'nin Kaynakları*, İstanbul 1974.

_____, “Tarih-i Gılmani’nin İlk Redaksiyonuna Dair”, *Tarih Dergisi*, 27, 1973, s. 21-40.

_____, “Vakanüvis”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., c. 11, Ankara 1999, s. 393-408.

Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)*, Ankara 1974.

Levend, Agah Sırrı, *Gazavatnameler ve Mihaloğlu Ali Bey’in Gazavatnamesi*, Ankara 1956.

Mansel, Arif Müfit, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 1988.

Mantran, Robert, “İkriş-Periode Ottomane”, *Encyclopedie de’l-Islam*, Volume III, Leiden 1971, s. 1086-1087.

_____, “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz’de Ticaret, Deniz Korsanlığı ve Gemiler Kafileleri”, *Bellekten*, c. LII/203, Ankara 1988, s. 685-695.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, Çev. Server Taninli, İstanbul 1991.

_____, *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1995.

Marinatos, “İkinci bin yılda Girid Adası ve Girid-Anadolu Dünyası”, *II. Türk Tarih Kongresi*, 20-25 Eylül 1937, İstanbul 1943, s. 157.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Yay. Haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Ramazan Tosun, c. II, IV/1, İstanbul 1996.

Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, Yay. Haz. İsmail Özen, c. III, İstanbul 1975.

Oral, Cavid, *Akdeniz Meselesi*, c. I, Adana 1943.

Orhonlu, Cengiz, “Oniki Adada Türk Eserleri ve Türk Nüfusu”, *Türk Kültürü*, 24, 1964, s. 29-34.

Ortaylı, İlber, “18. Yüzyılda Akdeniz Dünyası ve Genel Çizgileriyle Türkiye”, *Toplum ve Bilim*, I, İstanbul 1977, s. 81-91.

Örik, Nahit Sırrı, *XIV. Louis Asrı*, Yaz. Voltaire, Ankara 1945.

Öz, Mehmet, “II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., c. 9, Ankara 2002, s. 711-729.

_____, “Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti: Buhran, Yeni Şartlar ve Islahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Türkiye Günlüğü*, 73, 2003, s. 145-154.

Öz, Muzaffer, “Girit Adasının Osmanlı İmparatorluğu’na Katılmasının Etkileri, Girit’te Rumlar ve Türkler”, *Güncel Konular*, ATASE Başkanlığı Yay., S. 8, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1987, s. 123-138.

Özbaran, Salih, “F. Braudel, The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sa. 4-5, İstanbul 1975-76, s. 333-336.

Özcan, Abdülkadir, “Safranbolulu Üç Şahsiyet”, *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu*, Ankara 2003, s. 117-122.

Özege, Seyfettin, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. 2, İstanbul 1973.

- Özergin, M. Kemal, “Raşid”, *İ.A.*, c. IX, İstanbul 1964, s. 634.
- Parry, V.J., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kullanılan Harp Malzemesinin Kaynakları”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 3, Ekim 1972, İstanbul 1973, s. 35-46.
- Sertoğlu, Mithat, “Girid’in Tarihi”, *Resimli Tarih Mecmuası*, c. VI/71, İstanbul 1955, s. 4152-4158.
- Shaw, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, c.I, İstanbul 1982.
- Simon, Bruno, “Osmanlı İmparatorluğu ve Girit”, *X. Türk Tarih Kongresi*, c. IV, 22-26 Eylül 1986, Ankara 1993, s. 1815-1820.
- Spini, Giorgio, “Italy after the Thirty Years War”, *The New Cambridge Modern History*, Ed. F.L. Carsten, Chapter XIX, Cambridge 1961, s. 458-473.
- Su, Kamil, *Tarih-i Gilmani*, İkinci Baskı, Ankara 1986.
- Şakiroğlu, Mahmud, “Balyos”, *T.D.V.İ.A.*, c. 5, İstanbul 1992, s. 43-47.
- _____, “Venedik”, *Türk Ansiklopedisi*, c. 33, Ankara 1984, s. 280-286.
- Tahmiscizade Mehmed Macid, *Girit Hatıraları*, (Nşr. İsmet Miroğlu-İlhan Şahin), İstanbul 1977.
- Thomas, Lewis, *A Study of Naima*, NewYork 1972.
- Tokay, Z. Hale, “Venedik Sarayı”, *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1994, s. 379.
- Tukin, Cemal, “Girit”, *İ.A.*, c.IV, İstanbul 1945, s. 791-804.
- _____, “Girit”, *T.D.V.İ.A.*, c. 14, İstanbul 1996, s. 85-93.

- Tunaliolu, Nural, *Tevârih-i Fethi Kal'a-i Kandiye li Köprülü Sadr-a'zam Ahmed Paşa*, A.Ü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985.
- Turan, Şerafettin, "Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına", *Kanuni Armağanı*, Ankara 1970, s. 47-117.
- _____, "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi (Fondaco dei Turchi)", *Bellekten*, c. XXXII/126, s. 247-285.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Bahriyya", *EI*, c. I, Leiden 1960, s. 945-949.
- _____, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1948.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, c. III/2, Ankara 1982.
- Üçok, Coşkun, "Osmanlı İmparatorluğu ve Rum-Ortodoks Kilisesi", *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*, III. Askeri Tarih Semineri, Ankara 1986, s. 189-192.
- Ünal, Tahsin, "Cinci Hoca ve Serveti Hakkında", *Resimli Tarih Mecmuası*, c. VI/71, İstanbul 1955, s. 4163-4166.
- Wolf, John B., "The Problems of Government in Seventeenth Century Europe", *Great Problems in European Civilization*, Ed. Kenneth Setton, New York 1954.
- Woodhead, Christine, "Silahdar, Fındıklılı Mehmed Ağa", *EI*, c. IX, Leiden 1997, s. 610.
- Yardım, Ali, *İzmir Milli Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, c. IV, İstanbul 1978.
- Yılmaz, Hasan Fehmi, "Yedikule Hisarı ve Zindanı", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1994, s. 461.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi, "Düşünce ve Bilim Tarihi (1600-1839)", *Türkiye Tarihi*, Ed. Sina Akşin, c. 3, 4. Baskı, İstanbul 1995, s. 275-341.

Yükep, Kemal, *Girit Seferi 1645-69*, Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III/3. Kısım eki, Ankara 1977.

Ziya ve Rahmi, *Girid Seferi*, İstanbul 1933.

Bismillâhirrahmanirrahim ve bihi müsta'inen

Girid seferinin zuhûr ve sebebi beyânındadır

Vâkı'â bin elli dört sâlinde dârü's-sa'ade ağası Sünbül Ağanın ba'zı vaz' ve hareketi tab'-i pâdişâha muhâlif gelüb Mısırdan Taş yatar 'Ali Agayı getürüb ve dârü's-sa'ade ağası idüb Sünbül Ağayı Mısıra nefyi fermân itdiklerinden deryâ tarafından gitmek mukarrer olub ve alay gemileri gitmiş bulunmağla henüz Karadenizden cedid yapılub gelmiş İbrahim Çelebi nâm re'isin sefinesi hazır bulunub bilâ tavakkuf ol gemiye gidüb cümle emvâl ve eşyasını ve hüddâm -2a- ve hayme ve atlarını bile tahmîl idüb Mekke-i mükerreme kadısı Bursevî Mehmed Efendi dahi ağa-yı merkûma refik olmuş idi ve hüccâc-ı mûsliminden dahi nice ümmet-i Muhammed bile girüb 'acele ve ikdâmdan re'is-i sefine girüb gereği gibi ve mezkûr sefineye tob ve barut ve sâ'ir âlât-ı harb tekemmül etmesine kadar olmayub ancak dört tob komuşdu bu hâl üzere Cemâziye'l-evvelinde deryâyâ salub bir sefinenin tobsuz ve tüfenksiz ve levendsiz bu denlü... emvâl-i kesîre ile gitdüğü şâyî' olub Maltanın altı pâre çekdirmesiyle korsânları adalar arasına gezüb sefinenin dahi der-'aliyyeden çıktığını haber aldıklarında fi'l-hâl Mısır yolu üzerinde Kerpe adasına varub ve ber muhtefî ve sefinenin üzerine muntazır oldılar Sünbül Ağa dahi müdafa'a-i rüzgâr ile Rodos limanına varub mezbûr harbî gemileri Kerpede setre muntazırlardır deyû ba'zı ebna'-yı sebil ağaya haber virüb Rodos halkı ağaya varub bu limanda birkaç gün arâm eylen dediler re'is dahi ol gemiler bu kürek gemilerdir önlerine düşersen yetişürler lâkin cenk ile başa çıkılmaz mühimmât ve 'askerimiz yokdur birkaç gün Rodos limanında te'hir etmek ma'kûldur diye gördü ancak gene ayıttı bile hakka sığınurum hak bana -2b- yardım ider nusret veren hüdâdır tevekkül-i 'aliyyullâh deyüb Sünbül Ağaya ve Mekke-i Mükerreminin mollaya ibrâm idüb bu sene-i mübârekede hak ister sene-i hacca yetişmek lâzımdır deyû ibrâm eyledi bir rüzgâr menhusûnda Rodos limanından çıkub Kerpe adalarına vâsıl oldukda rezm û neberde küffâr belâ-yı nâgehân gibi nümâyân olub fi'l-hâl irişdüklerinden koğuş toblarını gemiye nişân idüb Sünbül Ağa ve ehl-i sefine nâçar cenge kâ'im oldılar esnâ-yı muharebede Sünbül Ağa ve re'is şehid olub Bursevî Mehmed Efendi esir olub esirî lakabla şöhret

şî'ar olan fetvâ emini Bursevî Mehmed Çelebidir ki Cinci Hoca tarafından 'amel idüb beş bin guruş virmekle Mekke kadısı olub Sünbül Ağa ile ma'an gemiye binüb gitmiş idi esir düşüb Mekkeye varmak müyesser olmadı sâ'ir cenk uran dahi cenkde düşüb altı yüz mikdârı halkdan kalyon içinde altmış mikdâr zinde kalub bi'l-âhere kâfir sarub kalyonu yedeğe alub bu denlü mâl-i firâvân ile getürüb Giride uğradılar ganâimlerinden Girid hâkimine pişkeş virüb cümleden Sünbül Ağanın atlarından birini Kandiye beğine göndermeğe – **3a** - taşra çıkarub gönderir iken ol cezire rahiblerinden birkaç vâkıf-ı hikmet ehl-i basîret ruhbân ceziremize Türk atının ayağı basdığı bize eyû 'alâmet değildir sâbık Rodosda ve Kıbrıs ve sâ'ir cezirelerde misillü sâbık itmişdir deyû fâl eylediler ve Girid hâkimine söylemişler ana dahi sonra nedâmet geldi ve lâkin izâca-i hazayül-fehvâsınca fi'l-hakika öyle vâki' olub mezbûr gemiler birkaç günden sonra Messinaya doğru Baragoşa () hisarına yigirmi fersah kaldıkda ol aldıkları gemi gark olub ekser emvâl ve erzâk ve atlar kasr-ı deryâyâ gitdi bu ahvâl tedriciyle İslâmbulda şâyi' olub iç ağalarından sem'-i hümâyûn vâsıl oldukda donanma tertîbi esbâbına şürû' olunub Girid seferi zuhûruna bâ'is ve nice vilâyetler fethine sebep hâdis olmuşdur vekâyi' sene bin elli beş ibtidâsına vekâ'yî'-i gazâvât-ı cezire-i Giride serdârı kapudân Yusuf Paşa bundan esbâk-ı zikr mürûr iden Malta gemileri âsitâneden Mısıra giden mumâileyh dârü's-sa'ade ağası sefinesine müstevli olub aldıkları sem'-i hümâyûn vâsıl oldukda şevket-i salâbet-i 'Osmanî ve kahramanî dilîr-i hakânî gâlibân ve küffârdan ahz ü intikâm-ı şehriyâr teveccüh-i yezdâni Akdenize sefer fermân eylediler ve Rumili ümerâsına ahkâm-ı şerife gönderdiği evvel baharda mahrûse-i Selânike varub âlât-ı piyâdekile – **3b** - mirmirânları yanında mevcûd olalar ve Anadolu eyâletinden Kastâmonı ve Saruhan ve Hamid ve Teke ve Ankara ve Aydın sancaklarına ve eyâlet-i Karamanda Kırşehri ve Niğde ve Aksaray beğlerine ve Sivasdan Çorum ve Amasya ve Bozok beğlerine ve sâ'ir 'askerîyeye hükm gönderdiğim cümlesi Sakız mukâbelesinde Çeşme dimeğe ma'ruf iskeleye varub mirmirânları me'mûr olmağla serdârları olan mîrahûr-ı sâbık bi'l-fiil Amasya beği Ahmed Paşa yanında mevcûd bulunan ve vâli-i vilâyet-i Karâman Turak Paşa bu cümle sefineye koyub göndere ve sâbıkan harem-i

hümâyûnda mukarrib-i pâdişâh olan Silâhdar Yusuf Paşa ki taşra çıkub kapudân-ı zîşan olmuş idi donanma-yı hümâyûn serdâr olmuş karar dâde rey-i pâdişâhî olmağla kapudânlık mansıbına leşker-i bahr ü berr sipehsâlârlığı dahi zamm ve ilhâk buyruldu bu ilhâk-ı ‘azîmden ma‘âdâ şeref-i müsâheret ile sâ’ir erkân-ı devletden serfirâz buyrulub iki buçuk yaşında dihter-i pâdişâh-ı cihân kendüye namzed kılınub azîm muhteller işketmeye şürû‘ ve fermân olunub at meydanına nâzır İbrahim Paşa sarayı termîm – **4a** - ve birkaç kasr-ı dilârâ ve ‘arefe-i bihemta zammı ile ta‘mir olunub ve mahâller mürur idecek yolları müzâyeka virir şehnişinler izân ve tevsî‘-i tarîk kılınub levâzım-ı kanaviçe () ihtimâm-ı tâm eylediler ve tersâne emânetinden Geliboluya nefy olan Hüseyin Efendi ki ‘ayân-ı devletden idi ıyd-ı fitrda kapudân paşa namzed olan Sultan bilkaysü’l-şâne kethüdâ nasb olunub kevkeb-i ikbâl ve bu vesile ile ahenk-i sudûr eyledi çün Yusuf Paşa hazretleri bu nevâziş-i ‘azîm ve ‘inâyet-i ‘amîme mazhâr olub böyle bir mesâlih-i ‘azîmle me’mûr olub heman rûz-ı tedbîr-i mühimmâta mübâşeret idüb guzât-ı müslimîn kürekçi için evâmirile adamlar gönderdi ve Rumili eyâleti dahi Bağdaddan ma‘zûl Küçük Hasan Paşaya tevcîh olunub ol hafta Selânike irsâl olunub Rumili ‘askerini cem‘ idüb Benefşe sâhilinde Kapudân Paşa muntazır ola Bağdaddan gelüb zağarcı başılıktan yeniçeri kethüdâsı olan Murâd Ağa Yeniçeri ağası yerine sefere ta‘yin dahi buyuruldu ve Samsuncubaşı İbrahim Ağa ve Hasekî ‘Ali Ağa dahi sâ’ir çorbacılar ile me’mûr oldular ve vüzerâdan sâbıkan kâ’im makâm olan Bosnevî Koca Mustafa Paşa dahi sefer-i merkûma ta‘yin buyruldu ki serdâr-ı zîşana refik ve teshîr olmağla teshîr-i bîlâdâ hüsn-i tedbîr ideler ve Hasan paşa – **4b** – Selânike varub Rumili ümerâsını da‘vet ve cem‘ eyledi ve bu taraftan ücret ile elliden mütecâviz bazargân gemileri dahi isticâr olunub ‘asker-i mezkûrenin zâd ü zevâdelerini tahmîl idüb donanmadan evvel irsâl kılındı toksan pâre karamürsel kalyon ve şayka Selânike irsâl olunub ve altmış pâre sefine dahi Çeşmeye varub limanlara lenger endâz oldular ve bu gemilere mühimmâtdan on beş bin kantar barut ve elli bin yuvarlak ve elli kıt‘a bedallı şayka tobları ve kazma ve kürek ve sâ’ir alât-ı cebehane ve levâzım-ı kal‘a-yı gediğe bîhesâb idî tahmîl olunub gönderildi numûne-i ağa-yı mukaddime-i gazâ bu esnâda

ümerâ-yı bahr huzûr-ı serdâr-ı bâvakara yüz sürmeğe ağaz itdiler anlardan Memi Paşa oğulları Rodosdan çıkub âzim-i südde-i sa‘adet olub gelürken Akdeniz adalarından Eskeri () adası limanına vâsıl oldukda liman-ı mezbûrdan otuz altı kâfir ile on bindirme tob çeker bir Malta gemisine rast gelüb ‘avni’llâhi ile bî derdsiz ol makûle kefare-i cenk oldu müstehir idüb darb-ı şimşîr ile melâ‘ini der-zincîr ve gemilerini teshîr idüb yedekleyüb huzûr-ı serdâra getü – **5a** - rüb hil‘âtlar ile envâ‘ı ri‘âyetlerine () mazhâr oldu bu kıssa heman fethe dâl ve bir fâl-i ferhûnde mâldir dediler ahvâl-i ocakhâ-yı Mağrib Cezâ’ir ta’ifelerinin da‘vetin üzere tasallut ve hükümetleri birkaç zamandır mümted olub varan beğlerbeğisi kat’an râyişe müdahâle itdirmeyüb hacr idüb bir menzilde müflisen alıkorlardı sâlih-i pâdişâh-ı merhûmun karındaşı İbrahim Paşa geçen sene Cezâ’ire gitdikde pâdişâh-ı cihân-ı sultan İbrahim Han hazretleri Cezâ’irden gelen dayı kapudânlara ‘itab gûnâ hitâb idüb bakasız benim memleketimden kaçma çift bozan ra‘iyyetim iken niçün böyle kuzgunluk idersîz İzmirde Foça Karaburun nevâhileri köylerden çiftlerinizi bozub ve Mağribe varub tecemmu‘ idüb emrime inkıyâd itmeyüb varan beğler yiğitlerimi hacr ve zecr itmek ne dimekdir şimdi size virdiğim paşaya dahi öyle idersiz sonra cümlenizi kırarım deyû kahr-ı yed-i ‘azîm itmişdi cezireye vardıklarında yine kemâkân idegeldikleri vech üzere hareket idüb İbrahim Paşa dahi zerre kadar vech virmediler vâli-i sâbık Üveys Paşazâde ve biri dahi muhâssilü’l-keîâm üç beğlerbeği müflis ve mahcub Cezâ’yirde müctemi‘ olub bıragub gelüb gitmeğe de bâbından – **5b** – izin alamazlardı hattâ mezbûr İbrahim Paşa kethüdâsı Hızır Ağadırki elli gün tayı divanına mülâzım oldu ki rücû‘a () sadâdına müte‘allik bir söz icâm bir kerre in‘ad dimeyüb kusûra ruhsat virmeyüb tayı huzûrunda kıyâm iderdim âhir nâçar kalub bana itdiki seniyye-i makâm itdüğümde paşa kethüdâları bunda kıyâm ide gelmişdir bu guzât-ı muvahhidin deyû nider kıyâmdan ar mı eylediniz kanûn ve kâ‘idemiz budur dedi ol mahalde Cezâ’yir ve Tunus ve Trablus ocaklarına ahkâm-ı mutâ[la]‘a ve sadr-ı azam mektûbları gelüb evvel baharda Akdenize sefer vardır gemileriniz ile ‘umûmen gazâyâ hazır olub rûz-ı hızırdan mukaddem gelüb donanma-yı hümâyûna mülhâk olasız deyû da‘vet olundılar ocak halkı gazâyâ da‘vet

olduklarında güç ü hürûşları ziyâde olub can baş ile uğur-ı hümâyûnda hıdmete hazır ve kudûm-ı sipehsâlara müntazır olduklarını ‘arz idüb sefer emriyle varan çavuş ile mezbûr Hızır Kethüdâ çıkub kurtulub âsitâneye geldi biçâre paşalarına mecbûren Cezâ’yirde kaldılar izn-i canibi ve ‘eyi ‘azîz ahbâb ‘azîmet – **6a** - gerdûn ‘askeri islâm bâ sefâ’in-i donanma-yı serdâr-ı ekrem Yusuf Paşa tersâne-i ‘âmirede leşker-i bahriki Cezâ’yir kalemiyle müsemmâdır yoklanub mavnalara ve kadırgalara tevdi‘ ve taksîm eylediler kürekciler vesâ’ir mühimmât tekmîl olunub ol bahar-ı hâceste hasâlik dahi evâili irişmiş idi ama hazret-i pâdişâh-ı ‘âlempenâh dahi deryâdan tedârik ve ûmûr-ı gazâda kemâl-i ihtimâmlarına binâ’en her gün tersâne-i ‘âmireye bizzat kendüleri teşrîf itmekle sefâin-i donanma ve sâ’ir alât kal’a-i kebrî ihzârına kendüler ikdâm-ı mükemmel ve ‘asker ûmûruna ihtimâm-ı tâm buyururlar idi mâhî Saferin yigirmi ikinci Çeharşenbe günü vakt-i ‘asrda sefere me’mûr olan ocak ağalarına ve çorbacılara hil’ât-ı seferiyye giydirilüb heman ‘azîmet-i fermân eylediler kapudân-ı müşârûn ileyh Yusuf Paşa dahi mâhî Rebîyü’l-evvelin dördüncü rûz-ı yekşenbedeki mâhevâ redi-î şitekin?() yigirmibirinci de ‘azîm donanma ve şenlikler ile Malta seferi nâmıyla ‘azm-i gazâ idüb canib-i bahr-i sefide bâdbân güçâyı müteveccih oldı donanma-yı hümâyûn ile Sakız ceziresine vardıklarında Selânik limanında olan gemiler için Rodos beği İbrahim Beğ ki Kara Hâce demekle ma‘rûfdur sekiz mükemmel firigata ile gönderilüb Kızılhisar limanında cem‘ oldukda olmaları tenbîh buyruldu ve Sakıza dahil oldukda Anadolu ser‘askeri Ahmed Paşa Sivas ve Karaman ve Anadolu beğleri –**6b**- ile adamı yola gelüb mazhâr-ı iltifât oldılar Rebîyü’l-evvelin yigirmi beşinci günü Anadolu ‘askeri gemilere girüb kırk pâre şayka ile Sakız limanında vaz‘-ı lengerendâz olındılar sekiz gün irâm veistirâhatden sonra göçidüb Kızılhisar limanına geldiler yolda ‘azîm furtına zuhûr idüb gemiler berâkende ve perişân olmuşdı Midilli beği Delü Beğ gezüb cümlesini Termeş () nâm mahâlle gelesiz deyû cem‘ eyledi üç günde kırk dokuz sefine cümle geldiler Rumili sipehsâlârı Hasan Paşa dahi eyâleti ‘askeriyle Rebîyü’l-evvelin yigirmi dördüncü gününde salub serdâr Kızılhisar limanında ancak dört gün oturub Morades Termeş nâm hisar limanına girmişler idi sevâhili âbdâr ve sahrası letâfet ile

meşhûr dâr-ı diyârdır bu taraftan Rumili ‘askeri Kızıllıhisarı geçüb gurre-i Rebîyü’l-âhirde Termeş sevâhiline gelüb toksan sekiz pâre sefine ile bu kadar cebehane ve mühimmâtla donanma-yı hümâyûna mülâki oldılar ertesi oturak fermân olunub ‘ale’s-sabah Yusuf Paşa baştardadan çıkub otaka gelüb cümle ümerâ-yı kirâm ve salârân-ı leşker-i mirmirân Hasan Paşa ile gelüb dâmenbûş-ı serdâr ile müşerref olub teşrifât-ı şâhâne ile serfirâz oldılar serdâr-ı kâmkâr her birini tatyîb ve gazâ ve cihâda tergîb eyledi Koron – **7a** - sükkanından Karabatak Beğ firkadasına binüb bu Girid firkadasını aktarma idüb Kapudân Paşa getürdükde hil’ât ile ri’âyet olındı içinde bulunan on iki kâfiri küreğe kodılar ertesi gün çeküb Benefşe sevâhili mukâbelesine geldiklerinde bi emrîllah bir ‘azîm rüzgâr peydâ oldu gerçi muvâfık idi lâkin şiddetinden donanma-yı hümâyûn limana girdiler ve ba’zı şayka ve furkateleri Many burnuna doğru çekdi ve deryâda bulunan ba’zı ümerâ limana girmek mümkün olmayub Çuka adasına düşdiler serdâr-ı ekremden devr olduklarına te’essüf ve ah iken meğer Venedik tarafından Girid imdâdına bir sabareftâr râyici barut ve dâne ve kurşun ve kûşengi ve tüfenk ve fitl ile mâl-a-mâl gemi irsâl itmişler lütf-ı gerdkârıyla mezbûr tebekler üzerine düşüb bî zahmet ve cenk ahz ü kabz idüb hakkan bu husûs dahi bir fâl-i ferhûnde mâl oldu içinden hayli kâfir çıkub küreğe kodılar ve hem ol esnâda rahda merhûm Kapudân Bekir Paşanın oğluna eyâlet-i Tunus virilüb icâzet ile payitaht Mağrib zemine ‘azîmet eyledi Rebîyü’l-âhirin ikinci günü yevm-i cum‘a idi debdebe-i şâhâneyle âvâneye varilub yedi kıt‘a kalyon anda hazır bulundu ehli sefere Malta seferi tedârikin iken deyû fermân olındı ve ‘asker-i islâm kıyâm-ı sahraya çıkub sefâin-i donanma yoklamağa başladılar ve anda iken Trablus ve Tunus paşası Abdurrahman - **7b** - Paşa ve sekiz pâre çektirme ve firigataları ‘azîm alay ile gelüb donanma-yı hümâyûna mülâkât itdiler ümerâ-yı Mağrib ve sefine kapudânları ve ocak zâbitleri serâser dibâ hil’âtler ile serbülend olundılar derbeyân-ı ‘azîmet-i ‘asker-i islâm becanib-i Girid on üç gün ol makâmda murâd üzere mühimmâtı görölüb Rebîyü’l-âhirin yigirmi beşinci günü çeharşenbe idi Avarin limanından çıkilub herkes tekine sarılınur kıyâsında iken ümerâ-yı deryâ ve kapudânlar da‘vet olunub Girid seferine me’mûr olduklarına hatt-ı hümâyûn şevketlü makrûnı ibrâz ve

mazmûnı i'lân ve keşf-i râz idüb cezire-i Girid fethi tahtına Hanya burnuna doğru gitdiler ittifakât-ı hasenedendirki bî'inâyeti'l-lâhi te'âlâ bir eyyâm-ı lâtif ve bir rüzgâr-ı muvâfık ve şerîf olduki sefâin-i donanma-yı hümâyûn asla birbirinden müteba'id olmayub mukayyed ile ve şevket ve mehabet göstererek ol gün gidüb gece Çuka () adası kurbünde lengerendâz oldılar ertesi yine 'azîmete müteveccih idüb ikinci zamanı Girid kurbünde İsfekalya () nâm bir hârâbe adaya dahi vardıkda gözcü kâfirler duhâlî ile donanma-yı hümâyûn geldiğini Girid i'lâm -8a -eylediler ve dahi ertesi rûz-ı cum'a idi ahşam vakti Girid dağları seçilüb gemilerde fânuslar yandı rüzgâr kavi olmağla fi'l-hâl 'asker-i islâm nusret-encâm ve sa'adet-fercâm sevâhil-i Girid lenger endâz ve âsâyiş-i dilnüvâz oldılar heman ol sa'at Karabatak dedikleri firkata re'isi tebdil-i şekl ile Sikilya () adasına varub gözcü kâfirleriyle iki sa'at cenk itmekle çoğı maktûl olub dürüş zinde ahz olub götürdü ol gün 'asker-i islâm serdâr-ı sâhib-i ihtirâm ile kenâra dökülüb kurra' ve büyük küffârı fi'l-hâl târumâr eylediler ve birkaç kâfirin ser-i menhûsları pişgâh-ı serdâra galtân olub cum'a ertesi seher vâkit Giridin Kılıcburnu dolaşılıb Girid ile Şuşuri () adası arasında liman misâl bir mevki'de lengerendâz olub taşra çıkılındı küffâr-ı hâksâr baş göstermeyüb Rumili beğlerbeğisi Hasan Paşa Rumili 'askeriyle ve yeniçeri kethüdâsı Murâd Ağa ve Samsuncu başı İbrahim Ağa yeniçerinin önüne düşüb gemilerden mühimmât ihrâc olundukdan sonra Hanya hisarı muhasarası fermân buyurulmağın ahşam vakti hisar-ı mezbûr canibine teveccüh olındı ol gece gidilüb nısfü'l-leylden sabah olunca bir nehr-i hoş güdâr kenârında ârâm itdiler ol esnâda düşman irişdi deyû bir âvâze zûhûr aslı yokdur dinilince hayli tüfenk atıldı ertesi beyne's-sâlât Hanya kal'ası mukâbelesinde olan cisrû'l-tekin kurbünde debelerde nüzûl alınmağla bu taraftan küffâr-ı hâksâr - 8b - fârigü'l-bâl bağ ve bağçelerinde esvâb ger tebhâ ile müzeyyen ve muhteşem zevk ü safâlarında iken 'asker-i mansûr ferc-i mevfûr küffâr-ı hâksârın ser vaktini basub ganâ'im-i bişümân ile mugtenem olub vâfir mâl ve esirler aldılar lâkin serdârın hüsn-i tedbîrden berîd olduğu giriftâr-ı gâziyân olan re'âyâ ve ehli kuranın etfâl ve nisvanı götürüldükde götürülen gâzilere in'âm ve ihsân idüb giriftâları azâd idüb ihrâk-ı memâlik ve kat'-ı eşcâr ve katl-i esirden 'askeri men' eyledi ânlar ki

‘akıbet-i kâr mülâhazasında mâhirler idi serdâr-ı bâvekarın () leridi zirâ kal‘a[nı]n metânetin ve ‘asker kılletin görüb asla fethin hatıra getürmezlerdi hemân katl ü gâret ve ihrâk ve sâret idüb mugtenem gidelüm derlerdi ammâ cenâb-ı serdârdan bu merhâmeti istimâ‘ iden ahâli-i memleket her taraftan orduya gelüb zâhire ile hıdmet eylediler ‘asker-i islâma mâ’il ve cezire anların olmağla ka’îl oldılar feth-i ada Ayatodori Girid ceziresine karib üç üçdört mil mürûr bir cezire-i sagirki iki tarafında yalın kaya üzerinde binâ’ olub araları bir mil iki hisar-ı metin ki Ayatodori kal‘aları dimekle ma‘rûfdur memâlik-i Hanyanın nigezbânları şeklinde vâki‘dir divârın ‘arzı altı zirâ‘ ve irtifâ‘ı on iki zirâ‘ her biri hüsrevâne yemez toblar ve cebehane ve zahâ’ir ile mâl-a-mâl eyledi ol iki kal‘aki biri bâlâter muhafaza-i birûn – 9a - ve biri zîrter ki hâris-i deryâ-yı enderûndur ‘inayet-i yezdânî ve kuvve-i baht-ı ‘Osmânî ile dört sa‘atde kabzına teshîr ile fethi müyesser oldı çün donanma-yı hümâyûn limana vâsıl olduğı küffâr-ı hâksâr müşâhede itdi bunlar guzât-ı muvahhidinin kal‘a-yı muhasara ideceklerin bilüb kal‘a-i zîre metânet-i i‘tibârları olmağla cümlesi aşâğı kal‘aya inüb cem‘ oldılar ve leşker-i islâmın kudümüne müntazır durdılar bu tarafta serdâr-ı kâmkâr ise ‘askeri Hanya canibine irsâlınden sonra Amasya mirlivâsı Ahmed Paşa ve Tırhâlabegî Ahmed Beğ ve serdengecdi ağaları ve yeniçeri ve Tunus ve Trablus ‘askerinden birer mikdâr ‘asker sefâ’inden çıkarılıb sandallar ile ve palaşgermeleriyle sâhil-i cebel-i cezire-i mezbûra irsâl olundu leşker-i islâm gece ile hisar meyanına vardıklarında hisar-ı bâlâyı gördüler ki kabuları açılmış fi’l-hâl bî cenk ü cidâl içine girüb kabz ü teshîr itdiler ‘ale’s-sabah rûz-ı şenbe ve Rebîyü’l-âhirin yigirmi sekizinci günü idi gâziler aşâğı kal‘ayı dahi muhasara idüb iki taraftan tob ve tüfenk cengin itdiler ol serdâr-ı zafer şî‘âr dahi cümle donanma-yı hümâyûn gemileri ile ‘azm ü rezm idüb baştard[a]dan kal‘aya toblar atdı sâ’ir ümerâ dahi iktidâ[r] idüb kadırgalardan ma‘unalardan ol kadar tob urdılar ki sâdâsı esmâna buyûste oldı heman ol sa‘at kadırgalardan iki tob ihrâc olunub kal‘aya havâle itdiklerine gâziyân-ı gazânferân hoş gayrete gelüb bir uğurdan hisara hücum idüb i‘lân-ı –9b - nusret-encâm nasib eylediklerini küffâr-ı hâksâr gördükde halâs ve necâtlarından me’yûs olub bir bîdin ve hilekâr kâfir bişkâh-ı

kenkere-i hisara gelüb yed-i menhûs-ı nâmübârekine bir beyaz makreme alub aman gelin kal'a sizindir alın didikde gâziler hücûm idüb ol mahâlle izdihâm ile vardıklarında sâ'ir erbâb-ı dalâl içerüden firâr idüb ancak bir kâfir kaldı meğer mukaddemâ kabu yanında bu mahâl için âmâde eyledikleri barut lağımına ateş vermişler zîr ü zeminden alub üstünde ve yanında bulunanlar kimi eflâka ve kimisi misâl-i kebâb biryân eyledi gâziyân-ı kirâm ve küffâr-ı hâksar hayli ecsâm tu'me-i ateş oldu divâr-ı hisârı yer yer rahnedâr oldukda gâziyân-ı zafer karin hücûm-ı dilirâne ile kal'ayı feth idüb içinde bulunan küffârının ekseri tu'me-i tîg-i ebdâr olub kelleleri huzûr-ı serdâra geldikde in'âm-ı firâvân ile bahadırlar şâdmân eyledi ba'dehû donanma-yı hümâyûn sâfâ-yı hatır ile gelüb hemen raht-ı re'sân Ayatodoride âsûde hâl aldılar derbeyân-ı muhasara-yı Hanya çün feth-i müyesser oldu serdâr-ı ekrem mâh-ı mezbûr sulhündeki yevmü'l-ahd idi gemiden çıkub Hanya karşusunda kurulan bargâh nüzl eyledi sâ'ir ümerâ ve ahkâm dahi günâgün kıyâm ile sahra ve deşti tezyîn eylediler ve fermân sudûr eylediki toblar ve darbzenler ve cebehane ve sâ'ir mühimmât sefâinden ihrâc oluna – **10a** – bes cümle levâzım ve mühimmât ihrâc ve leşkerî kâhya oldukda mâh-ı Cemâziye'l-evvelin üçüncü günü ahşam vaktinde asker-i mansûr kal'a-yı Hanyaya havâle olan kilisâ-yı Kostandi tebesinde meteris kurmağa ağaz eyledi evvelâkl-ı merkûmda Rumili beğlerbeğisi Hasan Paşa ve sağ kol ve sol kol alayı beğler ve Alaca Hisar ve Avlonya ve Elbasan beğleri yedi kıt'a balyemez tob âmâde olub bişgâh-ı tobhanede yeniçeri kethüdâsı Murâd Ağa yeniçeri askeriyile meterise girdi ba'dehû yemîn-i emîrû'l-ümerâda ümerâ-yı Tırhâla ve Köstendil ve İskenderiyeye dört tob virilüb önlerine Haseki 'Ali 'Ağa ba'zı yeniçeriler ile sipeh sürdü ve yesârındaki leb-i deryâ deryâyâ ve Üsküb ve Selânik ve Ohri ve Vulçitrin beğlerine altı tob virilüb Samsuncu başı İbrahim 'Ağa neferiyile meteris kurdu ve mirlivâ Dükakin 'Ali Beğ sipâhileriyle ve serdengecdi ağaları ve Tunus dilâverleri Suda boğazında muhafazaya ta'yin oldu ki imdâda gelân küffârı hisara duhûlden men' ideler ve cenâb-ı serdâr serleşker olub kendi tevâbi'i ile evvelâ Taşköpride asker tarafına ve sâniyen donanma-yı hümâyûn gemileri tarafına nigeş bânlar kurdılar izn-i canib ve iyi 'azîz ahabâblar vasf-ı kal'a-i Hanya kal'a-i

mezbûru binâsında ‘akl-ı ‘ukala hazır bir hisardır ki rûy-ı zeminde mânendi yoktur ve memâlik-i mahrûsede bu tarz üzere kal‘a görülmemiştir ki ümerâ-yı Venedik dört yüz seneden berü bu hisarın ‘imâret ve binâsına ve sâ’ir cebehane ve mühimmâtına bezl-i makdûr eyleyüb kemâl mertebe istihkâm ve metânet virmişler idi – **10b** - gerçi irtifa‘ ve vüs‘at ve metânetde memâlik-i mahrûse kılâ‘ı çoktur lâkin bu hisar-ı mu‘teberin tarzı gayr-ı mükerrerdır evvelâ bir düz yerde Galata kadar tûlanî vaki‘olub yedi burc refi‘ ki her biri vüs‘at ve irtifâ‘da birer hisara benzer her birinde yigirmişer balyemez tob konub bin nefer cenk eri adam olur diyüb erinin ‘arzı beşer yigirmi atlu murâd üzere yürür diyar-ı merkûmun lengerdir vâlâsından yukarı on zirâ‘ kadar tobrak mürtefi‘dir ehli harbîn cây-i rezmi anda olmak üzere ne tob kâr ider ve ne gayrı şey te’sîr ider ve binâsı muhkem dahi müretteb senk-i tîraşideden divarlu tokuz ‘aded tabyalarki sâ’ir burcdan yüce esmâna ‘urûc eylemiştir on beş balyemez tob ve sacma toblar ile şehir-i muhafaza ider ba‘dehû iki köşelerinde iki hâki dağ çıkar geçişdirki cemi‘an burûc ve tabyalara berr ve bahra nâzırlardır ve her birinde yigirmişer hüsrevânî tob kerestihâ vaz‘ olunmuştur ki cevânib-i erba‘ası muhfaza ider ve bu kühsârın altı yekser mahbûf kaba ender kaba () dirki tob dâneleri ve cebehane için mahzenlerdir ammâ canib-i bahrîsi divarı ‘azîmü’l-bünyân ile çekilmiş bir liman-ı latifdir ki kapusundan ancak kadirga girüb ve yine kapusundan deryâya nâzır ‘azîm toblar dahi konmuştur ve kârgîr kubbelü kurşun örtülüb yigirmi üç hâne tersânesi ki - **11a**- rûy-ı zeminde bir dahi nazarı yoktur her birine nice hazine sarf olunmuştur hüsûsen büyük ve saraylar ki şehrin içindedir sâfî mermerden kesilmiş şeddâdî binâlar ve hüsrevânî kâşânlar ki kasr-ı Hortek yanlarında bir şey değildir musanna‘ çeşmeler esvâk ve dekâkîn ki gözler görmemiştir halkı ashâb-ı emvâl ve ehli cemâl olmağla ma‘rûflardır fethi müyesser oldukda kabz-ı tasarruf gelân cebehaneler hadden biründür yalnız yüz toksan beş pâre tob kerestihâ olundu ve birûn-ı hisar hendekin amiki on beş fersâh ve ‘arzı yetmiş iki zirâ‘ mi‘mâridir ve ekser leb-i hendek senkdir terâşidedir nakl olunur bes divâr-ı hisarda ol idi tobrağı her sâl Hanyanın büyük bazarına gelen med-üvezin üçer torba hâk hendekden beş divar nakl ile yığılmak seksen yıldan mütecâviz bir papasın mürd

iden vasiyyeti ile olub nice bin nasarâne her sene bazara cem‘ oldukda mesfûrun tavk-ı la‘net vasiyyetindir gerdûn idüb ol üçer torba tobrağı çekerler imiş tevârihden haberdâr olan ba‘zı rü’esâ-yı küffârdan nakl olunurki Hanya bu vechile binâ olunalı seksen sene olub ol hemân hisar-ı enderûn vardı ki büyük kal‘a binâsından sonra kapuları dahi kaldırılıb burûc ve kuleleri birer kimesneye mesken kılındı bundan akdem şehri tabyalar ve tobrak ve hendek muhafaza ider idi – **11b**- hatta İspanya ‘askeri olmayub ol hâl üzere muhasara eyleyüb almağa kâdir olmadılar olamadılar sonra ümerâ-yı Venedik bezl-i maktûr idüb bu hisar-ı refi‘i çevirdiler ve bu şehrin sahrası lâtif ve iyi hoşvâr ve hâki cennet ve kühsârı bir eşcâr ve bağ ve bağçeleri binihâye ve eşcârı per-esmâr ve yaylakları dört sa‘atlik yoldurki Eylül evveline olana değin berk-i sefid ile mestûrdır hakisinde sanavber ve kestâne ve turunç ve limon beter ‘aceb dir ki sanavber ve kestâne yaylak yirlere mahsûs eşcârdandır turunç ve limon dahi ekser sevâhilde olur iken bunun bağçelerinde cem‘ olunmuşdır ser û sitân ve gülistan dahildir bağ ve bağçeleri müzeyyen kılmışdır rezm-i ruhsâr mâh-ı merkûmun dördüncü ki rûz-ı seşenbe idi ve Haziranın on yedisi idi ‘ale’s-sabah toblar ile kal‘a döğülmeğle başlanub küffâr-ı hâksar dahi pâ-yı sebat ve vakarı muhkem basub cenk ve muhasarada asla kusur itmediler muhasaranın ikinci günü serdâr-ı ekrem tophaneye gelüb guzât-ı müslimîn cenge tahrîk ider iken kâfir-i bedkâr ve bir tob-ı sâ‘ika pâre ateş virüb vezir-i âzam durduğı yire geldi Rumili sipâhilerinden beş adam şehid idüb vüzerâ ve erkân-ı devlet hazirü’l-halde masûn ve mahfûz oldılar ammâ merhûm verâ-yı şehidü’l-bâs serdâr-ı âlî maktûr alûde eyledi –**12a** – tob-ı mezbûr dânesi ol kadar darb-ı şedîd ile geldiki üç tobrak dolu sepetden gelüb gecdi mahâll-i merkûm kal‘aya bir mikdâr bâ‘îd olmağla muhasaranın üçüncü günü cum‘a gecesinde meterisler değışilüb Anadolu ‘asker[i] dahi serdârlar[1] olan Ahmed Paşa iki ‘adet tob getürüb meterislerine mülhâk oldu ve Karaman ‘askeri dahi iki tob ile Samsuncı koluna ta‘yîn buyuruldu Bozok beğı ve dahi Horasan sancağı ‘askeriyle Kayalu kilisada karaol ola emr olundu ‘ale’s-sabah mahâll-i mezbûrun kal‘ayı senksâr itdiler gerçi hisara ve şehre bu mahalde hayli hasarât olundu ammâ küffâr toblarının ateş şerâre başı hayli guzât-ı müslimîni bervâne misâl suhte eyledi

Hasan Paşa ve sâ'ir ümerâ tobların bişgâhında hıyâm kurub siperler sürdiler Murâd Ağa dahi meterisini ilerü sürüb ikdâm eyledi serdâr-ı kâmkâr dahi dahi küffârın toblarına ve tüfenklerine bakmayub ordu-yı hümâyûnı kaldırub mukâbele-i hisarda mukaddime tobhane olan mahâll-i refi'ide sâbit ve kadem olub cenge ihtimâm-ı tâm eylediler rezm-i küffâr-ı der kühsâr ve galebe-i 'asker 'asker-i gazâ şikâr küffârü'l-eyâm gâziyân-ı zafer encâmın hücûmun görüb derd-i bî dermânlarına çâre havî olub memâlik-i Giridde olan ba'zı süvâr ve piyâde küffâra nâmeler gönderüb sahrada ağaz-ı cenge tahrîk itdiler olaki **-12b-** 'asker anlarda meşgûl iken mahsûrlara bir mikdâr rast gele lâcûrm ahâli-i Girid ve Suda limanında yatan onyedî pâre firkata ve on dört kalyon leşkerî cem' olub za'imlerince hücûm etmekle 'askeri hisardan kaldırmak tedbîr gördiler bu tarikiyle Dukakin 'Ali Beğ ve serdengecdî 'asker üzerine gelüb 'arz-ı şevket itdiklerine binden ziyâde piyâde ve süvâr küffâr alât-ı harb ve cebe ve cevşen ile manend-i divâr-ı üstüvâr iken üç yüz kadar gâzi ile bipervâ () koyulub cenk-i bişimârdan sonra 'inâyet-i rabbanî ile gâlib gelüb gürûh-ı mekrûh mağlûb ve makhûr oldılar âyât-ı 'azîmet eşerleriyle otuz kadar re's-i menhûs küffârı huzûr-ı serdârda 'arz ve i'lâm oldukda 'inâyet-i âlîleri mekârin hâl gâziyân oldu hurûc-ı küffâr ez hisar-ı muhasarının beşinci günü Murâd Ağa ikdâmıyla meterisler ilerü gidüb pişgâh-ı hisara varmağla kâfir delîr olub lâcûrm kırk kadar firâr-ı fâcir uğrın yolından 'ibâret işleyen beldâr gâfil basub basub üzerlerine mu'temed olan Kara Çavuşı şehid eylediler üç dört kimesne dahi şehid olub 'asker irişdikde hisara firâr itdiler altıncı gün yüzden ziyâde kâfir yine meterislere çıkub hücûm itdiklerinde Murâd Ağa ve nice bahadırlar hazır bulunub - **13a** - ol kâfirleri tüfenkle tutub dutdılar diğêr vesâ'ir 'asker tig-i hunzîr ile irişüb ekserin katl idüb re's-i menhûsların serdâr-ı 'azâm[a] getürdiler kurtulan melâ'in mecrûh ve makhûr hendeke döküldiler ol rüzgâr-ı firûzda da küffâr-ı hâksâr ve 'asker-i islâmın dest bürd-i rüstemânesin müşâhede idüb bir dahi hisardan çıkmağâ cür'et idemediler bir mahalde Trablusdan üç sefine ve birkaç şayka gelüb Mısır 'askerinden dahi hayli dilâverân ve barut firâvânla gelüb donanma-yı hümâyûna ve mülâkât itdiler ve Mısır 'asker[i] dahi Suda limanı boğazında pusuda durub karaol beklemek fermân dahi

olunub ve rûz-ı mezbûrda derûn-ı hisarda hâlâ serdâr-ı kâmkâr câmî' eylediği kilasadaki San Francesko dimekle ma'ruf mu'id-i kadimesi çanlığıle u'cube-i dehr idi cümle ebniye-i Hanyanın serfirâzı bir bülend meyl olub zirve-i âlâsından bir sâlib-i ehni var idiki birkaç fersâh yerden görünürdi tobla urulub hakla yeksân kılındı ameden-i küffâr-ı hâmedâr hisar ve galeta-i islâmîyân cün bu diyârın feth murâd perverdi gâr olmuşdır lâcürm her umûr-ı tedbîr ehli islâm bi'l-cümle muvâfık-ı takdir olub hilekâr küffâr suret-i edbâra yüz tutdı –**13b** – emirü'l-ümerâ Girid ki anlar ıstılâhında ceneral dirler dârü'l-mülk Girid olan Kandiyede odurub Hanyanın muhasara olduğunu tahkîk eyledikde kethüdâsıyla beş yüz tüfenk endâz fedâî kâfirler ile Suda limanına gönderüb andan dahi dört yüz kadar kimesne alub cümlesi muhasaranın tokuzuncı çeharşenbe günü dahi mümzârına istimâlet nâmeleriyle gelüb kal'a karşısına irişdikde karaol ta'yin olunan serdengecdiler Dukakin ve Tunus ve Mısır 'askerine bi'l-cümle beş yüz kadar bahadır olurdu sabah kâzib vaktinde rastgelüb küffârın kesretinden aslâ bîpervâ eylemeyüb tüfenk ve tîr ve hendek ve şimşîr ile muhkem-i cenk idüb bir sa'atde gürûh-ı mekrûh bozulub perişân oldılar esnâ-yı cenkde serdengecdi ağası Hayali zâde Arnavud Hüseyin Ağa şehid olub kethüdâ-ı ceneral ve elliden ziyâde kâfirler kılıcdan geçüb başları ve yarar dilleri ve tablleri ile 'ale's-sabah hûzûr-ı serdâra 'arz eylediklerinde cümlesine 'inâyetler idüb Ali Beğe ve serdengecdi ağalarına fâhir hil'âtlar giydirüb şehid olan Hasan Ağanın yerini Hüseyin Paşa ağalarından Yusuf Ağaya virdi biavni'llâh-i te'âlâ bunca kâfir vâsıl-ı dârü'l-bevâr olub sâ'iri dahi tilâl ve cibâle firâr eyleyüb birisi kal'aya girmeğe mecâli olmadı ancak 'asker-i islâmdan dört kimesne şehid oldı rahmetullâh-ı 'aleyhi rahmetullâh vâsıf-ı izn-i canib-i – **14a** - eyi 'azîz ahbâblar Hanya muhasarısının onuncı pencşenbe günü fermân-ı serdâriyle Murâd Ağa kolunda kal'a-i hisarın köşesinde yeniçeri tabya düzürüb sibeh sürmeğe ağaz eyledi ertesi cum'a günü Hasan Paşa Rumili 'askeriyle yeniçeri tabyasının yemîninde hisara sibeh sürmeğe ağaz idüb be'inayeti'llah-ı te'âlâ aman sancağı dikildiği mahâlle doğrıki kulenin intihâsı idi yürimeğe mübâşeret oldı tarafeynden tob ve humbara sâdası esmâna irişdi küffâr zîr ü zeminden kendülere bir çâre kâsd idüb canib-i 'askere lağım sürdi ammâ salârân-ı

gerdan dahi melâ'inin hile ve tedbîrin bilmekle gâfil olmayub anlar dahi üstâd-ı beldârlar ve yarar lağımcılar ta'yin eylediler rûz-ı pencşenbe günü Cemâziye'l-evvelinin on tokuzuncu muhasaranın on yedinci günü idi rûy-ı deryâdan Cezâyir 'askeriyle memlü yigirmi pâre sefine felek rehber ile nümâyân oldukda 'asker-i firûz eşerde behcet ü server zuhûr eyledi heman sa'at sefâ'in-i donanma dahi bunları görüb istikbâl idüb hezâr-ı ikrâmıla bunları limana getürdüklerinde meteris ve sefâ'inden bir vechle tob ve tüfenk şenliği olduki sahra ve deryâyı devr-i kubûr kabladi rü'esâ-yı leşker-i Cezâyir hâkpây-ı âsâf-ı şevkete yüz sürüb nevâziş-i hüsrevânî ve teşrîfât-ı şâhâne ile cümlesi müşerref oldılar ve der'akab küffâr-ı hâksâr dahi – **14b** – kâninen islâmiyanın şenliğine iktidâ ve celâdet izhâr idüb tobları bir fitlden ateş virmeğe 'azîm şenlikler etdi ol 'asker-i cedit Suda limanında muhafazaya ta'yin olunub hasebü'l-fermân Cezâyir 'askeri âlât şevket-i nümâyân ile a'da önünden geçüb mahâll-i merkûmda hıyâm nasb eylediler ol taraf murâd üzere mesdûr olub kâfir hisara duhûlünden me'yûs oldu ba'dehû serdâr tabyalara sürülmesine ikdâm idüb ehli donanma-yı ümerâ-yı bahr ile tobrak sürmeğe me'mûr kılmağla türâb-ı cibâl misâl hendeki vardıkda yemîn ü yesârına bile misâl iki tabya düzilüb yeniçeri ve sekban ve Rumili tüfenk endâzlarıyla mâl-a-mâl kılınub gengere-i hisara çıkan kâfirleri makhûr kıldı küffârdan dahi kal'adan tabyaya gelince birahına urub üzerine tahtalar örttiler tâki tabya altına lağım eşenleri beri canibden lağımcıyân-ı küffârı karşulamağa üstâd-ı nukkâblar ta'yin olub ardılarınca muhafazaya bahadırlar gönderildi ve tabyalar ve tobrak üzerine mirlivâ Üskübî 'Ali Beğ ve Çorbacı 'Ali Ağa ve Murâd Ağa 'askerlerinden birkârdide mu'temed konub ihtimâm-ı külli ile bezl-i makdûr iderlerdi gece içinde lağımcıyân-ı küffâr ve ehli islâm - **15a**- zîr ü zeminde birbirine rastgelüb harbe ve hançer ve tig ve tüfenk ile 'azîm darbler urub bi'inâyeti'llâhi te'âlâ yine islâm gâlib olub ve küffâr-ı hâksâr mağlub ve gâib oldu alât-ı lağımları kabz ve kendü mükrihlerin ibtâl eylediler izn-i canib ve iyi 'azîz ahbâbları işbû muhasaranın on sekizinci cum'a günü serdâr-ı ekrem mu'teberi üzere meterislere gelüb vüzerâ ve sâ'ir guzât-ı müslimîne nevâziş ve ikrâm ile serfirâz itdikden sonra 'askerine göre her kula kise kise akçe bahşişler irsâl eyledi

mukaddemâ Avlonya Sancağı ‘askeri Suda tarafında muhafazaya konub ‘asker-i Cezâ’yir varmağla ol tarafa kuvvet bulub livâ-yı mezbûr beğ harem-i hasdan çıkmış Mustafa Beğ ‘askeriyle karaolda çıkub Haseki ‘Ali Ağa koluna ta‘yin buyurıldı ve sâbıkan Ohri beğ Ahmed Paşaki bir pîr-i cenk gâvurdur dört tob ile Suda canibinden olan kapu tarafından muhasaraya emrolundu ve bir vezirin beği olmağla Mehmed Beğ ‘askeriyle İskenderiye alay beğleri ve sipâhileriyle ve Saruhan ve Kastamonı ve Aksaray ‘askeri toblar hizmetinde ve meterisler muhafazasına fermân idüb bimeşgâh-ı tobianeye iki yüz tüfenk endâz yeniçeri irsâl buyruldu ameden-i küffâr-ı berây-ı imdâd-ı hisâr ve inhizâm ve firâr muhasaranın yigirmi birinci düşenbe günü ki mâh-ı mezbûrun yigirmi üçü idi gün gâibden **-15b -** bir feth-i nusret eseri zuhûr eyledi tafsîli budurki mahsûr olanlar gördülerki şevket ü ‘asker-i islâm rûz be rûz ziyâde olmakda derdine nâçâr olub ceneral tarafına haber virüb ol dahi beş yüz yarar leşkerî piyâde olarak Kandiyeden Sudaya irsâl eyledi ‘asker-i merkûm gelüb mahsûr olan melâ‘ine haber göndermişler idi anlar dahi cenge âmâde durub nısfü’l-leylde ol gelen honaz bir fitlleri neyâr karaol ‘askerine sataşub leşker-i zafer-eser ol gürûh-ı mekrûh niyete na‘r-ı bülend ile ‘âleme velvele virüb ateş-i fenâyı oldukda leşker-i küffâr pâymâl ve münhezim olub ve Rumili ve Mağrib dilâverleri ve serdengecdi bahadırları veyslerin bağlayub bir kahramanî seyf çekdilerki ekserinin kellesi hâke galtan olub niceleri esir ve bakıyyetü’s-süyûf olanları hüvelcan ile deryâyâ düşüb şetâverlikle hisara can atdılar ammâ bahadırlar anları dahi ta‘kib idüb hendeğe ve tüfenk ile kimini gark ve kimini ahz ve dûr-zencir etdiler mel‘ûnlardan kati az kimesne kurtuldu ol gâziler henüz küffâr-ı hâksârını saru hakşak vücûdlarını tîg-i ateşbâr ile nâbud etmeğe meşgûl iken hisarın ehpuş süvârieleri dahi kal‘a kabusu önünde saf bağlamamışlardı ve toblar ki geceden kal‘aya atılmak için âmâde idi - **16a** – sufûf-ı menhûsiye tutdurulub ateş itdiklerinde nice süvâr ve piyâdeyi zîde zîde idüb anlar dahi câh-ı cehenneme sâ‘ir yoldaşlarına mülhâk oldılar gün doğdukda gâziyân-ı nusretyâr huzûr-ı serdâra gelüb yüz sürdiler ihsân ve hil‘âtlar ve envâ‘-ı ri‘âyet ve istimâletler ile hatırları tatyîb kılındı baş ve dil ve tablı ve re’s getüenlere tımarlar ve terakkiler virildi ol gün bimeşgâh-ı serdâra üç tablı iki bayrak ve yüz on

zinde kâfir ve iki yüz kelle-i menhûsiyye gelüb ‘arz olundu ve iki yüzden ziyâde yarar kâfir Mağrib ‘askerinde giriftâr kıldı zirâ anlar ahz itdikleri esirleri serdâra getürmeyüb gemilerine vaz’ iderlerdi cenk-i tabya-ı küffâr bundan akdem ‘asker-i islâm Maltaya ‘azm idecekdir sadâsı velvele endâz memâlik-i küffâr oldukda bunlar Malta deyû ‘azm ider ammâ murâdları Girid olmak ihtimâli vardır deyû Venedik küffârı besbardan ve dâim fikr nazarda tedkîk ve em‘an ile yürür bir kavm-i ince hayal olduklarına binâ’en ihtirâz idüb Venedikden bir üstâd irsâl itdiler Hanyaya geldikde re‘âya ve ehli şehiri ve kürek ile cem‘ idüb bâb-ı ihsâr mukâbelesinde hendekde taşra bir tobrak tabya tertîb idüb bir kat tobrak ve bir kat çim kodukim çim didikleri otluk kökünden ‘ibaretdir – **16b**- her gün kâfir ol tabura çıkub tobrak sürüb ‘asker yanından urûr idi ve ziyâde zarar iderdi serdâr-ı ekrem guzât-ı muvahhidin bu tabyanın fethine tergîb eyledi herkes fırsat gözedirdi rûz-ı merkûmda beyne’s-salâtin gâziyân-ı serdâr-ı a‘zâmın tergîbine hariz ve tabya küffârına gözdikmişler idi serdâr-ı ekrem ve emîrû’l-ümerâ ve Murâd Ağanın emirleri yoğiken yeniçeri serdengecdilerinden birkaç bahâdır tabyaya yürüş itdiler meğer muhafazasında olan küffâr zehrbâr-ı tenâvül hisara gitmişler ancak bir mel‘ûn ele girüb katl olunub ammâ hisar burcundan olan mel‘ûnlar ‘askeri tûfenge nişân idüb sadâ-yı cenk-i mesmû‘-ı gâziyân oldukda ol yine ‘askerini ol tarafda idi ve serdengecdi bayraklarını Anadolu kolunda tabyaya yürüyüb yeniçerilerinin esvâbında ve çadırların gâret itdiler ama tabya zîr-i hisarda olub bir tahassün idecekler olmağla rayât-ı mansûre girü çekilüb hayli bahâdır şehid ve nicesi mecrûh olundu cümleden sâbıkân Hıskeyf beği Arnabut ve Ya‘kub Beğ düşüb Avlonya alaybeği mecrûh oldu –**17a** – bu meksûren girü döndiler bu husûsda serdâra ve ‘askere hayli elem virdi beyt-ı cennet resm-i saray-ı () küffâr-ı hâksâr gurûr bağlayub pencşenbe günü hendekde bir bir hüner zana‘ı eyledi yâ‘ni gâfil basub gâzileri kudûrda etmek kasdında gâziyân-ı rüstem () ise kemingâhda hazır dururlardı melâ‘ine hücum idüb yine hisara kondılar sahrada dahi ol gün vâfir kâfirin başı kesildi ve atlardan bir esbker gâye alınub huzûr-ı serdâra ‘arz olundu ameden-i hil‘ât-ı pâdişâh-ı ‘alempenâh tarafından huzûr-ı serdâra bir kabza-i murassa‘ şimşîr ve iki zedifet () samur

kablu hil'ât-ı () vüzerâ ve ümerâyı mübârek yâd itdikde 'inâyet-i pâdişâhî ile mestûr olan hatt-ı hümâyûn kıra'ât olunub 'asker-i islâm istimâm itdikde iltifât-ı pâdişâhîden mesrûr olub hayr du'alar itdiler hücûm-ı 'asker-i islâm içinde tobraklar ve tabyalar hendeke vardıkda serdâr-ı benâm benâm hendekin vüs'atın ve kal'anın rik'atin görüb fikr eylediler ki bu hendek tobrağla tolmaq mümkün değildir eğer ikdâm ve ihtimâm ile tolmaq – **17b** - mümkün olursa beyt ü kâkülün müddet-i medit ister 'ömr ise ol zamana katlanmaz kâfire imdâd gelmek ihtimâli vardır ve hengâm-ı şitâ dahi kârib olub birkaç gündən sonra liman-ı Şuşuride gemi durmaq muhâldir deyû hendeke kabzına çâre cûy oldılar lâcürm fermân-ı serdâr bu vechle sudûr eylediki kâfir kendü düzdiği râh-ı hendeke yürüyüş olub ala götüreler hendeke mütemekkin ola pes ol gün vezir-i dilîr Hasan Paşa ve Murâd Ağa nısf-ı nehârda Rumilinde ve yeniçeri ve sâ'ir 'askerinden hayli bahadır kimesneleri zir-i livâ nusret-i rabbânî olub fermân mûcibince yürüyüb kâfir-i bedkâr hendekden tabya altına geldüki yalın hemân eşkâra basa kâfirler naçâr râh-ı hisara kaçub gitdiler gâziler tahtalara bendilerin birbirinden ayırt idüb râh-ı merkûma sokulub cenk-i 'azîmden sonra bir vakt murâd râh-ı bînihana ve hendeke refî'ü'l-bünyân müstehîr-i gâziyân oldu gerçi hayli kimesneler düşüb nice dahi mecrûh oldu ammâ burûc ve künde-i hisarda duran küffârın dahi çoğı cehenneme gitdi her çendki tob ve tüfenk ve humbara ve senk ile 'asker mevcûdı hendekden sürmeğe ikdâm itdiler ammâ 'avn-i hakkıyla melâ'inin sâ'ileri sürmend olmayub 'asker-i islâm hendekde nusret kadem olub yerleşdiler – **18a** - hil'ât gelmesi ve hendek fethi rûz-ı firûzda bir rûz idüb zevk ve sürûr-ı muvahhidin yâd bulmağla sefâ'in ve meterislerde olan toblara ateş virilüb 'azîm şenlikler oldu tobrak altında lağım olmak havfı olub taraf kılınub yine tobrak ve sibeh sürmeğe ikdâm itdiler ammâ etrâf-ı hendek şenlikden ve gevher-i kadim binâlar olmağla tobrak sürülmek gâyet 'asir oldu halk tobrakda sürmesinden âciz kalub husûsen kâfir tobrakda gizenleri hedef-i tob kirân-ı senk idüb beldârlar ve tobrak süren yeniçeriler ve sipâhiler tabya üzerine çıkmaktan bizâr oldu 'âtıfet-i serdâr-ı ekrem ve ümerâ-yı leşker gördüler ki tobrak husûsu hâsıl olacak mâ'nâ değildir hükkâm-ı kirâm bunu câ'iz gördiler hendekden kal'aya sebet ve çuval ve

torba ile canibeyn toblarına muhkem siber ideler ba‘dehû aralığı doldırub yürüyüşe kâbil-i kübrâ ideler bu yeri sâye-i vücûd virüb tobrak sürmekden ferâgât eylediler ve tabyalarının kenârından hendeke nâzır iki ‘azîm derice acdırub hendek mutlaka gâziler elinde oldu ammâ yan toblarından hendeke adam giremez idi vezir-i mükerrem Hüseyin Paşa Rumili ‘askerine tob sebetleri getürüb – **18b** – muhkem sedd binâsına ağaz eyledi tedricle leb-i surahdan divara varınca sebet ve torba bir sedd-i sedfîd çekdiler lâkin tamâm olunca hayli adam mecrûh ve şehid oldu hatta Tırhâla Beği mecrûh ve tobdan altı sipâhi bir sebet ardında pâre pâre oldu ba‘dehû Hasan Paşa ve Murâd Ağa sevâb didiği serdâr ile divar-ı hisarda iki rişteden nukâblar koyub diriceler açmağa ağaz itdiler ammâ divar-ı hisar bir tarza muhkem ve paydâr idiki bir üstâd-ı hezâr cedid-i cihâd ile günde ancak bir taş koyadabilür idi her ne hâlise birkaç günde ol divar-ı mübteni delüb hâk-i burca nâ’il oldılar ve böyle re’y oldılar ol süvârihler murâd üzere burca çıkub yürüşde andan dahi ‘uruc olunub cümle meterisler dahi bu mahalde deryâ-yı hendeke irişüb her taraftan gâziyanın galebesi ve küffârın edyârı sûret-i bezir oldu ve bu def‘a kâfir hendeke çıkmadan ayak kesüb dilirâne cenge müntehî ve hisara ‘urûca müntazır oldılar serdâr-ı kâmkâr dahi bizzat hendeke girüb erkân-ı devlet ve gâziyân-ı şîr-i sûleti cenge tahrîk eyledi her gün hendeke cenkler olub kâfir dahi senk kirân ve humbara ateşfeşân ile halkı zahmdâr iderlerdi ve seddin ekseri – **19a**- örme çubukdan olub güneşden kurumağla küffâr şişeden ma‘mûl humbaralar ve nefit ile bulaşmış ba‘zı kirbâs pâreleri alub tudışdırdıkda gâziler manend-i semender ateş-i sûzâna girüb tob ve tüfenkden nicesi şehid ve nicesi dahi humbara ile yanar idi anınla olmayub ba‘zı gemi sandalların zift ve katran ile doldırub zencir ile muhkem bend itdikden sonra sependler üzrine atdılar bu def‘a ol leheb-i ‘uzmayı söndirmek gâyet müşkil oldu ve ol mahalde yigirmişer vukıyye gülle-i huneyn tob ile ateşe ateş döküb cengi hasâret virdi ammâ gâziler fi sebilillah canların fedâ etmeği diriğ itmediklerinden fi’l-cümle kâfirin min ba‘ad hendeke bakmağa kudreti yoğdı ancak üstâdı lağımcılar koyub içerüden hendekler kazmağa ve lağımlar bulmağa ikdâm eyleyüb sefâin ile bahrden tarafına bir mikdâr mel‘ûn imdâda girmekle takviyyet bulub ihtimâm ve dikkat eyledi bu mahalde paşa

‘askeriyle bi’l-cümle göçüb hendeke girdi Murâd Ağa dahi cümle meterisler ve siberler hendeke ve leb-i hisara götürüb cümle ‘asker-i ittifak ve gönüller feth-i hisara ikdâm üzere oldılar ammâ kapu kulesinden ki serhendeke – **19b** – ve köşe burc ve mahalle yürüyüş eyledi muhafaza iden kâfirin yan tobları ‘askere hayli elem virmekle ikdâm olunub ba‘zı kimesnenin yararı ile Haseki ‘Ali Ağanın tabyası mahâll-i toba nice küffâr karib olmağla iki balyemez tob üç şâhî meterize konulmağla hâl ve himmet olunub gece içinde toblara siber olacak sebet dolmağa emr itdiler Köstendil ve Tırhala ‘askerleri ki ol tarafda idi emr-i ‘âli mûcibince sebet ve siberleri kemâl mertebe metin ve hazin düzdiler sabah olmağla toblar konmağa yetişilmeyüb ol gece kâfir altı pâre tob çevirib mukâbelesinde hazr itmiş irtesi toblar yerleşüb atmağa dahi başladıkda ol sa’at altı toba saçma ile ‘ateş idüb ‘askere öyle urduki hayli adam şehid ve mecrûh idüb tob ‘arabalarını ve sebetlerini zîr ü zîr eyledi ammâ toblara zarar olur lâkin bir dahi atılmak işi bertaraf oldu zirâ Köstendil ve Tırhala ‘askeri ve tobcılardan vâfir adam zâyi‘ oldı hikmet-i hüdü kal‘ayı tahrîb eden islâm tobları kimisi cedid ve kimisi ‘atik olmağla hayli tob pârelenüb ve nicesi dahi nişâne-i tob-ı Firenk olmağla ibtâl olındı ama serdâr-ı ekrem yine müceddeden – **20a** – yarar toblar ihrâc idüb meterisleri mükemmel ider idi hattâ pâdişâh-ı cihângîr bizzât mukayyed olub üstâdın sefine ile üç tob irsâl buyurdu muhasaranın otuz dördüncü günü Hüseyin Paşa ba‘zı beğler ile zîr-i hisarda durub gurub-ı kamerde siber sürmeğe müntazır iken küffâr bâm-i hisardan ‘askeri tüfenke tutub mirlivâ-yı Üsküb ‘Ali Beğ ve bu fethin müverrihi Pîri paşa zâde Fahri Beği zahmdâr idüb humbara ve senk ile dahi nice guzât-ı müslimîn şehid ve mecrûh oldı hikmet-i hüdü nakb-ı zenân küffâr kuleye urulan surâhları bulub salârân-ı islâm biraz mağmûm oldılar sûr[et]-i hendek lağımlar bulunmağla böyle tedbîr olındığı leb-i hendekde beş tob koyub yürüyiş yerine ki torba ve garar ve zeytun ve eşcârı ile dolub yüksek olmuşdı ancak bir mikdâr divarı kalmışdı anı itdirmeğe ve andan yürimeğe ikdâm oluna toblar mirmirân ve ağa nayibesi ortasında tertîb ve âmâde olunub ‘ale’s-sabah divara hâvâle olundu ve bir vechle harâb eylediği küffârın derûnuna ateş düşüb ol dahi tob ve humbara ve tüfenk ile toblar ibtâline sarf-ı ma‘rûf eyledi ancak bir tob

cebe bir mikdâr dokundurub ana dahi zarar olmadı ve Avlonya ‘askeri gece kapu önünde olan tabyaya yürüyüb vardıklarında tob ve tüfenkle hayli gâziler şehid oldu cümleden Hasan Bekrzâde Hüseyin Beğ ki Avlonyadan bir mâh cihân ârâ ü şec’î ve bahadır mahbûb-ı zibâ idi ol cenkde şehid düşdi inhizâm-ı burc-ı hisar ez nakl-i muhasaranın kırk birinci günü Cemâziye’l-âhirin – **20b**- on üçünde mukaddemâ küffâr tarafdân müheyyâ olan lağımlar bulmak ile rahm olub rağmence ol gâzilerden kurtulmuşlar idi sâlâr-ı serdâr-ı ekrem câ’iz gördiler Murâd Ağa tabyası yesârındaki Samsuncıbaşı İbrahim Ağanın ol kolda olan Rumili beğleri mukâbelesiydi ve büyük meteris anılurdu önünde olan burc-ı ‘azîme bir lağım ördiler ki devlet-i ‘Osmaniyyeden bu makûle lağım-ı ‘azîm olmamışdır ki yüz elli kantar barut kodılar ve ve bulunmak havfindan fermân olunduki hemân ateş virile nısf-ı nehâr ki hengâm-ı kermiyet-i hava idi sâ’ir ‘askerin lağım ahvâlinden haberleri olmayub herkes asûde gûşe meterislerde idi ol kolda olan ‘asker lağım yolundan savılmağa izin olmayub herkes yerinde durmağa emr olundu üstâd lağıma ateş virdikde bir sa’at mikdârı zîr ü zeminde bir vechle kaynayub divarı cû havaya bir tab idince bir ‘azîm zelzele oldu ba’dehû dûd-ı kebûd ile divarın taşları esmâna çıkub bir vechle yire döküldiki meterislerde ihtifâ iden adamlar kimi darb-ı şedid-i senk ve kimi serpendiden râh-ı ‘ademe gitdi bu hengâmda iki yüz kadar adam şehid ve mecrûh olub birkaç senk-i hisar üç mil yere gitdi tenbîh-i serdârdan gâfil olan ‘asker yürüyüş kıyasıyla muharebe ağaz idüb kal‘aya çıkmak ardınca – **21a** – oldular mahsûrlar cümle şehir ve hisar esmâna ucdı yâhûd yere gecdi sanub eyne’l-meferr diyerek leb-i deryâya döküldi gâziler burc üzerinde kâfirler tu’me-i şimşir idüb ve tüfenk ve esvâbını gâret meşgûl oldılar amâ ümerâ bayrakları ve sâ’ir leşker olmağla yorulmadılar lâcürm iki sa’atden sonra kâfirler yine irişüb bir mikdâr rezmenden sonra guzât meterizlerine döküldiler ammâ lağım yeri bir mertebe açıldiki süvâr murâd üzere girüb çıkardı ba’de’l-feth ölçilüb tamam seksan bir zirâ‘ bir kulenin derûnunda olan kubeb ve sâ’ir divarını zîr ü zîr eylediğinde gayrı ehli hisar bu lağımdan gâyet vehme düşüb herkes hânesinin cidarları altını kazub aramağa başladı vehim ol gün Cezâ’yir kolundan Pirizrin alaybeğisi Ahmed Beğ tob ile urûlub şehid oldu ve kâfir guzâtın pençe-i

gazânferisinden kurtulmayacağını bilüb kilisalarından olan yüksek çanlıklarında sabah duhanlar gösterüb sâ'ir ashâb şirkden bir dermân taleb iderlerdi izn-i canib-i muhasaranın kırk ikinci günü küffâr gice ile tabya sebetlerin yakmağa humbara ve zift ile alevde sefine tahtaların yakub hendekde olan sebetler ve zeytûn ağaçları yekpâre ateşin olub guzât semendervâr girüb söndürmeğe ikdâm itdiklerinde tob ve tüfenkden hayli adam şehid ve mecrûh oldu – **21b**- İlbasan alaybeğisi Mehmed Beğ zümre-i şühedâya mülhâk oldu ve Teke alaybeğisi Musa Beğ ki karaol tarafına ta'yin olmuşdu kendüye hıfz-ı 'asker tenbîh olunmuşken bağlarda zevk ü sâfâ ile 'ömr sürerdi tecdîd-i vuzına bir piyâde 'azebi ve şatırı ile bir istirâbı kara süvâr olub alaydan hayli yer ayrılıb gitdikde küffâr-ı kemniğâhdan üzerine düşüb kendüyü ve şatırı şehid itdiler lâkin 'askerler irişüb dahi başını ve esvâbını almağa mecâl bulamadılar cesedini orduya götürüb defn itdiler izn-i canib-i kırk dördüncü gün 'askerden ba'zı dilirâneler hisara çıkub 'azîm muharebe eylediler hem ol gün yürüyüş olmağla müşâvere olunub emr olan beğler ve beğleri ve sâ'ir 'asker tenbîh olunduki sabah yürüyüş için herkes âmâde ola yürüyüş oluna canib-i muhasaranın kırk beşinci günü Cemâziye'l-âhirin on yedisinde yevm-i perşembe günü sabah namazdan sonra fermân sâdir olmuşdu ki hendekde olan beş pâre tob bir yerden ateş virildikde dahi yürüyüş ola lâkin ol mahalde toblar bir bir atıldı her çendgi tobcılara tenbîh oldu ve çağrıldı idümed-i hisardan küffâr rayât-ı islâmı ve 'askeri meterislerde adbenden hârici görmekle tob ve tüfenk ve tir ve senk ile hazır durdu guzât-ı müslimîn – **22a**- Allah Allah avazesıyla yürüdüklerinde gürûh-ı mekrûh pây-ı sebatı muhkem 'azîm cenk oldu ser-i burca su'ud idenlerin kimisi mecrûh ve kimisi şehid oldukda alay alay kol kol 'asker ikdâm itdiler mukayyed olmadı min ba'ad kal'aya ra'yât-ı islâm döndi esnâ-yı cenkde Alacahisar beği Davud Beğ ve nice beğzâdeler ve hızır çorbacı ve odabaşılar ağalar kimi mecrûh ve kimi şehid oldu binden mütecâviz erbâb-ı tımar ve Bekir paşa ağaları telef oldu Hasan Paşa ve Murâd Ağa dahi taş zahmiyle mecrûh oldılar 'Ali Paşa kolunda Samsuncıbaşı kolundan dahi dilirâne yürüyüş oldu lâkin leb-i deryâ olan kal'adan yan toblar ile hayli adam şehid oldu Cezâ'yir ve Tunus 'askerinin meterisleri olmağla eşkâra yürüyüb hayli adam

mecrûh oldu deryâdan dahi ‘askerimiz sandallar ile yürüyüş eyledikte bir rüzgâr peydâ olub her biri birer tarafa perişân oldu ve eğerçi serdâr-ı ekrem bu ahvâlden lâkin muktezâ-yı hâl üzere herkes hatr-ı mecrûhun vehm-i lütf ve ihsânla tatyîb idüb şehid anın evlâdına ve birâderlerine yerlü yerine tevcîh eyledi ertesi yürüyüş ahvâlini rikâb-ı hümayûna ‘arz idüb ‘asker ve hazine ve zâhire medârını ricâ eyledi ve ümerâ-yı bahrdan Şa‘banın âhirinde çektiirmesiyle gönderdi bu haber nâ mülâyim lâmi‘-i sem‘-i pâdişâhî oldukda ve andan gelen Ahmed Paşayı ve Sekbanbaşı Hüseyin Ağayı Moraya varub altıbölük halkından ve Tekir[dağ]den taraftan olanlar ile muhafazada – **22b-** olalar ve Anadolu ve Karaman beğleri dahi Gelibolıdan geçüb Benefşe iskelesine fermân-ı serdârına beğler nâzır duralar deyû fermân olundu ve Tekirdağın iki bin cedid nefer dört kalyon ile gönderildi ve cebehane ve zâhire ile mâl-a-mâl burtonlar peyderpey irsâl olundu yürüyüşün ikinci günü serdâr hendekde ‘askeri siper sürmeğe tergîb itdirmeğe bir tob saçması gelüb serdârı ve ‘askeri dūd ü kebūd yürüdü bu aralıkda murâd üzere divar-ı hisâr yıkılıb siperler dahi mahâlline yetişdi ve divârdan yukarı ve ‘asker-i islâm çıkub ser-i burcda meterisler kurdilub ve burcun tobrağı altında iki ‘azîm delik açub barut kodılar ve ateş itmekle fermâna muntazır oldılar yürüyüş-i sâlisi muhasaranın elli ikinci gün yevm-i perşembe de fermân-ı serdârı ile vakt-i sabahdan nısf-ı rûzda bile dek gâziyân-ı islâm hendekden ve tabyalar dolub ve üstâd barut ateş virdikde kal’anın dolması üstünde olan muhafazân esrârı yüzden ziyâde küffâr ile çün havaya kaldırub gâziyân-ı islâm fırsatı ganimet bilüb ra’iyyet-i nusret ayâtı ser-i burca dikdiler sâdâ-yı tekbir ve galgale-i zurna nefir esmâna peyveste oldukda küffâr-ı bedkâr pây-ı sâbiti muhkem idüb mübâşir-i kıtâl oldılar Samsuncu kolundan olan Rumili ve Anadolu – **23a** – ‘askeri ve yeniçeri ve serdengecdiler dahi lağım gedüğünden hisar su‘udu idüb emirü’l-ümerâ Hasan Paşa ve Murâd Ağa Ahmed Paşa vezir-i livâlarında olan dilirân ile kal‘aya girüb gedikleri zabt itdiler hikmet-i hüdâ ol sa‘at ile küffâr-ı hâksârı rezm olan burcdan yüksek tabyaya firâr idüb leb-i deryâya ve burc meftûh meyanında olan tabyaya dek tasvîr-i sir olmağla arslan burcu tabyası derler ve bâb-ı hisâr ile zabt olan burûc arasında olan tabya-yı refi‘adan yâ‘ni yemîn ü yesâr ü mukâbeleden ‘askeri nişâne-i tob ve

tüfenk itdiler ammâ gâziyân-ı islâm her cendki tabyaların fethinden güşeş itdiler her yerine ebvâb-ı müstahkem itmişler idi yollarında engelli toblardan sacmalar koyub hayli kimesne şehid itdiler içine duhûl mümkün olmadı bir sa'atden ziyâde hisar zabtiye olub feth-i firûzı elvirmiş idi cenk içinde nice ümerâ şehid olmağla zümre-i mücâhidin kal'adan indiler sağ kol alaybeği Mustafa Beğ ve sâbıkân Alacahisar beği Mahmud Beğ ve serdengecdi ağası Yusuf Ağa ve yeniçeri serdengecdi ağası Deli Kurd şehid oldılar ve Yanya Beği Arslan Paşa ve nice çorbacılar ve odabaşılar ve sâ'ir şehinşahlar mecrûh oldu bundan sonra 'asker-i islâm nâgâm hendeke çekildiler ve serdâr ve ümerâ her biri ne kadar sa'y idüb yürüdiler ise bi'z-zât nümâyân-ı bârinde murâd-ı şerifi olmağla kılıc ile alınmak mümkün olmadı 'Ali Ağa kolundan dahi yürüdiler - **23b** - Köstendil Beği Kaya Beğ ve nice dilirânla düşüb me'yûs olub girü döndüler bundan sonra cümle 'asker-i islâm kıyâs iderlerdi ki gece ile cebehane ve toblar meterislerden ihrâc oluna zirâ ekser ümerâ düşüb kalanlar dahi mecrûh yatarlardı ammâ serdâr-ı sâhib refâtâr şevket ve cür'et ile hendekde odurub 'asker-i islâma in'amlar ve terakkiler ve tımarlar virmekle nevâzîşler eyledikim vezire kise kise bölük virüb merdâne hareket göstermeğe cümlesi pây-ı sebât üzere gelüb hemân ol sa'at torba ve harar ile ve hâkle lağım atduğı ser-i burcda meteris idüb rayât-ı islâm burc üzerine dikdiler feth-i hisar elli üç gününde yevmü'l-ahd çün feth-i hisar 'asker-i islâm tob ikdâmdan dâr-ı ekrem ümid kesüb 'inayet-i hak rast oldu lâcürm hazret-i hak mu'in ve destgîr olub feth müyesser oldu ve kal'a zor bozu ile almak mümkün olmayub kuvvet ve kudret-i hak tebârek ve te'âlâ hazretleri itdüğünü müşâhede itdiler tamâm elli dört gün muhasara olunub ser burcda meteris olundu ikinci günü yine yürüyüş idüb cufûd-i firenk gördikim sa'y ve cenk ile olmaz eğer ehli islâmdan birisi şehid olur yerine bin gelür ve ehli islâma karşularına durmak mümkün değil husûsen ol serverlerin gayreti ve merdliğini görüb mel'ûnlar şaşâ kaldılar ve dahi dizdârları - **24a** - ve kapudânları ve tobcıları ekseri helâk olub mukarrer bildiler ki eğer bir dahi bu kavm hamle ve yürüyüş iderlerse cümlemiz ve cümle tobları ve alât-ı harb cümlesi zabt idüb ve ekser 'askerimiz helâk ve esir oluruz cümlesi müşâvere idüb ümerâ ve 'asker ve şehir halkı teslim-i hisarı rızâ virüb

yevm-i cum'a ertesi sa'at altı sularında mersûm kapudânlar derûnı şehre rey-i tablı çalarak ol mahâle geldiler ki ehli islâm yürüyüş-i mukaddem eylediler bu taraftan ol 'azîzler gâziyân dahi ol siper-i meterislerde durmuşken kâfirleri tablleri işidüb ehli kılıc uryân idüb gelân kâfirlere hücum itmekte iken gördiler ki gelân kâfirler burûc-ı hisara nişanı cengi görmeyüb hemân kendü badiraları başı aşığa idüb ve mahâl-i mezbûrda bir ak sancak dikediler ve ehli islâmı dahi gördükde bir bir sâdâ-yı aman dileyüb şöyleki eflâka irişdi heman ol sa'at bir bellü başlu kapudânları Arnavud asıllı ihtiyâr ka'id leşker-i küffâr ileri bayraklara inüb ehli islâmdan aman dileyüb boynuna destmâl takub ve beni serdâr-ı ekreme kavuşdurun diyüb gelân gâzilerin ayaklarına düşüb aman dileyün çünkü leşker-i islâm bu cevâbı işitdiki fi'l-hâl bu mersûm kapudanı alub Hasan Paşanın huzûrlarına gelüb mersûm ayağına düşüb eteğini öpdü ve serdâr-ı ekremın yanına getürüb anın ayağına düşüb aman dileyüb def'a def'a destbây-ı bûs iderdi - **24b**- çünkü serdâr-ı ekrem bu ahvâl-i keyfiyeti gördüki ol cevâbı virdikim sizin tarafınızdan üç dört kimesne müte'ayyin-i kal'adan bizlere virüb rehn vaz' olub tâki sizin gerçek olduğunu birkaç gün dura eğer bir melâ'in hileniz yoğsada ol vakde işbû kimesneler gene sizlere virelüm diyüb cevâb-ı serdâr oldı âhirü'l-emri serdârın sözü yer bulsun deyû iki kâfir maslâhatgüzâr ki biri Venedikden gelme ve biri şehir içinde olan Rum tâ'ifesinin esbihiydi anı dahi huzûr-ı serdâra getürdiler ve bunları bir mâl yere getürüb karar kıldılar ol vakt serdâr-ı ekrem bunlara aman virüb evvel ve âhir ol kâfirlerin zabt eyledikler[i] malını ve 'ayallerini ve esirleri ve zabt olan gemiler ile cümlesi serdâr-ı ekrem bunlara virüb andan cümlesini gemilere koyub memleketlerine gitmeğe izin ve emr muhafaza oldı ve ehli-i şehir dahi mal ve 'ayal ve hanelerine kimesne dokunmayub herkes kendi emlâkine asûde hâl olub sâ'ir gâziyân ve memâlik-i mahrûseye gibi geçineler deyû bir emir dahi virilüb kalbleri mütma'in oldu ve bu iki elçiye hil'at-i fâhire giydürüb heman 'askerden kimesne ehli hisara desti dırazlık itmemeğe fermân olunub müjde-i emn-i aman olduğundan iki tarafından - **25a** - sâdâ-yı tellâller zemîn-i asumân oldı elçiler her taraf aman haberi virüb ehli islâm müsrûr olub küffâr-ı hâksâr mefhûmu bilüb kahr ve mahzûn oldular yevm-i bazar yevm-i perşenbeye kadar müsa'ade virüb

andan cum‘a ki gemilere girüb şehir-i Hanyadan firâr ile ahir beş gün geldikte ber mûcib-i ‘ahd cümle firenk emvâl ve eskâlin üç firigata ve iki furton yükledüb yevm-i cum‘a ertesi cümle melâ‘in-i firenk ümerâ ve nisvanı ve ‘ayaliyle ve eşyâları alub çekilüb gitdiler ve bin kadar nüfus dahi Cezâ’yirler kolundan hisardan çıkub Suda sevâhiline döküldiler fermân-ı serdâr ile ‘asker-i islâm iki saf olub kal‘adan çıkan kâfirler ehli islâmın tarafından geçüb murdâr ağazlarından bir ses yâhûd bir kelâm söylemek olmadılar işbû kâfirler kal‘adan ve ehli islâmın içlerinden geçüb gitdikden sonra ol ‘azîz gâziyân-ı şahbazlar hemân sa‘at içinde buruc-ı hisara çıkub Allahü ekber Allahü ekber nidâsıyla ezân-ı Muhammedî okundu ba‘dehû her köşesine sancaklar dikilüb taraf taraf birer çorbacı bölükleriyle tâ‘yin olunduki asvâk-ı şehiri taracdan hıfz idiler serdâr-ı kâmkâr dahi şehir ve pazarı dahi dolaşub dükkânlar açdı re‘âyâya te‘addi itdiler te‘dib olub nidâ olunduki herkes icâzetdir emlakine odurub –

25b – kendü işine bakub otursun deyû tellâller nidâ eylediler sâye-i şâhâne ile huzûr eylesünler ahâli-i şehir bundan sonra cenkden ve kılıc havfindan emin olub her biri kendü hâlinde âsûde hâl oldılar işbû fethin celilesi Cemâziye’l-âhirin yigirmi tokuzuncu gün yevm-i pazarertesi idi bundan sonra ‘asâkir-i islâm hıyâmların bayramın hisara kurdılar cümleden mukaddem Santa Nikola dimekle ma‘rûf kilisaki bir mu‘id-i kadim idi câmi‘-i şerif kılınub mihrâb ve minber vaz‘ küşâde olunub ve bir şahanemine mensub olub hâlâ Hünkâr câmi‘-i şerif ma‘rûfdur ve bundan ma‘adâ Hanyada iki mu‘azzam kilisası var idi üçü dahi meşhûr ve ufak beşmâr ile ma‘rûf ve mezkûrlardır cümle divarları rihamdan yapılmış müzeyyen ve münakkaş enderûn ve birûnı gûnâgûn tasvîr ile temsiller ile gayr-ı nesnâ rüzgâr ve her birine hazineler harc olmuş birer yâdgâr idi üçü dahi câmi‘ kılınub biri Yusuf Paşa ve biri Musa Paşaya mansûb oldu bu mu‘idler but-ı utadan ve mezâristan ehli tuğyandan pâk olub tob rahneleri yayıldı Hünkâr câmi‘ minber ve mihrâb ve mahfele muhtac olmayub bunların her birine münâsib içinde birer – **26a** - makam olundu ancak tarz-ı islâma nâsib kurdılar ve bunlara mâl-i gazâdan evkâf-ı ‘azîme ta‘yin olındı ve iki hamam binâsı için bir mu‘temed tenbîh ve tâ‘yin buyruldu fethin üçüncü günü hisar meramâtına tenbîhe ağaz olub herkes kal‘a muhasarasına ne yerden meterise gördise

haramâtı dahi öyle emr olub Murâd Ağa feth olunan gidüğü Samsuncıbaşı lağımdan atılan divâr Köstendil ve Tırhala ‘asâkirile ‘Ali Ağa ile gelüb hisara ve Amasya beği Ahmed Paşa Hanyaya gelân su kemerlerine ta‘yin olub üstâd ve mî‘mâr ve neccârlar gedükleri tahrib olan yerleri harâb tecdîd-i keşf idüb az zamanda evvelden ziyâde ihyâ olunub altmış günde bu maslahâtı gâyete irdi ve meteris harab yerleri düzüb müstevfi toblar ve cebehanesi yalnız iki bin beş yüz kantar barut konub gereği gibi tekml olunub ve gâziler ve hisar erleri yazulub tobcu ve cebeci ‘askeri ve ağvât ta‘yin olunub dördüncü günü serdâr-ı ekrem yevm-i cum‘a namazdan sonra kapucular kethüdâsı Hüseyin Ağa ve çorbacılar zümresinden ‘Ömer Ağayı ve Ca‘fer Kapudân nâm re’is-i benâmin çekdirmesi ve goltasıyla işbû celilin hayr-ı beşâret – **26b** – resarıyla âsitâne-i şehriyâra gönderdi ve donanma dahi mâh-ı Recebin on dördüncü günü müjde-i fethiyle irsâl olunan gemiler dârü’l Galataya vâsıl olub evvelâ vezir-i ‘azam varub nevâziş ve iltifât ile beher bâb ma‘lûm olub yâ‘ni Hanyanın fethini işidüb sadr-ı ‘azam ol kadar hamdü senâ eylediki dil ile vasf olmaz ve gelân ağaları alub alub huzûr-ı hümâyûna getürüb ‘arz-ı serdârı cenâb-ı pâdişâha isâl itdikde hakka şükrler idüb gelenlere hüsrevâne hil‘âtler giydirilüb ve üç gün üç gece donanma fermân olub hükkâm-ı bilâda umûr-ı ‘aliyye gönderildi ve İstanbul şehri tezyîn olunub gecelerde cümle dükkânlar küşâd olub nice dahi kandiller yandırub İstanbul içinde bir ‘azîm şenlik olduki dil ile vasf olunmaz ve sâ’ir pâdişâh hikmet eylediki şehirlerine ve kal‘alarına toblar atılab ve şenlikler ile müretteb atılab ‘azîm şenlikler eylediler ba‘dehû kapucular kethüdâsı Hasan Ağayı bir murassa‘ kabzalı hançer ile Hanya seraskerine serdâr-ı ekreme Hanya canibine irsâl itdiler ve cem‘-i zabitlerine birer hil‘ât serdâr-ı ekrem – **27a**- merâmât-ı hisarda iken fethinin sekizinci gün taraf-ı der ‘aliyye bir firkatun yüklü ve hatt-ı hümâyûn ve pâdişâh-ı ‘alempenâh ile kethüdâsı nice... ve gerek vezirlere ve zâbitlere ve guzât-ı müslimîne geldi ve deryâ tarafından beş ‘aded beğ firigadalarıyla ve beş şayka ile Ağribosa gönderildiki olan bin zâhire yeştedoreler () fethin on beş gününde serdâr-ı ekrem saraydan çıkub bargâha geldi evvelâ yeniçeri ve sâ’ir ‘asâkirin [u]lûfelerin virilüb andan andan divân tertîb olundı vüzerâ ve ümerâ ve a‘yân ve sâ’ir zâbitler feth hil‘âtleri giyüb

cümlesi el kaldırub pâdişâh-ı ‘alempenâha ve ser‘asker-i ekremin du‘âlar ve senâlar idüb mesrûr ve memnûn oldılar andan her biri yerlü yerlerine gitdiler andan sefâin-i küffâr fethin on dördüncü günü küffârın donanması kılâ‘-ı Girid[d]en firâr idüb Ağranbosa nâm yerde gelmişlerdi donanmanın küffârın Ağranbosa liman yerlerinde dolaşub durdılar ancak fetihden sonra bizim donanmamızın bir dilâver beğ Ağrizoba gidüb ve ümerâdan Mısır ve İskenderiyeye varub leşker ve zâhire hazırlamak ancak Kasım Paşa ve Selânik beğlerinden Mustafa Ağraz oğlu vefât idüb ve sâ’ir leşker-i islâm Hanya karyelerine karaol beklemek için çıkub ‘askeri Hanya derûnu az olduğuna ve Cezâ’yir ve Tunus ve Trablus ‘askeri sâ’ir meterislere durub ol gün pâdişâhı ‘alem penâhiye () bir firigada ile irsâl – **27b** – irsâl haber virdiler ‘asker ve zâhire taleb eylediler mezkûr firigada gitmekde olsun bu taraftan küffâr-ı hâksârın gene donanması ve gemileri görünmeğe başladı ibtidâ görünen seksân kadar dahi çekirme ve firigada ve dört ma‘una ve hayli furkatun ile kal‘a-yı Hanya önünden geçüb Suda kal‘âsın limanına dâhil oldılar ve mukaddem dahi limanı mezkûrda Maltadan ve Düka ve Efranca ve Papadan ve İspanya ve Venedik gemileri anda var iken bunlar dahi gelüb orasına lengerâz itdiler lâkin aslâ taşra çıkmaya ve karaya varub zâhir[e] ve sâ’ir levâzıma ve suyla almağa dermânları olmayub çıkanlar dahi varsa orada olan gâziyanların kılıçlarından çoğu helâk olurdu izn-i canib-i gene taraf-ı der ‘aliyyeden gelen hatt-ı hümâyûn ‘asker ve zâhire beyân ider ahd-ı der ‘aliyyeden Mağrib ‘askeri sefinelerine girüb anda Hasan Ağa nâm kethüdâsı Şa‘banın beşinci gün ‘azm-i deryâ idüb nice firigadalar ile ve kendü Hasan Ağa firigadasına binüb ve hil‘ât ve şimşir ile hatt-ı hümâyûn alub Hanya canibine dâhil oldu ol demde serdâr-ı ekreme haber virüb ümerâ ve a‘yân ve nice leşker iskeleye gelüb istikbâl – **28a**- idüb tevkîr ve ta‘zîm ile huzûr-ı serdâra getürdiler hatt-ı hümâyûn kıra‘at olunub cümle ‘asker pâdişâh-ı ‘alempenâh du‘âlar itdiler ba‘dehû Musa Paşa ve Hasan Paşaya dahi irsâl olunan samur kablu hil‘âtlar virdi yevm-i perşembe günü serdâr ümerâ-yı bahrı divan getürüb hil‘âtlar giydirüb her birine ümerâyâ ri‘âyetler ile serfirâz eyledi o günlerde ‘azîm şenlikler oldu üç günden sonra Şa‘banın sekizinde mukaddemâ der-i devlete aktarmalar ile varan Şa‘ban Beğ

‘askere mülâkât idüb fethden mukaddem imdâd için gitmişdi lâcürm dört ‘azîm kalyon mukaddem zıkr olduğu üzere Yeni Kapuya çıkan iki bin yeniçeri koyub ve Mataracıbaşı bir murassa‘ şimşir ve iki hil‘ât ile göndermişlerdi âhirü’l-emri Sakıza geldiklerinde feth haberinin işidüb değirmenlik nâm adada gelüb demürlendi ve Şa‘ban Beğ mataracıbaşı alub ‘ale’l-‘acele ‘askere erişdi a‘yân ve erkân alayı ile istikbâl idüb divana getürdiler ve şenlikler itdiler kapucılar kethüdâsı mataracıbaşıyı ikisini alıkoyub andan beş pâre firigada ile Benakşeye yollayub sâ’ir zâhire gemileri ve ehl-i islâm ‘askeriyle alub getürmeğe me’mûr oldı andan kalkub Hanya canibine ‘azîmet ideler bunlar gelmede – **28b** – gelmede olsunlar izn-i canib-i bu taraftan muharebe-i sefâin der Bellübadrada küffârın donanması körfes hisarında muhafız iken ‘asker-i islâm Hanyayı muhasara eyledüğünü dahi işitdikde memâlik-i mahrûseye hazr-ı kasıdın idüb evvelâ Mora limanından Bellübadreden kalkub Hanya canibine ‘azm eyledi kırk çekirme ve dört ma‘una ve otuz kadar firkatun ile Hanya canibine gelüb döküldiler ve gemilerden nice küffâr taşra çıkub hisarlara hücum eylediler ahâli-i şehrin mukaddemâ küffâr-ı hâksâr gelmeğe haberler olmağla cümle zâhirleri ve mâlikleri şehre getürmüşler hemân kendüleri âlât-ı harbe hazr olub küffâr-ı hâksâr dahi gelüb ve cesâret idüb şehre hücum eyledikde ehl-i islâm dahi küffâr cem‘iyetini ve hücumı bakmayub nusret-i hak olmağla küffârların içine hamle eylediler nice toblar ve tüfenk ateş virüb şölekim bir cenk-i ‘azîm oldıki ehl-i islâm ve küffâr leşkeri dumandan görünmez oldular ol muharebede birkaç hane ateşler alub yakdılar hamle bi avn’illâhi’l-mülk müte‘al ehl-i islâm zafer bulub kâfir-i hâksâr şehir içinde girüb zabt eylemede ikine gene lütf-ı hak olub – **29a** - küffâr-ı hâksârı gürûh-ı mekrûhı şehirden taşra sürüb çıkardılar altmış kâfirin başları meydanda büstler gibi oldı müslümanlardan ancak iki adam şehid oldı rahmetullâh-ı ‘aleyh andan kâfirlerin kelleleri huzûr-ı serdâra getürdiler getüren gâzilere ol kadar ihsânlar eylediki vâsfe olunmaz âhir ol muharebeden halâs bulan kâfirler arasında firâr idüb Suda limanına gelüb hayli zaman eğlendiler yâ‘ni kendülerine olduğu hasarât ve helâki birbirine düşürüb İspanya Venedik ve sâ’ir kâfirin krallara haberler virüb kendü hüsrânları yazub gönderdiler ve murâdlarına nâ’il olmadıklarına çok şikâyetler eylediler

eylediler ve utanmaktan ve hasarâtdan aslâ bir fâide olmadıklarına Venedik ve İspanyaya tahrîr ve haberler irsâl eylediler İspanya Venedik şol kadar eleme düşüb bu sözden bu haberleri işidüb şabkaları yere vurub yas tutdılar bunlar bu gıssada olsunlar izn-i canib-i bu taraftan gelen donanma serdâra haber virüb şöyle kim kimi Ağriboza ve kimi Benakşeye gelüb sâ'ir firigadalar kürekleri çıkarub limanda âsûde yatur burtonları çıkarub ba'id durdılar ve Suda kal'a altına gelüb durdılar 'asker-i islâm gelüb serdâr-ı ekreme haber virdiler ve dahi yetmiş firigada ve ma'una ve otuz beş firkatun ile bir sabah vakti Suda burnundan çıkub Hanya hisar önüne – **29b** – uruşdılar kal'adan tob atılab 'asker-i islâm cenge âmâde oldu serdâr 'inâyet medâr olub fi'l-hâl baştardaya girüb yeniçeri ve sâ'ir 'asker gemilere koyulub limandan hurûca ağaz eylediklerinden henüz saf-ı sefâin arasta olmadan bir şedid rüzgâr zuhûr olub sefâin-i ehl-i islâm ancak limana girmeğe fırsat bulub küffârın gemilerini rüzgâr bir vechle alub tarûmâr eyledi her biri bir iklime düşüb gitdiler gelmeleri ve gitmeleri ancak bir sa'at olub dahi cengi rücû' itdiler âher üç dört gün dahi olacak Suda limanına gelüb cem' oldılar bu muharebe burasına tamâm oldu izn-i canib-i muharebe dağ tarafını cenk eylediğini beyândır birkaç gün sonra ahvâl-i frenkden haber için dil lâzım dahi olmağın serdâr-ı ekremin gönüllü ağası birkaç güzîde bahadır ile gecede Suda limanı tarafına varub bir yarar dil alub 'ale's-sabah huzûr-ı serdâra getürdi bu husûs kâfirler gönüllü ağa eylediği bahadırılığı anlar dahi cesâret idüb adam helâk itmek ve esir almak almağa dahi sa'y-ı gayret idüb beş yüzden mütecâviz kâfir Hanya mukâbilinde olan tilâle üzere geldiler meğer nısfü'l-leylde otuz kadar mücâhid ol dağın bir tarafına şikâr için gemiye girmişlerdi gün doğarken islâm 'askeri – **30a** – ol gürûh-ı kâfirlere habâset esre sataşub küffâr bunlara tüfenk urdu anlar dahi pâ-yı sebâtı muhkem basub cenk itdiler sâdâ-yı tüfenk mesmu'ı gâziyân oldukda bölük bölük taraf be taraf cenge girmeğe geldiler serdâr-ı dilir küffârın cümle 'askeri hurûc eyledi kıyâsıyla râyât-ı islâm hareketine emri eyledi fi'l-hâl guzât-ı müslimîn âlât-ı rezm ile 'azm idüb dahi bizzât serdâr-ı ekrem ol cenge irişdikde kâfirler deryâ tarafından firigadaları hazır emr olub 'askeri toba tutdılar 'asker dahi tarafına varub bir mikdâr ucacca oldukları girü dönülüb ol sahralarda olan

atlulara doğru gelüb ba'zı gönüllü 'askeri gitdi yetişüb birkaç mel'ûnu helâk idüb ve bâkileri bu hâli görüb hemân ol sa'at kaçub bir sarb yere gizlendiler dahi bundan sonra küffâr birbirine düşüb pâ-yı sebâtları mütezelzil oldu yâ'ni ol muharebede ziyâde ziyân oldılar âhir gördiler ehl-i islâmdan bir şikâr yâhûd bir intikâm almak mümkün değildir ve dahi zâhireleri döğünüb re'âyâ ordudan ucuz baha buğday ve peksimatı ehl-i islâmdan alub andan gelüb ağır bâhâ ile küffâra - **30b** – satarlardı Malta ve Düka ve İspanya gemileri Venedikden ferâgât idüb Çuka adasına girdiler tâki ol yolda orduya gelecek kayıklardan ve gemilerden bir doyumluk alaylar idüb nice şenlikler eylediler ama 'asâkir anların mekrûh gidenden haber olub tenhaca tereddüd itmekden fâriğ oldılar andan me'yûs olub diyârlarına yıkılıb girdiler bu muharebe-i kıssa bunda tamâm olundu derbeyân-ı irsâl-i imdâd-ı becezire-i Girid bu taraftan Venedik kâfirin deryâya donanmasını çıkarub Moraya ve Bellübadra taraflarına kasd idüb çok hasârât itdiklerini serdâr-ı ekrem der-i devlete yazub ve dahi Giride küffâr atluları ordu-yı islâm dâ'iresine gâret kasdında olmaları ile anlar dahi atlu 'askerine muhtâc ve küffâra mukâbele ve mukâteleye olmak için süvâri 'askerine taleb itmesine 'arz eylediler ve 'arzları Cemâziye'l-âhire evvelinde der-i devlete vusûl buldukda Kara Hasan oğlu Sekbanbaşı Hüseyin Ağa kendü cema'atle ol canibe ta'yin olunub 'aceleten gönderildi ve ba'de'l-meşverete Vâlîde Sultan kethüdâsı Behram Ağanın işâret ve istisvâbıyla kapucıbaşı etmek fermân olunub 'ulûfesi 'askerin ve dahi yeniçerin - **31a** - 'ulûfeleri doğruldılıb Giride me'mûr oldılar ve emekdâr sipâhların maktû'ü'l-vezâ'if olânların cümlesi memnûn mesrûr oldılar ve eşer mahallâtından iken bihasebi'l-iktizâ olan sipâhi yazılmak fermân olunub ve dahi iç ağalarından ve baltacı ve sâ'ir buna göre münâsibi olanlardan iki bin kadar sipâhi altışar akçe 'ulûfeleriyle yazılıb altı bölük cümle 'ulûfelerin tamâmen virdikde işbû hazır olan beğleri cümlesi Giride gitmek tedârik olunub ve zikr olunan iki bölük ağaları 'Acemli İbrahim Ağa cümlesine zâbit olub ve 'asker-i mezkûrî Cemâziye'l-âhirinde şehir-i Selânikden gemilere girüb Kandiyeye 'azîmet eylediler bu taraftan Venedik küffârı ba'zı gemileri islâma sâbıkân der 'aliyyede gönderilan dört sefine iki bin yeniçeriye Karamanlı re'is nâm kapudân başbuğ ta'yin

olunub Değirmenliğe gelmişdi Değirmenlik adası kal‘asız deryâya yatmak câ‘iz değildir ve orduya dahi varmağa eyyâm yokdur deyû Benakşeye ‘azîmet eylemek söylediler yeniçeri taraflarından kâ‘il olmayub âhir İbrahim Ağa ‘Acemli kendüsü Benakşe iskelesine varub sâ‘ir ümerâya mülâkât itdi – **31b**- üç kalyon ise ol limanda istirâhat idüb fermân-ı serdâra muntazır oldular ser‘asker dahi mezbûrlara Giride gelesiz deyû der ‘akab mektûblar yazub gönderdi lâkin rüzgâr muhâlif olmağla gitmediler lâcürm ser‘asker olan donanma gemilerine tenbîh idüb hazr eylediği bizzât kendü varub Benakşe ve Değirmenlik limanında olan sefineyi cem‘ idüb Hanyaya getüreler bu esnâda tarafi pâdişâhdan dahi Haseki Ağa iskelesine gelüb anda olan ümerâ ve ağayân-ı devlet ârâya tez serdâra yetişesiz deyüb cümlesini sefinelerine doldurub gitdi ve andan kendüsi bir beğlik firigadaya binüb hatt-ı hümâyûn ile huzûr-ı ser‘askere ‘azm eyledi ve Şa‘banın on sekizinci günü gelüb mülâki oldular ve cümle gemiler dahi geleceklerin haber virmekle ser‘asker ol gâ‘ileden beri oldu hemân varub huzûr-ı hümâyûna ahvâl-i ‘asker ve memâliki ‘arz idüb yedi pâre firigada ile anlar dahi Benakşede olan gemilere imdâd olmağla himmet buyurdılar lâkin bu irsâlden serdâra infi‘âl gelüb Şa‘banın yigirmi bir günü altmış mükemmel firigada ile çıkub ‘azm eyledikde rüzgâr karşılayub Şuşuri limanına – **32a** – hezâr zahmet ile demürlendiler ve üç re‘is ki biri Memiş Re‘is ve Çavuş Re‘is ve Ca‘fer oğlu itdiler mademki bizim gemilerimiz yeniçeri leşkeriyle Değirmenlik limanında olduklarını küffâr-ı hâksâr haber alub elbette bu kâfirler ‘askerimize ve gemilere basmak cehd eyleyecekdir gâfil olmamak gerekdir heman ol günler haber geldiki bir mikdâr firigazâ ve ma‘unalar ile gece olacak Sudadan ‘azm idüb ne yerde varacaklarına ma‘lûm değildir bunlar gitmede olsunlar bu taraftan Değirmenlikde olan gemiler yevm-i perşenbe günü mezbûr re‘isler dahi Değirmenlik limanından çıkub ‘azm-i Girid eylemişlerdi hemânki limandan çıkdılar sa‘at ikide geçmişdi küffârın donanması otuz iki firigada ve dört ma‘una ve birkaç fırkatun nümayân yâ‘ni karşılarında göründi bizim üç gemiye üşü[şü]b sardılar hikmet-i hüdâdan bir kasırga zuhûr idüb bahrîler ana Zifus dirler cemi‘an sefine-i islâm ve küffârı dahi mevc tutub ol yüksek kalyonları şöyle indirdiler ki su içine aldılar hemân

rüzgâr muhâlif ve şedid olduğundan kâfirin iki firigadası başı aşağı gelüb içinde olan küffâr ile deryâyâ gark-ı bi'n-nâr oldılar bu taraftan Ca'fer kapudân gemisiki kırk iki pâre tob çeker bir 'aca'îb gemi idi büyük direği yelkenler ile pâre pâre olub – **32b-** içinde olan halkın ekseri yeniçeri idi yelken ile denize gitdi ve geminin darb sûtûn yâ'ni geminin ve alâtından hurd oldu çün rüzgâr-ı şedid geçüb hava mülayim oldu kâfirin donanması gelüb misâl ol gemileri ortaya alub ma'unalardan ve batronalardan kovuş toblarıyla senksâr itdiler ehl-i islâm dahi tob ve tüfenk urmakta kusur itmediler Çavuş Reisin sefinesi üzerine dört ma'una gelüb büyük balyemez tob ile muhasara itdiler ammâ sefine bir za'if saba-reftâr olmağla ma'unaların küreğini tob ile kırılıb aralarından geçdi gitdi ma'unalar içinde zahmdâr ve rüsvây yerlerinde kaldılar bir gürûh ma'una ve birkaç başardaları dönüb Memiş Re'is[i] ortaya aldılar ol dahi 'inayet-i hakka olub bir âli cenk oldu ki felekler de melekler tahsin ve aferin okudılar ol dahi vakt-i 'asra dek döğişüb hayli ademisi şehid oldu ammâ küffârı tamâm idüb zahmdâr ve mecrûh bıragub çekildi gitdi bu def'a cümle gemiler ve ma'unalar dönüb Abûzer Ca'ferin kalyonun ortaya aldılar kovuş toblarıyla döğmeye başladılar ammâ Ca'fer Reisin bendelerinden Süleyman Re'iski oğlunun bir merd dilâverân idi sâ'ir guzât-ı müslimîn ile dil bir idüb fi sebilillâh için – **33a** - ya şehâdet deyub merdâne muharebeler eylediler bütün gün ve gece ziyâde döğüşüb yelkenleri olmağla aralıktan çıkmağa dermân olmadı 'akıbet birkaç adam kalub anlar dahi kâfire esir olmağı revâ görmeyüb döğüşdiler küffâr yemîn ve yesârdan toba tutub bilâhire sefine () gibi gark-ı bahr oldu izn-i canib-i çünki Cum'a gün gâyet furtına olub ser'asker Şuşuri limanından çıkub Benakşeye doğru salmak murâd itdi lâkin mümkün olmadı ahşâm Çavuş Re'is gelüb ahvâl-i cengi tafsîl üzere takrîr eyledi bazen sadâ-yı rüzgâr dâhi sâkin olunub derbeyân-ı ser'asker-i islâm gemileri ile küffâr taraflarına 'azîmet eyledi beyân ider bu taraftan serdâr-ı ekrem ol sa'at serdâr-ı kâmkâr sahrada olan leşkerî gemilere koyub donanma-yı nusret makrûn ile küffâr üzerine 'azm eylediği yeniçeri kethüdâsı ve Murâd Ağa ser'asker ile gidüb vezir Musa Paşa ve Hasan Paşa ve Samsuncı başı hisar muhafazasında kalub her birine birer bin muhafızcı dahi konuldu yevm-i Cum'aertesini Memiş Re'is dahi gelüb

mülâkât itdiler ama serdâr-ı ekrem donanma-yı küffâr için Değirmenlik ve Çuka adalarını tarikden bakub teccîs eyledi - **33b** – aslâ eşerleri bulmadı zirâ kâfirler bu cenkden sonra hemân çekilüb Suda limanına ve ba‘zısı dahi Semendire demür urub durdılar bu taraftan ser‘asker-i islâm dahi Benakşeye varub anda olan ‘asker-i islâm cümlesini gemilere girüb birkaç mil ‘azîmet eylemişler iken rüzgâr karşılayub döndürmüş idi hemân cümle sefineler Şa‘banın yigirmi altıncı günü gelüb Hanya limanında demür bıraktılar izn-i canib-i gerçek () mukaddemâ şehri Hanyada barut ve cebehane ve vâfir zâhire ile mâl-a-mâl dolmuşdı hiçbir taraftan zarûreti yoğdı ancak bu def‘a gelân dört bin sipâhi ve dört bin cedid ve atik yeniçeri ve tobcı ve cebehaneci ve dört bin dilâver-i gâziyân meterisler için hıdmet-i muhafazaya ta‘yin dahi olunub ba‘dehû Hasan Paşa hayrhâh-ı din-i devlet ve lâıyk-ı muhafaza-i memleket olmağla hil‘ât giydirüb muhafız-ı hisarı fermân itdiler ve yeniçeri üzerine Haseki ‘Ali Ağa ta‘yin olundu ve tahrîr-i vilâyet ve evkâf ve dekâkin ve büyût ve emlâka erbâb Hasan Efendi bir () ve sâhib-i vukûf olmağla me‘mûr oldu ve kâzâsı ordu-yı hümâyûn kâzâsıyla gelen müderris-i fahri Muhammed Efendiye mevleviyet ile virildi – **34a**- virildi ve sekbanbaşı Hüseyin Ağa ve bölük ağalarından sol ‘azabân ağası İbrahim Ağayı ve altı bölükden bile gelen zâbitlere hil‘âtlar gidüb ta‘yin-i serdâr ile herkes ‘âlî saraylara girüb mekân tuttılar mâh-ı Şa‘banın yigirmi yedinci gün rûz-ı çeharşenbe me‘mûr olan leşker-i islâm kal‘anın taraf-ı şarkisinden olan sahrada saf saf olub kapu yanında dahi serdâr-ı ekrem bir kürsi üzerine odurub birer birer huzûr-ı ser‘askerden çekildiler ve şehâmet ve salâbet ile derûn-ı kal‘aya gelüb karar eyledi ve ‘asker-i islâmın tertîb ve ‘acebi ve şevket garibin görenler hayrân olurdu Girid ceziresine vâfirât dahi geçürdilerdi cümlesi anda kalmak fermân olunub sâ‘ir ‘asker girüb gemilere girdiler ve Cezayir ve Trablus ve Tunus ‘askerlerine dahi hil‘âtlar giydirilüb iltifât ile ve ‘inayet ile icâzet virildi izn-i canib-i donanma-yı hümâyûn yevm-i cum‘aertesini ki gurru-i Ramazan idi serdâr-ı ‘asker vakt-i temcidde kalyonlara ve şaykalara ‘azîmet fermân idüb kendüler dahi nisf-i baharda limandan çıkub ‘azm-i Rum eyledim ve bir muvâfık rüzgâr ile Ağrıboza adasına hisara geldiler ol mahalden herkes vilâyetine varmağa – **34b** - icâzet virildi

sefâyin-i islâmiyân cum‘aertesi ve bazar günü dahi yürüyüb yevm-i bazarertesi ‘ale’s-
 sabah sevâhil-i memâlik-i mahrûseye vaz‘ ve lenger itdiler donanma-yı hümâyûn
 dahi hisar-ı Kızıl limanında iken şedid rüzgâr kobdiki her bir sefineyi birer adaya
 götürüb perişân eyledi Kapudân Paşa dahi bir korsan firigadaya girüb firâr iden
 gemileri her bir semtinden düşürüb bir yere yine cem‘ eyledi ve bu rüzgâr-ı
 namuvâfık on dört günden sonra sâkin olmayub ve donanma-yı mezkûrı yelken
 açmağa kâdir olmadı ve Ramazan-ı şerifin on sekizinci günü selâmet ile yine Kızıl
 hisar limanına girdiler ol limanda iken taraf-ı pâdişâhdan Ahmed Ağa iki firigada ve
 sekiz kalyon ve beş şayka ile ser‘asker olduğu yerde vusûl buldı ve geride kalan
 ‘asker için buğday ve peksimât ve birinç ve sâ’îr me’kûlât ve zehâ’ir irsâl eylemişler
 ve bundan ma‘âdâ dahi mısır dahi şol kadar gemiler dolu zâhir ve me’kûlât geldiler
 ki birincin kilesi yigirmi sekiz akçeye fûruht olundu ve bu seferde vâki‘ olan nusret
 yakın zamanlarda olduğu mesmû‘ değildir galle ve zâhire firavân meyve ve âb-ı
 hoşgüzâr – **35a**- bî bâyân idi ancak tagyîr-i hava ve ‘adem-i perhiz sebebiyle Hanya
 altında ‘askere zehir ve ishâl misillü bir hastalık düşüb mebtûnen katı çok adam
 helâk oldu donanma Kızıl hisarda iken taraf-ı pâdişâhdan adam gelüb o tarafda vâli
 olan Deli Hüseyin Paşa ma‘zûl ve ‘askeriyle me’mûren Benakşeye gelüb ve andan
 Hanya kal‘asına geçmek bâbında fermân-ı pâdişâhî olduğu haberin getürdi ve Murâd
 Ağa dahi bile beraberce gitmek için hemandan hatt-ı hümâyûnda yazılmışdır hemân
 dar‘akab birkaç firigadalarıyla serdâr-ı ekremin kethüdâsı Benakşeye gönderildi
 andan donanma cümlesi Sakız limanına gelüb sefineler cümlesi âsitâneye gitmeğe
 muhâlif rüzgâr olduğu hemân iki korsan firigada ile serdâr-ı ekrem yalnız yelken
 açub der-‘aliyyede ‘azîmet eyledi ve rikâb-ı hümâyûna yüz sürmeğe tenhaca ‘azîmet
 eyledi âhirü’l-emr yevm-i cum’a bayramın birinci gün İstanbula gelüb ve rikâb-ı
 hümâyûna gelüb yüz sürüb hil‘at ve iltifât ile mu‘azzez ve muhterem oldu donanma-
 yı hümâyûn dahi vezir Musa Paşa ile sâlimen ve gânimen Şevvalin altıncı günü ‘azîm
 ile şenlikler ve toblar atarak ve ‘arz-ı şevket iderek Sarayburnı önüne gelüb ve
 pâdişâh-ı ‘âlempenâh – **35b** - dahi Yalı köşkünden seyr idüb huzûr-ı hümâyûna gelüb
 dest-bûs idüb ocak ağalarına ve ümerâ-yı bahr ve rü’esâyâ fâhir hilâtlar giydirüb

iltifât gösterdi izn-i canib işbû feth-i celîlü'l-kadrehû şu'arâ-yı zaman vâfir târihler yazdılar ve Musa Paşa kâtibi Fahri Efendi tarihi gazâ-yı ol lafzı buldu müverrih-i feth Piripaşazâde Hüseyin Beğ dahi bu gûne nazm tarihi yazmışdır tarih sipahlaruma sordum fethin oldum didiler fethine târih-i gazâmız müverrih Şârihü'l-menâr zâde bu tarih yazub söylemişlerdir tarih-i bârekullah nasran 'azîzen feth-i cedidkim olur durmaz vasfı 'aleme ta'viz can lafzan ve ma'nen bu fethi oldu tarih-i () ile bin elli beşde kal'a alındı heman ba'zı vekâyi'-i Girid ve âhir-i Şa'banda Suda limanına birâz kâfir gemileri gelüb birkaç bin kâfirler çıkub kal'ayı muhasara kasdıyla çıkub şehre karib karyede geldiklerinde Hasan Paşa çıkub 'asker-i islâm ile üzerlerine hücum itdiklerinde bî'avnillâh-i te'âlâ gâlib gelüb küffârı mühhezim eyledi nicesi esir ve ekser tu'me-i şimşir oldu mâh-ı Ramazanda - **36a** - Benakşe limanına kâfir düşüb yedi kıt'a fırkatun ile bir kalyon aldılar ve kal'aya birkaç tob atub yine Sudaya revâne oldılar izn-i canib-i reften gâzi Hüseyin Paşa be Girid Hanya geldiğini beyân ider bin elli altıda gâzi Hüseyin Paşa Budinden gelüb Girid muhafazasına me'mûr olub ve ikinci vüzerât hassı olub ve Mora sancağı arpalığı virilüb hazine ve mühimmât ile dahi gönderilmişdi karadan İnaboliya vardıkda ve andan geçürmek için tâ'yin olunan on bir kıt'a beğ gemileri yanaşub ve Şevvâlin ikinci gün mevcû[d] olan kul ta'ifesiyle süvâr olub zâhire şaykaları yedeğe alınub ve Benakşe tarafına giderken muhâlif rüzgâr çıkub mabeynde vâki' Çanares limanına girdiler üç gün 'azîm furtına olub bir şayka zâhire dolu olub dururken denize badırılıub zâyi' oldu ve birinin dahi direği kırıldı ve bu taraftan dahi keskin paşa zâde firigadasıyla duru[r]ken mezkûr firigada dahi durduğu yerden demürin kırub deryâya açıldı nâbûd nâbedîd oldu bu esnâda sâir gemiler balamarları ve küreklerin kırub hurda kayıklar ve sandallar paralandı hayatdan nâümid olub bu hâl üzere otuz kırk sa'at kadar kürek üzerinde - **36b** - kâh karaya urub kâh açılıub ekser 'aletler telef olub kırıldı hezâr şerâid ve alâm ile on bir günde yüz mil yeri güçle kat'idüb Benakşe kul mevâcibi için ta'yin olan hazine anda hazır olmağla kapucıbaşı Hüseyin Ağa yediyle kabz olunub ve dahi küffâr-ı hâksârı ne tarafına vardıklarında arayub su'âl olub durdılar meğer küffâr rüzgâr şedidinden nâbûd nâ peydâ olub ne tarafına vardığı

ma'lûm olmadı andan bizim tarafımızdan zâyi'olan firigada ve şayka rüzgâr ile İnaboliya tarafına düşmüşlerdi ve Morah tarafından olan kadılar deryâda çekdirmeler ve firkatun altmış kadar karib olub ve küffâr gemisi kimi Girid semtinde ve kimi Çuka adasına geşt ü güzâr olub bizim gelân zâhire gemileri ba'zı yerlerde bekleyüb durmuşlardır bu ahvâl-i keyfiyeti Hanyaya gelen gemilerimiz haber alub ol vaktin kapudân paşaya 'arz ve i'lâm eylediklerinde müşâvere olub bir vechle gidilmek ma'kûl görülmedi ve Benakşe rüzgâr altı ve suyu az yer olmağla girü gene İnaboliya 'avdet olunub ve vâki'-i hâli der-i devlete 'arz olundu Zi'l-ka'ade de mâhın 'arz ve mahzarlar gelüb pâdişâha telhîs olundukda tersâne kethüdâsı mi'marzâde – 37a – yedi kıt'a firigada ile imdâda gönderildi ve on kıt'a Rodos firigadaları ta'yin olundu kethüdâ-yı müşârü'n-ileyh İnaboliya dâhil oldukda aslâ tevakkuf olunmayub Zi'l-hiccenin on birinde limandan çıkub Giride gitdiler bir muvâfık hava ile üç gün gidüb mâh-ı mezbûrun on beşinde selâmetle Hanya limanına vâsıl olub 'azîm şenlikler ile şehre dâhil oldılar muhafız olan Küçük Hasan Paşa ber mûcib-i fermân-ı 'âli firigadaya girüb mâh-ı mezbûrun yigirmi birinci günü cümle çekdirmeler ile Hanya limanından çıkub âsitâneye revân oldu Hanyada dahi zâhire killet gelüb me'kulât dan guzât-ı müslimîn olmuşdı bir kıyye peksimat kırk akçeye fûruht olunurdu gemilerden yigirmi beş bin kile hinta ve peksimat ve gayrı zâhire çokluk olmadığından gerek Hüseyin Paşa ve gerek guzât düşman-ı 'adadan çokluk mihnet ve açlık zuhûr eyledi ol demde ser'asker-i deryâ haber virüb gemilerden peksimât ve sâ'ir me'kulât çıkarub ehl-i islâm[a] teslim eyledi ol demde 'asker-i islâm kuvvet bulub ve düşman-ı hâksâr kahr ve mihnet olub ehl-i islâm her cihetden mesrûr ve memnûn oldular izn-i canib-i ol vakt nakli olunurki ol vakt Hüseyin Paşa Benakşe –37b – yalısında eğlenüb kâfir donanmasının deryâda gezüb dururken paşa hazretleri bir mikdâr endişe etmekle Hanya kal'asına geçmeğe fırsat bulmayub bu vechle ağa-yı kılâna tedbîr itdiki şimdi Hanyada olan 'askerin imdâda zâhireye çok zarûretleri yokdur donanma dahi İstanbula gitmişdir ve bu vaktde Giride geçmek ruhsat olmayub bu kış bunda kışlayub evvel baharda gideriz sözünü halka şâyi' idüb sûret-i mu'amele halka kışlalar ta'yin idüb gemiler liman bağlamak tedârikini göster[d]i ama mahfinca

() vâki' hâli der-i devlete 'arz itmişdi Mora kadıları hatta pâdişâhın ağaları ve mahremleri kışlamak mukarrer oldu mülâhazasına idiler ve tâ'yin olan kışlalarına gitmeğe müteheyyi oldılar küffâr casusları dahi bu hâli gerçek sanub sûret-i ahvâli küffâra bildirdiler vakt dahi erba'in ve hamsin esnâları olmağın geçmeleri ber taraf oldu deyû rehnlik kasdıyla sedâre iden donanma-yı küffâr dahi memleketlerine 'avdet eylemişler iken tersâne kethüdâsı frigadalar ile tersânededen 'ale'l-gafl kalkub şöyleki ne tarafa gideceği gemi erbâbın – **38a** - bile ma'lûmları değil idi varub Hüseyin Paşayı 'askeriyle ve zâhire gemileriyle Benakşe sâhilinden alub üç günde dahi Giride geçirüb sonra küffâr bu tedbîr sâhi duydukda best dest cibet deyû setlerin dündan tahriyle hâbide kaldılar ve bundan akdem 'asker kal'a içinden taşra çıkmayub kâfir karaolı bir mil kadar yerlerde durub karyelerden re'ayâ şehre gelmeği men' iderlerdi ve mâhı Zi'l-ka'adenin on beşinde beş altı bin kadar firenk dahi bir yere gelüb tobsuz ve tüfenksiz heman kılıc geçüb hisara hücûm kasdın idüb vâfir nerdbânlar getirüb hisar divârına dayanub duhûl-ı murâd itdiklerinde Hasan Paşa iki bin mikdârı 'asker ile çıkub cenk-i 'azîm ile küffâr galebe-i sûret gösterüb 'asker hisâr kapusuna sürdüklerinde hisarda olan dilâverlerinden binden mütecâviz bahâdır dahi çıkub küffârı girü püskürüb vâfir kâfirin kılıcdan geçirüb bir mikdârını dahi esir itmişler idi izn-i canib-i Hüseyin Paşa Giride vardığın beyân ider günlerden bir gün bir mikdâr 'askeriyle Suda limanına gelüb ve deryâ kenârına varub birkaç yüz koyun sürmeğle harâretinden küffâra dehşet alub birbirinden istimdâdi ile hadden efzûn esbâb ve alât ve 'asker ihzâr idüb bahr ü berrden hücûm tedârikinde olduklarını – **38b**- haber alub ve der-i devlete 'arz-ı 'ilâm eyledi ve Suda mukâbelesine Tuzlaya varınca 'asker-i islâm yayılıb her hurûclarında küffârın nicesin ahz ü esir itmekle etrafından olan kurâ re'ayâsı bipervâ Hanyaya gelüb gider oldılar ve taşradan dürlü bedürlü meyveler ve ganem lahmı getirüb fûruht iderlerdi re'aya dahi şehirden iktizâ idecek eşyâ ve sâ'ir zâhire olub giderlerdi bir eyyâm bu nev' üzere gelüb gidilirdi izn-i canib-i mukaddem Hanya feth haberi İstanbula gelmezden evvel leşker 'aczi ve mehâl zâhire za'afları olduğu haberi vârid olduğundan Şa'banın on dördünde vürûd itdiğinde Hoca Efendi bir mikdâr mahzûn olub kevkeb ikbali ric'ata meyl itmişdi zirâ

Girid seferini sadr-ı a‘zam ma‘kûl görmeyüb Hoca ile Yusuf Paşanın sav idildi olmağla emr-i sefere şürû‘ olunmuşdı bu aralıkda vezir-i a‘zam galebe idüb Hoca efendinin re‘y ve himmetle tevcîh olunan menâsıbı âher kimesnelere tevcîh itdirmeğe şürû‘ idüb ancak yeniçeri efendiliği Arnavud ve Mehmed Efendi on bin guruş virüb almışdı anı ‘azli idüb Koyunoğlu yeniçeri efendi eyledi ve on beş seneden berü yeniçeri kaleminde baş hâlîfe olan Hüseyin Efendi savcıya () tizdâr itdiği için ‘azl eyledi sonra – **39a** - haber-i feth geldikde Hoca Efendi evvelkinden ziyâde rütbeye vâsıl olub mesrûr oldı sadr-ı a‘zam bi mâni‘ yere izhâr-ı ‘adâvet ve nâbercâ hareket ve muhâlefetden şermend ve pişmân oldı ve Giridde kalan Murâd Ağa sekbanbaşı olub getürmeğe adam gitdi ve sekbanbaşı Kara Hüseyin Ağa zâde Hüseyin Ağa Giride varub muhafazada kalsun deyû me‘mûr idi ve Kapudân Paşa i‘aneti ile gitmeyüb Murâd Ağa gitdikten sonra anın gitmesi ve iki mu‘teber ocak ağası bir yerde olması ma‘kul değildir deyub bast ‘azl ile İstanbula dahi gelmişdi Giride gitmemek men‘ olub izn-i canib-i mâh-ı Şevvâlin evvelkisinde ‘azl olunub ve yine ‘avf olunub hanesine müntâki olmak üzere İstanbula gelmeğe izin virildi derbeyân-ı ‘azl-i vezir-i a‘zam Semin Mehmed Paşa vezâret-i Salih Paşa Civân Kapucıbaşı dimekle ma‘rûf olan Semin Mehmed Paşa Kara Mustafa Paşadan sonra vezir-i a‘zam olub her husûsda murâd-ı pâdişâhî olub Memiş Paşa ile mizâcğîr ve () sülûk idüb her hafta ‘alempenâh hazretlerine nukûd eşyâ ve nice tuhfe ve bînihâyet hedâyâ virüb tab‘-ı hümâyûnı ahz ve hedâyâyâ meyl itdirdi kendiler dahi erbâb-ı menâsıb ve ‘amâlden meblâ beşmâr olub her zaman kalîlde ‘azl ve tebdîl itmek – **39b** – iktizâ itmişdi ve o ve anlar halde kapudân-ı mesâhib Yusuf Paşa hazretleri ile müttetik ve müttehid olub sûret-i zâhirde muhabbet ve mevâlât üzere mu‘amele iderlerdi lâkin () mefhûmu üzere menâsıb-ı celile ve rütbe-i ‘aliyye erbâb-ı mabeynde umûr-ı zarûriyeden olan tehâsüd ve tenâfûs-i ‘alem derûnda derkâr ve birbirinin fırsatın gözedüb gamza ve nâkîsa zuhûrına intizâr üzere idiler tâki Kapudân Yusuf Paşa Hanyayı feth idüb gelüb huzûr-ı pâdişâhîde evvelkide ziyâde mu‘teber ve mültefit oldı vezir-i a‘zam zevâl-i sadâret havfindan damen dermiyân idüb mahvdan bîhaber olmağla Yusuf Paşa

mutasarrıf olduğun bilmeyüb anı kurb-ı pâdişâhîden sarf ve teb'ide bezl-i ihtimâm eyledi hatta henüz Kapudân Paşa der-i devlete gelmezden evvel kendüye Mısır mansıbı tevcîh olunmak üzere iken hemân hatt-ı hümâyûn ısdâr idüb Hanya'dan Mısır[a] gitmesiçün dahi fermân göndermek sadedinde iken Kapudân Paşa şevket nâme ile gelüb kadem-i pâdişâha yüz sürüb Mısır ile müdafa'a tedbiri def 'eyledi vezir-i a'zam () ahzi tedârikine düşüb Yusuf Paşa hakkında çok nâsâlif? sözler düzüb söyledi ve dahi – 40a – pâdişâha didiki şevketlü pâdişâhım bu kadar hazine ve emvâl-i 'azîme sarf idüb ne 'arz eyledi ise müsa'ade olunub deriğ olunmamışken yer kurı kal'ayı sulhen alub içinde olan küffârı bu kadar kerre yüz bin altun ve nevâdar ile sağ ve sâlim gemiler[e] koyub dârü'l-kefer[e] yollamak 'ukalâ işimidir meğerki kendüsi küffârı mahfî haklayub meblağ-ı 'azîme almış ola o kadar ganimet-i 'azîmeyi (silinmiş) yere elden çıkarmak revâmıdır hazine-i a'mireden bu kadar bin kise sarf olunub ve bu kadar bin abtal ricâl düşüb mukâbelesinde bir boş kal'aki beher sene müstahfızlarına bu kadar bin guruş âsitâne değin gitmeğe muhtâc ola feth itdim deyû pâdişâhıma iki mermer direk getürmek bir işimidir mesârife mesârife mevâzi ve mukâbil hazine iğtinâm olunmayın iş iftihâra şâyeste hıdmetmidir zannım budur ki kâfiristana yolladığı küffârdan vâfir mâl ve taht ve cevâhir alınmışdır su'âl ve tefahhus irâm buyurulursa zuhûra çıkardı deyû buna müte'allik vâfir söz söyledi vâkı'an Yusuf Paşa Hanya ganemâsından pâdişâha birkaç esir ile iki 'adedeyn müzeyyen sumâkı kızıl mermer direkden gayrı i'tibâresiz bir şey getürmemişler idi çün pâdişâh işbü nâsâlif sözleri dinlediyse kalb-i pâdişâhîyi tagîr () idüb mâl-i fütühât metâlebesi için Yusuf Paşaya sûret-i gazâb gösterüb – 40b - Bostancıbaşıya itdi al şunu deyû habs için fermân itdiler ammâ Hoca Efendi Vâlide Sultan hazretleri ile müttetikân tahlise sa'y itdiler pâdişâhım Hanya kal'ası gibi bir kal'a feth-i müyesser ola ve hizmetinde olan kulunızı metâlebe-i mâl nâmıyla böyle veziri habs itmek şân-ı mülûkâneye düşermi şevketlü pâdişâhım mâ'ni değıldir sâ'ir vüzerâ ve 'asker kullarınızın kalbini tenfirden gayrı düşmanı din mahfûz olacaklarına şübhe yokdur deyüb fi'l-hâl 'afv itdirüb yine mu'amele-i eltâf-ı pâdişâhîye mazhâr olub yed-i iltifâtla mesdûr ve yine südde-i kef nevâziş eylediler

bu esnâ-yı musâhâbetde su‘ubet-i feth-i Hanya ve te‘hir-i emrû ve tenhîr ve ‘askerin ta‘ab ve hastalığı zikri sâdâdan da mühimmât ve ‘asker göndermekde emr-i fermân idüb vezir Yusuf Paşa cem‘ olan taksirâtı ‘af olub lâkin vezir-i nâsâlif yine fırsat bulub ve ruhsat-ı kelâm bulmağla vezirden fırsat-ı intikâmdır deyû yine pâdişâha () virüb itdi pâdişâhım bu sefere ibtidâ vezir-i â‘zamın rızâ yoğdı Galadada olan balyoz kendüye altmış bin filori va‘âd idüb bu ganimeti feshe müraca‘at itmişdi buna binâ‘en bu seferi istisvâb itmeyüb men‘ine mecd oldı def‘i mümkün olmayınca mühimmât - **41a**- ‘asker ve sâ‘ir levâzım ile imdâda te‘ammüden taksir ile ba‘is-i ta‘vik ve te‘hir olduğundan gayri şimdi kulinıza izhâr-ı ‘adâvet ve i‘damım için teshîr sây-i himmet itmişdir deyû kâdir olduğu mertebe söyledi pâdişâh vezir-i a‘zamı çağırub ikisi ma‘ân huzûr-ı hümâyûna hazır olduklarında paşa hazretleri yine ol babdan söz açub kapudân paşayı tehâşi kelâm evvelâ i‘âde idüb muvâcehe-i vezirde celiyetü’l-hâli kelevvel takrîr eyledi vezir-i a‘zam kemâl-i ta‘yin ve istiklâline garalanub kendü sadâretine zevâl ihtimâlin virmeyüb Kapudân Paşaya ta‘annüf ile cevâb virmeyüb niçün böyle söylersin ne makûle maslâhâtında taksîr olundu ‘arz eylediğin husûsların kangısına müsa‘ade olundu celebliği koya lafzı ile müşemmet ahtâb-ı bâ‘itab eyledi ve mâh-ı Şevvâlin sekizinci pazar günü vezir divân urub kaz‘askerlerle oturub semât-ı hümâyûn tevki‘inde iken kapucılar kethüdâsı Mehmed Ağa ile müsâhib ‘Acem emir Mehmed Ağa gelüb bir hatt-ı hümâyûn sundılar lalam Mehmed Paşa mührimi şimdi tarafımıza gönderesiz deyû tahrîr buyrulmuş ol dahi okuyub heman der ‘akab mühr-i şerifi çıkarub ebvâb anlara teslim eyledi ve kendüsi kalkub sarayına girüb () -i devleti pâdişâh muzmehil oldı pâdişâh dahi mühr-i hümâyûnı kapudân paşaya mükerreren teklif buyurdılar aba – **41b** – aba ve istignâda mübalağa etmeğin henüz vüzerâ divanından gitmemişler idi Salih Paşaya adam varub içerü çağırub huzûr-ı hümâyûna vardıkda mühr-i sadâret kendüye virilüb simât çekilmezden evvel çıkub sadâret yerine karar eyledi derbeyân-ı katl-i kapudân Yusuf Paşa rahmetullâh-ı ‘aleyh izn-i canib-i bin elli altıda feth-i Hanya vezir-i müşârü’n-ileyh mazhâr-ı inzâr pâdişâh-ı cihân ve nâmzed-i sultan ve dahi ser‘asker-i kapudân olub Girid seferinde gazâ ve her umûrunda himmet-i

hürmetleriyle leyl ü nehâr can baş fedâ idüb ve mücâhidin din-i mübîn üzere himmet-i ‘âlileriyle dikkat idüb Hanya kal‘asını feth itdikle ve nice kefare-i bîdinleri mâl ile canlarıyla aman virüb ve ânları Venedike yâ‘ni krallarına gönderüb ve kal‘a-i mezkûrı zabt ve kabz idüb ve andan kal‘a fethi yazub ve mücâhidin himmet-i gayretleri ve eylediği gazâları bir bir yazub ve andan iki kırmızı sumâkı mermer direk şevketlü pâdişâha irsâl idüb ve bundan mukaddem söylediğimiz sâbıkân vezir-i düşman humâr-ı hilekâr pâdişâha söylediği sözler kalb-i pâdişâha gâyet güc gelüb ve hatrından kalmışdı ancak merhûm Yusuf Paşa rahmetullâh-ı te‘âlâ ‘aleyh merhûm vezir-i hilekâr söylediği gibi değil – 42a – idi ancak pâdişâh gasb idüb katl etmesine fermân olunmuşdı ve pâdişâh dahi ise Yusuf Paşadan şeyin kesîr ümid idüb ve bir kal‘a feth eyledi ve yeniden bu kadar bin kise sarf eylediyse gasbı ziyâde olub ancak İslâmbulda olan ba‘zı paşalar merhûm Yusuf Paşa Hanya kal‘ası feth idildiğini güçlerine gelüb merhûma garaz ve dahi düşman oldılar ve lâkin merhûm Yusuf Paşa Hanya kal‘asına eyledikleri hizmetler ve gayret-i guzât-ı müslimîne eylediği hak bulurdu ve din-i mübîn bilâ lûfe olmuş idi ve havas-ı makarr beyn-i pâdişâhî ise Yusuf Paşadan şey-i kesîr ümid idüb bir kal‘a-i a‘zime feth eylediki yedi kıralda böyle kal‘a meşhû ve menendi yokdur sarf eyledi lâkin kendüsüne mâl-i firâvân var olduğundan hiç gâm ve gasâ itmedi hiç olmazsa birkaç esir hediyesin oluruz ve bizlere hizmet ider ümidiyle zerre kadar elem çekmedi ve Yusuf Paşa salâbet-i melâl ve istikâmetle pâdişâhın lütfuna mazûl olub bedel-i mekârim kapusun kimseye feth itmediğinden halkı dahi () muhabbet ve hayrlu hava-yı medh iderleri ancak paşalar bunu göricek taraf-ı hilâfet tutub dâimen pâdişâha zimmet ve kabah[at] olduğunu her birisi nice söz düzüb pâdişâha ‘arz iderlerdi ve cümle hünelerinin ‘ayb-ı nakısa olmak üzere zem kadem başladılar ve a‘da-yı dini Hanyadan zindana koyu virüb cümle mâl ü menâlleriyle çıkarub pâdişâhıma iki taş direk getürdi zâhir bu iki taş direk gazâyâ sarf olan bu kadar bin kise kıymetlü cevâhir olmak gerekdir deyü kâhcûkâh hezl yüzünden mezâm ve mefzaha ile kalb-i pâdişâhîyi çevirüb ve muhabbetini ba‘zı ve kerâhete tebdil eylediler bu iki def‘a bu ma‘ni için dahi söylediler ve ‘itâb-ı pâdişâhîye mazhâr olub yine ‘afv olunmuşdı ammâ bedhâhlarına

nifâkdan hâli ve kalb-i pâdişâhî küdüretten tehî değildi ammâ Zi'l-hiccenin yevmi perşembe günü Yusuf Paşayı saraya götürüb pâdişâha vardıkda ise iç ilinde olan beğlerbeğileri ile hemân git var Giridi () deyû buyurdılar Yusuf Paşa yer öpüp pâdişâhım re'âyâya keraste keraste salınub hâlâ gemiler yapılmak üzeredir ve vaktimiz erbâ'in esnâsıdır mevsim sefer-i bahr olduğundan kat'-ı nazar olmaktadır ve dahi mirmirânlara ol cezirede güncâyış yoktur şimdi gidmem didikde pâdişâh gazâb gelüb derûnlarında olan 'ukde-i sâbıkı lisâna götürüb sen kendü hıdmetimi itdim sanursın bu kadar hazinemi sarf eyleyüb 'âkıbet bir alay mel'ûnı katl-i â'm itmeyüb mâl ü menâlleriyle diyârlarına gönderdik deyû 'itâb buyruldukda Yusuf Paşa cevâbında eğerçi – **43a**- hazine sarf eyledim ammâ kelimetullâh-ı 'âlâ idüb düşman-ı hâksârına bir kılıc-ı kahramanî urdum ki dil vâsf-ı kâbil değildir ve şevketlü pâdişâhıma bir bînâm kal'a-i a'zim ahz eyledim ki görenler hayrân olur ve memâlik-i mahrûseye var olduğu menendi yoktur ve aman talep iden kâfiri katl-i â'm idüb ve mallarını iğtinâm bir iş değil idi lâkin vahim 'akıbeti vahim olan nakz-ı amandan sakındım ve ben kâdir olduğum kadar uğur-ı hümâyûnunuza hıdmet ve can ve baş fedâ eyledim bir kulunuz dahi varub ben kulunuz kadar hizmet eylesün şöyleki mâl ile ve can-ı bedenle deyüb hâk pây-ı şevketlerine yüz sürdi bu taraftan pâdişâh-ı 'âlempenâh gazâb-ı mülûkâne müstenid olub bire ne yabana söylersin sana var git didim durma git yohsa seni şimdi katl iderim deyû tehdid buyruldukda kadimden iltifât ve nevâzişe me'lûf olmuş devletlü hesâd nifâkından kalbi münkesîr ve veliyü'l-na'im azâdından ziyâde müte'essir olmağla bi ihtiyâr hâlet-i be'yûsuyla dürüş kâvîlik idüb şimdi vakti değildir giderilmez didikde Bostancıbaşı Hasan Ağaya emr idüb kaldır şunu didikde Yusuf Paşa dahi dilirâne durub ve pâdişâhdan hemân öldürün deyüb emr eyledi ne durursun Bostancıbaşı ile Yusuf Paşa çekilüb gitdi ol sa'at katlini fermân itdikde yeni olan sadr-ı a'zam – **43b**- Salih Paşa pâdişâhın ayağına düşüb ricâ eyledi mecâl olmayub birkaç def'a adamlar gelüb her birine te'kid-i fermân yâ'ni dahi vüzerâ ve başlar ricâyâ gidüb anlara dahi katli fermân iderdi anlar bunlar vazgeçüb bir sa'at kadar ziyâde sabr idüb durdılar âhir sadr-ı a'zam Salih Paşa ve defterdar Mustafa Paşa haric sarayda gelüb giryân olub

hiçbiri bu işe bir yol bulamadılar bu fermân ziyâde müte'ellim ve gam-ı gasâya giriftâr oldılar bi'l-âhire Haseki 'Ali Ağa gelüb kapucılar kethüdâsı ile Bostancılar () mübâşeret idüb mu'âvedet ve müraca'at müfid olmayub ol gâzi veziri Yusuf Paşayı zehr ü dârü'l-karar idüb ya'ni şehid eylediler ol gâzinin eylediği hizmet mukâbelesinde mazhâr-ı cezâ sitemgîr oldı rahmetullâh-ı 'aleyh rahmeten ma'ân müverrih nâm kimesne nakli iderki katil-i vak'a gice Bostancıbaşı Hasan Ağa rüyâsında gördükim merhûm gâzi Yusuf Paşa iki elinde iki tabak kağddan masnu' () tutub üzerinde kâtib olunan ebyâtı kıra'at iderdi bendeniz peydâr oldukda hatrında bu kalmış ki Yusuf ibn 'Abdullah cennetliksin inşallâh dir imiş ol sabah vak'a-i hâile zuhûr idüb herkes mefhûm ve mahrûm ol – **44a** - yevm-i cum'a ertesi 'ıyd-ı ahzâ olub 'ıyd-ı ahzâ sultanî tarih düşdi Fezlekede yazar ki müşârü'n-ileyh Bosnevi el-aslı idi 'avret bazarında sâkin bölük ağası Ermeni Mustafa Ağa huddâmından olub ağası vefâtından sonra harem-i hümâyûna girüb yolu ile silâhdâr olmuşdı Sultan Murâd merhûmun nedimi silâhdâr iken takarrüb idüb mazhâr-ı iltifât bî bayân olduğu karinesi ile mezbûrı dahi Sultan İbrahim Han ol pâyede musâhib ve nedim eylenilüb taşra çıkarıldık[dan] sonra iki yaşında kerimelerini tezvîc ile şanını 'âli kılınub kapudân ve serdâr eylediler donanma ile varub Giridi fethi mukaddimesini ba'is ve devr a devr seferler zuhûrına mezbûr ile Cinci Hoca sebep hâdis olmuşdı çün pâdişâh-ı kâmkârın iltifât ve gazâbı müte'akib ve meşreblerine kulun gâlib idi seferden geldikde zikr olunduğı üzere adımı ednâ sebep ile izâle olundu pâdişâh-ı mersûm vezir-i merkûmı boğdurdukdan sonra nâdem olub meytini huzûrâ getürüb nigâh-ı merhâmet ile nazar eyledikde ne güzel kırmızı elma gibi yanakları var idi yazık olduki kıydım deyû zâr zâr ağladı ve sebep olanlara cümlesine beddu'a eyledi ve tevâtüren mertebesine şâyî' olmuş idi paşa-yı mezbûr sadâretinde mütedeyyin ve sâlih-i vücûd olub hedâsetini ile mesihâta lâyıık ve umûr-ı cehd tedbîrinde sâir akrân ve emsâlinden fâik kimesne idi mu'ammer olsa nice hizmetler etmek – **44b** –(A) etmek şanından ve kârgüzârlığı sâhife-i hisâl hamîdesi 'unvanından idi fakir dirimki Silâhdâr Yusuf Paşanın katli husûsunda Hoca Hüseyin Efendi ile müteffik olub öyle bir kâr-ı güzâr vezirin i'damına ikdâm eylediği cürmün

mecâz itdiği emr-i hak ile bu suretde mürûr eyledi vezir-i a‘zam-ı sâbık Mehmed Paşa Niğbolı ve Bolı dahi sancakları arpalık virilüb serdârlık ile Giride me‘mûr oldılar ve Hanya muhafazasında olan Küçük Hasan Paşaya âsitâneye gelsün deyiş fermân-ı hümâyûn irsâl olunub Hasan Paşa dahi hasebi'l-emr nasârâdan bir gürûh kefereyi gemilere koyub âsitâneye gelüb esirleri huzûr-ı hümâyûna ‘arz itdikde otuz mikdârı kefereye siyâset-i fermân olunub Edirne kapısı ve Eyüb ensârı kapısına bir mikdâr kazıklara dahi virüb ve Hasan Paşa mazhâr-ı iltifât-ı pâdişâhî olub yararlığa ricâl-i devlet mabeyninde mevkûr ve muhterem oldu izn-i canib-i vekâyi‘-i sene bin elli altıda sâbık fermân-ı ‘âli mûcibince Hüseyin Paşa ve Ahmed Paşa Mora eyâletlerine gelüb vâsıl oldukda tahrîr eylediği sipâh ve yeniçeri Hanya kal‘asına geçüb ve mevcûd bulunan leşkerî yoklayub iki yüz nefer sipâhi ve yüz elli nefer yeniçeri defterleri der-i devlete - **45a – (A)** gönderildi Muharrem’in ikisinde makbûl-ı hümâyûn olub deftere geçdiler ve ol sipâhlara Şuşuri kal‘alarına muhafazaya konuldu izn-i canib-i derbeyân-ı ita‘at etmeyen Kismo nâhiyesi Hanya tevâbi‘inden cezirenin taraf-ı garb ve şimâlinden Kismo nâm kal‘a leb-i deryâda vâki‘ olan içinde iki yüz kadar soltat keferesi sâkin olub Hasan Paşa der-i devlete gelmezden evvel ol tarafda gidüb ve mersûmlar Hasan Paşa re‘y virmemekle Sekbanbaşı Murâd Ağa ser‘asker tarafından ta‘yin olub piyâde ve süvâr üç bin kadar ‘askeriyle Muharrem’in yigirminci günü vakt-i ikindi gönderilmişdi ikinci gün ‘ale’s-sehr vardıklarında karşı gelen küffâr bozulub hisarda seğirdenleri başı sebatları mütezelzil olub kal‘a-yı mezkûr virdiler ve dört yüz kadar ‘avret dilber kız esir idüb ve bu kadar ganimet mâl zabt ve ahz idüb selâmetle ol gün yine Hanyaya geldiler ve ahz olunan iki yüz kadar küffâra min ba‘ad kal‘alarına soltat komayub inkıyâd şartıyla aman virildi bundan sonra sâ‘ir serkeş olan re‘âyâ dahi yevmen fe yevmen gelüb ‘arz-ı inkıyâd etmeğe başladılar bu feth Muharrem’in yigirmi sekizinde olan fethi nice olduğına yazub rikâb-ı hümâyûna irsâl eylediler izn-i canib-i bundan mukaddem Yusuf Paşa Moradan Hanyaya geçirüb anda binâ olunan üç câmi‘in - **44b – (B)** câmi‘in mütevellisi Moralı zaim Sinan Ağaya teslim eylediği yüzden ziyâde atlar ki şehir zimmîlerine tevzi‘ olunmuşdı alınub ‘asker-i islâm bahadîrların tevzi‘ olunmağla bu

zamana gelince kırk kadar süvâr ancak var iken yüz elliye baliğ olub etraftan gezen harbî küffârı şikâr ile kuvvet-i kâhire-i İslâmiyye âşikâr eyledi izn-i canib-i tedbîr-i küffâr-ı hâksârın Kandiyeden Hüseyin Paşaya câsuslar gelüb haber virdikleri küffâr kal'aların ziyâde ikdâmıyla Kandiye şehrin her tarafından ta'mir ve meterisler hazır idüb ve bendlerin üzerine ve taşra Kandiye şehrin karşusunda metin tabyalar yabdırub toblar ve cebehaneler ve barut ve sâ'ir levâzımla mâl-a-mâl doldurub hazır oldılar ve Kandiye taşra ki karyelerden on beş bin kadar küffâr re'âyâsını cem'i idüb Kandiye'ye getürüb ve bundan başka sekiz tokuz bin kadar hizmet için taş taşımak ve sâ'ir hizmetlerine ta'yin eyledi Venedik etrafında dahi on bin kadar soltat ve sekiz yüz dahi atlu cem' olub Zakisa () nâm mahâlle dâhil oldukda anları dahi Kandiye şehrine geçürmek için Sudadan firkatunları gidüb Marta kadar cümlesi Sudada cem'iyet itdikten sonra – **45a** – (**B**) kimi re'âyâ sürüb Hanyayı müceddeden muhasara idüb ve kimi ve kimi donanma ile muharebe eylediklerini cümlesi sadr-ı a'zam Hüseyin Paşaya haberi irsâl eyledi ol cümle bu kelâmları der 'akab der-i devlete haber idüb ve gene Hanya leşkere muhtâc olduğına tahrîr eyledi izn-i canib-i bu tarafdandan serdâr-ı ekrem bu haberleri aldıktan sonra emr idüb Sudanın taşra tarafında divarı karşusunda olan meydana tobrak getürüb istif eyledi kal'ayı tobdan muhafaza için sed eylediler ve öbür tarafından dahi Hanya hendekine dahi serâba hendek kesüb içine sular akıtdı ve burc barolarına muhkem meterisler itdiler ve Sudadan dahi bir kâfir kaçub ve muhasara idecekler olduğu haber virüb ve donanmayı hümâyûn gâfil Sudada iken ana dahi mahfî hücum etmeğe birbir sadr-ı a'zama bildirdi ol dahi bu haberi dahi der 'akab der 'aliyyede bildirdi ve donanma mükemmel tarafdandan der 'aliyyeden 'ale'-ta'accül imdâda irişmek için ve zâhire dahi getürmek tahrîr eyledi ve Suda taşrasından on yigirmi çekdirmeler ile firkatun ve Benakşe taraf-ı kenârlarında dâima gezmek üzere olduğunu bu haber dahi bildirüb der 'akab donanmayı taleb – **45b** – idüb bildirdi izn-i canib-i Saferin evvelinde Suda limanında olan gemilerden kırk dört kıt'a firkatun adalar üzerine gider nâmıyla çıkub gitdiler ve yine Saferin onunda otuz pâre çekdirmeleri gelüb dâhil oldu ol esnada Apokorona nâm karyenin kapudanı Hanyaya gelüb ve ahâli geldikde haber virdiki

Suda kal'asına kahtlıktır ve gelen gemilerin kürekçileri nâkıs olmağla on pâresi tedârik için Kandiye kal'asına gidüb sâ'ir gemiler limanın Hanya canibinde vâki' Tuzla kenârına gelüb cem'iyet ideceklerin haber virdi izn-i canib-i muharebe-i Hüseyin Paşa gürûh-ı küffâr bi'd- def'atla Suda limanında olan sefâin sultanmak için taşra çıkmakdan kalub za'imlerince dahi limanın bir tarafı ki 'asker-i islâm karaolların mekanı olan Tuzla nâm leb-i deryâdır birkaç pâre çekdirmeler ile iki bin kadar kâfir Saferin yedinci günü mahâll-i mezbûra gelüb Hüseyin Paşa dahi bir mikdâr piyâde ve süvâr ile vardıkda küffâr-ı hâksâr hücum idüb guzât-ı müslimîn tahammül idemeyüb biribirin basarak sandallara can – **46a-** atdılar bahadırân-ı guzât irdiklerinde aman vermeyüb katl itdiler nicesi dahi suya dökülüb yüzden mütecâviz güllâbın dahi kesildi ve deniz kenârına dökilân alât ve mühimmât taburı alamayub gemilerini alarga eylediler bundan sonra yine tabur kurmak emrine men' olub durdılar izn-i canib-i mâh-ı Saferin on beşinde beş altı kıt'a firigada mahâll-i mezbûra geldiler haber alub ki merkûm gâzi Hüseyin Paşa bir mikdâr islâm alub kâfirlerin üzerlerine varub sâ'ir çekdirmeleri dahi ol kenâra gelüb duru[r]ken gördüklerinde köprü dönüb guzât-ı müslimîn deryâ kenârına çıkan kâfir üzerine hücum eyledikde firigadalarından tob ve berüden tüfenkle hayli cenkler idüb bi'avnillâh-i te'âlâ bir ferde zarar ve dahi isâbet etmedi taşrada bul[un]an kâfir gemilerine firâr idince yetmiş seksan kadar kâfirleri helâk eylediler ve ekseri dahi mecrûh olub deryâ kenârından firigadalar nice firâr ideceğini bilmedi makhûr ve münhezim Sudaya vardıklarında Sudanın altında karar eylediler bunlar burada dursun izn-i canib-i nakli olunur ki Apokorona nâm mahalden iki kapudân ile üç yüz atlı kâfir getirüb ehl-i islâm Tuzlaya gider yolu üzerine pusuya kodılar Tuzlaya girü altı yedi firigada **-46b-** firigadaları gelüb haber virdiklerinde Hüseyin Paşa otuz kırk atlı ile Tuzlaya görinan yerde şikâra ol gün çıkub gezerken bu kâfirlerin olduğu pusu yerlerine uğrayub küffâr pusudan çıkub üzerlerine hücum eyledikde ve a'zim hücum eyledikde ve dahi 'azîm cenk olub bi'inayeti'llâh-i te'âlâ ezmanda küffâr bozulub ve çoğı helâk olub ve mecrûh olanlardan kırk elli diri kâfir ile kapudânlarının ikisini dahi ahz olundı bu cenkde gâzi Hüseyin Paşa kendi eliyle on beş kâfir katl

eyledikten sonra Deli Marko demekle ma'rûf bir nâmdâr kapudanı yıkub kahramân vâri gibi bende çeküb giriftâr eyledi bundan sonra Hüseyin Paşa fart-ı ikdâm şecâ'ât ile bülend âvâzı olub ol heybet-i sâdâ-yı iştiâhârı diyâr-ı kâfire velvele virdi şöyleki görenler dehşet eyledi hattâ musavverler Kaytas nâm esb sipâh-ı sabâ-reftâr ile tasvirin yazub ve taraf-ı firengistâna cenk eylediği üzere yâ'ni tasavvur ile medhi eylediler ve bu mu'arekeden kurtılan bakıyye kalan kâfirler gemilerine girüb firâr idüb perâkende oldılar esirlere su'âl oldukda Venedikden otuz kıt'a çekdirmelerin kayıklar ile beşer onar cenkcileri Kandiyede cem' olmağla - 47a – hâli değildir tedbîrleri cem'iyet tamâm oldukda tamâm oldukda donanmaya karşı gitmeğedir eğer vâfirlerse mühimmât ile gelüb karadan ve deryâdan Hanyayı muhasara ideceklerdir deyû haber virdiler mukaddemâ Kandiyeden tabur binâsına irsâl olunan mi'mâr esirler içinde bulunub ta'yin ve kesb eyledi Hanyada olan cümle a'yân ve asker heb gelüb gâzi Hüseyin Paşaya tehniyete gazân mübârek olsun deyû çok şenlikler eylediler izn-i canib-i nakli olunur ki bu def'a ehl-i islâm küffârdan zabt eyledikleri atlara süvâr olub ve nîz-i güzârın 'adedi üç yüz kadar vardı ve ol demde ol tarafda nice firâvân olan re'ayâ ekseri gelüb bîtekellûf ehl-i islâma gelüb vâsıl oldılar derbeyân-ı muharebe işte bu Girid Sudanın ve Hanya tarafında olan karşusunda kâfirlerin İstebi () nâm metin kal'a demekle () sinde bir 'azîm manastırı var idi Sudaya havâle olmağla etrâfa meterisler kurulub içine üç dört bin tüfenk-endâz kâfir girmiş idi ferce buldukça çıkub Hanyadan Sudaya tob gidecek yolları taşlar döküb yolları kapayordı ve her gün kâs iderlerdi ancak Saferin yigirmi birinci günü kâfirlerin bayramları idi ol demde gâzi Hüseyin Paşa - 47b – bir mikdâr piyâde ve süvâr ile varub ol yolları temizleyüb açarken gurûh-ı küffâr cebe ve cevşen bayraklar ile çıkub meterislere girdiler ve zikr olan manastır üzerine bir mikdâr tob ve tüfenk atmağa başlayub bir mikdâr cenk ü kittâl oldu lâkin kâfirler Manastırdan taşraya çıkma kudretleri olmayub ve kal'a altında küffârı ayırmak için kaçmamak dahi sûret gösterilüb kadem ber kadem ol tarafda olan yil değirmenleri canibe doğru vardı küffâr dahi ol gurûr ile ehl-i islâmın ardların düşüb tobdan ehl-i islâm ayrıldıkda cem'-i dilâverân â'sıkâne dönüb ve ol gelen kâfirlere bir kılıc vurdular ki

dil ile vasf kâbil değildir ve ilerü bulunan yigirmi otuz ehl-i islâm süvârını anlar dahi yakına gelüb ve her biri birer ikişer tüfenk atıldıkda bir mikdâr bâki kalmışdı sağ tarafı gitmiş iken zikr olunan ardılarına düşüb her biri yedişer sekizer kâfiri helâk idüb ve dahi bir mikdâr ehl-i islâm girü kaldı anlar dahi boş kalmadı şöylekim kâfirler tobdan ve tüfenkden ekser helâk olub ve bu cenkde bir mikdâr ilerüsüne kaçmışlar ânları dahi gâziler yetişüb çoğunu helâk oldı ve işbû cenkde küffârların - **48a** – başına kıyâmet kobdı ve yetmiş sekiz kâfiri dirice tutub sadr-ı a‘azam huzûra getürüb çok ihsâna nâ’il oldılar ve işbû esir olan kâfirin içlerinde bir mu‘teber kâfiri var idi şöyleki nâmı şanı işidilürdü ancak taraf-ı islâmdan bizim dahi arslan dilâver gâziyân sancakdar var iken küffâr-ı hâksârın derû[n]larına Allah Allah sâdâsıyla hamle idüb ve kâfirlerin nâmdârları olan Markoya rast gelüb ol kâfir dahi bayrak tutar idi ol dilâ[ve]r gâziyân nice kâfir helâk eyledikten sonra ol Marko didikleri hamle idüb bir pervâ kendüsünü zabt idüb bir eliyle sancağı mübâreki ve öbür eliyle badirası zabt idüb ve ol kâfir alub huzûr-ı a‘zam teslim eyledi Hüseyin Paşa dahi ol dilâvere tahsin idüb çok ihsânlar in‘âm eyledi ve bu zikr olan cenginde islâmından bir dilâverin burnı kanamadı hepsi sâlimen ve ganimen Hanya kal‘asına gelüb perverd-gâr çok niyâz eylediler kâfirler gâsâyâ giriftâr oldılar bu muhasara dahi bunda karar virildi izn-i canib-i eyi ‘azîz ahbâblar işbû cenkde ahz olan esir ricâya gelân câsusı beyân ider haşa hazretlerine itdiler bundan akdem mezbûr kal‘anın bellü başları hitâben Boyer nâm câsusı ile kağd gönderilüb şöyleki pâdişâhın – **48b** – emânete gelemez murâdınız varsa kefil oluruz denilmiş olduğundan ol vakde ve ol ecilden aralarına tefrika düşüb iki yüz elli nefer başı ve beş yüz nefer başı ile sekiz yüz nefer sahibi ki kardinaldir ittifak idüb nefer başlarından bir kapudânların muharebe gününün ertesi aman talebi ile Hanyaya göndermeğin alınan başlar ve esirler ile paşa hazretleri ganimen Hanyaya geldikde buluşub amânlarını ‘arz eyledi kabûle karin olub ol gelân kapudanın kefâleti ile ahz ü esir olan bayrakdâr etlâk ve envâ‘ ihsân va‘âd olunmağla amannâme virilüb mezbûr kardinal Saferin yigirmi dördünde fırsat bulub ol iki bellü başlu olunmuşdu yedi nefer hizmetkârlarıyla firâr idüb Hanyaya geldiklerinde paşa her birine hil‘âtler ve külli ihsânlar itdi ba‘dehû

mezbûrlar neferlerimiz aman ile ihrâc ideriz deyû bir mikdâr ‘asker ile kal‘aları mukâbelesine varmak ricâ etmeğin Murâd Ağa ve paşa kethüdâsı piyâde ve süvâr ile koşulub vardıkda kal‘ada bir mikdâr Arnavud küffârı olub muvaffakat itmekle ihrâc mümkün olmadı ve mukaddemâ vâki‘ olan atluların muharebesinde ve hâlâ İstebi – **49a**- cenginde ahz olan kâfirlerden ahvâli bilür iki kâfir ve kardinal ve kethüdâsı Yanko ve surnâzen Nikola Hacı İbrahim Ağa ile der-i devlete gönderildi geldiklerinde gâzi Hüseyin Paşa ricâsıyla külli iltifâtlar olundu izn-i canib-i bir gün Galadada Venedik balyozuna varub buluşdukda ziyâfet tertîb idüb hile ile alıkoyub gece içinde telef etmeğin balyoz muvâheze olundu ve muharebede ahz olunan üstâd mühendis mi‘mara Giridde olan kal‘aların cümlesini Hüseyin Paşa tasvir itdirüb ve der-i devlete göndermiş idi geldikde manzar-ı pâdişâhîde pesen dide oldu bu kıssa bunda tamâm oldu izn-i canib-i Rebîyü’l-evvel ibtidâsında Kandiye cenerali on bir çekdirme ve dört ma‘una donanub boğaz tarafına yolladı ve bundan akdem otuz beş kıt’â firkatun ve kalyonlar Sudadan çıkub ol tarafâ geldiler derbeyân-ı muharebe-i donanmadır çün Hanya tarafından gâzi Hüseyin Paşanın ‘arz ve mektûbları ile olan gelüb ma‘lûm oldu donanma-yı hümâyûn evvel baharda irişmek emr-i fermân olundyse ve taraf-ı pâdişâhdan rikâb-ı hümâyûna telhîs itdiler müceddeden nice sefâin donanub mükemmel donanma ile kapudân Musa Paşa – **49b** – deryâdan vezir-i a‘zam-ı sâbık serdâr Mehmed Paşa karadan boğaz hisarlarına irsâl olunub Gelibolıya varmışlar idi Rebîyü’l-âhirin üçüncü günü bu serdâr Mehmed Paşa donanma gemileriyle Gelibolıdan kalkub küffârın yigirmi altı pâre kal‘a misâl kalyonları boğazun taşra () zükûr kızını etrâfında sulanurken üzerlerine varub göründükde küffâr-ı hâksâr fevcleri bıragub cümlesi yelkene üzerine gelib bir mikdâr deryâyâya çıktılar salât-ı eşref vakti cenge başlayub ikindi vakte değin ‘azîm cenk tob ve tüfenk atıldı ol kâfir kapudanın gemisine bir tob varub sancağı ile orta direğini dibden kesdi ve suya beraber itmişken cest direnüb garkdan halâs oldu ve birkaç gemileri dahi ba‘zı tarafları kırılıub küllisine hasâret gördiler ve çok kâfir deryâyâya gark oldılar ve bu taraftan Kasım Paşazâde sefinesine bir tob dânesi gelüb ol ecilden tarafımdan bir mikdâr hasârât oldu ve rüzgâr şedid olmağla cezire altuna vardı ve

ba‘dehû rüzgâr müsa‘âde oldukda Giride ‘azîmet itdiler ve serdâr Mehmed Paşa vezir-i a‘zam olmuşum hâlâ serdârım ve bu muhkem ve istiklâl da‘vasıyla Musa Paşayı göze aldirmayub Musa Paşa dahi birbir düşen zamîr-i - **50a** - devletin emekdârı idi ve rûy-i deryanın bi‘l-fi‘il kapudân ve sâhib-i vakârı olduğına binâ‘en nice umûr-ı şedid vardı mazidede sözine rağbet lâzımdır dimekle ikisinin aralığında ittifâk müyesser olmayub birbirini garâz itmekle Karadenizden Ahmed Paşa da‘vet olunub ve mâh-ı mezbûrun yigirmi üçünde on kıt‘a firigada ile imdâda gönderildi bunlar burada dursun derbeyân-ı Apokoron ve Melakşe cengi nakli ve hikâyet olunur izn-i mukaddemâ İstebi kal‘asını küffâr bıragub dahi gitdikden sonra cenerali bed fa‘al Kandiyeden Apokorona tarafına gelüb karyelerden silâha kâdir olan re‘âyâdan bin mikdârı küffârı cem‘ idüb ve dahi Venedikden gelân altı yedi bin tüfenkden bunlara virüb Apokorona yolu gayet sa‘ab ve dağistân olmağla ve bundan akdem ol taraflara ‘asker-i islâmdan bir kimesne gitmeyüb dahi ol nâhiye karyeleri dahi gelüb ita‘at etmediklerinden gayri ceneralin nice eyyâm anda durdı ol vakt gâzi Hüseyin Paşa bu haberleri işitdikde ki ol kâfir orasına varub ve orasının re‘ayâsı zor ile kaldırub silâha koydıysa vüzerâ a‘yân da‘vet idüb ol tarafda ‘asker-i islâm irsâl eylesine söyledi vüzerâ ve ‘ayan emri - **50b** - emri efendimizdir ol demde ol dilâverân Murâd Ağa piyâde ve süvâri bir gürûh-ı güzîde ‘asker virüb ve bu ‘askerin üzerlerine serdâr baş idüb Rebîyü’l-evvelin on birinci günü ‘ale’s-sabah ‘asker-i islâmıyla du‘âyı himmetle gönderdi ‘asker-i islâm mansur ile mahâll-i yerde vardıkda ol tarafda küffâr hisarda ve taşra olan lâ‘înlere hücûm idüb himmet-i hak olduğunı görcekler küffâr-ı hâksâr takat getürmeyüb altunda olan gürûh-ı ‘azîm şöyle kaçdılar ki dil ile vasf olunmaz lâkin hisar içinde olan küffârlar ehl-i islâma ol kadar tob ve tüfenk atdılar ki vasf olmaz ancak guzât-ı müslimîn havf itmeyüb cenge durdılar ol hengâmede derûnı hisarda yürüş idüb nice küffâr başları kesüb dil alnub gâyet nice gazâ eylediler ol demde ceneral derûnı hisardan firâr idüb guzât-ı müslimîn sâlîmen ve ganimen dolanub Hanya kal‘asına geldiler bu cenkte yüz elli kadar esir ve yüz kırk yedi baş alındı izn-i canib-i Rebîyü’l-âhirin onuncu gün Hanyadan çıkub dört sa‘atlik yol Melakşe nâm mahalde bir büyük dağ tarafında

küffâr-ı hâksâr tekrâr ‘askeri gelüb tabur kurdılar mezbûr re‘ayâyı – **51a**- gene iki bin kadar firenk ile içine vaz‘ eyledi mâh-ı mezbûrun âhîrinde câsus gelüb tâbi‘ olan Kismo nâm kal‘adan öteden ba‘zı karyelerden bin kadar re‘âyâ dahi zor ile getürmek için beş yüz kâfir ta‘yin olub deyû haber virmekle ol vakde gâzi Hüseyin Paşa bu haberi işitdikde bin beş yüz kadar islâm ‘askeri hazır idüb ve kethüdâsı serdâr idüb küffâr üzerine irsâl eyledi küffâr-ı melâ‘in haber olmağla Kismo tarafından girü dönüb Melakşe karyesine geldiler ehl-i islâm bunlar ardılarından düşüb gelürken Melakşe nâm dağın altında uğradıkda küffâr-ı hâksâr iki fırka idüb ehl-i islâm nusret hak olub küffârın üzerine hücum eyledikde ve merhûm gâzi Hüseyin Paşa rahmetullâh-ı ‘aleyhi ol demde âgâh olub üç bin kadar ‘asker-i gâziyân alub irişdi küffâr-ı hâksâr haberdâr oldukda taburadan firâr idüb ve ceneral emriyle derhal küffârları meterise kodı islâm-ı müslimîn sürüb üzerine vardıkda hayli cenk itdiler lâkin orada olmak mümkün olmamağla kaçmak gösterüb gürûh-ı mekrûh mağrurâne yekpâre taburdan çıkub ardlarınca birkaç kadem vardıkda - **51b** – tekrâr dönülüb nice zaman tüfenk cengin itdikden sonra bi’l-âhire küffâr-ı hâksâr yüzi dönüb firâr eylediler ve ehl-i islâm ardıları alınmağla ekseri tabura gidemeyüb silâhlarını döküb ve bıragub sa‘ab yerlerde çıkdılar ve bir mikdârı tabura girüb nice toblar atub islâmiyâna kalmasun deyû ateş virüb yine kendü üzerlerine şedâdepâr oldukda yüzden mütecâviz kâfir helâk eyledi elli altmış kadar esir alınub beş yüzden ziyâdesin helâk ve baş kesildi kapudânlarından ve sâ‘ir bellü başlılarından yigirmi kadar der-zencir olub beş altı bayrak üç bin kadar tüfenk zabt sâlimen ve ganimen Hanyaya geldi bu gazâda canib-i islâmiyandan ancak bir mü‘mîn şehid oldı esirlerden biri deli gâzi Hüseyin Paşanın sâhib-i tarafından birkaç bin kâfirin zabiti olan Fâriğ nâm kimesne bir kâfir-i meşhûr idi feth ve tahrib eyledi Estebi () Cemâziye’l-evvelinin evvelinde paşa-yı zaman gâziyân Estebi manastırı feth kasdıyla cem‘ lâzım olan alât-ı harb tob ve tüfenk ve barut cenk alâtı hazr itdüğünü küffâr-ı hâksâr işidüb ziyâde havf idüb nice ideceklerini bilmeyüb mukaddemâ da‘vetnâme virüb ve def‘atle cenklerde gördükleri kahrı ve galebe ve dehşet – **52a**- ve salâbet havfi canlarına kâr idüb kararda mecâl-i mahâl olmamağla mâh-ı

mezbûrun üçüncü gecesi yek pâre manastırdan çıkub Sudaya firâr eyledikleri guzât-ı müslimîn ma'lûmı olacak ardlarından dahi irişüb nice esir ve nicesi kılıcdan geçürüb helâk eylediler bir mikdârı dahi gemilere giderken gark olub dökilân dahi me'külâtların ahz ü zabt eylediler çün ol manastırın zabt ve muhafazası 'asir idi binâsını yıkub hakla beraber eylediler ve ol tarafda olan üç nâhiyesi zabt ve kabz eylediler izn-i canib-i mâh-ı Cemâziye'l-evvelin dördünde gün 'asker 'asker-i islâmıdan bir iki yüz kadar gâzi ittifâk itdiler ki uzak karyelere varub gezmek ve eğer kâfirden kimesne rast gelürse zabt ve esir etmek için bir nâm şan fezâ'a ve dilâverlik göstere niyet-i gazâ için Hanya kal'asından revân oldılar şol kadar gitdiler ki Acısu nâm Değirmenlik yerde geldiler ol tarafda dahi bir mikdâr küffâr da'vâ iden birkaç dilâverin kapudân ve iki bin[den] mütecâviz kâfir ol tarafda yâ'ni değirmenlik tarafında olmağla guzât-ı müslimîn 'ale'l-gafl ihâtâ idüb cenk ve kıttâle başladılar ol demde deli gâzi Hüseyin Paşaya haber gelüb derhâl iki yüz süvâr ve bin kadar piyâde ile yetişüb küffâr haberdâr oldukda – **52b** – ol mahâlle karib bir sa'ab kühistân can alub kaçdılar ol demde süvâriker yetişüb iki yüz firengin önün alub cenk iderek sahraya döndürüb sâ'ir süvârlar dahi irişüb hayli dilirâne cenkden sonra bi'avnillâh-i te'âlâ gâlib olub yigirmi otuz kadar giriftâr ve esir idüb mabâki ve kılıcdan geçirdiler şöyleki dil halâs olmadı ol gazâda bir sipâhi şehid oldı kâfirlerin üç kapudanı helâk olundu izn-i canib-i ol esnâda Malta ve Düka ve Venedikden taraflarından kâfirlerin imdâdlarına otuz yedi firkatun ve tokuz çekdirme Suda limanına girdi lâkin karadan gâzi Hüseyin Paşa nâmı işidilân yerlerde küffâr-ı hâksârdan yüz çevirmeyüb ve nice dürlü cenklerin cümlesinden bi'avnillâh-i te'âlâ mansûr ve muzaffer olub Hanyada ve Suda mabeyninde küffârın leşleriyle doldı on altı kerre alay-ı küffârların rast gelüb her bir cenginde nice kâfiri katli idüb ve nice esirleri ahz idüb ve küffâr-ı hâksâr külli def'ada bozulub kendüsi bin kâfiri helâk etmiş var olduğundan ve Hanya tarafında beş bin kadar başlarından üç kule binâ olunmuşdı ana binâ'en Hanya – **53a** – etrafında ba'id yerde Resmo ve sâ'ir kal'alara ve dağlara firâr eyledi paşa-yı kişver güşâ 'askere zâhire virüb donanma-yı hümâyûn gelmesine müntazır oldı bu esnâda Hanyanın suyu bir şadırvana müceddeden yapmağa üstâdiler hazır eyledi ve

taşradan nice âb-ı hayat sular getirüb ‘asker-i islâm ve sâ’ir halkı seyrân eyledi ve derûn-ı Hanya sudan yana gani eyledi izn-i canib-i muhasara Cemâziye’l-evvelinin yigirmi sekizinci günü ganimen ve ikbâl ile donanma-yı hümâyûn Hanya limanına dâhil olub serdâr-ı ekrem vezir-i sâbık Mehmed Paşa Suda fethi cümleden evvel taleb eyledi ve muhasarasına sa’y ve himmet eyledi gemilerden toblar çıkarılıb karadan piyâde ‘asker ile Melakşe yolundan gecede ve gündüzde sürüb Suda kenârına getürdiler kâfir donanması mukaddemâ Düka ve Malta ve Venedik gemileri ile cenkde bile olub müslümanları bozduk deyû haber göndermişdi donanma Giride gelmeğe korkarlar deyû haber virmişken ol vakde Malta ve Düka gemileri birer ikişer Giride gelmeğe hâli olmayub müslüman esirleri dahi yevmen fe yevmen halâs bulub gelürlerdi Cemâziye’l-âhirin – **53b** - yigirmi yedinci günü iki taraftan toblar kurulub hisarı döğölmeye mübâşeret oldı limanın iki tarafını muhkem zabt için yüz kırk pâre gemi Hanya önünde etrâfını muhafazaya konub Suda önünde lenger[end]âz olan kâfir donanmasına toblar havâle eyleyüb limandan ve kal‘adan ayırmak ihtimâm olundı derbeyân-ı zabt-ı hisar-ı Apokorona hisar-ı mezbûrı küffârı bıragub gitmek üzeredir ve bu haber sadr-ı a‘zam bildirüb Cemâziye’l-âhirin sekizinci günü nısfü’l-leylde serdâr-ı kâmkâr izniyle deli gâzi Hüseyin Paşa bir mikdâr ‘asker alub vardıkda içinde olan küffâr cümlesi kaçub nâm nişânları görünmez oldukda ehl-i islâm kilisalarına girüb eza[n]lar okunub zabt olundı paşa-yı müşârü’n-ileyh dönüb gelür iken küffâr ‘askerinin gemileri kenârda yanaşub yola karib yerde bir mikdâr tüfenk endâz çıkarub pusuya komuşlar üzerlerine uğradıkda hayli cenk olub ‘avn-i hak ile küffâr-ı la‘in bozılıb deryâya dökölmekle yetmiş seksan kadar helâk oldı ancak ol yürüşte on sekiz baş ve dil alub mansûr ve muzaffer Hanyaya geldi derbeyân-ı muharebe der meteris çün Melakşe yolundan serdâr ve ‘asker Apokorona sahrasına **-54a-** varub nüzül eylediler hisar-ı mezbûr açıklarda olmağla küffâr gemileri tob ile ‘asker-i islâmı bîhuzûr iderlerdi ol demde serdâr-ı ekrem emr eylediki kalyonlara varub on balyemez tobları çeküb ale’l-‘acele liman-ı mezbûrına kurdılar izn-i canib-i Silifke mutasarrıf[1] Çerkes ‘Osman Paşa işbû zıkr olunan ‘askerine serleşker olmağla kendü emriyle sabah vaktinde tobları mahâlline indirdiler ve gice ile meteris

kurulub ertesi küffâr gemilerine havâle eyledi küffâr bu ahvâl-i keyfiyeti gördükde cümlesi deryâya açılmağa başladı ol gün ol tarafa gelân ba‘zı erbâb-ı tımar ağaları küffâr gemileri kaçmış deyû bunlar dahi perâkende olub sâ‘ir ‘asker-i islâm tob çekmeden yorgun olub herkes rahat olub kimisi uyur ve kimisi bir tarafı alub gezer iken kâfirler dahi haberleri alub ol gün sabah vaktinde cümle çekdirmeleriyle ve bir mikdâr ma‘una birkaç bin kâfir taşra çıkub meteris üzerine döküldiler ‘asker-i islâma perişanlık el virüb Rumili beğlerinden bir beğın salih eli tob alub kesdi ve birkaç tımar ağaları mecrûh oldu der‘akab serdâr-ı ekreme haber virüb – **54b**- bir bölük ‘asker-i nusret eşer ile bir mahâlde erişdiki küffâr-ı la‘in cenkden istif‘â idüb toblara balamar bağlamak hazr olub duru[r]ken paşa-yı müşârü’n-ileyh ‘asker ile hücum idüb gürûh-ı küffâr bir mertebe ürkütdiki tobları almağa kâdir olmadılar birbirine basmak ile yürüyüş idüb kaçdılar ehl-i islâm memnûn ve mesrûr olub ol demde iki yüz kadar kâfir dahi kırılıb cehenemme gitdiler ancak guzât-ı müslimînden ol kadar mecrûh oldu derbeyân-ı vefât-ı serdâr Mehmed Paşa çünkü vezir-i müşârü’n-ileyh nâzik tab‘ ve çelevi meşreb huzûr u refâhiyete me’lûf kimesne idi Salih Paşanın mekr ve hadîasıyla mansıb-ı sadâretde durur ve mesken me’lûfundan mehcûr olduğundan gayrı kemâl-i mertebe menfûrı olan deryâ cengi ve serdârlığı yarını tahmîl ile ‘azlı sûretinde makhûr ol sebebden Giride gitmesine elem kalbine te’sîr idüb gâm mazarrat olur deyû Giride geldi ve bu sebebden vücûdunda emrâz zuhûr eyledi gitdikçe vücûduna dolub harâb iderdi âhirü’l-emr bi emrillâh-i te‘âlâ Girid[d]e vefât eyledi rahmeten ‘aleyhi izn-i canib-i çün serdâr – **55a** - Mehmed Paşa fevt oldu zefîr hanesi mühürlenüb gâzi Hüseyin Paşa ve kapudân Musa Paşa terettüble o merre nâzır olub Küçük Hasan Paşa Rumili kolında ve Çiftelerli ‘Osman Paşa Anadolu kolında olan toblar üzerine durub umûr-ı muhasara ve muharebe aslâ kusûr ve fütûr göstermeyüb belki evvelkinden ziyâde sa‘y ve ihtimâm itdiler izn-i bu taraftan küffârın çekdirmeler ve fırkatun ve ma‘una bu makûlesi yüzden ziyâde küffârın gemileri Sudaya imdâdlarına gelüb ve ekser Hanya karşusuna çıkub görünüyor idi izn-i canib-i feth-i Ağranbosa deli gâzi Hüseyin Paşa gerçi Hanya muhafazasıyla me’mûr idi lâkin sâ‘ir umûra değil idi ancak serdâr Mehmed Paşa vefâtından sonra

cumhura letâfet hasebiyle başbuğ olub gereği gibi uğur-ı hümâyûna belz-i maktûr iderdi mukaddemâ kethüdâsı Mehmed Ağa ve Sekbanbaşı Murâd Ağa vüsâtıyla küffârdan alınan Kismo kal'ası altında deryâ içinde Granbosa nâm bir hisar var idi ol zaman zabt eylesine Hüseyin Paşaya nasib olmayub içinde olan küffâr re'âyâyı rencide etmekle paşaya şikâyete gelmişler idi bir mikdâr bikâdir ile Recebin yigirmi beşinci günü küffârın cem'iyetler mahâllinde nâzil olub –55b - ekseri katl ve istisâl ve kal'alarını me'vâ-yı rihâl eyleyüb silâhdâr ağası Yavaşca 'Ali Ağayı orasına muhafız ta'yin olub paşa-yı müşârü'n-ileyh Hanyaya geldi izn-i canib-i derbeyân-ı ahvâl-i muhasara beğler ve sâ'ir paşalar serdâr Mehmed Paşa vefât eyledikten sonra emr-i muhasarada bezl-i maktûr idüb Küçük Hasan Paşa Rumili kolundan 'Osman Paşa Anadolu kolundan döğmek ile Suda hisarına hayli rahne virdiler lâkin hisar-ı mezbûr deryâ içinde evâsıtda bir ada her canibi kenârdan ba'id ve metin kal'a olmağla bir vechle dahi yürüş mümkün olmadığından feth ve zabt etmek muhtâc olub ve tüfenk tutmak bir mikdâr girü te'hir olundu bu taraftan serdâr-ı a'zam cevâb eyledi ki eyi gâziler bu cezirenin fethi birkaç gün sabr idelüm zirâ darblı kal'adır tâki bizim dahi gemilerimiz ve mühimmât gelüb ol vakte muhasara olur deyû emr ü fermân olundu ve dahi der 'aliyyede haber virüb bir senelik zâhire ve mühimmât ve hazine vakti ile irsâl olunmak ve Kandiye ve Resmo kal'alarına tob çekmek için ve camuz ve ve bagir ve 'asker ziyâde getürmek için ûmûrundur bu tekrâr der-i devlete i'lâm itdiler bundan sonra – 56a – Apokorona hisarı muhafaza için neccârlar gönderilüb ma'mûr olduktan sonra içine 'asker ta'yin olunub etrafına müceddeden hendek kazub emr olundu ve Kismo kal'asını dahi toblar ve mühimmât ve 'asker ta'yin olub orasına dahi gözetmeğe emr olundu izn-i canib-i canib-i derbeyân-ı muharebe-i Acısu mukaddemâ Resmo üzerinde Ziramna () nâm menzil kurbünde küffâr-ı hâksâr beş yerde tabur kurub her birine binden ziyâde kâfir cem' olub müşâvere iderlerdi eğer guzât-ı müslimîn taraflarına gelürse şöyle böyle idelüm dirlerdi ol esnâda gâzi Hüseyin bu haberleri alub ol tarafa bir mikdâr leşker gönderilüb Acısu nâm mahâlle karib oldukda piyâde ve süvâr beş altı yüz küffâr-ı hâksâra rast gelüb bir 'azîm cenk olundığı dil ile vasıf olunmaz bi'avnillâh-i te'âlâ

‘asker-i islâm gâlib gelüb küffârın cümle malı emlâkini ahz ve zabt eyledikten sonra yüz yetmiş baş ve yigirmiden ziyâde esir ahz idüb ganimen ve sâlimen ordugâha geldiler izn-i canib-i bu taraftan serdâr-ı ekrem deli gâzi Hüseyin Paşa Girid muhasarasına me’mûr olduktan sonra Resmo bundan akdem gelân ‘arzlar mûcibince kapudân paşa donanma-yı hümâyûn gemileri ile Rumili kenârlarında fermân olunan mahâllerin zâhiresini alub Giride getürmek için çekdirmeler hazr idüb ve () yazub Girid muhafızı gâzi Hüseyin Paşaya bir yarar dilâverdir deyû serdârlık emri ve murassa‘ şimşir ebdâr ve iki hil‘ât-ı fâhire libâs ve bir samur – **57b** - kürk hatt-ı hümâyûn ile gönderilmişdi Şa‘banın evvelinde vâsıl olub merâsim-i istikbâl ve ta‘zim ve ri‘ayet ve levâzım tekrimle hatt-ı şerif okumağa emr olub ber mûcib-i fermân-ı ‘âlişân Sekbanbaşı Murâd Ağayı Hanya muhafazasında alıkoyub guzât-ı müslimîn ile mâh-ı mezbûrun on ikinci günü Apokorona gelüb ordu-yı hümâyûna dâhil oldı irtesi gün kapudân Musa Paşa ve sâ’ir paşalar ve beğler da‘vet idüb ve Suda umûrı için müşâvere olunub hisar deryâ ortasında bir yalın kaya üzerinde bir muhkem kal‘a olmağla karadan yürüş etmek mümkün olmayub liman kenârına koyan toblar ile havan ve nâhavan ihrâc olan donanmayı küffâr-ı hâksâr hâric-i limanda tob irişmez yerde vaz‘-ı lenger[end]âz idüb kal‘ayı donanma-yı hümâyûndan himâyede olduğundan gayri yaşayanlara da dâimen mühimmât ve zâhire ile imdâd idüb ve Suda kal‘asının her tarafından suya beraber ‘azîm tobları olmağla donanma yakına yanaşmayub bir veche mümkün değildir zaman-ı müddet muhasaradan gayri detbir kabul eylemez bâri Resmo kal‘ası himmet-i hakk-ı ‘inâyet lütfüyla kal‘a-i Resmo feth olunur deyû karar virdi cümle erbâb paşalar ve beğler münâsib görilüb Suda limanın muhafazasına bir mikdâr kifâyet idecek ‘asker ile Çukadar Mustafa Ağa ta‘yin olunub re‘âyâdan tob çekmeğe ve zâhire getürmeğe ücret ile getürmek ve dahi nice öküzler ve merkebler hazır-ı tedârik idüb eyleyüb – **58a**- beş pâre tob ve on iki kalyon ile Şa‘banın on altısında Apokorona tarafına geçildi Anadolu beğlerbeğisi ‘Osman Paşa tarafından ve Rumili beğlerbeğisi Hasan Paşa ve Karaman beğlerbeğisi yesârda alaylar kurub kanun üzere yürüdiler ve dahi vüzerâdan Bıyıklı Mustafa Paşa serdâr gâziyle hem‘anan yâ‘ni beraberce gidüb ol gün Erster ()

nâm karye sahrasına kondılar mâh-ı mezbûrun on tokuzunda Bendâmine () nâm menzile geldiler küffârın büyük taburların üzerine geldiğinde guzât-ı şahbâz nâmdârlar iki taraftan hücum idüb küffâr-ı la‘in taburı bıragulub dağlara ve sa‘ab yerlere kaçdılar sâ‘ir dört dört taburı var iken anlar dahi görüb anlar dahi kaçmağa yüz tutdılar ehl-i islâm kâfirin bu hareketleri görüb ehl-i guzât ardlarında irüb yüzden ziyâde helâk ve bir mikdârı esir eylediler ve yol üzerinde olan re‘âyâyâ ri‘âyet idüb Şa‘banın yigirmi üçüncü günü Resmo bağlarına nüzûl ve müyesser oldukda mukaddemâ sâdır olan fermân-ı mü‘ellid-i emr-i ‘âli ile zu‘âmâdan ol sipâhi ve kapucılar vârid olub mefhuma da bu sene-i mübârekede ‘asker-i islâm donanma gemileri iktizâ itdüğüne göre kışlandırılıb karşı yakadan hazır olan yüz bin gülle - **58b** - ve zâhire ve mühimmât ve sâ‘irden ve dahi ne mikdâr hazine ve zâhiri lâzım olursa ‘arz ve i‘lâm oluna beher hâl envâ-ı hidemât-ı meşkûre ve sa‘y-ı mevfûre vücûda getirüle buyrulması ertesi gün kal‘ayı mezkûrda varub karar eylediler derbeyân-ı Resmo muhasarası olan Resmo kal‘ası taraf-ı deryâda vâki‘ ve iç kal‘ası bir yalın kudretten kaya üzerinde Galata hisarı vüs‘atinde taşrada kal‘ası tahmînen tophaneden surice mabeyni kadar ve ekseri haneleri kâgir binâ ve gâyet sıkı ve ma‘mûr olub on bin bâbdan ziyâde hane vardır ve kırk elli kilise ve yüz elliden ziyâde mükellef ve münakkaş saray vardır ve firenkaneleri olub hisarı dahi divarları metin ve yüksekdir ve mühimmâtı mükemmel olduğundan ve bundan başka bir mu‘azzam hendeği dahi olub önlerine serâba üç adam boyundan yüksek hisarı () vardır ve ‘azîm gemi direklerinden iki üç seren bunca kazıklar dikmişlerdir ve anın haricine dahi revâsi‘ hendek kazub çıkarmışlardır önünde dağ pâresi gibi tabyalar binâ olunmuşdır ve küffârın donanma imdâdına gelüb kal‘anın ve Roşnik canibine lenger[end]âz olub tob altına olmağla külli tedârik ve mükemmel mühimmât ile muhasara lâzım – **59a** - gelüb birkaç tob ile dahi nice levâzım nakli itdiler ve dahi Hanya tarafına adamlar irsâl olunub ve tanklar ve sebetler ve kazmalar ve sâ‘ir alât lâzım olan getürmek için emr olundu ve Şa‘banın altıncı gicesi meterise girdiler ibtidâ-i cenk ve inhizâm-ı küffâr bundan akdem ‘askerin islâmı Resmo kal‘asına kadem basdığını küffâr-ı hâksâr çıkub bir mikdâr kal‘adan çıkub guzât

olduğı hisara gelüb guzât-ı müslimîn bir mertebe hücûm ve ikdâm itdiler ve küffâr-ı la‘in naçâr dönüb ve sür‘atle kal‘a girüb kapandılar taşraya çıkmağa gayri mecâlleri kalmayub ma‘unalarından hisarlarından bihâd toblar atdılar bu esnâda yeni şehrin çavuşı mecrûh olub ve İlbasan alay beğisi Hüseyin Beğ şehid oldı rahmetullâh-ı ‘aleyh bu taraftan Rumili ‘askerin ve kul kethüdâsı İbrahim Ağa ile ve ‘Osman Paşa ve zağarcıbaşı Mustafa Ağa tabyalara mukâbil olub ve meterise alub girdiler bu taraftan Cezâ’yir ve Tunus dayı babaları bir taraftan sâ’ir ‘asker dahi taraf ve betaraf olub meterislere girüb ve cenge dahi meşğûl oldılar ol gün küffâr hisardan ve gemilerden bin sekiz yüz dane tob atub ba‘zı gülleler yigirmişer ve yigirmi beşer kıyye kadar var idi - **59b** – nakli olunurki Şa‘banın yigirmi tokuzuncı günü sabah vaktinde Yalı kapusundan toblar çevirmek kasdıyla üç dört bin kadar kâfir çıkub meterislere yüridikde ‘asker-i islâm gâfil bulunmayub fi’l-hâl karşılayub bir mikdâr serdengecdiler gâziler siperlerin başlarına çeküb henüz a‘da-yı din meterise irişmeden gâziyân zaman şahbazlar Allah Allah sâdâsıyla karşılarına yürüyüb ol şahbaz kılıçların ‘uryân idüb bir kılıc urdular ki vasf kâbil değildir bir mikdâr guzât dahi ol tarafa hücûm idüb kâfirleri ortada kalub bir kahraman kılıcı dahi urdularki ta‘biri mümkün olunmaz kal‘a hendeki önünde olan ba‘zı vâdilere küffâr-ı haksâr biri biri üzerine yıkılıb guzât-ı islâm ve serdâr-ı sâhib serfirâz her biri onar beşer baş kesmeğle kimse baş almağa rağbet itmeyüb serdâr-ı ‘âli makdar Hüseyin gâzi rahmetullâh-ı ‘aleyh bargâhın önünde bin beş yüz ziyâde baş yıkılıb yüz elliden ziyâde esir getürdiler ba‘dehû yevmen fe yevmen meterislere yürüyülüb cedit yerler zabt ve mutasarrıf olurlardı ve hisar-ı mezkûrda beş yerde lağım ve iki koldan hendek tobrak sürülmekle mübâşeret olunub üç dört güne dek cümle meteris ve hendek kenârına varub – **60a** - hâric-i hendekde olan tabyalara ve cenk iden küffârı içerü hisara kaçurdılar derbeyân-ı feth-i kal‘a Milopotamo ve Resmodan ba‘id üç sa‘at mesâfede Milopotamo nâm hisar için ve etrâfında almış mikdâr karyeleri var idi derûnunda () iden küffârı etrâfa çıkub hayli rahne ve zâhire yolların kesmeden hâli olmamağla cenk gününün irtesi Çiftelerli ‘Osman Paşa ile hisar-ı mezbûrun feth etmek için bir mikdâr dilâverân ‘askeri irsâline karar virilmişdi

ve deli kethüdâsı ve sipâhi ve silâhdâr bölükleri bin kadar piyâde ve süvâr ile Milopotamo hisar-ı mezbûra varub hâli buldılar meğer müşâvereden sonra câsus varub içinde olan küffâr-ı hâksârın kurbünde olan dağlara kaçub nâbûd oldılar mezbûr deli kethüdâ beğ ol hisarı zabt idüb ‘asker-i islâmdan biraz güzîde tüfenk alub vakt-i ‘asrda ol mekrûh kâfirin üzerine varub küffâr dahi bir mağara hevlnâk yerde varub bir tarafından dağ eteği olub ol mahâl yerde durub bir mikdâr cenk eylediler andan deli kethüdâ Selim Beğ evvel giden guzâtın tüfenk sâdâ gelüb işitdiyse heman kendü yalnız cenk eylediği yerde gelüb bir sa‘at cenk eyledikten sonra deli kethüdâ Selim Beğ yalnız kendüsi Allah Allah sâdâsıyla küffâr-ı hâksâra bir yürüyüş-i kahramanî – **60b**- idüb çünkü guzât deli kethüdâ Selim Beği yalnız gider göricek guzât-ı müslimîn dahi ardına erişüb küffâr-ı la‘in ol hâli göricek durmayub mecâlleri almayub kaçdılar ve ol yürüşte yüz elli kâfir helâk olduktan sonra toksan kadar esir eylediler ve yalnız kethüdâ deli Selim on esir ahz idüb ve on beş kadar kâfiri dahi helâk eyledi bâki kalan dağlara firâr idüb nâbûd oldılar ve guzât-ı müslimîn elinden halâs oldılar ‘asker-i islâm sâlîmen ve ganîmen ordu-yu hümâyûna dâhi oldılar ve işbû zabt olan kal‘a hisarı Suri () kal‘ası dirlerdi derbeyân-ı ‘asker-i islâm Resmo kal‘asını feth eylediğini beyân olunur Ramazan-ı şerîfin sekizinci gün meterislere ve lağımlar etmeğe meşgûl oldılar ve lağımlar olmadan ol kal‘anın tersânesi tarafından serdengecdi ağalarıyla hisarın hendekine girüb ol gün ahşama değîn ve ahşamdan sabaha dek ‘asker-i islâm hendekden ve küffâr hisar içinden elleriyle taş atmak ve tob ve humbara ve tüfenk ile ‘azîm cenk eylediler bi‘avnilâh-i te‘âlâ ‘asker-i islâm gâlib gelüb ve ol gün hendeği zabt eylediler ve irtesi gün vâfir hatablar ve tomruklar ve torbalar tedârik olunub ol gice ehl-i islâm kâfirin hendeğinden yol bulub tersâneler üzerine - **61a** - çıkacak yol bulub ve ol yeni doldurılıub hazr eylediler izn-i canib-i irtesi gün mâh-ı mezbûrun on üçüncü gün sabah gün doğarken serdâr-ı zafer-şi‘âr eline kemânı alub ve serdengecdiler arasına varub Rumili serdengecdi ağalarından deli Selim Ağa nâm bir dilâver merd deli gâzi Hüseyin Paşanın çırağı idi ne durursun yürü bire dilâr tutdğı kemân ile işâret eyledi arkasına dokununca ol dilâverân deli Selim Beğ nola efendim

deyû burc-ı kal'anın divarına seğırdüb 'urûc idince dal kılıc olub yürüş eyledi 'akabince sâ'ir guzât-ı islâm yürüş idüb tersâne üzerine çıkdılar ve birkaç yerden sancakları tersâne üzerine diküb ezanı Muhammediye okuyub küffâr-ı bed kerdâr ise hisarın iç yüzünden ve bedenlerden dahi ehl-i islâm tersâne üzerinden nısfü'n-nehâra dek humbara ve taş ve ok ile 'azîm cenk iderlerdi lütf-ı hak olub vakt-i zuhûrda 'asker-i islâm gâlib gelüb küffârı yerlerinden kobarub kaçmağa yüz tutdılar cümle islâm-ı muvahhidin kâfirin üzerine hücum idüb her canibden dilâverân hisarın kenârların ve zabt idüb ve koydukları direklerden içerüye atılıb ol mahalde küffâr-ı hâksârı çoğı kılıcdan geçürdiler kâfirin leşleri hisar hendeğinde bedenlere beraber yıkılıb ve göz açdırmayub kâfirin hisarına girdiler ve Rumili beğlerbeğisi Küçük Hasan Ağa ve ümerâ ve 'ayan eyâletiyile yürülüb derûn-ı şehre varınca tabur tabyalarda olan küffârı – **61b** - küffârı kırub ardınca serdâr-ı kâmkâr hazretleri dahi imdâda gelüb beraberce şehre girdiler ve içerüde olan küffârın ekseri tig şimşir ebdâr olub bir sa'at içinde beş binden ziyâde küffârı kılıcdan geçürdiler ve kethüdâ deli Selim Beğ şimşir-i ateş bârân 'uryan idüb kâfirlerin cem'iyetlerine girüb yigirmi otuz kâfirleri helâk itdikten sonra yedi dâne kâfirin ellerini bağlayub huzûr-ı devlete getürdi gâzi Hüseyin Paşa deli Selime tahsin itdikten sonra nice in'âm-ı ihsâna nâ'il oldı bu cenginde ceneral ve Suda kapudanı tutub kâfirleri katli eylediler baki serverler hâli hâlince birer ikişer kâfiri esir tutub huzûr-ı serdâra getürdi befazlullâh-ı te'âlâ lağıma muhtâc olmadan Resmo taşraki kal'a ahz ü zabt eylediler ve nice cebehaneleri ve âlâtı cenk ahz ü zabt olunub lâkin muhasara oldukda imdâda gelân gemilerle cümle kaçırub ve cümle haneleri hazrları varınca alub ve gemileri vâzı' eylediler ol ecilden guzât-ı müslimîn mâl gaiminden mecrûh olduklarına ateş gazri alub bir mikdâr kâfiri girüye kalmış iken ehl-i islâm ânları görüb hücum idüb gemilerden men' idüb içerüye girmeğe ruhsât vormeyüb ahz ü esir eylediler ve kâfirin üzerlerinde bulunan eşyâyı ahz ü zabt ve katli eylediler guzât-ı müslimîn gönülleri bir mikdâr mutmain oldı çünkü ehl-i islâm hisarı aldıktan sonra gemilerine – **62a**- 'azîm havfa düşüb cebehane ile memhûr şaykaların yedeğe alamayub liman ağzında bıragub firâr itmekle mezbûr sefine ahz ü zabt olunub içinde beş yüz kantar

barut ve üç yüz kantar fitl yüz kantar kurşun ve iki binden ziyâde yuvarlak ve vâfir sacma ve sâ'ir mühimmât bulunub bi lütfullâh-ı te'âlâ hisar husûsı için sarf olunan barut ve dahi mühimmât ziyâdesiyle ele geldi nakli olunur ibtidâ muhasarada taşraki hisarına fethin olunca ehl-i islâm yalnız elli nefer gâzi şehid oldu rahmetullâh-ı aleyh ba'dehû 'asker-i islâm kal'a içine girüb ve Resmo haneleri gezüb ve dükkânları açılıb şehir-i Resmo kemâkân ma'mûr olundu ve küffâr gemileri yanaşdırılmamak için liman önüne toblar koyub küffâr-ı hâksârın bakıyyesi içerüdeki hisara kapanmağa durdılar ancak iç kal'a dahi muhasara etmek emr-i sadr-ı a'zam olub ancak iç kal'adan şehre yetmiş kadar tob havâle olunub 'asker-i islâmı gezdirmeyüb ne hâl ise Rumili ve Anadolu 'asker ve yeniçeri meterislendiler ve bu kal'a ile şehrin arası nısf fersâh meydan senk-i terâşide ile mefrûş olub belki hüdâ-yı ferrâş ile ifrâşata üç canibi deryâ ihâta eylemiş garib metin hisar idi kal'adan deryâya nüzül idecek yeri minâre boynundan ziyâde yüksekdir ve kara – **62b** - ve kara canibden burûc-ı sa'ibü'l-'urûc ile muhkem köşe bendleri ve tabyaları meyanında 'alîm idi ol demde serdâr-ı kâmkâr emriyle Hanya tarafından birkaç dâne balyemez toblar getirüb ol tarafda karşı kal'aya kurulub hazır âmâde oldılar bu taraftan küffâr-ı hâksâr kal'adan çıkub bizim toblarımızın olduğu yere nice bin kâfir gelüb toblara hücum eyledikde ehl-i islâm dahi gâfil bulunmayub la'inlere hücum eylediler ol yürüşte yüz elli kâfiri helâk idüb ve bir mikdâr esir idüb la'inler yüz karasıyla gene tabyalara girüb mekrûh ve makhûr ile gidüb firâr eylediler ve yine hisara gelüb oturdular izn-i canib-i birkaç gün muhasara emrinde ihtimâm olunub olunub 'asker-i islâm-ı mansûr meterisler ile deryâdan canibinden varub tahtadan köprüler kurulub ol canibde olan tabyalara varmağa tedbîr itdiler lâkin haber imkanda değil idi 'Osman Paşa kolundan lağıma mübâşeret olunub hisar divarının altı metin kaya olmağla el virmedi bu esnâdan Hanyadan tekrar toblar ve mühimmât lâzım gelüb deryâdan getürmek Musa Paşayı münâsib görüb merhûm Musa Paşa Hanyaya varub lâzım olan mühimmât getürmeğe Hanya canibine gitdi izn-i canib-i iki gün mukaddem Venedikden – **63a** - cebehane ve barut ile memlü altmış toblı bir fırkatun Kandiyeye canibede giderken hemân bizim donanma gemilerimize rast gelüb hücum idüb bir tob

atmağa cesâret etmeyüb donanma-yı hümâyûna teslim olub ve mezkûr firkatunı alub Hanyaya getürdiler küffârları çıkarub habs idüb ve derûnunda olan mühimmâtı ahz ü zabt idüb sefineyi tersânede vâzı' eylediler bu taraftan bâki kalan küffâr gemileri Kandiyeye gitmiş idi bunlar burada dursun bu tarafta guzât-ı müslimîn Resmo muhasara emrinde ikdâm üzerine ihtimâm idüb küffârı hâksâr canibinden birâz itdiler şöyleki kendüleri fermanında oldılar bu taraftan üstâd-ı nukkâbandan Şatırbaşı Mehmed Beğ kal'a kapusuna yakın olan kule-i (silinmiş) garib köşebendi altuna bir lağım tertîb idüb meterise 'asker hazır müheyyâ oldılar ve Şevvâlin beşinci günkü muhasaranın otuz tokuzuncı günü idi barut döşenüb seher vakti mezkûr lağıma fitl vaz' olub ateş virdiler sahve-i kübrâda kulle-i kal'a havaya biran olduğu gibi oldılar bu taraftan guzât-ı müslimîn bir uğurda yürüdiler ol gün ahşama değin hendek ve burc üzerinde bir 'azîm cenk olduki dil ile vasf kâbil değildir ancak fethin müyesser olmadı ertesi gün küffâra gayret gelüb tekrâr gayret idüb burc-ı barodan tekrâr - **63b**- cenge ikdâm gösterdiler serdâr-ı şecâ'at-şi'ar bahâdırân-ı 'askere gayret virüb nevâzişkârlık iderken bir saban kayası gelüb kaza ile başına tokunub kan revân oldu yerine bir mühimmâsân () kolını ta'yin idüb kendü yarasına 'ilâç için bargâhına gitdi 'asker-i islâm ikdâm idüb serdengecdi ve dahi Rumili gâzileri tabya üzerine çıkub bayrak dikildiki ol esnâda sağ kol alaybeğisi şehid olub Üsküb alaybeğisi Kara Mustafa Paşa haber-i meserret ile serdâra geldi ahşam irüşüb mezbûra ihsân-ı firâvân ile burc üzerine sâbit kadim olan gâzilere gönderdi bunları bir vechle def' mümkün olmadı gurub-ı şems vakti bir Arnavud beyaz bayrak diküb sulh ma'nâsına bak bak deyû çağırdı müjde-resân deli gâzi Hüseyin Paşa zişâna vardıkda kethüdâsı deli Selim Beğ gönderüb ve mezbûr dahi Küçük Hüseyin Paşa ve yeniçeri kethüdâsı Mustafa Ağa ile bay-i hisara varub rü'esâ-yı küffâr ile sulh ahvâlini söyleşdi içerüden birkaç müte'ayyin kâfiri çıkub canlarına ve mallarına amannâme virilüb tarafına üçer adam rehn vaz' olunub sabaha dek hisar kapuları açılıb - **64a** - varma gelme oldu sabah divan kurulub kal'anın miftâhı ile bir müte'ayyin kapudân gelüb nâme getürdi mukaddemâ cenkde esir olan kardinal nâm serdârları esirlik halâs ve dahi anlara virmek deyû ve anlar dahi kal'a-i mezkûrları

teslim etmek serdârı hümâyûna ricâ etmişler paşa dahi su'âllerini kabûl idüb esir-i mersûmı azâd idüb köpekleri halâs eylediklerini küffâr-ı hâksâr dilşâd eyledi ve sükkân-ı hisara gitmeğe me'zûn olub murâd idenleri çıkub gitdiler zabîân-ı hisar bir kişi ile Kandiyye irsâl olunub serdâr deli Hüseyin Paşa ve sâ'ir vüzerâ ümerâ içeri girüb her biri Hanyaya nüzûl itdiler ve etrâf-ı hisara yer yarar işçiler ta'yin olunub küffârın bir 'azîm lağımı bulunub içinden seksân kantar barut çıkub ol dahi zabt olundu kal'ada olan toblar ve eslihâ defter ile kabz olundu âlât-ı harb ve silâh bu makûle şeyler âlât-ı niceler ahz ü zabt olundu izn-i canib-i feth-i kebir ve lütf-ı 'Osmanın tarih yazub ve telhîs idüb der 'aliyyede irsâl olundu izn-i canib-i işbû kal'a-i Resmo dört divar içinde kal'a ve varoşu zabt olundıysa ba'zı yıkılan hisarın burûcları müceddeden binâ idüb yıkılan yerleri – **64b** – yerleri ta'mir idüb ve Şevvâlin on beşinde otuz nefer zinde kâfir ve on dâne kapudân ve yigirmi dâne bellü başlular ve on nefer câriyeler ile der-i devlete hediye tarikiyle tertîb olunub ve feth-i nusret Hayrullah 'Ali Ağa dârü's-sultânîyeye gönderildi nakli olunur Resmo kal'anın feth haberi âsîtâne-i sa'adete geldikde üç gün İslâmbul şehrinde ve mahrûse zabtında olan şehre haber virüb üç gün donanması fermân olunub giceler rûy-i deryâda fişenkler atılıb etrâf çırağan itdiler ve dahi emr-i Sultan Mehmed Gâzi Han Resmoda büyük kilisanın biri pâ[di]şâh-ı 'âlempenâh ehl-i islâma câmi' kılınub ve beş pâre karye vakf olundu ve taleb olacak zâhire ve mevâcib ve mühimmât ve cebehane ve âlât kapudân paşa ve beğler bir yerde kışlamak için taraf-ı saltanatdan için meşveret idüb altı aylık mevâcib ve zâhireleri beğ gemileriyle yigirmi üç kıt'a Cezayir ve Tunus ve Trablus furkatunların kumanyası nâvanı kesilüb defterinin sûreti der-i devlete gönderildi ve Şevvâlin yigirmi yedinci günü paşa-yı kâmkâr birkaç kâr-ı güzâr ile mukaddeme meftûh olan – **65a** – Milopotamo nâm hisara varub sipâhi oğlanı bölük ağalarıyla anda muhafazaya ta'yin olındı tob yıkan yerlerini ta'mir ve taraf-ı bahre havâle olan barusuna bir burc ilhâkıyla istihkâmeti tevkîr ve dahi Sağır Mustafa Paşayı İçili sancağına mutasarrıf eyledi sancağı 'askeriyle muhafazasına vaz' olub ertesi gün yine Resmoya geldi der-i devletden iskemlecibaşı gelüb hil'ât-ı fâhire serdâr-ı ekreme getürüb ve dahi ehl-i islâma bu senenin kışlamak için tedbîr

idüb ve dahi muhasara-i Kandiye emr-i fermân-ı hümâyûn getürdi izn-i canib-i Resmo kal'a ba'de'l-feth asker-i islâm serdâr-ı bülend-i makâm ile bu kış şehr-i mezbûrda mukîm olub ve a'yân ve erbâb her biri kâşâhanede sâkin oldılar esnâ-yı ikâmete müşârü'n-ileyh paşa hazretleri kendi sarayı kurbünde nice ebniye-i hayrât ihdâs ve nice kâfiri koyub binalar ta'mir itdirdi cümleden evvel kal'a içinde bir câmi'-i şerif yaptırdı ve bâlâ-yı hisarda olan saray bir 'acâyib saraydır ki döne döne yukarusına çıkulur bir cây-ı ref'i ve garibdir ol saray dahi tecdîd-i ta'mir itdiler ve mukâbelesinde olan kilisa-i 'atik dahi câmi' itdiler – **65b** - ve kurbünde bir medrese ve bir hammam dahi binâ olunub câmi'-i cedidde Zi'l-hiccenin beşinci yevm-i cum'a namazı ezâ[n]-ı Muhammediyye virilüb lâkin bi emrillâh-i te'âlâ ve pay-i 'azîm mütevellî olmağla 'askerlerden bihamd kimesne fevt oldı gurre-i Zi'l-ka'adede taraf-ı şehriyâriden musâhib emir Mehmed gelüb serdâr-ı ekreme vakâra şimşir-i ebdâr ve hil'ât-ı zerrîn tar ve kürk-i samur ile Hasan Paşa ve ve 'Osman Paşaya ve yeniçeri kethüdâsına birer hil'ât-ı fâhire tevkîr ve ihtirâm ile istikbâl olunub beğler beğilere ve ağalara birer hil'âtlar giydirilüb pâdişâha du'alar ve senâlar okudılar ve Kandiye yollarını görmek için serdâr-ı ekrem emir Mehmedi ile alub Zi'l-ka'ade evvelinde Akmaryotı () yolından gitdiler ve yolları gâyet sarb ve dağistân olmağla Akmaryotı derbendine vardıklarında ağırlığı ol karyede koyub gitdiler 'an karib içinde sabah vaktinde Kandiye şehri görindi ve iki sa'at kalarak Dilso () nâm karyeye geldiler küffâr-ı hâksâr haberdâr olub yola toblar koyub hazır eylediler ehl-i islâma atalar ancak küffâr Selvili tarafından guzât-ı müslimîn ol yoldan gelür deyû orasına beklerler idi meğer asker-i islâm başka yoldan geldiler âhirü'l-emr ehl-i islâm hisar tarafına gelüb Taşköpriye vâsıl oldılar ve ehl-i islâm ve paşa ve emir Mehmed bir yüksek tepeye çıkub hisarı temâşa eylediklerin - **66a** - küffâr ehl-i islâmı görüb hisardan bihâd ve hesâb toblar atdı ve dahi taşrada duran küffâr ile hayli cenk idüb hisarda kalan küffâr ehl-i islâmın cengâverliğine hayran oldılar üç dört sa'at kadar cenk idüb andan ehl-i islâm Allah Allah sâdâsıyla küffârın üzerine hücûm idüb 'akıbet-i küffârı hisara yine kaçurdular otuz kırk kâfiri esir ve elli kadar baş alub ve bin mikdârı koyun ahz idüb sâlimen ve ganimen ve selâmet-i şevket ve salâbet ile

dönüb Resmoya geldiler serdâr-ı kâmkâr ol hisarın metânet ve ahvâlin fikr ve mülâhaza eyledi gitdikleri yollarda hayvan ve piyâde birer bir geçmeğe muhtac yerleri çok tob ve mühimmât karadan getürmeğe insan kâbil değildir âhirü'l-emr cümlesi donanma gemilerine muhtâcdır deyüb cevâb virdiler ancak bahardan evvel 'asker ve zâhire ve mühimmât ve iki yüz nefer mikdârı lağımçı ve mi'mâr ve binâ taşıcı irsâl oluna deyû emir Mehmed ile 'arz ve i'lâm olundu ve Kandiye etrâfında vâki' olan ita'at eyleyen karyeler keferesine aman virilüb her birine ikişer üçer lağımçı ta'yin olundu ve gâzi Hüseyin Paşa Resmo ve Kisamo ve Apokorona ve Milopotamo nâm kal'alara meskîl 'asker ve zâhire koyub levâzımatı gördükten sonra kapudanın donanma ile gelecek vakti olmağla kalkub Hanyaya - **66b** - teveccüh itdi ve kapudân Mustafa Paşa zâhire getürmek için Rumili yakasına varub Zi'l-ka'adenin âhirinde altmış firigada ve iki kalyon ve yigirmi şayka ve zâhire ve yüz elli bâgir gemilere koyub Hanya limanına geldi ehl-i islâm işbû mühimmâtı görüb mesrûr oldılar ve Zi'l-hiccenin evvelinde serdâr-ı zafer şî'âr deli gâzi Hüseyin Paşa humma hastalığa mübtelâ olub birâz eyyâmıdan sonra yine bi emrillâh-i te'âlâ sıhhat bulub hastalıktan halâs buldı birkaç kurban kesüb hakka çok şükür eyledi derbeyân-ı şehâdet-i kapudân Musa Paşa bu taraftan kapudân Musa Paşa Hanya limanına vâsıl oldukdan sonra gemilerden zâhire ihrâc iderken hikmet-i hüda kış eyyâmı olmağın 'azîm furtına olub liman ağzında lenger-endâz olan gemilerden beş pâre şayka zâhire ve ekseri adamlar gark ve helâk olub bâkileri dahi demür üzerinde durmak mümkün olmayub ve hâli keyfiyetleri mükedder olmağla Hanya limanına durmak mümkün olmadığından merkûm kapudân paşa donanma ile yelkene kaldırub Mora tarafına teveccüh eyledi ve yol açığında Ağriboz ceziresi önünde bir harbî küffâr kalyonuna rast gelüb sarıldıkda 'asker-i islâm göz açdırmayub küffâra gâlib olacak mahalde bi emrillâh - **67a** - i'l-ve'l-kahâr () mezbûr kapudanın va'desi tamâm olmağın bir kurşun dahi isâbet etmekle şerbet-i şehâdet nûş idüb ve gâm-ı dünyayı ferâmûş eyledi kâfirler fırsat bulmağla nice gâziyandan halâs oldılar bu haber der-i devlete vâsıl oldukda kapudânlık sâbıkan yeniçeri ağası ve defterdâr olan kapucıbaşı Musa Paşaya tevcîh oldı derbeyân-ı firâr-ı deli Marko izn-i canib-i bu taraftan deli

gâzi Hüseyin Paşa Hanyada iken mukaddem nakli olunmuşdiki bir mikdâr vücûdına hastalık zuhûr itmiş sabıkân esir itdiği deli Marko nâm bedîd bir zaman mahbûs olmuş iken ve dahi cebecibaşı bunun üzerine müvekkil olub ancak bir gice fırsat bulub bir kayık ahz idüb birkaç esir ile Kandiyeye firâr eyledi ancak birkaç sa'atden sonra haber alınub Şatır Mustafa Paşa birkaç adam ile ardına gönderilüb gayrı yetmiş bir mikdâr rüzgâr muhâlif gelüb la'ini ilerü yürümüş olduğundan ehl-i islâmı kalyonı iriştirmediler kâfir gelüb Kandiye limanına dâhil olub kurtulub oldu ancak iki üç hüddâmları esir kaldılar izn-i canib-i nakli hedâyân gelen deli gâzi Hüseyin Paşa becanib-i hüdü Venedikler âhir cezire-i Girideye 'ubûr ideli şevketlü pâdişâh 'alemmakdâr - **67b** - hazretlerine hedâyâdan bir nesne göndermemiş idi irsâl-i lâzım gelmekle bu def'a Hanya ve Kismo nahiyelerinde vâki' karyelerin virilân ve geldiği mâlf maktu'udan yigirmi kese guruş ve kendü mâlinden iki kise ve yigirmi yedi kise vefat iden yeniçeri kethüdâsı İbrahim Ağa ve üç kise tobcı başı mülhâkatından cem'an yüz kise guruş irsâl olundu ve on kese dahi sadr-ı a'zama haslarından tahsîl idüb ve teslim kağıd yazub virdirildi ve evvel baharda Kandiye kal'asına toblar ve mühimmât gönderilmek ve mükemmel donanma gelmek gerekdir ve Ahmed Paşa âsitânedan gönderilen zâhire gemilerin birkaç dâne Sakızda kalmışdır deyüb bir 'arz-ı mazhâr yazub der-i devlete irsâl ve haber virdiler izn-i canib-i vekâyi'-i Girid serdâr deli gâzi Hüseyin Paşa Hanya ve Kismo ve Apokorona ve Resmo kal'alarına muhafaza için ta'yin eylediği kul ta'ifesinin ve neferâtının birer mevâcibi ve ikişer aylık zâhiresini virüb sâ'ir 'asker dahi farz tarikiyle zâhire ve harçlık iktizâ idecek kadar virdikde aşağı şehre inüb fasl-ı bahara dek anda mukîm olub Hanyada bostancı başılıktan vezâret virilen Mustafa Paşa - **68a** - muhafazaya koyub Zi'l-hiccenin yigirmi yedinci günü Resmoya teveccüh eyledi sâdis-i Muharremde saraya girüb bir haftadan sonra aşağı şehre inüb ilki bahara dek anda mukîm olub Kandiye tarafına gitmek için cebehane ve mühimmât tedârik üzere iken Muharrem'in yigirmi ikinci günü Haseki Murâd Ağa gelüb der-i devletden getürdüğü mektûbları virdi ve zikr olan kılâ'-i nevâhisinden olan re'ayâ aman ile yerlerine gelüb oturalar ve kâr-ı kisblerine meşgûl ola emr-i pâdişâhdan olub ve Kandiye'den firâr iden keferi fırsat buldukca

beşer onar kâfirler kaçub gelmek olmağla anlara dahi yerlü yerine koyub karar ideler bunlar burada dursun izn-i canib-i çünki mukaddeme tahrîr olunan ki Kandiye muhafaza-i muhasarasına toblar ve donanma lâzım olmağla der-i devletden irsâl olandan kapudân Musa kapudân Ağriboza varub mâh-ı Saferde dâhil oldı ve Hanya muhafazasına ta'yin olan vezir Mustafa Paşa hıdmetinde Şa'ban Efendi nâm kimesneye Girid defterdârlığı virilüb taraf-ı saltanattan feth olunan nâhiyeleri tahrîri sipâriş olundı lâkin deli gâzi Hüseyin bu işe rıza virmeyüb şimdiki vakt bu işi etmeğe mahâl iş henüz tamâm cezireye mâlik olmadık bu iş vakti değıldir zirâ re'âyâyı istimâletle berü canibe ita'at sa'y ideyoruz – **68b** – deyû te'hîr eyledi sonra kapudân tarafından ilhâm virdi tarafından irâmı ne güne haber varmağla Rebîyü'l-evvelin Hanya taşrada olan ba'zı yakında düşen köylerini tahrîr etmeğe izin virildi ve tahrîre başlandı ol nahiyede vâki' firengin müte'allik çiftliklerin sahibleri olmamağla taraf-ı mirîye râcî' olub yazub ve tahrîr olundı nâgâh ol esnâda küffârın altı pâre çekdirmesi Hanya önünde tob irişmez yerde bir karamürsel gemisini ahz û zabt olundı ve deli Selim Kethüdâ Beğ bizim gemilerimiz içinde bulmağla bir cenk-i 'azîm oldu ki vasf olunmaz ve ol kara gemisin alub paşa huzûrına geldi müşârü'n-ileyh paşa dahi deli Kethüdâ Selim Beğ çok ihsân ve in'âm eyledi izn-i canib-i nakli olunurki mâhı Saferin beşinci günü bir elçi geldiki serdâr-ı ekrem haber virdiki Kandiye içinde olan küffârdan Mermeri nâm bir kâfir kapudanı piyâde ve süvâri bir bölük kâfirleri alub ehl-i islâma ita'at ve nâm olan karyelerine varub kâfirlerine gâret idüb nice gazâb iderlerdi ve ba'zı eli ayağı tutan kâfir re'âyâsı zar zor ile şehr-i Kandiye getürürler çünki paşa-yı serdâr bu haberleri işitdikde deli gâzi Selim Beğe dört yüz mikdârı – **69a** - güzîde 'asker koşlub ol semte gönderildi ılgâr ile Saferin yedinci gün Kandiye sahrâsına varub dâhil oldukda küffâr çıkub saf saf durdılar Kandiye hisarından iki yüz kadar tob bir sa'at içinde atılub bu taraftan serdâr ve 'asker bir emin yerde cârî olan derenin öbür tarafına durub karar eylediler dilâverân hendeğe varınca küffâr üzerine at salub hüçüm eylediler sabahdan ahşama değın bir 'azîm cenk olduki dil ile vasıf kâbil değıldir nice kâfirleri girüye sürüb hisarlarına girdikten sonra iki kâfir bahadırları mecrûh idüb yüz on sekiz baş kesüb ve on dört

esir alınub ve Kandiye kal‘asının Kumkapuda karşı çayırdı dört bin kadar koyun ahz ü zabt itdiler ehl-i islâm sâlimen ve ganimen bu ganimetleri alub dönüb Resmoya geldiler nakli ve azîmet-i deli gâzi Hüseyin Paşa be muhasara-yı Kandiye mâh-ı Rebîyü’l-evvelin on yedinci günü Resmo hâricine serdâr-ı kâmkâr bargâhdan çıkub sâ’ir ‘asker-i nusret hazr ve âmâde olub mâh-ı mezbûrun dördüncü günü paşa-yı zîşan yemîn ve yesâr alaylar ile şehrden bargâha gelüb karar eyledi Aksaray sancağına mutasarrıf olan Mehmed Beğ Resmo muhafazasına sancağı ‘askeriyle me’ mûr olub kal‘agîrlik levâzımı için donanma gelmeğe tevakkuf ve irâm eyledi hikâyet olunur ki ol zamanda reb‘ **-69b-** Rebîyü’l-âhirin yigirmi dördünde âsitânedin Konakçı ‘Ali Ağa ile gâzi Hüseyin Paşaya hil‘ât ve sâ’ir me’ mûr olan Girid üzerinde sâ’ir a’yân ve ‘askere iki yüz kadar hil‘ât gönderildi ve ahvâl-i donanma-yı kapudân Musa Paşa-yı sâni mukaddemâ Ağrıboza ba‘zı mühimmât ve levâzıma gördükden sonra ibtidâ Anatoli ‘askerini geçürmek için Sakıza varub Çeşmede olan askeri ve harclıkçıları gemilere almak sadedinde iken küffâr-ı dûzeh firâr gemileri dört etrâfdan hücum üzere olmağla ol yerden kalmayub girüye gene Ağrıboza geldiler cezire-i mezbûrda irişdikde küffârın tokuz pâre furkatını Ağrıbozın limanını muhasara eylediklerin haber alındıkda Ağrıbozda olan Rumili ‘askerinden ve Giride ta’yin olan Kahraman paşa ma’an on beş bin yeniçeriden beş nefer alub ve Cezâ’yir ve Tunus gemilerin dahi limandan çıkarub Giride dönüb ‘asker-i islâm Resmo hâricinde müntazır iken mâh-ı Rebîyü’l-âhirin yigirmi birinci günü tersâne-i ‘âmire gemileri ile gelüb Resmo limanında tobları ihrâc eyleyüb ancak iki yüz kadar lağımcı üstâdı her bir mikdâr mühimmât getirüb bâkisi olan cebehane ve mühimmât ve barut çekdirmelere kaldı yâ’ni Kandiye muhasarası için te’hir lâzım oldu Resmo limanı – **70a** - tenkde olmağla gemilere irâm etmek mecâl olmayub dahi ihtiyâc var iken deryâya açıldılar ve Resmoya dâhil oldukda iki yüz kadar beldâr lağımcı ve birâz mühimmât getirüb ve sâ’ir yeniçeri ‘askeri Sakızda ve Ağrıbozda kaldı çün kapudân paşa hazr eyledi Giride vardıkda serdâr gâzi deli Hüseyin Paşa mezbûr ‘itâb ve azâr etmekle yetmiş pâre firigada alub Rumili ‘askerin Ağrıbozdan kaldırub İnaboliya varub ‘askeri ol mahâlde da’vet ve gemilere almağa sâ’y ve gayret-i himmet eyledi ve mâh-ı mezbûr

yigirmi üçüncü günü der-i devletden irsâl olunan emir Mehmed vâsıl olub matlûb olan ‘asker ve mühimmât ve hazine gönderilmiştir din-i devlete lâyük hizmetler vücûda getirile deyû hatt-ı hümâyûn ve emr-i şerif kıra’at olunub cevâbında şöyle yazmış ânların adam vusûf-ı haddi geçen sene meşhîd ve met‘ûn olanların tımar ağaları ve zu[a]ma ağaları kanûn üzere hallerinde oğullarına virilüb () gelicek iken biri gelmeyüb ‘askerin kıletti ve harclığa müzâyekâsı yazub ‘arz ve i‘lâm eylediler derbeyân-ı vusûl-i ‘asker-i islâm behisar-ı Kandıyeye inhizâm-ı küffâr keferesi kurbünde olan karyelerinin re‘ayâsına fırsatın buldukda - **70b** – zarûrdan ruhbânlara mektûb ve haberler gönderüb fesâd ve dahi ızlâl iderlerdi bu haberleri paşa hazretleri işidüb ve kâfirin ızlâl iden ruhbanlar taşradan kesmek ve fesad-ı ızlâldan men‘ etmek için Hasan Paşa ve ‘Osman Paşa ile müşâvere eyleyüb yanlarında olan ‘asker ile kalkub Kandıye karşusunda dahi konacak bir yerde tedârik idüb dört tarafından gözetmek fikri ma‘kûl görmüşler idi ve üç dört def‘a küffâr ile cenk idüb cümlesine gâlib gelmişlerdi Hüseyin Paşa dahi yeniçeri kethüdâsı ile ol semte varmak için Resmodan geçüb Cemâziye’l-âhirin üçüncü günü evvelki menzile vardıkda vezir-i a‘zamdandan gelân Mahmud Ağa emr-i şerif ve mektûb ile varub mülâkât eyledi ertesi ikinci konakda Hüseyin Paşaya mülâkât olub ‘askerden bin kadar piyâde ve beş yüz atlı ile Kandıye kal‘asına yürüdi bir sa‘atlik yer kaldıkda piyâde ‘askeri ol mahalde alıkoyub atlı ile tob erişür yerde vardıkda Kumkapusu dimekle ma‘rûf kapu semtinde birkaç koyun ve birkaç öküz görilüb sürmek için üç yüz kadar atlı gönderilüb mezbûrun - **71a** – varub çobanlar ile çadıra doğru sürüb zabt eylediler serdâr-ı namdâr bâki dilâverler ile toblar ve meteris yerini görmek için etrâfa gezerken küffâr-ı nabekâr paşanın bile olduğun la‘inler haber alub cebe ve cevş-i müteferrik olub ma‘ân olan beş bölük atluları dört bin kadar piyâde ile çıkub üzerine hücûm eyledikde paşa-yı müşâr güşâ lütf-ı hakla tevekkül ile pâydâr olub iki sa‘at kadar kadar ‘azîm cenk olub bi’l-âhire ‘asker-i muvahhidin mansûr olub küffâr-ı hâksâr makhûr olub firâr itdiler gâziler ardlarından ayrılmayub tâ kâl‘a kapusına varınca kırub ol cenkde iki yüz baş ve elli kadar dil alub bu cenkde paşanın Mahmûd nâm çukadarıyla ve ‘askerden on kadar adam şehid oldı bu muharebeden sonra

Hüseyin Paşa ve ‘Osman Paşa yanlarında olan ‘asker geçüb kal‘a mukâbelesinde bir sa‘atlik yere kondırılıb hisarı taşradan bir mertebe muhasara eylediler ki kapudân giren taşra çıkamazdı ve taşrada olan içerü girmek mümkün değildi ve taşra-i kal‘ada olan koyun ve sığırlar cümlesini ehl-i islâm ahz ü zabt eylediler şöyleki ganem-i lahmından cümlesi gani –71b- gani oldılar ve Kandiye üzerine Hüseyin Paşa başbuğ ta‘yin itdikden sonra Hüseyin Paşa girü Resmoya dönüb yigir[mi] dördüncü gün ordu-yı hümâyûn[a] vâsıl oldu ve mâh-ı Cemâziye’l-âhirin kapudânlık Fâzıl Paşaya virilüb beş bin yeniçeri otuz kıt‘a firigada ile çıkub şehri mezbûr Sakızda vardıkda on firkatun ile cem‘ olunub Anadolu ‘askerini Çeşmeden gemilere alub der-i devletden müceddeden irsâl olan altı pâre firigada müntazır iken ve Giride salmağa hazr iken İnabolı’da batan küffâr gemilerinden altı pâre Malta gemisi ve dört kalyon varılıb mâh-ı Recebin on yedisinde Sakıza geldiklerinde ‘asker-i islâm gemileri dahi ‘ale’s-sehr limanından çıkub cümle küffâr gemilerin kıçlarından tob ile harbe ağaz idüb ahşama değin ‘azîm cenk olub şöyleki dil ile vasf olmaz bi’l-âhire lütf-i hakkıyla zafer bulub küffâr-ı hâksâr münhezim olub deryâyâya çekilüb ‘asker-i islâm sâlîmen Sakız limanına geldiler küffârın bâki gemileri dahi İnabolıdan kalkub ol tarafda dolaşub duru[r]ken kapudân paşa haber alub fikr-i ahsen ve rey-i pesendinde olmağla emr idüb cümle donanma-yı hümâyûnı ile kalkub Giride revâne oldu derbeyân-ı ahvâl-i askerdir Kandiye serdâr gâzi Hüseyin Paşa Resmoya – 72a - ‘avdet ide iki mâh kadar geçmiş var idi ve küffâr-ı nâbekâr her yan ‘asker-i islâma metbi‘ olan karye erâyâsına dâîmen kâsd idüb islâm taraflarına gitmek men‘ idüb hâli olmazlardı ‘asker-i islâm dahi işidüb mukâbil olub ve bu işden devr etmeğe ihtimâm iderlerdi cenk ve harbden aslâ fâriğ olmadılar ve hisardan küffâr çıkdıkda darb-ı şimşir ile hendek dek sürüb baş ve dil almakdan tehyî değil idiler izn-i canib-i bu tarafdandır Mirabela () Kasteli nâm mevzi‘ re‘ayâsı ‘isyân idüb Habib Ağa darb-ı şimşir ile önüne gelüb bir mikdâr cenk eyledikten sonra dileyüb rey aldılar ve orasına müceddeden bir mikdâr ‘asker gözetmek koyub ve anlara ziyâde tenbîh idüb eğer bir dahi hareket iderler cümlesini kılıcdan geçirecek deyû ‘ahd ve ikrâr eyledi ve bu haberleri serdâr-ı nâmdâra ma‘lûm oldukda tevakkuf etmeyüb ve Şa‘banın beşinci

güni Kandıyeye ‘azîmet idüb ve Rumili beğlerbeğisi Küçük Hasan Paşa menziline nüzûl eyledi derbeyân-ı cenk-i ‘Arab Sinan Beğ ve Şahin Ağa bu esnâda kal‘a küffârı ıztıraba düşüb serdâr bi’z-zat geldi tedbîr nedir deyû bir yere geldiler henüz Venedikden imdâda gelân mu‘teber nâm kapudânları vâfir lâf urub serhoş oldukdan sonra - **72b** – Marko nâm bir kâfir bahadır lâf-ı güzâf urub ben çıkub sabah müslimanları böyle şöyle iderim deyû Kandıyede olan kâfirleriyle bahs idüb itdiler ki senki bahadırsın taşra çık müslimanlardan bir baş veya bir dil götürürsün bizler sana kul oluruz sen müslimanı bilmezsin lâkin bundan sonra sen dahi görürsün çünkü sabah ‘ilm-i nûrıyla yezdân münevver olub derhâl bir bâgire ol lâ‘in süvâr olub Rumili gâzilerin dest beste getürmek ‘ahdı var imiş birkaç beğ ona benzer köpekler alub ‘ale’s-sabah Rum bahadırların üzerine vardılar bu tarafdán Rumili bahadır dilâverleri haberdâr olub anda hazr olan süvâr ve piyâde hücûm eylediler bu tarafdán ol serfirâz gâzi seyyid Hüseyin Paşa rahmetullâh-ı ‘aleyh kavazla ve ba‘zı yanında bulunan hademeleri ol tarafa revân olub hademelerinden ol kâfirin cemiyetlerine hücûm idince bir kâfiri katl idüb ve bir dâne esîr idüb döndi bu tarafdán iki leşker cenk iderlerken gördiler ki küffâr tarafdán dimüre gark olmuş ve bir kâfir çıkub mü‘mîn ‘askere mukâbil durdı na‘ra idüb ehl-i islâma hücûm etmek kasıd meğer müşârü’n-ileyh paşa kethüdâlarından deli Selim Beğ nâm bir bahadır dilâver paşa ile beraber gelüb birkaç kâfirin canı cehennem çukurına gönderüb – **73a** - ve gene paşa ile cenkden taşra çıkub güzât-ı müslimîn cengin iderken ol kâfirin ahvâlini görüb haber kararı olmayub hemân ol nebze cansitanî alub ol mel‘ûnun olduğı yerde geldi ve ol la‘ine darb-ı şidded oldıkim vasıf olunmaz lâkin lâ‘in giydüğü dimür cebe cevşenden zarar iriştirmedi ol demde sipâh zümresinden ‘Arab Sinan bir dilâverki bölük çavuşı ol dahi irüşüb la‘ine bir darb urdı ol dahi te‘sir itmeyicek hemân kâfir-i lâ‘in-i bîdin süvâr olduğı atından murdâr ellerini uzadub bazu kuvvetiyle kafalarından kabub zor eyledi ikisinde atlarından ayrıldılar mel‘ûn meydanda ‘Arab Sinan el üzerine alub yere atmak hazr iken hemân ol gâzi şahbaz kethüdâ Selim Beğ kâfirin elinden silkinüb kâfirden uzakca oldukda irişüb bir gürz urub ‘Arab Sinanı elinden yere düşdi Sinan ‘Arab dahi yerinden kalkub kâfirin üzerine sarıldı Deli

Selim ona kıyâs sarılıb lâkin kâfir vücûd virmeyüb cenk etmeğe başladılar kâfir bu dilâverin hareketlerini görüb iki taraftan hüçûm etmişlerdi kâfir gene Sinan ‘Araba hüçûm idecek Sinan el virmeyüb girüye çekildi ol demde Deli Selim irişüb cenge başladılar ancak kâfir kuvvetli - **73b** – olmağla Selim kethüdâ altına alub helâk etmekte iken deli Selim gâzi belinden olan şimşir ‘abdâr ‘uryân idüb kâfirin karnına sablayub arkasından çıkdı oldukda Sinan ‘Arab irüşüb kâfirin başını vücûdından cüdâ eyledi andan iki serverler ol kâfirin kellesini alub beraberce huzûr-ı vezire getürdiler ikisi vezirin in‘amından mâlik oldılar meğer böğle da‘va iden ve dilâverlik ile ‘asker-i islâma hüçûm iden () iden murdârın başı imiş ba‘dehû bir uğurdan küffâr ‘askeri ol iki dilâverin üzerine hamle eylediklerini serdâr-ı ‘alem tâb gördükde kararı kalmayub bi’z-zât kendüsi hüçûm etmekle gürûh-ı mekrûh bozulub hisar hendeğine dek kırub girü sürdiler serdâr-ı ‘alem bi’z-zât Sinan cansitân ile yine dört kâfiri dileyüb ahşam dahi irişmiş idi ki tarafından döndiler ‘Arab Sinan Çavuş dilâver kesdiği kâfirin silâhından ve giydiği cebe ve cevşenden hayli kıymet eşyası var idi paşa hazretleri at ile esvâbını ‘Arab ile Şahine ihsân eyledi izn-i canib-i Şa‘banın sekizinde haber geldiki Şa‘banın on tokuzunda serdâr gâzi Hüseyin ve Yavaşcı ‘Ali Ağa – **74a** - ile Yerabetre semtinde lağımlar eşildüb kuşluk vaktinde küffâr üzerine atub içinde bulunan küffâr helâk oldılar ol sa‘at yeniçeri seğirdüb lağım atılan tabyanın içine girüb meteris almışlardı ol gün canib-i küffârdan mezbûr tabya önünde meterise toğru bir lağım atılıb ertesi Rumili kolundan dahi iki lağım ve Anadolu kolundan bir lağım atılıb Cemâziye’l-âhirin yedinci gününe dek Rumili kolundan bir lağım ve Anadolu kolundan bir lağım atdı lâkin bîfazlullah-ı te‘âlâ hiçbiri ‘asker-i islâma zarar etmedi izn-i canib-i zikr-i ahvâl-i donanma bu taraftan donanma-yı hümâyûn irsâl olunub boğazda vardıklarında vâkı’an küffâr-ı hâksâr kalyonları boğazda lenger-endâz olub güzergâhı sed etmeğin çıkarmayub boğaz içinde mahsûr oldılar zarûri karadan ba‘zı mühimmât götürüb taşradan beğlik gemileri ile Giride gönderildi Cemâziye’l-âhirin sekizinci günü beylik gemileri Hanya kal‘asına varub kapudandan mektûb iletdiler ki küffâr boğazı sed eyledi dahi donanma gemileri boğazdan çıkmak bir vechle mümkün değil binâ’en-aleyh birâz

eşyâ ber mûcib-i defter dört yüz yetmiş lağımcı gönderilmek üzere dir deyû yazmış bu ahvâlden ‘asker-i islâm elimizde olup müstecîr – 74b - kaldılar ve beylik gemilere bir kurı söz ile gelüb zâhire ve mühimmâtdan nesne getürmeyüb ehl-i islâm bizlere zâhire ve mühimmât gelüb sevinüb duru[r]ken serdâr-ı ekrem donanma-yı hümâyûna haber virüb taşraya mühimmât ve zâhire çıkarub emr eyledi gemiler kapudân olanlara serdâra haber eylediki bizim gemilerimizde ancak üç günlük idâre idecek kadar vardır sizlerden talep idecek iken sizler bizden talep idersiniz heb bu işleri kapudân paşanın tertîbleridir deyû haber virdiler der ‘akab girü cümle gemileri Rumili ve Anadolu kenârına gidüb nevbetle zâhire Girid üzerine getürürlerdi lâkin ihmâl ve tekâsül itdikleri mukarrerdir deyû ve bu ahvâl-i keyfiyeti gâzi Hüseyin Paşa ma‘lûm olduğu gibi der‘akab sadr-ı a‘azam ve şeyhü’l-islâma ‘arz ve i‘lâm idüb her birine şekevî oldı ve bu ahvâl-i keyfiyeti âsitânede işidüb ki Girid olan guzât-ı müslimîn aklıkdan helâk olur kapudân paşanın terettüble deyû herkes Girid seferine gelmeğe havf idüb seferden men‘ oldılar izn-i canib-i feth-i tabya-yı Kandiye küffârın her bâr zâhir ve imdâdı gelüb taraf-ı islâmdan imdâdı kesilüb gelmez olduğun meterislere ve hisara -75a – varub girmiş iken hisardan ve meterislerinden çıkmağa başladılar bizlere imdâd ve zâhire gelmez deyû biz burasına açılığundan helâk oluruz deyû guzât-ı müslimîne bir so’uk düşdi ‘asker hisardan çıkmağa başladı lâkin serdâr-ı ekrem guzât-ı müslimîne enva‘ istimâlet ile ‘askeri girü çevirüb ve gayret ve hamiyete getürür idi Rumili ve Anadolu meterisleri önünde üç kal‘a misâl tabyalar içi sacma toblar ve cenkcileri ile mâl-a-mâl olmağla hendek adam yaklaştırmazlardı Rumili tarafından olan lağımlar bozılıb mâh-ı Cemâziye’l-âhirin nısfında ahşam namazından sonra Anadolu kolundan bir lağım yetişüb küffâr üzerine atılıb ol sa‘at serdâr Hüseyin gâzi paşa tevâbi‘iyle ve ol kolda olan yeniçeri ve Anadolu ‘askeriyle tabyaya hücum idüb beş sa‘at kadar cenk-i ‘azîm olup küffâr bîhad humbaralar ve sacma toblar atub bi’l-âhere gâziler yürüyüb nısfü’l-leyle dek döğüşerek hâh nâ hâh tabyalara girüb içinde olan küffârı kırub sağ kalanlarını hisar-ı hendeğe dökdiler taşrada olan altı ‘aded şayka tobları ki on altışar vukıyye atar gülle ve beş yüz tüfenk ve yüzden mütecâviz humbara ve barut-ı kebiri ve sâ’ir âlât-ı harb

ve ser nigûn bayrakları ve tablı haneleri alınub üç ‘aded kal’a misâl tabyaları – **75b** – zabt olundu ve içinde olan kâfiri helâk idüb içinde ezân-ı Muhammedî okundu ve ertesi gece Rumili tarafından yürüdüân lağım dahi tabyaya varmağla nısfü’l-leylde ateş virülüb tabyalarda olan küffârı basdırdı ol mahalde dahi iki sa‘at kadar ‘azîm cenk olub bi’l-âhire ‘asker-i islâm gâlib ve keferi mağlûb olub hendeğe firâr itdiler gâziler tabyalara girüb içinde bulunan küffârın ekserini kırdılar ol tabyalarda altı ‘aded tob ve beş yüzden mütecâviz tüfenk ve âlât-ı harb ve tablı ve bayraklar alınub tabyaların cümlesini ahz ü zabt ve tasarrufa girdiler bundan sonra meterisler yalı açılıb hendek kenârında görünmeğe başladılar zıkr-i guzât-ı müslimîn Kandiye hisarına hücum eylediği beyândır çünkü meterislere birkaç yerden sürilüb hendek kenârına varıldı ve hendeğe delikler açılıb ‘asker-i islâm hendeği zabtına ihtimâm itdiler hisar divarına sıçan yolları açılıb uğrın kapudân birkaç def’a küffâr-ı lâ’in guzât-ı müslimîn üzerine hücum eyledikde küffârı tabyalardan tüfenk endâzlar uğratmayub nicesini hendekde katli idüb hendeği zabt itdiler bundan sonra kal’a divarı ardından lağımla temelden geçüb sıçan yolları altında lağımlar idüb birkaç def’a atdılar kimi boşa ve kimi hendekde bulunan gâzileri basdırdı berü tarafından dahi – **76a** - kal’a divarına altı lağım Anadolu kolundan dört lağım Rumili kolundan yürüdüüb her biri atıldıkda kal’a divârı rahnedâr olub gedikler açılıb ‘asker mabeyninde müşâvere olunub gediklerden içerü bu denlü had ve hazırı yok küffâr cemi‘iyeti içine yürüyüş eylemek nüfûs-ı ‘asker-i islâmı ateş-i tehlikeye ilkâ etmektir deyû ma‘kûl görmediler zirâ Kandiye içinde cenkci kâfiri çok olub ve şehrin evlerinden her bir evden bir kâfir çıksa otuz binden mütecâviz olduğundan gayri günbegün imdâd eksik değil deyû guzât-ı müslimîn ittifâk olundığı açılan gediklere çıkub zabt ideler ve divâr üzerinde meterislenüb durmak kâ’il oldukdan toblar ile içerü dökilüb meterisiyle hisara girile pes sabah vaktinde iki kolundan zıkr olunan yedeklere hücum olunub yürüdüklerinde küffâr var kuvvetin pazuya götürüb ol mahâllerde yetmiş seksân vukıyye atar humbara ve havanlar ile tarafından zincirli güllerle yağdırub envâ‘ ateşbâzlıklar eylediler öyleyin zamanına değin şöyle bir ‘azîm cenk oldığı dil ile vasf olunmaz guzât-ı müslimîn küffârın ateşbâzlıklarına

bakmayub semendâr misâl -76b – deryâyı ateşe can atub yedek () başlarında meterislenüb turdılar ve içerüye kurşun yağdırub yedeklerin meterisleri zabt olundu ve dahi ‘asker-i islâm sürûr olub ve kuvvet gelüb melâ‘in-i küffâr tahta hendekler ile yedek altuna lağım idüb öyleyin zamanı yedek meterisleyân guzât altından ateş itdikde birkaç mü’min şehid olub asker ol mahalde hendek içine girdiler bu muharebe-i ‘azîmde küffâr tarafından bihad kâfir katli olundu bu cenkde elli kadar bahadır mü’min şehid olundu rahmetullâh-ı ‘aleyh ve kati çok adam mecrûh oldu izn-i canib-i ol demde açılan küffârın rahneleri ardına yapmağa mukayyed olub berü canibden tekrâr yedekler altuna lağım yürüdüb atdıkları gibi yedek başlarının zaptına dahi ittifâk ile guzât-ı müslimîn meşgûl olub gecenin yarusunda Anadolu kolundan lağım atıub küffârın lağımalarını basdırub ‘umûmen Anadolu ‘askeri ve yeniçeri ‘askeri hücum idüb yedek eylediklerin yerine vardılar mahâll-i mezbûrda dahi gecenin yarusından kuşluk zamanına değin bir ‘azîm cenk olduki vâsfi kâbil değildir. – 77a- küffâr-ı hâksâr üslûb-ı sâbık üzere ateşler yağdırub gâziler meterisler almışlar iken girü yedeklerin tarafına tahtadan olan bendler ile lağım çatub tobrak ile basdırub ateş itdiklerinde düşman-ı bîdin hazır baş olub gâziler ürküb girü hendeğe indiler ammâ bu cenkde kati çok kâfir helâk olundu tekrar kâfirler gayret idüb sabahdan mukaddem hücum itdiklerinde düşman yine hazır baş bulunmağla vâfir cenk oldu ertesi gün öyleyin vaktinde Rumili kolundan açılmış yedekler altından tekrar lağım ateşlenüb atıldıkda Rumili gâzileri seğirdüb yedek meterislendiler Anadolu dahi imdâda seğirdüb sabahdan ‘asra dek şöyle cenk olduki sacma tobları ve gülleleri ve humbaralar kal‘adan baran gibi yağardı yine gâziler girüye dönmeyüb meterislerinden karar idüb âzim cengi eylediler küffâr-ı haksâr hile ile tekrâr iki tarafından müsennâ lağım peydâ idüb atdıklarında üzerinde bulunan ehl-i islâm çoğı şehid olub ve sağ kalanlar dahi hendeğe düşdiler bu cenkde şehid olan ehl-i islâm yine iki kat ziyâde mord oldu ancak yine guzât-ı müslimîn gayret idüb hendekden ayrılmayub yedek – 77b – başlarına varub ve sıçan yolları yürütmeğe meşgûl olub orasına dahi zabt olundu derbeyân-ı ameden-i imdâd küffâra gelân beyân ider izn-i canib-i ‘asker-i islâm zikr olunan cenk günü ahşam karib

oldukda ak tabya tarafından küffâr-ı bîdin başına çıkub sizinle sözimiz var tob ve tüfenk atılmasun şimden sonra hisar rızâmızla virürüz deyû tarafından serd ü sürûr olub yarın adam çıkarub iki tarafından sabaha dek cenk olmaya yarınki gün sulh vardır deyû içerüden haber virilüb ahşamdan gâziler cenginden fâriğ oldılar ve mesrûren sabaha değin müntazır oldılar ol gece Venedikden on yedi çekdirme ve sekiz pâre kalyon imdâdı gelüb ve nice gemiler zâhir doglusu geldiğinden ve bundan ma‘âdâ Malta ve Düka ve Papa gemileri ve yigirmi bir çekdirme imdâda gelüb kal‘a limanına demürleyüb karar eylediler bu tarafdân kâfir-i melâ‘in bu ahvâli keyfiyet imdâdı görüb girü kuvvetlenüb sözlerinden durmayub döndiler gene ol cenge başladılar bundan sonra asker-i islâm kelâle gelüb elleri ve ayakları soğdı zirâ ekseri şehid ve çoğu mecrûh olan ‘askerin güzîdesi ve cenk liyâkati olmayub – 78a – ve bir tarafdân dahi ne ‘asker imdâda gelür ne zâhire gelüb hemân gâzi Hüseyin Paşanın gayretle ve gayret-i islâmiyenin kuvvetiyle hâlâ can baş ile cenk iderlerdi çünki küffârın imdâdı gördilerse gönülleri mahzûn olub hakdân imdâd ve nusret-i ilâhiden taleb itdiler zirâ yürüş etmek için kuvvetleri kalmayub kane ki kal‘a-i Kandiye feth ide ol dem içinde meterislerde bulunan guzât-ı müslimîn el kaldırub bâri-i te‘aliden nusret ve kuvvet taleb eylediler izn-i canib-i bundan mukaddem beşer olmayan cenk ü cidâl ü harb ü kıttâllerde ikdâm ve ihtimâm eyledikleri serdâr-ı ekremin Hasan Paşa tedbirleriyle tergîb ve tahrîz berakâtıyladır ve ‘asker-i islâm dâdan yarar dilâverân kârzârları din-i mübîn üzerine sıdkla sarf-ı can eyledikleri sebebi ile zuhûra gelmişdi ve paşa hazretleri bunlara donanma bugün yarın gelür deyû emniyye-i mevhûm ile fevke’l-kudre bu mertebe çalışub can basarlıkda dakika fevt olunmadı ama () donanma haber yarın gelüb imdâd ve zâhire ve [u]lûfeden kat‘i ümîd itdiklerinden ziyâde mahzûn olub ve ol aralıkda Venedikden imdâdları geldiki dahi bir mahzûn-ı ‘azîm olub guzâtın şemle sevk ve talepleri () – 78b- () da yüz tutub tabi‘atlarına fütur geldi eğerçi bir muktezâ gayret-i sebt yine gösterüb tabyalardan ve meterisler tob ve tüfenk yağdırub birkaç gün baş göstermeden ve hendekden çıkmazdân düşman men‘ itdiler lâkin küffâr kuvvetlenmeğle birkaç def‘a ikdâm idüb her gün tob ve tüfenk ve humbaralar yağdırub ve Rumili tarafına yedi lağım ve

Anatoli tarafına on bir lağım atmış idüb bu kadar nüfus şehâdet şerbeti nûş eylediler lâkin guzât-ı müslimîn ateşbâzı ider iken yine ümmet-i Muhammed gayret idüb nice ‘azîm cenkler eylediler cendki sabah olub yine Rumili tarafına yine beş lağım ve yine Anatoli tarafına yedi lağım ateşlenüb müstevfî yedekler açıldı lâkin yürüyüş mümkün değildi ve zabt eylemek liyâkatleri yoğdı ve nice bin kâfirler ol meterisler havâle olub nice çalıştılar ise bir kâm hâsıl eylemediler yine şehre hasretlik ile girüb oturdılar ve bı kazıyye ale’t-tafsîl serdâr-ı kâmkâr Hüseyin Paşanın mektûbundan mahûd ve vak‘alarda hazır olan bî‘arz merdân kâr-ı güzârdan ve mesmu‘dur lâkin kavâhide şâyi‘ olan budur ki sonra zarûret hâl sebebiyle serdârdan ba‘zı mertebe ruhsat ile kethüdâsı Veli Ağanın () ve fesâdı ahvâl-i tevkîf hizmet ve betûh-ı () maslahata sebep oldı dirlerdi izn-i canib-i - **79a** – bundan akdem mâh-ı Recebde hatt-ı hümâyûn ve kılıc ve kaftan varub meterisde iken alay-ı ‘azîm ile istikbâl olunub ve tabyalara iletüb hendeke zabt olunduğı yere ‘arz eylediler bu def‘ada yine yazılıb ‘asker ve zâhire ve donanma lâzım olduğına ve guzât-ı müslimîn zâhireden müzâyekası olub ve me’külâtdan zerre kadar olmadığından her husûsdan yana ziyâde zarûretler olmağla der-i devlete ‘arz ve i‘lâm olunub der‘akab irsâl olundu izn-i canib-i bu esnâda hisardan müfsidler re‘âyâyı fesâda çıkub iskomas () nâm bir kehsâr sa‘ibü’l-mürûrdan vâki‘ nevâhinin re‘âyâsı serkeşlikle ağaz itdikde bir bölük başı ‘askeriyle gönderilüb nizâmiye getürdiler ve ol tarafda olan Garasını () ve Ayvasıl ve Kisamu ve sâ’ir nevâhinin re‘âyâları kabûl-i zimmet ve ita‘ât etmişlerdi Kandiyeden haber virüb ve anları iclâl idüb fesâda gönderilân papasları ehl-i islâm bunları bulub her bir nâhiyede getürüb asdılar derbeyân-ı katli kapudân paşa ‘Ammâr zâde vechi budurki Giridde serdâr olan gâzi Hüseyin Paşadan feryâd nâm[e]ler gelüb guzât-ı müslimîn her me’külâtdan ve her mühimmâtdan gâyet müzâyekâsı olub açlıktan tâb ve takati kalmadı ve zâhire ve mevâcib ve imdâd lâzım olduğundan pâdişâha i‘lâm eylediler deyû ve donanma gemileri ise de – **79b** - boğazda küffâr gemileri sed râh etmeleriyle mahsûr olub taşra çıkarmayub nice müdded anda kaldılar âsitâne tarafından mü’ekkid ve emr-i ‘aliyye gönderilüb kapudân taşra çıkmak a‘dâ-yı din ile mukâbil olmak teklif

olundukça tahvik-i müş'ir cevâb ile infi'âl ve Giride imdâd irişdirmekte ve tekâssür ve emr ve gazâda ihmâl eyledi sadr-ı a'zam dahi gördiki küffâr-ı hâksâr havfiyle bu kadar eyyâm donanma-yı hümâyûn mahsûr kalub bir işe yaramadı kapudanın katlini tahlis idüb kapucılar kethüdâsı gönderilüb 'Ammârzâde katli ve Boğaz hisarı muhafazasında olan ve Yanuk Ahmed Paşa kapudân nasb olundu bu esnâda boğazı sed iden küffâr gemilerinden küffârın sandallar ile çıkub Acaabâdda letâfet ile meşhûr olan Suda sultanurlar idi Eleb () karyesi ve sâ'ir karye ahâlisi suyun içine bîhad sulanmaz ilkâ ve teslim etmeleriyle ol sudan içen () bir ishâl ve mevt deriğ ile kırılmışlardır deyû bu esnâda âsitânedен vukû' bulan sadr-ı a'zam katli ve Sultan İbrahim halkı takribiyle bi'l-külli esbâb-ı sefer terk olunub ve sulh-i Şa'banda Girid ceziresinde serdâr olan gâzi Hüseyin Paşadan mektûblar ile adamlar gelüb Kandiye yürüş idüb lağım ile açılan rahnelerden içerüye hücum eylediklerinde dahi lağımlar atub sekiz çorbacı ve bir kaç - **80a**- bin adam şühedâya mülhâk olub gâziler darb-ı destle bir iki kuleyi zabt idüb içerü şehre koyulmak sadedinde iken canib-i bahrdan sâbıkda zıkr olunduğı vech üzere vâfir gemiler ile kâfirin imdâdı gelüb Kandiye limanına dâhil olmağla ve kal'ada olan küffâr hazırın bî hesâb oldukları hasebiyle guzât-ı müslimîn yalnız muhafazaya tevakkuf itdiklerin cümle ahvâl-i keyfiyeti 'arz ve i'lâm idüb ve donanma ve 'âsker ve zâhire ve her ne lâzım olan mühimmât iktizâ olduğı ve talep eyledikleri 'azîm senâlar ve niyazlar 'arz idüb menzil ile adamlar göndermişler izn-i canib-i Şa'banın yigirmi birinci hamsin günü Okmeydanında du'a tenbîh olunub sadr-ı a'zam Girid canibine lâzım âlât-ı imdâd ve 'asker ve mühimmât tedârikine iştigal gösterdi derbeyân-ı serdâr-ı gâzi hacı Hüseyin Paşadan Ebû Sa'id Efendiye bir mektûb gelüb mazmûnında vezir-i sâbık Ahmed Paşadan imdâda mal ve leşker irsâl ve zâhire ve donanma husûsunda mevâ'id-i 'arkubiyeyi müştemil mektûblar gelüb hiç birinin aslı çıkmayub 'asker-i islâm cezire-i Giride aç ve dahi 'uryan leyl ü nehâr küffâr-ı hâksârın ateş muharebesiyle suzân kalub kemâl-i zarûretle imdâda muhtâc oldukların deriğ tarafa küffârdan yenice lağımlar atilub kulelere zafer buldukların ve yine hendeke döndüklerini ve bi'l-âhire içerü yevm-i vaktinde küffârın imdâdı gelmeğle başlayub

def'atle cem'an kırk beş pâre – **80b** - () misâl sefine iki cenkci küffâr ve zâhire ve mühimmât ve âlât-ı harb gelüb Kandiye limanına vâsıl ve cümlesi kal'a içine dâhil olub yine 'asker-i islâm mütevekkilân 'ale'llâh-i te'âlâ vürûd-ı imdâd ümidiyle cenkden el çekmeyüb derûn-ı hendekde mukîm ve şeb-i rûz cenk ü kittâl müdâvim olduklarını i'lâm eylemiş deyû kelâm hatm olundu çünkü bu kelâm sadr-ı a'zam define dilerse cümle ümmet-i Muhammed din-i mübîn uğrına gerek leşker ve gerek mühimmât ve sefinelere hazr olub Girid sefine hazr olmağa başlandı bunlar hazr olmakda olsunlar derbeyân-ı derbeyân-ı cenk-i Tuzla der Girid çünkü 'asker-i islâm beyân-ı sâbıka üzere Kandiyeden el çekdiler küffâr donanması Sudaya gelüb taşra beş bin kadar kâfir dökdiler Hanya muhafazasında olan Mustafa Paşa dahi mevcû[d] bulunan 'asker ile Tuzlaya varub mukâtele ve muhârebe vâki' mukâtele ve muharebe vâki' oldukda ahşama iki sa'at kalarak cenk eylediler andan ahşam olub ayrıldılar çünkü sabah olub yine cenge başladılar yine dört sa'at kadar cenk idüb bi'l-âhire 'avn-i hakla guzât gâlib olub ol cenkde iki yüz baş kesilüb serdâr-ı zafer şî'âra feth haberi irsâl olundu izn-i canib-i Ramazan âhirinde Kandiye etrâfına baran ve berk nâzil olub ki nice küffâr-ı hâksâr helâk olundu ve bayramın hisarı gâyet ile düşvâr nice () dere var iken deryâya varınca mümetted idi mâr misâl () - **81a** – hisarı ihâta etmiş idi baran nüzûl itdikde meterisler dolub âlât-ı meteris ekseriyâ ol derede kaldı zarûrî dobları çeküb hıyâmında irâm itdiler ve Hanya kurbünde İsfâkiye nâm nâhiye ki küffâr zamanında dahi halkı muti' olmayub mekânları darb ve dağistan olduğundan ehl-i islâma bir mikdâr zahmet ve 'alel virdiler ol demde on çorbacı ile Rumili kethüdâsı Kuduz 'Ali Ağa İsfâkâ hisarına varub ol demde 'asileri yine dağa firâr idüb 'Ali Ağa ol tarafda bir mikdâr köyi yerlerini zabt idüb ve re'ayâsı karin ve 'avf ve ağmaz oldular lâkin hisarı yer ile yeksân eylediler 'Ali Ağa geldiği vakte serdâr-ı ekrem hacı gâzi Hüseyin Paşa mezbûr 'Ali Ağaya çok ikrâm eyledi ol tarafını feth ve zabt eylediği gâyet mesrûr oldu gâzilere çok bakışler ihsân olunub bu kıssa dahi bunda tamâm olundu işbû kıssa yukaruki cüzden sehv olduğundan izn-i canib-i zikr-i ahvâl-i muhasara ve vâsıf-ı Kandiye çün 'asker-i islâm Kandiyeye vâsıl oldu meteris zamanı olmamağla kal'a

karşusuna konulub mühimmât-ı lâzıme görölmek için karar itdiler küffâr-ı hâksâr ile müte‘addiden cenkler olunub sipâhiler ağası İznikî Bekirzâde ‘Ali Ağa şehid olub yerini Habib Ağaya virildi ve Kandiye hisarı bir metin kal‘a – **81b** – olub üç dört seneden beri küffâr tedârik görüb külli i‘timâd idecek mertebe-i istihkâm virdiler lağımlarından gayrı kundağa batmış müheyâyâ sekiz yüz pâre kadar tobları on iki bin firenk cengâver soltat ve bunları ma‘âdâ yüz bin kadar yerli cengâver kâfiri var muhasarasına akl-ı mertebe kırk dâne balyemez tob lâzımdır valla on beş pâre tob ile bu kal‘a mübâşeret münâsib değıldir izn-i canib-i zikr olunan toblar ve sâliye () etmeğe cebeyi ve sâ‘ir mühimmât gelmeyince meterise girilmez deyû a‘yân ve ‘asker müşâvere idüb vâki‘ ve bu hâli der-i devlete ‘arz ü mahzâr itdiler Rumili beğler beğisi Hasan Paşa sâbıkân ta‘yin olundığı semtinde baş ve buğ olub kal‘ayı taşradan muhasara eylemekle içerüden küffâr çıkmağa kâdir değıl idi ve Hüseyin Paşa girü Resmoya rücû‘ eyledi Zi‘l-ka‘adenin on beşinci günü pâdişâh tarafından mataracılar ile gönderilân hatt-ı hümâyûnki istimâlet ve tenbîh ve te‘kidi mutazammın idi vâsıl oldu izn-i canib-i zikr olunan mevâcib ve zehâir kış içinde beylik gemileri ile gelmek mühimdir ve sekiz yüz lağımcı ve üç yüz tobcı ve Sakıza gelen Mısır kolı Giride vâsıl olmak – **82a** – lâzımdır deyû ‘arz olundu izn-i canib-i sene bin ellisinde mâh-ı Muharremin on yedinci gününde küffâr-ı hâksâr donanması Sakız tarafında Absara () nâm cezire limanına altı yedi kıt‘a keşişî dâhil oldukda biemrillâh-i te‘âlâ bir kuru rüzgâr furtına zuhûr idüb on sekiz kıt‘a firigadası ve sekiz kalyonı batub içinde olan küffâr ekseri boğılmışdır deyû Sakıza muhafazasında olan Monla Efendi ve vâlisi olan Süleyman Paşa der-i devlete küffârın bu hasârâtı ahvali i‘lâm eylediler ve patrona kapudanı olan Armani kâfir dahi bahre gark oldu izn-i canib-i bu tarafda Girid ceziresinde Habib Ağa Kandiye hisarı yokladıktan sonra orduya serdâr-ı ekreme getürdi paşa dahi hemân ol gün yine yüz elli atlu gelüb yüzden ziyâde kâfirin kellesini ve yetmiş kadar esir alub der‘akab İstiya tarafına gönderüb ol tarafını muhasara eylesün Habib Ağa dahi paşa hazretlerinin emriyle ol tarafa revâne oldu izn-i canib-i nakli olunur ki Muharremin on tokuzuncı günü âsitânedan Haseki Ahmed Ağa gelüb Kandiye’nin istihkâm ile mevsûf-ı ebniyye-i garbiyesin görmek

murâd idicek yerleri temâşâh eyledi serdâr gâzi ile kal'a hendekine dek varub – **82b** – ol yerleri gözden gezdirdi Kandiyenin burûc-ı baroları seyr idüb hayran kaldı şöyle bir kal'adır ki yedi kıralda bir dahi nâzırı yokdur bunları yunka taşlar yüksek külli minâre benzer burûc baroları karşı karşıya olmuştur nice toblar içine vâzı' dahi olunmuştur şöyle bir metin kal'adırki dil ile vasf kâbil değildir ve bu gelen Haseki Ahmed Ağa evvelinden gâzi Hüseyin Paşanın hazinedârı idi aslında dahi köle cinsi idi kâfirden firâr idüb ve birkaç hizmetkârı dahi azdırub ehl-i islâma getürmüşdi izn-i canib-i Muharrem'in yigirmi dördünde küffâr tekrâr 'akd-i mesâff idüb beş binden ziyâde süvârî ve piyâde taşra çıkdıklarından köprü başında hazır olan dilâverân bir uğurdan hücum ve dilirâne cenk itdiler bu taraftan Bıyıklı Mustafa Paşa yüz mikdârı piyâde ve süvâr ile yetişüb on sa'at içinde kâfirlerin cem'iyetini bozub girüye döndiler köpride bihâd kâfirin atı balçığa yatub guzât-ı müslimîn irişüb kesdiler andan biri sağ kurtulmadı çoğu katli olundu ehl-i islâm birkaç dâne şehid olundu izn-i canib-i ameden-i elçi-i ceneral mukaddemâ Korfus sahrasında Leftere nâm karye kurbünde – **83a** – ceneral oğlu on bir kapudân ile esir olmuş idi bu def'a papası serdârı gâziye elçi gönderüb 'arz-ı istikâmet ve dürlü beşkeşler irsâl idüb ve itdüğü cenk ve harblerde ve mecbûr idüğüne makdûret idüb gâzi Hüseyin Paşadan özür dileyüb oğlunun halâsını ricâ ve gûne gûne 'ubûdiyyet ve temellükler ile niyâz ve ve temennâ gösterüb elçi paşanın ayağı bûs eyledi ancak paşa-yı müşârü'n-ileyh elçinin cevâbını kabûl etmeyüb hediyesiyle girüye gönderdi ve dahi küffâra 'ibret için Rum ili Anadolu 'askeri ve sipâhi ve yeniçeri saf saf alaylar kurub elçiye gösterdi ve gördüğün söylemek için şehreye gönderildi izn-i canib-i Saferin altıncı günü tekrar cenk olub nice kâfirleri katli olunduktan sonra ol gün Üsküdar alaybeğisi Süleyman Beğ ve hüddâm serdârı ile küçük burca hücum eylediler ol yürüşte alaybeğisi ve gözci 'Ali Ağa ki her birisi bir bahâdır-ı hemtâdır şehid oldılar küffârdan dahi vâfir kâfirler katli olundu Saferin on üçüncü günü divân olub ve a'yân ve 'asker huzûr-ı serdâra gelüb meşveret olundu ve donanma-yı hümâyûn gelmeğe bir mikdâr sabır ve te'essür eylediler izn-i canib-i istilâ-yı küffâr be hisar-ı Meranible () deniz tarafında olmağla deli Selim Beğ – **83b** – ol tarafta nasb idüb bi'avnillâh-i te'âlâ ol

hisarı zabt idüb ve nice kâfirleri katli eyledi ve feth olan Meranible hisarı muhafazasına bir mikdâr yeniçeri ve tobcı ve cebehaneyle Yavaşçı ‘Ali Ağa ile ol hisara karar kılındı bir gece ‘ale’l-gafle birkaç çekdirme ile binden mütecâviz kâfir varub guzât hüçüm idüb bir gün bir gece tobla ve tüfenk ile ‘azîm cenk eylediler ve muharebenin içinde olan gâziler orduya imdâd için haber gönderüb makâm-ı serdâra geldikde haber virdikde serdâr-ı ekrem dahi kethüdâsı Selim beğ deli gâziyi ta‘yin ve () mutasarrıfı Toğancı Hüseyin Paşayı ve Kuduz ‘Ali Ağayı yemîn ve yesâr alay beğler ile imdâda göndirüb mezbûrlar otuz bir sa‘at yolu on iki sa‘at içinde irişdiler ve hisâr kurbüne gâziler olduğu yerde geldiler çünkü cenk-i gâziler gelen gâzileri görünce can bedenlerine yeniden can gelmiş kadar haz idüb zirâ kâfirin cem‘ ol tarafda gelmişdi ehl-i islâm gâyet zebûn olmuşdı zirâ üç gün üç gece cenk idüb nice çorbacılar ve ‘asker şehid olmuşdı ve mezbûr hisarı kâfire virecek halde durmuşlar ol demde Yavaşçı ‘Ali Ağa taşra çıkmış küffâr imdâdına – **84a** – varan ‘askere koşu çıkub cenk eylediler deryâdan altı pâre çekdirme ve üç dâne firkatun yanaşub tob ve tüfenk sabahdan ahşama dek çalışub cenk itdiler müfit olmadı döndiler gitdiler işbû mu‘arekede birkaç Arnavud keferesi İslâma geldi izn-i canib-i Saferin yigirmi üçüncü günü girü ‘azîm cenk olub ertesi gün ayrılıb iki taraftan irâm olundu izn-i canib-i bu tarafda Hanya muhafazasına me‘mûr olan Murâd Ağa ‘azl olub kethüdâlık ile Kara Çavuş yerine Giride geçen Hamza Ağaya yerine tevcîh olunub kethüdâlık Muslihiddin damadı Bosnevi Mahmûd Ağaya virilmiş idi Murâd Ağa serdâr-ı zafer-şi‘âra gelüb muhasara ahvâlin meşveret eyledi ve evvel baharda mübâşeret ve ma‘kûl görilüb Murâd Ağa âsitâne-i sa‘adete gitmeğe icâzet virildi ve Haseki Murâd Ağa dahi ma‘ân revâne oldu ve Rebîyü’l-evvel ibtidâsından makarr-ı hıyam olan menzilden birâz mesâfe darü’l-karar eyledi derbeyân-ı tedbîr-i muhasaraya nice şürü‘ itdiler zikri ve beyân olunur muhasara-yı Kandiye sâbıkân ‘asker-i islâm Giride Kandiye hisarı hâricinde kışlayub kara tarafını bi’l-külliyeye zabt ü rabta ve kabza ü teshir ve tasarrufa almışlardı ve mukaddemâ nakl olan altı tobdan gayrı ver kuvveti pazuya getirüb – **84b** – sa‘ab ve dağistan olan Zamasya () yokuşu didikleri dağdan on pâre balyemez tob dahi aşırub orduya getürdiler ve kal‘agîrlık mühimmâtı

mümkün mertebe âmâde kılınub meterise girmeğe donanma-yı mezkûrı gelmeğe durdılar ki mevâcib zâhire ve lağımıcı ve lağımıcı ve tobcu gelüb imdâd eyleye bu esnâda kal‘adan diller ahz idüb söyletdikde donanmamız boğazda girüb Türkün donanmasını taşra çıkarmayacaktır deyû haber virmeğe ‘asker-i islâm müte’ellim olub yas makâmında iken Rebîyü’l-evvelin nisfında kal‘adan birkaç dil alınub haber virdiler ki donanma menhûsları Sakızın kurbünde furtınaya rast gelüb on altı çekdirme ve iki mauna ve sekiz firkatun gark ve içinde olan küffâr helâk oldu birkaç günden sonra Sakız dizdârından dahi işbû ahvâlin haberini bir mektûba yazub serdâr-ı ekrem gâzi Hüseyin Paşaya bildirdi ve bizim donanmamız birkaç günde Giride gelmekte olduğundan haberi irsâl eyledi bu taraftan guzât-ı müslimîn işbû mektûb haberleri işidüb gâyet mesrûr olub ve donanmamız bugün yarın gelir diyüb meterise girilüb ümidinde oldılar zirâ Rebîyü’l-evvelinde bir iki hatt-ı hümâyûn ile kapucılar varub vakti ile donanma – **85a** – çıkarmağa va‘ad buyrulmuşdı ve Giride lâzım olan mühimmât ve iki alay beği ile ocakdan Hüseyin Ağa gönderilüb geçen sene Rumili [u]lufeleri ve cebehaneleri ve zâhireleri gelmeyüb Anadolu ‘askerinin Çeşmede gemileri yatmağa ve kul ta’ifesinin üç aylık ‘ulu[fe]leri ve zâhireleri virilmeyüb ‘asker meterise girmek bu zikr olan mühimmâtın vusûlüne mevkûfdur deyû ‘arz olunmuşdı ve yeniçeri kethüdâsı Kara Mustafa da Giridden gelüb ol dahi bu ahvâli bildirmişlerdi lâkin bu sâlde dahi mühimmât ve levâzımın vusûlü ve maslâhâtın husûli müyesser mümkün olmadı ancak ‘Ali Ağa hacı gâzi Hüseyin Paşa gemisi ile İnaboliya vardıkda Ahmed Paşa anda gelmişdi bulunub kolun bir kast mevâcibi virilmek ve bir aylık çukası ile girüb Girid ceziresine irsâl idüb ulaşırdı zâhire kısmından nesne nakli mümkün olmayub çünkü küffâr İslâmbuldan donanma gelmeyince meterise girmezler deyû haber aldıkda harekete gelüb günden güne hendekden taşra tabur tabyalar dahi yabmağa sa‘y ü gûşişler idüb yabdırdılar bir iki def‘a cenkler idüb nice başlar ve diller alınub galebe müyesser oldu ve müşâvere olunub Kandiye hisarı şarkisinde ve mukâbilinde Latarata () nâm mahalde kal‘aya karşusunda bir depe üzerine birkaç pâre tob kurulub donanma gelince kal‘ayı ve limanı döğmek – **85b** - ma‘kûl görülmeğe Rebîyü’l-âhirin günü iki kıt‘a balyemez

tob ve altı kalyonla ile mahâll-i mezbûrî ve limanı ve kıllâları ve şehrin içerüsü döğölmekle mübâşeret olundu ve küffâr-ı hâksâr bundan sonra kapulardan çıkmaz oldu lâkin var kuvvetin pazuya götürüb yedi sekiz kadar tobu döndürüb ehl-i islâm canibine atılmağla cenge ikdâm gösterdi ‘asker-i islâm küffârın tob ve tüfengine ve humbarasına bakmayub tobları kurdılar ve çadırlar dahi mukaddeme kurılan mahalden kaldırılıb kal‘anın tob altında cevânib-i erba‘asını ihâtâ eylediler lâkin zâhire kısmı aslâ bulunmaz oldu ve libas makûlesinden ‘askerde bir nesne kalmadı ve ba‘zılar nebatât ve a‘şâb köki devşirüb yerlerdi ve küffârdan diller alınub keyfiyet-i tedbirleri su‘âl olundukda henüz bilenlerdiler ki Venedik donanması boğazda varub kapatmışlardır bir kayık geçmek ihtimâli yokdur bütün cezirede olan Türk yol yakında me’yûs olub güçsüzler deyû şâyi‘ olduğun haber virdiler bundan ma‘âdâ her gün deryâdan küffâra gelen imdâdı ‘asker görüb za‘if-i kalb hâsıl etmişler idi serdâr gâzi Resmodan tekrar üç tob dahi götürüb ‘askere istimâlet virdi ve nice mevâ‘id-i ‘arkubiye ile bunların ‘arkına gidüb donanma geldiği takdirde meterise – **86a** – girmeğe cümlesini kâ’il eyledi ve geldiği takdirce hazır gerek deyüb toblar kuracak münâsib yer görüb Rumili ve Anatoli ‘askerine birer koldan yer ta‘yin idüb sıçan yolları kazdırub birer tâbi‘ye vaz‘ olundu izn-i canib-i hüçûm-ı küffâr bir hisâr-ı Selviyeye bundan akdem feth ve teshîr olunan hisar-ı Selviki Milopotamu nâhiyesine tabî‘ demekle meşhûrdır alınub içine ‘asker konulmuş idi kâhbe Kandiye küffârı dest-i dirâzlık iderdi baş çekdirmesi beş yüz kâfir ile gelüb sardıkda muhafızları Resmoda ve etrâfda bulunub hemân içinde olan on yedi sipâhi kalmışdı on birin şehid idüb bulduklarını alub firâr etmişler idi bu esnâda girü hüçûm etmekle Silifke sancağı beği Küçük Mustafa Paşa Mısır ‘askeri ile Rebîyü’l-âhirin evvelinde imdâda gönderdi küffârın Malta gemileri ile ‘ale’l-gafl çıkub nısfü’l-leylde havan tobları ile hisarı muhasara etmişler idi paşa dahi irişüb hisara meşgûl olub tob ve tüfenk ile ref‘-i a‘dayı ahenk eyledi ertesi gün sabah vaktinde hisardan çıkub beş yüz adam ile küffâr üzerine hüçûm idecek mukâvemetekâdir olmayub küffârın gemilerine firâr eylediler ve deryâ kenârına durub tekrâr cenge durub tarafından kıttal-i ‘azîm oldu serdâr gâziler Kürd Mehmed Ağa ol mahalde imdâda irişüb cünd-i müslimîn kuvvet bulub

Malta kapudanına İsmâ'îl alaybeğisi 'Ali Ağa bir kurşun urub can () – **86b** – cehenneme teslim eyledi anı görüb küffâr bozulub perişân oldılar sekiz baş ve beş dil alınub bir mikdâr mecrûh olub ve gemilerine girüb kaçdılar izn-i canib-i Rebîyü'l-âhirin on birinci günü fermân-ı serdâr-ı kâmkâr ile Küçük Hasan Paşa Rumili 'askeri ile meterise girüb serdâr dahi bi'z-zât pişgâh-ı kal'ada ittiba'ı ile girüb Anadolu 'askeriyle Bıyıklı Mustafa Paşanın sağına serdârlığı ile meterise kondı ve Mahmûd Paşa ak tabya muhasarasına ta'yin olunub üç koldan tobları hisara havâle eylediler yevmen fe yevmen meterisler yürüyüb hendek kenârına yakın müstahkem tabyalar var idi ki yemîn yesâr serdâra düşmüş idi bunlardan ziyâde ak tabyadırki hisar manendi Mahmûd Paşa ile 'azabların beği Mahmûd Beğ sürüb hendeke irişdiler lâkin bunları geçüb hisara varmak hayli 'asir idi izn-i canib-i ez hurûc-ı küffâr-ı hisar ve inhizâm ve firâr eylediğini beyân iderler Rebîyü'l-âhirin yigirmi altıncı günü ve gecenin yarusunda küffâr-ı hâksâr üç bin kadar piyâde ve tüfenk-endâz idüb ve sekiz yüz atlu Anadolu koluna çıkub tabyada karaollar gördükde serdâr-ı ekreme haber virdiler fi'l-hâl paşa-yı kâmkâr tevâbi' ile ve yeniçeri ve kethüdâsı Selim gâziyle seğirdüb ardınca paşalar irişüb leşker-i küffâr-ı nâbekâr tamâm taşra çıkub içerüde olanların birkaç bin dahi barolar üzerinde durub sacma toblar hazır ve müheyyâ eylediler – **87a** – bes küffâr yürüş idüb serdâr olduğu tabya üzerine gelüb gece karanlukda iki sa'at kadar 'azîm cenk olub sabah vaktinde mabeyni fark olacak kadar zaman-ı 'asker-i islâm ittifakla bir yerden hücûm idicek küffâr-ı hâksâr dönüb firâr eylediler iki 'asker hendek içine düşüb ve eyledikleri tabyaların içine girüb anda dahi firâr idemeyüb birkaç burûc-ı barodan tob ve tüfenk atılmayub ancak cenk etmeden ve nesneye kâdir ve dermânları olmayub küffâr-ı hâksâr naçâr olub hendeke dökilüb guzât-ı müslimîn hendeke varınca bir iki yüz kâfirin kılıcdan geçirüb kellelerin aldılar mahâll-i mu'arekede hendekli yer olmağla atlu küffâr dahi firâr itdiklerinde kimisi tökezlenüb atın zabt idemeyüb kendi düşüb ve kimini yetişüb tutdılar iki yüzden mütecâviz atları alınub zinde sahibleri ile getürdiler ve hendeke başlarında vâki' tabyalara konılan tobları çevilinüb tabyada olan bayrakları ve âlâtları bi'l-küllîye ahz olundı bunlardan kaçub içerüye düşen küffârın ekseri mecrûh olub

hikmet ehli bu makûle ve bu cenk-i âzimden iki adam mecrûh oldu izn-i canib-i zikr-i ahvâl-i meteris ve muhasara bu def'adan sonra hisar-ı muhkem muhasara olunub liman mukâbelesinde Lazarate () didikleri mahalde konılan toblar gelen küffâr gemilerini menc' idüb liman ağzından girmeğe kâdir olmadıkları ecilden limanın öte canibi divârını delüb yevmen fe yevmen kalyonlar ile kendülere gelen imdâd-ı zâhireyi içerüye alurlardı ol ecilde küffâr – **87b** – giddikce kuvvetlenüb sıçan yolları ve tob meterisleri mukâbelesinde hendek evvelinde birkaç tabyalar ve meterisler kazmağa başlayub harekete olmağla paşalar ve ağalar ve a'yân asker müşâvere idüb donanma yakında gelir ümidi ile meterise girilmek münâsibdir deyû ittifâk olunmağla Cemâziye'l-evvelinin yigirmi günü Rumili beğler beğisi Küçük Hasan Paşa 'askeriyle ve yeniçeri 'askerin nisfi ile bir koldan ve berüden dahi arpalık-ı Karahisar sancağına mutasarrıf olan meşhûr zaman-ı dilâverân Bıyıklı Mustafa Paşa ve Niğdeli mutasarrıf olan Torbalı Mehmed Paşa ve yeniçeri kethüdâsı Rıf'at Beğ ve kethüdâ ve yeniçeri nisfi ile bir koldan tâyin olunub ve bundan mukaddem deli gâzi Hüseyin Paşanın deli gâzi Selim Beğ ve Anadolu 'askeriyle liman mukâbelesinde vâzi' olunan kalanborna toblar dahi ol mahalden kalkub kal'anın burûc ve baroları havâlesinde vâzi' olunub mahâll-i mezbûra dahi bervech-i arpalık Kankırı sancağına mutasarrıf Toğancı Hasan Paşa ile sâbıkân Edirne valisi Çerkes 'Osman Paşa birkaç sancak ve bir mikdâr 'asker ile ta'yin olunub serdâr gâzi Hacı Hüseyin Paşa ile sâbıkân Edirne valisi Çerkes 'Osman Paşa birkaç sancak ve bir mikdâr 'asker ile ta'yin olunub serdâr gâzi Hacı Hüseyin Paşa dahi tevâbi'yle Rumili ve Anadolu 'askeri arasında meterise girüb çadırlarında ancak yeniçeri kaldı ve altı balyemez tob Rumiline ve altı tob Anadolu koluna virilüb kal'a muhkem döğülmeğe başladı – **88a** – lâkin kal'anın etrafında hendekden taşra küffâr tabyalar idüb her birünün önünü hendek ve altını ikişer üçer lağım eylediler ki 'asker-i islâm yürüdükde lağım atub kal'aya geçmeyeler beş tabya aramağa lağımcılar tedârikine muhtâc olub kal'ayı ve tabyaları meterisler ile tasavvur itdirüb sûretini der-i devlete irsâl ve vâki' olan hâzine ve cebehane ve zâhire ve sâ'ir mühimmât defterin virdikde donanma ile gelür deyû 'askere kuvvet-i kalb hâsıl olub der'akab Kozbeğisi dahi ol haberle varmağın

‘asker var kuvvetin pazûya getirüb ikdâm-ı tâm ile gün begün meterise sürüb hendeke içine karar eylediler izn-i canib-i hurûc-ı küffâr ve kâr zâr tabya-ı mezkûrda Cemâziye’l-evvelin ikisinde küffâr ve piyâde ve süvâr sabah vaktinde Rumili koluna çıkub cenge ağâz eyledikde serdâr-ı kâmkâr yetişüb iki sa‘at kadar ‘azîm cenk olub ehl-i islâm hücûm ve ikdâm idüb küffârın yüzün döndürdiler firâr idüb tabyalara varınca guzât-ı müslimîn arkalarından ayrılmayub şöyle kırdılar ki her bir gâzi üç dört kâfirleri helâk eyledi işbû cenkde üç gâziye ecel irişüb şehâdet şerbeti nûş eyledi rahmetullâh-ı ‘aleyh ve esnâ-yı cenkde gâzi hacı Hüseyin Paşa nice kâfirlerin canlarını derecât-ı cehenneme irsâl eyledikde bahâdırın çenesine iki kurşun isâbet idüb biri bir taraftan girüb canib-i âherden çıkub gitdi ve birisi dahi vücudın içinde kaldı lâkin paşa-yı ‘asker-i islâma gayri korku gelmesün – **88b** – deyû bir destmâl ile çenesin sarub cenk ber taraf olunca guzât-ı müslimîne gayret idüb girü meterisleri girüb gâzilere istimâlet virüb gezerdi ba‘dehû dönüb kendü meterisine gelüb yarasına merhem ve ‘ilâç tedbirin itdi izn-i canib-i zikr-i lağımhâ tabya meterisler sürilüb hendeke yakın oldukda Anadolu kolu tabyaya yakın vardıkda bir canibinden dahi lağım yürütmeğe gayret olunub serdâr-ı ekremın şatırbaşı Mehmed Beğ ‘Acem ferzendi olub çok geşt ü güzâr olub ve memâlik-i ‘Acemde nice nice dilâverlik cenklere rast gelüb ve dahi lağımcılık san‘atı tahassül idüb ol vaktde ziyâde mâhir ve kâmil üstâd olmağla yanına adamlar koşulub meterisler önünde tabyaya lağımlar eşildüb kuşluk vaktinde küffâr üzerine atub içinde bulunan küffâr helâk oldılar ol sa‘at yeniçeri ‘askeri seğirdüb lağım atılan tabyanın içine girüb meteris almışlardı ol gün canib-i küffârdan mezbûr tabya önünde meterise doğru bir lağım atılab ertesi gün Rumili kolundan dahi iki lağım ve Anadolu tarafından bir lağım atılab Cemâziye’l-âhirin yedinci gününe değin Rumili kolundan yedi lağım ve Anadolu koluna bir lağım atdı lâkin bi fazlullâh-ı te‘âlâ hiç biri ‘asker-i islâma zarar itmedi nakli ve hikâyet iderler bin elli sekiz Recebinde cülûs-ı hümâyûn in‘âmı gelüb İnabolıdan - **89a** – Hanyaya cümlesini getürdükde guzât-ı müslimîne tevzine varınca taksîm olundu serdâr-ı ekrem gâzi Hüseyin Paşa Resmo hâricinde su kenârında bir câmi‘ ve bir zâviye binâ idüb letâfetinden bezli bedel oldı ve nice kendü ‘âleminden mülkhâneler

ve dükkânlar ve bînihâye tarlalar vakıf idüb sâhibü'l-hayrât sâhibü'l-mülk oldu ol esnâda bir bölük sipâhilerin Habib Ağaya koşub İstiya kal'ası fethine gönderdi ve Silâhdâr Ağası olan Yavaşça 'Ali Ağayı kara tarafında muhafazasına ta'yin itdiler bu taraftan Hüseyin Paşa Resmodan Şevvâlin beşinde kalkub hisara nâzır seybe üzerine nüzül idüb mâl-a-mâl dergâh-ı asker zafer penâh ile ol makâma gelüb karar eyledi bakıyye-i 'asker mevsim-i rebî'inde ordu-yı hümâyûn hizmetine yetişmek şartla evtân-ı me'lûfelerine gitmeğe ruhsat virildi ol kış anda 'ayş ü 'işret itdiler lâkin hengâm-ı şitâ da kaht ü gâlâ-yı müşetted olub cezireye mahsûs üç kaya () didikleri üç vukıyye Osmanî dakik üç gurûşa bey' olundu mukaddemâ İnabolıdan Hanyaya nakli ve zâhire getürmüşlerdi karadan dahi Kandiye muhafazasında bulunan guzât-ı müslimîne kâmkârın bargâhına gelüb müşâvereden sonra atına binüb menziline gider iken kal'adan bir tob gelüb paşa-yı müşâr – **89b** – müşârü'n-ileyh ayakların parmakların makas gibü kesüb hâlini tabah eyledi havâs ve hizmetkârlar çadırına getürüb üç gece gâyet zahmetler çeküb nâbî takati kesildi ve havalar bulutlu olmağla mu'alece mukayyed olmayub bi'l-âhire merhûm oldu rahmetullâh-ı te'âlâ bu taraftan Rumili eyâleti Bıyıklı Mustafa Paşaya tevcîh olundu bu esnâda içerüden birkaç yüz nefer Hırvat ve soltat küffârın çıkub serdâra geldiler ve şeref-i islâm ile ekser müşerref oldılar paşa dahi mezbûrlara bîhad in'âm ve ihsân idüb yüz nefere bir kapudân başbuğ ta'yin olundu Torbalı Mehmed Paşa bunların üzerine ta'yin olunub ve hizmetlerine ve lâzımlarına me'mûr olub her birinin isti'dâdın göre[u]lûfe ve tımar virildi her bâr hisara varub küffâr ile canı gönülden cenk iderlerdi mezbûr Mehmed Paşa küffâr tabyasına mukâbil bir tabya binâ itdirüb esnâ-yı cenkde mecrûh olub ve şehâdet şerbetini nûş idüb şehid oldu rahmetullâh-ı 'aleyh rahmeten izn-i canib-i vekâyi'-i Girid sene bin elli altısında 'asker-i islâm eğerçi meterisden çıkmışlar idi lâkin yine Kandiye havâlisine tabyalardan ve cenk ü kıttâlden leyl ü nehâr hâli olmazlardı âhirü'l-emr gurre-i Muharremde küffârın bir gemisi gelüb kal'anın öte canibine - **90a** - yanaşdı ahşam oldukda tüfenkler atilub 'azîm şenlikler itdiler ve sabaha dek nâkıs tabller çalındı adamlar ta'yin olundu ve bir yarar dil ahz olundukda mezbûr gemi Venedikden gelüb müjde haber getürdiki

mukaddemâ Efranca ve İspanya mabeyn idi hâlâ barışub musâlâha itdiler ve anlardan ziyâdesiyle imdâd alınub mu‘accelen gönderilmek üzeredir ve bu şenlikler onunçündür deyû haberi virdi câsus dahi gönderilmişdi ol dahi bu haberi getürdi izn-i canib-i Muharrem’in beşinci günü Rumili ve Anadolu beğleri ve zu‘âmâ ve erbâb ve tımar ağaları serdâra gelüb üç senedir ki bu cezirede mahbûs gibi kaldık bize imdâd yok küffârın imdâdı günbegün gelür bize senin gibi adam gelmez eğer bu def‘a küffârın imdâdlar gelürse hâl mükedder olur deyû serdâra çok şikâyetler eylediler paşa dahi bunlara istimâlet virüb ahvâli tafsilan ‘arz olunmuşdur yine pâdişâhımıza ‘arz-ı hâl idelim deyû def‘-i meclis eyledi iki eyâlet kolundan üçer adam ocakdan dahi iki adam gönderilüb ağızdan dahi bu mefhûmı sipariş itdiler ki bize imdâd gelmediğinden gayri bin üç yüzden mütecâviz yeniçeri kaldırdılar firâr idenin dahi nihâyeti yokdur murâdınız eğer din-i devlete hizmet ve ‘arz-ı saltanatı sıyânet ise cümle ‘asker gelüb ittifâkıyla – **90b** – sa’y olunmaz ise iş görülmez cüz‘î imdâd ile Kandiye gibi şehir-i kal’a alınmaz bunda olan gâzi süleymânların durmağa takatleri gayri cenge etmede kalmadı bir tarafından cenk-i düşmanla ve bir taraftan açlık deyû ‘arz eylediler yeniçeri ve sipâh ta’ifesi ‘atiyye-i sultânî gelüb cebeci ve tobcu ve ‘arabacıya gelmeyüb hemân Rumili beğlerbeğisi Küçük Hasan Paşanın mâlinden virildi ve girüde olan ‘askerin defteri taleb olunmağla ağaları ma‘rifetle tahrîr ve irsâl olundu izn-i canib-i Muharrem’in evvelinde Kandiye altında cenk esnâsında sekbanbaşı şehid oldu rahmetullâh-ı ‘aleyh Muharrem’in sekizinde Venedikden sulhnâme ile bir adamı gelüb kelâmında mal olmamağla men‘ olundu izn-i canib-i Rebîyü’l-âhirinin Giridden serdâr deli gâzi Hüseyin Paşanın ‘arz ve mektûbları gelüb Kandiye’nin tafsili ahvâlini ve anda olan guzâtın zarûretinde müzâyeka ve melâleti i‘lâm itdiği cümle’nin ma‘lûmı oldu ve kapudân paşa dahi yüz kıt‘a sefine tedârik etmek üzere kavlı etmişlerdi vezir-i a‘zam hâlâ seksandan gayri dutamadım didikde kapudân paşanın yüzden eksik sefine ile deryâyâ çıkmam gemi gönderirseniz Allah mübârek – **91a** – etsün deyü niza‘ olunmuş idi Rebîyü’l-evvelin yigirmisinde müfti ve kuzât ‘asker kapusuna meşveret için da‘vet olunmuşlar imiş ve ol gece yeniçeriler silâhlarıyla ortalarında yatmak tenbîh olundu ve vükelâ-yı devlet mabeyninde mahfî

münâfesât ve nifâka mebni hareket ve fetret ‘alâimi eksik değil idi izn-i canib-i habs-ı balyoz-ı Venedik bin elli tokuz Rebîyü’l-âhirin on altısında Venedik balyozı Rumili hisarına gönderilan habs olundı müverrihi mübeyyin tafsili idüb dirki firennden müsliman bir nev mühendis kapudân ba‘zı ta’amlı sebiyle müterreddid idi dedikleri Venedik kralı tarafından Ananaya () geldüğünü hasb idüb hafiyeten vekilü’s-saltanata canibine i‘lâm itdikde ‘ale’l-gafl çavuşlar gönderilüb balyozının baştahtaları ma‘fihâ mühürleyüb tercümânlar tercüme itdirilüb ma‘lûm-ı vezir oldukdan sonra müfti efendiye gönderilüb balyoza şöyle yazmışki benim dostum bu ana dek güzel tedbir idüb donanma-yı islâmın havfına güzel ba‘is olmuşsunuz deyû bu hizmetin mevki‘i bulmuşdır biz dahi bu ana dek yetmiş pâre sefine-i harbiyye hazr idüb – **91b** - ve iki bölük idüb bir bölük Cezâirlünün güzergâhına ve bir bölük Tunus ve Mağrib gemilerin mahâll-i yerlerine irsâl idüb anların yolların bağlamak sarf ve himmet itmişsüz hâlâ birkaç gemi hazırladık ve bir kaçını dahi tedârike meşgulüz imdi gerekdir ki sen dahi anda tekayyüd idüb sultanlar yâhûd musâhiblerine yâhûd sergârde olan metin adamlarına bildirüb anlardan ne cevâb virecekler bizlere bildiresin deyû kalan gemiler bir mikdâr girüye durub ve mikdârını hazr idüb İslâmbuldan boğazlarda gönderdiler zirâ kış ile ol tarafda odurmak sefineler zebûn ve zarar görmek muhâldir bu tarafdand şeyhü’l-islâm balyoza böyle haberler virdikde itdi devletlü efendim bendeniz dahi devletimiz yazub bizlere ne cevâb gelürse bizler dahi bu kıyâs iş görerüz ancak vücûda gelen rüşvet ve maslâhat oldur ki bu zamana değin her ne kadar hazine gerek ‘askere ve gerek sefinelere ve gayri levâzıma olan bu cevâbın vusûli buldukda cümlesini makbûlümüzdir Mustafa Efendi bu cevâbı işitdikde göreyim seni dostum demişdir ve bundan mukaddem Cezâ’ir ve Tunus ve Magrib taraflarına irsâl olan sefineler ve Cezâ’ir dayılarına haber irsâl olunub bir mikdâr sabr olsun balyozun cevabı şöyle – **92a** – karar virildi eğerki cevâblar sahih olmazsa sizler dahi hazr olun gerek karada ve gerek bahrda adam ve sefine rast gelürseniz cümlesini zabt ve ahz idesiz pâdişâh-ı ‘âlem penâh hazretlerinin emr-i şerifinin irâdesiyle deyû bir dahi te’sîr etmek lâzımdır deyû mektûblar irsâl olundı ve mersûm Venedikin balyozı habs virilüb ve her nesi varsa

miriye kabz ve zabt olundu ve tercümânları dahi boğulub deryâyâ atıldı izn-i canib-i gâzili kapudân ve Yanık Ahmed Paşa bâdonanma-yı hümâyûn der Akdeniz Venedik kâfirinin bu hilesi çünkü ma'lûm oldu seri'an donanmanın ihrâcına ihtimâm olunub müceddeden donanma için bostancıbaşı 'acemi oğlanından üç bin nefer kapuya çıkarılıb sefinelere vâzı' olunub Rebîyü'l-âhirin on beşinde filandıra asıldıkim nevrûzdan kırk gün geçmişti ve divanda leşkere 'ulûfeleri verilüb kapudân paşaya hil'ât giydirilüb Rebîyü'l-âhirin on sekizinci ve Nisanın yigirmi birinci yevm-i sebt altı kıt'a mauna ve altmış beş kıt'a firigada cümlesi yetmiş bir kıt'a harbîye-i sefine ile kapudân paşa tersâne-i 'âmireden kalkub mû'tad üzere şenlik iderek Saray burnuna yanaşub Yalı köşkünde huzûr-ı hümâyûnda kürk giyüb ol gün yedi – 92b – kule önünde lenger-endâz olub çünkü sabah olub zağarcıbaşı donanma ağası olub kapudân paşa cümle memâlik-i emlâk ahz ü i'tâ olan 'akâretin vakıf idüb cümle hazır olan gerek donanma kapudânlarına huzûrlarına ve gerek me'mûr olan beyt ağalarına büyüğe çocuğa varınca vasiyyet idüb ve kelâmatlarıyla câri olub ki ey ey ümerâ-yı donanma ben fakir bu din-i mübîn uğruna can virmeğe Giride 'azîmet itmişim ve kâfire ve din düşmana karşı giderim mevtden havf iden yerine adam göndersün canını pek seven sağlığın isteyen bana refik ve beraberce gelmesün zirâ bundan kaldıktan sonra hiçbir dahi taşra çıkamam şöyleki sulanmağa bile bir yerde yanaşmam herkes peksimatlar ve levâzımları istediği kadar kumanya duhan ve enfiyesini ziyâde eylesün böyle tenbîh sizlere olsun istemeyenler dahi böyle cevâb viresin deyû sözleri hatm-i kelâm eyledi çünkü hazır olan guzât-ı müslimîn bizler dahi dürre-i gönlünden bu din düşmanı ile cenkler idüb din-i mübîn uğruna can baş fedâ etmek canı gönlünden murâdılar vardır hakk-ı sübhân ve te'âlâ 'avn-i 'inayetle bizler nusret ve kuvvet viresün paşa-yı müşâr ehl-i islâmdan bu kelâmları işidüb hak te'âlâ sizlere nusret ve kuvvet vire deyû el – 93a – kaldırub cümlesine du'âlar eyledi ol vakte herkes ana göre tedârikler görüb Yedikule önünden pazarertesı günü kalkub Maramara limanına dâhil oldu ol gün rûz-ı hızırdır Maramara limanı içinde üç dört gün mürûr idüb andan yine kalkub Gelibolıya vardı meğer Venedikin kalyonları ki iki seneye var idiki boğazda durmuşlar ve za'af-ı hâl ve kılet-i hâl olmuşlardır ancak

düşmen düşmanın hâlini bilmemek olduğundan geçüb mahâl-i Kertebâ () yerlerine gitdiler izn-i canib-i binâ-yı ‘aliyeden Bosna eyâletinden münhasılân âsitâneye gelen Derviş Paşaya bu esnâda Silistre eyâleti virüb donanma-yı hümâyûnı boğazdan geçürmek için kara canibine ta‘yin olunmuşdı ol vaktinde paşa-yı müşârü’n-ileyh varub hisardan Kerteba yerine dört tob çıkarub küffâr kalyonlarına güllere atdıkdâ tedbiri muvâfık takdir düşüb küffâr tob altından kalkub Anadolu yakasına vardılar Giz () limanından öte eski İslâmbul nâm sâhilinde gidüb dimür bıraktılar donanma-yı hümâyûn dahi İslâmbuldan çıktıklarının beşinci günü mâh-ı mezbûrın yigirmi dördü kapudân paşa patrona cümle donanmanın önüne düşüb Rumili tarafından kıyı sura çekilüb boğazdan taşra çıktılar donanma gemilerine tob atmamak tenbîh idüb fakat kendü patronasından bir tob atdı **-93b -** firigadalardan yalnız safla yedeği çekdirmesi olmadığından zâyi‘ yere düşüb oturdu bâkisi cümle sâlimen çıkub küffâra hücum gösterdiler küffâr bu hücumdan sersem olub kânehu donanmanın çıktığından henâ[zi]r bid‘ad idüb mahzâ tehvîl kasdıyla ağaz-ı mağlât itdiler ve donanmaya karşı yigirmi otuz pâre tob atub andan baltalar ile –silenmiş- âlâtı kesüb muvâfık poyraz ile olmağla kalkub sağ tarafına Kızıl hisar semtine çekilüb firâr üzere oldılar kapudân paşa dahi küffârın bir mikdârı gemileri ardılarına yollayub girüdeki birkaç firigadaları ve kalyonları bitiştirüb cenk başladılar hayli tob ve tüfenk ‘azîm cengi oldukdan sonra bihamdülillâh-i te‘âlâ muvafakât-ı rüzgâr ile eyyâm olub ehl-i islâm gâlib olub tob ile küffârın gemilerin ba‘zı direğini ve ba‘zı kışını ve ba‘zı bütün bütün batub gark-ı fi’n-nâr oldılar ve çok küffârları mecrûh olundu âhirü’l-emr mağlub olduklarını görüb çekilüb gitdiler bu cenkde bir mikdâr guzât-ı müslimîn şehid olundu kapudân paşa Bozcaada ardından dolaşub çekdirmiş idi ümerâ-yı bahriye ise Fokes limanında yaturken kapudân paşa ol tarafa geldiğini haber alub anlar dahi irişüb ol gün donanmaya mülhâk oldılar ve küffârı bir mikdâr ilerüce kovalayub getürdiler rüzgâr bir mikdâr şedîd olmağla kalyonlar - **94a -** kaçub nâbûd oldılar ol vakte dönüb cem‘-i donanma Fokes limanına gelüb cem‘ oldular ve dahi kapudân paşa cümle gemi kapudânlarını cem‘ idüb sudan ve me’kûlâtdan su’âl idüb killet varsa Sakıza gidelüm emr-i fermân eyledi çünkü ol gece

anda kalub sabah Fokesden kalkub Sakız limanına dâhil olub demür bıraktılar ve sâbıkân İzmirde kalyonlar alınub kapudân itdi ve Giride götürmek fermân olunmuşdı donanma boğazdan çıkmağla üzerine mübâşir olan Kôr Hüseyin Ağaya adam gönderilüb ol kalyonların kiralari virilmeye virilmiş ise dahi girüye alına deyû emr gönderildi izn-i canib-i ol zamanki Girid serdârı deli gâzi Hüseyin Paşaya gönderilen hil'ât ve emr varub kıra'ât olundukda bu sene-i mübârekeke donanma mükemmel çıkdığı ve ocak gemileri dahi varmak üzere olduğu i'lâm olub Kandiye fethine ihtimâm idesiz deyû buyrulmuş vezir-i a'zam mektûbunda Karaman eyâleti ve dört sancağın 'askeri ve taşrada olan mutasarrıfa ve çavuş ve kâtib cümlesi sefere ta'yin olunmuşdır ve bu taraftan Venedik balyozı hile ile sulha geldiğini ve ba'id söz sûret-i tebdîl olmağla ve murâdları hile ile ta'vik-i mühimmât-ı **-94b-** umûr idiği mütebeyyin olmağla habs olunub cümle memâlik-i mahrûsede olan balyozları habs olunmağla haber gönderildi deyû tahrîr olundu bu sözden 'asker-i islâm birâz takviyet buldılar zirâ balyozları âsitânede mer'î olundukça Giridde olan ceneral soltatlara istimâlet virüb bizim balyozımız âsitânede olub ve ehl-i islâmıla sulhe 'amel idecekdir deyû bunca yalanlar düzüb söyleyüb kâfirleri kandırub cenk etmeğe gayret ve re'âyâya ızlâl iderlerdi derbeyân-ı muharebe-i donanma-yı hümâyûn der Fokes çün kapudân paşa donanma gemileriyle boğazdan çıkub birkaç günden sonra Fokes limanına dâhil oldılar 'ale's-sabah yigirmi dört pâre kâfir kalyonları gelüb boğazı almışlar idi sâbıkân Musa Paşa ile cenk eyleyen mel'ûn gemisini ilerü sürüb gelüb kapudân paşayı cenge da'vet itdikde paşa dahi mevcûd bulunan çekdirmeleri ve yedeği ile çıkub 'azîm cenk eyleyüb tob ve tüfenk dâneleri baran misâl yağub gemiler çatub guzât-ı müslimîn ekseri kâfirin gemilerin içine düşüb nice cenkler eylediler ve paşanın hademelerinden biri küffârın bayrağın kabub gemiye bayrak deyû diküb 'asker dahi yürüyüb bir firkatını zapt olundu ol demde küffâr anbara alınub ateş virdiler kâfir gemisi yanmağa başladıkda kapudân yedeğe zaptında ol gemiye getürmüşler bulunmağla ol dahi **- 95a -** yanub içinde olan kâfirler deryâya düşdiler kâfirin üç firkatını ve bir çekdirme yedekleyüb ve ol kapudân ki sabıkân islâma gelüb gemisini virmişdir idi mürted olub çekdirmesiyle varub anlara katıldı bu

tarafdan guzât-ı müslimîn tob ile ve tüfenk ile küffârın iki kalyonunu barut haznesinde bir tob düşüb cebehanesi ateş alub içinde olanlar gemiyle beraber yandı lâkin kapudân paşa bir () firkatını kendü kapudânlarından firkatuna koyub Midinlü () tarafına gönderdi ki tarafından karar iden gemiler eğer Midinlü tarafında cem‘ olundı ise haber getürdi İbrahim kapudân Midinlü tarafına varub gördükim yeniçeriler aslâ cenge şüru etmek ve yerlerden kalmak hiç niyetleri yokdur Midinlü tarafına raht itmişdir şöyleki cenge gidecek haberleri yokdur meğer kapudân paşa irsâl eylediği Midinlü tarafına beğ firkatını deryâya açıldıkda küffâr gemileri görüb bir mikdâr ardına düşüb kovalayarak Midinlüye gelüb karar eyledi ve anda gelân gemilerin ahvâli görüb ve andan kaldırmak emr kapudân paşanıdır deyû söylediye aslâ diğnemeyüb kaldılar bu tarafdán İbrahim kapudân ardına düşen gemiler gece ile gelüb Midinlü boğazı zabt eyledi işbû gelân İbrahim Kapudân ehl-i islâm gemilerine gene işâret idüb yelkene hazr olsun deyû ve kendüsi boğazdan taşra gelecek bâki sefinelerinin re’isleri ve kapudânları mahâll-i cenge hareket ve murâd itdiklerince ba‘zı neferât balta ve bıçak ile anlara girişüb – 95b- harb gemilerin alarga itdirüb irakdan paşanın cengine seyrçi oldılar bir mauna dahi liman ağzunda odurmağla içinde bihad cenk olub sonra kâfirin tobı içine isâbet idüb ihrâk olundı içinde ümmet-i Muhammed deryâya atladılar bu tarafdán kapudân paşa gördüki yeniçeri ‘askeri deryâya yâr değıldir ve beğ gemiler hazr değıl ve mukâvemet etmek kuvvetleri yokdur heman mütevekkil-i ‘ale’l-lâh Foça limanından çıkub kâfir ile tobla ve tüfenk ile cenk iderek çekilüb Rodos ceziresine gitdi paşa adamlarından ve cengi levendiler işbû muharebede şehid olan ve deryâya dökülenlerden telef olan beş yüz kadar adam oldu zirâ bu cenkde ahşam irişüb patronası limana girmekle sefine-i muhterikenin şu‘lesi münâsebetiyle kâfirin patronası tob tutub bu kadar guzâtın şehâdetine sebep ol oldu ‘ale’s-sehr kapudân paşa çıkub Rodosa vardıkda on çekdirme ve on kalyon Tunusdan gelüb Mısır canibinde olan on sekiz sefine dahi gelüb cümle otuzdan ziyâde mükemmel keştler donanmaya karişub andan salub Giride ‘azîmet itdiler ve donanmanın bu haberi İspanya haber aldıkda vezir-i a‘zam Sofî Mehmed Paşa hakkında ifâde olan fesâd iştigâline sebep oldu izn-i canib-i

şehâdet-i kapudân ve Yanık Ahmed Paşa der Girid bundan akdem Ahmed Paşa donanma ile Fokes limanında küffâr ile cenkden sonra Cezâir ve Tunus ve Trablus sefineleri ve Mısırdan – **96a** – nevâle için tutulan fırkatunlar ile bir yere gelüb mecmu‘u Kandiye altına vardıklarında kapudân paşa gemileri kenâra yanaşdırmayub deryâ tarafından ve sâ’ir ‘asker karadan ittifak ile Kandiye kal‘asını kuşatanın ve sâ’ir yolu karib olan Balbuk () nâm kal‘a fethine teveccüh idüb vardıkda Recebin beşinci günü bia‘vni’l-lâhi te‘âlâ fethi müyesser olub girü mekanına ‘avdet itdikden sonra gâzi Hüseyin Paşa gelân kapudân paşadan tob ve barut ve leşker ve sâ’ir levazıma olan mühimmât taleb itdikde kapudân paşa itdi biz deryâ me’mûruz bizim mühimmâtımız ancak bize vefâ ider deyû müsâ‘ade etmediğinden serdâr gâzi Hüseyin Paşa mukayyed olub zirâ mukaddemâ serdârı gâzi hacı Hüseyin Paşa ‘arz ve mahzâr idüb der-i devlete adamlar göndermiş idi ol adamlar Giride varub vezir-i sâbık Mehmed Paşa mektûbunda yazılan tesliyetlere mugâyir ağızdan haber virüb donanma ne şekl çıkuğun söylemekle a‘yân-ı ‘asker serdâr yanına cem‘ olub sefere ta‘yin olunan ümerâ ve beğler tekrâr birer tarik ile ocak ağalarına müraca‘at idüb kalkdıkların ve lağımcı irsâl olunmayub beş bin yeniçeri defteri gönderilüb mevcûdları ancak iki bin olub Kandiye muhasarasına yeniçeri ağası ve ocak bölükün halkı ve cümle ‘asker gelüb bizimle müttelikân meterise girilürse biz dahi bezl-i makdûr ideriz deyû ‘arz olunmuşdı şimdi ise - **96b** – bir mikdâr hizmetkâr ve cebelülerimiz ancak geldi bu hizmet bunlar ile hâsıl olmaz deyû ‘azîm feryâd itdikde serdâr eğer tekrâr guzât-ı müslimîne istimâlet virüb mabeyninizde olan ne sözler ile kandırub bir mikdâr sabr idin sizin mabeyninizde aslı yokdur vezir-i a‘zam bir mikdâr ‘asker ve lağımcı gönderüb donanma-yı ‘asker gemilerden çıkub bizimle meterise girerler deyû sabr idin deyû def‘-i meclis eyledi bu esnâda kapudân paşa muhâlefet idüb meterise girmek değil tob ve imdâd birle virmeyüb biz deryâyâ me’mûruz didiğinden serdâr dilgîr olub ‘umûmen ‘asker-i islâma ta‘yin-i hatır ve vehn ve târî oldılar izn-i canib-i bu taraftan rûy-ı deryâda küffâr gemiler görünmeğle kapudân paşa donanma ile üzerine varub birâz toblaşdıktan sonra ayrılıb Resmoya gitdi anda kapudân paşadan imdâd taleb olundukda yine mukayyed olmayub bunda

dahi ‘asker ve mühimmât lâzımdır deyüb bu ise kendü bir görmek ve nâm kendinin olmak sevdâsıyla cezirede olanlara imdâd vormeyüb gurûriyet eyledi tekrâr kalkub Hanyaya varub ba‘zı gemiler su iletmeğle kalkana mübâşeret olunub ol mahalde kırk elli kadar kayıklara levendi yanına alub kendüsini ile karadan Amasya beği Ahmed Paşanın yanına gelüb – **97a**- itdi bendeniz Suda kal‘asını muhasara idüb ve kayıklar altında ve bir mikdâr levendi taşra çıkarub tob ile karşı dağa koyalub ve deniz tarafından donanmamız hazır ola kara tarafından kal‘anın burûc barularına nerdübânlar tedârik idüb kal‘aya çıkmak üzere menhûrâta () hücûm itdi kâzâ ile kal‘adan bir tob gelüb kapudân paşanın başına başı alub hurdu haş idüb şehid eyledi serdâr-ı ekrem hacı gâzi Hüseyin Paşa bu haberler ma‘lûm oldukda der‘akab donanmaya kapudân serdâr gerek ve lâzım olur deyû donanma bir hareket etmeye deyû Bıyıklı Mustafa Paşa emr idüb ol sa‘at Hanyaya gönderdi ve kapudânlık mezbûra virildiğinde der‘akab der-i devlete ‘arz eyledi izn-i canib-i tafsîl-i mevzû‘ budur ki vezâretle kapudân olan şehid-i müşârü’n-ileyh hezâr-ı gururiyet bir adam idi Ahmed Paşaki ve yanık lakabıyla kendüsüne şöhret iş‘ara idi çünkü Fokes vak‘asından sonra İzmirden ücretle tutulan İngiliz kalyonları ve sâ’ir donanması gemileri ile Giride vardıkda kâfirin donanması deryâyâ açılıb nâbedîd oldı donanmayı hümâyûn Suda sâhiline karib geldiklerinde serdâr gâzi Hüseyin paşa kapudân paşaya haber virdiki der‘akab gemilere binüb Kandiye limanında yatan küffâr kalyonlarına karşularına fırsat şimdidir gâfildur deyüb - **97b** – haber virdi çünkü kapudân paşaya bu haberi işitdikde ben kapudân-ı deryâyım bana Hüseyin Paşa hüküm etmez gidemem deyû haber gönderdi Hüseyin Paşa tekrâr yine haber virüb elbette varub cenk etmek olur deyû irâm idüb haber gönderdi kapudân-ı deryâ ana haber eylediki sen bir kara serdârısın sen kara yerin gözet ve bize umûr-ı deryâ bize virilmiştir şimdi cenk mahâlli değildir didikde bir mikdâr te’sîr idüb andan bir mikdâr gemilere alub ilerü varub bir mikdâr cenk itdiler lâkin kalyonlar cengine takat getirülmemekle yanaşub yedekden taşra çıkdı küffâr kalyonları dahi karşı adaya varub limanları anda olmağla orasına varub karar olunmuştur zirâ ahşam olmuşdı ertesi gün deryâyâ açılan küffâr donanması zâhir olub adada yatan donanmaları dahi

anlara karışub ol mahalde kapudân paşa dahi mukâbele için deryâyâ açılıb Giride sâhilinde ancak dumanı görünürdi mukâbele ve cenk-i ‘azîm olub İzmirden tutılan İngiliz kalyonlarının kapudanı kapudân paşaya sandal ile gelüb siz hemân bize seyrci olun biz cinsimiz ile ile görki nice cenk ideriz deyû ilerü varub gereği gibi cenk itdiler küffâr icâresinde olan İngiliz gemileri Suda sâhilinde yatub cenge karuşmayub seyrâncı oldılar âhir donanma-yı hümâyûn kalyon cenginin su‘ubetini görüb girü Hanya – **98a** - canibine çekildiler İngilizlüler dahi cenk-i ‘azîmden sonra nâçâr girü çıkub niçün bizi bıraktınız ücret virdiğiniz tokuz bin guruş alın biz bir dahi durmazız deyû kapudânların kendüni yere urub tehâzül itdiler zirâ tabdıkları sûretleri Giride olurlardı ve ol cenginde kalyonların darb-ı tobundan kırıldıkça çan çalub i‘lâm iderlerdi ve Giridin küffârı dahi ayin-i batılları üzere günâh itdik deyû tövbeler idüb yine tob urdukları için İngiliz kapudanı ziyâde müte’essir olub anın için tehâzül itdiler izn-i canib-i bu taraftan Cezâ’ir gemilerinden Sarı kuşaklı nâm sefine ve bir dahi İngilizin bir firigadası ikisi ilerü çıkub küffâr ile ‘azîm cenk idüb dilâverlik gösterüb bi’l-âhire döndüklerinde Sarı kuşaklı sâlimen kenâra yanaşub ‘akabince düşen küffâr irişmediler firigada dahi sâhile başdan kara idüb gerçi karaya yanaşdı lâkin yelken alamadı küffâr dahi ‘akabinde irişüb darb-ı tob ile nalân idüb ahz ü zabt eylemedikde iken âher içinde bir guzât-ı müslimîn dilâverin bir mikdârı malı var imiş kâfire kalmasun deyû barût hazine ateş virüb ol İngiliz firigadası yanub ateş ile denize gark oldı izn-i canib-i – **98b** - izn-i canib-i nakli olunur ki Suda kurbünde sâhilde depebaşında Balsetre () nâm kal‘aya kapudân paşa hüçûm iden toblar urub gâzi Hüseyin Paşa dahi karadan havâle olub zebûn itdiklerinde vire bayrağı diküb küffâra dervâze ardına kodukları taşları kaldırub kapuyı açmağa meşgûl iken yeniçeri ve Rumili ‘asker sabrı etmeyüb kanca ile aşub içerü girüb sekiz yüz mikdârı kâfiri katli a‘m idüb ve baş kapudanı tutub esir itdiler Suda küffârı bu hâli görüb müslimanlar gadri iderler ve bizler aman didikde bunlar ziyâde hüçûm iderler dahi sulh olursak bunlar bizlere aman vermeyecekdir pâre oluncaya kadar çalışub kal‘ayı vermeyelüm ziyâde tedârikler görüb hazır oldular izn-i canib-i Balsetre zabt ve feth olunduktan sonra kapudân paşa Suda kal‘asını kuşadub durmuşiken esnâ-yı

muharebede bir tob gelüb merhûm kapudân paşa şehid olub feth müyesser olmadı izn-i canib-i fitne-i ‘asker dercezire-i Girid Rumili beğlerbeğisi Surnazen Mustafa Paşa kahraman serdâr deli gâzi Hüseyin Paşa taht-ı yed hükmünde olmakdan mutasarrıf olub benihâyet serdârlığın hizmeti edâ idüb hemîşe tahassul-i fikr ve usûl-i tedbîrler – 99a – iken ve leyl ü nehâr küffâr-ı hâksâr cenk ü kıttâl etmede hâli değil idi din-i mübîn uğruna can baş fedâ idüb nice küffâr helâk idüb ve nice gazâlar fi sebilillâh için eylemiş iken sekbanbaşı Mahmûd Ağa ile mabeyninde bir maraza zuhûr idüb gâzi Hüseyin Paşanın ‘azlini iş‘âr iderlerdi ve hemîşe ikâz-ı fitneye sa‘y iderdi ve serdâr-ı kâmkâra muhâvere üzere idiler zirâ paşa-yı müşârü’n-ileyh Mustafa Paşa Rumili beğler beğisi olub Giride vardıkda elbette eyâletim defterhânesi bana teslim olunmak lâzımdır eyâletimde düşen mahlûlâtı ben tevcîh iderim deyû kendüyi çerağ iden vezir-i a‘zam Sofi Memed Paşaya istinâd ile bu makûle evzâ‘-ı zâm itdikde gâzi deli Hüseyin Paşa ben serdârım mahlûlât ve tevcîhât bana virmişlerdir benden su‘âl olacak senin ‘alâkan yokdur edebinle yerine otur deyüb defterhâne sûretin virmeyüb bu sebebden aralarına nifâk düşman oldu gâzi deli Hüseyin Paşa kahraman rüzgâr olub Surnazen Mustafa Paşa eşkâra muhâlefet-i ahenk idemediğinden saklıca hile ve nifâka şürû‘ idüb düşen mahlûlâtı satar deyû parası kendüsine alıkor müstahkâna virmez deyû ‘askerî ta‘ifesini dâ‘imen ızlâl ve fesâda sa‘y iderdi çün – 99b - çün kapudân paşanın şehâdeti haberiyle kapudânlık Bıyıklı Mustafa Paşaya olmak üzere serdârın ‘arzı der-i devlete gelüb mukarrer nâmesiyle Bıyıklı Mustafa Paşaya emri sadr-ı a‘zam ağalarından biri ile gönderildi vusûlünde divân idüb a‘yân-ı ‘asker mahzârın dahi olan kelâmları okuyub ma‘lûm olundukda ve bu sene donanma mükemmel gönderilmişdir Kandiye fethini sa‘y ve gayret ikdâm idesiz deyû yazılmışdır ol vâkit hisar-ı meclis bir ağûzdan cevâb virdiler ki donanma ile bize ne kadar cedid ‘asker ve mühimmât geldi âsitâneye def‘atle ‘arz eyledik mâdemki bize ‘asker ve cebehane ve lağımcı gelmeye bizden dermân yokdur bir tarikle meterise giremez donanma bize ‘asker getürmediğinden ma‘âdâ küffâr ile cenge bizden ‘asker alub götürmediğinden ma‘âdâ küffâr ile cenge bizden ‘asker alub götürdi dediler Surnazenbaşı ve sekbanbaşı Mahmûd Ağa ‘askerin

bu mertebe hâric izân-ı edeb evza‘ ve harekâtını görüb ikâz-ı fitneye fırsat buldılar ve gâzi deli Hüseyin Paşanın içerü Kandiyeye gider şâtırın tutduk serdârın küffâr ile gizli sözi vardır deyû ‘askere avaza bırağub yeniçeri ve Rumili ‘askerin tahrîk itdiler – **100a**- ertesı gün Recebin yigirmi ikinci gecesi ordu-yı hümâyûn eşkıyâsı gulüvv idüb ibtidâ sekbanbaşı kapusuna varub sûret-i mu‘âmele taşınub ba‘dehû serdâr sarayına hüçüm itdiler murâdınız ne ise yazın görülsün bu vâkit cem‘iyeti giderin deyû bunlara nasihât olundukda dinlemeyüb paşanın sarayına ateş virüb kendüyi dahi katli için içerü hüçüm itdiklerinde serdâr-ı ekrem dahi yanında bulunan adamlarına urûn deyû izin virüb mukâbele ve def‘ etmeğe hâ’il eylediler iç oğlanları yâ‘ni paşanın hüddâmlarından idiler ok ve tüfenkle vâfir yeniçeri ve tımar sipâhisi katl idüb bi’z-zat paşaya kasd iden yeniçeriden birisi serdâr-ı kâmkârın üzerine gelen yeniçeri ona şöyle bir kılıc-ı muharrek çaldıkim bir omuzundan geçüb canib-i âher oyluğuna ince ayrıtlub iki pâre eyledi () bu darb-ı şedid hayr- e fzâ ile pehlüvân-ı cihân itdüğü müşâhede olundu ve işbû cenkler dahi küçük ve büyük ma‘lûmdurki deli Marko bu kadar cenkler de cebe ve cevşen giymeyüb ve her vak’a da başından mukaddem destârın atub Marko didikleri hınzırı bil endâmı şimşir ve kobus ve silâha el sunmadan kafasına bir muşta kahramanî - **100b** - darb ile atından yıkub bende çekdi ve anı sürerek Hanya şehrine getürdiler şimdi birkaç kendülerini bilmez nâdan herifler gelüb ana karşı durmak dilerler ancak ol şimşir-i ateşbâr eğer ‘uryân idüb meydana çıkarsa nice bin leşker karşı duracak kuvvetleri yoğdı lâkin bu fitne engiz guzât-ı müslimîne görüb hayran olundu edâ yerde bu fitneliği iden bulmak lâzım gerekir sâ’ir ‘asker dahi bu gavgayı işidüb küffâr çıkdı mülâhazasıyla paşa sarayı canibine cem‘ olunub gelen ‘asker bu gavgayı su‘âl idüb yâ‘ni bizim paşamız küffâr ile bir olub bizlere imdâd ve leşker getürür deyû söyler meğer saklıca heberler virüb dursun bizim ‘askerimiz çok ve mühimmâtımız ziyâde me’külâtdan zarûret yokdur ‘askerimiz dahi çokdur ve tutan kâfirleri koyuverür deyû bunca kelâmlar söyleyüb bizler ise burasına aç zelil [u]lûfesiz çıblak leyl ü nehâr kâfirler cenk idüb helâk oluruz deyû anlara ağnadıkları gibi bu gelen ‘askere söylediler bunlar bu kelâmları işidüb gerçeğin söylerseniz biz dahi işitdikde bunlar ile bir olub ve ol

gürûh-ı ‘azîm ile paşanın sarayına hücum idüb emvâl erzâkı sarayından ne varsa yağma eylediler bu mu‘arekede paşanın bir kaç - **101a** - birkaç adamı helâk oldu ve birkaç dahi mecrûh olub ve tâze yollu olanların edâni ‘asker birer ikişer alub getürdiler ve dahi paşanın sarayında olan emvâl ve eşyâsının gâret idüb ve aldıktan sonra mezkûr saraya ateş virüb ihrâk-ı bi’n-nâr itdiler andan paşanın kethüdâsı Veli Ağanın ve divân küttâbı vekili paşazâdenin ve sâ’ir tevâbi‘ ve livâ halkının odalarında olan malı eşyâları anları yağma idüb gıtdiler yeniçeri tarafından ve sâ’ir ‘askerin taraflarından olan bî edebler böyle bir gâzi ve mücâhîd vezirin bunca hazine ve eşyâsını ve gilmân ve havârını yağma idüb fisk ü fücûr husûsuna ve sözlerine diğneyüb ve iki müfsidin ve münâfık yoluna girüb sözlerine uyub sipehsâlârin ‘arzını böyle hetk idüb belki nâmusı devleti bir edebsizlik eylemiş gibi deyû ba‘dehû sekbanbaşı Mahmûd Ağa ve ‘âlemin ve ‘askerin hercü mercin ve eylediği hareket edebsizlik görüb ve eylediği fesâda nâdem olub n‘aire-i fitnenin def‘ine sa’y etmeğe başlayub surnazen dahi serdârlık hayâlinden geçüb ertesi gün eşyâ ve levâzım ile serdâr-ı ekrem olduğu yere geldiler sâ’ir ağa ve paşalar dahi gelüb cem‘ oldılar ve sekbanbaşı didikleri fitne-engîz paşa tarafından birkaç beğler sulh sûretinde taşra ‘askere çıkub yoldaşlar murâdınız nedir düşman - **101b** – din olan milletlerden bir zümre serdâr ve zâbitlerine bu resme ihânet itdikleri hiçbir başka ‘asker paşasına ve zâbitlerine böyle etmişler var mıdır sizler bizlere eylediğiniz varsa söyleyin ki cümle malıma gâret idüb yine benden ‘ulûfe istersiz bu gûne insafsızlık ve edebsizliktir deyû zarı zarı ağladı ol humâr mayası fesâd olan Sekbanbaşı Mahmûd Ağa vehâmet ‘akabinden havf idüb paşanın kalbini cebr ve nifâk töhmetini setr için kalkub ayağına düşüb devletlü vezir ‘asker tâ‘ifesi kendin bilmezler bir alay delü kanlu kullar gadr bilmezlikle itdikleri kabahâtlerinden cümlesi şermsâr olub ‘afv ve lütfunızı ricâ iderler bu makûl küstâhlıkları selefde vüzerâyâ belki mülûke dahi olageldiği ma‘lûm-ı devletinizdir ‘afv idin ba‘de’l-yevm emrinizden hâric hareket etmeyüb cümlesi uğrınızda can ve başların fedâ ideceklerine ben mütekeffilim deyû ayağını öpüp âzim niyaz ile serdârı hoş hatr eyledi ve yeniçeri paşaya mu‘avn olmak üzere ta‘ahhüd itdiler bu vechle fitne mündefi‘ olub ol gün gecdi ertesi gün ba‘zı

fitne engîzler Rumili ‘askerin tahrîk idüb yeniçeri serdâr ile müttehid olub cürm ü töhmeti sizin üzerine ykdılar deyû ayağa kaldırub yeniçerinin üzerine hüçüm itdiler yeniçeri dahi silâhlanub – **102a**- mukâbele kast itdiklerinde yeniçeri ihtiyârlarından söz bilür birkaç adamlar varub Rumili ‘askerine bend ü nasihât idüb fitneyi teskin eylediler serdâr-ı a‘zam dahi bundan bundan sonra bunlara bir gayri söz mecâli ve nef‘î dahi yokdur hemân Resmo kal‘asına ziyâde adam ve leşker bıragub cebehaneyi ve sâ‘ir mühimmâtı beklemek için bıragub ve bâkî ‘askere icâzet virüb ma‘kûl budur ki deyû der-i devlete ‘arz idüb merhûm kapudân paşanın eyledüğü işleri tahkir idüb ve nice zabt olanlar küffâr malî defter mücibince yazub kadiya mührledüb kapudân paşanın kethüdâsını cümle metrûkâtı ahz olan meblağ iki çekdirmeye vâzı‘ idüb irsâl olundı derbeyân-ı Kandiyenin ikinci muhasarası nakli olunur çünkü zümre-i leşkerân edebisizlik idüb sadr-ı a‘zam emvâl ve eşyâsını yağma eyledilerse ve zamanla işbû fitnelik def‘-i ref‘ olub ve gâzi Hüseyin Paşa gene ol serdârlık makâmında sâkin olub ol vâkit hâce ve deryâ beğleri bir yere gelüb meşveret idüb kapudân paşaya kabahâti düşdi bâri bu seferimiz zâyî olmayub bir – **102b** – içinde ‘arz-ı devleti pâymâlimi idersiz didikde cümlesi bir uğurdan bizim şimden sonra durmağa dermanımız yokdur elbette şimdi hemân kalkub gidelüm deyû feryâd itdiler müslimanlar bu ana dek çekilân zahmet ve meşakkat hebâ olur ve ahz ü zabt nice feth eylediğimiz memleketlerine kâfire virilüb kalur ve bu kadar cebehane ve toblar nice olur deyû vakt-i sabahdan ikindiye değin cem‘iyyet durub def‘atle maslahcün varub gelüb bi’l-âhire cebehane ve toblar Resmo kal‘asına nakli ve götürmeğe karar virüb ve rûz-ı Kasıma dek bekleriz dahi ziyâde odurmağa kâdir değildir deyû cevâb virdiler içlerinde ma‘kul gördükleri kimesneyi bu haber ile âsitâneye gönderüb varub gelince donanma donanma gelmesine râzı olurmıyız dediklerinde âhirü’l-emr râzı olub rûz-ı Kasıma değin mühlet virilüb hezâr mücâdeleden sonra bu kavlı üzere karar virilüb def‘-i meclis olundı sebab-i fitne sekbanbaşı Mahmûd Ağa dahi bihasebi’l-zarûre teskine çalışub yoldaşlar bu cem‘iyet giderin rûz-ı Kasıma sizleri İstanbula göndermeğe ben dahi ta‘ahhüd iderim elem çekmem diyerek her ne hâl ise halkı teskin itdiler ve bu kavlı ve kararı virildi ve ordı kadısı sicil ve hüccet idüb ‘asker

tarafından çatal başı – **103a**- beği ile bir mikdâr alay beğleri âsitâneye gönderdiler bunlar gitmede olsun izn-i canib-i çün ‘asker ile serdâr paşanın mabeyni islâha yüz tutdı ve dahi ol cem‘iyyeti olan ba‘zı emvâl ve eşyâsını buldurub kendü alanlar paşa huzûrına varub ‘özir dileyüb cümlesi eşyâsını teslim eylediler ol demde gelen leşker kendülerine kabahât olduğın ve eylediklerin işe pişmân olub ‘özür dileyor göricek paşanın gönlü mutma’inü’l-hatır oldukda gâzi hacı Hüseyin paşa taşra çıkub cümle ‘asker da‘vet idüb ol vezir-i gayûr bâ vücûd-ı kemâl-i cem‘iyyet ve şecaât-i kalb ve süfehâ-yı tahtında makhûr olduğundan ziyâde müte’essir olub ref‘-i savt ile bîgâh idüb itdi ey ümmet-i Muhammed guzât-ı müslimîn Allahdan hayâ itmemenüz ‘ırz-ı devlet ve namûsı vüzeranın hürmet ve ri‘âyetin bilmezler bu eylediğiniz bîdeblük nedir ben pâdişâh-ı islâmın vekili ve veziri ve cümleniz serdârı ve müşiri değilmiyim benim cürmüm ve kusûrum nedirki bu eziyet ve hakârete müstehâk oldum kâfire şatır gönderdim ve sâirlerini azâd idüb koyveririm dirsiniz hele tutılan şatırı bana getirün göreyim ben nice götürürki İslâmbula götürdüm ve cümle esirleri gerek İslâmbula ve gerek burasına habs eyledim ve dahi bu kadar zamandırki din-i mübîn uğrına mal ve canımla sa‘y ü hizmet etmiş emekdâr vezir iken böyle kabih töhmeti bana nice isnâd ve iftirâ idersiniz Allahdan korkmazmısınız a‘dâ-yı dine karşı ‘ırzımı pâymâl itdiniz muhâlif **103b** – bir hizmetde bulunmağa bizlere lâzım olur ve hizmetimiz zuhûra gele deyû ol demde sadr-ı a‘zama bir kağd yazub gönderdi ki devletlü efendim biz deryâ ‘askeriyle taşra çıkub sizlere imdâd itmekle meterise girüb sizler bir gayret idesiz bizler dahi gemi levendlerimiz ile ve küreklarcı ve Cezâ’ir ve Tunus gemilerinden bir mikdâr ‘asker ve birkaç balyemez tobları çeküb sizler imdâd ideriz hemân bir iş görülmekle ihtimâm ve ihtimâldir deyüb mektûb yazub ‘Ali kapudân ile ser‘askere irsâl eyledi vusûlünde sadr-ı a‘zam haz idüb kuvvet-i kalb gelüb ol demde ‘askerin cümle a‘yan ve tımar ağalarına çağırub cümlesini bu mektûbı gösterüb itdi ey ağalar ve beğler çünki sizler beyni kâfirim gayru din tutarım hemân bu demde hazr olûn meterise girelüm ve kal‘a almak isterseniz dem bu demdir hemân hazr olun deyû sâdâ‘ a‘vaz idüb ol cem‘iyete taraf-ı kapudân paşadan donanma gemilerinde bulunan ‘asker gemi levendleri taşra – **104a**

– çıkub karada olan leşker ile beraberce meterise girüb ve sefinelerden toblar taşra çıkarub meterise götürüb ‘asker görüb sonra dimesünler ki bizleri yine meterislere koyub hiçbir taraftan imdâdlarımız yokdur meterislere ehl-i islâm nâhak yere telef olmak isterler bunlar meterise girmezden evvel gemi levendi ve levâzıma mühimmâtı gösterüb ol vâkit muhâlefet etmediler ol cümlesi naçâr olub fermân-ı sadr-ı a‘azamın ita‘at getirüb ve Kasım vaktinde iken bîvakt meterise girmeğe cümlesi rızâ dahi virdiler Kara Hâce Paşa ile iki bin kadar yeniçeri levendi dört bin kadar kürakçı ve on kıt‘a balyemez tob ve zağarcı başı dahi iki bin beş yüz kadar gemici levendi yiğit ile Şa‘banın yigirmi bir gününde orduya gelüb ve ertesi gün meterise girüb dahi ertesi gecesi yeniçeri ‘askeri toblar ile meterise girüb girdiğinde kâfirlerin tarafından ehl-i islâma bir lağım atub hak ‘inayetinde kimseye zarar olmayub meterise girdiler ol demde üç dört bin kadar kâfir çıkub ehl-i islâmın meterislerine hücum itdikde yeniçeri ve Rum ve Rumili ve Anadolu ‘askeri hazır bulunmakla üzerlerine yürüyüb – **104b** - bi‘avni’l-lâh-i te‘âlâ islâm gâlib gelüb küffârdan kırk elli kadar baş ve dil ve iki yüz kadar esir alub bir mikdâr câk düşüb münhezîm oldılar ve meterisleri ne kadar kovalayub dahi sürüb taşra tabyaların üzerine varınca küffârı getürdiler ve küffârları kovalarken küffâr taraftan ehl-i islâm tarafların sekiz lağım atilub ancak hakkın kerem-i lûtfla her biri düşman üzerine isâbet idüb cümlesi makhûr ve perişân olub ‘asker-i islâm mansûr ve memnûn olub hakka çok şükr eylediler ve yine Şa‘ban beşinci gününde yine gece ile meterise girüb ve önünde olan tabya taraflarına hücum olub küffâr üç dört yerden lağım atilub sabaha kadar a‘zîm cenk eylediler bi‘avni’l-lâh-i te‘âlâ ‘asker-i islâm galebe idüb tabyaları ahz ü kabza ve tasarrufuna getürdiler ve içinde hendeke girmeğe dehlizler açdılar rivâyet iderki çünkü gâzi Hüseyin Paşa ‘askerin ol gayretin ve şeca‘atlerin görüb merkûma eylediklerin edepsizlikleri anlara ‘af idüb kendüsi bi’z-zât cenge girüb muhârebe ve mukâtele beraber olub kat‘an leşkerinden çıkamadı tâki mezkûr tabyalar feth olununcaya değin cenk eyledi - **105a** – küffâr ol cenkde yetmiş yedi lağım atub hülâsa-i kelâm yigirmi bin kadar müsliman telef oldu hattâ bir def‘a yine bundan mukaddem meşhûr olan deli Markonun tabyasına birkaç ortanın yeniçerisi gönderilüb hücum ile ilerü yürüdüklerinde meğer

mel'ûnlar bir kuyu tasnîf idüb içini sivri kazıklar ile doldurub ağzına zenberekli kepenk şeklinde kapak dahi yapmışlar mahşerden evlâ deyüb ol gün yürüş günü olub 'asker-i islâm hendek kenârına doğru yürüyüb tabyaya dahi çıkub aşağısı itdiklerinde kuyunun üzerine uğrayub kepenge basan adam içine düşüb yine kepenk kapanurdu ilerüye gidine ne hâl olduğunu 'asker bilmeyüb girüden birbirin basub gelürlerdi tâki üç yüzden mütecâviz adam kuyuya düşüb kapağı açılmaz oldu sâ'ir gâziler üzerinden geçüb dört yüz mikdârı yeniçeri hendeğe ahz düştiler âhirü'l-emr sekbanbaşı girüden imdâd yetiştirmeyüb gâziler bu işe - **105b** – hayrân oldılar Marko lâ'inin lağımı at dediklerinde ben bu kadar altûn harc idüb tâki lağımı düzdim deyû üç dört müsellemler için niçün atarım dedi bâri taşra bir mikdârı leşker gösterin olaki dahi ziyâde müsliman gele deyüb bir cem'iyet müslimanı olub atmak niyet eyledi lâkin hak te'âlâ ehl-i islâmı hıfz eyledi bu dem bu lağımın haberin alub cümlesi ol taraftan dönüb girüye çekildiler ancak gerüye çok gâziler var olduğundan küffâr-ı lâ'inler görüb mezkûr lağımı atub vâfir guzât-ı müslimîn telef oldu ve dahi humbaradan ise bî had adam telef ve sakat oldu Sekbanbaşı Mahmûd Ağa bir ayağı humbara urub pârenüb Haseki Hüseyin Ağa yanında bulunmağla anın dahi () sadme-i sâdâ-yı humbaradan zöhresi câk olub yerde düşdi âhir Mahmûd Ağayı alub çadırına götürdikde hurd olan ayağı tobuğundan kesüb andan dört beş gün arası çekmeyüb vefât eyledi rahmetullâh-ı 'aleyh – **106a** – ve ol humbaranın bir pâresi Rumili vâlisi Surnâzen Paşanın eline isâbet idüb ol dahi mecrûh oldu Surnâzen Paşa dâ'imâ serdâr-ı vakarın taraf-ı hilâfında idi veli nî'mi Sofi Mehmed Paşa katlinden sonra bir mikdâr aşağı koyub mektûb sûretinde olmuşdı sadr-ı a'zam Rumili eyâletini bi'l-vekâle kapudân Bıyıklı Mustafa Paşaya tevcîh idüb Surnâzen zahmnâk ve mektûbluk kaldı güyâ sadr-ı a'zâmın inkisârı yerin bulub bunlar itdikleri nifâkın mecâzâtına giriftâr oldılar Mahmûd Ağa vefât olub yeniçeri zabiti olmağıyla zağarcıbaşı baş ve buğ ta'yin olundu kapudân Ahmed Paşanın şehâdeti haberi 'arz ve mahzâr idüb der-i devlete geldikde Şa'banın yedinci günü Bıyıklı Mustafa Paşaya kapudânlık mukarrer nâmesiyle gelüb ve ocak tarafından dahi Giride 'asker ahvâli görülmek için Kör Hüseyin Ağa Giride gönderildi mâh-ı Şa'banın yigirmi üçünde

Giridden ceneralbaşı gelüb ‘arzları ve mahzârları - **106b** – götürdüğünde mâh-ı mezbûrun yigirmi beşinde üç bin kadar yeniçeri ve bin sipâhi yazılıub Giride me’ mûr oldılar Ramazanın altıncı günü merkûm Kôr Hüseyin Ağa Giride varub hatt-ı hümâyûn ve emr-i şerif sadr-ı a‘zam huzûrına götürüb vezir-i a‘zam mektûbunda Hanya muhafazasında olan yeniçerilerden ve gayrıdan bin beş yüz nefer yeniçeri ihrâc idesiz dimekle Hanyadan ânlar meterise gelüb ve beğ gemileri Çeşmede girüb küffâr gemileri Suda etrafında gezmekle kaldırılıub ve Giride cümle ‘asker ne mikdârdır ‘umûmen defter alunub defteri Kôr Hüseyin Ağaya virildi ve sekbanbaşı şehid oldı yeniçeriye istihzâma kul kethüdâsı ve sâ’ir ocak ağaları gönderesiz zirâ bu ‘asker bu kal‘anın muhasarasına yetişmezler ve leşker az olduğunu sadr-ı a‘zama ‘arz eyledi âsitâne de ise ocak ağaların ta‘yin ve tesallutı hadden ziyâde olub tâ‘yin olunsalar Giride gitmekden imtinâ ve ‘adem-i **107a** – inkıyâdları nümâyân olmağın ancak Kôr Hüseyin Ağaya sekbanbaşılık virilüb girü Giride me’ mûr itdiler bu taraftan bizim ‘askerimiz meterisde canbaş ile çalışırken bir gece elli birinci cema‘atin cümle neferi ve elli üçün nısfı ve ellinci ve on dördüncü dahi cema‘atler mukaddemâ hazr âmâde olmağla dahi on tokuzuncı ve otuz sekizinci neferleri cümlesi gidüb ve kırk birinci dahi bir mikdârı firâr idüb yedi sekiz ortanın yalnız çorbacıları kalub sâ’ir ‘askerde fütûr gelmeğın hizmetden soğıldılar zirâ ol muhasarada ve cenk esnâsında meterisden ‘askeri çıkarub kaldırmak için ihtilâl ve sûy-i teberrâ idi ve sadr-ı a‘zam tarafından izin virmeyüb şimdi meterisden bin beş yüz adamı çıkarub âsitâneye dahi göndermek ‘aynı hatadır ve bundan başka bunlara rızâ dahi virdikde kalan ‘asker kendülerine ‘af düşüb azardan azarda bundan firâr idüb cenk etmeğe rağbet etmezler deyüb bu iş olacak mümkün ve kâbil değildir âhir vezir-i a‘zam buna razı olmadı bu taraftan Kôr Hüseyin Ağa bâ fermân ile - **107b** - me’ mûr olmağla ol kadar yeniçeri ‘askeri çıkarub emri eyledikde bâki kalan ‘asker bu sözleri işidüb kaçmağa yüz tutdılar meterislere giren guzât-ı müslimîn üzerine bir perişânlık zuhûr eyledi ol tarafta bulunan on dört orta leşkerî bu hâli görüb anlar dahi kaçmak ve dahi işlerine mukayyed olmazlardı âhirü’l-kelâm guzât-ı müslimîn bir perişânlık zuhûr eyledi ol tarafta bulunan on dört orta leşkerî bu hâli görüb anlar

dahi kaçmak ve dahi işlerine mukayyed olmazlardı âhirü'l-keîâm guzât-ı müslimîn içlerine hayli perişânlık düşdi bu taraıdan Kôr Hüseyin Ağa Giride varub bu kadar yeniçeri ortaların 'asker meterisden çıkarub kânehu Girid ahvâlini bilüb geldikde serdâr gâzi Hüseyin Paşa kendüsine me'mûr olan mertebesine ri'ayet ve ikrâm etmediğinden deli gâzi Hüseyin Paşa kin tutub 'aleyhine nice nâ sezâ söz uydurub söyledi vezir-i a'zam Murâd Paşa ve sâ'ir der 'aliyyede bulunan ocak ağaları ve paşaları gâzi Hüseyin Paşanın zuhûra gelen şahbazlığı ve nâmdârlıkları işidüb haz itmediğinden ve gâzi Hüseyin Paşayı azli etmesine fırsat ararken ve şimdi Kôr Hüseyin Ağanın sözlerine tah[k]îk ve tasdîk idüb cümle münâfıklâr bir olub - **108a** - ve der 'aliyye vaktin olan sadr-ı a'zam saklûca Girid[d]e olan a'yan-ı 'askerin ba'zısına saklûca mektûb gönderüb Hüseyin gâzi kendü 'askerine cevr ü cefâ dahi eylediklerine ve dahi düşen ze'âmet ve tımarları müstehâkına virmeyüb kendü isteyene virüb ve dahi kal'anın fethi bâbında istemediğinden ve leşkeri telef ider deyû bundan ma'âdâ bunca nâsâlif kelâmlar düzüb ve gâzi Hüseyin Paşanın üzerine hüccet ve sicil eyleyüb gönderesiz deyû sipâriş eylemiş meğer gâzi Hüseyin Paşa rahmetullâh-ı 'aleyh bu denlü ahvâle vâkıf olub hayran oldu kendü kendüsine itdi çünkü bu 'abd-i 'âciz bu kadar hizmet idüb bilinmediğinden gâyet elem çeküb gözlerinden yaşlar revân olub kendüsine bir perişânlık zuhûr eyledi ol demde yeniçeri a'yanını ve Rumili ve Anadolu ve sâ'ir dahi eyâletlerin ümerâsı ve beğleri ve ihtiyârları da'vet idüb işbû zikr olunan ahvâli cümlesine takrîr idüb söyledi cümlesi hayrân kalub nice söyleyeceğini bilmediler andan gâzi Hüseyin - **108b** - söze gelüb itdi ey beğler ve ağalar ve ihtiyâr ve gazâ yoldaşları bu'abdi a'ciziniz bu benim sâ'y ve hizmetimde sizler ne kusûr buldılar hak için ve resûl için benden haf etman bu hizmetde her ne kusûr eyledimse bu demde söyleyin benden deriğ etmek dünya ve âhiretde sizlerden şehâdeti isterdim dedikde cümlesi bir ağızdan cevâb virdiler ki bizim bu cezirede üç dört seneden berü hizmetiniz ve ehl-i islâmın gözetmede bir kusûr yâhûd bir fenâ 'amel görmedik ilâ bu makûle kal'a-i 'azîme muhasarasına iki üç sene yaz kış meterisde odurub ale't-tevâli cenk ü kittâl eylemesine bir sa'at hâli olmadın din-i mübîn uğruna can baş fedâ etmeğe de rızâ virdin biz sizden her vechle

hoşnûdduz zerre kadar rencîde etmediğinden şehâdetlik ideriz ve dahi bunda düşen mahlulât sa'y ve gayret iden şahbâzlara virüb dahi nâ müstehâkına virmediniz bilürüz ve dahi kal'a husûsunda dahi bir aslâ tasarrufât eylemediniz aramızda zuhûr iden – **109a** - nâşâyeste vaz' ve dört seneden berü alâm ve şedid dahi muhasara ve kıttâlden hanceret gelüb bıçak gayrı kemüğe dayanub tahammülden takat getürmeyüz ve biz bu kal'anın fethi olmamağla min ba'id olub durmağa takat ve mecâl kalmadığı ecilden zuhûr eylemişdir mukaddemâ bu ahvâl 'arz ü mahzâr olunub gönderilmişdi ve hâlâ yine hakikât hâl ne ise tekrâr 'arz ü mahzâr olunub bu ne deriz deyû dağıldılar serdâr-ı ekrem vezir gâzi Hüseyin Paşa hazretleri dahi eyâletlerinden ve ocak ağalar başka ve başka kendü mahzâr idüb hüccet ve sicil idüb âsitâneye gönderdiler vusûl buldukda ashâb-ı devlet nâçar ve sükût itdiler ilâ ba'zı münâfıklar gene hasedleri bırakmayub içlerinde kin ve düşmanlıktan hâli değildir ve Şevvâlin üçüncü günü Haydar Ağa Mehmed Paşa kapudân olub ve sekbanbaşılık virilân Kör Hüseyin Ağa ile ma'ân Girid me'mûr oldular zirâ Haydar Ağa zâde Vâlide Sultan dahi virilüb şanı terfi' olundu vezir olacaktır deyû erâcif şüyû'ünde vezir-i a'zam müsteş'ar olub kapudânlığa ref' eyledi mâh-ı mezbûrun sekizinde kapudân paşa iki firigada ile teveccüh ve 'azîmet eyledi bundan mukaddem 'asker tarafından âsitâneye gönderilân vezirin ve alaybeğisi Giride varub hatt-ı hümâyûn ve emr ve mektûb ibrâz ve kıra'at – **109b** – oldukda mukaddem 'arz olunan umûrun cevâbına müntazır olub aslâ ta'arruz olunmayub ancak kal'a fethine mukayyed olub ve 'askerin lâzımı olan harclık zâhire virülüb meterisden ayrılmayub denilmiş ve vezirin mektûbunda çatal başı beğ olan dört bin beş yüz kadar 'asker Giride imdâd ve zâhire gönderilüb nice gemiler ile ve birkaç firkatun ile ol 'askeri geçürmeğe gönderesiz denilmiş olduğundan hulâsâ-i kelâm kal'anın feth ve teshîrine sa'y ve gayret ideler ve eğer fethi dahi müyesser olmazsa bir kadem girü çekilmeyüb yerlerinde ber karar duralar deyüb tenbîh olundıysa ve dahi bundan sonra imdâdları birbiri ardınca irsâl olunur deyüb ve bir şeye zarûret çekdirilmez denilmiş emr ü a'yân ve mahzârında kıra'at olunduktan sonra cümlesi sem'an ve ta'aten deyüb ziyâde dikkatle guzât-ı müslimîn hendeğe girüb küffâr elliden ziyâde 'azîm lağımlar atılab gayrı başka üç

dört lağım hazır olub her gün bir fitlden dört beş lağıma ateş virmeğe yeniçeri ortalarında birkaç orta neferâtıyla ve şece‘atın dahi nısfı kadar ‘askerini basub kati ve çok adam şehid olurdu sâ’irlerine havf düşüb –110a – cümle bir yere gelüb gâzi Hüseyin Paşaya dediler ki mikdârlarımızdan ziyâde çalışub dikkat itdik bir vechle zafer bulmayub humbara ve lağımlar canımıza kâr itdi dahi meterislerde durmağa mecâlimiz yokdur bâhusus eyyâm-ı kış olub meterisler su ile dolar elbette taşra çıkarız ve arâımızdan beşimiz bir yerde durmaz olduk heman bir mikdâr kendümüzi alarga olub ve karşuda bir kal‘a binâ idüb cebehane ve tobları anda koyub ve yeni gelân ‘askeriyle bir mikdârımız evvel baharda değin bekleyüb ve sâ’irimiz donanma ile gideriz def‘atle ahvâlimizi ‘arz eyledik taraf-ı devletden aslâ bize merhâmetleri olmayub ve dahi icâzet virmeyüb min ba‘ad durmağa kâdir değıliz dediklerinde vezir-i a‘zam fermân-ı hümâyûna mugâyir vasfa kâdir değılim deyû cevâb virüb tekrâr elbette bizi ihrâc ile vâllâ rûz-ı Kasıma dek meterisde dursak bâki kalan guzât Giridde olan telef olmak mukarrerdir bu iş olmaz işdir feryâda başladılar âhirü’l-emr def‘i mümkün olmayub kendülerin dahi çıkardıklarını kendüleri sicil ve hüccet idüb cümlesi meterisden çıkub ve donanma ile gönderildi bâki kalan Rumili ‘askeri sene-i sâbıkada kışladuğı köpri tarafından birkaç tob koyub dahi gâzi Hüseyin Paşa Anadolu ‘askeriyle Lezarete taraflarına – 110b – tobların koyub döğmekden hâli olmayub ve bir münâsib yerde bir kal‘a binâsı için taş ve kireç ihzârına mübâşeret idüb ve hüccet ve mahzâr olunub ve Alaca hisar alay beğisi ve Tırhaladan bir çeribaşı eline virüb bu ‘asker vilâyetlerine varub bir mikdâr dinleyüb gelmeyince bir dahi muhasaraya dahi kâdir değılizdir deyüb vâki‘ hâli der-i devlete irsâl idüb gönderdi zirâ kal‘a üstüvâr ve metin Kandiye kal‘ası öni deryâ üç tarafından hendek olmağla muhit yemîn ve yesârdan deryâ ve karadan hırâset için iki metin tabya ile menend olub ve pişgâhında olan kasar kazada beş büyük tabyası var idikim her biri bir hisardan metin idi geçen sene hezâr zor ve eziyetle iki büyük tabyasını zabt idüb ve kış zuhûr eylediğinden meterisden çıkub küffâr fûrûce bilüb girü aldıktan sonra tekrâr istihkâm virüb evvelkiden ziyâde metin kılmış idi bu sâlde on bir metin tabyasının birisi feth teshîr olunub pişgâh-ı hisâr bâki kalan tabyalardan geçüb kal‘a hendeğine varmak mümkün

ve müyesser olmuş idi lağım ve humbara çokluğundan ‘asker-i islâm helâk ve sakat olduğundan naçâr el çekdiler – **111a**- deyû haber virdiler derbeyân-ı âsitânede Girid seferi için müşâvere olunub deli gâzi Hüseyin Paşadan gelân ‘arz-ı mahzârlar mûcibince Kandiye kurbünde kal‘a binâsı ma‘kûl görildi ve Zi’l-ka‘âde âhirinde Girid seferine me‘mûr olan Ken‘an Paşa ve sekbanbaşı Kôr Hüseyin Ağa üç yüz kadar yeniçeri ve yetmiş seksan kadar sipâhi ile varub Giridde orduya dâhil oldukda dört beş bin cedid derice ‘askeri dedikleri lâf ü güzâfa çıkub serdârın ‘askerleri havf oldu anlar yaramaz deyû firenkler ile cenk etmeğe anların kuvvetleri yokdur deyû söyleyenler ve dahi vezir Süleyman Paşa varub Resmo muhafazasında ola deyû ve bundan başka Hanya muhafazasında Mehmed Paşa dahi gönderildi ve dahi Kandiye olan küffârların dahi ne mikdâr adam imdâda geleceklerin Sakız keferesinden haber alınmağla takviyyet-i kalb hâsıl idüb her bar yine küffâr taşra çıkub cenkden hâli olmazlardı ve deryâdan dahi imdâdları eksik olmamağla gittikçe kuvvet bulub Zi’l-hiccenin yigirmi birinde küffârın piyâdesi ve süvâri Kırmızı Manastır tâ‘bir olunur mahâlle çıkub bir mikdâr – **111b** - bir mikdâr piyâdesi dahi ‘asker-i islâmın menzilleri tarafında hurûc itdikde sadr-ı a‘zam Hüseyin Paşa dahi ol tarafda seğirdüb birâz cenk ile küffârı döndürüb dahi on iki gâziyle Kandiye hendeklerine kadar getürdi ol cenkde gâzi Hüseyin Paşanın rahmetullâh-ı ‘aleyh sağ kolu dahi tüfenkle mecrûh olub ba‘dehû cerrâhlar kurşunu çıkarub kemüğe hak ‘inayetiyle bir zarar olmadı ve âhir-i Zi’l-hiccede kapucıbaşlardan Giride gönderilân Şeyhzâde İbrahim Ağa vusûl bulub serdâra gönderilân hil‘ât ve hatt-ı hümâyûn ve mektûbı virüb mefhûmundan kal‘a binâsında icâzet olub binâ olmağla bir mahâl-i münâsibde iki yerde kal‘alar binâ olunub ve cedid ‘asker virdikde ol kal‘alara girüb muhafaza ideler ve dört seneden berü zahmet çeken ‘askere icâzet virile deyû fermân olunmağla ‘asker mesrûr olub du‘â itdiler izn-i canib-i sene sittin ve elf zikr olunan ahvâl-i binâ-i kal‘a-i cedid der Girid fermân-ı hümâyûn üzere vüzerâ ve ümerâ ve a‘yân-ı ‘asker bir yere gelüb kal‘alar binasıçün müşâvere eylediler yerin mahâl görüb yâ‘ni biri Kaspetre () dimekle ma‘rûf küçük kal‘a kurbünde ve biri Kandiye taraf-ı –**112a**- şarkisinde Lazarate nâm mahalde ve biri dahi Kandiye mukâbelesinde

ibtidâ kondukları Yuyri () yerinde tob irişür mahalde anı dahi yapılmak üzere karar virilüb küçük kal'a kurbünde olan mübâşeret ve bir küçük kal'a yapılub cebehanenin ekserini mahâll-i mezbûra koyub ve serdâr-ı ekrem dahi dört beş senedir 'asker-i islâm ile bu kadar zahmet ve meşakkât çekmiş ve görmüş olduğundan iki üç def'a yaralanub 'askerden dahi nice cevr ü cefâ dahi çeküb ve mecrûh olmağla 'asker-i cedîd geldikte cezireden kalkub bir gayri hizmete istihdâm olunmak için kendüni 'arz ve ricâ eylemişdi kaldırmak ma'kûl dahi görünmeyüb kaldırılmadı ve yurî () dillerinde dimek olan yeri kal'a yerine cümle paşalar ve ordunun kadısı efendi ve sâ'ir ümûrda olan münâsib görüb mühendisler ol yerde gelüb ol yerin cürmi ve irtifa'ı tahmîn olundukda iki yüz elli bin guruş ile ancak hasıl olur deyû ve ordu kadı efendi kendü imzâsıyla defteri ve kal'a ne şekil olacaktır deyû tasvirini kapucıbaşı Şeyhzâde İbrahim Ağa ile der 'aliyyede gönderdiler **-112b-** der'aliyyede vusûl buldukda erkân-ı devlet müşâvere idüb vezir-i a'zam Hanya defterdârı Mehmed Paşaya Girid mâlinden edâ eylemeye deyû emr gönderildi izn-i canib-i Sâferin ibtidâsında sadr-ı a'zam gâzi Hüseyin Paşa rahmetullâh-ı 'aleyh âsitânedin işbû kal'a binâ olacak 'arz gelüb Giridde 'asker mevâcibi yine Girid mâlinden virilmeğle külli 'ısret çekilüb kal'anın masrafı dahi tedârik olunmak bir vechle mümkün değıldir bâhusus bizim bir iki bin kadar adam ile odurub geçinmemiz bu cezirenin hazinatındandır bu cezirenin cüz'î mâlinden ancak otuz bin guruş olub sâir aşârâtı ve cerâim mahsulâtı yeniçerinden gayrinin ve tâifine ancak kifâyet ider deyû i'lâm eylemişdi berü taraftan ısgâ' olunmamağla zarûri şürû' ve itmâmı mülzem olmağın eski yuri dilinde kal'a binâsının re'ayâ sürilüb Hanya ve Resmo nâhiyelerinde iki yüz taş kesici götürilüb ve temelinde bâ'zı yeri taş çıkmağla kesildi ve yüz elli nefer dahi kirec yakmağa ta'yin olunub on bin tekne ve on bin sebet götürüldi ve 'askerin her birine hâlû hâlince taş saliyâne olunub Saferin yigirminci **-113a-** gününe varınca taşın nısfı kadar yığıldı ve etrâfdan neccârlar sürilüb Rebîyü'l-âhirin yigirmi beşinci pazarertesi ol gün temel virüb dört hisseye taksîm olundu bir hissesin sadr-ı a'zam ve birini Rumili ve birini Anadolu ve birini yeniçeri yapmak üzere karar virildi beş ayda ancak tamâm olur deyû tahmîn eylediler sâ'ir

beğler ve paşalar ile serdâr-ı ekrem bu denlü şedid ve alâmdan sonra canlarına cebr idüb ne hâl ise binâsına ihtimâm eylediler ve sâbıkân Giride olan sipâhiler gelüb ol tarafda zâhire ve hazineye ziyâde müzâyekâ olduğun nakl ve kal'a hâlini tahkîk eylediler ve 'asker dahi az kalub kâh bikâh küffârda taşra çıkub cenkden hâli olmazdı ve serdâr gâzi Hüseyin Paşa ordu-yı hümâyûnda bir hamâm ve derûn-ı hisarda tokuz kubbeli bir câmi' ve yenice ebniye hayrâta ihdâs eyledi Rebîyü'l-evvelin onuncu günü sadr-ı a'zam mektûb varûb 'asker binâ ide gelmişlerdir siz dahi anlara yapıdırub taraf-ı miriden harc – **113b** – itdirmeyesiz dimekle ancak neccâriye Hanyada olan Mehmed Paşaya tahrîr idüb Girid ceziresi ne mikdâr yerler ehl-i islâm zabt ve mutasarrıf olunmuşdır tahrîr etmek için fermân olundu ve mâh-ı mezbûrun beşinci pazarertesü günü kurbânlar kesilüb du'â ve senâlar olub zikr olan kal'anın temeli virüb her nefer yüzer taş getürüb cümlesi arkalarıyla getürdiler ve ne mikdâr adam mevcûd olduğunun defteri taleb olunmuşdı paşalar ve beğler ve sâ'ireleri dahi defter olunub kapucıbaşıyla der'aliyyede devlete gönderildi ve 'asitânede vusûl buldukda cümle aslın bilüb ne mikdâr 'asker Giride bulunursa tasdik olundu izn-i canib-i nakli olunur ki Şa'bân-ı şerifin nısfında serdâr gâzi Hüseyin Paşadan deli Bayram nâm kimesne geldiki sâbıkân silâhdâr paşanın çaşnigîr başısı imiş mektûblar getürüb mazmûnında ()dan Kandıyeye üç bin mikdârı kâfir geçüb ve serdâr-ı ekrem dahi 'asker ile Kandıye mukâbelesinde yeni binâ olunan kal'a önündeki mabeynleri dört bin adımıki tamâm bir mil uzakça olduğundan Kandıye küffârı dahi ol gelân küffârın – **114a** - kuvvetiyle kuvvetlenüb kal'adan taşra çıkub orduya hücum ve dahi kâd eyledikde serdâr-ı ekrem gâzi dahi cümle anda hazır olan ehl-i islâma tenbîh idüb kendü 'askerin silâhların atların üzerinde hazır-ı âmâde idüb dahi bir mikdârı busuya koyub durmuşlardı dahi binâ eyledikleri kimesneleri beklemek husûsîcün hazır durmuşlar bir meğer günler bir gün vakt-i sa'at tokuzda küffâr-ı hâksâr çıkub ve dahi tabur düzmeğe durdılar 'ale's-sabah cenk mukâbele olunub bi 'avnillâh-i te'âlâ melâ'in münhezîm ve nicesi helâk oldılar altmış dil tutulub ve nice zahmdâr olunub bâkisi sür'atle kaçub kal'aya kaçdılar 'asker bu tarafda bizim leşkerimiz itdiler biz bunı dahi dayanmazız bir taraftan kal'a yapmak ve öbür taraftan küffâr ile cenk idüb

ne gecemiz gece olur ve ne gündüzümüz bellü olur ne libâs kaldı ve ne kolumuz dayanur bizler burada çürüdük kaldık elbette biz vatanımıza gideriz yahûd gene def'atle yazub bunda 'asker gelsün deyû irâm itdiklerinde gâzi Hüseyin Paşa rahmetullâh-ı 'aleyh rûz-ı Kasıma iki ay kalarak icâzet virmek üzere 'ahd ü yemîn idüb leşker-i guzâtı teskîn eylemiş hâlâ müceddeden 'askerin gelme lâzım olduğundan def'atle der'aliyyede tahrîr – **114b** - eylemiş ve Kara Çelebizâde Rüşd Beğ ile der'aliyyede haber gönderildi bu taraftan Ahmed Beğ ile gelân mektûbda mestûr olan budur ki Şuşuri kal'ası ahvâli su'âl olundukda mezbûr deli Bayram şöyle cevâb virdiki sâbıkân feth olunan kal'adan mezkûr Şuşuri kal'asıki donanma-yı islâm anda asayiş idecek liman ağzında durmak ve mükemmel neferât ile mühimmât varmak orasına beklemek hazr olundı ve vezir Murâd Paşa hasekilik i'tibarıyla Hanya ağalığına gönderdi ve Ahmed Ağa nâm mütesallit ve nadân yigirmi mikdârı furkatun düzüb levendâtla donanub korsanlığa gönderdikde harbi ve mu'âhid ve belki müsliaman gemiler bile ellerine girse sarılıb alurlardı ve peydâh itdikler dahi doymalıktan kendüye hisse getürürler imiş mezkûr Şuşuri kal'ası hazr olan neferâtı dahi ol firkatanelere girüb kal'a hâli olduğını küffâr haber aldukda gemiler gönderüb bir hüçûm ile istilâ eylemiş ve hâlâ küffârın gemileri ol tarafta hazr olub nice kerre hüçûm idüb almağa cihad eylediler ancak bizim gemilerimiz anda hazr olmağla deryâ üzerinde nice cenkler idüb zabt etmesine firsât bulmadılar ancak nice islâm gemilerde **-115a** – şehid olmuşlar ve gemilerde çok sakatlık zuhûr eyledi ve küffârların taraflarından kezâlik nice küffâr mord olub nice sefineleri gark-ı bahr oldılar ve bu cengi gâzi Hüseyin Paşaya haber virüb gâm-gin oldu ve bunca hasarât olduğu der-i devlet haber gönderdi izn-i canib-i der keyfiyet-i vusûl-i imdâd-ı becezire-i Girid deyû haber virdiler bu taraftan kapudân Haydar Ağa zâde boğazdan gemiler ile Giride zâhire ve imdâd götürmeğe me'mûr olmuş idi Şa'ban-ı şerifin on sekizinci günü beğler ile Kandiye mukâbelesinde olan Küçük kal'a altına gelüb demür bıraktılar üç yeniçeri çavuşı ve dört çorbacı ve yüz elli nefer ile taşra dahi çıkarub ve yüz yigirmi yedi kise gurus ve üç bin otuz yedi çuka ve kırk üç çift meşk ve yüz yetmiş üç arka kırbası ve bir mikdâr mühimmât 'acele ile taşra bıragub deryâ

tarafına bir iki kâfir gemileri görmekle ‘aklları başlarından gidüb ‘aceleten demür alub girü Sakız canibine çekdirüb gitdiler ‘askerin kimisi gemilerde kalub –**115b** - çıkmayub taşra çıkanlar dahi zâhire ve yağmurluk ve dahi silâhlarını almayub bir mertebe havf ile kaldılar ki cezirede olan ‘asker cümlesi sebt ü la‘net itdiler izn-i canib-i bu taraftan gâzi Hüseyin Paşaya küffâr-ı haksâr galebe itdikleri beyân ider mâh-ı Şa‘banın âhirinde Kandiyeye cenerali tarafından defterdâr küffâr yanında olan mel‘ûn bir nice batrike küffâr elçilik ile çıkub serdâra buluşdılar serdâr-ı ekrem gâzi Hüseyin Paşa şeca‘ât şî‘âr dahi erbâb-ı düşman için leşker-i islâmı bir mertebe selâm müzeyyen idüb guzâtı saf ender saf dizüb ordu-yı islâmı tertîb ve ârâyiş virüb elçiler buluşdukda nice şekâvet bu idiki niceye dek cenk ideceksiz ve ne iş hâsıl ide bilürsüz deyû söyledilerse gâzi Hüseyin Paşa itdi sizler dahi ne zaman kadar cenk idebilürsüz elbette elbette hakk ‘inâyetiyle bu kal‘a feth eylemeğe şübhemiz yokdur bizim girü nice leşkerimiz hem hazır bunda durur ben pâdişâhımızdan ‘asker ve mühimmât gelür canımız tende var iken can baş cenk idüb bu kal‘ayı feth etmeyince bundan bir kadem gerü gitmeziz hemân nâhak yere –**116a** – kanlar dökülmeden gelün iyilik ile bu kal‘a teslim idesiz eğer yok dırsanız bunda olan guzât-ı müslimîn siz[e] oyunlar idecekdir ki sizler dahi beğenesiz şöyleki â‘leme destân ola deyû çok şeca‘ât kelâmlar söyledi küffârların derûnlarına heft düşdi âhirü’l-kelem ceneral olan itdi devletlü vezir bizim maksûdımız ve bunda gelmeğe sebep budur ki bundan mukaddem ahz ü esir eylediğiniz mahbûs olan ceneral oğlu ile ve dahi esir olan Ayamora () beğini ve sâ‘ir sizlerden tutsak dahi olanlar cümlesi virüb mübâdele idüb ve ba‘de’l-yevm kâ‘ide müte‘ayyin olsun ki tarafından her kim tutılırsa üç yüz gurusu bahaya kesilüb ve sizden bizler tutarsa siz yüz gurusu virüb iki yüz gene bizim üzerimize zam ola Ayamarko () malından tekmîl oluna Ayamarko didikleri Kandiyede ‘ayni ile Maltada Sencuân () didikleri bir kesiş itdikleri bu tedbîrki küffârlar ana emvâl emlaklerini ana çoğunı vakf idüb anıçün nice hazine orasında cem‘ etmişlerdi serdâr-ı nâmdâr bîtamâma kelâmları istimâm itdikden sonra biz ceneral oğlunu –**116b**- itlâk etmeyüz ve Ayamora beği dahi halâs olmak kat‘an murâdımız değildir ve bizden esir olanlar için dahi kat‘an üzere hatır olmazız zirâ

biz bunda cümle biemri'l-lâh-i te'âlanın rızâsıçün gazâ niyetine gelmişüz şehid ve esir olanların aczi 'azîm hâsıl olur ve Allah-ı te'âlâ bu kal'alar gibi ânîlara cennet-i a'lâya kasrlar virürler hemân sizlere aman virmeyüb me'yûs ve meskeninize varub gayrı bu sözlerin tarik imkanı yokdur tarik-i müsâlâhâ kabûl olursa ol vakt cenerali olan oğlu ve sâ'irleri virüb bizler dahi kal'anızı zabt ve mutasarrıf olduğımıza bu iş ol vakt olacağına me'mûldûr başka dürlü imkân olmadığı tahakkûk bilesiz buna imkân yokdur deyüb girü çekilmeğe söyledi çünkü kâfirlerin elçileri bu cevâbları alub mahzûn ve mahrûm olarak olub ve ordu-yı islâmiyanı bir hoşca temaşâ idüb ve etrâf ve cevâbını bir hoş gözden geçirüb bir gece ile kal'alarına gelüb ve serdâr-ı ekremın cevâblarını bir bir Kandiye ceneraline söyleyüb kâfir-i hâksâr hayrân oldu nice ideceğin bilmeyüb leyh ü nehâr fikrinde kaldı izn-i canib-i bu taraftan – **117a** - küffâr-ı lâ'inler bir gece 'ale'l-gafl şehrden çıkub şeb-hûn etmek tedbîrden etmişler ittifâk ol mahalde Venedik düzeh tarafından bu nâmdâr Hırvat beği ile birkaç bin buna benzer kâfirler imdâda gemiler ile gelmişler anlar ile kasd ordu-yı islâmı basmak niyyet idüb ve kendülerine ziyâde metânet virüb ve bizler şundan cenk idüb lâf-ı güzâf idüb ve ol vakt iki kapudân dahi bir uğurdan çıkub ordu-yı islâma hücum etmek üzere kavli karar olunub ittifak bir kâfir bâ'zı sebep ile küffârların bâ'zı etmiş olduğu kal'a hendekinden sağluca dahi çıkub serdâra gelüb küffârın ne vakte çıkacakların gâzi Hüseyin Paşaya haber virdi ve islâma gelüb vezir-i a'zam ol yeni müslimana vâfir ri'ayet idüb ve leşker-i islâmı der'akab müheyyâ idüb yevm-i () den mukaddem çıkub ve 'askeri iki bölük idüb sağ taraf ki Rumili ordugâhıdır piyâde ve süvâri 'askeri hazr idüb husûsen yeniçeriler ile Kôr Hüseyin Ağa sekbanbaşdır - **117b** - ana ısmarlayub bâki 'askerin azadların kendüsi sol canibde ki canib-i bahrdır açılıb orduyu hâli kodılar ve kal'adan çıkacak a'da-yı küffâr güzergâhlarında gemiye girdiler Şa'banın on altıncı günü küffâr-ı hâksâr dahi mürettib on bin mikdârı lâ'inler iki bölük olub ve iki kapudân çıkdılar ve ordu-yı islâmın hücum dahi gösterdiler busuda duran guzât-ı müslimîn mahâlleri geçdikleri serdâr-ı kâmkâr kahraman-ı zaman busudan çıkub ol lâ'inlerin ardlarına alub sekbanbaşı dahi öbür tarafından çıkub kafalarından hamle-i şece'at idüb tîg-i ateşbârların 'uryân idüb Allah Allah

sâdâsıyla küffâra hamleler idüb küffâr-ı hâksâr bu hâli görüb gerü dönmeç yolları bağı olduklarını görüb nice ideceklerini bilmediler ve öbür taraftan ordu-yı islâm kafalarına kılıçların yürüyüb küffârlar bu işe hayrân olub her ne tarafa kaçmağa bakdılarsa ötesi yol bulmazlar guzât-ı müslimîn dört tarafı yolları bağlayub necâta yol bulmayub çoğunı kılıcdan geçdiler ancak sekbanbaşı busudan bir çeğrek kadar girüye durub gâzilerden kurtılan bâ'zı lâ'inler tarafına düşüb – **118a** – ol gürûh-ı mekrûhundan üç yüz mikdârı kâfirleri tiğden çekürdiler hele birisi halâs bulmadı şöyleki küffârın mord leşleri yer üzerinde istif oldılar şöyle ki her bir gâzi on kâfiri helâk eyledi guzât-ı müslimîn cenâbı perverd-gâra hamd-i senâ ve şükrler idüb ve serdâr-ı gâziyân-ı 'alişân ol cenkde helâk olan kâfirlerin başları bir yere cem' idüb kuleler yabdı ve bu cengin dahi ahvâl-i küffârların perişânlığı yazub der'aliyyede gönderdi izn-i canib-i Şevvâlin yigirmi dördünde kapudân-ı cedid 'Ali Paşa İstanbula gelüb vâsıl oldu ve Zü'l-ka'adenin sekizinde üç sene Girid muhafazası şartıyla ibtidâdan altışar akçe [u]lûfeyle bin nefer sipâhi yazılıb kapudân 'Ali Paşa bu cedid sipâhiler ile kış içinde sâ'ir me'mûr olan 'asker ile Giride geçirmek için fermân-ı pâdişâh olub ve mâh-ı mezbûrun on ikisinde me'mûr olan 'askerki Mustafa Paşa zamanında berü olan küttâb ve zu'âmâ ve çavuşân ve yeniçeri ocağından dört orta neferi ile sağ ve sol dahi 'ulûfeci bölükleri tahmînen dört bin kadar 'asker gemilere –**118b**– girüb hazır ve âmâde oldılar ve on sekizinci günü on sekiz firigada donanub kapudân paşa kendin yedek gemisi ile Akdenize revâne oldu taşra beğlerin gemileri dahi beraber olub ve Sakızda kauşub anda Giride varub ve bu kadar 'askeri Girid ceziresine çıkardılar sene-i cedidinde selâmet ile yine mahâllerine döndiler ve kış eyyâmı olduğundan bir hafta içinde bu vechle cem'-i donanma çıkduğı sadr-ı a'zama hoş görmeyüb bir mikdâr kapudân paşaya gayri kelâmlar söyledi lâkin vezir-i mükerrem olmağla ve himmet-i hak olduğü sebebinden cümlesi yine hak 'inayetiyle sağ ve selâmet der 'aliyyede vusûl buldılar izn-i canib-i merhûm kapudân 'Ali Paşa Rodos sancağından mutasarrıf olan ümerâ-yı bahriyeden Şevvâlin âhirinde İstanbula geldikde kendüye vezarât virilmek murâd olunub tuğ ca'izesi kırk bin guruş virilmek muktezâsı olmağın vezâretten bi't-tuğ a'raz ve heman zi kadiminle kalmak üzere

iltimâs idüb ta'yin olan 'asker ve zâhire Giride gönderildi izn-i canib-i harbiye mukaddemâ yazılan bin nefer-i güzîde Girid sipâhilerin – **119a** – silâhdâr bölüğüne kethüdâ olan ile virdi kethüdâ serdâr-ı ekremden 'arz ile ezmânen hilâlinde der-i devlete geldi ve 'arz-ı mahzârı okuyub Girid muhafazasında olan guzât-ı müslimîn ne dürlü ahvâli ve hâlleri nice olduklarına ve ziyâde müzâyekâsı olduklarını ve Girid ceziresinde dört beş seneden berü vâki' olan cenklerde elli altmışdan ziyâde baş ve dil getirüb muharebelerde on beşden ziyâde atı düşüdiğinden gayri nice def'a yaralanub elleri tüfenk urulub mecrûh olmağla vücûda gelân hıdamât-ı keşidesi mukâbelesinde yevm otuz akçe [u]lûfelerini teka'üd ve ihsân buyurduklarına ma'lûm-ı pâdişâhın olub mezbûr gâzi Hüseyin Paşanın vücûdı sağ yeri az kalmışdı görecek ol demde hazr vüzerâ ve ümerâsı cümlesi işidüb hayrân kaldılar ol demde devletlü pâdişâh-ı 'alem tab bu 'arzını okudukda etrâfdan irâm-ı gûne ricâlar ile güçle beşin akçe 'askerin [u]lûfelerini ziyâde eylediler bâhusûs yeniçeri ocağından on beş bin kadar dahi müstehâkın ekserine kırk ellişer teka'üdlük virdiler derbeyân-ı ahvâl-i Girid cezire-i mezbûre şarkında İstiyâ nâm hisar henüz küffâr elinde olub gerçi gerçi taşrası ehl-i islâm zabt idüb ve karye-i mezkûrda bundan mukaddem Habib Ağa yediyle zabt olunmuşdı – **119b** – ama kal'a feth olunmayub bu ana dek kalmışdı kal'a binâsı tamâm olub 'askere icâzed virildikde serdâr gâzi bi'z-zât kendüsi varub feth kâsd eyledi ve Şa'ban on üçüncü günü Kandiyeye beş pâre sefine ile yüz yigirmi at ve sekiz yüz firenk İstiyâ kal'asına kâfire imdâd gönderüb ve gelüb taşra çıkmâğa bir mikdâr bizim 'askerimiz gerü durmak iktizâ idüb ve ol arada muhafız olanlar sabr idüb der'akab eşkinci 'Ali Ağaya bir mikdâr yeniçeri 'askeri dahi virüb İstiyâ taraflarına gönderildi ve Habib Ağa ve 'Ali Ağa ile hisar-ı mezbûrun etraflarında nice cenkler idüb cümlesinde gâlib geldiler ve kal'ayı muhasara itdiler ve lâkin küffârdan imdâd gelüb Ramazanın ikinci gün Yerabetre () hisarı üzerine düşmeğle varoşu cenginde mezbûr Habib Ağa ol tarafa şehid oldı rahmetullâh ol demde bölüği ağalığı Mehmed Kethüdâya virildi bi'l-âhire bin kadar kâfirler İstiyâ kurbünde cenkde hazır bulunub ve yerler sa'ab ve dağıştân olduklarından her vakt kâfirler çıkub cenk iderlerdi ancak bi'avni'l-lâh-i te'âlâ

gâzilerin nusret-i rabbanî olmağla bir kılıc kâfirlerin üzerine oynadılar ki dil ile vasf kâbil değildi öylende ahşama kadar beş yüz kırk esir ve dahi – **120a** – ve yigirmi kapudân ve bir ceneral katl eylediler ve Madrin Badoro () dahi dedikleri mel'ûnı dahi pârelenüb bi'l-âhire helâk oldu ve toksan kâfirler der zencir olunub beş yüz kırk baş ehl-i islâm girü dönüb mansurân mahâllerine geldiler ve bayram 'arefesi günü Mehmed Ağa bu denlü esirleri ve başları ve bayrakları serdâr-ı ekrem gelüb iltifâtla behre-mend oldu derbeyân-ı ahd ve sittîn ve elf Muharrem tokuzunda der-i devletden gelân donanma-yı hümâyûn altıncı günde Girid Aya kavra () nâm limanına varub 'asr vaktinde dimür bıraktılar ahşam dek cümle 'askeri taşra çıkarub kapudân paşa gemiler ile Sakıza 'avdet eyledi deyû Gâzi Hüseyin Paşaya haber virüb gelince taşra dökülen 'asker ol mahâll-i vahşet-engîzde on bir gün odurub sekizer guruşa bâgirler tutub ve çoğı piyâde olub bortoları () ve kumanyaları arkalarına alub on güne kadar yere gidüb mâh-ı mezbûrun yigirmi birinde orduya gelüb dâhil oldular ve âher şehrde Mısırdan gönderilân on kıt'a kalyon dahi gelüb Hanyaya gelüb ve dahi yüklü olan zâhire ne dünlü me'lükât ve meşrubât taşraya çıkarub Girid halkına her ne denlü zâhireden müzâyekâsı varsa ol kadar ganilik oldığı vasf olmaz ehl-i islâm şadmendân oldılar küffârlar dahi işidüb kahrlarından – **120b** – çatlaya oldılar ol demde küffârlar 'azîm tedârik görüb cümle kalyonları ve çekdirmeleri cümlesi altmış pâre gemi küffârın olub etrâf-ı Giridin tutub bizim gemilerimize hücum eylediler bi'avni'llâh-i te'âlâ kimesne rast gelmeyüb cümlesi sağ ve selâmet mahâll-i yerlerine geldiler izn-i canib-i ahvâl-i Girid gönderilân 'asker mâh-ı Saferin guresinde gelen 'asker serdâra mülâkat olub dest-bay bûs idüb ve 'asker-i islâmda hüsn ü hâl ve sıhhat geldikleri cümlesi hakka hamd ü senâlar idüb ve küffârın üzerine felâket ve nikbet ve musîbet başlarına gelüb gâm-ı gâsâya giriftâr oldılar ve bizim 'askerimiz içinde her me'külât gani ganimet olub lâkin küffârların ordularına ve kal'a derûnunda kahtlık olub içlerinden kâfirler kaçub taraf-ı islâmiye gelürler ve derûn-ı kal'a küffârlar cenerale hücum idüb ve küffârlar cenerali tutub helâk eylediler ve evvelki cenkde olan bir tarik ile kaçan deli Markoyı yerine geçüb ceneral eylediler kâfirler açlıktan gâyet sakata geldiler ancak günden güne Girid tarafına

gerek Mısırdan ve gerek Anadoldan ve sâ'ir yerlerden mühimmât ve dahi zâhire her dem gelmeğe eksik değildir izn-i canib-i Rebîyü'l-evvelin **-121a-** ibtidâsında kapudân paşa yedi kıt'a firigada ile gelüb gelüb ba'dehû edâü'l-hademe der'aliyyede geldi ve küffârın 'azîm donanma Girid cezire[de] gezdirüb olduklarını ve sâ'ir ahvâlî deryanın haber virüb ol vaktin vezir-i a'zam ile ikisi tersâneye varub divân idüb firigada kapudânlarından Cirbin Şa'ban ve iki kapudân dahi kürekcileri eksik bulunmağla sakalları tıraş idüb tersâne küreğe kodılar ve bâ'zı kalyonlar iştirâ evvelden bulunmağla emr idüb donatmağa başladılar ve müceddeden yapılan kalyonları dahi donatmağa hazır olub kendüye Sakız taraflarına alıkodığı bakıyye-i donanmayı anları dahi donadub donanmaya ilhâk idüb gâyet tedârike meşgûl oldı izn-i canib-i nakli ve hikâyet olunur ki Rebîyü'l-evvelin ikisinde Kandiye küffârı gâyet zâ'if olduklarından ve muharebe ve cenk etmeğe kuvvetleri dahi olmadığından ötürü dâ'iyesiyle ehl-i 'ayâllerin ve nefsi emvâl emlâklerin bir büyük kalyona koyub Venedike gönderdiklerinde ümerâ-yı bahriyeden Mehmed Paşa kendü kalyonu donadub kâfirlerin ardılarına düşüb anak rüzgâr-ı şedidden bir mikdâr gerüye kaldığından kâfirlerin kalyonu rüzgârın tarafına düşüb ilerüce – **121b** – kaçakdı bizim kalyonumuz girüye geldi izn-i canib-i mâh-ı Cemâziyê'l-âhirin on tokuzunda bir adam sadr-ı a'zama haber ile geldiki Kandiye şarkisinde İstiyâ nâm hisarı küffârlar bıragub İsprlanka () nâm kal'aya gitdiler ehl-i islâm dahi gelüb ol hisarı ahz ü zabt eylediler deyû haber virdiler Cemâziye'l-âhirin yigirmisinde Girid seferine sipâh ve silâhdârdan sekiz yüz sipâhi yazılıb ve yigirmi orta ve Anadolu beğlerbeğisi Ahmed Paşa eyâleti 'askeriyle ve sâ'ir me'mûr olan beğler ve paşalar der'aliyyeden 'asker ile kalyonlara girüb Girid seferine gelmeğe hazır oldılar deyû sadr-ı a'zama haber virdiler cümle ehl-i islâm işidüb memnûn ve mesrûr oldılar izn-i canib-i derbeyân-ı âsitânedede hazır olan donanma nice hazır olacağa nakli olunur mezkûr donanma teveccühi mâh-ı mezbûrun yigirmi üçüncü günü yevm-i pazarertesı otuz kalyon ve otuz sekiz firigada ve altı fırkatun ve altı ma'una ve bir mikdâr ateş gemisi müretteb ve mükemmel alay ile donanub tersâne önünden kalkub şenlikler iderek Sarayburnı önüne gelüb Kapudân 'Ali Paşa cümle kırmızılar giyüb saffet celâl **-122a**

– üzere el öpüp selâmlayub Beşiktaş önüne varub temür bırakdılar gemiler yeniçeri ve sâ'ir cenk alâtı ile memlü ve enva'-ı alât ile müheyyâ cümleden bir gemi yakacak şişeli tob gülleleri ve cengalli şişeler bu makûle 'ucube tedârikler görülmüş idi iki gündün sonra ol yerden kalkub bahr-ı sefide doğru revâne oldılar vezirin yaptığı gemi dahi mümkün mertebe termîm donanmış idi çeharşenbe günü Gelibolıya varub andan dinlenüb mâh-ı Recebin on ikinci Sakıza varub cümle beğ gemileri dahi anda gelüb cem' oldılar mecmu'ı sefineler yüz elli kıt'a gemi olub ve Recebin on yedisinden orasından kalkub 'azîmet-i Girid deyû revân oldılar bunlar gelmede olsunlar izn-i canib-i muharebe-i donanma bir muvâfık rüzgâr ile gidüb Benakşe ve Baru adaları kurbüne vardıklarında Değirmanlık yâ'ni Milo () boğazında altmış pâre kâfir donanma sefinelerine rast gelüb toblaşmağa başlayub 'asker-i islâm gâlibâne hayli cenk idüb kâfirlerin gemilerinin seren ve dümen ve âlâtların - **122b** - kırılıb ve içini harâb idüb ahşama dek dögüşdiler mahâll-i cenkden Girid yüz mil mikdârı uzakça olmağla ve dahi cenk iktizâ iderse gemilerde 'asker sudan () saklamak iktizâ ider deyû girüde kalan Benakşe Baro adalarına dönölüb gece yürüyüb mezbûr adaların limanına girüb yatdılar küffâr gemileri ardlarına düşüb limandan taşra gözedirler imiş donanma-yı hümâyûn gemileri gece anda sulanub 'ale's-sabah gafletle birer ikişer çıkarken küffârların gemileri donanmamız üzerine hücum idüb cenk-i 'azîm buyûste oldu Kapudân 'Ali Paşa 'askere istimâlet virüb donanmayı iki kol idüb bir bölüğüyle kendüsi ve bir bölüğüyle tersâne kethüdâsı busulacı oğlumı baş idüb düşmene hamle eylediler Kapudân 'Ali Paşa dahi baştardasıyla ve oğlu ve ba'zı ittiba'ı ve çırağları olan sefine sâhibleri cümle on pâre beğin sefineleriyle kendüye müte'allik idiler muhkem cenk idüb kâfirin – **123a**- birkaç sefinesini yakub harâb itdiler küffâr sefinesi biri sağ canibe yakın dururdu mülâhazasıyla Kapudân 'Ali Paşa baştardasıyla üzerine varub muhkem cenk-i âzim iderken kâfirler gemileri üşü[şü]b baştardayı ortaya aldılar sâir beğler bu hâl görüb gayret-i himâye gelüb yedeklerinde olan kalyonları bıragub kapudâna dahi imdâd etmeyüb deryâya açıldılar kapudân bu hâli görüb kâfir sefineleri dahi yandaki baştardaya sarılmağın müstecir iken oğlu yetişüb baştardayı yedeğe alub tahlîs eylediler tersâne kethüdâsı ve sâ'ir beğler ve

cümle yeniçeri firigadalara alarga olub pây merdlik etmediklerinden kapudân paşa muzdârâb-ı hâl olub beğlerin gemilerine ve yeniçeri firigadalarına buyruldılar yazub bu tehallüfün sebebi nedir ve niçün kaçdılar deyû ve elbette gerü dönüb cenge girsünler deyû sandallar ile tersâne çavuşların perâkende itdikde yeniçeriler gemilerinden tüfenkler doğrıldub yanaşma bizden ateş içine girer yokdûr deyû uğratmadılar ve bir kadem ilerü cenge varmadılar kapudân paşa bu halden sarsma olub kerbelâ cengine yalnız ittiba'ıyla girüb ve sa'ından ziyâde ihtimâm - **123b** - idüb ama mukâvemet mümkün olmayub rüzgâr düşman gemiler muvâfık olmağla baştarda küffâr arasından halâs olduktan sonra gayri hücum etmedi vezir-i a'zam ol vak'asında kalyonı ve sipâh memlü bir kalyon dahi muhterik olub ve cebeci gemileri alâtsiz ve mühimmâtsiz meydanda muzdarib ve kaç kalyon ortada kalmağın telef olub ve beğ gemilerine yeniçeri firigadalarına mü'ekkid buyrıldı gönderüb elbette şu meydanda kalan kalyonları yedekleyüb çıkarsunlar deyû tenbîh ekid idegördi mukayyed olmayub birisi yaklaşmadı rüzgâr dahi olmamağla ol cengin yerinde kalan kalyonlara küffâr ulaşub Anadolu beğlerbeğisi Ahmed Paşa kalyonunda cenk iderek şehid oldı rahmetullâh hâsılı kelâm altı pâre kalyonun 'askerini küffârlar söndürüb kalyonları yedekleri ve bir iki kalyon kenâra karib olmağla yakub 'askeri karaya döküldi ve bir mauna dahi çekdirüb küffâra mülhâk oldı bir iki yeniçeri gemisi anda adaya başdan karaya idüb taşra döküldiler kapudân paşa nâçâr ve inhizâm sûretinde bu hâletle çekilüb ol mihnetlere kemâl-i gazâbından atıyyede levendlere bakmayub Rodos ceziresine doğru - **124a** - gitdi ba'dehû küffâr ol ataya dökilân ol mihnetleri düşürmek için ve âher küffâr soltatlariyla taşra çıkarub cümlesini ahz ü esir eylediler kapudân paşa Rodosa vardıkda necât bulan gemiler geldikten sonra divân idüb cenkden rû-gerdân olanları mecrûm idüb ve ümerâya kahr-ı gazâb idüb tersâne kethüdâsının sakalın tıraş idüb kethüdâsı Eyyubi Karakaş oğlu 'Ali Ağaya mektûb ve 'arz ile âsitâneye gönderüb bâ'zı ümeranın ve cümle yeniçerilerin nâmu hâllefleri ve bâ fermânlıkların i'lâm eyledi İstanbuldan Kurd Çelebi tersâne kethüdâsı nasib olunub gönderildi izn-i canib-i bu taraftan Kandiya halkı bu esnâda kemâl-i za'afırlardan kal'ayı virmek niyetinde iken küffâr donanmaların aldıkları ehl-i

islâmdan aldıkları altı pâre kalyonu serengün bayraklarıyla götürüb Kandiye önünde[n] geçirüb ‘azîm şenlik idüb İstendil () adasına lenger-endâz olub bu dünlü cebehane ve dört yüz kadar tob ve mühimmât ve zâhire kâfirin ellerine girüb kuvvet bulmağla Kandiye de olan küffâr gerü kuvvetlenüb tam karar idüb ke’l-evvel cenk ü cidâle başladılar Kapudân ‘Ali Beğın elli kıt’a sefine ile Rodosdan –124b – Giride ‘azîmet idüb hazine ve leşker zâhire ve mühimmât ne ise teslim idüb ve serdâr-ı ekremden sened aldı ve dahi girü döndi derbeyân-ı ameden-i elçi-i Venedik mukaddemâ Gürci Paşa vezir iken İngiltere balyozı ba’zı hûsûs için sulh idüb annın sebebiyle Gürci Paşa Venedikden elçi taleb etmişdi hâlâ toksan yaşında başı ve eli ra’şe-nâk bir kâfir-i hilenâk elçi olmak üzere Saferin on tokuzunda gelüb Galataya kondurıldı kelâmının me’ali da’vetiniz ile geldik her sene Kandiye den yigirmi bin hazine nâmına virilüb dört yüz bin guruş dahi donanma harcı dahi gönderilüb sulh olalum tarafeyn asûde hâl olsunlar dimekle kelâmından dâima mekr-i hile ve ta’rik-i istismâm olunmağın ve cevır dahi virilmeyüb eline bir tabur virilüb Edirneye gönderildi tâ’kıben adam gönderilüb Edirne de habs olundu izn-i canib-i derbeyân-ı ahvâl-i donanma rûz-ı nevrûzda kapudân çavuş oğlı Mehmed Paşa donanma ile çıkub boğazı hâli bulunmağla Akdenize revân olmuşdı Giride varub Hanyada dört gün aramadan sonrada on iki bin kimesne cebehane ve mühimmât – 125a- koyub cezirenin cenûb tarafında kenârda Selene nâm hisarın halkı ita’at sûretinde serkeş küffâr olmağla dört pâre tob ile muhasaradan sonra Şa’banın yigirmi dördüncü günü feth eyledi bin beş yüz kadar esir alınub bir mikdâr dahi helâk idüb ancak sadr-ı a’zam gâzi Hüseyin Paşa tarafından icâzet olmamağla mezbûr kal’a içinde olan kâfirleri mûti’i ve harâc güzâr virilmek râzı oldılar ve her sene virilmek için rehnler virüb yerlerinde karar eylediler kapudân paşa oradan dönüb yüz kadar gemiyle Rodosa vardıkda altmış pâre kalyon ve çekdirme ve küffârın donanması gelüb Rodosın taşrasında lenger-endâz olub bir zaman limanında muhasara eyledi kırk gün kadar bekleyüb kâhi kalyonları gelüb limana toblar atardı ve küffâr rüzgâr üzerine olmağla bir taraftan çıkmağa ikdâm olunmayub bi’l-âhire kapudân paşa birkaç çekdirme ile cezire ardında dolaşub Zakilisa () semtinde revâne olacak küffâr

dahi gidüb sâ'ir gemiler âhir sâlde yol bulub ve kapudân paşa der-i devlete geldikde ma'zûl olmuşdır ve Rebÿü'l-âhirde Girid tarafından haber geldi ki gâzi Hüseyin Paşa tekrar kâfirler ile muharebe idüb üç bin mikdârı kâfirlerin başların kesüb helâk eylemişdi ve bu esnâda Girid ceziresine imdâd için zağarcıbaşı **-125b-** Yusuf ile birkaç firigada ve derunundalarında dolu yeniçeri 'askeri Girid üzerine irsâl olundu izn-i canib-i derbeyân-ı ahvâl-i Girid Kandiye muhasarasında olan 'asker-i islâm tarafından 'arz-ı mahzârı gelüb der'aliyyede vusûl buldukda bu canibin ahvâli perişândır 'asker killetinden ve mevcûd olanların dahi 'ulûfeleri vakt ü zamanıyla gelüb irişmediğinden 'asker-i islâm za'af-ı hâl-i kemâlde olub düşmandan kal'a almak değil şimdiye değin alınan kılâ'ı dahi muhafazaya iktidâr yokdur çünkü bu haberler gelüb vusûl buldukda vezir-i a'zam 'umûmen yeniçeri ve sipâh ocaklarıyla hareket zahmetin ihtiyâr iderlerse muhtemeldir ki cezire-i Giride cümlemiz varub dahil ve kabza ü zabt ideler vallâ encâm-ı zarûret hükmi ile muhafazadan el çeküb canımıza aman ile makarr-ı islâm olan kılâ'ı küffâra teslim ideriz deyû feryâd etmişler sizler bu bâbda ne maslâhât görürsüz deyû üç gün 'ale't-tevâli huzûr-ı hümâyûnda meşveret olunub hak sözi yalan söylemeğe kadir kel[âm] söyleyenler dahi kendü 'arzlarına ve nice fikre mebni havf ve ricâ siteplerin ri'âyet iderek söyleyüb işe yarâr bir sâfi cevâb söyletmediğinden söz uzadub gündüzde huzûr-ı hümâyûnda ve gecelerde vüzerâ ve ümerâ ve 'ulemâ hanelerinde müşâvere iderlerdi **-126a-** üçüncü gün ba'ad kelâ kelâm makalât-ı müşâvereye böyle hitâm virildiki hâlâ Silistre vâlisi sadr-ı a'zam-ı sâbık Siyavuş Paşa 'unvan-ı ser'askeri ile Benakşeden Giride geçüb aşağı olan bölük mu'akideler ve bunları Giride geçüren beğ gemileri ile Giride serdâr olan gâzi deli Hüseyin Paşa âsitâne-i sa'adete gelüb tekmîl-i mühimmât-ı donanmadan sonra kapudânlık şevket ü şanıyla 'azm-i deryâ-yı sefid etmek üzere re'yine dahi karar virildi ve Girid serdârı gâzi deli Hüseyin Paşayı telâcîh () idib el-hâleti hâzihi şeca'ât ve salâbetden misli nâdir bulunurdu ve dahi a'dâ-yı din küffârı kahra getirüb ve 'askerin zabtına kâdir deyû ve şöhretine binâ'en 'asker-i islâmın derûnunda bulunmadığından münâfiklar yâ'ni İslâmbulun başları ihtiyârdır ve cenge iktidâr yokdur deyû Girid serdârlığından ma'zûr idüb hatt-

ı hümâyûn irsâl etmeğe hazr oldılar ve Cemâziye'l-evvelinin ikinci günü Süleyman Paşa 'azl idüb ve mühr-i hümâyûn ile kapucuların kethüdâsıyla serdâr gâzi deli Hüseyin Paşaya kapucılığı ihsân idüb buyrıldı virildi ve eğer sen vücudın Girid ceziresine lâzım değil ise karadan gele eğer hareketden din-i devlete zarar terettüb idecek mahzûr ihtimâli var ise hıdmet-i muhafazada olasin deyû hatt-ı hümâyûn ısdâr olunub mühr ile ma'ân gönderildi ka'immakâmlık hil'ati kapudân Surnâzen Mustafa Paşaya ilbâs olundu hikâye-i garibe mühr-i şerifi Girid serdârı - **126b** – gâzi Hüseyin Paşaya getüren kethüdâsı bevvâbân Benakşeden üç def'a Giride adam salub müsâ'ade-i rüzgâr ile kenâra yanaşmak müyesser ve emâneti sâhibe teslim idüb üçüncü def'a yine Benakşe dahi sâhiline yanaşmış idiki 'avdetine me'mûr olan sipâhi Mehmed Ağa irişüb tebellüğ-i fermân-ı celilü's-şân etmekle ikisi ma'ân hem rikâb-ı der-i devlete gelüb hatim Süleyman Siyavuş Paşaya teslim ve hakiki vezir-i a'zam oldu izn-i canib-i Cemâziye'l-âhirde mezkûr sipâhi Mehmed Paşa vusûlünde kapucular kethüdâsı yine mühr-i şerifi deli gâzi Hüseyin Paşaya getürmek murâd idüb ve mu'avenetinde tereddüd idüb ba'ad nizâ' 'avdet itdüğü mervidir ki ben bu mühr-i şerifi ta'yin-i pâdişâhî üzere deli gâzi Hüseyin Paşa dahi götürürüm deyû vâfir lecc ve 'inad idi derbeyân-ı vâkı'â-ı ahvâl-i donanma-yı hümâyûn ve küffâr-ı hâksâr muharebe-i 'azîme der cezire-i Girid ve Giridde olan 'asker-i islâm üzerine kal'adan ve deryâdan yigirmi bin kadar kâfir çıkub ateş-i harb ü kittâl dört beş sa'at cenk-i 'azîm olub taraf-ı islâmiyandan ancak bin kadar merd-i hüner sermet râhik-i şehâdet şerbeti nûş idüb firdevs-i 'alâya vâsıl oldılar ve küffârların taraflarından on binden ziyâde derecâtı cehenneme karargâh eylediler ve ol cenkde Katırcıoğlu Mehmed Paşa cibilliyetinde - **127a**- muzmîr yâ'ni kendüsünde olan şecâ'ât hüner izhâr idüb haberi Cemâziye'l-evvelinde vusûl bulub ba'id server-i ehl-i islâm olmuşdı behükm-i hüdü be himmet-i evliyâ donanma-yı ehl-i islâm mübtelâ inhizâm olduktan sonra kapudân müşrikin-i bîdin kâfir-i la'in otuz kadar çekdirme ile Kandiyeye gelüb birkaç gün odurub tevkîf ve ârâm idüb ve mühimmât taşra çıkarub ehl-i islâm olduğu levâzımât ve zâhire bir yere cem' idüb andan günlerden bir gün sabah vaktinde on bin kadar küffârın piyâdesi ve süvâri ile kal'adan çıkub karaol hizmetinde olan

guzât-ı müslimîn üzerine havâle olub tîgler çeküb ehl-i islâma gâfil iken hücum eyledi ve cenk ü kıttâle başladılar bu taraftan gâzi şahbâz ‘alemdâr deli Hüseyin Paşa rahmetullâh-ı aleyhi ‘askerin perişânlığı ve küffârın hücumları haber virildikde cümle sipâhi hazr idüb kendüsiyi tevkif etmeyüb yalnız küffârların üzerine hücum eyledi mânend-i ezderhâ saffet küffâra urub serbanân-ı cihân zaman şol kadar cenk ü kıttâl eylediki vasf kâbil değildir üç sa‘at kadar cenk idüb nice küffârın safların bozub ve nice yüz kâfirin kellesini kesüb canları cehenneme yolladı ve muhazzil baş olan firenk beğlerini ol cenkde mağlûb idüb ve ‘azm-i hisar-ı Kandiye kendüsi varub ve müte‘ayyin kapudân ve efrâd-ı ‘askerden iki yüz zîr ü dest kâfir esir olub ve birkaç yüz dahi derecâtı cehennem sacına buldılar bu taraftan ehl-i islâmiyâ[n]dan dahi Avlonya sancağından ma‘zûl ‘Ömer Beğ – **127b** - Rumili ocakzâdelerinden birkaç anlar dahi ‘azm-i şehâdet şerbeti nûş eylediler ol cenk olduktan sonra kâfir-i bahreyn olanlar ol mağlûb ile Giridden kaçub Sakız etrafına birkaç gün saye endâz menhûs olub ve Mısırdan gelür bir barama () ve şaykalara rast gelüb ve derûnunda olan ne mikdâr İslâm leşkeri varsa cümlesini giriftâr eylediler meğer ol vaktinde kapudân paşa İstanköye olduğu haberdâr olub bî pâk ve bî pervâ ol canibe doğru bi’l-güşâ-yı bâdbân olub bi’z-zarûre def‘-i mâ’il mülâhâzasıyla Rodosda olan gemileri bağlamak münâsebeti ol () ‘azîme tahsisine bahâne idüb yine gitmedi meğer kâfirlerin gemilerine Sakızın etrafını dolaşûrken Cezâ’yir tarafından tahmînen otuz bin kile mikdârı buğday yüküyle Sakıza gelürken kâfirlerin gemilerine rast gelüb ahz ü zabt eylediler Sakızın içine zâhireden yana kahtlık olmağla Sakız ahâlisine gâyetü’l-gâye perişânlık geldi ve itdiler bu kapudân paşa İstanköyde ve Rodosda gemileri ve donanma orada dursunlar dahi bunda gelmeyüb bunları bu taraftan def‘ ide hemân kendüsi orada odurub rahatlık süre çok kinâye söylediler izn-i canib-i bu taraftan Girid serdârı vezir-i ‘âli deli gâzi Hüseyin Paşa rikâb-ı hümâyûna götürmek için –**128a**- Haseki Uzun İbrahim Ağa Şa‘banın yigirminci günü irsâl olub ve mezbûr paşanın yerine serdâr olmak üzere İstanbul kâ‘immakâm vezir Kôr Hüseyin Paşa Edirmeye da‘vet olundu izn-i canib-i bu taraftan kapudân-ı şehit deli gâzi Hüseyin Paşa Girid ceziresinde serdâr olan vezir-i mükerrerem deli gâzi

Hüseyin Paşa mukaddemâ serdârlıktan ‘azli idüb ve rikâb-ı hümâyûna da‘vet olunmuşdı âhirü’l-emr Hanyadan kalkub menâzil ve menâzil iderek Edirne şehrine vâsıl olub ve mâh-ı Şevvâlin on ikinci cum‘a gününde rikâb-ı hümâyûn emr mûcibince tez yerde varsun deyû ol dahi ol yere karar eyledi bundan mukaddem bâ‘zı vezirler cevâbında katline ‘emr ü fermân-ı hümâyûnı karar virilmişken ber muktezâ-yı takdiri rabbâni mazhâr-ı iltifât-ı şehriyâri olub mâh-ı mezbûrun on dö[r]düncü pazar günü kapudânlık mansıbı Çavuşzâde Mehmed Paşanın ‘azlinden paşa-yı müşârün-ileyhe ihsân olundu bâ‘zı ashâb-ı vukûf nakli üzere sadr-ı a‘zam deli gâzi Hüseyin Paşanın sû-i hâli ve zulm ü te‘addiye müte‘allik ahvâlini pâdişâha bildirüb bu kadar senede bu kadar bin kise akçe ve mühimmât gönderildi hazine iddihârına meşgûl olub bir iş görmedi ve dahi buna benzer ‘aleyhine nice kelimât düzüb söyleyüb geldiğibi katl olunmak musammem idi lâkin mezbûr teberdârlıktan çıkma olmağla dârü’s-sa‘ade ağası gizlüce sâhib çıkub gâzi Hüseyin Paşayı katlinden men‘ olunması saklûca ricâyâ düşdi ve dârü’s-sa‘ade ağası Solak Mehmed Ağa -128b- sadr-ı sadr-ı a‘zamin oğulluğu olmağla ‘af ve tahlîsi için ricâ etmişdi re’isü’l-küttâb Şâmizâde ve Gürci kethüdâsı Solak Mehmed Ağa ile sâdikâne müttehid olmağla paşa-yı mezbûrı sadr-ı a‘zamin pençesinden halâs etmek için huzûr-ı sadr-ı a‘zam tarafına geldiler ve andan sa‘adetlü Vâlîde Sultan hazretlerine tarafına nice ricâcılar irsâl idüb halâs ve ‘avf olmağla çok sa‘y ve dikkat eyledi hâsıl-ı kelâm bu kadar zamandan berü Girid cezirede bu kadar hizmet etmiş var iken ve bir vezir-i namdârın bilâ töhmetle katl olunsun mûcib-i katl bir töhmeti zuhûr idüb ol zaman katline vâcib-i fermân lâzım olur ve gene su’âl ve eğer dahi münâsib olursa katline izin virmeğe câizdir dediler ol demde sadr-ı a‘zam ayak basub bu deli Hüseyin Paşa zâlimdir [de]dikde hâlâ ol dem dârü’s-sa‘ade bulunan şeyhü’l-islâm ve sâ’ir bâ‘zı ümerâ itdiler katl olmağla izin yokdur bizler buna iznimiz yokdur hâlâ bu kişinin şikâyetçileri yok bu ahbâb hafıyye ile katl işinin halk râzı ve rızâ virmez işbû kişinin kabahâti icrâ idüb ve bu zikr eylediğiniz töhmetleri bütün isbât idüb kabahât her kimesnede bulunursa takdirce istiftâ’ olunmalu ve cezâsını virmeğe deyû cümle hazerâtdan işbû - 129a – cevâb virildi ol demde gene sadr-ı a‘zam Şâmizâdeyi

gönderüb müfti efendiden fetvâ-yı katl taleb eyledi müfti efendi deli gâzi Hüseyin Paşanın zirü himâyede olduğunu bilürdi ve sûret-i şer'iyeye ifra' olunacak bir töhmeti olmadığından müfti efendi gâyet düşünmeğe ve ızdırâba düşdi ve nice idecek bilmedi virilmesen sadr-ı a'zamdan haf ider ve dahi virürse şer'iyesi değildir hemân hüsn-i halde def' olunmasını re's efendiye ricâ idüb sâhib-i devletin bizim hatırı kalmamak üzere bu kâr-ı mekrûhı ve fitneliği bir hâl itmeğe sizlere çok ricâ ve niyâzımız olur bu maslâhâtı sizden bilürüz deyû ibrâm ve ilhâm eyledi re'is efendi dârü's-sa'ade tarafını evzâ için damen dermiyân idüb sadr-ı a'zama gelüb sultanım şeyhü'l-islâm efendi hazretleri hayr hâhınıza du'âlar itdi mutlak zulme binâ'en tecvîz-i katl için fetvâ virilür lâkin üzerine bir şey beşâret bulmağıyla böyle nâmdâr şeca'ât adamı katl etmekle çok mahzûrât vardır ahretlerin sandığımız gibi dünyaların dahi sıyânet üzerimizde lâzımdır dediler deyû i'tidaddan sonra bu re'y-i tedbîri dermiyân idüb gâzi hacı Hüseyin Paşaya bir mansıb virile harc ü şiddet batmış muktezâsıyla lâbed zulm eylese gerekdür gene şikâyetçiler gene zulmi tahrîr idüb ol bahâne ile hakkından gelürüz deyû bir nâme yazub sadr-ı a'zamin tarafına bir çuhâdârıyla irsâl eyledi bu taraftan sadr-ı a'zam dahi tefekkür idüb bu tedbîri münâsib görüb **-129b-** katl için irâmdan el çekdi ve kapudânlık mansıbını gâzi Hüseyin Paşaya virilmeğe emr eyledi ve deryâ beğlerinden ve adalarından celb-i mâl için üzerine emr ü fermân eyledi ve lâkin dârü's-sa'ade tarafından ve sâ'ir ocakdaşlarından deli gâzi Hüseyin Paşanın taraflarına kendüsine nihânca haber virüb olmayaki deryâ beğlerinden ve tersânedan ve adalardan taleb ve ahz-ı mal sevdâsına düşmekle şâibetimi der'aliyyede görünmesün deyû saklûca haber eylediler zirâ bin canı olsa sadr-ı a'zamin elinden halâs olmaz deyû böylece bilsün deyû gâyet tenbîh-i 'azîm ve ta'lim itdiler ve paşa-yı mezbûrun kapusu mükemmel ittiba'ı çok masrûfî ziyâde idi lâkin eskiden ve Giridden peydah etmiş medd hayr ve vâfir altûnı olmağla kapudânlıkda celb-i mâle muhtâc olmayub havfundan 'iffet üzere hareket idüb şikâyet itdirmedi hattâ ümerâ-yı deryâ â'deten viregeldikleri gulâm ol sa'at çuka ve kumaş ve ihrâm her ne makbûle nâzik tuhfeler hazr idüb hac gâzi Hüseyin Paşaya gitdüğü yerlerde kendüsi ne buldılarsa hiçbir hediyayı kabul itmedi gerüye yolladı ve her ne kadar

sadr-ı a‘zam bir tedbîr ve yahûd bir şikâyetçi gelür deyû bakdıysa hiçbir zafer bulmadıkları çün yine kapudânlıktan ‘azlı idüb sonra Rumilinde vâli idüb ve Rumilinden şikâyetçiler ‘arz ü mahzâr gelmeğın deyû orasına – **130a** – ol vakde zafer bulub katl-i i‘lâm eylemişler ve tafsîli gelse birkaç münâfıklar sadr-ı a‘zam ile beraber olub der-i devlete zulm etmesine şikâyetçiler gelüb devlete ‘arz idüb ve sadr-ı a‘zam gerekdür derbeyân-ı katl-i deli gâzi hacı Hüseyin Paşa vezir-i müşârü’n-ileyhe ekser nâs mühr-i vezâret tahmîn idüb şöreti ‘alemgîr olmağın ve dahi ba‘zı husûslar için sadr-ı a‘zam ezâsıyla ihtimâm üzere olmağın sene-i sâbıkâda Girid serdârlığından ‘azlı ve Edirneye ihzâr ve katli bâbında fetvâya irâm ve ihtimâm idüb sonra dârü’s-sa‘ade ağası ma‘rifetle ve Vâlide Sultan hazretleri sâhib çıkub ve şeyhü’l-islâm ve müfti efendi hüsn-i ma‘rifet tedbîriyle şikâyetçileri geldikte tedâriki ol ol vakt görülsün deyû kapudân paşa eyledikleri aşâki mahalde zıkr olan hikâyet mestûrdur ammâ enderûn halkının nasihâti ve kendü ve dostların tahrîri üzere kapudânlıkda ‘iffet gösterüb Girid[d]en vâfir altun gazâdan cem‘ ve peydâ eylediği için celb-i mâl ve dahi te‘addiye muhtâc olmayub ve tarafından bir zerre kadar bir nâhâlif şey zuhûr ve bir şikâyetçisi gelmediğinden mâh-ı Rebîyü’l-evvelinin yedinci gününde kapudânlıktan ‘azlı idüb ve Rumili eyâleti virilüb ve deli gâzi Hüseyin Paşaya sûret-i iltifât olunub Rumili eyâleti ile Edirne ve Filibe ve Sofya her ne nerde dilersan gidüb – **130b** - otursun ve irâm eylesün deyû ruhsât virilüb gönderildi deli gâzi Hacı Hüseyin gemilerden çıkub Filibeye ve Sofyaya şehrine varub karar eyledi ve hazinesinde nukûd kalmamağla levendlerin ‘ulufesine ve ba‘zı masârıfa imdâd za‘imiyle ol etrâfdan bir mikdâr zâhire baha ile cem‘ idüb ağniyâdan birkaç kimesneyi garâmet-i maliye için tecrim eyledi lâkin zulm-ı selef-i vâlilerinden ziyâden ve mu‘tad-ı kadim kıyâsından ifrâtle harâc geldi ama çünki vücûdın ve kendüsini zeyne’l-îkas-ı ‘aliyye zenb mâ’nâsı şerifi üzere vükelâ-yı devlet yanında müsteskil ve asmâ zulm paşa olduğu ve gitdiği yerde zulm ider deyû kendüsi yâd eylediler ve mezkûr sadr-ı a‘zam düşman olub ve gâzi hacı Hüseyin zâlimdir deyû herkes öyle sanurdı ancak gâzi hacı Hüseyin Paşa bir ar sâhib-i kemâl idiki bir adamın bir akçesini yemeğe istemez ve zulm olan kimesne yanında bile götürmezdi

ve şer'iyeden taşra bir iş işlemezdi hemişe namazına ve niyâza leyl ü nehâr meşgûl idi şöyle bir sâhib-i ar ve nâmdâr ile devlet-i 'aliyyenin içinde böyle bir vezir-i kâmil ve ehl-i takva cihanda misli yoğdı ve meşhûrdırki hâlen deli Markonın nice cenk eyledikleri firengistâna sûret ve tasvîrini yazub nişân - **131a** - eylediler ancak vaktin sadr-ı a'zam böyle nâmdâr vezire düşmanlık idüb fırsatın gözedüb bahâne arayub beklerdi ve takdiri ilâhi bu sadr-ı a'zam sebep olub gâzi hacı Hüseyin Paşa şehid olmak için bu gûne üzerine müvellâ () olub katli olmasına âhirü'l-emr sebep oldu yine bizim sözüme gelüb dinleyelüm çünkü deli gâzi Hüseyin Paşa Rumiliye irsâl eyledi el altında yine haber idüb bir bahâneye ânâ bühtân idiler çünkü gâzi Hüseyin Paşa yukarıdaki söylediğimiz zâhire ağniyadan para ile haz eylediği ve birinden tecrîm aldı deyû söylediler ki der'akab âsitâne-i sa'adet bir sûret-i iltifâtla İslâmbula da'vet için emr-i şerif-i fermân-ı sûret Hüseyin Paşanın üzerine irsâl eyledi 'ale'l-ahdî 'ale'l-râvî Filibe kadısı Süleyman Efendiye sadr-ı a'zam sakluca mektûb ile bir adam yollayub ve Rumilinde gâzi hacı Hüseyin Paşanın ne kadar zulm ü te'âddisi olmuş varsa bundan ziyâde kendüsünden yazub ve 'arz-ı mahzâr idüb şikâyetçiler irsâl eylediler deyû ta'lim ve tenbîh itmiş işbû zulm-ı münâfık sadr-ı a'zamın mektûbuna göre deli gâzi hacı Hüseyin Paşanın hakkına nice nâhak ve nâsâlif kelâm yazub ve zulm ü te'addisi ve ol memâlik-i Rumili fukarasına itdiği cevri sitemi kadı zulm-i bed fa'al cümlesi kaleme getürüb düşman üzere mufassal ve meşrûh 'arz-ı mahzâr yazub -**131b**- bir adam yediyle hacı gâzi Hüseyin Paşa der 'aliyyeden gitmezden evvel ol zikr olan 'arz-ı mahzâr irsâl eylediler ve sadr-ı a'zam yedine virilüb oldu pâdişâh 'arz eyledi meğer şahbâz gâziyân gâzi Hüseyinpaşa bu mahzârdan bîhaber idi ve ma'lûmı olmadı gâzi Hüseyin Paşa oradan Rumilinde kalkub İstanbula 'azm eyledi vusûl bulduğu günün ertesi sadr-ı a'zam tarafına vardıkda kıyâm-ı tevkîr ve ikrâm ile mülâkât olunduktan sonra samur kürk giydirüb envâ' iltifât ile hanesin 'avdet itdirilmişdi sadr-ı a'zam Filibe kadısından gelen 'arz ve mahzârı ve şikâyetin mevâd-ı müte'addide-i müstehili nameleri pâdişâha 'arz idüb her ne ilkâ etmiş ise deli gâzi Hüseyin Paşanın katli hûsûsunda deryâ-yı gazâb-ı şehriyâri tahrîk dahi etmişler irtesi fermân ile huzûr-ı hümâyûna vardıkda pâdişâh-ı

kahraman-ı heybet ile hitâb-ı ‘itâba alûd ile on beş sene ‘askerime serdâr olub bu kadar bir her sene hazine-i â‘mireden mevâcib ve mühimmât nâmıyla aldığı bu kadar bin kisenin ‘öşr-i a‘şerin mahâlline sarf etmeyüb izhâr etmekle ta‘ziyle ba‘is olduğından kat‘-i nazar muhasara olan Kandiyenin zabt ü feth ve teshîri hûsûle akreb olmuşken hutût-ı nefsâniye tabi‘atın ile ihmâl ve müsâlâha itdiği huzûr-ı – **132a** – hümâyûnumda bi’l-küllîye zâhir ve nümâyân olub beytû’l-mal-i müslimîn bu tarikle ahz itdiği emvâlin teftîş ve tahsîli mevkûf-ı fermân iken ihtiyârlık ve emekdârlığına merhameten tekayyüd olunmayub yine nevâle-i ihsanımdan hissemend ve Rumili mansıbyla behremend etmişken celb-i emvâl için fukârâya itdiği eziyyet husûsunda ahkâm-ı vilâyetden vârid olan ‘arz ü mahzar ve cerâ’im-i sâbıkanıza behremend olub ve râbitâ-ı eyâletde hareket böylemi olur deyû ‘itâb ve gazâb alûde buyruldukça âvâre-i kelâm ve tedârik cevâb ve tenvîr-i merâmda a‘cizânem adamı olmağla ateşgîre hüsrevâniyi edâ idecek bir cevâba kadir olamayub bunca gazâba kelâm-ı pâdişâhî ‘alem tab gâzi Hüseyin Paşaya söyledi ol demde gâzi Hüseyin Paşa söze gelüb ağlamağa itdi pâdişâhım bu kullarınız bu gûne fitne sözlerinden benim zerre kadar haberim ve âgâhım yokdur ve buna değin gerek fukârâya ve gerek ağniyâyâ eziyyet ve tecrîm eylediğim yokdur ancak bu gûne fitnelik ve bana bühtân idenlerin bilürüm ancak bu fakîr anları cenâb-ı hakka hâvâle eyledim ve beni çokdan bana bühtân eylediler bu kullarınızı helâk etmekle ister bu ‘arz-ı mahzârı ısmarlayub getürdiler - **132b** – dimekten gayri bir söz söylemedi ol demde pâdişâh gazâbıyla emr idüb alun bunu habs idün deyû fermân buyurmağla gâzi Hüseyin Paşayı Yedikuleye koydılar kimseyi şefa‘ât ve ricâ eylesine orada bulun[an]lar ağazlarından bir kelâm söylemediler zirâ orada oturanlar gâzi Hüseyin Paşaya düşman olub ve sadr-ı a‘zam böylece tenbih eyledi ve iki günden sonra katl idüb şehâdet şerbetini nûş eyledi rahmetullâh-ı ‘aleyhi vezir-i ‘alemdâr hacı gâzi Hüseyin Paşa vilâyet-i Anadolu’dan Yenişehir nâm kasabadan zuhûr idüb Eski saray baltacılarından pehlivânlığı ve bahadırlığı hasebiyle merhûm Sultan Murâd Han hazretlerinin mazhâr-ı iltifâtıyla olub emirhorlıktan vezâret rütbesine nâ’il olmuşdı ve tarik-i intisâbını böyle nakl olunur ki ‘asr-ı Murâd Handan hazretlerine ‘Acemden

elçi gelüb izhâr-ı hüner için berkdirilmiş yay getürdiler bu yayın girişini çıkarub yine kurmağa kâdir bir pehlivân memâlik-i ‘Osmâniyede bulunur mu deyû Sultan Murâda dahi haber eylemişler ol vaktin İslâmbulun nâmdârları ve vüzerâlarına ve dahi pehlivânlarına ‘arz olunmuş yay-ı mezkûrı bozub kurmak değil ve kirişini bile yerine getürmemişler ol yay - **133a** – darü’s-sa‘ade ağası odasına durub ve saklûca bir bahadır pehlivân arayub dahi bulunursa ol yay-ı mezkûrı kirişini kurub ararlardı kimse İslâmbul içinde buna kuran bulunmadı ol vakt deli gâzi Hüseyin ol vakt ‘acemi baltacı imiş ağa odasının ocağına eyyâm-ı kış olmağla odun taşurmuş getürürdi bir gün ağa odasını تنها bulur nöbetciden gayri kimse yoğdı ol vakt gâzi deli Hüseyin Paşa ol yay görüb kazıyye alur asl-ı hikâyeden haberi yok birkaç kere mezkûr yay kurub götürürken ol vakte darü’s-sa‘ade ağası geliyor didiklerinden telâşla ol mezkûr yay yerine bıragub gider imiş ol esnâda ağa ol yay görüb başka el dokanmış fark idüb bire nöbetci bu yayı kim dokanmış deyû su’âl iderse nöbetci Yahya Ağa korkusundan baltacı deli Hüseyin bir baltacı ocağa odun götürürken oraya yay görüb ve eline alub birkaç kere çekdi sizin geleceğinizi işidüb bıragub gitdi dediklerinden ağa mesrûr olub tez deli Hüseyin çağırın dedi baltacı zâbitleri ve eskileri olan ashab-ı cesed biçâreyi azarlayub bire herif ağanın – **133b** – odasına ne ararsın deyû çok sözler söylediler ve sen ağanın odasına işin ne imiş sen tek durmayub şuna buna el uzadırsın senin tırnaklarını () lazım olur deyû inciderek alub getürdiler ağa ol yay eline virüb çek imdi bire deli Hüseyin göreyim seni dedikde ol dahi yayı eline alub bî pervâ beş on kerre yay çekdi darü’s-sa‘ade ağası ta’accüb ve istihsân idüb tez şimdi bu yoldaş bir pâk dolama ve kisve ile giydirin adam şekline koyun huzûr-ı pâdişâha götürsem gerek deyû kethüdâya tenbîh olundı biçâre deli Hüseyin zelil ve nâmurâd iken âti-i vâhidede ebnâ-yı cinsi mabeyninde mu‘azzez ve mükerrerrem oldı darü’s-sa‘ade ağası şevkiyle huzûr-ı hümâyûna varub yay-ı mezkûrı çeküb izhâr-ı hüner idüb mazhâr-ı hümâyûna tahsîn olduktan sonra huzûr-ı hümâyûndan ‘Acem elçisi muvâcehesinde yay-ı mezkûr kepâze vâri çekerken zorbazu ile şikeste idüb parçaların elçi önüne vaz’ itdikde pâdişâh-ı ‘alemtâb ve süneymanın ibtihâc ve mesrûrlarına elçinin kemâl-i inf’âline

ve cehâletine sebep olmuşdır sultan – **134a** - Murâd gâziye ibtidâ intisâb bu tarik ile olub sonra mirâhûrluk ile çıkub sefere revân ‘avdetinde Mısır Kâhire beğlerbeğisi ba‘dehû kapudân paşa olub erzâk üzerine serdâr ta‘yin olunub bir maslâhâta muvaffak olamadığından ‘azl olunub sonra Bedoron () valisi olmuşdır Bosna ve dahi Bağdad eyâletlerine dahi mutasarrıf olmuşdı ba‘dehû on beş sene Girid serdârı olub küffâr ile muharebede erlikleri dâstân olmağla ‘azîm iştihâr tahsîl etmişdi lâkin ber muktezâ-yı takdir Kandiye fethi kendüye müyesser olmadığından düşman tâm‘ ve tekâsülüne haml idüb bir iş görmedi nâmıyla ‘azl olunub yine kapudân paşa olub ba‘ad Rumili beğlerbeğisi olub sonra anın hakkında bâ‘zı münâfıklar nice yalanlar söz icâd idüb ana bühtan eylediler ve pâdişâhı zamanî gazâb alûde idüb düşmanın sözlerine ihtimâd idüb vakt-i zamanî dahi irişüb fitnelik ile öyle bir nâmdâr şeca‘ât vezirin vücûdını dünya belâsıyla ifnâ’ olundu ve deli gâzi Hüseyin Paşa küşâde meşreb ve şevkı tabi‘at olub ve eski latifelere ve nasreddin kıssa-i hikâyet nakli ve () söylediğinden sultan Murâd Han mahzûz ve münşerih olmağın ekser evkâtta yanlarından münfekk olmaz imiş nakli iderlerki bir def‘a sefer-i ‘azîmetle İstanbuldan alay-i ‘azîm ile çıkarken cümle halk hazr olub hatta nisvân () ferec ferec olub temâşâsında –**134b**- çıkmışlar ve serbazân ile levendâna süvâr olub rahgüzârına saf çeken halka avaz-ı bülend ile selâm virüb ricâ-yı hayr du‘â ile tevdi‘ iderdi ve zenân gürûhuna uğradıkda selâm-ı ‘aleyküm kadınlar cennet reyhânları ve yer melekleri ki ‘ulemâ ve sulehâ ve yarar pehlivânlar ve yiğitler sizden doğar Allah te‘âlâ sürinize bereket vîrsün bizi du‘âdan unutman deyû çağırub söylerdi derhâl zenân kadınlar ol demde feryâd idüb itdiler senin gibi bir şâhbâz kahraman vezir Allah te‘âlâ pâdişâh efendimize bağışlasun kahraman-ı ‘alemdâr-ı zaman vezir olursa böyle olsun ve böyle gerek deyû can-ı gönülünden hayr du‘âlar iderlerdi lâkin levend-i meşreb ve bî pervâ çeri olmak hasebiyle lisanı candan mazbût olmayub Giridde dergâh-ı ‘âlî ‘askeriye imtinâ‘ ve ittihâd idemedi tâm‘-ı hamdan dahi hâli olmamağla bâ‘zı evzâ‘-ı nâhemvâri a‘adasına hüccet olub katl itdirdiler ama bu makûle kabayîh dahi setûdesine halk-ı ‘alem matla‘ olmayub şöhret ve şeca‘âtine müte‘âllik ‘avam nâsının cümlesi medh iderlerdi ve itdiler yazık yazık

böyle vezir-i nâmdâr böyle hizmet etmişken katlini revâ gördiler deyû cümle ‘alem yas mâtemin idüb ve te’essüf izhâr eylediler ve meclislerde belki esvâkda ve bilâdda anın ruhûna senâ ve rahmet ba’is olanlara ta’an ve dâhil-i gıybetine nice müddet halk-ı ‘alem dahi – **135a** – iştigâl eylediler ve şeyhü’l-islâm ve müfti Boluvi Mustafa Efendi deli gâzi Hüseyin Paşa katline fetvâ virmeyüb sadr-ı a’zam-ı münâfık tarafından irâm ve ilhâm olundukça ol makûle nâmdâr vezir gâzi şâhbâz cüz’i cürmi sebebiyle katli etmesine sa’y ve gayret eylediği nice Hüseyin Paşanın nâlehinde yürümüşdür ve sadr-ı a’zam leyl ü nehâr gâzi Hüseyin Paşanın hakkın[d]a nice bühtânlar uydurub ‘akıbet onun sebe[bi]yle katli olundu gâzi Hüseyin Paşa mekanı cennet olub sadr-ı a’zamin yeri nâr oldu ancak gâzi Hüseyin Paşanın katliden halâs eylediğine şeyhü’l-islâm Boluvi Mustafa Efendi şevketlü pâdişâh-ı ‘alempenâh hazretlerine tezkere gönderüb bu seneki mezkûr sadr-ı a’zam müstakil olmadığından kelâmını teneffüz idüb ve müfti efendinin ‘adem-i müsâ’âdesi müfid olmadı ol vakt şeyhü’l-islâm Boluvi Mustafa efendi şevketlü pâdişâha tezkere gönderüb bu sene dahi görülmeyüb mühimmât-ı din ü devletde olan emr lâzım Venedik kâfirine gûş-mâl virilmek iken sene-i sâbıkada bu kadar mâl ve hazine itlâf ve istirâf olunmuş iken sadr-ı nişîn vekâlet kebîri olan devletlünün murâdı din ü devlete hizmet olmayub ancak kendi mansıbı fehminden haz-ı nefsinin tarafına zâhib olub birer bahâne eylemez ihmâlleri i’dam niyeti ile bildiğini etmek ister deli gâzi Hüseyin Paşa katli dahi bir emr-i nâma’kûl iken sa’y ve irâmı ile vücûda geldi - **135b** – bu mertebe ruhsât virmek lâyıık-ı münâsib değildir hâh-ı devlet olduğumuz hasebiyle vâki’ olan hâli ‘ilâm ve cürêt eylemişdir fermân pâdişâhımızdır bu tezkereyi pâdişâh yedine ahz idecek sadr-ı a’zama virdi ve sadr-ı a’zam tezkeresi alub sakluca okuyub Boluvi müfti Mustafa Efendi çünkü sakluca okudısa ve merâm-ı maksad ma’lûm olundıysa ve Girid serdârı olan vezir gâzi Hüseyin Paşa ki Boluvi müfti efendiyle hüsn-i ittihâdı olundu bu def’adan mukaddem cenâb-ı monlaya mektûb gönderüb Girid ceziresi tamâmen feth olmağla sadr-ı a’zam bi’z-zât bu tarafa gelmeğe muhtâcdır ve mühr-i şerif gelmedikçe bu cezirenin fethi mümkün değildir deyû ‘ilâm-ı hâl eylemiş Boluvi müfti efendi bu mektûb taraf-ı saltanata gönderüb

vezir-i a'zam hafiyeden âgâh oldukda Girid serdârı Hüseyin Paşayı vezir-i a'zam itmek ister deyû monlaya 'adevât etmişdi ve der'akab bu tezkere kaziyyesi zuhûr etmeğin 'azl ü nefiyiyle def'-i mezâhim eyledi Girid serdârı Hüseyin Paşaya derâkab katli için emr gönderdi lâkin biemrillâh-i te'âlâ fermân vusûlünde bir iki gün mukaddemce fevt olduğu haberi vusûl bulmağın mâh-ı Recebin on birinde serdârlık Girid ceziresi muhafazasında olan Tavukcı Mustafa Paşaya tevcîh tevcîh kılındı derbeyân-ı vekâyi'-i tebdîl-i serdâr-ı cezire-i Girid ve cezire-i Girid serdâr olan Tavukcı Mustafa Paşa bi'l-iktizâ – **136a** – serdârlık rütbesinden tenzîl olub ve ol maslâhât-ı 'azîme 'Ankebut Ahmed Paşanın yanında olmak tahmîl olub ve cezire-i Giride vardıkda serdâr-ı sâbık hakkında ba'is-i iştigâl gazâb-ı pâdişâhî olacak bâ'zı mevâd 'arz ve irâd olmağın sâdır olan fermân-ı hümâyûn mûcibince katline ve isti'câl ve ser maktû'ı der-i devlet-i 'aliyyeye irsâl olundu izn-i canib-i derbeyân-ı vekayi'-i irsâl olan hil'ât ve dahi şimşir becanib-i serdâr olan Girid ceziresinde serdâr-ı ekrem 'askerin nusret şî'âr olan vezir-i mükerrerrem Ahmed Paşaya 'avâtıf-ı 'aliyye-i mülûkânedan hatt-ı hümâyûn iltifât makrûn ile kılıc ve kaftan irsâl olundu derbeyân-ı vekâyi'-i tertîb-i şidded-i meclis ve meşveret der huzûr-ı âsâfî berây-ı sefer der Girid vezir-i a'zam nâmdâr Köprülizâde Fâzıl Ahmed Paşa hazretleri Nemse seferine varmış ve sulha istihkâm-ı tâm virdikten sonra ()'l-hamd Nemse keferesinden gereği gibi ahz ü intikâm ve di'l-hâh üzere 'akd-ı sulh istislâm olundukdan sonra ol vaktten sonra berü fırsat beni kesret () iştigâl-i müslimîn olan Venedik keferesinin dahi 'avni bâri ile cezâsın bulub ve tertîb böyle bunca yıldan berü Girid ceziresinde imdâdı muhasarası erbâb-ı gayreti küttâb ateş-i ızdırâb iden Kandiye kal'asını tahlîs idelim deyüb rikâb-ı hümâyûna telhîs eyledi – **136b** – ve taraf-ı pâdişâha râhî asâfî tezvîd idüb ve cümle vükelâ-yı devlet ile husûs-ı merkûme müzâkeresi için meclis ve meşveret dahi tertîb olub cümle hezâr-ı meclis ifâde idüb hakikat hâl ve bu bâbda re'y ve sevâb ne idüğün her birinden su'âl olundukda cümlesi söylediler ki bu Kandiye gâ'ilesini bertaraf etmek vâcibe-i zimmet olub ve gayret-i devletdir deyû tahrîk-i silsile-i hamiyet eylediler binâ'en 'aleyh sefer-i mezkûreye iktizâ iden mühimmât ve cebehane ve tobhane ve barut ve

levâzım sefâ'in-i donanma-yı hümâyûn tedârik ve tertîbine ağaz ve meydân re'y ve tedbirden tek ve cevâb kılındı ve on iki seneden berü Edirne mahbûs olan Venedik elçisi serdâr-ı ekrem hazretlerinin evvel bahar hamsine-i esârda 'umûmen 'asker-i islâm ile Girid ceziresinde Kandiye kal'ası üzerine müteveccih olacaklarından hebardâr oldukda mülâhâza-i vehâmet encâmkâr ile 'akd-ı sulh ve salâha talebkâr olub sâhib-i devlet hazretlerine buluşmak sevdâsında oldı ve temennâ ve niyâzına müsa'ade olub huzûr-ı asafide 'akd-ı meclis-i mükâleme olundukda evvelâ sulh için gelecek elçi bir def'a yüz bin altun götürüb ve Kandiye kal'ası cizyesi olmak üzere beher sene on iki bin altûn vire ve bu sene - **137a** – aldıkları kal'aları Kandiye kal'ası karşusunda olan yeni kal'ayı hedm ve Suda kal'asının ve limanını virüb yedi kal'ada olan olan esirleri ithâk olunmak üzere dahi bâ'zı mevâd teklif olundı elçi-i mesfûr mevâd-ı merkûmenin cümlesini kabûl ve lâkin Suda kal'asının teslimine rızâ virmeyüb ve Suda kal'ası bizim sermâyemiz olub ve iftihârımız olmağla şöyleki her bir taşısı bir cevher taşa zimem olub şöyleki bir taşını virmeğe rızâ olmağa teslim etmeğe ihtimâlimiz yokdur deyû cevâb virüb ve bu madde için kendi tâlib olduğu sulh ve salâh kendü tarafından istediğinden ötürü bu kelâmları zuhûra gelüb söylendi ve sefer-i merkûm emrinde iştibâh-ı bi'l-küllîye bertaraf olmağla ilerü bir mikdâr 'asker ve zehâiriye ve mühimmât irsâl olunub ve 'umûmen 'asker-i islâm ile cezireye kangı yoldan irsâl olmağla bir münâsib yer bulmak için fikr ü tedbir 'amâl olunub karadan Menakşeye varub ve andan cezireye karşı karşısına seksan mil olmağla donanma-yı hümâyûn sefineleri hazr idüb ve her ne iktizâ iden levâzım-ı râh tedârik ve tedbir olunub irsâl olundı izn-i canib-i derbeyân-ı cümle Venediklerin cumhu[r]ların niyâz nâme ehl-i islâma irsâl olundığı üzere Venedik kıralı berây ve cây-ı sulh ü salâh Nemçe keferesiyle ol dahi sulh ü salâh vuku'u ve şimden gerü Kandiye kal'ası üzerine Venedik keferesiyle mütemâdi olan - **137b** – harb ü kittâl şimşir-i ateş tâb-ı intikâm ile fırsâd virilmeyüb mühimmâtına kıyâm-ı der-kenâr olacağın suyû'ı cumhûra ba'is istilâ-yı havf ü dehşet olub devlet-i 'aliyye Nemçe ve Macar muharebesi meşgalesini ber taraf ve fimâ-ba'ad kuvvet-i kâhire satvetlerini bizim üzerimize hazr ideceği zâhirdir deyû nice ideceğin bilmemeğe ricâ-yı sulh ü

salâh bir mû‘teber nâme ‘aciz şî‘âr tahrîr ve derûnunda taraf-ı ‘aliyyeye irsâl olunub sulh olmasına ricâ ve niyâz idüb ve bundan akdem irsâl olunan elçimiz bir müddetdir ki ol tarafda kaldı ve biz da’imen devlet-i ‘aliyyeden ricâ-yı emn-i aman üzere olub hattâ Nemçe ve Macar muharebesiyle dahi iştigâller vaktinde mahzûr olan Kandiye kal‘asından taşra ‘asker çıkarmayub lütfunuza intizâr ile sükût eyledik bu husûsda her vechle merhamet ve şefa‘ât-i hümâyûnları niyâz ve ricâ ideriz deyû sûret-i ‘acizden nice söz tastîr eylemişler küffâr-ı hâksârın Nemçe ve Macar muharebesi esnasında yine kudretleri mertebesinde cenk-i nâ‘ire-i ‘adüvvandan hâlî olmayub lâkin kemâl-i ‘aciz ve ızdırâbdan nâşi bâ‘zı mertebe harb ü kıttâlde fırsata terakküb ile izhâr-ı hile-i fütûr dahi irâd ve bu gûne kelimât-ı hadime ümid ile kendülere müsa‘ade itdiklerini güyâ ümid-i sulh ü salâh ile cenkden el çekmek sûretinde sulh için istihkâk için isnâd eylemişler Venedik keferesi – **138a** – bir hilekâr kavm olub kat‘an kelâmlarında devâm ve sebât olmaduğundan kat‘-ı nazar müterassıd-ı vakt-i fırsat olub ve her ne zaman devlet-i ‘aliyyenin gayri sâ‘ir düşman-ı din ile harb ü cenk ü kıttâl meşgûl oldukda naks-ı sulh ‘ahd idüb bir tarafdan bi‘avni’l-lâh-i te‘âlâ keder virmek fikr-i fâsidesiyle ta‘azzür-i islâmiyeye dahi istilâ itmeğe kıyâm iderdi ve kaçan sâ‘ir kırallar din-i düşmanlar ile ‘akd-ı sulhü salâh olursa başlu başına devlet-i ‘aliyyenin edâyı hamle-i takat-efgen intikâmına tahammül idemeyeceğın bildiğinden havf ü dehşet üzerine düşürdi ricâ birle sulh ü müsâlâha da ikdâm ve irâm etmek ‘adet-i kadîmesi olduğı kerrât ile tecrübe olunmağın kelâmına ‘itimâd ve niyâzına i‘tidâd münâsib görülmedi derbeyân-ı vekâyi‘-i hareket-i hümâyûn becanib-i Edirne ve berây ü sefer-i Venedik keferesinden ahz ü intikâm için üzerine ‘azîmet olunmak musammem ve makrûr olan Kandiye kal‘asına Ayamora ceziyesinde vâki‘ Menakşe kal‘asından donanma-yı hümâyûn gemileriyle gitmek hazır olub ve tarik bulduğı karar-dâde re’y-i cumhûr olmağla Edirneye hareket-i hümâyûn vuku‘u muhakkak ve mukarrer olub ve mâh-ı merkûmun sekizinci pazarertesı tuğları bâb-ı hümâyûna geldiler –**138b**- ve yigirminci cum‘aertesı bârgâh-ı hümâyûn Davud Paşa sahrasına nasib olduğundan sonra yigirmi dördüncü günü mu‘tâd-ı kadîm üzere müretteb alaylar ile şehinşâh-ı ‘alem penâh hazretleri bârgâhı hümâyûna teşrîf ve

izhâr şevket-i hüsrevâne ile kalub kasıyye-i a‘da-yı din terhîb ü tahvîf buyurdılar derbeyân-ı vekâyî‘-i imdâdgerden pâdişâh-ı gayret penâh berây-ı tertîb-i mühimmât-ı sefer-i levâzıma ve hazine-i enderûn musammem olan Girid seferi mühimmâtı tertîbine irâdât-ı seneden fazla mal iktizâ etmekle hatt-ı hümâyûn ile enderûn hazinesinden bin beş yüz kise guruş ihsân ve hazine kethüdâsı ‘Ali Ağa meblağ-ı merkûmı çıkarub ve defterdâr Ahmed Paşaya teslim etmek üzere fermân ve teslim-i livâ resulullâh-ı bedest-i cenâb serdâr-ı ekrem Girid seferine serdâr-ı ekrem nasib ve ta‘yin buyrılan vezir-i a‘zam rüstemşim Köprilizâde Fâzlı Ahmed Paşa hazretleri izn-i hümâyûn şehriyâr-ı muhalledü’l-ikbâl ile rikâb-ı kâmkâr-ı mülûkâneye rûymâl idüb pâdişâh-ı gayret-penâh hazretleri livâ-yı nusret hazret-i resullâhı yed-i mü‘eyyedler ile dest-i hamiyet buyûst-ı asâfiye teslim ve inşallâhu te‘âlâ bu sefer müsmirü’l-zaferde dahi bezl-i kudret – **139a**- ü gayret ile göreyim seni du‘â-yı hayrım seninle bilebilir deyû hamiyet ihlâs-ı lâzıme-i hâl-i cihâd idiğın tezkın ve tefehhüm buyurdıklarından sonra sâde serâser samura kaplı iki hil‘ât-ı fâhire elbâsı ile ikrâm ve ser hammiyyet gösterdiler iki ‘ad[et] sorguc murassa‘ vaz‘ıyla tesmim merâsim-i iltifât ve ihtirâm buyurdılar rikâb-ı hümâyûn ka‘im-i makâmı dahi yine havass-ı ittiba‘ bedr-i asâfiden olmak hasebiyle müttehid cenâb-ı sadr-ı a‘zam olan kâ‘im-i makâm-ı sâbık Kara Mustafa Paşa hazretlerine sezâvâr görölüb tefvîz-i vekâlet-i sadr-ı a‘zâmı ile mesned-i hâl ve ‘ukde-i iclâs ve dûş kifâyetine samur kaplı serâser hil‘ât elbâs sadr-ı a‘zama dahi taraf-ı pâdişâhdan kerem-i lütfundan ana dahi virildi derbeyân-ı hareket-i serdâr-ı ekrem cümle hazr olan guzât-ı müslimîn der ‘aliyyeden çıkub Edirneye geldiler ve oradan kalkub serdâr-ı ekrem Köprili zâde Fazlı Ahmed Paşa cümle ‘asker canib-i Giride gelmeli ve mâh-ı Zi’l-ka‘âdenin onuncı gün yevm-i cum‘a ‘azîm alay ‘asker-i islâm kalkub ve ‘asker-i mansûre ile cümle me’mûr olan - **139b** – beğler ile Girid ceziresine ‘azîmet buyurdılar derbeyân-ı irsâl olan hil‘ât ve şimşir becanib-i serdâr-ı ekrem Girid ceziresi seferine serdâr olan Köprilizâde Fâzıl Ahmed Paşa hazretleri hakkında ‘avâtıf-ı ‘aliyye-i mülûkâne zuhûra gelüb kalb-i hümâyûnlarından mirâhûr-ı evvel Canpolatzâde Hüseyin Ağa ile bir samur hil‘ât ve bir murassa‘ hançer-i zerrîn ihsân ve irsâl ve temşiyet-i

ümûrlarına medâr olacak hatt-ı hümâyûn iltifât-ı makrûn ısdâr ile tevkîr ve iclâl buyurdılar derbeyân-ı imdâd için kapudân Kaplan Mustafa Paşa becanib-i Giridden rikâb-ı hümâyûna donanma-yı hümâyûn gemileriyle tersâne-i ‘âmireye gelüb lenger-endâz karar olduktan sonra mu‘ad-ı kadîm üzere kapudân-ı deryâ vezir-i mükerrem Kaplan Mustafa Paşa Edirneye gelüb kâ‘im-i makâm oldukda merkûm paşa hazretleri kalkub kendü rikâb-ı kâmyâb () müsûl oldu vezir-i a‘zam hazretlerinin Mora ceziresinde vâki‘ Menakşe kal‘asından karşı Girid ceziresine keyfiyet-i ‘ubûrından su‘âl buyurub vezir-i müşârü’n-ileyh takrîr-i mâcerây-ı hâl eyledikte berhüdâr ol güzel hizmet etmişsin deyû izhâr-ı teveccüh ve ‘inayet ve sa‘y-ı meşkûrî mukâbelesinde elbas hil‘ât buyurdılar derbeyân-ı imdâd-ı vürûd iden – **140a** - telhîs-i serdâr-ı ekrem berây-ı isti‘câl-i hareket-i donanma-yı hümâyûn serdâr-ı ekrem hazretleri Girid ceziresinde ‘asker-i islâm ile cenk ü harbe kıyâm ü meks ü irâm üzere olub donanma-yı hümâyûnun müretteb ve mükemmel yanlara bulunması mühim ve lâzım ve vesile-i isticlâl mühimmâtı ve lâzım olmağla sittîn-i sâlifeden ziyâde tertîb ve techîz-i sefâine bezl-i mâlik iktidâr olub Şevvâlin guresinde âsitâne-i sa‘adetden Girid ceziresine merkûmlar doğru yelken kûşâd idüb ve teveccüh oldukları haberi der ‘akab âsitâneye kâ‘im-i makâm telhîs ve sem‘-i pâdişâha vusûl bulub ve tab‘-ı hamîyyet gösterüb pâdişâhiye inşirâh ve mesrûriyyet ve ibtihâc hâsıl olundu derbeyân-ı meşgûl-i maslâhât dâr ü gîr olan vezir hüccetine tedbir Köprilizâde Fazlı Ahmed Paşa hazretlerine medâr-ı temşîyyet-i umûr olmak için hatt-ı hümâyûn iltifât makrûn ile tevkîr ve iclâl ve bir hil‘ât-ı fâhire ve bir murassa‘ şimşir-i ‘alemgîr emir-i sâni Hüseyin Ağa irsâl buyuruldu derbeyân-ı imdâd-ı ağaz-ı du‘â-yı der cevâmi‘ berây-ı nusret ‘asker-i islâm cezure-i Giridde a‘da-yı din ile muharebeye meşgûl olan cend-i muvahhidin mugtenim nusret irsâl-i hil‘ât ve şimşir becanib-i serdâr-ı ekrem Girid ceziresinde – **140b** – min allâh ve fethe karib olmağ için cevâmi‘ ve sevâmi‘de ağaz-ı du‘a ve ka‘min olunmak bâbında mâh-ı Zi’l-hiccenin tokuzuncu gün fermân-ı hümâyûn sudûr idüb bi’z-zât şehryâr-i hamîyyet-semât hazretleri bi’l-cümle ve vükelâ ve ‘ulemâ ve erkân-ı devlet ve sâ’ir cemâ‘at-ı ümmet ile terk-i hâb ve rahat cevâmi‘de ‘asker-i islâm du‘â bile dergâh-ı perverd-gâr istid‘â-

1 feth-i nusret eylediler derbeyân-ı gelân telhîs-i hazret-i serdâr-ı ekrem rikâb-ı hümâyûn mâh-ı Rebîyü'l-âhirin dördüncü günü Girid ceziresinde derkâr-ı maslâhât gîr ü dâr olan serdâr-ı ekrem şeca'ât-medâr hazretleri tarafından düşman-ı din vukû' bulan cenk ü harbi rikâb-ı kâmyâba tafsîl üzere 'arz ve yazılan telhîs ve hengâm-ı muharebede irsâl olunan ve lağımlardan ma'âdâ üç yüz otuz beş lağım atıldığı tansîs olunub düşman-ı din yevmen feyevmen hâli harb ve küffâr-ı hâksâr gayret-i müzâyekâsı ve ızdırâb var olduğu tahrîr idüb ve bizim tarafından şehid olan Rumili beğlerbeğisi Mehmed Paşanın yerini sâbıkân dergâh-ı 'âli kapucibaşlarından Hasan Paşaya ihsân olunmak istid'a olunmağın müsa'ade-i hümâyûna erzâni beyân buyruldu derbeyân-ı imdâd-ı ihrâc-ı tuğ-ı hümâyûn beniyet-i sefer-i Girid bu kadar zamandan berü imdâd – **141a** - bulan Girid seferine serdâr-ı ekrem hazretleri dahi 'umûmen 'asker-i islâm ile ol savâba şiddet-i harb idüb be takdirü'l-lâh-i te'âlâ ol tılsım müşekkil bendin fethi vakt-i meşiyet merhûn ve mütemâdi cenk ü harbden tab'-ı hümâyûn gâyet mükedder ve mahzûn olmağla bi'z-zât kendüleri dahi takviyyet bahş kılub mücâhidin olmağı için Girid canibine doğru 'azîmet etmek husûsünü tasvîb ve levâzım mühimmât hareket-i hümâyûn tedârik ve tedbir olmağın mu'abber cezire-i merkûme olan Yenişehir tarafına hareket-i kararda olub mâh-ı Şevvâlin onuncu günü tuğ-ı hümâyûn ihrâc buyruldu derbeyân-ı vürûd iden telhîs-i serdâr-ı ekrem becanib-i cezire-i Girid Girid ceziresinde serdâr-ı ekrem nusret-şi'âr olan vezir-i a'zam Fâzıl Ahmed Paşa dahi tarafından mahzûr olan Kandiye kal'anın ahvâline müte'allik bâ'zı keyfiyât bir nâm[e]de yazub ve derûnunda din düşmanının esnâ-yı muharebesinde ve serdâr-ı merdânları merd olduğu tansîs olunmuş hülâsâ-i kelâm cümlesini yazub ve telhîs idüb ve cenâb-ı serdâr-ı bülend-i iktidâr Girid ceziresinin cümleden 'asir olan ahvâl-i Hanya ve Resmo ve Yerapetre nâm iskelelere boşadılan zâhire ve cebehane ve mühimmât-ı sâ'irenin ordu-yı hümâyûna nakl olunmasıdır ve zikr olan iskeleler ise pek yakın olanı on dört on beş sa'atlik yerdür ve dahi –**141b** – yolları dağüstân ve sa'ab ve iniş ve yokuşu ziyâde olmağın a'mâl olunan davar dahi çok dayanmayub telef olmağla bi'z-zârûre tedâriki ile tekayyüd iktizâ etmeğın ordu-yı hümâyûna beş sa'atlik yerde Çanak limanı nâmına bir küçük liman olub gecede ve gündüzde Resmo

ve Hanyada olan zâhire ve karadan nakli mümkün olmayacağına ve bundan ma'âdâ iri tob dahi kundakları ve tobhane mühimmâtı kâh çekdirme gemisi ve kâh firkatuna ve kayıklara ile vâzî' idüb nakli ve getürmek olunub düşman gemileri üzerlerine gelirsü şerrinden emin olmağın mezbûrda bir palanka yapılub ve birkaç tobları vâzî' olmak üzere karar virilüb halen palanka atmama hazır olub ve bu esnâda Hanyada olan büyük çekdirmeleri ile dâ'imen havada fırsat ve müsa'âde oldukça zâhire ve mühimmât getürmek üzere yüz ve küffâr-ı lâ'in anda gemi geldiğini haber olmağla yedi kat' çekdirme ta'yin olunub dâ'imen Çanak limanı ağzında bekleyüb durur ve mezbûr gemilerin gelüb gitmesine mâni' olmağla bir vechle firkatun ve kayık gelüb gitmek mümkün olmaz bi'z-zarûre büyük gemilerden on iki pâre gemiye levendâtdan ma'âdâ esnâf-ı 'askerinden – **142a** – bin mikdârı adam tevzi' olunub ve üzerlerine Anadolu beğlerbeğisi Halil Paşa başbuğ ta'yin olunub şöyle tenbîh olunduki Hanyada zâhire ve mühimmât olub getüresin ve eğer ol yedi kâfir gemilerin anda bulur isen ve yakın yerde rûy-ı deryâda mavna ve kalyon dahi görünmezse ol yedi pâre geminin üzerine varub çadasın valla eğer kâfirin gemileri yediden ziyâde olursa ve yâhûd yakında dahi kalyon ve mavna bulunursa ve yâhûd gece içinde rast gelürsen cenk etmeyüb uçurma gemilerin çekdirüb gidesin ve bu tenbîh üzere karar virülüb mühimmât ve levâzım yükledüb ve on iki kıt'a çekdirme ile gelüb Çanak limanına karib olub ve orasından Fodla () tâ'bir olunur mahâlle zâhire ve mühimmât döküb dahi girü gelürlerdi girüye gelürken rûy-ı deryâda gece içinde birkaç düşman çekdirmelerine rast gelib ol yedi pâre gemi mülâhazâsıyla me'mûr olduğuna muhâlif gece içinde cenk ü harbe mübâşeret idüb ve her biri bir çekdirmeye çatub ve çatdıkları gibi gemiyü lütuf ile az zamanda söndirüb ve içinde olan küffârın ekserin kırub gemilerin yedeklemek sadedin de iken küffâr-ı hâksârın girüden on üç pâre çekdirme gemileri – **142b** – dahi gelüb yetişüb bunlar böyle cenge meşgûl iken ve karanlu[k] gece dahi olmağla gelân gemiler çatmayınca âgâh olmayub bes girü gelüb çatan gemiler ile yigirmi pâre gemi olub on iki pâre gemi ile münâsebet yoğiken yine dört buçuk sa'at deryâ üzerine cenk-i 'azîm itdikten sonra düşmanın gemilerin ekserü firkatun dahi olduğu düşman gemisinden kendülerini ayırmağa kâdir olanları ayrılıb

ve ikişer üçer gemi arasında bulunanlar kendülerin alarga idemeyüb üç kıt'a çekdirme ve iki kalyete zâyi' olub çekdirmelerin biriki Durak Beğ gemisi idi ve Halil Paşa orasına binmiş idi mel'ûnların başdardasına dahi çatmağın üç dört kâfirin gemilerin içinde kalub gemisini kurtarmağa mecâl olmadığından göricek Halil Paşayı küçük kayık kenâra yollayub kendüsi yakmak sadedinde iken emr-i hak ile kurşun ile urulub şehid olub gemisini düşman eline düşüb kurblerinde olan adanın yakınına varmış iken içinde kalan ehl-i islâmdan biri küffârın firkatunasına gelüb gemi içine girdiğın göricek kendü vücûdını açmayub hemân gelüb – **143a** – cebehanesine ateş virüb içinde bulunan bu kadar kefere-i melâ'in ve dahi yanında bulunan bir kıt'a kâfir kalyonı ile ihrâk-ı bi'n-nâr olub iki kalyete ve iki çekdirme düşman eline düşüb içinde olan kimi düşman eline düşdüğın görüb gemiden me'yûs olduklarından sonra her bir gemiden beşer onar adam müslimanı kendülerin deryâyâya atub karaya çıkdılar onların haberi üzere esirden ve ehl-i islâmdan çokluk kimesne diri alınmayub çoğı kırılmadıkça gemilerin düşman eline düşürmediklerin haber virdiler ve kal'adan kaçub çıkan kefere dahi onların sözlerin tasdîk idüb küffâr-ı hâksârın bin beş yüzden ziyâde kâfirin helâk oldılar ve dört yüz mikdârı mecrûh dahi vardır deyû haber virdiler kapudânlarıki cümle üzerlerinde bulunan kâfir 'askerinin serdârları yaralanub ve henüz ahvâli ma'lûm değildir vâkı'an küffârın ol günden berü kal'asında tob ve tüfenk atılmayub ve sâ'ir ahvâllerinde perişânlık ziyâde dahi zâhîr olub gâm ü gâsâda oldılar derbeyân-ı irsâl-i hil'ât ve şimşir becanib-i serdâr-ı ekrem Fâzıl Ahmed Paşa Girid seferinde serdâr-ı bülend-i iktidâr sadr-ı a'zam Fâzıl Ahmed Paşa hazretlerine mezîd ve tevkîr ve iclâl için bu 'alâ serâsere kaplû samur kürk ve bir kabzalu murassa' şimşir ebdâr ve envâ'-ı nevâziş ve iltifât mutazammın – **143b** – hatt-ı hümâyûn mülâtifet makrûn irsâl olundı derbeyân-ı ameden-i haber-i meserret eşer ez canib-i Girid izn-i canib-i Girid ceziresinde işlerine meşgûl ve maslâhât üzerinde mukayyed olub serdâr-ı ekrem nice tertîb ve tedârikde iken serdâr-ı zafer şî'âr hazretleri tarafından vârid olan telhîs gelüb vusûl buldı ve ol eyyâmda Kandiye etrâfında muhasara itdikleri bir mahâl Kandiye kal'asının bir tabyasına zafer bulub Güllük () nâm mahalden hendekine duhûl ve divar hisarı yerle bir etmek gibi

olmağla feth ü tehsîr vusûl buldukları hâsıl olmağla tab‘-ı hümâyûn vesile-i inşirâh ve cümle guzât-ı müslimîn memnûn ve mesrûr niceler hâsıl olundu derbeyân-ı mükâleme-i elçi-i Venedik be kâ‘im-i makâm Kara Mustafa Paşaya buluşub ahvâl-i sulh müsâlemeye dâ‘ir bâ‘zı mükâlemeye mübâderet göstermeğın kâ‘im-i makâm Kara Mustafa Paşa hazretleri elçiye hitâb idüb cümledeniz bu bâbda ve bu maslâhata haber var mıdır yohsa bu mikdârınız bu tedbîri idüb bunda geldiniz eğer öyle olursa hiç sizlere ruhsât yokdur ki kal‘anızdan bir adım taşraya çıkmak ruhsât ve iznimiz yokdur ve bir vechle sulh etmeğe mümkün değildir deyû cevâb virdi çünkü Kara Mustafa Paşa bu cevâb itdikde itdiler pâdişâh-ı – **144a** - ‘alem-penâh hazretleri[n]den cümlemizin niyâz ve ricâları budur ki cerâ‘im-i sâbıkâmızı ‘afv birle mu‘âmele ve zuhûr iden kusûrımızı ‘inâyet-i mülûkaneleriyle mukâbele buyurub mahsûr olan Kandiye kal‘asından keyfiyyet-i hücûm olunmak üzere emr ü fermân ve mukâbelesinde beher sâl yigirmi dört bin riyâl gurus ve dahi mukaddemâ Bosna eyâletinde dest-i istilâmıza giriftâr olan Kilis () kal‘ası yine taraf-ı devlet-i ‘aliyyeye virilmek şartıyla Kandiye kal‘asını bize ihsân buyurasun kâ‘im-i makâm Kara Mustafa Paşa hazretleri itdi Kandiye kal‘ası bu kadar zamandan berü mahsûr ve şevketlû pâdişâhımızın himmet ve gayretleri kal‘a-i mezbûrenin nez‘ ve teshîrine maksûr olub ve Kandiye-i mezbûre taraf-ı devlet-i ‘aliyyeye teslîm olunmadıkça ‘akd-i sulh bir vechle mümkün ve mütesavver değildir ve bundan ve bundan başka gayri tarikle matlubınız olan müsâlemeye sûret dahi virilmek müyesser değildir deyû kâ‘im-i makâm paşadan böyle cevâb virildi elçi de bu madde-i mezbûre müsa‘âdesine ruhsat izhâr etmediğinden gam-gîn olub ve paşa meclisden kalkub tard ile ve gamla kalkub gene Kandiye kal‘asına gidüb karar eyledi ve Kara Mustafa Paşa söyledikleri cevâbları birbir söyleyüb derûnlarına dehşet düşdi nice ideceklerini bilmediler ve ehl-i islâmın gayretlerini görüb hayrân ve ser-gerdân kaldılar bu kıssa burada kadar - **144b** - izn-i canib-i derbeyân-ı irsâl olan hil‘ât becanib-i serdâr-ı ekrem iki seneden berü Girid ceziresinde vâki‘ olan Kandiye kal‘ası muhasarasıyla derkâr olan maslâhat gir ü dâr olan serdâr-ı zafer medâra bâ‘is tezâyüd kadr ve i‘tibâr olmağıçün mâh-ı merkûmun yigirmi yedinci günü ‘avâtıf-ı ‘aliyye-i mülûkânedan iki

tob hil'ât-ı fâhire-i mülûkâne ve bir murassa' şimşir-i cihângîr ve bir mücevher hançer ihsân buyrılıb musâhib-i şehriyâri Yusuf Ağa nâmında hizmet irsâl olub ve envâ'-ı mu'âmelât-ı mülâtıfet-meşhûnı mutazammın bir hatt-ı hümâyûn imdâd ve irsâl kılındı izn-i canib-i derbeyân-ı vürûd iden haber-i inhizâm-ı donanma-yı Fırance cezire-i Girid ez-araf-ı serdâr-ı ekrem ve cezire-i Giridde vâki' Kandiye kal'ası muhasarasına me'mûr olan serdâr-ı ekrem hazretleri tarafından bu dahi gerek kal'adan hâsıl olan düşman-ı din gerek taşradan nakli ve getüren zâhire ve imdâda derkâr olan sefinelerin asfâf-ı a'dâ-yı din ile cereyân iden bâ'zı muhârebât rikâb-ı kâmyâb taraf-ı 'arz ve telhîs yazub ve derûn-ı sadıka meşhûnunda Françe küffârından yetmiş pâre kalyon Venedik keferesine imdâda geldiğine ve geçen mu'arekede iki bin mel'ûn kırılıb yine kal'aya dört tarafından muhasara eylediklerini ve bundan gayri otuz kıt'a dahi sefine Papadan ve Maltadan ve yine Françe çekdirmeleri - **145a** – gelüb kal'a önünde lenger-endâz olmuşlar ve Fırance dedikleri mel'ûn bu gûne sulha münâfikâne hareket itdiklerinden lütf-ı hak ile ve dahi eyledikleri işleri rast gelmeyüb serdâr-ı nâmdâr hazretleri nâmında olan İsa oğlu müte'ayyin olan mel'ûnı kendünden sonra kıral olacak ol hıncır-ı bed-fa'al imiş ol muharebe-i mezbûrda katl olunub ve melâ'in-i hâksârın 'azîm-i şanında iken bâ'is-i mâtem-i 'azîm olunmuşdır deyû tahrîr ve tensîs etmeğın ve Kaplan Ağa mâh-ı merkûmun yigirminci günü kâ'im-i makâm Kara Mustafa Paşa ma'iyyetiyle dâhil-i hârim-i bârgâh-ı Sultan heft-iklim olub 'atıyye-i şevket-i iclâl vaz' nasıyye ibtihâl ve tekrîm ve getürdiği telhîs merkûm Kaplan Ağaya teslim idüb der 'aliyye canibine 'azîmet eyledi izn-i canib-i nakli tafsîl-i ahvâl-i muhasara-ı Kandiye ve feth-i kal'a-ı Kandiye mezbûr bâlâda zıkr ve müsâbakat itdiği üzere eyyâm-ı muhasarası imtidad ve su'ubet feth ü tehîr iştidâde bulan Kandiye kal'asının yed-i a'dayı din gereği gibi nez'ine bezl-i miknet ve iktidâr olmak lâzım gelüb vezir-i a'zam ve serdâr-ı ekrem Köprilizâde Fâzıl Ahmed Paşa cümle 'asker-i islâm-ı mansûr ile kal'a-yı mezbûrenin bi 'avni'l-lâh-i te'âlâ feth ü teshîrine me'mûr olmağın Edirnedden hareket olunub kat'-i menâzil iderek İstife () den donanma-yı hümâyûn sefineleriyle Girid ceziresine 'ubûr ve duhûl olundu - **145b** – izn-i canib-i bin yetmiş yedi Zi'l-ka'âdesinin yigirmi tokuzuncı yevm-i

pazarertesi Kandiye kal'ası pîşgâhına vusûl müyesser oldu mukaddemâ kal'a-yı mezbûre muhasarasına me'mûr olan tavâ'if-i 'askeriyye üzerlerine serdâr olan 'Ankebut Ahmed Paşa ve yeniçeri ağası İbrahim Paşaya samur kürkleri ve Anadolu beğlerbeğisi Kara Mustafa ve Rumili beğlerbeği Pehlivân Mehmed Paşaya ve yeniçeri çorbacıları ve sipâh ve silâhdâr ağaları ve sâ'ir ehl-i islâmın sâbitlerine ve 'askerine hil'âtlar ve ilbâslar irsâl eyledi ve mâh-ı Zi'l-hicce-i şerifin guresinde bi'l-cümle ordu-yı hümâyûnda olan vezir ve mirmirân ve ümerâ ve a'yân-ı 'asker bargâh-ı sadr-ı a'zama da'vet olunub müceddeden meclis-i 'âlişân olunub müşâvere olunmak münâsibdir deyû müzâkere olundu ittifâk virildiki yâhudi nâm tabya ve hınzır damı tarafına sedrâh hücum-ı a'da olunmak için sipâh ve silâhdâr ve bir mikdâr ehl-i timar ta'yin olub ve zâbitlerine hemân karaol ka'idesi üzere düşman-ı dinin ol tarafdân hücum ve çeşmü gûş olun deyû tenbîh ve ta'lîm olundu sadr-ı a'zam hazretleri kendüleri ve yeniçeri ağası ve Rumili beğlerbeğisi ile vire tabyası tarafından muhasaraya karar virilüb ve sâ'ir kullar mukaddemâ buldukları yerlerde sâbit-i – **146a**- kadem olmak üzere makûl görölmek ile Anadolu koluna birkaç sancak ve Rumili 'askeri ve serdâr kolundan beş yüz şamlı ve birkaç orta yeniçeri ve sâ'ir kolların dahi her birine esnâf-ı 'askerinden yamaklar ta'yîn olundu ve bu kal'a muhasarasında sâ'ir kal'a gibi meterise bir uğurdan girilmek münâsib görölmediğinden her gün ancak ikişer üçer orta meterise konub tobları dahi sıçan yolundan her kola üçer beşer vaz' olunub ve cümleden evvel yalı tarafından altı 'aded balyemez tob kurulmak fermân olundu ba'dehû küfâr-ı hâksârın donanması gelüb meterisleri tob gelmesün deyû serdâr-ı ekrem hazretleri koluna ve Anadolu koluna serdâr Ahmed Paşa koluna dahi üçer atar tob ve cezirede dökilen toblardan yigirmi dört kıyye atar on 'aded tob dahi meterise ve âsitâneden getirilân on beş 'aded tob dahi sâhib-i devlet ile kal'a yanında vâki' incirli deresi nâm mahalde vaz' olundu ve derûn-ı kal'ada mahsûr olan mela'in-i kâfirin 'asker-i islâmın bir bir meterislere girüb muhasara olunan her bir tarafından ellişer vukıyye gülle atar üç yüz elli pâre ve elli 'aded humbara ve bî nihâye kurşun atub ateş bâzlıkda 'azîm san'at perdazlık gösterdiler 'avn-i hak ile guzât-ı müslimîn taraflarına aslâ bir hata veya

zararu görmeyüb lâkin meterislerin gâyet nişâne-i tob ve tüfenk olunduğı nümâyân olunduğundan nâşi -**146b**- tebdîl-i mekân olunmak tarafın ekser guzât-ı müslimîn istihsan etmiş iken serdâr-ı ekrem hazretleri rızâ virmeyüb düşman-ı din şâyed etmesünlerki ehl-i islâm zarûret ve havfları olduklarına andan ötürü kendüleri ve gerek sâ'ir meterise olanlar yerlerinden ucağa olub meterislerden çıkdılar diye hemân serdâr-ı ekrem buna rızâ virmeyüb bir kadem yollarından hareket etmeğe cevâb virüb ki yâ 'azîz kardaşlar göreyim sizleri nice dürlü meterislere sâkin olacağımız ve ne vech üzere bu düşman-ı lâ'inler ile ne muhârebe ve nice cenk ideceksin şöyleki can baş din-i mübîn fedâ idesiz ve meterislere ziyâde toblar vaz' olunub ve guzât-ı mücâhidin itdi her kim düşmandan dil ve kelle getirürse yüz altûn ihsanı olur ve bundan başka dahi kendüsi âlâ olur ve tımarlar ihsanı ile kılub bu ke[li]mâtla ehl-i islâma din-i mübîn uğrına kuvvet virüb ve tımar ağalar dahi sa'y ü gayret üzere olub izn-i canib-i mâh-ı Zi'l-hiccenin yigirmi beşinci günü küffâr-ı dûzeh kıralın yigirmi sekiz pâre çekdirme ve altı pâre mavna ve otuz pâre kalyonki cem'ân altmış dört kıt'a gemilerin donanma-yı menhûsesi Kandiye kal'ası altuna gelüb mukâbele-i kal'ada vâki' İstendiye () adasında demürlediler ve mâh-ı merkûmun yigirmi - **147a** - sekizinci günü sekiz pâre çekdirme ile kal'aya 'asker döküb ve ol gece vakt-i sabaha meterislere basmak fikr-i fâsidesiyle hücum idüb guzât-ı şâhbâzlar dahi hazr-ı âmâde bulunmağla üzerlerine gelen düşman-ı dine sille-i şimşir hücum idüb ve ibtidâ hamlede küffâr-ı hâksâr evvel hamlede takat getürmeyüb gerüden ve ilerüden () yüz tutub kal'a hendekine varınca kovalayub kâfirleri helâk iderlerdi şöyleki kefere-i hâksârın çoğunu kılıcdan geçirdiler şöyleki cihân başlarına dâr getürdiler şöyle guzât-ı müslimîn bu cenk-i 'azîm eylediler ki dil ile vasf olunmaz ve ol demde kal'a tarafından bâ'zı münâsib mahâllerden lağımlar çıkarmağa fermân olunub ve mübâşeret olundukda melâ'in-i hâksârın ibtidâ muhasaradan biri yigirmi ikisinde 'ale't-tevâli 'arız ve 'amîk lağımlar hazr idüb hatta hendekden meterisler tarafına doğru tahmînen iki yüz elli adım yir ve üçer kat lağım olduğı yer var idi ve sadr-ı a'zam kolunda dahi bir su tabanı ta'bir olunub ve birinin derinliğı üç kulaç ve birinin derinliğı altı kulaç kat lağım olduğı

yeri zâhir ve âşikâr olmağla gereği gibi tefahhus ve zafer () bulunan lağımlar ibtâl olunarak ve dahi meterisleri ilerüye yürüdülmek üzere lağumcı başıya – **147b** – muhkem tenbîh ve te’kîd olundu izn-i canib-i bu esnâda zuhûr iden umûr-ı garibedendirki sol kol alaybeğisi Zeynel Beğ nâm bir Arnavud dilâveri sabah namazını kılurken kal’adan atılan humbaralardan biri seccâdesi önünde düşüb gâyet ciger-dâr olmağla namazı bozmayub secdeye vardıkda humbara paralayub bi hikmeti’l-lâh-i te’âlâ kendüye aslâ bir zarar etmedi ve bu keyfiyeti serdâr-ı ekrem hazretlerine nakli itdikde humbara paralanmadıkça başımı secdeden kaldırmayub ziyâdece meks eyledim aya namazım bozuldımı deyû su’âl itdiğinden vezir-i mükerrerem bu mevâl hikâyât işitdikde ziyâde haz idüb hakka çok şükürler eyledi ve ol dilâverin iktizâ dine ve ciger-dârlığına tahsîn idüb firâvâne bir kise gurûş ile yüz altûn dahi ihsân eyledi ve bundan ma’âdâ dahi guzât-ı müslimînden biri dahi humbara güllerinden birini sönmüştür deyû kıyâs idüb tenceresinin altına münâsib bir iki taş beraberse pâye yollı vaz’ eyledikde humbara ateşi gördüğü sa’at çalışub tencere balâ-yı baran olub ve ol merd gâziye kat’an zarar ve isâbet etmediğini müşâhede iden kimesneleri bu işe - **148a**- hayrân oldılar kezâlik biri dahi humbara gülesini söndi kıyâsıyla çantası koyub ve arkasında götürürken humbara paralayub kat’an kendüsüne zarar ve isâbet etmedi ve bu sefer-i müsmirü’z-zafere me’ûr vülât tarafından Sivas beğlerbeğisi kapısı halkı ve eyâleti ‘askeriyle süvâr olduğu altı pâre çekdirme cezireye vâsıl ve İstiyâ () nâm mahalde yanaşub ve alayı ile ordu-yı hümâyûna dâhil oldı ve kâfir-i hâksâr derûn-ı kal’adan a’mâl edâvât-ı harb ü peykârede bezl-i mâhâsıl iktidâr idüb muhasaranın ve mâh-ı Zi’l-hiccenin yigirmi tokuzuncı gününden bin yetmiş sekiz senesi mâh-ı Muharremin onuncı güne gelince Rumili kolundan beher yevm beşer ‘aded lağım-ı ‘azîmeye ateş virüb lâkin fellehü’l-hamd () taraf-ı islâmiyâna mecmû’ı olan mertebe zarar görmeyüb düşman-ı din lağımlarına ibtâl için berü tarafdân dahi otuz kantar barut ile bir lağım tertîb olub ateş virildikde havaya atdığı hâk-i tabyalara olan vâfir kefereyi helâk eyledi mel’ûnların mâh-ı mezbûrun on yedinci gün dahi ‘Ankebut Ahmed Paşa kolundan bir lağıma ateş virüb lâkin canib-i islâmiyâna aslâ zarar ü ziyân irmediğinden ma’âdâ

lağımçılar için vâfir barut ile memlü bir küffâr lağımı bulub lâkin tahliyeye – **148b** - mübâşeret olunsa şayed düşman tarafından ateş oluna deyüb cesâret idemediğinden berü tarafdandan ateş virilmeği münâsib görmeleriyle bir Ermeni oğlanı ateş virüb küffâr lağımçılarına ‘azîm zarar u ziyân idüb ve serdâr-ı ekrem hazretleri lağımı bulan lağımçıya otuz altûn virüb ve ateş viren Ermeniye elli altûn taraf-ı serdâr-ı ekremden ihsân olundu ve guzât-ı islâmiyenin gayret ve hamiyetlerin tehyîc için sadr-ı a‘zam hazretleri meterise girüb fimâba‘ad anda meks ve karar etmek meşakkatin ihtiyâr eylediler ve mâh-ı mezbûrun on sekizinci günü düşman-i din taraflarından tertîb olunan lağıma zafer bulub ibtâl kasdıyla tütsi etmekle lağıma girilmek düşvâr olunduğı mefrûz ancak taraf-ı serdâr-ı ekrem’in gayret medâr oldukda dört beş nefer serdengecdilere beş yüz guruş ihsân buyurub ve küffâr tütsi virdikleri delüğü sed itdiklerinden sonra hazine bağlanub lağıma ateş virilmek fermân olundu melâ‘in-i kâfir imtidâd-ı harb ü kittâl sebebiyle tabyalardan ilerü üç dört yüz zirâ‘ kadar yeri lağımlar idüb kat‘an hâli mahâl komamışlardı - **149a** - heman tarafeynden tertîb olunan lağımlar mahzâ iki taraf birbirlerine lağımlarını ibtâl için olub bu defâ dahi yine Rumili kolunda tertîb olunan iki lağım ateş verildikde vâfir küffâr zir-i hâkda helâk olduklarından ma‘âdâ mahall-i mezbûrda olan lağımlar dahi ta‘til olundu ve küffâr-ı hâksâr tarafından dahi yevm-i mezbûrda ve mâh-ı merkûmun on tokuzuncu günü idi Anatoli kolunda iki lağım atılıb lâkin lehü’l-hamd candan zararı dahi görülmedi izn-i canib-i ibtidâ-yı muhasaradan berü her koldan üç su tabanı ve orta püskürmeği min hasebi’l-mecmu‘ üç kolundan yigirmi yedi ‘aded lağımlar yevmen fe yevmen hazr olunub su tabanları dahi içine ‘araba girecek kadar ve orta ve püskürmeleri dahi kemâyenbagî vüs‘at üzere olub bu vech üzerine kal‘aya ve tabyalara yakın üzere mahâle müntehî olmuş iken kâfirin cümlesi lağımı ibtâl için tertib itdikleri lağımlar hazr ve âmâde olub lağımlarımızın tamâm yakın olmasına intizâr üzere olduğundan serdâr-ı ekrem hazretlerine haberdâr eylediklerinde vâki‘-i hâl bu minvâl üzere melâ‘in-i hâksârın bir amele mübâşeret itmeden kendimiz lağımlarımızı bozmak gerekdir zirâ kendimiz ateş virdikde düşman-ı dinin lağımlarını ibtâl itdiğimizden ma‘âdâ zararından sâlim olmuş oluruz - **149b** – deyû

cümle kullara tenbîh buyurdılar izn-i canib-i bu tarafından ibtidâ ‘asker-i islâm taraf-ı Anadolu kolundan bir lağıma ateş virilüb düşman-ı din tarafından dahi bir büyük lağıma ateş virildikde iki tarafından dahi bin pâre tob ve bî nihâye tüfenk atıldı ve mâh-ı merkûmun yigirmi[nci] günü düşman tarafından ‘Ankebut Ahmed Paşa kolunda bir lağım ateş virildikde girü depüp ve der‘akab guzât-ı müslimîn tarafından dahi Rumili kolundan iki lağım ateş virildi ve yine yevm-i mezbûrda taraf-ı küffârdan Anadolu kolundan bu lağıma ateş dahi virilüb taraf-ı islâmdan dahi Rumili kolunda iki lağım ateş virildi ve mâh-ı merkûmun yigirmi yedinci günü dahi Rumili kolunda taraf-ı islâmdan tertîb olunan lağım kazdırub giderken lağımcılar küffâr tarafından dahi lağım kazıldığı his idüb ‘ale’l-fevr lağımın hazinesin bağlayub ateş virmeleriyle tertîb itdikleri lağım ile iştigâl üzere olan vakti vâfir küffâr lağımcıları helâk ve yakın yerde bulunan kâfirinden nice üftâde-i hûn ve hâk ile zîr ü zîr oldılar izn-i canib-i kezâlik ol gün gene Anadolu kolunda bir lağıma dahi ateş virilüb hem küffârın meterisleri önünde vâki‘ bir ‘aded lağımların ibtâl ve hem dahi - **150a**- kati vâfir lâ‘inler suhte-i nâ’ire-i ‘azab ile helâk oldılar izn-i canib-i bu tarafdan ‘Ankebut Ahmed Paşa kolundan bir lağıma ateş virilüb taraf-ı düşmandan dahi mâh-ı mezbûrun yigirmi ikinci günü yevm-i pazar Rumili kolunda ve Anadolu kolunda iki lağıma ateş virilüb ve der ‘akab yine canib-i islâmdan Rumili kolundan ve Anadolu kolundan ve ‘Ankebut Ahmed Paşa kolundan üç ‘aded lağıma ateş virilüb iki tarafından atılan lağımlar ve tob ve tüfenk avazı sâdâsıyla deşt ü kühsârenin sâdâsıyla esmân itirdi izn-i canib-i bu tarafdan mâh-ı mezbûrun yigirmi üçüncü günü dahi taraf-ı küffârdan Rumili kolundan iki lağım ve taraf-ı islâmiyandan dahi bir lağım atılıb küffâr-ı hâksârın birbirine katıldı ve yigirmi dördüncü günü dahi taraf-ı islâmiyandan Anadolu kolundan öylene değin Rumili kolundan ve ikindi zamana gene Anadolu kolundan üç ‘aded lağıma ve taraf-ı küffârdan dahi Anadolu koluna bir lağıma ateş virildi ve yigirmi beşinci günü dahi düşman tarafından Rumili koluna vâki‘ ola[n] meterisler önünde ve Anadolu kolı meterisler önünde ol gece sa‘at altıda iken Rumili kolunda üç ‘aded lağım atıldı yigirmi altıncı günü dahi canib-i guzâtdan Anadolu kolunda ve Rumili kolunda üç ‘aded ocaklı iki lağım ve dahi ahşam namazı

vakti bir lağıma ateş virildi ve yine mezbûr yigirmi yedinci –150b – günü Rumili kolundan Anadolu kolundan ve ‘Ankebut kolundan üç ‘aded lağım atılıb ve taraf-ı küffârdan dahi Rum koluna bir lağım ateş dahi virildi çünkü mâh-ı mezbûrun sekizinci günü dahi berü canibden yâ’ni Rumili kolunda ve Anadolu kolundan iki ‘aded lağım ve dahi yigirmi tokuzuncı günü düşman-ı bîdin tarafından Rumili koluna bir lağım ve taraf-ı islâmiyandan ‘Ankebut Ahmed Paşa kolundan ve Rumili kolundan birer ‘azîm lağım atıldı ve mâh-ı mezbûrun otuzuncı günü taraf-ı islâmiyandan bir ‘azîm lağım ateş virildiki yer ile gök eşleri irişdi şöylekim mâh-ı muharremin ayında Kandiye tarafından bir ateşden ve dumandan yer gök ma’lûm değildi şöyleki ol günler yer ile gök yakıla sandılar bu minvâl üzere otuz gün lağımdan ‘ibaretle ile cenk ü kittâl oldılar nice adamlar helâk oldılar şöyleki Kandiye içerüsi ve taşra bir karış tobrak kalmayub ki iki taraftan karışmayub yer kalmadı şöyle bir ‘azîm cenk oldılar kahraman ve rüstem görsaydı hayrân ve ser-gerdân kalurdu âhirü’l-emr Saferin guresinde Kandiye limanından bir vira bayrağı ile Taruma () semtine bir kayık yanaşub içinden birkaç kâfir çıkub mukaddemâ mord olan elçimiz yerine hâlâ dahi Venedikden gelân yeni elçi gelüb ve yine sadr-ı a‘zam hazretlerini buluşmak didikde – 151a - serdâr-ı ekrem hazretleri beğ ma‘kûl ve lâkin öbür gün gelüb ve toblar yanında yalıya çıksun eğer Kandiye kal‘asını bize virmeğe geldise fihâ ve alâ gayrı dürlü sözleri varsa bir dürlü kâ’il olmazız deyû cevâb virüb ve ordu kurbünde vâki‘ olan Katırcı zâde odaları elçi için düşünüb gereği gibi levâzım ve mühimmatları tertîb olunmak tasvîb ve tertîb olunub ve defterdâr paşaya tenbîh olundu çünkü küffâr elçisi geldise defterdâr paşa elçiye su’âl idüb ne işe geldiniz eğer kal‘a teslim idecek olursa buyurun içerü gir yoksa başka işe izin ve ruhsat bu kadar dedikde elçi itdi virmeğe geldim ancak bir sulh olalum dedikde defterdâr paşa bunu girü kovun Kandiye[ye] geldi ve cenk başladılar ve mâh-ı mezbûrun ikinci günü taraf-ı islâmiyandan Anadolu kolunda iki lağıma ve yine Anato[lı] kolundan Haleb beğlerbeğisi Hüseyin Paşa önünde bir lağıma ateş virilüb ve küffâr tarafından dahi Rumili koluna bir lağıma ve Anadolu koluna bir lağım atıldı ve üçüncü günü bir kalyon ve iki çekdirme ile Venedik elçisi yine gelüb ordu-yı

hümâyûn kenârına vira bayrağıyla yine yanaşdıkdâ kendüye bir donanmış ve at çekilüb ordu-yı hümâyûna karib olub ve Katırcı çiftliğine kondurılıb habs eylediler ve dahi üzerine bir kapucı başı ta'yin idüb beklediler izn-i canib-i bu taraftan küffâr-ı hâksâr yine ol gün Rumili koluna iki lağım ve Anadolu koluna dahi üç lağım atılıb ve Anadolu beğlerbeğisi Hüseyin Paşa barut ile memlû küffârın bir lağımın bulub ve mezkûr barutı ehl-i islâm zabt idüb ve lağımı **-151b** – ibtâl idüb ve ol gece dört sa'at kadar bir lağım tertîb idüb ateş virildi ve yine dördüncü gün küffâr hâksâr-ı bîdin A[na]tolı koluna bir lağım atub ve taraf-ı islamiyandan dahi gece ile Rumili kolundan bir lağım atub ve taraf-ı müslimînden dahi Anadolu kolunda bir lağım ve Rumili kolunda bir lağıma ve gene 'Ankebut Ahmed Paşa kolunda bir lağıma ve taraf-ı müslimînden ve dahi Anadolu kolunda bir lağıma ve 'Ankebut Ahmed Paşa kolunda bir lağım ateş virildi izn-i canib-i bu taraftan mâh-ı mezbûrun altıncı günü dahi üç lağım atılıb ve yine yedinci günü düşman-ı din tarafından dahi 'Ankebut Ahmed Paşa koluna bir lağıma ve sekizinci günü Anadolu kolunda bir lağım ateş virildi ve yevm-i mezbûrda berü ehl-i islâm tarafından dahi Rumili kolunda bir lağım ve Anadolu kolunda bir lağım atılıb ve lağım-ı mezkûr ile kati çok kâfirler helâk olub ve âgaşte-i hûn-ı hâk oldı ve mâh-ı mezbûrun tokuzuncı günü dahi küffâr-ı hâksâr düzeh kurbünden Ahmed Paşa koluna bir lağım ve Rumili koluna bir lağım dahi atılıb berü canibden dahi Rumili kolundan bir lağıma ateş virildi ve yine onuncı gün taraf-ı islâmiyandan Anatol[ı] kolunda bir lağım ve yine Rumili kolundan bir lağım atılıb ve yevm-i mezbûrda Rumili beğler beğisi Mehmed Paşa başından kurşun ile urılıb şehid olundı – **152a** - Pîrî Murâd Paşa silâhdârı dimekle ma'rûf dergâh-ı 'âli kapucı başlarından Hasan Ağaya mansıbı serdâr-ı ekremin tarafından 'inâyet ve ihsân olundı izn-i canib-i yevm-i mezbûrda taraf-ı islâmiyandan Anadolu kolundan bir lağım ateş dahi virildikde mâh-ı merkûmun on birinci günü dahi yine Anadolu kolunda bir lağım ateş virüb ve düşman-ı bîdin tarafından Rumili koluna iki lağıma ateş virildi ve yine mâhın on ikinci günü 'Ankebut Ahmed Paşa kolundan ki orta koldır bir lağıma ateş dahi virüb ve taşra tabya hendekine birkaç serdengecdi hücûm idüb ve bir dil ve iki kelle başı getürdiklerinde küffâr canibinden dahi Rumili kolunda bir

lağım atılıb lağım-ı merkûm taraf-ı guzât fi'l-cümle zarar isâl ve tabyanın hendekine müntehî olan kubûrî ibtâl eyledi ve yine on üçüncü günü taraf-ı islâmdan Anadolu kolunda ve orta kolunda iki lağım atılıb düşman tarafından dahi Rumili kolunda bir lağım ateş virdikde fillehü'l-hamd () kimesne zarar irmediğinden ma'âdâ yevm-i mezbûrda taşra tabyasının hendekine üç koldan hücum ile duhûl müyesser olmayub ve tabyanın divarı dibinde olan barmaklığı ihrâk-ı - **152b** - bi'n-nâr olunmak gibi canib-i a'dadan nice dil ve baş getirüb ve serdâr-ı ekrem gâzilere bunca in'âm ve ihsânlar eyledi izn-i canib-i yine mâhın on dördüncü günü ehl-i islâm tarafından Rumili kolunda taşra tabyanın hendeki altına tertîb olunan lağıma ateş virilüb küffârın hendek altından gelinüb tabya ve lağıma vaz' olunmasun deyû derûn-ı hendekde suya beraber yol etmiş iken atılan lağımdan mülâhâzası ta'til ve serdengecdilere atılan lağım yerine yabdırılan tabyaya meterislenüb taşra tabyaya karib mütehasıl olundu ve yine yevm-i mezbûrda melâ'in-i hâksâr Rumili kolunda kendü hendekinden bir lağım tertîb idüb ateş virdikde canib-i islâmdan zarar irşirdimediğinden ma'âdâ kendü tabyasının bâ'zısı dahi muvaza'ın hedm ü tabri'b eyledi ve yine on beşinci günü Rumili kolunda ve Anadolu kolunda taraf-ı küffârdan iki lağım atılıb ve yine on altıncı günü islâm tarafından Rumili kolunda küffârın tabyası divârına tertîb olunan lağıma ateş virildikde bir küçük hendek açdığından melâ'in-i hâksâr gerü kaçdılar gene yevm-i mezbûrda Anadolu kolunda iki lağım atılıb bir lağım taraf-ı küffârdan dahi Rumili kolunda - **153a** - bir lağım ve Anadolu kolundan bir lağıma ateş virildi ve yine on yedinci günü birkaç serdengecdi dilâverleri küffârın tabya başına yürişe hücum idüb içerüsünde 'azîm hendek ve barmaklık olmak hasebiyle yürişe imkân dahi olmadığı ma'lûm oldukda ve 'avdet etmeğe ikdâm olmayub bu ahvâli serdâr-ı ekreme i'lâm eylediler âhirü'l-emr gece olacak ol dilâver birkaç dil baş kesüb serdâra getürdükde vâfir in'âm ve ihsâna nâ'il oldılar ve yine mâh-ı mezbûrun on sekizinci günü Rumili kolunda küffârın tabyası divârına lağım tertîb olub ve ateş virildikde divarın bir mikdârı tahrîb olundukdan sonra yine Rumili kolunda bir lağıma ve Anadolu kolunda bir lağıma ve orta kolda bir lağıma ateş virilüb ve der'akab Anadolu kolı ile Haleb beğlerbeğisi Hasan Paşa ve

Anatoli eyâletine mutasarrıf olan Kara Mustafa Paşa ve orta kolda olan ‘Ankebut Ahmed Paşa ve Sivas beğler beğisi Halil Paşa sâdır olan fermân mûcibince küffârın iki koldan tabyasın kuşandırub ve serdengecdi tabya başına ‘urûc ve bayrakları berâye-i fark burûc etmişler iken hendek ve barmaklıktan derûnına girmek mümkün olmadı yine mâh-ı mezbûrun on tokuzuncı gün Anatoli kolunda bir lağım ve Rumili kolunda bir lağıma ateş virilüb ve küffâr tarafından dahi Rumili kolundan bir lağım atıldı ve yigirmi birinci günü Rumili – **153b** – kolunda bir lağım ve Anatoli kolunda bir lağım atılıb ve düşman tarafından dahi Ahmed Paşa kolundan bir lağıma ateş virildi yigirmi ikinci günü Rumili kolundan iki lağıma ve ‘Ankebut Ahmed Paşa kolunda iki lağım ateş virildi ve kefare tarafından dahi Anatoli kolunda bir lağım atıldı yigirmi üçüncü günü Rumili kolunda bir lağım ve Mısırlı kolunda bir lağım ve yine Rumili kolunda küffârın tabyasına tertîb olunan bir lağım atılıb taraf-ı küffârdan dahi Anatoli koluna bir lağım ve Mısırlı koluna bir lağım atıldığından ma‘âdâ altı ‘aded mavna ve iki çekdirmesin meterislere yanaşdırub birkaç yüz pâre tob atıldıkda meterislerin tarafından dahi yalı kenârında olan balyemez toblara ateş virilüb küffâr-ı hâksârın iki üç kıt‘a gemilerisini gark etmeğin bakıyyesi nice bin dürlü belâ ile ve havf ile kal‘a limanına gelüb karar eylediler izn-i canib-i yine mâh-ı mezbûrun yigirmi dördüncü günü Rumili kolunda ve Anatoli kolunda bir lağım atılıb ve düşman tarafından dahi Rumili koluna bir lağıma ateş virüb ve yine yigirmi beşinci günü Rumili kolundan küffârın tabyasını yarusı islâm ellerinde ve öbür yarusı kâfirlerin tarafında ve ellerinde olmağla küffâr tabyasına bir lağım küffâr-ı hâksârın tarafından dahi kendü tabyalarına bir lağım atılıb ve canib-i – **154a** – islâmiyândan Anatoli kolundan iki lağım ve yigirmi altıncı günü canib-i düşmenden Anatoli kolundan iki lağım ateş virildi ve yine mâh-ı mezbûrun yigirmi yedinci günü dahi Rumili kolundan tabyanın üçüne bir lağım ve Mısırlı kolunda bir lağım ve gene Rumili kolunda sıçayolı önünde bir lağım orta kolunda dahi bir lağım atılıb ve taraf-ı düşmandan dahi Rumili koluna ve tabyası üçüne bir lağıma orta kolda bir lağıma ateş virildi ve yine yigirmi sekizinci günü düşmandan ve Rumili kolundan kendü tabyasının iki tarafından iki lağıma orta kolundan bir lağıma ateş virilüb ve yine

taraf-ı islâmiyandan dahi bir Mısırlı koldan bir lağım atıldı ve yine yigirmi tokuzuncı günü canib-i islâmiyandan Rumili kolundan bir lağım ve düşmandan Rumili kolunda kendü tabyasının bir mikdâr lağım atdıktan sonra orta kolda bir lağım ateş virilüb ve yine otuzuncı günü küffârın Mısırlı kolundan iki lağıma ve Anadolu kolunda bir lağıma ateş virüb canib-i islâmiyândan dahi Rumili kolunda küffâr tabyası altında birden iki lağım ve orta kolda bir lağım atıldı şöyle ki ol mâh-ı mübârekde yer ile gök arası bir ateş ve duman içinde ‘asker-i islâm kalmışlar idi şöyleki düşmandan olduğu yerlerde görünmezlerdi izn-i canib-i çünkü mâh-ı Rebîyü’l-evvelin – **154b**- guresi günü canib-i islâmiyandan küffârın tabyasına Rumili kolunda iki lağım orta kolda bir lağım ve Mısırlı kolunda dahi bir lağıma ateş virildi ikinci günü Rum kolunda küffâr tabyasına bir lağım ve Rum kolunda sıçan yolunda bir lağım ve Anadolu kolunda bir lağım ateş virilüb ve kefereler tarafından dahi ve Ru[m]ili kolunda kendi tabyaları altında bir lağım ve Rumili kolunda sıçan yolunda bir lağım ve orta kolda bir lağım atıldı üçüncü gün islâm tarafından Rumili kolunda küffârın tabyasına bir lağım ve Mısırlı kolunda bir lağım atılıb taraf-ı küffârdan dahi Rumili koluna bir lağım ve Anadolu koluna bir lağım ve orta kolda bir lağım ateş virildi dördüncü günü ehl-i islâm dan Rumili kolunda küffârın tabyasına bir iki lağım ve sıçan yollarına iki lağım atılıb düşman-ı din tarafından dahi Rumili kolunda kendü tabyalarına bir lağım ve Mısırlı koluna bir lağım ve Anadolu koluna bir lağım atıldı beşinci günü guzât-ı müslimîn tarafından Rumili koluna küffârın tabya birden iki Rumili koluna sıçan yolu başında bir lağım atılıb ve melâ‘in-i hâksârın tarafından dahi Rumili koluna kendü tabyalarına bir lağım ve Mısırlı koluna bir lağım ateş virdiler ve yine altıncı günü küffârın tarafından Rum - **155a** – ili koluna sıçan yolu başından bir lağıma ve Rumili koluna ve orta kola bir lağım dahi atıldı ve yine yedinci günü Rumili kolundan küffârın tabyasına bir lağım ve gene Rum kolunda sıçan yolu başında iki lağım ve Mısırlı kolunda yine sıçan yolu başında bir lağım ve Anadolu kolundan bir lağım ve orta kolda bir lağım atıldı çünkü sekizinci gün oldu yine ehl-i islâm dan ve Rumili kolunda küffârın tabyasına bir lağım ve Anadolu kolunda bir lağım ve orta kolunda ve yine Rumili kolunda bir lağım atılıb canib-i küffârdan dahi Mısırlı kolunda bir lağım

atılıb ve düşman tarafından bir lağım ateş virildi âhirü'l-emr mâh-ı mezbûrun on yedinci gün lağımlar leyl ü nehâr durmayub cenk-i 'azîm olurdu şöyleki günde beş on lağım atılırdı âher mâh-ı mezbûrun on yedinci sabah namazında Anadolu kolunda sıçan yolun kazabildiler ve öyle vaktinde hücum itdikde öbür taraftan dahi birkaç neferât guzât-ı müslimîn kâfirin üzerine hücum idüb saldılar kâfirlerin dört kellesin alub serdâr-ı ekremin huzûrlarına getürüb in'âm ihsân nâ'il oldılar ve yine mâh-ı mezbûrun otuzuncı gününde orta kolda iki lağım ve dahi Mısırlı kolunda iki lağım atılıb ve yine taraf-ı küffârdan Anadolu kolunda ve orta koluna iki lağım ve Mısırlı kolunda üç lağım eyledikten sonra hayli kimesne şehid olub hattâ altı meteris aşırı bir yeniçeri çavuşı bizim taraftan bir lağım hazır olub ateş virüb nice beğler kâfirin ve kâfir 'askeri – **155b** – yer ile yeksân oldılar izn-i canib-i derbeyân-ı gurre-i Rebîyü'l-âhirde taraf-ı küffârdan orta kolda iki lağım ve Anadolu kolda bir lağım atıldı ve yine mâh-ı mezbûrun ikinci günü Rumili kolunda hendek başına iki lağım ve Anadolu tarafında bir lağım atılıb ve yevm-i mezbûrda Rumili beğlerbeğisi Hüseyin Paşa şehîd olub rahmetullâh-ı 'aleyh ve yerine Anadolu beğlerbeğisi Kara Mustafa Paşa yerine mansıb ve münâsib göründi ve Katırcızâde Mehmed Paşa Kara Mustafa Paşanın yerine nâsib ve münâsib göründi çünkü mâh-ı mezbûrun dördüncü güne kadar cenk-i lağımdan münkati' olmayub o günlerde Rumili kolunda üç lağım atılıb ve Rumili beğlerbeği ve çavuşbaşı ve sadr-ı a'zam ağaların birkaç Rumili kolunda atılan lağım altında kalmışlardır ve sadr-ı a'zam hazretlerinin mahzûn ve masûn olduğu ma'lûm oldukda halkı küdüret ve yas matem ve ıztırâb olmuş iken hıfz-ı rabbâni ile cümlesi necât-ı halâs bulub ve yüz kadar lağımcı ve lağımcı başı İbrahim Ağa ve bağlıcıbaşı başı Köse Arnabut sahiye-i hayatdan nâbedîd oldılar ve yine mâh-ı mezbûrun on altıncı gününe kadar leyl ü nehâr lağımlar lâ münkati' olmayub mukaddem Anadolu kolunda ta'yin olunan Haleb valisi vezir Hüseyin Paşa ve Mısırlı koluna Güllük tarafında olan Katırcızâde Mehmed Paşa ve Anadolu koluna ta'yin olunan – **156a** – orta kolda bir lağıma ateş virildi bu minvâl üzere lağımdan ibâret yevmen fe yevmen lağım atılıb cenk iderlerdi âhirü'l-emr mâh-ı mezbûrun yigirmi beşinci gün derûnı kal'ada mahsûr olan küffâr-ı bîdin bir mikdâr küffâr üç taraftan

taşra çıkub guzât-ı dinin üzerine hamle idüb hüçûm itdiler bu taraf ehl-i islâmın dilâverleri bu hâli görüb Allah Allah sâdâsıyla küffârın bölüklerine dilâ[ve]râne hamleler idüb küffâr-ı hâksâr gördüler ki guzât-ı müslimîne karşıya duracak iktidârları olmadığından görecekleler girüye kal'aya doğru firâr itdiklerinde guzât-ı müslimîn hamlesine yigirmi otuz kâfirleri helâk idüb ve kelleleri alub sadr-ı a'zama getirüb vâfir in'âm ve ihsâna nâ'il oldılar çünkü ol vakte bu cengi olduğu ertesi olduysa taraf-ı küffârdan canib-i ordu-yı hümâyûna yüz kâfir gelüb ve yine ertesi olacak ve yine on dört kâfir küffâr 'askerinden bizim 'askerimize gelüb ale't-tarik üzere islâma gelüb ehl-i imân oldılar ve serdâr-ı ekrem bunlara ta'yin-i ta'yinât kesüb gazâyâ meşgûl oldılar ve yine mâh-ı mezbûrun yigirmi tokuzuncu günü taraf-ı küffârdan Rumili koluna bir lağım ve orta kolda bir lağım atılıb ve mukaddem Kandiyeden lağım atılacağı bir kâfir guzât-ı islâma şabkasıyla işâret itdiğinde geri – **156b** - geri çekilinüb zararından selâmet bulurlardı ve yevm-i mezbûrda 'asker-i islâm tabyası altına bir lağım vâki' hazinesine doldurdukları on beş kantar barut aldılar ve yine yevm-i mezbûrda küffâr tarafından dahi Rumili koluna bir lağım atılıb ol gün dahi nice lağımlar atılıb münkati' olmadılar izn-i canib-i çünkü mukaddem serdâr-ı ekrem hazretleri tarafından telhîs ile rikâb-ı hümâyûna gönderilân Küçük Ahmed Çelebi ile ma'ân ta'yin ve irsâl olan Kozbekci başısı hümâyûn tarafından hatt-ı hümâyûn getirdüki bir samur kürk ve bir mücevher hançer ve hatt-ı hümâyûnı devletlü Vâlide Sultan hazretlerinin hediye-i beyiyeleri olan kürki taraf-ı sadr-ı a'zama irsâl eyledi ve mâh-ı mezbûrun otuzuncu gün ordu-yı hümâyûndan Rumili kolunda ve Mısır kolunda iki lağım atıldığından ma'âdâ gece dahi küffâr tabyasının barmaklığını ihrâk-ı bi'n-nâr oldu ve iki sa'at kadar iki tarafından atılan tob ve kumbara ve tüfenk dânesiyle nice küffâr-ı hâksâr helâk olub ihrâk-ı bi'n-nâr oldılar izn-i canib-i çünkü Cemâziye'l-evvelin gurresi günü canib-i islâmiyandan ve Rumili kolundan bir lağım ve Mısırlı kolundan bir lağım atılıb ve taraf-ı küffârdan dahi Rumili koluna bir lağım ateş virildikde girü dönüb ve iki yüz mikdârı keferayı sevk-i – **157a** - nirâna revâne oldu çünkü mâh-ı mezbûrun bu minvâl üzere lağımdan hâli olmayub taki altı güne kadar oldu ve yevm-i mezbûrda küffârın

tabyası altına iki lağım ve orta kolda bir lağım atıldı tabyanın barmaklığın havaya atıldığını gören serdengecdiler tabya hücum idüb intikâm almak üzere küffâr-ı hâksârın iki kellesini alub serdâr-ı ekreme getürdükde ‘azîm ihsân ve in‘âmlar aldılar ve mezbûr lağım cem‘iyyetgâh küffârda vâki‘ olmağla zirâ hâkda iki yüz kadar küffâr helâk oldılar düşman-ı din tabyasına bu ana gelince elli kadar lağım dahi ateş virmişlerdi ve her birinde küffâr-ı din birbirine katılmış iki tabyanın altı mücevvef olduğundan nâşi atılan lağımların me‘mûl olan mertebe tesiri olmadı âhirü’l-emr mâh-ı mezbûrun yine lağımlar nihâye atılıb nice hasârât oldu tâki mâhın tokuzuncı günü ehl-i islâmdan yigirmi otuz nefer kimesne şehid olub ve zahmdâr kırk elli adam dahi sâhibe-i hayatdan nâbedid oldılar ve küffâr-ı hâksârın zikr olan şehidanın başların kesüb kesüb ve ol kelleleri havan toblarına gülle yerine vâzi‘ idüb ve ehl-i islâmın meterislerin taraflarına atdılar ve lâkin elhamdülillâh-i te‘âlâ ol gün küffârın Rumili kolunda zikr olan taşra tabyaları feth ü teshîr ve nice kâfir helâk idüb ve hendeği zabt idüb şâd oldılar izn-i canib-i çünkü gece yarusında ol muharebede olan küffâr ‘ale’l-‘umûm kahr ü makhûr - **157b** – oldılar ve düşman-ı bîdinin kumbara ve meterisleri kesretinden ma‘âdâ dahi bayraklar olan ve toblı çalınan müvâza‘a mânend-i barân misâl tob ve humbara ve tüfenk dânesi yağdıracağı nümâyân olduğundan nâşi bu vakte gelince bayraklar kaldırmak tablı ve surna çaldırmak mümkün olmayub lâkin hâlâ feth müyesser olan tabya bi’l-iktizâ ol mahzûrı irtikâb ve beş ‘aded serdengecdi bayraklar nasbıyla derûn-ı müşrikine îrâs-ı melâl ve ıztrâb oldu ve on birinci gün küffâr dûzeh karin Rumili kolunda bir uğurdan üç lağım ve orta kolda iki lağım ateş virilüb zir-i hâkda ancak beş adam şehid oldu ve on üçüncü taraf-ı küffârdan bir lağım atıldı ve mahzûr olan Kandiye kal‘ası feth ü teshîrinin bi hasebi’l-takdir te‘âdi ve te‘hîrinden nâşi meterislerde ve hendeklerde kışlanmak üzere re’y ü tedbîr olûnub ve meterislerde olan guzât ü mücâhidin kulları obalarda ve zîr-i zemînde serdâblar yabmağa cesâret idüb ve düşman-ı bîdin ile mukâbeleye sa’y ve ikbâl ve gayret eylediler ve mâh-ı merkûmun on dördüncü gün kâfir tarafından Rumili koluna bir uğurdan iki lağıma ateş virildi âhirü’l-emrine minvâl üzere mâh-ı merkûmun yigirmi dördüncü güne kadar lağım cengi oldu ve yine yevm-i mezbûrda orta kolda üç lağım

bir uğurdan ateş virdikde ba‘dehû - **158a** - ‘asker-i islâmın sıçan yolları ve tabyaların basmak fikr-i fâsidesiyle küffâr hüçûm itdikde iki serdengecdi ve yeniçeri ağalarıyla ve cebehaneci serdengecdi ağasından gayrı beş mü’min şehid oldı ve bir mikdâr dilâverân anda hazr bulunmağla ardılarına düşüb nice kâfirleri helâk oldı ve bir mikdâr kelle kesüb huzûr-ı serdâra getürüb ‘azîm ihsâna nâ’il oldılar hâksâr-ı lâ’inler münhezim oldılar çünki ol gün hınzır tâmı nâm mekân düzeh kararlarına var oldukları ehl-i islâm hüçûm idüb bir nicesi mecrûm idüb ve dört kelle huzûrı sadr-ı a‘zama götürüldi ve bu def‘a zikr olunan küffârın hüçûmı ol demde ‘azîm cenk olub ve zümre-i guzâtın yüz kadar mü’min zahmdâr olub ve taraf-ı küffârdan mecrûh olan kefereden bîhad ve bîhesâb olduğundan ve firâr etmesine hele birisi necât ve ruhsat olmayub niceleri helâk olundı ve yine mâh-ı mezbûrun yigirmi altıncı günü orta kolda iki lağım ve yigirmi yedinci ve yigirmi sekizinci günü Rumili kolunda iki lağım atmağla hayli guzât-ı müslimîn hayli () saldılar ve lâkin bir civân merdân-ı â‘lişân yalnız yürüş idüb dahi Kandiye divarı dibinde vâki‘ Hınzır tâmında olan küffârın cem‘isine hüçûm şeca‘ât birle iki kelle getürüb ve birkaç kâfiri mecrûh eyledi ve kelleleri serdâr-ı ekreme getürüb nâm-ı nişân-ı rütbeye ve nâ’il-i ihsâna vâsıl oldı izn-i canib-i Cemâziye’l-âhirin ilki gününde Hanya limanında ordu-yı hümâyûna da‘vet - **158b** - olunan Kapudân Kaplan Mustafa Paşa gelüb vâsıl oldı ve huzûrı sadr-ı a‘zama dâhil oldılar ve serdâr-ı ekrem tarafından izhâr-ı nevâziş ve ikrâm ve tokuz gün ordu-yı hümâyûnda istirahat ve irâm eyledikten sonra Hanyada kel evvel on iki pâre beylik gemileri kışlamak üzere ta‘yin olunduktan sonra inşallâhü te‘âlâ nevrûzda mukaddem hareket idüb âsitâne-i sa‘adete tedârik ve tekmîl olunacak zâhâyire ve mühimmât ve cebehaneciler nice gemiler yükledüb ve ordu-yı hümâyûn tarafına götürmek için tenbîh ve fermân olundı ve hâlâ donanma-yı hümâyûn ile âsitâne tarafına geldikde ruhsâtına izin ve ihsân buyruldu ve on iki gününde yine Hanya canibine da‘vet idüb anda kışlamaları fermân olunân on iki pâre beğlik gemileri ta‘yin itdikten sonra bi’l-cümle donanma-yı hümâyûn gemiler ile Hanya limanından çıkub âsitâne-i sa‘adete revân oldılar ve serdâr-ı ekrem muhasaraya mübâşeretleri günden bir mürûr iden yedi ayda sarf olunan barut yigirmi

bin kantar ve tâvâ'if-i 'askeriyeden şehid olan guzât-ı müslimîn sekiz bin nefer kadar ve yeniçerilerden elli ve ayağı düşen dört yüz kadar guzât mecrûh ve zahmdâr olub ol makûleleri oturluk ihsân ve donanma-yı hümâyûn ile âsitâneye fermân ile gönderildi ve rü'esâ-yı 'askerden Rumili beğlerbeğisi fevt olub ve birisi şehid oldı ve Mısır beği esir - **159a** – ve biri dahi şehid oldı ve silâhdâr ağası dahi şehid oldı ve eski Mısır kolunun mansıbını ana fermân oldı ve Rumili ve Anadolu erbâb-ı tımarlarından yigirmi beş adamın bir neferi harclıkcı olmak üzere izn ü ihsân olundu yeniçeri ve sipâhi tâifesine iki kat mevâcib ihrâc ve tevzî' olunub cümle guzât-ı müslimîn huzûr ve refâhiyet ile rahat beyn oldı lâkin bir emri'l-lâh-i te'âlâ 'asker-i islâma hummâ-yı mihraka vebâ gibi emrâz-ı reddiye istilâ idüb kati mücâhidin-i din şehâdet-i hikmetiye ile 'azîm-i nüzhet saray-ı 'aleyyin oldılar ve bundan akdem Venedik tarafından 'akd-ı sulh nâmüjde olub mord olan elçi yerine gönderdikleri elçi-i cedid dahi serdâr-ı ekreme buluşmadan mord olmağla serdâr-ı ekrem hazretleri cumhur tarafına i'lâm-ı hâl ve âhir-i Cemâziye'l-âhir ile müverrih bu minvâl üzere bir mektûb-ı satvet yazub mâl-i ahvâl tahrîr ve irsâl olundu izn-i canib-i sûret-i mektûb-ı serdâr-ı ekrem becanib-i cumhur-ı Venedik ba'de'l-elkâbü'l-mu'tâd inhâ ve i'lâm olunan oldûr ki mukaddem tarafından gönderilân hayli zamandan berü âsitâne-i sa'adetde mukîm olan elçiniz kadim-i eyyâmdan berü asâr-ı sulh ü salâh ve şî'âr-ı fevz ü felâh olunan libas muhabbeti tecdîd ve mesâs havâdis-i eyyâm ile indirâs bulân müveddeti te'sis ve teşyîd ile müddet-i medîdeden berü mütemâdi olan - **159b** – cenk ü harbî kemâfiye'l-evvel mesafâta tebdîl ve tahvîl bâbında söyleşmeğe tâlib ve râgıb olub ve bu husûs için kendüye tarafınızdan gelmiş mührlü ve me'mûl be temessüki olduğın bildirmekle şevketlü 'âzimetlü pâdişâh efendimiz hâlife-i rûy-ı zemin hâlidullâh hilâfeti ilâ yevmi'd-din hazretlerinin fermân-ı â'lîleri gelür iken yolda hasta olub ordu-yı hümâyûna lâhak olmadığından bi emrillâh-i te'âlâ fevt olub cümle guzât-ı müslimîn ile kalkilub cezire-i Giride geçilüb ve geçen kış Hanya kal'asında kışlanub ve ol baharda Kandiye kal'ası altına 'asker-i islâmı fevz-i encâm ile nüzûl olunub ve Kandiyenin muhasarasına müsta'inen bi'l-lâh-i te'âlâ mübâşeret ve cenk ü harb mübâderetden sonra mukaddem fevt olan elçinizin yerine tekrâr adam

tarafınızdan elçilik ile gönderilân adamlar gelmeğle ordu-yı hümâyûn civârına nüzûl itdirilüb muktezâ-yı vakt üzere ri‘âyet olunduktan sonra ne husûs için gelüb ve söylemişki sulha bir sözi var mıdır deyû tarafından mu‘temed adam gönderilüb su‘âl oldukda mukaddemâ fevt olan elçiye gönderilân mevâd kağdında yazılan ma‘âdâ bir gayri sözü yokdur ve yine ol söz ile gelmişdir deyû cevâb virüb fevt olan elçiye gönderilân mevâdın mazmûnı ise ‘aynı ile şevketlü ve ‘âzimetlü efendim pâdişâh-ı – **160a** - ‘âlem penâh hazretlerinin rikâb-ı kâmyâb-ı hüsrevânelerine mukaddemâ ‘arz oldukda tahrîr olunan ahvâl-i devlet-i ‘aliyyelerine lâyük ve tab‘-ı hümâyûnlarına muvâfık olmadığından müsâ‘ade-i ‘aliyye-i hüsrevâneleri olmayub fermân-ı ‘âlîleriyle cevâb virildiği ma‘lûmunuz olmuş iken hâlâ bu def‘a gönderilân elçinizin dahi mukaddeme mevâd kağdında olan ma‘âdından bir gayri söyleyecek sözi olmayub ve gelmesi cenk esnâsına tesâdüf olduğundan bihasebi’l-iktizâ tevkiif olunub söyleşmesi te‘hir olunmuş idi ol dahi bi emrillâh-i te‘âlâ fevt olduğu ma‘lûmları olmağičün mektûb tahrîr ve irsâl olunmuşdı gâlibâ ihtimâldir ki elçiniz ıslâh-ı zatü’l-beynde sadâkat ve hulûs üzere olmadığından nâşi bir hayrlu işde bulunmak kendülere nasib ve müyesser olmayub ve bu gönderilân elçilerin ikisi dahi şevketlü ve ‘âzimetlü pâdişâh efendimiz (silinmiş) meskûn hazretlerinin lâyük-ı âliyyeleri olan ol vech üzere sulh ü salâhı tecdîde rikâb-ı hümâyûn sâhib-i karanîlerine ‘arz ve i‘lâm olunmağla lâyük ve sezâvâr-ı devlet-i ‘aliyyeleri olan vech üzere sulha ve salâhı tecdîde rikâb-ı hümâyûnlarına sezâvâr ve izhârda bir sözi olmadığından öyle – **160b** – fehm olunur ki bu kadar müddetden berü zâhirde taleb ve sulh ü salâh ve istircây-i fevz ü felâh ‘an samimü’l-kalb olmayub belki sûret-i zâhirde musâlâha ve müsâleme rağbet yüzünden mürâsele ve mükâleme ile takayyüdleri ebnâ-yı cinslerine basit ma‘zûret ve izhâr-ı ma‘zûriyet medâr-ı nizâmkârları olan isti‘âne ve istizâre tevessüle kasdıyla evvelevvelâ hakikât üzere salâh u sulha murâd-ı maksûd olunsa bu devlet-i ‘aliyyenin ashâb-ı ‘azîm ve câzim oldukları muzammer () ve me’mûlleri bi inâyetillâh-i te‘âlâ dil-hâh üzere dest-i tasarrufa götürmedikce imtidâda cenkû harble zor-bazu-yı devlet-i hüdadâdlarına () ve fütûr gelmeyeceği ma‘lûm ve meşhûrları ve dest-i tasarrufa getürmesine

teşmîr sa‘ad himmet-i hüsrevâne buyurdıklarına mukassıd bi‘inâyetillâh-i te‘âlâ ve kudrete kabza ü teshîr getirülmeden gayrıyla kana‘at mutasavvur olmadığı vâzih ve âşikâre iken bu kadar müddetden berü ta‘vik ve ta‘til idüb kendülerin bu gaileye uğratmazlar idi husûsenki ibtidâ-i tulûğ devlet-i ‘Osmaniyeden bu ana gelince tettebbi‘ ahyâr-ı sâlife olursa afitâb-ı refi‘ü’s-seyr devletlerinin kat‘-ı menâzil mes‘ûde-i sâhib-i karani etmesi elbette imdâd-ı seyr ü sefer ü ikdâm-ı harb bir gayrı zımnında cilvegîr olduğu - **161a** - hod muhakkak ve mukarrerdir ve bugüne dek ‘ukde-i te‘hîr ve () kalan sâlih ve salâh tarafınıza nâmus-ı devlet-i zâ‘ifiye sâlik olduğundan nâşi olub yohsa şevketlü ‘âzimetlü efendimizin bâb-ı sa‘adet me‘âli aşika ve bîgâneye şâde... ve bi avnillâh-i te‘âlâ temsiyyet-i umûr-ı devletlerine cenk ü harbe âmâde oldukları gibi lâyıık-ı nâmus-ı devletlerine olan vech üzere sulh ü salâhâ tarafınızdan rağbet olunduğu suretde müsa‘âde-i ‘aliyyeleri imkanda olduğın ifâde için nefsü’l-emri mübeyyin mektûb-ı mesârifât mahsûb tahrîr olunub ve fevt olan elçileri badotinanın () adamısı Marko ile olundu inşallâhü te‘âlâ vâsıl olub ve mefhûmı ma‘lûm ve mazmûnuna a‘mâl ‘akl-ı a‘kıbet endîş olundukda her husûs-ı ma‘lûmları olur kuvvet ü kudret hazret-i allâh-ı te‘âlanındır ve takdir-i ezelişi ne ise zuhûr ve bervâz idecek odur ve’s-selâm ‘alâ mine’t-tebî‘ü’l-ahdi mektûb-ı mezbûr taraf-ı mektûb-ı mezbûr taraf-ı cuhûr ve makhûre irsâl ve ‘inâd ve nasır-i a‘dâya bakmayub gece ve gündüz muhasara-yı kal‘ada a‘mâl-ı adavet nez‘ ve teshîr ile iştigâl oldı ve bundan akdem mevsim-i şitâda meterislerden dahi çıkarmak üzere karar virüb ve mutazammın rikâb-ı hümâyûn tarafına gönderilân telhîs cevâbı muntazır olmak üzere vârid olan - **161b** – hatt-ı hümâyûn hamiyet-mazmûnda göreyim seni bu tarafında taleb ve matlûb etdiğin ‘asker ve cebehane ve beldâr ve sâ’ir levâzım olan hazine ve gayri eşyâları irsâl ideriz hemân meterislerde sabit kadem olunub merdâne hareket eylesin deyû tahrîr olunmağla leyl ü nehâr serdâr-ı ekrem hazretleri dahi temâdi-i eyyâm harb ü cenkden aslâ izhâr-ı fütûr ve taksirât etmeyüb ‘avn-i hakla nez‘-i kal‘aya bazu-yı himmet asâfâneleri teşmîr eylediler izn-i canib-i şehri Şa‘ban guresinde ibtidâ hamsin idi ‘ale’t-tevâli yedi gün ve yedi gece ‘azîm yağmur ve dolu kar yağmağla seller meterislerden aşdı ve serdâr-ı ekrem mâhı

merkûmun yigirmi üçüncü günü kendüleri meterisden çıkub ve cümle ‘asker-i islâm emr idüb muharebede növbetullâh koşmak üzere üzere tenbîh ve tasvîb idüb bir gün ve bir gece sadr-ı a‘zam kethüdâsı ittiba‘ ve a‘yân ve bin nefer sekbanbaşı ile ve bir gün bir gece sancak beğleri ve bir gün bir gece Rumili beğlerbeğisi ve zu‘âmâ ve erbâb ve tımar ağaları ve bir gün bir gece kul kethüdâsı yeniçeri neferâtıyla meterislerde girüb beklerler idi böyle emr ve tedbîr etdiler ve ibtidâ muhasarada bu vakte gelince düşman-ı bîdin tarafından firâr idüb ordu-yı hümâyûna gelen kefere ilettiler eğerki guzât-ı müslimîn Güllük taraf-ı semtinde tob konulsa kâfirlerin gemileri limanına girmek men‘ olurdu –**162a** – deyû haber virdiklerinden serdâr-ı ekrem hazretleri dahi ma‘lûm oldukda emr idüb bir tabya binâ idüb ve sekiz pâre balyemez tob vaz‘ idüb ve sipâh tâ‘ifesi hizmet-i muhafazasına kıyâm etmek üzere fermân buyurdılar ve kızıl tabya tarafında deryâ kenârında dahi toblar konulmağa karar virilüb lâkin mevzi’-i merkûm gâyet taşlık olduğundan meteris kazmak bir tarikle imkân olmamağa çalı ve gayrı yerden tobrak yitürüb kal‘a tarafına sed olacak kadar taş üzerinde sıçan yolu ve meterislerden mahâll-i merkûm deryâ kenârına dahi varınca sekiz yüz zirâ‘ kadar ba‘id olduğundan deryâ kenârında çalı ve tobrak ile taş üzerine bir ‘azîm tabya inşâsına mübâşeret idüb ve ana dahi beş ‘âded balyemez tob vaz‘ idüb mübâderet olundu ve düşman-ı lâ‘in donanması gelüb ve kal‘a limanında durub ‘askerini kal‘aya alageldiğinden zikr olunduğı üzere iki taraftan deryâ kenârına tabyalar binâ ve toblar vaz‘ olunduktan sonra sefinelerinin limana girmek men‘ olacağını ve hurûcî ne mertebe düşvâr olacağını bildiklerinden dağdağa bir dâl ü elem gâm ve ıztırâb oldılar izn-i canib-i bu taraftan zikr olunduğı üzere serdâr-ı ekrem tarafından Venedik cumhuruna tahrîr olunan mektûbı mord olan elçinin adamısı Marko kal‘a kapudanı ve deryâ kapudanına götürüb gösterdikde açub ve mazmûnına itla‘ tahammül itdiklerinden sonra mâh-ı Ramazan-ı mezbûrun gurrasinde derûn-ı Kandiye - **162b** – vira bayrağı ile bir kefere çıkub ordunuzdan olan adamımıza mektûbumız vardır bize bir adam gönderin didiği sadr-ı a‘zam hazretlerine i‘lâm oldukda Kapucıbaşı Ahmed Ağa ta‘yin olunub mezbûr dahi vira bayrağıyla ol mektûbı alub taraf-ı taraf-ı hazret-i a‘zama irsâl eyledi ve azar

olundukda derûnunda öyle yazmışlar ki gene sulh ü salâh olmasına ricâ ve niyâz olunurki mukaddem zikr olan üç dört ma‘ide üzere çünkü yazdıklarına minvâl üzere sadr-ı a‘zam istimâ‘ olunduki der‘akab sadr-ı a‘zam hazretleri Venedik cumhurına mektûb göndermiş zâhir-i ma‘lûm olduğu sulh ü salâh müte‘allik olmak üzere gerek ola ve eğer sulh ü salâhına müte‘allik ise Venedik vilâyetine gitmesi kesîr bir uzaktır kış eyyâmı ve deryâ hâli bellüdür ne lâzım Venedik cumhurunda beyyin-i mesâlih bunda bizim elimizle de beyyin-i zâhir bizde vekîl-i mutlakız gerçi sadr-ı a‘zam kadar vekîl değiliz ammâ çok aşağıya değiliz eğer sulh ü salâh murâd olursa i‘lâm-ı hâl oluna deyû tahrîr ve imzâ mahâllinde deryâ cenerali deyû tastîr olunmuşdur elçinin orduda olan adamı Civan Petro nâm kâfir dahi deryâ ceneralinin mektûb-ı mezbûrına cevâb olmak üzere bu gûne bir mektûb tahrîr olundu izn-i canib mektûb-ı sûret-i cevâb olan beyândır çünkü mektûb-ı cenerali deryâ itdi devletlü sultanım çıkan ayın yedisinde tahrîr olunan mektûb – **163a** – mergûbları devletlü sa‘adetlü sadr-ı a‘zam hazretlerinin ‘izzetlü kethüdâsı adamısı ile Resmoya gelüb vâsıl olub ve yine mâh-ı mazbûrun onunda gelen adamları yediyle cevâb tahrîr olunub mektûb-ı bendegi ol vaktinde irsâl olunmuş olaydı fermân mûcibince bu kullarının vücûda gelân hizmetim ma‘lûm-ı sa‘adetleri olurdu ve lâkin müşâvere eyleye kethüdâ beğ hazretleri bu bendeleri Hanyaya gelmeden mektûb-ı mezkûrı göndermeğe makûl görülmüşlerdir ol ecilden tekrâr adamısını Resmoya gönderüb ve bu kullarını dahi kaldırub bu tarafa getürüb yeni kal‘ada olan evleri birisine konak ta‘yin idüb birkaç günden berü bunda mim ancak bugün müşârif ile kethüdâbeğ hazretlerini çağırub bu kulları dahi ol meclis-i ‘aliyyede lâyük olduğu vech üzere hizmetimi ânlar dahi bir mertebe hüsn-i mu‘âmele ve bîhad lütf-ı kerem eylemişlerdir ki bundan ziyâde olmaz ba‘dehû cenâbınıza mektûb müzâkere olunub devletlü vezir-i a‘zam hazretleri efendisi tarafından öyle fermân buyurdılar ki sulh-ı salâh bir umûr-ı ‘azimedir ve bu ahvâl taleb olan kimesnenin gerekdir ki cumhur-ı Venedikden bu ahvâle vekil olduğına memhûr kâğıdı ola yâhûd meşârif eyleye sadr-ı a‘zam Fâzıl Ahmed Paşa hazretleri devlet-i ‘Osmaniyede –**163b**- vekil-i mutlak olduğu gibi ol dahi istiklâl üzere vekil-i mutlak olaki müzâkeresi beyhûde olmaya ve dahi ve buyurmuşlardır ki

memâlik-i mahrûse-i ‘Osmaniyede birâz yer almak virmek iktizâ ider ise müşâr-ı ileyh vezir-i a‘zam hazretlerinin sözi şevketlü efendisi katında red olunmadığı gibi cenâbınız dahi bu minvâl üzere kendi cumhurınızdan mülk ve kal‘a virmeğe ruhsat ve istiklâlleri varsa müzâkere-i sulh-ı salâha sâlih olursunuz zirâki müzâkere-i sulh ü salâhı tecdid-i mülk-i makûlesidir ve mülk ve kal‘a almağa virmeğe ruhsât ve istiklâli olmayan kimesnenin müzâkeresi dahi beyhûdedir benim devletlü sultanım ‘ayni buyurılân söz hâkpây-ı şerifiniz tahrîr olunmuşdır cevâbınızda her ne yüzden hitâb olunursa ona göre hareket idüb ve ceneralimize yazdık zirâ bu kullarınız efendimizin hizmetinde makdûrumuza sarf etmeğe hazır ve mühiyyayım deyû sözlerini tamâm eyledi izn-i canib-i çünki ol günlerde Kandiye kal‘asından çıkan bir gemi Venedik cumhur dûzehe giden bir şehteye hikmetbâri ile Hanyaya karib mahalde pârelenüb içinde otuz nefer kefer karaya çıkdığından gayri iki büyük torba ve mektûbı bulub – **164a**- çıkardılar ve derûnunda guzât-ı müslimîn için gâyet ile muhasarada eylediklerinden ve cümlesi ‘arz ü ıztırâbları olduğundan mutazammın olub ve kal‘a ceneralinin mektûbunda ise ‘Osmanlı ‘askeri muhasarasından dayanmayub ve gayri iktidâr ve kuvvetleri kalmadıklarından gâyet şikâyet şaikasını nasb idüb ve kendüsüne Kandiye ‘azl olmasına cumhurına ricâ iderdi ve derûnı kal‘ada mevcûd olan halkın ekseri mecrûh ve zahmdâr ve çoğı helâk olub ve şimdiki halde kal‘a kurbünde liman ve deryâ taraflarına toblar ve gemilerin ta‘yin itdiklerinden taşradan içerüye girmek ruhsât ve liyâkatları olmadığı ve zâhire gelmediğinden külli za‘fiyet gâyet işleri sernigûn ve mükedder olduğundan nice bunun gibi şikâyetler yazub eşkâr eylemişdir ve nice eyleyeceklerini bilmezlerdi ve eğer mühimmât ve eğer cedit ‘asker ve lağımcılar irsâl ve ihmâl olunursa nice güzel yohsa bu gün yazın Kandiye kal‘asını teslim idüb gazâdan berü oluruz dediler çünki bu mektûbları yazdıkları der‘akab taraf-ı sadr-ı a‘zam taraflarına irsâl eylediler çünki vezir-i mükerrrem bu mektûbların ahvâli ma‘lûm oldukda hakka çok şükr idüb gâyet mesrûr ve memnûn olub inşallâh-ı te‘âlâ kal‘anın feth ü teshîri kuvvet-i mertebeye gelmek görünür deyû serdâr-ı ekrem ve sâ’ir ‘asker-i islâm mesrûr oldılar ve taraf-ı küffâr-ı hâksârda mekâtib-i mezbûrenin mefhûmları üzere kemâl-i ‘aciz ve fütûr

âşikâr olmuş iken yine canlara bir ateş düştü - **164b** - izn-i canib-i mâh-ı Ramazanü'l-mübârekde Mısırlı kolunda vâki' olan sıçan yolın basmak kasdı ile iki üç def'a çıkub sıçan yolına hüçûm ve ikisinde dahi bir iş görmeyüb ve yüz elli kadar kâfir üftâde-i hâka helâk olduklarından sonra bi'l-ıztırâb ile heybet ve hüsrevân ile girü firâr eylediler küffâr-ı hâksârın baş cenerali yigirmi kadar sefine ve beş fırkatun ile rûy-ı deryâda gezüb ve Hanyadan ordu-yı hümâyûna gelecek zâhire ve mühimmât ve cebehane deryâdan getürmek gâyet düşvâr ve karadan deve ve katır ile getürmek için gâyet zarûret olduğu ve 'askere zahmet olur deyû bir mikdâr mükedder oldılar heman ol eyyâmda ordu-yı hümâyûna dört sa'at yakın olan Çanak limanı nâm mahalde bir palanka yabdırılıb ve Hanyada olan on iki pâre çekdiri beğleri münâvebe üzere ta'yin olunmağla binâ olunan palanka kendü mekr-i a'dadan muhafız ve Hanyadan nakli lâzım gelen zâhâyire ve mühimmât ümerâ-yı deryâ sefinelerini ile mahâll-i mezbûrda ve andan dahi deve ve katır ile ordu-yı hümâyûna getirülmeğe suhûlet birle mülâhâza olundu vâki'an bu tertîb üzere üç defâ Hanyadan mahâll-i merkûma iktizâ iden levâzım nakl ü irsâl ve girü selâmet ile Hanyaya da'vet müyesser olundu ve lâkin bu hâletden düşman-ı bîdin âgâh ve haberdâr oldukda beş altı kadar kalyon ol tarafa irsâl hasaret kasdıyla techîz - **165a** - ve tesyîr itdiğiinden ma'âdâ yedi pâre çekdirme ve üç 'aded fırkatun şeb ve rûz Çanak limanı pişgâhında irâm ve nakli zehâyir ve mühimmâta mümana'ât husûsûnda ikdâm için ta'yin etmekle ol havâleden selâmet ile gidar gâyet düşvâr ve bu keyfiyet bâ'ise melâl hatr-ı serdâr-ı gayretmedâr oldu a'yân-ı devlet bu gâ'ile-i hâ'ile irtifâ'ına bir çâre tedârik için birkaç gün müşâvere ve müzâkereden sonra cümlenin tasvîb ve nice tertîb idüb âhirü'l-emr buna karar eylediler ki Hanyada olan on iki nefer ümerâ-ı deryâ üzerinde baş ve buğ ve kevkeb-i celâdet ve cesâreti bir fer' olan Memizâde Mehmed Paşaya mektûb tahrîr idüb ve derûnunda düşman-ı dinin on iki pâre çekdirmesi leyl ü nehâr Çanak kal'ası limanı önünde karar etmekle siz dahi Hanya limanında olan ümerâ-yı deryâ çekdirmeleri süvâr olub üzerlerine varasanız inşallâh-ı te'âlâ 'avn-i bâri ile ânlarına gâlib gelüb ve yâhûd bir havfla oradan firâr idüb sizlere gönderdiğimiz mühimmât ve zâhire gemilerinden mümâna'at sevdâsından el çekdirildi deyû tastîr

eylediler paşa-yı mezbûrı dahi cevâbında itdi bizim gemilerimizde olan levendân ancak esirleri zabt idebilürler düşman-ı din gere[ği] gibi muharebe ve mukâveteme kâdir olmazlar eğer gemilerimizin - **165b** - her birine ‘akl mertebe ordu-yı hümûyûndan yüz nefer cenkci vaz’ olunursa inşallâh-ı te‘âlâ düşman-ı bîdine mukâvemet mümkündür deyû i‘lâm-ı hâl itdikde Rumili ve Anadolu sancakları erbâb-ı tımarından sancak başına beşer altışar adam alınub cem‘ olan iki yüz nefer ve Rumili erbâb-ı tımarına Yanya beğisi iki yüz nefer ve Anadolu erbâb-ı tımarına Kankırı alaybeğisi baş ve buğ nâsib ve yeniçeri neferâtından dahi dört yüz nefer dilâver inticâb ve her yüzünün üzerine birer mu‘temed çorbacı ve cebecilerden dahi iki yüz nefer alındıktan sonra üzerlerine cebeciler çavuşbaşı ta‘yin olunur ve sadr-ı a‘zam sekbanlarından dahi bir bölükbaşı ile iki yüz nefer alındıktan sonra işbû bin iki yüz nefer mecmu‘unun üzerlerine dahi Anadolu beğlerbeğisi Halil Paşa ser‘asker nasib olunub gece ile ordu-yı hümûyûndan ihrâc olunub ve taraf-ı Resmoya irsâl olunub ve on iki nefer ümerâ-yı deryâ dahi çekdirmeleriyle Resmoda hazır ve mühiyya olmağla gönderilan ‘asker tevzî‘ tarikiyle çekdirmelere süvâr olub ve ol gece serdâr-ı ekrem hazretleri dahi kul kethüdâsiyla ma‘ân Çanak limanına varub müntazır oldı encâmkâr oldılar lâkin ceneral-i mekkâr bu tedârikinden haberdâr olub bin beş yüz kefer ile dahi İstendiye limanında -**166a**- olan yigirmi ‘aded çekdirme ve başdarda ve ma‘unalarını kal‘ada olan Hırvat kâfiriyile ve sâ’ir millet-i küffâr ‘askeri ile donanub ve ahşamdan sonra Çanak limanına doğru teveccüh idüb ve dördüncü sa‘atde mahâll-i mezbûra dahi erdiler ve liman önünden geçerken ‘asker-i islâm koğilelerine ateş virdiler bu esnâda ‘asker olan Halil Paşa çekdirmeleriyle Çanak limanına bir sa‘at mesafe olan fodla limanında bulunan koğileciler düşman-ı bîdin gemiler geldiğın kendülere haber virmişler iken gece ile düşman-ı hâksârın gemileri kaç ‘aded olduğundan âgâh olmayub makarr-ı istimâ‘ olunduğı üzere yedi çekdirmedir deyû bî muhabben yerlerinden vak‘an karar ve zuhûr düşman-ı mekkâre vakt-i nigâh terakküb ve intizâr eylediler vak‘an düşman-ı hilekâr dahi altıncı sa‘atde yedi kat‘an çekdirmesi ilerüye göndermekle ser‘asker Halil Paşa kâfirlerin yedi gemisi ‘asker ve mühimmât ve harb ile mücehhiz ve mürettib olan on iki pâre islâm gemileriyle nice

mukâvemet ider deyû ümerâ-yı deryâ üzerlerine serdâr olan Memiş Paşa zâdeye ben küffâr gemilerine üzerlerine varurum dedikde Memiş Paşa zâde sefer-i deryâ ahvâline ve gece ile harb ü mukâtelenin ahvâline vâkîf kimesne olmağla her hendeğe paşa kardaş böyle tarda deryâ-yı cenge mazarrat-ı ‘azîmeyi muktezâ-yı hâletdir deyû muktezâ-yı tecribesin takdir idüb ve Halil Paşa gecenin karanluğundan küffâr gemilerin üzerine hücûmdan tahdîd eyledi paşa-yı mezbûr ümid ve re’y ve zafer ifrâmıyla kat‘ân ri‘âyet-i ka‘ide-i – **166b** - hezm ve ihtiyât etmeyüb heman göz kararub kâfirlerin gemilerine üzerine bî muhabben hücûm etmeğın gerek Memiş Paşa zâde ve gerek sâ’ir ümerâ-yı deryâ dahi ser‘askere mütâba‘at emrinde nâçâr kaldıklarından ‘ale’l-‘umûm zemzeme tekbîr ile küffârın gemilerine çatdılar ve an-ı vâhide ol gürûh-ı müşrîkini birbirine katdılar lâkin der‘akab girüden on üç pâre çekdirmesi dahi irişüb ve ümerâ-yı deryâ gemiler arasına girüb ibtidâ islâm gemileri zann eylemişler lâkin düşman-ı din çekdirmeleri olduğuna vâkîf oldukları gibi küffârın dâm hilesine giriftâr oldukların duydılar lâkin çâre nedir yine mümkün oldukça gayreti elden komayub hatta yalnız Memiş Paşa zâde çekdirmesine üç pâre düşman gemilerine sarılmış ve hâlet yas garka dar olmuş iken halâs olduğundan ma‘âdâ melâ’in-i küffârın iki pâre çekdirme gemisini söndürüb dururken ol esnâda dahi çekdirmelerin birisinin kayalığı küffârın gemisine sablanmış iken yedeği imdâdı ile ganân tevcîhin savb-ı selâmet döndürdi Durak Beğ çekdirmesi dahi küffârın başdardasına çatub ve içinde olan kefereyi şımşır-i istisâlile birbirine katub lâkin gördüki levendâtdan kimesne gemisinde kalmadı ser‘asker Halil Paşayı irâm ile filukasına bindirüb paşa kardaşısın re’is-i –**167a**- ‘asker-i bülendin bâri beyhûde yere sen telef olma zirâ iş işden gecdi şimden sonra bu gemiden hayr kalmadı deyû Halil Paşayı birkaç nefer ve kendü hizmetkârlarıyla taşra irsâl idüb andan sonra bi kudretullâh-ı te‘âlâ Durak Beğ şehid oldu Memiş Paşazâde dahi gecenin karanluğunda zây oldu nice olduğu fark olunmadı ol cenginde olan beş pâre ümerâ-yı deryâ çekdirmelerinden nâ ümîd olmağla bâki yedi pâre çekdirmeleri ile güçiyle sâhil-i karaya selâmet olabildi ve Durak Beğ şehâdetinden sonra küffâr-ı hâksâr çekdirmesini yedekleyüb götürdükde levendâtlarından Kara Mehmed nâm bir merdi

ciğerdâr geminin cebehanesine hıfz olub İstendiye limanına vusûl bulduklarında lâ'inler şenlik itdiklerinden sonra kimisi temâşa için kati vâfir cem'iyetleriyle çekdirmesin yukardan aşağısını seyr ü temaşâ iderken ol merd-i mezbûr Kara Mehmed cebehaneyeye ateş virüb çekdirmesi yanında dahi duran bir büyük kalyon ve içlerinde bulunan bu denlü kâfirler dûzeh karin telef ve helâk olub ve sadme-i barut ile seyr-i eflâka götürüb andan yere düşüb helâk oldılar ve ol dilâver-i sâhib-i celâdet dahi () zevk-i sa'adat gazâ ve şehâdet oldu ve bu zikr olan ahvâl bir eyyâmıdan sonra sadr-ı a'zam hazretleri Çanak limanına geldiğinde bir küffâr ahvâl-i keyfiyet nakli ve hikâyet eyledi ancak bu vak'a kalyonu zabt idüb ve derûnunda bulunan kâfirlerinden su'âl olundukda işbû olmazdan evvel adamlar irsâl - **167b**- ve Halil Paşa ile ve Memiş Paşa zade gelân gemileriyle gece karanluğundan küffârın sefinelerine rast gelüb çatışlarına ve nice hasarât olduğuna gelüb sadr-ı a'azama bildirdiler sadr-ı a'zam bu kara haberden gâyet gâsâyâ giriftâr oldu ol mahalden ılgâr ile kalkub Fodla limanı tarafına varub tob ve tüfenk sâdâsın ve küffâr gemilerinden atılan fişekleri temâşâ ve nusret-i asker-i muvahhidin du'a ile meşgûl olub ve gece ile kenârda bir kayaya urub pârelenen Durak Beğ firkatunasından çıkan kimesnelerden su'âl ile vakt-i hakikat-i hâl olduklarından gâyet melûl oldılar çünkü sabah oldukda yedi pâre çekdirme deryâ et[di]ğinden Resmoya doğru gider oldukları mu'ayyen olunub beş pâre çekdirme telef olduğu fehm olmağla bu hâlet derûn-ı serdâr-ı ekrem hazretlerine derûn ve gayret medârlarına 'alâk-ı elâm ve ekdâr oldu iki günden sonra Resmoya tarafından Memiş Paşa zâdenin mektûbı gelüb derûnunda mâcârâ-yı muharebeyi 'ale't-tafsîl üzere tahrîr ve hezâr gûne çekdiği gam ve meşakkat ile on iki pâre beğ gemilerinden ancak yedi pâre şe[h]tiyye ve rahnedâr çekdirmeler ile selâmet bulunduğundan nakl ü hikâyet eyledikten sonra ser'asker Halil Paşa dahi gelüb serdâr-ı ekrem hazretlerine mülâkat oldu devletlü sultanım hazretleri kabahât bendedir üzerimize düşen gemileri geleceğin bir sa'at - **168a** - mukaddem koğlacılar ve karagollarımız haber virmiş iken dâ'ie-i nusret ile bî bir karar gayret olduğumuzdan bî muhaben muharebeye cesâret ve su-i tedbîr ile ümmet-i Muhammede irâş zarar ve hasarât eyledim fermân senindir deyû dahi taksîrine

i'tirâf etmeğin beyt-i cürmüne mu'terif olan mesken yekdir indine ol itâ'at beyn-i mîsdâkınca 'avf üzere mu'amele ve ma'zeretine kabûl ile mukâbele olundu izn-i canib-i çünkü bundan mukaddem Nemçe tarafından elçi gelüb sulh ü salâh ricâsıyla rikâb-ı hümâyûna vârid olan nâm[e] sûretidir şöyle yazılmışlarki devletlü ve kudretlü ve nusretlü şehinşah sultan Mehmed Şah öte yaka Rumilinin ve garb ve 'Âcem ve Bağdad ve Basra ve Mısır ve Haleb ve Şam cennet müşâm ve şark ve garb ve dahi bu ne gûne nice memleketlerin ve vilâyetlerin pâdişâhım hazretleri hümâyûnlarına bir Allâhın 'inayetiyle Venedik devleti Kontrato tarafından tekrîm ve ta'zîm ile du'alar takdîminden sonra 'alemü'z-zuyûb olan Allâh-ı a'zîmü's-şân hazretlerine ma'lûmdırki bu cenk esnâsında devlet-i 'aliyye ile kadimi dostluğu ve müddeti tecdîd eylemek arzusu olduğu ve cumhurımızdan kararda olub ve derûnumuzdan devr olmamışdur ve bedhâhların elçi ve re'âyanın temsili hatır için sulh ü salâh muhabbeti tarafımızdan budur bu sene bizleri 'af idüb ve bu zikr olunan telhîs der sa'adete irsâl olundu ve dahi bundan evvel civân naşte nâm bir elçimiz müddet-i medîd ol – **168b**- canibleri kalmışdır ki ahvâl-i sulh ü salâhı göre ve lâkin nice terânî' zuhûr idüb bu ana değin husûle gelmişdür biz hod devlet-i 'aliyyenizin rağbet ve tekrîminde ve 'arz-ı nâ- () saltanatınız lâyük kemâl-i mertebe tâm ve teslîmi hazr olmalarına kendü memleketlerine hıfz etmek muktezâsına tekayyüd idüb imkân vech üzere sâ'yi ve dikkat eylemişüzki devlet-i 'aliyyenize ve tekrîmimiz taraf-ı hümâyûnları müreffehü'l-hâl olub şân-ı devletinize ana nakş-ı â'li olmak arzumuz olduğu ma'lûm-ı hümâyûnları ola ve geçen senelerde 'askeriniz Nemçe ve Macar seferlerine meşgûller iken Kandiye ve sâ'ir bizlerde olan 'askere hareket itdirmeyüb sükût eylemeleri şâhid kâfidir ki derûnumuzda olan rağbet ve muhabbetimizi herkeş bilmeyüb ve lâkin cumhûrumuz hıfzına helâldirki ve mümkün olan olmayan ahvâllerin olunub kil ü kâl def'ü ref' olmasına şefa'ât-i hümâyûnlarına ricâ olunur ve bundan akdem bu cenk ü cidâle bâ'is olanı şimşir () yalnız ile haklarından geldiğiniz gibi sulh ü salâh etmâm merhâmet-i hümâyûnları bi deriğ buyurıla bâki ve's-selâm izn-i canib-i gerçi bu mel'ûnların nâmları tahrîr idüb ve sulha kemâl-i mertebe rağbet gösterir ve lâkin hîn-i müzâkerede sulhdan bâ'id olacak sözdür ve ol

ecilden mümkün olmazdı el-hâsıl bin yetmiş altı senesinden Zi'l-ka'adesi guresinde pâdişâh-ı 'âlempenâh – **169a** – hazretleri alaylar ile Edirne saray-ı hümâyûna dâhil olub ve ol gün vezir-i a'zâm hazretleri alaylar ile Timurtaş menzil nüzûl-ı mezbûrda birkaç gün anda karar idüb ba'dehû bir vakt-i mübârekde anda olan Girid üzerine sefer idecek Kandiyede 'azîmet idüb Sereze () gelüb ve andan Selânike andan Yenişehir vâsıl oldı ancak 'asker-i islâm her birisi hazır olub ve cem'-i mühimmâtla gemilere girüb ve mezkûr kapudân paşa donanma-yı hümâyûn ile dört beş def'a Giride sefer idüb 'askeri geçürürdi bihamdullâh-ı te'âlâ Girid üzerinde 'asker çoğaldı ve küffârın taburı kal'adan taşra iken havfundan taburı bozub kal'aya kapandı ve bizim 'askerimiz Yenişehirden 'azîmet idüb Eğriboza gelüb ve andan Benakşe vusûldı andan sonra bu nice zâhire ve mühimmâtla Giride geçmek üzere olub ve bir mübârek mübâşeret olunub ve lâkin küffârın kapudânları işidüb donanmaları gelüb ve yine yolları kapayub durdı fi'l-hakikât kemâl-i mertebe havf ü muhatara idi el-'ibâdullâh-ı te'âlâ yüz karanlığından havf olunurdu imdi zirâ bizim donanmamız ancak sâfi çekdirme olub ve kalyonlarımız yoğdı küffârın donanması çok ve hem kalyonları ziyâde idi ol ecilden mukâvemete iktidârımız yoğdı ancak merhûm sahib-i devlet kapudân paşa hazretleri aslâ bir kimesnenin cevâbına bakmayub ve gayret-i islâm sâyekemrîn bend miyân idüb ve dahi tevekkület-i 'aliyullâh diyüb 'ubûr-ı deryâyâ 'azîmet idüb ve donanma-yı hümâyûn kırk sekiz pâre çekdirme ve birkaç fırkatun mürettibleri ile Girid ceziresine – **169b** – teveccüh badbân küşâd idüb Giride 'azîmet eylediler ve Çuka adalarından küffârın kal'asında dört ez gazâ geçüb şenlikler göstererek giderlerdi el hâsıl gece sabaha değin kürek çekdirüb sabah gün doğarken selâmet ile gelüb Hanyaya dâhil oldılar gerçi gece yarusından küffârın donanması bizi görüb üzerimize gelmek istediler ve lâkin bizim donanmamız mahsûs kürek çekmek mükemmel dahi donanmış olduğundan bir sa'at mikdârı olmayub gerimizden ga'ib oldılar ve Hanyaya dâhil olduğundan 'azîm şenlikler oldı ve bu esnâda Benakşeden dört pâre büyük fırkat[u]nlar Hanyaya gelür iken fırkatunlar küçük Çuka adasına düşüb mezbûrların gemilerin ikisi 'asker yüklü ve ikisi dahi at ve koyun yüklü olub bi hamdullâh-ı te'âlâ 'askerin cümlesi selâmet ile karaya çıktı

ve lâkin atların ve koyunları ayakları bağlı olmağla helâk oldılar on gün kadar ‘asker-i islâm cezire-i mezbûrda kalub ve deryâda boğulan hayvânların leşleriyle çıkdıkça yiyüb nafaka iderlerdi bunlar bu halde üzere iken Hanyadan bir korsan firkatunı ol mahâll-i mezbûrda uğrayub bunlar dahi firkatunı görünce feryâd figân idüb hücûm etdiler firkatun dahi bunları bu mertebe ol hücûmı görüb havf idüb kendüsini alarga eyledi aç adamlar canlarına kâr etmek yokdur belki badururlar deyû korkdı ancak içlerinden birkaç adam alub bâkilerine dahi mümkün mertebesine göre bir mikdâr peksimât ve zâhire bıragub inşallâh-ı te‘âlâ gelüb sizleri aluruz deyû ‘ale’l-âcele – **170a** – firkatun Hanyaya gelüb haber virince vezir-i a‘zam ziyâde hoş olub ve der‘akab fermân idüb üç kıt‘â çekdirme ve dört firkatun ta‘yin olunub ve lâkin hava ziyâdesiyle serdlendiklerinden çekdirmeler korkub tob altına kadar varmış iken girü geldiler sâhib-i devlet gayretinden gazâba gelüb çekdirme beğlerini divâna getürüb mülâhaza eyledi az kaldıki bunları cellâd idüb yine fermân idüb burada durman deyû zor eyledi mezbûrlar dahi çıkub gitdiler çünkü gece ile rûy-ı deryâyâ ‘azm idüb gecenin içinde ol tarafa dâhil olub ol mahalde gezerdiler ki limanın bir tarafında bir kalyon yatur ‘acaba düşman kalyonumudur deyû kurdılar meğer bir botaç kalyonu Venedikden ba‘zı dahi zâhire kâfirleri Kandiyede götürürken fırtınaya rast gelüb bocalayub gece yarusunda ol limana gelüb demürlemiş idi bu tarafda ehl-i islâm dahi kalyonu görünce kendüleri taş ve kayalar arasında gizlendiler bir sa‘at mikdârı geçdikten sonra rüzgâr şiddetinden demürleri kesilüb kıyılarıda düşünce kumsala yütürüb oturdı ancak pârelenmedi içinde olan kâfirler taşrada çıkub kalyonu kurtulmağa tedârik üzere iken ‘asker-i islâm dahi dört yüz kadar olurdu bildilerki bu kalyon düşman kalyonudur cümlesi uğurdan hulayub kimi kılıc ile ve kimi taş ile ura ura helâk itdiler sandalı taşra bulunub netice-i kelâm – **170b**- kalyonu zabt itdiler andan sonra üşüntü ile bir mikdâr yük çıkarub kalyonu kurtardılar ol mahalde çekdirmeler dahi gelüb birbirlerinden korkdılar birbirleriyle söyleşüb bilmişler hemân der‘akab kalyonu ve çekdirmeleri bağlanub mesrûren revâne oldılar ve selâmetiyle gelüb Hanyaya dâhil oldılar ümmet-i Muhammedi mesrûr olub küffâr gâyetle mahzûn oldu bâ‘dehû sâhib-i devlet Kandiyeye gelüb ve yol levâzımına

mübâşeret olundu ve yeniçeri ağası ve kul kethüdâsı ve ânâ göre bir mikdâr ‘asker ile keşt ü güzâr iderek Kandiye[ye] geldiler ve irsâl olunan telhîs karşılığı gelüb şöyle yazmışlarki yigirmi üç senesinden berü Kandiye altında taş yasadnub tobrak dahi döşenen gâzi ve mücâhid fi sebilillâh ‘asker-i islâmı ol demde ‘azîm du‘âlar ve senâlar olunub ve gül-bang-i Muhammedî çekerek Kandiye altına varub cevânib-i erbâ‘asını gereği gibi keşt ü güzâr eylediler küffâr-ı hâksârı dahi kal‘adan bunlara görüb yigirmi otuz tob atdılar yalnız bir adam şehid oldu gayri bir zarar olmadı andan sonra varub merhûm ve mağfûr deli gâzi hacı Hüseyin Paşa hazretlerinin sarayına nüzûl eyledi ertesi kuşluk vaktinde gene ocak ağaları ve iş ağaları olanlar ile binüb tobhane müceddeden binâ ihdas olunan kal‘a ve sâ’ir keşte muhtâc evvelâ mahâlleri gezüb ve gereği gibi tehassül eyledi çünkü menzile ‘avdet eyleyüb gene alaylar ile ordu-yı hümâyûna gelüb ve andan olan mir ü mirân ve alaybeğler ve sâ’ir bellü başları olan – **171a** - zâbitler cümlesi ma‘ân gelüb ve cümlesi bir ağızdan devletlü vezir hoş geldin yigirmi üç seneden berü bu cezirelerde bizler yetim kaldık deyû bir mertebe göz yaş ile dökdiler sadr-ı a‘zam hazretleri yağlığın yüzine tutub bile bir mikdâr ağladı ve cümle gâzilere teselli hatr idüb her birine gûnagûn iltifât idüb ve dahi işler eyledi bâ‘dehû cümlesi ile kaldırub dergâh-ı kibriyâya yüz tutub du‘âlar ve senâlar eylediler ertesi gün fermân idüb ve yine kal‘a-yı Kandiye üzerine sıçan yolu ile varılıb cuhûd tabya semtinde kal‘a seyrân eyledi ve gene üçüncü gün ak tabya tarafından seyrân eyledi ve bu vechle kal‘anın dört tarafı temaşâ olundu paşalar ve yeniçeri ağası ve kul kethüdâsı birkaç enderûn ağaları beli çeyzlediler ve bu ahvâli işkillenüb vâfir tüfenk ve hunbara atdı bihamdullâh-ı te‘âlâ kimesne isâbet etmeyüb ancak bir Mısırlı dilâveri mecrûh oldu gerçi kal‘anın her tarafı müşâhede olundu ve lâkin kangı tarafından muhasara olunacağı kimseye işâret olunmadı gene evvelki mahâlli münâsib görüb karar virildi ve yine evvel baharda lâzım olan mühimmât ve tedârikine mübâşeret olundu o esnâda Hanya kal‘asında bolbaça dimekle ma‘rûf bir yarar firkatun kapudanı nâm-ı şan almak ve gâzilik etmek arzusuyla ve sevdâsıyla firkatunı donanub Hanyadan kalkub Kandiye tarafına gidüb gezerken nâgâh küffârın iki firkatun rast gelüb firâr etmeyüb mütevekkilen ‘aliyü’l-allâh küffârın

firkatunlarına çatub üç sa‘at mikdârı ‘azîm cenk idüb ikisin dahi söndirüb - **171b** - zabt eylemiş iken Kandiye karşusunda olan İstendiye adasında küffârın çekdirmeleri görüb imdâdlarına gelüb yetişdiler bu sebeble bolpaca Selim kapudân-ı dermend dahi bu kâfirlerin gemilerini görüb ve andan ziyâde olmağla çokluk ile başa çıkmaz deyû kaçub güçle küçük kal‘a altından başından başa karaya virüb taşraya levendiler çıkarmak arzusuyla taşra gemisini vurub mezkûr firkatun pâre pâre oldı ve içinde olan yüz yigirmi levendi var idi kırk elli levendi kurtuldı ve çoğı dahi mecrûh oldı ve kendüsi merhûm kapudân rahmetullâh-ı ‘aleyhi iki yerden mecrûh olub netice-i kelâm kal‘adan bunların cenkleri görüb bi’l-cümlesine tahsîn eylediler ve merhûm Selim kapudân orasından kalkub sahib-i devlete buluşduğundan sahib-i devlet bu cenklerden haberi olmağla merhûm gâzi bolpaça Selim kapudâna vâfir in‘âm-i ihsân idüb ve kendüsüne firkatun müceddeden etmek emr-i fermân idüb dahi ihdâs olundu işbû bin yetmiş yedi senesinde mâh-ı Cemâziye’l-âhirin gurrende canib-i Mısırdan iki bin Mısırlı kolu ve yigirmi bir kalyon ve yedi kıt‘a şe[h]tıyye süvâr olub Girid ceziresine gelürken bi emrillâh-i te‘âlâ ‘azîm fırtınaya uğrayub her birisi perâkende ve perişân olub içlerinde bir kalyon selâmete Hanyaya gelüb ve ertesi gün bir dâne kalyon gelüb ama küffâr-ı hâksâr Mısır kolların Hanyada geldiklerinde haber olub ki birbir kalyonlar gelüb Hanyaya vâsıl olur deyû perişân oldılar der‘akab lâ‘inler on üç kıt‘a kalyon donanub Hanya ve Resmo tarafında gezüb durdı - **172a**- ancak bi emrillâh-i te‘âlâ kimseye rast gelmeyüb çoğı selâmet gelüb halâs buldılar izn-i canib-i hikâyet-i ‘azîmet-i Kandiye işbû bin yetmiş yedi senesinde mâhı Zi’l-ka‘âde-i şerifin yigirmi ikinci hamsin günü vezir-i a‘zam Fâzıl Ahmed Paşa Hanyadan Kandiye gelüb ve gelân ‘askeri gelüb vusûl buldukda düşmana görülmek için Kandiye karşusunda tahmînen bir buçuk sa‘at selvili çeşme bir ucu ve bir ucu dahi Kandiye altına varınca bunca sancaklar ve bayraklar ve meterhaneleriyle kat ve kat alaylar gösterüb ve düşman dahi burc barolarında seyr-i temâşâ idüb ve kahrılarından alayları ve şahbâzları görüb bu mertebe alayları olduğundan gâsâlarından çatlaya yazdılar âhirü’l-emr ordu-yı hümâyûn gelüb evvelki yerlerinde nüzûl eylediler ve der‘akab vezir-i a‘zam divân idüb ve defter[d]ar Ahmed Paşa ve yeniçeri ağası ve

İbrahim Paşa ve Anadolu Paşası Kara Mustafa Paşa bi'l-cümle samur kürk virüb ve sâ'ir ocak ağalarına ve beğlerine sâde hil'âtlar gidüb fi'l-cümle iş erlerine husûsen Kara Mustafa Paşa ve Pehlivân Ahmed Paşa da'vet idüb ve serdâr Ahmed Paşa aslı dahi firengi zâdelerinden idi ve yedi sekiz sene Girid cezirede serdâr idi Kandiyenin cevânib-i erba'asın anlayub bilmişdi bu müşâvere-i 'azîme ve keyfiyet-i muhasara ne vechle iktizâ ider deyû her birinden su'âl olundukda kimi vire tabyada ve dâmuz dâmı ile ve kimi çuhur tabya tarafından münâsib görüb fimâ bu müşâvereye her biri bir dürlü mâ'nâ cevâb virüb el-hâsıl-ı kelâm ak tabya tarafından karaol şekli – **172b** – sipâh ve silâhdâr ve bir mikdâr ehli tımar ta'yin olunub ve kendülerine dört beş 'aded balyemez tob ta'yin olundu ammâ vire tabyası tarafından vezir-i a'zam ve yeniçeri ağası ve Rumili kolı ta'yin olundu ve Anadolu Mustafa Paşaya ve Rumili kolundan birkaç sancak dahi virildi ve serdâr kullarından beş yüz şamlı ve birkaç yeniçeri odabaşları ve bir sancak dahi Rumili ve Anadolu ta'yin olundu ve üç bin Mısırlı 'askeri vezir-i a'zam koluna ta'yin olundukdan sonra ertesi gün meterize duhûl olundu ama bu kal'a muhasarasın sâ'ir kal'a muhasara gibi etmediler vezir-i a'zam öyle tertîb etdikim sıçan yoluyla tobları kollara çekdirüb ve yeniçeri bir uğurdan meterize koyub günde ikişer üçer izdihâmdan adam telef olmaya ve tobları dahi kademinden getirürdi bu esnâda küffârın donanması gelüb çadırları gelüb çadırları toblamasın deyû ol taraf muhafızcı ta'yin olundu ve Anadolu koluna dahi üç 'aded tob ta'yin olundu ba'dehû vezir kola ve serdâr Ahmed Paşa koluna üçer tob ammâ şol toblar idi ki Girid üzerine dökerken toblar ki yigir[mi] dört kıyye güller atar idi on 'aded kal'a-yı gob tobları henüz meterize koymayub İslâmbuldan gelân on beş 'aded tobları ibtidâ anlara kodılar ve sadr-ı a'zam kal'a kurbünde incirli deresi dimekle ma'rûf bir mahâlle kurdılar kurşun ve tob ve hunbaradan gâyet muhatara idi her biri yer altında birer peydâ idüb mütevekkil-i 'aliyyü'l-lâh - **173a** – oldılar çünkü tobları meterize vaz' idüb kefer-i bîdin bir sa'atde kal'adan üç yüz elli pâre tob ve elli beş 'aded hunbara atdı ve kurşunu dahi kıyâsından hâric idi bi hamdüllâh-i te'âlâ bu kadar ateşden kimseye zarar olmadı ol hengâmde Rumeli gâzilerden bir dilâver kal'a altına hiç idüb ve yetişüb hendek içinde bir kâfirin başını kesüb ve kılıcın dahi

ma'an alub sadr-ı a'zama getürdi ve ol kâfirin kılıcında yâ fettâh yazıldığı bilinüb işâret-i fâl mübârek ve 'alâmet haber virdi deyû feth-i nusret delâlet idüb ol gâziye yüz altûn virüb ve bir eyüce at irilü akyanlu in'âm ü ihsân eyledi ve Kandiye üzerinde bir tımar virüb ağalardan oldu izn-i canib-i ertesî gün cebecilerin başı Kanca nâm gâzi kendü yoldaşları ile kal'a altında birkaç kelle ve birkaç dil getürüb sâhib-i devlete götürdi ana dahi hil'ât giydirüb üç yüz altûn ihsân eyledi bu Kanca dahi dedikleri gâzi dilâver aslı Edirneli idi yigirmi dört seneden berü bayrağıyla eşer idi deli gâzi Hüseyin Paşanın sancaklarından idi çok cengâver pehlivân idi meğer bu pehlivân Kanca dedikleri şâhbâz vilâyetinden Girid gâziliğe getirildiği vakte 'avratını hâmile bırakmışdı bi emrillâh-i te'âlâ bir erkek evlâdı vücûdı geldi çünkü evlâdı büyük olub erlik kadem basdıkda her dâ'im babasından vâlidesini su'âl iderdi vâlidesi su'âl iderdiki oğlum Girid gâziliğine gitmişdir yigirmi dört sene olduki bir haberi gelmedi sağdır ölümüdür bir cevâb gelmedi şimdiye kadar bir mektûbı yâhûd bir haber beklerdi gelmedi çünkü pâdişâh-ı 'âlempenâh Girid **-173b -** üzerine imdâd göndermek 'asker cem' idüb hazır iderdi çünkü Kanca dilâverin oğlu Mehmed bunu işidüb vâlidesine gelüb bu haber söyledi vâlidesi itdi oğlum hayr du'â istersan sen dahi Girid gazâsına hazr ol olaki babandan ölüme dirime bir haber bilesin bizlere bir haber gönderesin eğer emr-i hak olub şehid olduysa ona devlet anın mekanı cennet olmuşdur yoğsa yine sağ ise anın adı Girid gâzilerden söylenecekdir yine onun başına devlet konmuşdur deyû çok nasihât eyledi andan gene söz gelüb itdi oğlum hayr du'âmı istersân eğer baban şehid olduysa sen dahi evlâdım ol mertebe vâsıl olmak cihediyle hak senden hoşnûd olsun ve baban ve benden rızâmızdan çıkmamış olursun göreyim seni oğlum er gibi ol din düşmandan yüz çevirmeyesin hak senden râzı olsun mekanın firdevs-i 'âlâya ola deyû gâyet nasihâtlar idüb ısmarladı ve andan babasından bir hamâ'il kalmışdı anı çıkarub kendüsüne virdi ve hayr du'âsını virüb ve hazr idüb Girid seferine hayr du'âsıyla ve hüsn-i rızâsıyla yolladı çünkü donanmayı hümâyûn hazr olub gemilere binüb deryâ üzerine revân oldılarsa çünkü Hanya limanına dâhil oldılar sorub su'âl eylediki Fâzıl Ahmed Paşanın 'askeri ne tarafa muhasara etmişdi dediyse Kandiye üzerine bulunur ol dahi mühimmâtı götüren

gemilere binüb Kandiyeye vâsıl oldu ve ordu-yı hümâyûna geldi hikmet-i hüdâya babasının hamlasına geldi ve çadırın içine girüb silâhlarını asmak yer bulub gördüki beş altı tüfenk cazire asılıb dururdu - **174a** – ol dahi kendü tüfengini bunların üs başında asa koldı andan gelüb çadırın bir köşesinde oturdu meğer işbû yiğit geldiği vakte babası çadırda bulunmadı bir eyyâmdan sonra Kanca nâm gâzi babası çıkageldi mezkûr tüfenk kendü tüfengin üs başında bir başka tüfenk asılı gördi itdi işbû tüfenk kimindirdi ve nice bunu orada asdılar dediyse anda olanlar itdiler işbû gelân yiğitindir dediler bu gâzi gazâb idüb bire yiğit senin tüfengin yeri orasında asmaya yeri değildir şurasından al deyû mezkûr tüfengi yerinden indirüb kendü tüfengini gene ol yerine asa kodı meğer babasının silâhını indirmişdi kendü silâhını asakomuş çünkü Mehmed bunu görüb gazâb idüb ancak yeni gelmiş misafir olduğu ve usuli gâzi âgâhı olmadığından sükût idüb tüfengin tutub bir başka mahâlleye asakodı çünkü birkaç gün ordu-yı hümâyûnda odurub konuşub gâziler ile ülfet idüb ahab ve arkadaş idinüb ve ol günler birkaç kere kenâr kal’adan çıkub nice ‘azîm cenkler idüb ve yine babası küffârın birkaç kellesini getürüb sadr-ı a‘zama götürüb in‘âm ve ihsâna nâ’il olub nice ihtiyâr ve rütbeye vâsıl olub kendü kendüsüne itdi meğer bunun rütbesi büyük olduğuna gâzilik eylediğine buna bu kadar sözi geçer kişi imiş ve silâhını cümlesinden yüksek asıldığı sebep bu ola ben dahi bir hüner göstermek gerekdir ben dahi nâm-ı şân kazâ-ı nâm deyû ol niyetle bir gece yalnız çadırdan çıkub doğru Kandiyeye - **174b** – gelüb ve kal’anın hendeğin içine girüb şuradan buradan yol bulmak arayub dururken âhir bir yer zâ’if bulub cehr idüb bedenden yukarı çıkdı ve sakluca küffârın bekçisi beklediği mahalden gelüb ve hakdan olub küffâr bekçisi görmeyüb gâfil iken kılıcın uryân idüb bir hamlede kâfirin kellesini kesdi andan arasından kalkub kâfirlerin karaolına gelüb kâfirler sâye varmışlar ve mezkûr karaolda on kâfir bekleyüb dururdu ol dilâver dahi cümlesinin başlarını kesüb ve dillerini dahi kesüb birkaç silâh dahi alub ve kal’adan aşağı inüb çadırına gelüb karar eyledi çünkü çadıra gelüb yine babasının tüfengini yerinden indirüb kendi silâhlarını asdı çünkü sabah olub yine babası gördükim kendü tüfeği indirüb bir başka tüfenk asılmışlar durur gazâba gelüb oğlunun silâhı indirib kendü tüfengin asa kodı andan

söze gelüb itdi işbû tûfengi burasına kim kodı Mehmed itdi ey gâzi ben asdım dedi Kanca itdi sen ne yiğitlik göstermişki benim silâhımı indirüb seninki asdın dedi evvel hüner göstermek andan bu işin idesin ben şimdiye kadar yigirmi dört senedir ki burasına hizmet idüb nice gâziler eyledim burasına can baş fedâ etmiş kişiyim sen dün bugün gelüb benim silâhım iki sefer indirüb kendü silâhını esasın sana lâyük değıldir – **175a** – deyû söyledi çünkü Mehmed Gâzi bu sözü diğneyüb itdi ey gâzi dilâverân gel sana gösterem deyû yanına aldı heybesinden on sekiz kâfirin dillerini çıkarub babasına gösterdi ve birkaç alât-ı harb dahi ki kâfirin ahz eyledi ânlar dahi gösterdi babası Kanca nâmdâr bunları gördüyse itdi bire dilâver bunları sen nerden bulub helâk âferin sana eyü gâzilik eyledi söyle nice eylediği ol dahi başlayub bilmezlik ile kendü tûfengini babasının üs başında asakodığı ve buna bu kadar kelâmla azarladığını ve silâhını yerinden indirüb ve kendüsüne irkilüb gece ile çadırdan kalub kal‘anın hendeğine gelüb ve yol bulub bundan yukarı çıkub kâfirlerin bekçisine gelüb gece karanluğunda helâk idüb andan karaollarına basdığı ve gâfil bulub ve ânları cümlesini helâk eylediğini andan çadıra gelüb yine tûfengini mahâll-i mezkûr asdığını birbir hikâyet bahadırılığına ve gâziliğine hayrân oldılar ve cümlesi tahsîn idüb çünkü anda olanlar ve baba ve cümle hazr olan gâziyân bu gâzi aferin ya yiğit eyü gâzilik eyledin küstâhlık olmasun sen nirelisin adın ne dirler baba kimdir eyü evlâd yetiştirdi dediler ol dahi itdi ey gâziler ben Hanyaya yeni gelen ‘asker-i hümâyûn ile gelmişim vilâyetim Edirnedir ve babamın adına ‘Ali dirler ve lağbına Kanca bayrakdar dirler ve bu Girid sefer yigirmi dört – **175b** – dört senedir ki gâzi Hüseyin Paşa ile burasına gelmişdir ve beni vâlidemin ana rahmine bıragub Girid gazâsına gelüb şimdiye değın yigirmi dört seneden berü vâlideme bir haber ve yahûd mektûb zuhûr etmediğinden bendeniz vâlidemden bu haberi işidüb ve ‘asker-i hümâyûn burasına gelmesine ma‘lûm oldukda bendeniz dahi Girid gazâsına niyet idüb hem baba görüşmek için sağ olursa hem din-i mübîn uğruna gazâ idüb canbaş fedâ ideyim çünkü Hanyaya vusûl selâmeti bulduğumuz ve babamdan andan su‘âl idüb kimesne haberini bilmedi heman oradan kalkub burasına geldik bendeniz gelüb bilmezlik ile bu çadıra gelüb silâhımı bu gâzinin silâhın üstüne kendü silâhımı

asdırub beni azarladı bendeniz dahi varub bu gâziliği eyledim çünkü baba bunun sözünü diğnediyse itdi oğlum Edirne kangı mahalde eviniz olur falan mahalde olur ve anasının adını su'âl idüb vâlideme Kara Mustafa kızı Fatma dirler ismi resmle hısm akrabaların su'âl idüb Mehmed gâzi cevâb virdi ve hatta pederimden bir hamâ'il emânet kalmışdır anı dahi validem nişân için virüb eğer baba ile buluşsam ana gösterem dedi çünkü Kanca 'Ali Bayrakdar bunu işidüb oğlum kana ol hamâ'il dedi çıkarub babasının eline virdi çünkü anı gördise gördikim gümüşden olan kendü bazı bendidir ol demde sabr idemeyüb kalkub oğlumı kucalaşub iki gözlerinden bûs eyledi ve itdi oğlum Mehmedim baban –176a- Kanca 'Ali Bayrakdar benim deyû birbirlerine dâr agûş olub öbüş iki hasretler görüşüb baba evlâd birbirlerini bilmeyüb hak te'âlâ hazretleri bir yere mülâkât oldılar ve cümle anda olan gâziler görüşüb şadhandan oldılar andan babası gâzi Mehmedi alub sadr-ı a'zamın huzûrlarına varub mine'l-evveli ve'l-âhiri nakli ve hikâyet eyledi sadr-ı a'zam bu gâzilerden gâyet şâd olub ve buyurdi babasına ve kendüsine bir hil'ât giydirüb ve nice bînihâyet altûn in'âm-ı ihsân eyledi andan kalkub mekânlarına geldiler izn-i canib-i çünkü sabah olub kâfirler gelüb karaola geldiler gördiler ki karaolda cem' olan kâfirleri helâk bulub ve bekçi helâk olub yatur gelüb Kandiye ceneraline bu kara haberi gelüb söylediler ceneral bu haberden gâyet gasâlanub içine bir korku düşdi ve bu işe hayrân oldı 'acaba bu işdi iden kim ola deyû emr idüb iki kişiye sadr-ı a'zam hazretlerine irsâl idüb şöyle haber virdikim devletlü vezir hazretleri taraf-ı devletlerine tarafımızdan ricâ olunur ki bu gece bizim karaolımızı bastıran gâziyân bu kadar kişinin başlarını pehlivân-ı kerem 'inâyet idüb ol gâzi dilâveri bundan bana gönderüb şol nâmdârı görüb nice kişiye zarar dokunmaz belki in'âm ihsanıma nâ'il olur dilâverinize hayrân ve cesârâtına tefekkürde kaldım ve bu işi nice eylediğini bana söyleyüb şol gazâdan beri olam devletlü vezir çok ricâmız olur irsâl etmesine kerem-i 'inâyet idersiz çok yalvarub elçi irsâl eyledi elçi dahi kalkub huzûr-ı sadr-ı a'zam hazretlerine – 176b- mektûb nâmeleri 'arz idüb ve ağızdan dahi cevâb 'arz eylediler ol dahi itdi varun ceneralinize söyleyin tarafımızdan adam-ı mu'teberleriniz bunda yollayub bunda dursun biz dahi ol dilâ[ve]ri irsâl idüb göresiz dedi elçi dahi yer öpüb ve kalkub

cenerale gelüb sadr-ı a‘zam hazretlerinin cevâbını ‘arz eylediler ol kapudânlarından on kapudân-ı mu‘teberlerinden irsâl idüb ve sadr-ı a‘zamin huzûrlarına geldiler bir yerde koyub andan ol dilâver Mehmed gâzi ma‘ân babası ile ve elçiyle Kandiye gelüb cenerale vusûl buldılar ol dahi kimdir ki benim karaolımız basan dilâver dediğinde Kanca Bayrakdar ‘Ali benim ve oğlumdur benim yanımda duran deyû cenerale gösterdi cenerale itdiler sen misin dedikde belli benim gece gelüb ibtidâ bekçi helâk idüb andan on yedi kimesne karaola yatan dinimizin düşmanları helâk iden benim dedi ceneral itdi itdi sen nice cesâret idüb bu kadar düşman içine düşüb ve gelüb bu işi eyledin canını acımayub başdan geçüb bunda gele dedikde dilâver Mehmed gâzi itdi bizler burasına geldiği din-i mübîn uğruna can baş fedâ idüb dinimizin düşmanıya cenk-i kıttâl idüb şan nâm oluruz eğer şehid olursak devlet bizim başımıza mekanımıza cennet olur bizim çalışdığımız budur ki şehid olaruz deyû bunun gibi nice kelâmlar söyledi ceneral bu dilâverin sözlerine hayrân oldu bu islâm ‘askeriyle başa çıkar içine gâyet korku düşdi hemân gayri sözi söylemeyüb hemân emr idüb – 177a – beş bin guruş ve babasına dahi bin guruş virüb girü yolladı ve dilâverin bahadır[lı]ğına hayrân oldu andan itdi böyle ‘asker ile başa çıkamaz Kandiye kal‘asını alacaklarına hiç şühbesi kalmadı deyû bu fikrde kaldı andan bu iki gâzi dilâveri ordu-yı hümâyûna selâmet geldikde orada olan sadr-ı a‘zama rehn olânları ol bir mikdâr ihsân idüb Kandiye kal‘asının kapusuna kadar götürüb içerüye aldıkda anlar ile gelen adamlarımız girüye dönüb gene ol cenk-i kıttâl hazır olmağla başladılar ve nice bunlar gibi dilâverlik bizim ‘askerimiz leyl ü nehâr hâli değil idi ve Girid üzerinde öyle bir ‘asker gelmişdi ki dil ile vasf olunmaz can başlarından çeküb din-i mübîn uğruna gece gündüz çalışub cenk iderlerdi ve hakdan dahi ziyâde nusretleri çoğı idi şöyleki Girid seferine gelen ‘asker-i gâziyân dil ile vasf olunmaz bu hikâyet bunda olub ve kıssâ-i mezkûr bunda tamam olundu ve bu zikr eylediğimiz Kanca‘Ali Bayrakdarın oğlu şöyle bir pehlivân kobdiki bizim ‘askerimizin ana karşı çıkan az pehlivân bulunurdu ve bundan başka nice kere kâfirlerin meterizi basdırub nice kelle ve dil alub gelür şöyleki menendi yoğdı tahmînen beş yüz kâfirin kellesini kesdi gâyet hüneriz gâzi pehlivân olurdu şöyleki vakt-i cenkde yalnız iki yüz kişinin

ardına düşüb yigirmi otuz kâfiri helâk iderdi rahmetullâh-ı ‘aleyhi izn-i canib-i ve eyi ‘azîz – 177b – ahbâblar çünki ertesi günü oldu başlandı Kandiye kal‘asından birer ikişer üçer kadar kefer[e] firâr idüb ve gelüb ehl-i islâma mülhâk olub ve deyl-i islâma gelürdi ve gelân kefer[e] söylerlerdiki kal‘ada olan kefereler gâyet zebûndur ve zâhire dahi yoğdur ve lâkin lağımlar ziyâdesiyle mukayyed olunmuşdır ve lâkin birkaç gün geçüb hiç iki taraftan cenk olmayub âsudehâl oldılar üç günden sonra beş on kefer[e] kal‘adan kaçub islâm leşkere geldiler ve gelen keferelerden müsliman olanlara iktâsına göre ri‘âyet ve ikrâm eyleyüb ve müsliman olmayanlara dahi ta‘in virilüb ve ayruca çadırlar virüb tımar ağaların yanında olurlardı ve izn-i canib-i çünki Kanca ‘Ali Bayrakdar kendüsi ve oğlusu kâfirlere eyledikleri işleri ve oğlusu karaollarını basdırub bu kadar kâfirin kellesini kesüb helâk eyledi ve bundan nice ‘azîm-i cenk gerek babası ve gerek kendüsi kâfirlere ‘ar gelüb bâ‘zı kâfir-i bîdin merhûm Kancanın meterizi basmak niyyet idüb ve dahi kal‘adan çıkub meterize hücûm eyleyüb meğer Kanca deyû er gâfil bulunmayub gelen kâfirlere öyle kılıc urdularki iki yüz mikdârı Hırvat kâfirlerinden ancak on beş kâfir güçle kurtuldu ertesi gün ‘ale’s-sabah gâzi Kanca bahadırân bunca kelle ve esir ile sâhib-i devlete gelüb ve esir ile ve kelleleri teslim eyledi – 178a - sâhib-i devlet dahi Kancaya bir ‘ağır hil‘ât giydirüb ve bu kadar cenk-i ‘azîm olduğu günde Kancanın yalnız üç adamısı şehid olub ve dört dilâveri dahi mecrûh oldu ve lâkin zararları yoğdı ve bundan sonra Güllük tarafından Katırcıoğlu ve kahramanbaşısı kendü ‘eyâletiyle ve beş yüz Mısır ‘askeriyle ve beş yüz kadar sâhib-i devlet sekbanlarıyla ve beş yüz Rumili ‘askeriyle ve beş yüz elli Anadolu ‘askeriyle meterize girüb ve her bir meterizin tarafına kimine yigirmi balyemez tob vaz‘ ve kimine otuz kadar tob meterize koyub karar eylediler kâfirler burc barolarına çıkub ehl-i islâmın hareketlerini görüb hayrân olub içlerinde gâyet çok korku düşdi ne ideceğın bilmediler ve bundan başka Kuşaklı manastır tarafından Mahmûd Paşa beş ‘aded havan tobları ile ta‘yin olunub kal‘aya gece gündüz aslâ aralık virmeyüb canib-i erba‘asından kat ender kat dar gûş olub ve bir mertebe tüfenk ve tob atılır idiki lâyenkat‘ duhani dumanına esmân mu‘azzam kara bulut olunub zemîn ü esmân ditrer idi ve bu hengâmede gece gündüzde lağımlar

bînihâye dahi atılıbki vâsıf olunmaz şöyleki meterizlerde olan ‘asker-i islâm tobdan ve tüfenkden ve hunbaradan ve lağımın sadâ virdiklerinden birbirlerin –178b - musâhebet eylediklerinde seslerini işitmezler idi kal’adan taşradan her gün iki bin beş yüz pâre tob atılırdı şöyleki gözler dahi görmüş değildi ve şöyleki olduki insanın kulakları işitmez oldu ateşden ve dumandan gökyüzünde güneşi bulut gibi görünürdü ve dahi sene-i mezbûrda Muharrem’in guresinde emirhor rikâb-ı hümâyûndan canib-i sadr-ı a’zamın huzûrlarına gelüb hatt-ı hümâyûn ve kılıc ve kaftan ve serâsere kaplı bir samur kürk getürüb ve sâhib-i devlet kethüdâsına ve iç ağalarına ve cümle zâbitlerine ve alaybeğlerine bir hil’ât getürüb çünkü hatt-ı hümâyûn gelen emirhora bir sa’atlik yerden istikbâl idüb ve küffârın gözine karşı şenlikler ile tâ bargâhı sadr-ı a’zama getürüb bargâhdan dahi vezir-i a’zam karşı çıkub envâ’ ikrâmla istikbâl idüb vezir-i mükerrem kılıcı kuşanub ve kürki giyüb ve hançeri ta[kındı]ğından ve cümle paşalarını ve sâir ağalarını ve beğler da’vet idüb ve kıyâm idüb cümle muvâcehesine hatt-ı hümâyûn okundu izn-i canib-i çünkü kış eyyâmı gelüb mürûr-ı bahar eyyâmları gelüb sâhib-i devlet ‘azîm divan idüb bi’l-cümle paşaları ve beğleri ve ocak ağaları ve iş erleri da’vet idüb ‘azîm müşâvere ve tedbîr görilüb tekrâr müceddeden – 179a - meterizleri nizâm virüb bin yetmiş sekiz senesinin evvelinde yeniçeri ve sipâh ve sâ’ir cümle ‘askeri meterizlere girüb bayraklar ve sancaklar küşâd olunub ve kurbanlar kesilüb gayri tob ve tüfenk atılmağa başlandı kızıl tabya taraf ki sadr-ı a’zam kolıdır sâfi yekpâre kaya olmağla dahi kazılması mümkün olmaduğundan âher yerden tobrakı torba ile dahi kaldırub siperler ve meterizler ta’mir olunub ve Güllük tarafından Haleb vâlisi bütün eyâletiyle ve birkaç sancak dahi ta’yin olunub ve yigirmi beş yeniçeri ortası ve bin nefer sipâh serdengecdiler ve bin nefer nefer Mısır ‘askeri ve beş yüz yeniçeri serdengecdiler meterize girüb kal’anın deryâ canibinde olan iki tarafa toblar vaz’ olunduki limanına vaz’ kayık girmekden men’ oluna ve gene suya beraber balyemez tobları vaz’ olunub küffârın donanması yalı kenârında olan meterizlere toblamasın oldu ve bundan ma’âdâ kal’a divârın ve tob mazgallarının dahi doymağa otuz kal’a-yı gob tobları vaz’ olundu cümlesi Girid ceziresinde binâ olunan tobdanede dökülmüşdür ancak on ‘aded tob

âsitaneden gelmiştir fimâba‘ad gece ve gündüz aslâ irâm dahi virmeyüb çünkü cenge mübâşeret olundu Güllük tarafından olan ‘asker kal‘a hendeği başına vardılar Güllük tarafından kum – **179b** – kumsal olmağla lağım olmaz deyû müşâveret olundu ammâ küffâr kubûr ile kum içinde yürüyüb iki ‘aded püskürme lağım peydâ idüb ve bir gün sabah namazı vaktinde ateş eyledi ‘asker-i islâm ekser cema‘atle namaz kılub bihamdülillâh-i te‘âlâ bir zarar olmadı ve küffârın hendek başında olan parmakların altında iki ‘aded püskürme atılab küffâr-ı hâksârdan elli kadar kâfir helâk oldu ve bundan kat‘-ı nazar küffârın parmakları bozulub islâm ‘askeri dahi yol bulub kal‘a divarı altına vardılar ba‘dehû küffârın bedeninde olan toblardan bir balyemez tobu var idi islâm dilâverleri gayret-i islâmiye izhâr için ittifâk olunub tez elden bir metin nerdbân peydâ idüb gece üçüncü sa‘atde nerdbân ile kal‘a bedenine çıkub ve mezbûr tobun başına zenciri mûhkem takub bend kavi idüb ba‘dehû aşağıdan mevcûd bulunan beş yüz Mısır kolu ve üç yüz tersâne kolu ve iki yüz mikdâr tımar sipâhi bi‘l-cümle bir uğurdan zencire sarılab isâ deyû bir avâz ile tobu çekerlerki bedenden hendeğe doluşub ahz ideler deyû ‘azîm mukayyed ve gayret ile çeküb düşman dahi tobun girüsünde toba iki kat bir metin zincir takub iki binden ziyâde küffâr tobu virmezler deyû gerü çekdiler ‘azîm cenk kurulduki gözler görmüş değildir ve tobun – **180a** - başına cem‘ olunan dağıtmak için taşra meterizlerden düşman üzerine tob ve hunbara ve kurşun barân misal gibi yağdırub ve düşman dahi islâm ‘askerini kaçırmak için makaslârdan ve dahi mazgallarından tob ve kurşun ve el hunbarası sel gibi yağdırub gecenin üçüncü sa‘atinde sabah namazı vaktinde üç yüzden ziyâde şehid olundu rahmetullâh-ı ‘aleyhi ecma‘in ve dahi bunca mecrûhlar vardı sâhib-i devlet bu cenkden haber alınca kendüsi gelüb gördükim bir ‘azîm cenk kurulduki dil ile vâsf olmaz şöyle bir cenk-i mukâteledir heman ol taraf bir yanar ateş içinde olunur bu esnâda ehl-i islâm dilâverlerimiz mezbûr tob berâsân vechle alılab kıyâsiyle mübâşeret itdiler gerçi ziyâdesiyle bir büyük da‘vâ oldu ve sâhib-i devlet cevâb eylediki eyvâh yaman ve sarb ve müşkil işi mübâşeret eylediniz bundan sonra emrimi tutmazlar zirâ gayret-i islâm hâlel virir bir vechle fâriğ olmazlar meğerki zencir kesile küffâr-ı hâksâr dahi burcundan darb-ı dest ile tobu alınmasına rızâ

virmeyüb gayret-i câhiliye ider muhassıl-ı kelâm taşra meterizlerinden düşman üzerine yağdırdıkları ateş kesretinde kâfirler tobun başına gelemezlerdi hele lütf-i hakkıyla kuşluk vaktinde bir gayretiyle ele alınca tob nısfına kadar aşağı olub ol vaktinde birkaç dilâverler – **180b** – gayret idüb tekrâr nerdbân ile çıkub bir zencir dahi toba takdılar ve sâ'ir meterizde olan ümmet-i Muhammedi dilâverlerine bin kadar yiğit dahi imdâda geldi ve kâfirler dahi kal'anın cümle burc barolarında olan cengâver 'askerini tob başına cem' idüb ve lâkin kal'ada olan ceneral vakt-i mezbûre cevâb eylemişki eğer müslümân asker bu tobu kuvvet ile çeküb ahz iderlerse kal'adan kat'i ümid iderim hiç şübhemiz olmasun kal'a dahi alacaklar deyû söyledi ve kendüsi bu tobu fâl idüb ehl-i islâmın cengini görüb hayrân oldı ve bizim dahi vezir-i a'zam dahi meğer ki kalbinde fâl dahi tutmuş idi çünkü bir zencir dahi takdı ve tob nısfına kadar aşağı sakıtdı gayri ümmet-i Muhammed gayret-i kemrin () meyanlarına berk kuşanub gayret ile üşüntü eylediler ve sâhib-i devlet fermân idüb kırk 'aded şahi alay ve tobları ve yüz mikdârı tüfenk götürüb evvelkinden ziyâde tobun başında olan küffâra barân-ı berk gibi gülle ve kurşun yağdırdılar nice kelâm beyne's-salâvâtin olunca 'avn-i hakla tobun girüsüne olan zencirleri koyub tob güldür güldür aşağı düşdi hemân dilâverân-ı gâziyân Allah Allah sedâsıyla üşüntü idüb der'akab kundağa koyub sâhib-i devlet – **181a** – önüne teslim eylediler sâhib-i devlet ağlayu ağlayu ayak üzerine kalkub ve el kaldurub gâzilere du'âlar ve senâlar idüb ve münâsib olanlara kalkub hil'âtlar giydirüb ve bunca in'âm ve ihsânlar idüb ve emr olunub kırk kurban hak şükrânesi için kesdi ve küffârlardan zencirde olan kırk esir azâd idüb ve ol gün mezkûr esir bahâlarına iktifâ idecek kadar akçe hazine ihrâc idüb 'Ankebut Ahmed Paşa vekil nasib idüb akçeyi merkûma teslim eyleyüb ve cevâb gâzilere virüb elhamdülillâh-i te'âlâ 'avn-i hakkıyla kal'a feth itmiş kadar mesrûr oldum ve bu kadar mübâşeret olunmuş iken eğer bu tob alınmamak iktizâ eyleseydi uğur-ı din-i mübîn ve cümlemiz bu tob uğruna telef olmak görünüyordu ammâ seyrân bu idikim kaçan tob güldür güldür aşağı düşdi fi'l-cümle meterizlerde bulunan 'asker-i islâm bir ağızdan hay hay deyû öyle bir avâz dahi itdiler ki küffârların 'akılları câk olub ve düşmanı bîdin kahrlarından çatlaya oldılar ve () lerinden başlarından şabkaların

çıkırub kal'a bedeninden aşağı hendeği içine atarlardı birkaç günden sonra haber alındığı mezkûr küffâr-ı henâzir 'askerinden iki bin ziyâde küffâr helâk oldılar ve soltat kapudânlarına ve sâ'ir başbuğ ağalarından yigirmi kadar – **181b**- kâfir mord oldu ve ceneral-i mesfûr kahrından birkaç gün hastalanub taşra çıkmadı ve dahi küffârın tob takdıkları zencirin başından olan büyük halkasını ta'mir iden demürçi kâfiri niçün sen bu halkayı kavi itmedin deyû balta ile ellerini kesüb ve bedenden aşağı atdılar mesfûr demirci kum üstüne düşdi helâk olmayub ve orasından kalkub iki ellerini münkati' Allaha şükredib bizim meterize geldi ve der'akab islâm ile müşerref oldu ve alub sadr-ı a'zam huzûrlarına getürdiler ve cevâb eylediki devletlü vezirim benim demürcilik zana'atında meşhûrum ve tob dökmede ve tob falyeleri ta'mir etmede ve buna göre nice cebehane alâtları ta'mir etmek ma'rifetim vardır diyince sâhib-i devlet mezbûra in'âm idüb ve ellerini tımar için çırağ ta'yin idüb tobçılarının ocağından kırk akçe 'ulûfe eyledi izn-i canib-i kızıl tabya canibinden deryâ civârında vâki' olan meterize me'mûr olan yeniçeri 'askeri ittifâk idüb karşularında küffârın bir küçük tabyası var idi kefere-i tabya-yı mezkûr bir yalçın kaya üzerine ihdâs idüb lağım yürümezdi ve bir vechle mümkün değildi kıyâsıyla 'azîm rağbet idüb dürlü dürlü ateş ile metânet virüb iki kat parmaklar ve şarânpolar ihdâs idüb ve mâhü – **182a** – ve mâhüvelhak bîdin tabya-yı mezkûrdan 'asker-i islâm ziyâdesiyle rahne virmiş idi ve birkaç def'a ehl-i islâm tedârik idüb kaldırmağa murâd eylediler ve lâkin bir vechle çâresin bulmadılar zirâ lağım yürümezdi ve tob ve hunbara kâr etmezdi ve yürüş dahi mümkün değildir zirâ siperleri müstahkem olduğundan gayr iki kat metin parmaklar ihdâs eylemiş bir vechle çâresi mahâl iken mezbûr bî dost olan nevmüslim demürçi lisanın ma'rifetle bir san'at ihdâs itdi zirâ zeminde taş kaya dahi delmelik için saban demirleri gibi burgular ve buna benzer nice alâtlar ihdâs idüb bu vechle küffârın haberi olmaya tabya-yı mezkûrı on üç kulaç zîr ü zemîn bir lağım atdılar ve yüz kırk kantar barut ile doldurub zirâ iki hazineli lağım idi beher hazine yetmiş kantar barut vaz' olunub küffârın tabyada 'azîm cem'iyeti var iken fırsat ganimet idüb islâm dilâverleri hazır âmâde olub tevekkület-i 'aliyyullâhü'l () deyû lağım-ı mezkûrı ateş virdiler sübhanallâh ül'azîm zemîn esma' zâyî'

olub dumanından karanlık olub ve kayalar gökyüzünde görünüyordu el hâsilü'l-keîâm tabyanın içinde mevcûd bulunan kefereler hiç biri selâmet bulmayub 'ale'l-husûs tobların her birisi bir semte atdı birkaç dâne bizim dahi meterize düşdi ve bir ikisi kal'a hendeğine uçdı netice-i kelâm cümle –**182b** – muhasarada tarafından atılan lağımlar iki binden ziyâde idi ancak böyle bir metin lağım atılmayub hemân bütün cezire lertzâne gelüb ve birkaç günden sonra kal'adan haber alındığı ceneral cevâb eylemişki bu bizim başımıza getüren muhatablar kendü cinslerindedir deyû böyle bilesiz dedi elhamdülillâh-i te'âlâ güzel yüz karasıyla oldılar hem mezkûr tabya ref' olmağla ümmet-i Muhammed küffâr sıkletinden emin olub ve din düşmanı kâfir makhûr oldu ve cümle 'asker-i islâm şadkâm olmuşdır ve yevm-i mezbûrda şevketlü ve kudretlü pâdişâh-ı 'alempenâh hazretlerinden sadr-ı a'zama hatt-ı hümâyûn gelmişdir izn-i canib-i çünki kızıl tabya tarafından deyû kesret-i islâm haber olunmasına 'askerin ekserini ol canibe ta'yin eylemişdi meğer bîdin mel'ûn Güllük meterizlerini gazezli olmağla bir gece şâfi vaktinde Güllük tarafından yâ'ni ak tabya tarafından hurûc eyledi ve murâdı eyledikim meterizlerde olan 'asker-i islâmı sürüp meterizlerden çıkarub ve yerlerinden kendüsi tabur kura çünki küffâr 'ale'l-gafle hurûc idüb meterizlere hûladı 'asker-i islâmı dahi nasrû'l-minellâhü feth-i vilâyet ve beşerü'l-mü'mînîn yâ Muhammed bedayin düşmanın kesretine bakmayub Allah Allah sâdâsıyla kefereler urub düşmana din-i mübîn uğrına her biri misâl-i ejderhâ gibi hücûm eyleyüb ve tarafdan 'asker-i islâm – **183a**- şâhin misâl gelüb düşman 'askerine kulbekul karışub şâfi'i vaktinde kuşluk vaktine değin şol kadar cenk ü kıttâl olmuşdır ki vâsıf kâbil değildir âhirü'l-emr küffâr-ı hâksâr 'asker-i islâm cengine takat getürmeyüb her biri başını kurtarmak sevdâsıyla karara karara tebdil eylediler dilâverân-ı şeca'at nişân dahi ardılarına düşüb kal'a hendeğine varınca kafalarına ayrılmayub şimşir ebdârların kızıl kanlara boyanub ol meydan cenginde düşman leşleriyle dolub ayak basacak bir karış yer bulunmayub ve tokuz yüz kefere esir giriftâr idüb şöyle oldığı küffârların başlarına kıyâmet kobdı ve işbû cenkde nice kâfirler helâk olduktan sonra Kandiye ceneraline imdâda gelân kıral amcazâdesi olan ol cenkde helâk olub ve bundan başka on iki re's baş kapudânları esir idüb sadr-ı

a‘zamin huzûrına getürüb tutanlara vâfir in‘âm ihsân itdikden sonra veziri- a‘zam hazretleri kapudânların başlarını kesüb canlarını cehenneme vâsıl oldu izn-i canib-i çünkü bu gazâ ve cenk-i ‘azîm oldukdan sonra nice meşveret idüb islâm ‘askerlerinden intikâm almak için bunca meşveretler idüb ol demde kâfirlerin imdâdları gelüb Efrance beyzâdelerinden on bin ‘asker ile gelüb yine kâfirler taşra çıkub islâmın meterizleri basub nice ‘azîm oldukdan sonra yine nice küffâr helâk olub kâfirlerin leşleri yüz karasıyla dönüb ve kalan kâfirler gelüb makhûr ve müdemmir ‘avn-ı hakla hurduhâş olub bu def‘a gene bunca ‘asker-i – **183b** – menhûsı ile gelüb el hamdülillâh-i te‘âlâ ‘avn-ı hakla gene makhûr ve müdemmir olub düşman-ı bîdin başka tedbîr etmek başladı lâ‘in-i ceneral ve sâ‘ir kapdânları ve iş erleri cem‘ idüb ve müşâveret idüb ve kal‘amız kızıl tabya tarafından zayıfdur diye meşveret olundu ve donanma-yı menhûsı kızıl tabya tarafından gelüb ve ehl-i islâmın bunları görüb meterizlere toblayub bu esnâda gene Güllük canibinden ‘asker-i menhûsı dahi çıkub ‘askerin meterizlere hûlayub ve bundan gayri küffâr-ı hâksâr dahi kızıl tabya tarafına iki ‘aded büyük lağım çıkarub hazr eylemişlerki her biri yüz otuz yüz kırk kantar barut ile isti‘mâl olunmuş mühîb lağımları dahi ateş olunub ve kal‘anın burcu barolarından dahi tob ve hunbara ve kurşun lâbikât‘ barân misâl ümmet-i Muhammedin üzerine yağdırub bir ‘azîm tedârik ve tedbîr eyledikleri câsuslarımız dahi kal‘a içinde olmağla gecelik vaktinde bu tedbîri bir kağda dahi yazub ve kağdı saban taş ile sarub taşra itdiler bizim dahi adamlarımız orada mahâllemiz burda üç dört karaolcılar leyl ü nehâr ta‘yin olunmuşdur idi netice-i kelâm çünkü küffâr haber alındı der‘akab sâhib-i devlet meterizlere nizâm virüb gâfil olmayasız deyû tenbîh idüb ve bâ‘dehû ordu-yı hümâyûn bir mikdâr ‘asker – **184a**– dahi meterizlere ta‘yin idüb ve deryâ civârında olan balyemez tobların üzerine birkaç balyemez tobları vaz‘ idüb barut ve gülle ve dahi tobcılar ta‘yin olunub fi‘l-cümle hazr âmâde iken bir gün ‘ale’s-sabah küffârın donanma-yı menhûsı hareket idüb kalyonlarını yedek alub meterizlere mukâbelesine kurşun irişür mahâlle getürüb ve alay kurub bir fitlden beş altı bin pâre tob ateş virüb bunca gülle barân misâl meterizlere düşüb bunca mu‘arekede ‘asker-i islâm el-hamdülillâh havf etmeyüb

gayret ile hareket idüb ve küffâr-ı hâksâr donanması ve ve gerek kal‘adan yağmur gibi yağdırub dururken Güllük tarafından dahi ‘asker-i islâm hûlayub yürüdi gayret ile bunca ateş ki lâyenkat‘ aslâ dahi arası kesilmeyüb gülle dâneleri barân misâl iken küffâr dûzeh () müken bâlâda zıkr olunan iki ‘aded mühîb lağımları ateş virüb taşlar ve kayalar gökyüzüne savurub zemîn esmân zâyi‘ olub bu esnâda tobcılarımız dahi fırsat bulub ehl-i islâmın tarafında meterizi vaz‘ olunan otuz ‘aded kal‘a-yı gob tobları bir fitilinden ateş virüb küffârın lağımlarından ziyâde zîr-i zemîn ditrederdi küffârın dûzeh kıralın kalyonlarını az az gelüb kıyılarına yaklaşmışlardı kiminin başı dağladı ve kiminin dahi direkleri kırıldı ve patronasına bir balyemez gülleri cebhanesine düşüb ve ateş alub sudan yukarısı - **184b** - gökyüzüne çıkdı gayret-i ‘asker-i islâm bu ahvâli görünce sürûrlarından gülbendi Muhammed çeküb ve nusret-i rehâsiyla dergâh-ı hakka yüz tutub ve el kaldırub du‘âya meşgûl oldılar ve bundan sonra bizim toblarımız dahi lâyenkat‘ duman dumanına olub düşman kalyonlarına çatışub helâk etdiler ve Güllük tarafından bir yürüş oldıki öyle kâfirlerin üzerine bir kılıc oynadılar ki evvelkinden ziyâde başlarına kıyâmet kobdı bu def‘a Güllük tarafından çıkan küffâr yigirmi binden ziyâde idi elhamdüllillâh te‘âlâ lütf bâri ile yarusundan ziyâde helâk olub ve gene on beş re’s baş kapudânları guzât-ı müslimîn esir idüb ve taraf-ı sâhib-i devlete getürdiler ve cümlesi helâk idüb cehenneme gitdiler ve guzât-ı müslimîne vezir-i a‘zamdan nice in‘âm-ı ihsân idüb murâdlarına vâsıl oldılar ve bu vâki‘ olan cenk ve mukâtelenin bir vechle vasf mümkün değildir izn-i canib-i çünki bu ekber-i gazâ sadr-ı a‘zam hazretleri gördüki bu ahvâli keyfiyeti ve guzât-ı müslimîn nusreti ve gayretleri ve dilâverliği ve bir mikdâr mühimmât ve zâhire ve leşker lâzım oldukları bir telhîs idüb devlet-i ‘aliyyeye irsâl olundı çünki der ‘aliyyede vusûl buldukda pâdişâh-ı ‘alem penâh yedd-i şeriflerine vusûl buldukda ehl-i islâmın dilâverliği ve nice bin kâfirleri helâk idüb ve niceleri esir etmişlerdi ziyâde – **185a** – memnûn ve mesrûr olub hakka çok şükürler eyledi ve el kaldırub Girid üzerinde bulunan guzât-ı müslimîne hayr du‘âlar eyledi ve bizden yedikleri nân-ı ni‘met benden yana helâl olsun iki cihanda yüzleri ak olsun tuttıkları işleri hak sübhân ve te‘âlâ hazretleri ihsân idüb rast getürsün deyû çok du‘â-yı hayr eyledi

andan emr idüb ‘asker ve mühimmât ve her ne levâzıma ve zâhire tedârik idüb fermân-ı hümâyûn bunlara aşağı bölükde üç bin nefer sipâhi serdengecdisi ve beş bin yeniçeri ve bin nefer Mısırlı kolı ve beş yüz nefer Şam kolı ‘umûmen deryâ kaleminde olan zu‘âmâ ve erbâb-ı tımar eyâleti ‘askeriyle dahi Mar‘aş Paşası Girid ceziresine imdâd için ta‘yin olundu ve iki bin kantar barut ve zehâyir-i vâfire ve mühimmât-ı sâ’ire ile memlü ve Mısırlı ‘askerinin süvâr oldukları on ‘aded kalyon Şevvâlin guresinde Yalı petre dimekle ma‘rûf limanına lenger endâz olub ve mâh-ı mezbûrun ikinci günü dahi İzmirden bin ‘aded yeniçeri süvâr oldukları on ‘aded firkatuna liman-ı mezbûra vâsıl olub ve beşinci günü dahi İslâmbuldan mühimmât ve tobhane ve dakik ve zâhire ve sâ’ir levâzıma ile memlü iki kalyon ve dört kebir şayka ve beş ‘aded çekdirme dahi liman-ı mezkûra gelüb derûnunda olan bin yeniçeri cezireye dâhil oldular ve mâh-ı mezbûrun on beşinci günü dahi yine İslâmbuldan iki ‘aded kalyon ve iki ‘aded şayka ile müceddeden tahrîr olunan bin beş yüz nefer cebeci ve tobcı neferâtı ve on beşinci günü yigirmi ‘aded ümerâ-yı deryâ çekdirileri iki bin – **185b** - sipâh serdengecdiler Hanya limanına dâhil olub ve yine mezkûr hazr olan sefineler ol demde on bin ‘aded hunbara dânesi ve cem‘ olan olan barut ve tob mühimmât ve tobhanede dökilecek toblar bakır ve sâ’ir alât-ı harb ve cenk makûlesi kati vâfir eşya Hanya[ya] gelüb vusûl buldı ve bundan akdem Girid cezirede binâ olunan tobhanede yigirmi ‘aded tob-ı kal‘a-yı gob ve on ‘aded havan tobları ve küffâr tarafından atılan otuz bin kadar gülle cem‘ olunub lâkin ordu-yı hümâyûnda olan toblara sığmayub münâsibi olmaduğundan müceddeden ol güllelere göre yedi ‘aded tob dökülmek üzere karar verilüb ve sadr-ı a‘zam hazretleri mâh-ı merkûmun yigirminci günü tobhaneye gelüb ve bir firundan altı kıt‘a balyemez ta‘bir olunur tob-ı kal‘a-i gob dökülmüb on iki nefer dökücilere hil‘ât virüb ve on iki tonluk çuka ve bir kise akçe in‘âmıyla lütf eyledikten sonra bir def‘a dahi defterdâr paşa nezâretiyle beş pâre balyemez tob dahi döküldi ve mâh-ı mezbûrun yigirmi sekizinci günü sipâh ve silâhdar ocağı neferâtından yevmi onar akçe ‘ulûfe ile lağım ağızlarından beklemek üzere iki yüz nefer serden gecdi hazr idüb ve taraf-ı düşmanı ihtiyât ve gözetmek emrinde olub ve zâbitlerin emrlere olmak ve itaât deyû gâyet

tenbîh olundu – **186a** – ve mâh-ı mezbûrun Zi'l-ka'âdenin ibtidâsı günü zâhire-i vâfire ile mâl-a-mâl on bir 'aded firkatun ve dört şayka der'aliyyeden Hanya canibine selâmet gelüb vusûl buldı ve zehâyiri ve getürdikleri on katar deveyi cezireye çıkarub getürdiler şey gani Hanya derûnı olduki on seneye değin muhasara olsa hiçbir zâhireden müzâyekası olmayacak değildir bu taraftan serdâr-ı ekrem küffârın gemileri yanaşmak mümkün olmamağın otuz zirâ' denizi doldurmak için emr ü istihsân ve mürûr ü 'ubûrlarına mümâna'ât için ve yine deryâ kenârında kızıl tabya karşusunda üç 'aded tob vâzı' olunmak için fermân eyledi ve mâh-ı mezbûrun onuncı günü Mısırlı 'askeri gelüb ve on ikinci günü iki bin sipâh silâhdâr serdengecdiler alay gösterüb 'asker-i Mısıriyyeye zâbitanından yigirmi beş adama ve sipâh ve silâhdâr ve serdengecdi ağalarına bir hil'âtlar in'âm ihsân eyledi ve bundan mukaddem fermân olunduğı üzere bin beş yüz nefer lağımçı ve beldâr üstâd dahi gelüb cezire-i Kandiye vusûl bulmalarıyla mu'tâd-ı kadim üzere yoklama husûsı için defterdâr paşaya 'asker-i islâmı görmek için alay tertîbiyle defterdâr paşa önünden geçüb yoklandılar ve mâh-ı mezbûrun on sekizinci günü dahi Şam 'askerinden beş yüz nefer adam dört kıt'a kalyon ile toblu Manastır nâm mahâlle selâmet birle gelüb vusûl buldılar ve yine ve mâh-ı mezkûr âsitâneden buğday tahmîl olunan dört - **186b** - kıt'a kalyon dahi Hanya dâhil oldu ve yine mâh-ı mezbûrun serdâr-ı ekrem tarafından Cezâ'yir ve Tunus ve Trablus beğlerbeğlerine ve ocak dahi ihtiyârlarına ve dayı ta'bir olunur yiğitlerine hitâb idüb ki ol lâ'in Venedik keferesi Kandiye muhasarası meşğûl olan mücâhidin-i dine gelecek zahâyir sefinelerine isâl-i hasârât-ı ta'cizden hâl olmamalarıyla def'-i a'da için mümkün olan mertebe sefâni hazr idüb u taraflara irsâl etmeniz mâmûl ve matlubdur deyû mektûb tahrîr ve mekâtib irsâl eyledi ve bu müzâkereleri mahâllerine götürmek için sâhib-i devlet ağalarından Mehmed Ağa bir sefine ile irsâl ve tesyir olunmuşdı idi hâlâ ağa-yı merkûm mâhı merkûmun yigirminci günü ordu-yı hümâyûna vâsıl olub getürdüki ve mekâtibi huzûrı serdâra götürüb etmâm-ı maslâhâtı bildirüb i'lâm eyledikte ol demde Tunus mutasarrıf olan Mehmed Paşanın mektûbunda itdi bundan akdem vârid-i fermân-ı 'âli üzere inşallâh-ı te'âlâ vâsîtâ ola deyû karar virildi ve yine mâh-ı Cemâziye'l-

evvelinde mühimmât-ı cenk ve erbâb-ı harb ile meşhûn olan on pâre kalyon ümerâları olan hizmetde kıyâm için irsâl olundu ve yine tahrîri olan Trablus mutasarrıfı olan ‘Osman Paşa mektûbunda şöyle yazmışki âsiyâb-ı harb ve erbâb-ı cenk için techîz ve tertîb olan gemilerimiz – **187a** – inşallâh-ı te‘âlâ evvel baharda irsâl olunmak emrinde isti‘câl olunur deyû tastîr olunub lâkin Cezâ’yir mutasarrıfı olan İsmâ‘il Paşanın dahi mektûbunda şöyle yazmıştır ki Fransız keferesiyle bu demde vukû‘ bulan muharebât-ı ‘adidede Cezâ’yir gemilerinin ekseri telef ve nâbud ve bunca islâm mücâhidi harb ü cenkde şehid olub bâki kalan sefâ’în ve ‘asker muhafaza-i memlekete ancak kifâyet idebilür deyû vezir-i ekrem Girid muhafazasına ricâ ve temannâ eyledi ve yine yazmıştır ki inşallâh-ı te‘âlâ gene birkaç kalyon müceddeden ihdâs idüb ve tarafına irsâl olunmak bezl-i gayret olunur deyû tahrirâtı irsâl olundu izn-i canib-i mâh-ı Zi’l-ka‘âdenin beşinci günü Trablus gemilerinden altı pâre kalyon gelüb Girid ceziresinde vâsıl oldu ve andan dört beş nefer rûy-ı say ‘askerleri sefinelerinden çıkub ve hâk pây-ı hazret-i sadr-ı a‘zamiye vaz‘ cebhe-i tekrîm ve götürdikleri hedâyâları ‘arz ve takdîm eylediler ve serdâr-ı ekrem hazretleri cümlesine hil‘âtlar ilbâs eyledikten sonra çorbacı nâm kâfir üç kıt‘a kalyon ve iki firkatusı ile Selânik ve dahi Ağriboza ve Menakşe taraflarında gezüb nice müslümân gemilerine rast gelüb bunca hasarât idüb ve Girid ceziresine gelen zâhire gemileri bekleyüb yükleri olan mekulâtı ahz ü zabt ve ba’zı yerde - **187b** - yalı tarafına yakın olan karyelerde sefinelerinden kâfirin ‘askerini taşra çıkarub ümmet-i Muhammed gâfil iken basub esir iderler imiş sizler dahi varub ol mahâllerde geşt ü güzâr ile ve müslümân gemilerine böyle hasarât iden ve ümmet-i Muhammed esir iden kâfirleri din düşmanı bulub helâk idüb ve islâm sefineleri düşman elinden halâs idüb din-i mübîn yoluna can baş fedâ idüb mukayyed olun sizleri bu husûsundan haber virüb burasına gelmeniz sebep budur sizler dahi elinizden gelân deriğ buyurmayasız ve eğer ele getürebilürseniz pâdişâh-ı ‘âlempenâh hazretlerinin ‘azîm ihsanına mazhâr olursunuz deyû tenbîh ve te’kid buyurmaları ile fermân-ı âsafîye imtisâl ve savb-ı memûreye ‘azîmet emrinde isti‘câl idüb ve sadr-ı a‘zam hâk pâyın yüz sürüb baş can fedâ ideriz deyû hazr-ı müheyyâ olub ol taraflarda ‘azîmet eylediler bunlar gitmede

olsunlar izn-i canib-i mâh-ı mezbûrun yigirmi altıncı günü kapudân-ı deryâ vezir Kaplan Mustafa Paşa bi'l-cümle donanma-yı hümâyûn sefineleriyle Girid Girid ceziresi sevâhilinden ordu-yı hümâyûna dört beş sa'at mesâfe olan Fodla limanına selâmet birle – **188a** – vâsıl olub âsitânededen nice gemiler mühimmâtla yüklü olub ve nice nice cebehane ve asker ve zâhire sabah namazında gün doğar cümle mühimmâtı taşra çıkardıktan sonra yine yevm-i mezbûrda ahşam oldukda Hanyadan kalkub Kandiye kal'ası karşusunda çeküb birkaç toblar atub kal'a derûnuna vâsıl olub ve cümlesi yelkenler küşâd idüb a'da-yı düşmana korku virüb andan cümlesi Rumili tarafına azîmet idüb ve merkûm kapudân paşa Girid sadr-ı a'zama bir mektûb yazub selâm te'azzımanı ve tekrîmi olundukda bendeniz cümle sefineleriyle Rumili tarafına gelmek üzere yürü defterdâr Ahmed Paşaya teslim idüb irsâl olundukda merhûm kapudân paşa donanma-yı hümâyûn ile Selânikde gelüb mevcûd kalan barutı yigirmi bin gülle ve on iki bin kebr hunbara Selânikden donanma-yı hümâyûna yükledüb ve cem'-i mühimmât alub Girid üzerine irsâl olundu ve kapudân pPaşa gemi kapudânlarına te'cil ile gitmesine fermân olundu mezkûr sefineler Selânikden kalkub lütf-ı hakla cümlesi Hanya limanına selâmet buldı ve işbû gelân mühimmâtı levâzımâtı Kandiye üzerinde sadr-ı ekreme haberi selâmet geldiğini bildirüb ve ol dahi islâm askerî meterizlere girmek tertîb idüb hazr âmâde oldılar ve bunlar bunda dursunlar izn-i canib-i cünki bundan mukaddem asitânededen bir büyük gemiyle - **188b** – beş yüz elli lağımcı irsâl olunduğının Giride haber geldikde bunları bekleyüb dururken bunun arası üç geçdi bunların eseri bilinmedi diri yâhûd ölü zuhûrâtı gelmediğinden herkes nâümid olmuş iken hâlâ ol esnâ zâhire ile memlü bir şayka ile ânları yolda rast gelüb ma'ân alub Giride vusûl buldılar ehl-i islâm gâyet memnûn ve mesrûr oldılar ve mâh-ı merkûmun yigirmi yedinci günü cezire kenârında Yerapetre () nâm mahalde gelüb demür atdılar ve sadr-ı a'zam tarafına haber virüb azîm ferâh olub hakka çok şükür eylediler memnûniyet hâsıl olundu vâki'-i derbeyân-ı sene-i cedid bin yetmiş sekiz senesinde zikr olunan vak'alar beyân olunur izn-i canib-i bundan mukaddem irsâl olunan fermân mûcibince Cezâ'yir tarafına işbû bin yetmiş tokuz zamanı Muharremin altıncı günü on 'aded kalyon Yerapetre nâm

sâhil-i cezireye vâsıl oldukların düşman-ı bîdin gördükleri sa‘at zann itdiler ki yüklü zâhire ve mühimmât olduğunu kıyâs idüb heman beş pâre büyük kalyonlar ile müsliman gemilerine gelüb hücum eylediler ve küffâr-ı hâksâr bizim gemilerimize ta‘yin gelecek on ‘aded kalyon guzâtı müslimîn düşman-ı hâksârı ol hücumı gördükde hazr âmâde olub birbirlerine işâret idüb nice etmek - **189a** – gereyüz deyû sorarken ol demde ol dilâverân Cezâ’yir dayıları kat‘an ol melâ’in-i küffâra göz açdırmayub hemân cümle dilâ[ve]râne ile kendü gemileri düşman-ı bîdin sefinelerine çatdılar küffâr-ı hâksârını birbirine katdılar küffâr-ı hâksâr bir vechle hücum-ı mücâhidin görüb tâki tavanları kesüb tâkat getürmek iktidârları olmayacağına bilüb firâr etmeğe cehd idüb karar-ı firâr olub alarga olmasına ruhsat ararken ol nâmdâr Cezâ’yir dilâverleri hazr şikârlarımız selâmet ile elden aldırmağa ‘ar idüb ve düşman alarga olmağa can atarlar iken ‘akab var ‘akabgîr düşman-ı hâksâr olub cümle gemilerine ehl-i islâm hamle idüb çatdılar ve dahi her hamlede nice gürûhı mekrûh müşrikînin () canların derecâtı cehenneme irsâl eylediler şöyle bir satır () oynadılar ki vasf kâbil değildir bi’l-âhire düşman-ı bîdin ehl-i islâma takat getürmeyüb ve hücumlarıyla zebûn idüb mel‘ûnların iki kalyonların giriftâr ve zabt idüb ve iki kalyonları dahi ihrâk-ı bi’n-nâr eylediler ve bundan ma‘âdâ patrona ta‘bir olunur boş kalyonlarını dahi ortaya alub tob ile başını ve kıçını ve serenlerini kırdıktan sonra ahşam olduğından görünmeyüb necât bulduğa yâhûd gark ma‘lûm olmadı -**189b** – izn-i canib-i çünkü bu haber-i mesrûriyet ordu-yı hümâyûna vâsıl oldukda vezir-i a‘zam hazretlerine ve cümle ‘asker-i islâma şöyle sürûr ve ibtihâc hâsıl olduki Kandiye şehrini feth eyledikleri kadar memnûn ve mesrûr oldılar ve küffâr-ı hâksâra bu kara haberi geldikde mezkûr ceneral şabkasını çıkarub ayaklarıyla basub hurdhâş eyledi ve cem‘-i küffâr-ı hâksâr gam ü gasâ içinde kaldılar nice idecekleri bilmediler izn-i canib-i ol esnâda Kandiye kal‘adan firâr iden dört beş nefer keferesi gelüb ordu-yı hümâyûna mülhâk oldukda haber virdiler ki mâh-ı Muharremin yedinci günü canib-i islâmiyandan atılan tüfenk dânelerin biri kal‘a cenerali olan kâfirin serhabâset beygirine ‘isâbet idüb ve der‘akab helâk olub ve bu hâletden cümle müşriki kâfirân melûl ve gamnâk olduğu gelüb haber virdiler guzât-ı

müslimîn şâd olub hakka çok şükürler eylediler izn-i canib-i yine ol gün kapudân paşanın serdâr-ı ekrem hazretlerine bir kıt'a mektûb meserret-i mashûbı gelüb derûnunda böyle yazmışki bu bendeniz Sakız ceziyesinde iken mâh-ı Zi'l-hiccenin yigirmi beşincigün Bukca () adadan bir şayka gelüb Corco() nâm lâ'in üç kıt'a kalyon ve on yedi pâre firkatun – **190a** – ile ve on yedi pâre firkatun ile Midilli adası karşusunda vâki' Yunda () adası nâm mahâlle geldiğin haber virmekle ol sa'at yanımızda bulunan otuz beş kıt'a kalyon donanma-yı hümâyûn ve ümerâ-yı deryâ gemileri kalkub kalkub Midilli adasına müteveccih olub ve bundan mukaddem Mağrib tarafından olan Trablus gemilerinden ve Köstendil ve Selânik semtlerine ta'yin itdiğimiz altı kıt'a kalyonları ve bundan başka tayin olunan gemilerimiz cem' idüb ve hümâyûn-ı donanma ile bu kullarınız dahi Midilli adasına zikr olunan nâm Zeytun burnundan çıkarub lâ'ine mukâbil olub cenge mübâşeret olundukda Corci mel'ûnun yedeği ve iki kalyonu bizimle cenge başlayub zikr olunan üç kıt'a kalyonun birisi Venedik kalyonu olmağla Trablus gemileri cenge başlayub bu kullarınız dahi Corci lâ'inle dört sa'at kadar cenk idüb ve vakt-i mezbûrda çatub ahşam kadar 'azîm cenk idüb ve 'asker-i islâm kalyon üzerine çıkub ol mahalde Corci lâ'in kendüsi helâk olub ve gece irişmekle 'asker-i islâmı kalyondan gemilere atılab ve etrâfin ihâtâ eyleyüb sabaha değin cenk idüb ve 'ale's-sehr varılab bihamdülillâh-i te'âlâ devlet-i pâdişâhın himmetle fethi müyesser oldı sonra kalyon içinde sağ kalan kâfirden yüz on sekiz kâfiri bend-i zencir olub ve yüz otuz dört müslümân esir olmuş var iken anlar dahi - **190b** – halâs idüb ve lâ'in-i iblis-i mezbûrun gemi yedeği cenk esnâsında firâr etmişdir ve Trablus gemileri dahi Venedik gemisin alub cenkden kusûr kalan kâfirlerden yüz elli kadar kâfir kalyon içinde olan toblar ve alât alındıktan sonra kalyon-ı mezbûr tob darbından gark olmuşdır şöyleki üç fenerli kalyon idi el-hamdülillâh sümü'l-hamdülillâh Corci lâ'in on altı kise guruş bulunub meblâğ-ı merkûm ile otuz nefer bellü başlû kâfiri rikâb-ı hümâyûna irsâl olundı deyû böyle Girid üzerinde bulunan sadr-ı a'zama Köbrüli zâde Fâzıl Ahmed Paşaya bu müjde haberi irsâl eyledi çünkü işbû müjdi kelimâtı geldikde bir sürûr-ı hatr güşâ ile dahi a'ma 'ibadullâh tebşîr olundıki dil zikr ü tafsîl

olunmazdı bu hikâyet dahi tamâm olundu izn-i canib-i bundan mukaddem sene bin yetmiş yedi senesi mâh-ı Zi'l-hiccenin ibtidâsından Kandiye kal'ası muhasara olunub tâki sene-i yetmiş sekiz Şaban-ı şerifini âhirine değin tokuz ay içinde bin iki yüz lağım atıldıktan sonra düşman-ı haksârın taşra tabyalarına ve nice kere hendeğine hücum eyleyüb ve küffâr-ı hâksârdan bînihâye nüfus helâk eyledikten sonra fakat Yani grad () dimekle ma'rûf taşra tabyasına fethi müyesser olub ve Rumili kolunda kal'anın hendeğine bir iki sıçan yolu yürüdüb ve orta kolda **-191a** – bir tabyasına nısfı tahrîb olunub ahvâl-i cenk ü cidâl üzere iken kış eyyâmı irişüb bu kadar meşakkat ve zahmet ile ele getirilen muvâza'a yerleri tekrâr düşman-ı bîdin eline girdiler ve meterislerin başlarında üsti örtilüb tabyalar binâsına ikdâm ve münâvebe tarikle bütün kış meterislerde irâm olunmuşdı izn-i canib-i çünki bin yetmiş sekiz senesinde Ramazan-ı şerifinden yetmiş tokuzun Muharremine gelince dört mâh-ı şitâ eyyâmında dahi düşman-ı din ile harb ü kıttâle kıyâm üzere olub küffâr-ı hâksâr def'atle lağımlar atmak ve meterisler basmak 'azîm sa'y ü ikdâm eylediler ve eyyâm-ı kış geçdikden sonra mevsim bahar yaz ile ağaz-ı cenk ü peykâre müsa'ade-i vakt-i zaman eşkâr olmağla Girid ceziresinde mevcûd bulunan guzât-ı müslimînden ma'âdâ bin nefer Mısır 'askeri ve sekiz bin nefer yeniçeri ve bin beş yüz cebeci neferi ve bin nefer tobcı ve bin nefer beldâr üstâd-ı lağımcı ve beş yüz Şam kolı ve dört bin sipâhi silâhdâr ve serdengecdi ve mühimmât-ı mevcûdeden ma'âdâ yigirmi bin kantar barut ve kırk beş bin gülle ve yigirmi bin el hunbarası ve kazma ve kürek ve altı yüz bin torba ve kundak ve katran ve zift ve nefit ve mismâr ve alât ve kereste ve tobianeye lâzım olan Eyüb çamurı ve bakır ve kurşun ve zâhire ve sâ'ir levâzım mühimmât gelüb vâsıl oldu izn-i canib-i çünki bu muharebeye hazır âmâde – **191b** – bulmağla 'avn-i hakla iktidâr-ı kuvvet-i külli hâsıl olduğundan işbû bin yetmiş tokuz Muharremin ikinci günü sabah namazı edâ ve ağnâm-ı () kesîre mukaddem gazâyâ can baş fedâ oldukdan sonra tertîb ve ta'yin olduğü üzere bi'l-cümle guzât-ı müslimîn 'askeri tabl ve zurna ile sancakları açub kılıc-ı nusret 'avn-i hakla meterislere diküb ve mahâll-i meterize girdiler ve dercenk evvel meterislerde mevcûd olan toblara bir fitlden ateş virdiler bir tob beş altı yüz kere atıldıktan sonra

falyesi aşınub müceddeden dökülmeğe muhtâc olduğundan bâlâda zikr olunduğı üzere cezirede tobhane binâ olunduğı gâyet münâsib olub ibtidâ-yı muhasaradan berü atılarak müceddeden dökülmeğe muhtâc olan toblar tecdîd olunduğundan ma'âdâ bu def'a dahi müceddeden yigirmi kıt'a havan tobu dökürüldi ve tobhane lâzım olan çamur ve tuğla âsitâneden kağıdhane boğazı çamurına münhasır olub ve her ne yerde tob dökülmek murâd olursa pâ-yi hâl mahâll-i mezbûrun tedârik etmek muktezâ olunduğundan esnâ-yı kışta gemiler ile vâfir çamur götürülüb iktizâ iden alât ve mühimmât-ı lâzımı hazr olundu hattâ memâlik-i mülûk-ı nasarâda vâki' olan tobhanelerde dahi zikr olunan çamura muhtâc olmalarıyla âsitâne-i sa'adete gelen Fransız ve Felemenk - **192a**- ve İngiliz ve Ceneviz tâ'ifelerinin bazargân gemileri sandallar ile gecelerinde kağıdhâne çamurın taşınub safire () yerine sefinelerine doldurub firengistâna getürdikleri serdâr-ı ekrem hazretlerinin ma'lûmları olmağla fimâba'ad kefereye mahâll-i mezbûrdan çamuru gayri almağa ruhsât virmeyüb ve taleb-i fermân üzere âsitâne bekleyüb ve bundan mukaddem der 'aliyyede haber gönderdise ol demde pâdişâh-ı 'âlempenâh efendimizden men' olmasına serdâr-ı ekreme fermân-ı muhkem gelüb gayri nakli etmemesine tenbîh ve te'kîd olundu izn-i canib-i bu taraftan kapudân paşa Selânik taraflarından mühimmât-ı Girid ceziresine me'mûr olan Kaplan Mustafa Paşa donanma-yı hümayûn ol mezkûr sefineler ile götürürken mâh-ı Muharremin altıncı günü elli kıt'a sefine çekdirmeleri ile İstiyâ nâm mahâlle vâsıl olub ve mahâl-i mezbûre ancak iki bin kantar barut ve iki bin kadar gülle ve iki bin kebr hunbara ile Selânikden süvâr olan bin silâhdâr ve serdengecdisi ve bin nefer lağımcıyı sâhil-i cezireye ihrâc itdikden sonra bâki dahi mühimmât ordu-yı hümayûna yakın mahalde çıkarmak üzere serdâr ekrem hazretlerine mektûb irsâl ve i'lâm-ı hâl eyledi ve yine mâh-ı mezbûrun on ikinci günü orasından kalkub aralığıyla küçük kal'aya gelüb - **192b** - gelüb ve lâzım olan ordu-yı hümayûnun mühimmâtı ve levâzımı gemilerinden çıkarub bâki Resmoya ve Hanya getürmek için emri serdâr-ı ekrem oldu ve kendüsi ol gün cem'-i guzât-ı müslimîni meterize koyub hazr âmâde oldu izn-i canib-i ol gün dahi yine sadr-ı a'zama bir haber geldiki altı kıt'a Trablus kalyonları Corci fethinden sonra bir kıt'a

büyük düşman kalyonun dahi ahz ü zabt idüb ve içinde iki yüz kefere esir idüb taraf-ı Hanyaya getürdiler izn-i canib-i yine mâh-ı mezbûrun on üçüncü günü Girid cezire etrâflarında Matla () nâm mahâllinde taraf-ı ‘aliyye yine mühimmât levâzımât gelüb ol yerde vâsıl olmağla leşkerin zâbitleri arasından kalkub doğrı sadr-ı a‘zamin hâk pây huzûrına gelüb dest bûs idüb ol dahi gâyet ziyâde ihtiyâr idüb dehiz zahmetinden su‘âl idüb hatırları hoş hâl eyledi andan ol mahalde gelân mühimmât sefinelerine tertîb ve takdîm için Hanya ve Kandiye getürmek için izin ve iltimâs idüb ve hava müsa‘âde oldukda Hanyaya gelüb ve andan Kandiye[ye] vâsıl olurlardı ve zâbitleri olan ağalarına hil‘ât elbâs ihsân olub gâyet mesrûriyet hâsıl olundu ve yine iktizâ iden dört bin kıyye revgân-ı zeyt ve dört bin revgân-ı sâde bu gelân sefineleriyle – 193a - ve üç bin kile hinta ve bin kıyye ‘asel ve levâzım mertebesi peksimât verilmek için oradan kalkub İzmir tarafına varub dâhil oldukda sadr-ı a‘zamin mektûbın çıkarub İzmir kadısı emine virüb ve ağızdan dahi hitâben olub yerlerine teslim oldukda emrine ita‘ât idüb her ne levâzıma mektûb mûcibince gemilere teslim idüb Girid cezirenin defterine mesârifât üzere kaydı olundu andan mezkûr sefineler arasından Cezâ’yir gemileriyle kalkub Giridin etrâfına dağılub gezerler idi bir mikdârı Yerapetre ve Matala () ve Cocoro () tarafına boğazları ve liman yerlerini serdâr-ı ekremin emriyle bunun yerlere gelüb Giridi muhafaza eylediler bunlar bu me’mûriyete getürmeğe oldılar izn-i canib-i çünkü mâh-ı Saferin onuncu günü yeniçeri ağası kolu deryâ yalısında vâki‘ küçük tabyayı sardılar ve sipâh ve serdengecdileri ve bir mikdâr yeniçeri neferâtı Güllük tarafından kal‘a hendeği başına vardılar Güllük tarafından lağım tertibi mümkün deyû lağımcılar ittifâk itmişler iken kâfir-i melâ‘ine mahâll-i merkûmdan hendekler ile kum içinde birkaç püskürme lağımlar atub ve taraf-ı islâmiyandan ve dahi parmaklık altına atılan lağım ol havalide bulunan kefereyi birbirine atub ve on beşinci günü dahi ağa kolu deryâ - 193b - deryâ yalısında kızıl tabya tarafından küffârın küçük tabyasına tertîb itdikleri püskürme lağıma ateş virdiklerinden ma‘âdâ beş ‘aded yeniçeri serdengecdiler kefere üzerine hücum tedbîr saldılar ve ‘avn-ı bâri ile mel‘ûnlardan beş dil ve iki kelle kesüb sadr-ı a‘zamin huzûrına getürüb in‘âm ve

ihşâna nâil olub hakka çok şükürler idüb mesrûr oldılar küffâr-ı hâksâr makhûr ve müdemmir oldılar izn-i canib-i çünki yigirmi yedinci günü deryâ yalısında kızıl tabya önünde büyük hendekin hâricinde vâki' düşman din küçük tabyasına otuz kantar barut ile bir lağım tertîb olunub ve ateş virildikde tabyanın taşları senk-i felâhın gibi canib-i esmâna bîrân oldılar ve üç yüz nefer kâfir a'zim dergâhı nirân olub cehenneme girdiler izn-i canib-i çünki Kal'a-yı muhasara için mübâşeret gününden bu ana gelince atılan iki binden ziyâde lağımlarda böyle bir lağım olmadığı 'ayan ve beyândır izn-i canib-i çünki mahı Saferin yigirmi dördüncü günü girdikde Yanigrad dimekle ma'rûf mahâll-i pişgâhında taraf-ı küffârdan üç lağım atılıb fakat üç kimesne yer altında zây olub nice olduklarını bilmediler ve sadr-ı a'zam sekbanbaşı iki nefer kimesne semâya atmağla şehid oldılar – **194a** – ve yine sene-i sâbıkda muhasara olduğundan berü Yanigrad tabyası kolunda sekiz yüz lağım atılıb ancak hendeğin nısfâ vusûl ve müyesser olmuşdı ve yine bu sene dahi ol koldan lağımlar mübâşeret olunub ve sadr-ı a'zam sekbanları ve serdengecdileri ol kola ta'yin olundu ve deniz yalısında kızıl tabyaki yalnız yeniçeri kolı olub yeniçeri ağası ve kul kethüdâsı ve zağarcıbaşı ve neferâtları ve dört yüz nefer yeniçeri ve serdengecdi ağaları ol kolda meterize girmişler idi ol taraf sa'ab ve sengistan meterisleri ilerü yürütmek gâyet düşvâr olduğundan tobrak getirilmek husûsı tasvîb ve münâsîb tarikiye kendü daireleri halkı ile defterdârpaşa küttâb ile ve orducular ve sipâh ve silâhdâr neferatı beş yüz zirâ' bâ'id olan bir mahalden tobrak taşımak üzere beş nöbet tertîb olundu ve yeniçeri tâ'ifesi getüren tobrak ile taş üzerinde beş dânesine urılıb şehid oldılar ve zikr olunan meteriz yigirmi beş güne kadar hâsıl olma çalışurlardı âhirü'l-emr taşra tabyaya vardılar ve hendeğe varınca altı kat divarı ve parmaklık ve üstü örtülü metin ve müstahkem ve dahi domuzdamları var iken 'avn-ı bari ile otuz beş günde kâfirlerin tabyasını feth-i bâb idüb hendeğe girdiler derûn-ı kal'a – **194b** – kal'adan firâr-ı tarikile ordu-yı hümâyûna gelen kefere ittifâk üzere eğer müslümânların el kumbarası olmaya idi bu divârı ve tabur parmaklığını bir senede söküb hendeke dahi geçemezler idi deyû söylediler hemân bu zikr olunan vak'a içinde bir gün bin 'aded tunc el kumbarası dökilüb cümlesi ol günde sarf

olunurdu ve günde iki üç kantar barut harc olunurdu izn-i canib-i çünkü mâhî Rebîyü'l-evvelin üçüncü günü Gülelik tarafından guzât-ı mücâhidin kal'a divarına sarılıb ve beş gün ve beş gece 'avn-ı hakla ve sa'y-ı himmet birân ile divârın temelinden iki kulaç içerüye varılıb lâkin düşman-ı din lağımçılarının kazmalarıyla dahi yaklaştığı his olunduğundan murâd üzere lağıma hazine bağlanmak mümkün olmayub ancak sekiz kantar barut ile bir lağım tertîb olunduktan sonra lağıma ateş virildikde ancak iki kulaç kadar divârı bozub münhezîm ve rahnedâr olmağa kaldı ve kal'a divârından kopan taşları guzât-ı mücâhidin hiç havf etmeyüb hemân hakka hamd ü senâ eyledilerki on beş ay meteriz içinde durmuş variken sonra kal'a divârına güçle elimiz irişdirebildik deyû (silinmiş) handan oldılar ve bâri te'âliye çok şükür eylediler gâyet memnûn - **195a**- ve mesrûr oldılar ve tablı şadumanı çaldılar izn-i canib-i çünkü mâhî mezbûrun onuncu günü dahi gene Gülelik tarafından Haleb beğlerbeğisi Hüseyin Paşa kolundan bir lağım atılıb kal'a divarın hayli yeri bozub münhezîm eyledi ve düşman-ı bîdin havf idüb hücûm-ı islâmiyandan emn ü rahat olmadığından ve kendüleri bizâr olub böyle dilâverân ile cenk etmeğe gayri liyâkatimiz ve kuvvetimiz yokdur bunlar bizler kırdıkça bunların ziyâde kuvvetleri hâsıl olur kal'a virmek gayri çâre yokdur bir gece kal'a basub cümlemizi helâk idecekdir kal'a-yı mezkûr ehl-i islâma virmeğe başka çâre yokdur çünkü birkaçımız kaldık bâre bizler halâs ve evlâd-ı eyyâlimiz esirlikden azâd olsunlar deyû cenerale gelüb hücûm etmeğe oldılar izn-i canib-i çünkü ol gün geçüb ertesi oldu bütün süvâr ve piyâde 'asker-i islâm beden başlarına cem' olub lâkin açılan gedikden dahi yürüyüş candan mukayyed olmadığından hemân tob ve tüfenk ile beden üzerinde olan melâ'in-i hâksârın dârü'l-bevâra irsâl eylediler bundan sonra kal'anın her tarafından küffârı tazyik idecek mevâzi' yeri kolladılar az çok cümle yeniçeri kolı dahi yevm-i mezbûrda kızıl tabya tarafında kal'a divarına el urub ve üç tarafından kal'a - **195b** – divarına lağıma tertibine mübâşeret olundu izn-i canib-i çünkü Kapudân Kaplan Mustafa Paşa donanma-yı hümâyûn ile Girid cezire yolu taraflarında Matala nâm mahalde gelüb vusûl bulub ve birkaç gün mukaddem İstiyâ nâm mahalde çıkardığı 'asker ve mühimmât azardan azara Hanya tarafında ve

Kandiye civârında bir mikdârı getirüb ve bir mikdârı orada kaldığından ma'âdâ bu def'a dahi Şam beğlerbeğisi İbrahim Paşayı altı yüz nefer adamısı ile ve bedrgâh olan bin beş yüz yeniçeri ve bölükde kaydları varmış ve bin nefer sipâh ve ber vech-i arpalık Tırhala sancağı mutasarrıf Pîrî Paşayı iki yüz adamısı ile ve bundan mukaddem mukaddem fermân olunan yedi yüz nefer sekbanları ve beş yüz nefer lağımçı ve beldâr ve üstâd ve dahi Rumili eyâletinin harclıkçılarını Girid cezireye isâl ve altı bin kantar barut ve sâ'ir mühimmât-ı muhasara gemilerden tekmîl ihrâca isti'câl oldu izn-i canib-i bu taraftan kızıl tabya tarafından ve yeniçeri kolı ve Rumili kolunun Ahmed Paşa sa'y ve ihtimâmlarıyla sekiz yerde lağımlara başlayub ikişer zirâ' mikdârı divârla tertib () olundukda düşman-ı din karşılayub lağımları rahnedâr etmeğin yük kapadılıb lâkin bir vechle ilerü yürütmek mümkün olmadığından - **196a**- divâr temelini direk üzerine aldıktan sonra ateş virilmek üzere karar ve kâfir-i hâksârın kumbara ve tüfenk ve tütsi ve eynek toblarıyla hazr-ı müheyyâ ve âmâde olub tamâm direkleri ateş virildikde divârı delinüb girildiği gibi düşman-ı bîdin ateşler saçmağa guzât-ı müslimîn hayli () virildi erbâb-ı tımarın ciğerdârları ve serdâr-ı a'zam hazretlerinin umûr-ı muhasara ve muharebe istişârları olan sağ alay beğisi bu kâfir lağımlara vâkıf olundukdan sonra böyle hazır ve âmâde olub elbette tedârik ve bu âmâde def'asıyla mukayyed olmak gerekdirki melâ'in-i i'fâl için ba'zı hile i'mâl olunmak lâzımdır ki vakt-i hâl olmadan elhamdülillah bunlardan sonra gene cesur tâ temelden lağım tertîbine mübâşeret olunsa el temelden iki zirâ' yukarı ve lağım inşallâhü te'âlâ melâ'in-i kâfirin temel taraflarına lağım çıkarmak mümana'ât kaydıyla meşgûl olub yüksekde tertîb olacak lağımdan âgâh olamaz deyû tedbîr etme serdâr-ı ekrem hazretleri istihsân ve mezbûrun re'y üzere hareket olunsun deyû fermân eylediler izn-i canib-i mâh-ı mezbûrun altıncı günü Gülelik tarafından Hüseyin Paşa kolundan kal'a divârına tertîb olan lağıma ateş dahi -**196b**- virildikde hayli yer harab ve () idüb ve 'azîm tobraklardan nice püşte () ler 'ayan olundu izn-i canib-i bu taraftan Tunus gemilerinden altı kalyon mukaddemâ vârid olan fermân-ı hümâyûn üzere cezire-i Giride doğru gelürken bir büyük Malta kalyonuna rast gelmeleriyle rüzgâr muhâlif olub mezkûr sefine kalyonu

doğru Kandiye üzerine düşüb ve İstendiya nâm mahalde üç dört kalyon kâfiri görüb ardına düşüb Ayabelaya () mahâllinde yetiştirüb ortaya alub merkûm Mustafa Kapudân karşularında durub cenge durdılar derûnunda olan Tunus levendâtı er gibi cenge durub bir kâfir kalyonı yakına gelüb yigirmi levendât kâfirin içine dalub kılıçlar çeküb kâfirin kalyonuna hücum eyledikde otuz beş kâfiri helâk oldukda bir mikdârı denize düşüb gark olub ve otuz kadar dahi esir idüb kara gelürken öbür üçü yalı kenârına yakın gelüb tob ile tüfenk ile cenk idüb bizim kalyonımızı denize gark idüb ve ehl-i islâma zabt eyledikleri kalyona bir iki tob kıçlarına gelüb anı sakatlayub ol dahi gark oldu bizim levândımız taşraya çıkub tüfenk ile kati cenk idüb ve zabt olunan kalyonı karaya çıkarub ve mezkûr kalyonları bıragub Kandiye -197a- karşusunda bulunan küçük kal'aya gelüb bu zikr olan cenk sadr-ı ekreme haber virüb ve mezkûr gemilere rast gelüb bunca cenk eyledikde kâfirler[e] gâlib olub ve otuz dâne kâfiri esir idüb ve kendü kalyonı gark olub bıragûb serdâr-ı ekreme geldiklerine i'lâm-ı hâl eylediler çünkü sadr-ı a'zam bu ahvâl-i keyfiyeti işidüb sadr-ı a'zam gâyet haz idüb ve müceddeden bir kalyon ihdâs etme emr idüb ve esirleri bend-i zencir idüb ve gâzilere vâfir in'âm ihsân eyledi izn-i canib-i mâh-ı mezbûrun on beşinci günü Yerapetre tarafından bir kâfirin kalyonı ol tarafa düşüb ehl-i islâmın kalyonı gidüb ve anı bilâcenk ile zabt idüb otuz beş kâfiri esir idüb ve bir mikdâr kâfirlerin mühimmâtı kalyonda bulub ahz ü zabt olundu izn-i canib-i çünkü mâh-ı mezbûrun yine on altıncı günü kızıl tabya tarafında tertîb olunan lağım ateş virüb ve yine yevm-i mezbûrda kızıl tabyaya Rumili kolunda tertîb olunan bir lağım ve Gülelik tarafından kal'a divârına bir lağım atılab düşman-ı bidin başlarına ateşler saçıldı ve ol lağımlar her biriyle divârın tarafından hayli yer açıldı ve yine mâh-ı mezbûrun on yedinci günü lağım bekleyen silâhdâr serdengecdi kal'a divârının temeli dibinden yol olub içerü küffâr üzerine 'ale'-l-gafil hücum-ı intikâm için saldılar ve küffârın muhafaza - 197b - itdikleri yeri zabt itdiklerinden ma'âdâ melâ'in-i hâksârından otuz kelle ve bir dil aldılar ve der'akab mahâll-i merkûmdan bir lağım kazmaya dahi mübâşeret olunub ve defterdâr Ahmed Paşanın nezâret ve ikdâmla ol gece sabaha altı yedi kulaç yir temelden içerü girilüb altmış kantar barut vaz' idüb ve bir büyük

hazine bağlandıktan sonra ertesi gün öyleyin vaktinde bir püskürme lağım atılıb küffârın dûzeh karin () beden başlarına cem' oldukları sa'at tertîb olunan büyük lağıma ateş virdiler kal'a divârın beş altı kulaç dolmabeden divârın ve iki parmaklığın yıkub bunlar üzerinde bulunan her küffârın zarar idüb ateş ve hâk ile helâk olanlardan ma'âdâsı beym-i canla birbirine girdiler ve esnâda mukaddem tenbîh olunduğı üzere hücûma âmâde olan üç yüz kadar serdengecdi dilâverleri beden ve buruc bâlâsına urûc idüb yarım sa'at kadar cenk-i a'zim idüb ve nice kâfirlerin canlarını derecâtı cehenneme irsâl itdiler ve lağımlar muhafaza iden ve karşı gelen küffâr lağımcılarıyla muharebe durub kati cenk eyledikten sonra ve serdâr-ı ekrem bir tertîb idüb ki taraf-ı kal'a-yı muhasara ta'yin olunacak 'askerin üzerine zâbit ağaları şöyleki her on nefere bir baş ta'yin idüb ve yüz nefer sipâh ve yüz nefer silâhdâr serdengecdisi üzerlerine me'mur idüb kal'a-yı mezkûr dört tarafını sarub muhasara eylediler izn-i canib-i mâh-ı **-198a-** mezkûrun on tokuzuncı günü Gülelikde Hüseyin Paşa kolundan kal'a dolmasına tertîb olunan büyük lağıma ateş virildi ve yine yigirmi beşinci günü yine mahall-i mezbûrdan bir lağım dahi ve yine yigirmi yedinci günü kızıl tabyaya bir lağım atılıb ve küffâr tarafından dahi kal'anın dolma tobrağın altına kızıl tabya tarafından ol gün püskürme ta'bir olunur bir lağım ve yigirmi sekizinci günü Gülelik tarafından tolma tobrağında bir püskürme lağım dahi atıldı ve bu minvâl üzere bunca lağımlar atılıb şöyleki Kandiye içerüsü ve taşra bir karış yer kalmadı ki karışub alt ve üstün olsun nice ehl-i islâm şehid olub ve küffârdan iki kerre ziyâde mord olub derecât-ı cehenneme mülhâk oldılar izn-i canib-i mâhı Rebîyü'l-âhirin ibtidâsından yine kızıl tabya tarafından iki lağım atılıb ve serbendisinden birkaç kimesne hiçe satıldı lâkin kal'a tarafından dahi hayli yer bozılıb münhezim oldu yine mâhın üçüncü günü taraf-ı düşmandan bir püskürme lağım atılıb serbendisinden birkaç dilâverân şehid olub ve birkaçı dahi mecrûh ve zahmdâr oldılar ve yine ol gün sadr-ı a'zam kethüdâsı şehid olundu ve yerine İbrahim Ağa vüzerât iken kethüdâlığa mansıb olub ve Haleb eyâleti ihsân olundu - **198b** - ve yine mâhı mezbûrun ve selefi Hüseyin Paşa Gülelik tarafından ser'askerleri olduğu () mansûre-i ser'askerlik umûr-ı mühimme-i harb ü kittâle i'mâl eylemek üzere

fermân olundı ve vezir-i müşârü'n-ileyh Hüseyin Paşaya taraf-ı sadr-ı a'zamdan re'is efendi irsâl olunub ki inşallâhü te'âlâ feth olundukda rütbesinden ziyâde bir a'li rütbesine vâsıl ve ihsân olacağına me'mûrdur deyû haber ihsâna gönli mutma'in olsun ve anınla olan guzât-ı müslimîn du'â-yı senâlar 'arz olunub nice ihsânlara nâ'il olacakları haberi beşâreti söylediler ve Hüseyin Paşa tarafından bir mikdâr 'asker ile Timur paşazâde 'Osman Ağa asâfi nasib ve ta'yin olundı ve yine mâhı merkûmun beşinci günü düşman-ı bîdin kızıl tabyaya lağım ve yedinci günü bir lağım atılıb ve yine dokuzuncu günü düşman-ı bîdin dahi bizim lağımlarımızı ibtâl için bir püskürme lağım atdıkdâ kat'an zararı olmayub ve der'akab hazır olan lağıma ateş virildikde divâr-ı kal'adan bir mikdârın virân idüb ve biraz yer açılıb kal'anın içërusi göründi ve yine on ikinci günü bir lağım ve Gülelik tarafından iki lağım atılıb küffâr tarafından dahi bu püskürme atılıb ve yine on dördüncü –199a – günü sevâhil-i cezireden Cocoro nâm iskeleye zâhire gûnâgûn ile dolu dört şayka ve bir kalyon gelüb vâsıl oldılar asker-i islâma bir mesrûriyet hâsıl olduki vâsıf olunmaz zirâ ol günlerde me'külâtdan ve zâhir[e]den gâyet müzâyekâsı var idi izn-i canib-i bu tarafdâ kapudân Kaplan Mustafa Paşa devlet-i 'aliyyenin fermanı şerifle mezkûr donanma-yı hümâyûn gemileriyle barut yüklenüb bu tarafda getürmek me'mûr olub ve der'aliyyeden çıkub bunda gelürken hayli zaman mürûr etmekle Kandiyede olan ordu-yı hümâyûnda mevcûd olan barut sirülüb sadr-ı a'zam hazretleri ve defterdâr paşa ve sâ'ir zabitân bu husûsta gâyet müte'ellim olub fikr-i killet-i barut için gâyet endişeye giriftâr olmuşlardı fellehü'l-hamd () mâh-ı merkûmun yigirmi dördüncü günü donanma-yı hümâyûn Hanya limanına selâmet ile dâhil olub kati çok barut getürdiğini haberi serdâr-ı ekrem tarafına vâsıl oldukda gâyet mesrûr oldılar ve meterisleri basmak fikr-i fâsidesiyle düşman-ı din mâh-ı merkûmun yigirmi yedinci günü kal'adan taşra hücûm idüb –199b- ve serdengecdi meterislerine vaz'-ı kadem oldukda bu tarafdâ ol gâzi dilâverân Allah Allah sâdâsıyla küffâr üzerine hücûm idüb ve Rumili alay beğleri sancakları ile kızıl tabya bedenine dahi hücûm idüb ve iki sa'at kadar cenk idüb şöyleki dil ile vasf kâbil değildir bunca küffâr helâk itdikden sonra küffâr-ı hâksâr guzât-ı müslimîn ateşine dayanmayub dehşet ve idbâr

ile girüye firâr idüb ehl-i islâm dahi ardlarına düşüb kal‘a kapusuna kadar kovub helâk iderler ve kal‘a olan kâfirleri kal‘a kapuları koyub küffâr-ı hâksâr ehl-i islâm kal‘adan içerüye girmek mukarrerdir deyû ha[v]f idüb kaçan küffâr hendek içine kalub guzât-ı müslimîn kâfirin başınlarına kıyâmet kobdı bunca kâfiri helâk eyledikten sonra bunca esirleri ahz ü zabt idüb huzûrı serdâra getürdiler vâfir in‘âm ve ihsâna nâ‘il ve mesrûr olub küffâr-ı bîdin makhûr olub içlerinde dehşet bir ha[v]f düşdiler birkaç kerre böyle cenk olursa kal‘a içinde küffâr kimesne kalmayacağa eşkâra gördiler gâyet perişân oldılar bu kıssa dahi bunda tamâm olundu ve ehl-i islâm ‘askerinden iki gâzi şehid olub ve beş dâne mecrûh olundu izn-i canib-i çünki mâhı merkûmun yigirmi sekizinci günü dahi taraf-ı küffârdan üç püskürme lağım birbirine ardından sonra atub bi‘avnillâh-i te‘âlâ ehl-i islâma bir dürlü zarar iriştirmede ve yine yigirmi tokuzuncı günü taraf-ı islâmiyandan bir püskürme lağım ile kal‘anın bir kat parmakları yıkub harâb eyledi izn-i canib-i Cemâziye’l-evvelinin - **200a** – ikinci günü küffâr canibinden kızıl tabya tarafına iki püskürme lağım atılab ve taraf-ı islâmiyandan dahi gene kızıl tabya tarafına yevm-i mezbûrda bir lağım atılab ve yine yedinci günü bir lağım atılab ki yerin taşları gök ile beraber oldu ve yine mâhı mezkûrun on beşinci günü kızıl tarafında bir püskürme ve küffâr tarafında dahi iki püskürme atılab serbendisinden iki adam mecrûh oldu izn-i canib-i mahı mezbûrun yigirmi sekiz günü kapudân Kaplan Mustafa Paşa otuz üç pâre beylik gemileriyle Hanya limanından kalkub Fodla limanına ve andan Kandiye yalı taraflarında gezerek ve adalar dahi arasında Rumlu sevâhiline varub ve bir limanı Rumlu tarafını bulub demürlendi ve yine Cemâziye’l-âhirin evvelinde kal‘a-i Kandiye tarafında beyaz vira bayraklarıyla bir firkatunı gelüb göründi der‘akab müjde haberi serdâr-ı ekrem hazretlerine haber virildikde eğer kal‘aya virmek bir sözi varsa ne güzel ve alâ sözlerine ve kağdlarına iltifât olmamak üzere tenbîh buyurdılar ümerâ-yı âsâfi ile Mahmûd Ağa varub firkatuna istikbâl ve kal‘aya müte‘allik sözünüz varmı deyû su‘âl eyledikde gelen kâfir kağdım var ve lâkin gağdda ne yazıldığını bilmem deyû cevâb virildikde ve kal‘aya dâ‘ir olmayan - **200b** - kağdı almamak üzere me’mûr olduğın ifâde ve firkatunı canib-i kal‘aya i‘âde eyledi bu taraftan taraf-ı şehriyâriden serdâr-ı

ekrem hazretlerine hatt-ı hümâyûn vârid olub derûnundan bi hamdüllillâh Yenişehir dâhil olmuştur ve Venedik elçisi dahi Yenişehir gelüb karar kıldıkda ve kalkub dahi rikâbıma yüz sürmedi benim lalam ne dırsin ve ne cevâb virirüz fi'l-vâkî' eğer 'aklın kal'anın fethini mukarrer olub görürsan ne güzel ve yine kal'a-yı mezkûrı kâfirin elçisinden taleb idelüm eğer ele giricek veyâhûd ki ahz olmayacak görünürse vaz geçelüm zirâ benim lalam ma'lûmun olsun eğer bir seneye kadar bu kal'anın cenk olacak olursa ne 'asker ve ne cebhâ[ne] ve sâ'ir mühimmât kalmadı ve sizlere yetiştirmeğe gerek ben ve gerek memâlik-i mahrûsem a'ciz olmuştur deyû hatt-ı hümâyûn hazr idüb irsâl etmesine ruhsât virildi ve itdi bu husûsta bir iki kimesne paşalardan ve zâbitlerinden cem' idüb işbû fermanım okuyub meşveret idesiz ve bu cevâbın haberin idesiz deyû tahrîr buyrulmağla bu hâlet serdâr-ı ekrem hazretlerine işbû hatt-ı hümâyûn yedlerine şeriflerine vusûl buldukda gâyet müte'ellim olub deryâ fikrinde kaldı bu ne hikmetdir işbû Girid ceziresinde bunca adam şehid olub bu kadar – **201a** – mesârifât ve hazine ve sefine telef olunmuş var iken ve bu kadar yerleri zabt idüb şimdi tahrîr ki mühimmât ve zâhire ve sefine gayri kalmadığından buna gürûh cevâb tahrîr ideler ve bu hatt-ı hümâyûn cevâbını işidenler ne diyeceklerin böyle hatt-ı hümâyûn huzûr-ı 'askere eşkâra okunacak revâ-yı hak değildir guzât-ı müslimîn üzerlerine bir keder ve sou[k]luk idüb kal'a zabt ü feth-i nusret olunmuşken el çekilir deyû ziyâde gasâ giriftâr oldı hemân tekrar bunlara cevâbında rikâb-ı hümâyûna bir telhîs idüb ve dahi şeyhülislâma bir nâme yazub ve kâ'im-i makâm paşa ve silâhdâr ağa ve sâhib-i devlet sadr-ı a'zam Mustafa Paşaya ve şeyh Vani Mustafa müftiye bunca mektûblar yazub irsâl eyedi ve itdi ol tarafa gelân Venedikin elçisi ve sâ'ir gelenler dahi ilerüce ve gerüce elçilere cevâb viresiz ki eğer kal'a-yı mezkûrı virecek bir sözleri varsa ne güzel yohsa bir barışmak veyâhûd bir sulh yoklamak taleb iderlerse kâ'il olmayub girü kovasız deyû cevâb yazub ve eğer kal'a-yı Kandiye ahvâlinde su'âl olunursa iki tarafından üç yüz zirâ' kadar yer yıkmıştır ancak mabeynimizde kal'a-yı Kandiye içine girmeğe üç kulaç yer kalmıştır ve bu kadar yüz kulaç yerden parmakları ve hınzır damları ve lağımları ve püskürmeleri geçdik ve şimdiki halde dahi birkaç kulaç yer içerüye girdik ise kal'a

lüt-f-1 hak ile bizimdir lâkin bir mikdâr beldardan ve lağımıcılardan –201b- killeti var imiş ve ‘askerde yorgunluk olmasa on günlük işimiz kalmamışdı ancak bu ne zaman demek olmaz hemân kal‘a bir hâle varmışdırki sa‘at be sa‘at hak te‘âlâdan fethin müyesser olmağa isteriz deyû bunca ‘azîm kelâmları tahrîr idüb ve feth ü teshîr olacağına me‘mûldür deyû lüt-f-1 hak ve ‘inayet-i nusret-i rabbâni olduğına ‘ayân ü beyândır hatm-i tamâm idüb ve itdi zinhâr ve zinhâr ba‘zı münâfıkın sözlerine ve ve mel‘ûnların kıralların sözlerine i‘timâd buyrulmayub pâdişâhî efendimiz bir inan kulları göndersün Kandiye kal‘ası ne halde olduğına görsün ve kâfirin elçisine merdâne cevâb virilsün deyû tastîr eylediler izn-i canib-i mâhı merkûmun yigirmi birinci günü kapudân-ı deryâ Kaplan Mustafa Paşa haberlerden ve cem‘ eylediği beş yüz nefer ve Rumili kıyılarından beldâr lağımıcı ve zâhire götürüb selâmetle Hanya irsâl itdiğinden ma‘âdâ Hanya limanına gelürken Mürted () adasında küffârın kalyonuna rast gelüb hak ‘inâyetle feth ü zabt idüb ve karyeye firâr idenlerden ma‘âdâ derûn-ı kalyonda bulduğı yüz on kâfiri esir idüb Hanyaya getürdi ve bend-i zencir idüb habs eylediler izn-i canib-i işbû zikr olan Fâzıl Ahmed Paşanın telhîs ve mektûblar ile rikâb-ı - 202a - hümâyûna irsâl olunan karşılığı beyândır Kaplan Ağa mâh-ı mezbûrun yigirmi birinci günü cezireye vusûl bulub getürdüğü hatt-ı hümâyûn ve mekâtibini serdâr-ı ekrem hazretlerine irsâl eyledi mefhûmlarından Venedik elçisi gelüb ve rikâb-ı hümâyûna yüz sürüb ve Kandiye kal‘asından fâriğ olan nice bir cenk idersiz ne hâsıl eylediniz lâkin ceneral ve kırallarımızın söziyle size her senede yigirmi beş bin altun virelüm deyû kal‘a-yı Kandiyyeden el çeküb mukaddem aldığımız kal‘alar gene sizin elinize gemkân olsun Kandiyyeden el çeküb deyû niyâza oldukda pâdişâh-ı ‘alempenâh hazretleri mel‘ûna cevâb virdiki bizler ve ehl-i islâm cümlesi ve anda ola[n] guzât-ı mücâhidin ferâgât olunmaz madamki canımız tende iken anda kal‘adan gerek bendeniz ve gerek cem‘-i ehl-i islâm ve mücâhid el çekmez ve anı almayınca irâm etmezler ve inşallâhü te‘âlâ evvel baharda ben dahi Girid ceziresine hareket idüb gitmek üzereyim deyû cevâb ile huzûr-ı hümâyûnlarından tard ü ib‘âd buyurıldığı irâd olunmağın sâhib-i devletin vezir bu cevâbı işidüb gâyet mesrûr ve dilşâd olundu izn-i canib-i mâhı Recebû’l-müreccebin sekizinci günü evkât

hazret-i sadr-ı a'zamın 'akd-ı meclis ve müşâvere idüb bi'l-cümle vükelâ-yı hazret-i sadr-ı a'zamın 'akd-ı meclis ve müşâvere idüb bi'l-cümle vükelâ-yı devlet ile ahvâli muhasara müzâkere olundukda hâlâ rûz-ı Kasım hulûl idüb bitakdirü'l-lâhi'l-mülk Kandiyenin feth ü teshîri sûret nemâ-yı temâdi ve te'hîr olundı fimâba'âd münâsib olan ne vech üzere hareket etmekdir deyû serdâr-ı ekrem hazretleri cümleye hitâb ve istifsâr cevâb savâb itdikle Kandiyeye kal'asının bu kadar müddet muhasarasına sa'y ü gayret - **202b** – ve ekbâb () ve zâhire ve mühimmât bişmâr sarf ve 'asker it'âb olunub 'avn-i hak ile feth ü teshîri kuvvet-i karibeye geldikten sonra muhasaradan ferâgât ve buradan tehî-dest 'avdet etmeğe birimiz rızâsı yokdur her ne hâl ise bu kış dahi muhasara ile evkât güzâr ve ricâmend 'avn-i inâyet perverd-gâr oluruz deyû 'ale'l-ittifâk olundılar ve bu sene dahi sene-i sâbık üzere meterislerde kışlamak râyende şüdd-i () nitâk ü fâk ile keyfiyet-i hâl rikâb-ı hümâyûna telhîs olub der-i devlete irsâl olundı ve biraz 'asker ve barut ve lağımcılar ve hazine irsâl buyrulmak husûsu a'mma cümle guzât-ı müslimîn ricâ ve niyâz olunur deyû tahrîrâtı olunub irsâl olundı izn-i canib-i bu taraftan mâhî mezbûrun onuncu günü Kapudân Mustafa Paşa Hanyadan kalkub medu'u menzili ile ordu-yı hümâyûna gelüb ve sadr-ı a'zam hazretleri ile görüşüb bi'd-def'âtle meşveret eyledikten sonra donanma-yı hümâyûn gemilerinin dahi Ağriboz limanında kışlamaları istisvâb olunmağla kapudân-ı deryâ vezir Kaplan Mustafa Paşa gene Hanyaya 'avdet idüb ve birkaç gün mühim-sâz tertîb-i levâzım idüb ve bâ'dehû fermân-ı sadr-ı a'zam üzere Ağriboz canibine 'azîm oldı ve derûn-ı kal'adan olan kâfirler bu müşâvereti işidüb kahr ü makhû[r] oldılar izn-i canib-i mâhî merkûmun on ikinci günü Gülelik kâfirin bir bölüğü taşra çıkub – **203a**- ehl-i islâmın meterisleri basdiklarında guzât-ı müslimîn gayret semât kâfiri hâksârın ile mukâbil olub seyrâna durub ve üç sa'at kadar mukâtele harb ü cenk olundukda küffâr-ı hâksâr mukâvemetde 'âciz kaldılar ve ehl-i islâmın karşı cenk etmeğe kuvvetleri olmadıklarında firâr idüb guzât-ı müslimîn dahi arkalarından ayrılmayub tâki kal'a kurbünde getirünceye kadar kılıc urdılar şöyleki dil ile vasf kâbil değildir ve ol cenkde yigirmi otuz kelle kesüb ve bir mikdârı esir idüb huzûr-ı sadr-ı a'zama getürdiler in'âm-ı ihsâna nâ'il olub şâd oldılar izn-i canib-i mâh-ı

mezkûrun on dördüncü günde nısfü'l-leylde iki bin hırvat kâfirine kal'adan taşra çıkub ve Mehmed Paşa olduğu meterize hüçûm idüb ehl-i islâm çoğu uykuya varmış iken 'an karib kâfir meterize basub ve guzât-ı müslimîn hazr olub seyrâne cenk idüb sabahın sa'at üçüne kadar cenk idüb ve küffâr-ı hâksâr guzât-ı müslimîne mukâvemetde 'âciz olub firâr eylediler ancak canib-i mücâhidinden ve Anadolu kolundan çok hasarât oldu evvelâ Anadolu beğlerbeğisi Katırcıoğlu Mehmed Paşa ve sadr-ı a'zam sekbanlarından birkaç nefer ve iki sipâhi ve serdengecdiler ağası ve bir iki yeniçeri odabaşısı ve serçeşme Veli ağa ve sâ'ir esnâf-ı 'askerden vâfir kimesneler şehid oldılar ve taraf-ı küffârdan dahi yetmiş nefer ve beğlerzâdelerinden sekiz dâne mord olub ve piyâde kapudanı iki dânesi helâk olub kafir kahr ü makhûr olundılar – **203b** – izn-i canib-i bundan mukaddem büyük Françelünün Koloyeri () dimekle ma'rûf olan yalı tarafından bin beş yüz nefer ve sekiz beğzadeleri ve bir mikdâr ihtiyârlarıyla Kandiye gelüb ve kâfirlere imdâd için müşâveret eyledikde bunlar iki kadar derûnî kal'ada karar idüb ve kahca bir mikdâr taşra çıkub guzât-ı müslimîn ile harb ü kıttâl sarf-ı iktidâr idüb ve bu def'a dahi meterisleri basmak za'miyle kal'adan taşra çıkub hüçûm eylediklerinde guzât-ı müslimîn bir hamlede yarısından ziyâde helâk idüb ve bâkisi hüçûm ile kal'a içine girmeğe gelürken kalânları hendeğe guzât-ı muvahhidin yetişüb bir kılıc urdılar üç rub'undan ancak bir rub' halâs oldu ve halâsı olânları dahi çoğu mecrûh olunmuşdur bizim tarafımızdan dahi on üç adamımızı şehid olub cennet-i 'alâya vâsıl oldılar rahmetullâh rahmeten ve es'an () ve kalan kâfirler dahi ümîd-i zaferden mahrûm olub hüsrân ve dehşet ile vatanlarına 'avdet idüb ehl-i islâmın cengi dilâverliğini nakli ve hikâyet idüb işiden kâfirlerin hayrân oldılar cengâver 'asker olursa böyle gerek deyû içlerinde dehşet düşüb ve Kandiye kal'asını ahz ü zabt idecekleri Françe kırallarına müjde haberi virdiler izn-i canib-i 'asker-i islâm deryâ tarafından meterizler yürütdüklerinden nâşi ve düşman-ı din meteriz atmak ve basmak fikriyle altı mâh mikdârı kaya ve taş altında altmış kulaç kadar lağım yürüdüb meterizde olanlar havf düşme - **204a** - düşmeleriyle taraf-ı islâmiyandan dahi iki ayı ced ü cehdiyle üç kulaç kayayı delüb ve kal'a içine doğru iki kulaç yeri dahi kazub lağım

iderlerdi meğer kâfirlerin çıkardığı lağımların üzerlerine uğrayub melâ'in-i küffârın el kumbarası ve tütsisi ile lağımcıları ve serdengecdileri kaçırub iki ay çekilen meşakkat ve zahmet 'ayş oldu ancak lütf-ı bâri ile 'azîm yağmur yağub ve lağımların içi sil ile dolub ve küffârın altı ayda hezâr zahmetler ile kazdıkları lağımı bâtil oldu ve iki tarafından lağımları tethîre şitâb ile ve kurye ve gerdelleriyle suyu çıkarmağa ve sây ve gayret olunub 'avn-i hak ile taraf-ı islâmiyandan otuz kantar barut ile bir hazine dahi hazr eyledikten sonra ateş virüb eğerçi barut ıslanmak hasebiyle kayaya te'sîr etmeyüb lâkin lağımı tethîr ile meşgul olan kefere-yi bîdini tedbîr ile tenkil idüb ve lağım deliklerini sed ve ta'til eyledi ve çoğı helâk olundu ve der'akab kal'aya doğru iki kulaç yer dahi kazub ve kâfirin dahi lağım eylediği tertîbi ile meşgûl olduğu yerleri bulub an sa'at içinde otuz kantar barut ile bir hazine kazdırub anı dahi ehl-i islâm ateş virüb içinde ve kurbünde olan vâki' küffârın haberleri yoğken içinde bulunan elli kadar kâfiri helâk oldılar ve üstünde dahi mecrûh olub ve çoğı helâk olunmuşdur izn-i canib-i mâhı merkûmun yigirmi sekizinci günü dahi canib-i islâmiyandan bir lağım ve taraf-ı - **204b** – düşmandan üç lağım hazr idüb ateş virüb 'avn-i bâriyle islâma bir zarar isâbet etmeyüb kendülerine dönüb çoğı kâfiri helâk olundu izn-i canib-i mâhı Şa'ban-ı şerifin beşinci günü iki lağım islâmiyandan atılab ve yine altıncı günü ordu tarafından iki püskürme atıldı çok kâfiri helâk olundu izn-i canib-i bu taraftan serdengecdi ağaları kal'a bendine hücûm idüb melâ'in-i küffârın birbirine katıldı 'azîm küffârın helâk olundu ve bizim tarafından çok sakatlık olundu ve yine mâhı mezkûrun onuncı gün küffârın tarafından dahi iki püskürme atıldı ol demde iki tarafından 'azîm hasârât oldu izn-i canib-i bundan mukaddem rikâb-ı hümâyûna yüz süren Venedik elçisi Kandiye kal'ası virmeğe murahas olmadığından Hanyada habs olunması bâbında fermân-ı hümâyûn sâdır olub irsâl olunmağla mâhı merkûmun on beşinci günü Hanya kal'asına irsâl olundu deyû Hanya tarafından i'lâm-ı hâl olundu izn-i canib-i derbeyân-ı imdâd-ı Girid ve hil'ât ve şimşir irsâl olunan becanib-i Kandiye mâh-ı Şa'banın yigirmi üçüncü günü serdâr-ı ekrem müşârü'n-ileyh taraf-ı hümâyûn şevket makrûndan şehr yârdan hazinedâr 'Ali Ağa yediyle tevcîh-i hümâyûn-ı şâhâne vedi'a-yı 'arş becây-ı pâdişâhâneyi hem'inân 'asker

olduğunu be cihet-i hatt-ı hümâyûn şevket makrûn ve bir murassa‘ hançer ve bir mücevher sorguc – **205a-** ve serâsere kaplu samur kürk gibi ‘itâyân-ı a‘tîf makrûn vusûl bulub bi’l-cümle vüzerâ-yı a‘zam ve a‘yan ordu-yı hümâyûn bargâh-ı sadr-ı a‘zâmiyeye da‘vet ve gelen hatt-ı hümâyûn mûcibince her ne yazılırsa cümle beğler ve cem‘-i tımar ağalarına okuyun dinildiler ve devlet-i pâdişâhın kelâmında şöyledirki ey şeca‘ât kemâl vezirim ve ikdâm iden guzât-ı müslimîn leyl ü nehâr Girid muharebede sa‘y ü ihtimâm iden kullarım behermend olsun yedikleri nân-ı ni‘met benden yana helâl olsun iki cihân yüzleri ak olsun hak sübhâna ve te‘âlâ her müşkil işleri ihsân idüb kolay yürütsün din düşmanların kılıçları keskin ile deyû bunca du‘âlar idüb çünkü hatt-ı hümâyûn tekmîl idüb çünkü ol gün geçüb ertesi oldıysa serdâr-ı ekrem taraf-ı meterize gelüb kâfir eli görüb birkaç tob atub ve bir iki lağım püskürme ancak ‘avn-i bâri ile kimesne isâbet etmeyüb hemân cümle guzât-ı müslimîn kal‘a divârına günbegün yaklaşmağa ikdâm ve gayret üzere olduklarından ma‘âdâ sipâh ve silâhdâr zümresinden iki bin nefer tüfenk endâz tutub ve bin nefer guzât-ı gâziyân dal kılıc olub ve tımar ağalarından dahi bin nefer mikdârı serdengecdi hazr olub ve her bir kola gelüb yürüş etmeğe olundı ve’l-hâsıl ‘asker-i islâm gayret şî‘âr gece gündüz yürüş ve cenk etmeğe oldılar ve birkaç def‘a bizim meterizlerine hücum iden küffâra - **205b** – şöyle bir kılıc urdılar ki dil ile kâbil değildir ve guzât-ı müslimîn taşrada eylediği tabya ve meterizlerinden kâfirlere ol kadar tob ve tüfenk ve kumbara kal‘a derûnunda atub ki şehirde haneleri yer ile yeksân idüb ve mezkûr bedenlerini nice ve nice yerleri yıkub harâb eylediler ve bu keyfiyet-i mukâtelenin küffâr görüb düşman-ı bîdin bu muharebe husûsundan gâyet havf idüb nice ideceğini bilmediler ve ehl-i islâm bu muharebe ve mukâteleye sarf-ı himmet idüb ve iktidâr olunarak hendeki ‘avn-i hak ile zabt olunub ve guzât-ı müslimîn derûn-ı hendekde dahi meterisler olub ve taşrada olan süvâri guzât sarf-ı şî‘âr dahi derûn-ı memâlik-i a‘daya çeteler ve akınlar idüb hadden birûn hasârât idüb ve şehre mu‘adil nice kura ve palankaların ihrâk ve ricâl ve nisvanı esir ve emvâl ve erzâkların gâret etmekden bir an hâli değiller idi ve memâlik-i düşmana bu güne harâblık itdirler ki gene evvelki hâline gelmek kati çok zamana muhtâc olub ve

küffâra vâki‘ olunan zarar ve ziyân ve gâret dil ile vasf olunmaz ve yine cümle muvahhidin çete tariki ile memâlik-i küffâra akın iden gâziyân ordu-yı hümâyûna getürdükleri – **206a**- biri çehresi câriyesi ve ol ganâ’im bî kerrât ve anı sim ü zer ve dahi esbâb-ı zeyb ve züyûrun şöyleki tafsili imkân olmayub âvâni-i nihasiyyenin her vukıyyesi üçer paraya fûrûht olunurdu ve koyun iki üçü bir akçeye ve bakar dahi otuz akçeye fûrûht olunmak mertebesi oldu ve ordu-yı hümâyûnda şöyle ‘anı oldılarki biri öbürine muhtâc değildi guzât-ı müslimîn mesrûr olub ve küffâr-ı bîdin dahi bu hâl geldiğini kahrlarından çatlaya oldılar bu kadar kâfir helâk olunduktan sonra bu kadar kâfir kızları ve ‘ayalleri esir idüb ve bu kadar sim zer malı ve meta‘ı ahz ü zabt idüb girü sağ ve selâmet çıkub giderler deyû kasavetlerinden ve kahrlarından ol gece uyumayub nice gözyaşları dökdiler ehl-i islâm şâd oldılar izn-i canib-i çünki mâhi merkûmun yigirmi beş günü küffârdan iki lağım ordu-yı hümâyûna atub ve taraf-ı islâmiyân yine bir lağım ateş virilüb ve yine mahı mezkûrun yigirmi tokuzuncı günü kızıl tabya ile ‘avret tabyası arasında olan kal‘a kapısı yanında bir lağım-ı büyük atılıb mezkûr taş içinde otuz gün kazub hazır olunmuşdur gâyet büyük olduğundan ateş virdiğinde ol tarafa gelân kâfir birbirine katıldı yer ile yeksân oldılar izn-i canib-i çünki Hanya kal‘asında habs olan - **206b** – Venedik elçisi serdâr-ı ekrem hazretlerine ‘arzihâl gönderüb derûnunda yazdıkim devletlü sa‘adettü sultanım efendim hazretleri yalnız giydiğimiz esbâb ile olan tarzı üzere bu canibe gelüb vâsıl olmuşuz derûnı bunda kalurmuyuz ya sa‘adettü sultanım hazretlerinin huzûr-ı şereflerine müşerref olurmuyuz hâlâki cümle ‘alemin eş-şeyhi huzûrına görünmeğe gelür lâkin biz dahi ve yanımızda alât ve esbâbımız yokdur ol sebebden huzûr-ı ‘alilerine mektûbumuz ile ahvâlimizi ifâde etmeğe tevakkuf eyledik ve günbegün ağırlığımızın intizâr ve emelinde olub ve ana değin gelmek ile ahvâlimüzi hâk pây-i şereflerine i‘lâm etmeğe cesâret olundu ve işbû sadâkât nâ[me]miz ile hâk-i ‘izzetlerine kalbimizin saflığımızı ve işâretinizde mevkûf olduğımızı bildirüb ve şehre geleliden berü cenâb-ı mükerrermetlerinden bu fâkire mebzûl olan lütfu kereminizin şükranesin idüb ricâ olunurki kalbimizin sadâkât ve saflığımızı kabûl buyuralar deyû tahrîr olundu deyû kelâmı sükût eyledi çünki serdâr-ı ekrem hazretleri tarafından dahi

cevâbında dostum mektûbunuz gelüb mefhûmunda her ne kim yazılmış ise ma'lûmumuz – **207a**- oldı ve ahvâliniz bildirmişsin ve Hanyadamı kalırmıyuz yohsa ol tarafama varızız deyû su'âl etmişsin ancak 'azîmetlü pâ[di]şâh efendimiz sizi redd idüb Venedikde gönderilmek için gazâb ile fermân-ı hümâyûn sâdır olub bu Hanya[ya] sizlere gönderilmişler idi rikâb-ı hümâyûnlarına ricâ ve niyâz idüb ecdâd-ı azâmları zamanında elçiler red olunagelmışmidir deyû 'arz eyledimizde Hanyada habs olmanız bâbında fermân-ı 'âlileri sâdır olub 'izzetlü kâ'im-makâm paşa karındaşımız anda dahi ne yüz cevâbınız olduğundan bize bir eyüce bildirmediler eğer sizi Venedik tarafından mukaddemâ İstefede söyleşilen üslûb üzere ol eski sözleri ile göndermişler isede fikirsiz etmişler şevketlü kudretlü pâdişâhımız Allah te'âlanın ihsanı olan kuvvet ve kudret ile bu sefer-i hümâyûn hareket buyurub ve 'asker-i islâm bu işin üzerinde bulundukdan sonra mukaddemâ söyleşin sözler el virmediği zâhirdür ve eğer sen kendin mâbeyninde bir maslâhât göreyim deyû bu vâkit muvâfık ve iş dahi bitmez tâze sözler ile iş biter kıyâs eyledin aya gelmişsin bu vaktın iktizâsı gayri yüzden bir söz ile etmâm-ı maslâhât-ı mübâşeretdir imdi hakikât – **207b** - üzere ahvâlini ve me'zûn olduğun giftârını tafsîl üzere bu tarafa tahrîr idüb ifâde idesiz ki bu cezâyâ müstehâk olduğun bizim dahi ma'lûmumuz olub şevketlü 'azîmetlü pâdişâh-ı 'alempenâh rikâb-ı hümâyûnlarına ve ekrâm-ı kâ'im-makâm paşa karındaşımıza ahvâlin ana göre yazılır 'arz ve mekâtibe ola ve yine serdâr-ı ekremin mektûb-ı mersûm Hanya kal'asında Venedik elçisi tarafına vâsıl olub cevâbı olmak üzere elçi-yi mesfûr tarafından bir kıt'a arzihâl irsâl eyledi itdi şeca'âtlü vezir-i ekrem bu husûsunda biz Kandiye kal'ası sizlere teslim etmeğe kendümüzde ruhsât olmayub deyû yine tahrîr eyledi ol demde yine serdâr-ı ekrem haber virdiği taraf-ı pâdişâhdan mazhâr ve gazâb olmasına ve habs olunduğuna Kandiye kal'asını teslîmine kadîm ruhsâtı izninin olmadığından ötürü bu kadar cezâyâ vâsıl oldun sebab budur ve ben dahi huzûrıma gelmemeğe ruhsât olmadığından bu ahvâli keyfiyetden ötürüdür deyû cevâb yazdı ve bu tarafa gelmeğe taleb olmuş siz bu maslâhât bitmek olursa ve kal'a-yı mezkûresi getürmek ve kal'a-yı mezkûr teslim olmadığından âher tarkile bitmek ve sen halâs olmasına ihtimâli yokdur ve sen dahi

bunda gelüb benimle ile mükâleme eylesân – **208a** – bir şey hâsıl olmayacağı mukarrerdir ancak sûret-i zâhirde ıslah-ı zâtü'l-beyn için gelmişim deyû da'vâ idersin bu makûle kelâm tahrîr idersiz deyû cevâb-ı vezir-i mükerrem'in olup hatim-i kelâm ve ifâde olundu izn-i canib-i çünki bundan mukaddem Sakızda ve Varadinde on bin yeniçerinin ve iki bin neferi ve on sekiz kıt'a beylik çekdirmeleri ve bin nefer sipâhi-i Anadolu ve on kıt'a zâhire ile memlü yâ'ni dolu Trablus kalyonları ile gelüb Yerapetre iskelesine gelüb vâsıl oldu ve zâhire ve 'asker taşra çıkardılar ve Trablus gemileri yine orasından kalkub diyârlarına revân oldılar ve taraf-ı serdârdan mektûb virüb ve Trablus paşasına ve dayı babalarına selâm idüb hitâben mektûblar irsâl eyledi ziyâde memnûn olduklarına ve Kandiye ahvâlisinden tahrîr ve haberler viridi ve gelür oldukça Cezâ'yir ve Tunus ve Trablus dayıları eksik olmayalar deyû bunca iltifâtları tahrîr eylediler izn-i canib-i çünkü düşman dahi taraf-ı islâmiyân gibi taş altına lağımlar yürüdüb hattâ bu esnâda Kandiye bedeninden yigirmi otuz kulaç bâ'id ola mahalden Şevvâlin altıncı günü üç hazineyi bir lağım atub ve taş altında böyle mesâfe-i bâ'ideye lağım tertîb idecekleri ihtimâl bâ'id olmak hasebiyle guzât-ı müslimîni gâfil iken lağım zuhûrî halkı birbirine katub - **208b** – sadme-i barutdan elli kadar adam şehid ve yüz kadar guzât-ı müslimîn zahm olup cangâ[h] ile hayatdan ümid oldılar ve bu kadar dilâverân islâmı telef olduğundan ma'âdâ kat'-ı nazar ve küffârın taş altından böyle uzak yerlerde lağım yürütülmesiyle mevâzi'-i sâ'irede emn ve rahat bertaraf olduğu ehli islâm gâyet elem ve mükedder oldılar ol vakt taraf-ı islâmiyandan dahi şöyle yekpâre taşları delüb ve düşman-ı dinin lağımlarını aramağa ced ü cehd etmeğe mübâşeret lâzım geldi cümle guzât 'azîm keder virüb bu husûs-ı merkûmun tedârikine müşâvereden sonra naçâr memâlik-i mahrûseden taleb olunan beldârlar yâ'ni lağımcılar gelinceye dek Rumili asker ve yeniçeri ocağı ve defterdâr paşaya taş altından lağımlar yürüdülmek fermâ[n] olundu izn-i canib-i çünki mukaddemâ gelen Venedikin elçisinin mektûbun işbû yaz France kralı imdâd etmek üzere idüğü münfehîm olup ve Kandiye'den firâr idenler dahi Venedik cumhuri Kandiye kal'asını 'asker-i islâmın ellerinden halâsa kâdir olmayacağından bildiğinden ve eğer bu kal'a dest-i islâmiyâna girecek olursa Firengistân gemileri bir

dahi rûy-ı deryâ çıkmakdan kalûr deyû i'lâm-ı hâl oldu ve kal'a-yı Kandiye - **209a**- Efrance kralına haber virdiler ki birkaç gün dahi cenk olunduktan sonra ehl-i islâma hibe ve teslim ideceğine deyû haber virüb ve kal'adan firâr iden birkaç kefere ordu-yı hümâyûna gelüb söylediler ehl-i islâm işbû müjde haber işidüb şadmân oldılar ve dahi bu vakte dek yâ'ni Girid üzerine 'Â'li 'Osman irsâl eylediği guzât-ı müslimîni ve muhasara eylediği vakte bu ana dek Kandiyesinde sarf olunan barut dahi Fırance kıralına rehn kodukları ve üç kal'a mukâbelesinde aldıkları barutdur deyû haber dahi virdiler hatta Fırance kıralı âsitâne-i sa'adete mukîm oturan Venedik elçisini taleb idüb lâkin bu haber şüyû'undan nâşi elçisine izin virilmediğinden ma'âdâ taraf-ı hümâyûndan Fırance kıralına nâme tahrîr ve derûnunda tarafınızdan sulh ü salâh olmasına yazılıb bâ'zı ahvâli zuhûr etmekle murâdınız ne idüğün i'lâm idesiz deyû teveccüh mutazammın sözler tastîr olundu izn-i canib-i bundan mukaddem rikâb-ı hümâyûn tarafından tahrîr olunan iki bin sipâh ve iki bin nefer silâhdâr ve serdengecdi muhasarasının evvelisinden cezire-i Giride gelüb vusûl buldukda bir sene mürûr idüb hâlâ bu sene dahi muhasaranın imtidâdından izhâr-ı fütur etmekle dört beş yüz kadar eşkıyâ ref' livâ-yı 'isyân idüb bize - **209b** - bize dirlik lâzım değildir cezireden halâs olalım deyû taşlamak kasdıyla meterizde vâki' sadr-ı a'zamın tabyasına hücum ve bu vaz' ham ü hâmet () encâmdan fâriğ olun diyenlere izâle zebân şütüm eylediler bu tarafdıan serdâr-ı ekrem hazretleri bu eşkıyâların böyle bî edebâne sözlerini işidüb ol sa'at yeniçeri ağası ve kul kethüdâsı odabaşlarıyla ve neferâtıyla ve Rumili beğlerbeğisi ve bir mikdâr Rumili dilâverleri gelüb irişmek üzere iken haber gönderüb icâbet ve imtisâle isti'câl gösterdikleri zâhir olunduktan sonra ol bâğılarn istifsâr-ı mubâgîleri için birkaç bellü başluları getirilüb ve sadr-ı a'zam huzûrına getirüb mezbûrlarına hitâb idüb ki bire dilâver sizleri pâdişâh efendimiz serdengecdi yazub burasına gönderdiki kal'anın fethine dek hizmet idesiz şimdi sizleri meterizden çıkarub yerinize küffâr 'askeri koyalum ey dilâverler kerem idin birkaç gün sabr idin ahvâliniz şevketlü pâdişâha 'arz ü i'lâm idelüm 'asker-i islâm göndersün sizlerin yerlerinize koyam ve sizleri yerine deryâlarınıza gönderelüm deyû bunca kelâm-ı nâsihât söyledikde bunlar evvelkinden

ziyâde ‘inâd ve feryâd idüb ve yine serdâr-ı ekrem - **210a** – bir mikdâr yeniçeri ağası ve kul kethüdâsı dahi çıkub bunlara nasihâtlar idüb istimâlet virdiklerinde anların hiç kulaklarına asmayub ve guş-ı ısrârlarına getürmeyüb mel‘ânetde istimrâz göstermeleriyle izin virin şu edebsizin tayfasına deyû tekdîr ve te’dîb deynekle ve ‘asâ ile te’dîb idüb olmazlarsa şimşir ebdâr ile te’dîb idüb cezâların idelüm deyû emr-i sadr-ı a‘zam olduğından ol demde bir mikdâr yeniçeri ağası taşra çıkub bunlara bir mikdâr nâsihâtlar idüb gene ol feryâd idüb durmayuz deyû feryâd eyledikde ol vakt sadr-ı a‘zam birkaç paşalar taşra çıkub bire urun şol yaramazları deyû yeniçeri neferâtı ve Rumili dilâverlerine işâret idüb kolluk sopalarıyla ol şakiler üzerine hücum itdiklerinde el-hâinü hâifün muktezâsı üzere istilâyı havf-ı vahşetler ile muhâlefet emrinde selübü’l-iktidâr muhtâc giriz firâr olub fi’l-hâl cem‘iyetleri târumâr olub hezâr havf ü ızdırâb ile birer ikişer gene meterizlere gelüb dahi girdiler ve eyledikleri ‘isyanları bilüb bir nesne mukayyed olmayub hemân beyhûde kendülere şöret tuğyân ve tab‘-i âsâfiye – **210b** - gelüb bu hâletden hatır-ı şerife kat‘an keder getürmeysesiz zirâ bu sipâh ve silâhdâr zümresinin bu makûle fitne ve fesâd kadîminden mu‘ta[d]larıdır ve pederimiz Mahmûd Paşa merhûm bunların hiyânetlerini görüb müşâhede itdiğinden vâfir esâme ref‘ ve tenzîl ve dört beş bin nefer kalıncaya değın taklîl etmişdir izn-i canib-i bu def‘a işbü ahvâli keyfiyeti der‘akab yazub ki olduğu üzere bildirdiler ki şevketlü pâdişâhımız dört beş bin kadar serdengecdi Giride irsâl idüb cezirede muhasara ve muharebe ile meşgûl olalar ve gayret-i din-i mübîn uğrına canbaş fedâ idiler ve bizlere imdâd için deyû buyurmuşsın lâkin bunlar bunların yerlerine re‘âyâyı etrâfdan cem‘ olunsa dahi ziyâde hizmet idecek makûl idi bunlar bir tâ‘ifedirki hizmet-i lâzımleri olan alaylarda mevcûd bulunurlar ve ne karaol beklemeğe gelürler ve ne meterize girib düşman ile mukâbele iderler ve ekseri ordu-yı hümâyûn ricâli hizmetinde olan tevâbi‘ ve havâşi olub küttâb ve çavuşân himâyesiyle hizmetlerine gelmezler ve her biri seksan toksan ve yüz yigirmi akçe ‘ulûfeye mutasarrıf olub beytü’l-mâl-i müslimînin telef ve izâ‘atına bâ‘is olmadan gayrı kârları yokdur ve bundan sonra gene dâ‘imâ böyle fitne ve fesâddan hâli olmayub – **211a** - hâlâ zuhûr iden

hıyânetleri şimdi olmuş ma'nâ değildir deyû tab'-ı âsâfiye teselliye ve tekârim endûh ve kederden tahliye eylediler izn-i canib-i çünki mukaddemâ kendü taleb ve ibrâmıyla Hanyadan ordu-yı hümâyûna gelmesine iş'âr izin ve ruhsât virilen elçisi işbû mâ[h-ı] Şevvâlin on beş günü gelüb vâsıl olmağla ordu-yı hümâyûn civârında vâki' olan Katırcızâde çiftliğinde ivâ' ve temekkün üzerine mu'tâd-ı kadim üzere yeniçeri çorbacısı ortası ta'yin olundu ve birkaç günden sonra Kandiye kal'asını virmeğe dâ'ir sözi olmadığıçün huzûr-ı âsâfiye duhûlüne ruhsât gösterilmeyüb divân-ı hümâyûn tercümân varub elçi-yi mesfûr ile müzâkereye me'mûr oldu elçi niyâza başlayub kal'a-yı Kandiye bizim elimizde kalmak üzere devlet-i 'aliyyeye altı yüz kise nukûd akçe ve senede yigirmi beş bin altun harâc virelüm deyüb tercümân dahi halâsa mukalin sadr-ı a'zam hazretlerine takrîr ve tebellüğ eyledikde biz bîregân değiliz ve hazineye dahi muhtâcımız yokdur ve kal'a-yı Kandiye vazgeçmeyüz deyû cevâb virildi ve elçi tekrâr Kandiye kal'asını virmeğe me'mûr değiliz ancak bâri Suda kal'asını ve Kilisin kal'asının bi'l-cümle re'âyâsıyla ve meblâğ-ı merkûm altı yüz kise - **211b** – altı yüz kise ve beher sene hazine merkuma edâ idelüm ve Kandiye ferâgat idin dediği ma'rûz-ı taraf-ı sad-ı a'zam-ı â'lî oldukda gene müsâ'ade buyrulmayub Kandiye kal'asından âlâ eyi hâle ferâgât şartıyla her dirse makbulümüz değildir hiç olmaz ise Kandiye kal'ası ahz-ı tarafın yedinde kalmamak için yire beraber hedm ve tahrîb olsun ve cezirenin bir köşesinde bir kal'a binâsına müsâ'ade gösterelüm gâyet mâyekûn tarafımızdan bundan gayri sûret tecvîz olunmak mahâldir deyu kat'i kelâm buyurdıkları elçiye i'lâm olundukda elçi cevâbında Kandiye kal'ası gibi bir kal'a binâsına yedi iklim hazinesi vefâ etmek ihtimâli yokdur deyû elçi-yi mesfûrun rızâ-yı devlet-i 'aliyyeye muvâfik ruhsâtı olmamağla beyhûde ordu-yı hümâyûndan ikâmet etmemesini irâde ve gene Hanya kal'asına i'âde olundu hatm-i kelâm olundu izn-i canib-i mâhı merkûmun yigirmi sekizinci günü düşman-ı bîdin tarafından kızıl tabya ile 'avret tabyası mâbeyninde yekpâre kaya altından iki yüz kantar barut ile tertîb itdikleri üç hazineyi bir lağım atub ve ol havâlide vâki' meterislerde bulunan 'asker-i islâm birbirine katub bir lağım-ı kebr guzât-ı müslimîn-i mücâhidine 'azîm dehşet - **212a** – virdiğinden nâşi yeniçeri

ortaları kaldırılıb giryeye çekdi izn-i canib-i mâh-ı Zilka‘âdenin ibtidâsında dahi kızıl tabya pişkâhında küffâr tarafından tertîb olunan lağımın sadme-i barut ile tobrak tabyasıyla iki ‘aded tob havaya atıldı ve der‘akab melâ‘in-i küffâr lağım-ı kebr dahi atub ve defterdâr paşanın tabyası ki iki kat tüfenkci mazgallarıyla tob ve humbara kâr etmesün deyû üsti örtilüb ve kavi sûtûnlar ile yapılmış metin ve müstahkem tabya idi ateş virilen lağım-ı mezkûr ile atıldı ve mahâll-i mezbûrda küffârın lağım tertîb itdikleri birkaç gün mukaddem ma‘lûm olduğundan defterdâr paşa tabyayı terk etmek iken ancak içinde olan yigirmi otuz kadar tüfenkçi hiçe satıldı ve kızıl tabya ile ‘avret tabyası mâbeyninde olan yalı beş yüz zirâ‘ ‘arz ve iki yüz zemîn yekpâre bir kaya olub tobrak ile kaya üzerinde meterislere derûn-ı kal‘âda küffâr kaya içinde meterisler altuna altı aydan berü lağımlar kazub hazr âmâde olduğın haber virmeleriyle serdâr-ı ekr[em] hazretleri fermâ[n] üzere beş altı yerde üç kulaç yekpâre kayaya kuyular kazılıb kayanın altı kumsâl olduğu nümâyân - **212b** – olduğda ‘asker-i islâmın tarafından düşman-ı din canibinden mahâll-i merkûma metin lağımlar tertîb olub ateş virilerek dağlar gibi yekpâre havaya atıldı ve ordu tarafından kal‘anın altına bir âmik lağım tertîb olunmak murâd olunub on beş kulaç yir gidildikde ‘adem nüfus havadan nâşi kandiller sönüb ilerüye tecâvüz mümkün olmadığından aslı Nemçe olan nevmüslim lağımcı gördükde lağım yolu kadar meşinden bir uzun sucuk ve lağım ağzından bir kürek peydâ idüb ve taşra ol körük çekildikçe sucukdan lağımın nihâyetine hava nüfus peydâ idüb ve kandiller ittifâdan masûn olmağla lağımcı elli kulaç yir giderim dirken meşveret olub ve düşman-ı hâksârın lağımına başartımızdan haberdârdır şâyed ki ta‘tilinde ta‘cil idiler ve münâsib olan ateş virilmektedir deyû hazinesi bağlayub ateş virildikde dilhâh üzere divâr-ı kal‘adan ferce-i duhûl nümâyân olur ise yürüş vechi üzere derûnı kal‘aya girilmeğe karar virülüb ve mâhı mezbûrun altıncı günü lağım-ı mezbûr atılıb ve düşman-ı din birbirine atıldı lâkin -**213a** - gereği gibi ferce hücum eşkâr olmadığından yürüş için hazır olan dilâverân-ı islâm yerlü yerine döndiler ve yine mâhın onuncı günü tarafından dahi büyük lağım atılıb ve yine on altıncı gününde taraf-ı islâmiyandan iki lağım ve yine yigirminci gününde canib-i küffârdan iki lağım

atılıb ve yigirmi beşinci gününde islâm tarafından iki atılıb ve yigirmi sekizinci taraf-ı küffârdan iki lağım ateş virilüb ve yine taraf-ı islâmiyandan iki lağım atılıb şöyleki Kandiye etrafında lağımların ateşlerinden dağlar duman içinde kaldılar şol kadar duman olurdu öbür tarafını göz görmez oldu izn-i canib-i mâhî Zi'l-hiccenin ibtidâsında yeniçeri ağası vezir-i mükerrerem İbrahim Paşaya İslâmbul kâ'im-makamlığı ihsân olub ve ba'zı nâhemvâr sözleri işitdikde İslâmbul ahâlisini bir hoşca zabt ü rabt etmek fermân idüb ve yeniçeri ağalığı kul kethüdâsı ağaya nasib ve 'inâyet ihsân olundu ve yine mâ[h]-ı mezbûrun üçüncü günü küffâr tarafından üç lağım ve dördüncü günü taraf-ı islâmiyandan iki lağım ve yine beşinci günü taraf-ı düşmandan bir lağım atıldı ve yine birkaç gün def'atle meterizlere hücum idüb bi'avn-i te'âlâ ehl-i islâm gâlib taraf-ı küffârdan nice esirler idüb ve bunca kâfirleri helâk olur ve zikr olan cenklerde yüz elli adam şehid – **213b** – oldılar ve taraf-ı kâfirden iki yüz altmış beş kâfir mord oldu ve yine mâhî mezbûrun yigirmi tokuzuncu günü taraf-ı a'dadan bir lağım atılıb ve taraf-ı islâmiyandan üç lağım ateş virildi izn-i canib-i mâhî âhirinde taraf-ı islâmiyandan yüz elli kantar barut ile tertîb olunan kebir lağım ateş virildikde üzerinde bulunan kayayı kefereyi üç esmâna birân idüb lâkin kal'a divârından me'mûl olduğu kadar ferece-i hücum nümâyân olmadığından yürüş için ihzâr ve tenbîh olan 'asker fırsat bulmayub girüye gelüb yerlü yerine gelüb karar eylediler ve yine tertîb olunan Kandiye cem' etrafında hazır âmâde eyledikleri lağımları ateş virmek ve Kandiye burûc barolarını hakla yeksân idecekler deyû bir çâre ve murâdı maksûdı hâsıl olmadığından yürüşe yol bulmadılar ve yine kızıl tabyaya iki taraftan bî hesâb lağımlar atılıb ve bu tabya uğrına bînihâye dilâverân bazar-ı sebâride () hiçe satılmış iken yine zafer bulmak mümkün olmadı zirâ her biri adam gövdesi kadar diz parmaklıklar ve iç tarafı 'azîm hendekler ve donuz damları ve dört divârı üstü tobrak ile örtilüb kavi keresteler ve etrâfi yine 'azîm hendekler ve parmaklıklar ile metânet ve istihkâmına bezl-i mâhâsıl sâ'y ü gayret-i ihtimâm - **214a** – olunmuşdı ve yine mâhî merkûmun on beşinci güniki kurban bayramı üçüncü günü ordu-yı hümâyûn tarafından bir kebir havan kumbarası atılıb Kandiye kıralının kızı Karolin nâm lâ'ineyi Venedikin kapudânlarından bir metin iki

kapudanı helâk olub kızının vücûdı nabâki derecât-ı cehenneme vâsıl olduğuna cenerale haber virüb lâ'in sinesini câk idüb elem-i gâmından çatlaya oldı izn-i canib-i mahı mezbûrun on dördüncü günü vire tarikle iki yüz mikdârı kefer kal'adan çıkub itdiki bizim ceneralimizden ve Venedik tarafından gelân elçimize mektûbumuz vardır ana irsâl idin dedikleri serdâr-ı ekrem hazretlerine ma'lûm oldukda biz bunda nâme resânlık içün durmazız varsunlar Sudada elçilerine virsünler Hanyada ve Sudada vire olunmağla ruhsat vardır deyû kâfirin kal'a tarafına gene döndiler ve yine dünki mâh-ı mezbûrun on yedinci günü iki birer lağım ateş virüb ve yine on sekizinci günü ikişer lağım atıldı yigirmi günü silâhdâr ve serdengecdilerine kızıl tabya üzerinde bir sıçan yolu yürütmek fermân olub ve ağalarına hil'ât elbâs ve neferâta va'ad ü kerem ihsân olundukda bunlar gene mukaddem yukarda kıssasında nice 'asker muhalefet eyledise gene ol yine yeni **-214b-** gelenler muhalefet idüb itdiler bizler ne sıçan yolu yürürüz ve ne meterislere dururuz deyû izhâr-ı muhâlifet ve 'isyân idüb üç mâhda altışar akçe terakki virilmek üzere emri vezire olub tekrar 'arz olundukda gene 'arz haşr ü da'vatında isrâr eylediler bi'l-âhire gene yeniçeri ağası müzâkere olundukda itdiler bunlar birkaç kerredir ki düşman-ı dinin gözine karşusunda böyle izhâr-ı bâki ve tuğyân ve sâ'ir bunda olan guzât-ı müslimîne ta'lim ve işâret iderler ve isyân iderler bunların şimşir ve kahr-ı tedmîr cezâları tertîb olunmağa gayri bir vechle te'dîb dahi olunmağları mümkün değildir deyû cümlesini kılıcdan geçirmeğe karar virilüb zirâ bunların peşinden kalan 'asker dahi görüb işbû cenkden el çekilüb ve kal'a-yı mezkûr bu mertebeye getürmüş iken hem elinden çıkar ve kâfirlerin haberlerin bu işden olursa cem'iyile hücum iderlerse hem bizler hasârât iderler ve bizim aldığımız meteriz yerleri zabt idüb bizleri kaçıracaktır bizim ve bu kadar guzât-ı müslimîn çekdiği zahmetler zây idüb ber havâ olur deyû vezir-i a'zamdan böyle cevâb virdi bunları katli cevâb virdi ol demde bir merd dilâverân yeniçeri ağası ve birkaç bin yeniçeri neferâtıyla ve Rum - **215a** – ili beğlerbeğisi sekizden kadar Rumili 'asker ile fermân olduğu üzere varub ol şâkilerin meterislerin dört tarafını ihâtâ eylediler mezbûrlar ancak yedi yüz serdengeçdi nâmına melâ'inler olub serdengeçdi değil babuşlarından dahi göçer makûlesi olmadıklarından bu

tedârîki gördükleri sa‘at derûnlarına ra‘ab ve hem müstevli olub terk-i sevdâ-yı niza‘ ve seyyine ve ahenk firâr zîr eylediler ve dört beş zâbitler ile beş altı kadar nefer getürdüklerinde yeniçeri ağası mezbûrlara hitâb idüb itdi bire nazânlar ve pâdişâha hıyânet idenler bu sizin itdiğiniz hareket ne gûne hareketdir ma‘ân sizin mu‘are[ke]den ziyâde Kandiye kal‘asına imdâdınız oluyor bilmem sizinle mi cenk idelüm yohsa düşman ile mi lâkin sizinle cenk etmek küffâr ile mukâteleden ifzâl görünür ve katlinize fetevâ-yı şerif sâdır olmuşdır imdi cümleiniz tövbe ve istiğfâr idüb yerlü yerinizde odurursanız ve sadr-ı a‘zam hazretlerinden siziden ötürü ricâ idüb cümleinizi ‘af itdireyim vallâ sizde bir can halâs olmak ihtimâl yokdur deyû zâ‘ika-ı esâretlerine işrâb-ı zehrâb ‘itâb itdikde hemân her biri bir taraftan yerlerine cem‘ olmağla başlayub - **215b**- zenbûr vâri meterislerine ulaşdılar ve ricâ-yı ‘afv ü safh ile yeniçeri ağasının dâmen şefa‘atine düşdiler ağa dahi sadr-ı a‘zamiye varub bu def‘a dahi tertîb olunan cezâlarından ağmaz olunmak üzere şeca‘ât itdikde cümleri ‘afv olunub kendü ricâ ve niyâzları üzere ol demde kızıl tabya üzerine bir sıçan yolu yürüdüb üzerine me‘mûr oldukları mukâbelesinde ‘afv ile mu‘âmele olduğından mesrûr oldılar ve mâhı merkûmun yigirmi ikinci günü Tunus kalyonları ki yedi pâre kalyon ile bedrgâh üç bin yedi yüz neferi sevâhil-i cezireye İstiya nâm mahâll-i mezbûra vâsıl olub ve alaylarıyla gelüb ordu-yı hümâyûna dâhil oldular yedinci günü dahi kapudân paşa vezir-i dilîr Kaplan Mustafa Paşa altmış pâre ümerâ-yı deryâ çekdirmeleriyle gelüb ve Hanya limanına dâhil olub ve çekdirmeler yeniçeri ve beldâr lağımçılar ve barut ve sâ‘ir mühimmât ve me‘külâtıyla huzûr-ı sadr-ı a‘zama gelüb vâsıl oldukda altı sa‘at mikdâr uzakça olan Fodla limanına gelmeleri fermân olundı ve kapudân Kaplan Mustafa Paşa dahi emri vezir-i a‘zamin üzere Hanyadan kalkub ve Fodla limanına gelmek üzere iken rüzgârın şiddedden nâşi Resmo limanına yanaşub - **216a** - getürdüğü mühimmâtı sefinelerden çıkarub ve yine Hanya[ya] gelüb durdı bu taraftan mâhı mezbûrun yigirmi sekizinci günü küffârdan üç lağım ve taraf-ı islâmiyandan iki lağım atıldı ve yine mâhın yigirmi tokuzuncı günü taraf-ı küffârdan dört lağım ve ordu-yı hümâyûn tarafından iki lağım ateş virildi izn-i canib-i ol zamanlarda âsitâne-i sa‘adetten şeylü’l-islâmdan gelân bir

hüccet nâme ve bir hatt-ı hümâyûn şöyle yazmışlar ki ‘ulûm-ı hidâyet cûş ü hurûş idüb Girid ceziresinde islâm gâzilerin çekdüğü zahmet ve meşakkat istimâ‘-ı ziyâna merhamet idüb bu yüzden gâzilere gönderürdüğü nâmedir ki nakli olunur sa’adettü ve ‘izzetlü pâdişâh hazretlerinin kal‘ada derûnunda olan gece gündüz mücâhidin üzere olan ‘azîz kardaşlarımızdan olan gâzilerin cümlesine yirden göğe değin selâmlar olunur siz ol gâziler sizki hakkın rızâsına sebil ve hakikat Muhammed Mustafa ‘aleyhis-salâvâti ve’s-selâma vâsılsız ve ol tâ’ifesiz ki çehâryâr-ı güzîn rıdvân allâh-ı te‘âlâ ‘aleyhim ecmâ‘in sizin hakkınızda huzûrunda gazanızı şehâdet iderler ve siz ol siz ki ol Uhud ve Bedr gazâsında hazır olan guzât-ı sahâbdan efdâlsiz ve siz ol tâ’ifesiz ki küffâr-ı hâksâr ile cenk iderken gökyüzünde - **216b**- olan melâ’ike ne kadar varsa cenginizi temâşâh idüb sizin için dergâh-ı hakka niyâz iderler ve siz ol tâ’ifesiz ki hazret-i imam ‘Ali radiallâh-u te‘âlâ ‘anhû sancağı ile bile ol ekrem sancağı dibinde haşr olursız ve siz ol tâ’ifesizki hazret-i imam Hüseyin şehid-i dest-i Kerbelâ radiallâh-u te‘âlâ ‘anhû kıyâmet gününde şefa‘atcidir ve siz ol tâ’ifesiz ki sizin sabah değin yatub uyuduğunuz bizim ‘ibadetimizden efdâldir ve siz ol tâ’ifesizki yiyüb içtiğünüz bizim orucumuzdan efdâldir ve siz ol tâ’ifesizki beytullâhına ihrâm giyüb ve ‘uryân olub lebbeyk Allahım lebbeyk diyen hacılardan ‘indallâh-ı te‘âlâdan efdâldir ve siz ol tâ’ifesizki hisar içinde dolaşduğunuz hacılar Mekke-i mükerrime tavaf etmekden yeğdir ve siz ol tâ’ifesizki cehennem odı size harâmdır ve siz her biriniz dahi hesâbsız cennet-i ‘alaya vâsıl ve asilere şefa‘ât idüb nardan halâs idersiz ve siz ol tâ’ifesizki serâben zuhûran hazret-i ‘Ali radiallâh-u te‘âlâ ‘anhû elinden nûş etmeden evvel âhirete ve siz ol tâ’ifesizki her ne du‘a idersanız ‘indillâh makbûldür ve siz ol tâ’ifesizki cerahâtinizden akan kan cennette olan huriler gözlerine tutya () iderler ve zillullâh-ı te‘âlâ biz du‘a iderüz ki – **217a**- sizin ‘âkıbet-i hayrunızı Allah-ı ‘azîmü’ş-şân nâsib ve müyesser eyleye âmin ve bihürmete tasa ve yes ve bu fakr du‘acınızın ahdi budur ki huzûr-ı hakka ve huzûr-ı hazret-i resul-i‘aleyhi’s-selâm sizin mücâhidenizden can ve baş virdüğünüzü şehâde idüb ve pâdişâh-ı ‘alempena[h] hazretlerine hakkınızda söyledüğüm ma‘lûm ola ve dergâ[h]-ı hakka yüz sürüb du‘a ve tazarrû‘ idüb cemi‘-i enbiyâ ve evliyâların

himmeleri sizünle biledir ve iki cihanda yüzünüz akdır ve inşallâh-ı te‘âlâ kâfir-i hâksâr size zafer bulamaz ve âhir siz allahü’l-‘azîmü’ş-şanın ‘inâyetiyle gâlib olursuz ve hazret-i vâcibü’l-vücûd dergâhına niyâz iderizki hakk sübhâna ve te‘âlâ hazretleri sizünle biledür ve küffâr-ı hâksâra bir kılıc urasız tâ rûz-ı kıyâmete değin anıla ve söylenesiz ve’s-selâm hayr du‘a nâme tamâm olundu izn-i canib-i işbû bin seksan senesinin Muharreminin ibtidâsı günü Haseki Ağa yediyle bir kıt‘a hatt-ı hümâyûn vârid olub dahi derûnunda şöyle yazmışki göreyim sizi işbû sene-i mübâreke de merdân ve dilâverâne hareket eyleyesiz seni ve seninle bile olan guzât-ı müslimîn cenâb-ı bâriye emânet etmişimdir ve iki seneden berü itdiğiniz cenk ü harb cümlesi ma‘lûmum olmuştur – **217b** – dünya ve âhiretde yüzünüz ak olsun bundan akdem böyle bu sene-i mübâreke de lütf-ı hak ile bu evvelâki Kandiye kal‘asını ahz ü zabt ü feth idesiz ve bu senede dahi sizden ziyâde ikdâm isterim deyû tahrîr olunmağla mazmûn-ı münifi bi’l-cümle ricâl-i devlet ve rü’esâ-yı ‘askere dahi i‘lân-ı i‘lâm olundukdan sonra hatt-ı hümâyûn kıra‘ât için ‘akd olunan meclis ricâline serdâr-ı ekrem hazretleri hitâb idüb işte cümleiniz şevketlü pâdişâhımız fermanın işitdiniz her nice olmalı ise olsun pâdişâhımız bizden kal‘a isterler ne dirsiz belki bizim yanımızda müzâkereye hicâb idersiz ben içerü varayım sizler birbirleriniz ile bu husûsda müşâvere idin bakalım yine karar dahi virirsiz deyû ve kendü paşa içerü girüb ve anda hazr olanlar ümerâ vüzerâ ‘ayan odalarına doğrı ‘azîmet eylediler ve hisâr-ı meclis dahi birbirlerin söyleşmeğe başlayub bu sene-i mübâreke de aya ne gûne hareket olunmak gerekdir deyû müzâkereye başlayub ve bu sene-i mübâreke de inşallâhü te‘âlâ kal‘anın fethini murâd ideriz ve sağ kol alaybeğisi Resûl Ağa cümleye bast kelâm idüb elhamdülillâh-i te‘âlâ sıçan yolları güzel işlenür ve hâlâ on beş yigirmi kulaç kadar kal‘anın içerüsünde yüz – **218a** – ve bu kadar yer geçen sene kal‘anın taşrasında bulunurduk şimdi ‘avni hakkıyla içerü buluruz ve bu kadar lağımlar ve cenk ü cidâller ahvâline sabr eyledik şimdi tamâm kal‘anın içerüsüne bu kadar yer girilüb ve kızıl tabya ve ‘avret tabyası hedm ve bozulmuş ve tahrîb olundukdan sonra heman cenâb-ı hakka tevekkül olub ve düşman-ı hâksârın tob ve tüfengine bakmayub kal‘anın nez‘ine ve zabtına ikdâm idüb ve uğur-ı din-i mübînde

nâm ve kâm olmağa sa'y ü gayret ve ihtimâm idelüm deyû hatm-i kelâm itdiğinde cümlesi tahsîn idüb bu sene dahi dâmen gayreti meyânı hamiyyetlerine muhkem bend etmeğe ittifâk ittiklerinde sadr-ı a'zam hazretleri dahi meclis teşrîf buyurub hülâsa-yı meşveretleri cenâb-ı müşârü'n-ileyh vezir-i a'zama 'arz ve ifâde olundukda bu re'y üzere hareket olunmak tasvîb ve ve tazyîk a'da-yı yine bâ'is olur esbâb-ı harb ü cengi tertîb idüb ve kızıl tabya üzerine yeniçeri gâzileri dört sıçan yolu ve cebeci serdengecdileri bir sıçan yolu ve altı şarakça () terakki ile silâhdâr serdengecdiler bir sıçanyolu ve Giridin zeytun sipâhları kızıl tabya ile 'avret tabyaları arasında kemer kapu üzerinden bir sıçan yolu ve Rumili 'askeri – **218b** – ve 'avret tabyası üzerinde bir sıçan yolu yürütmek üzere ta'yin eylediler ve sâbıkân Haleb eyâleti ile Güllük serdârı olan vezir Hüseyin birkaç mâhdan berü ma'zûl ve müntazır zuhûr-ı mansıb mahlûl olmağla hâlâ Rumili eyâletine mevsûl oldu ve mâhı mezbûrun ikinci günü düşman-ı din tarafından kızıl tabyada iki lağım ve 'avret tabyasına bir lağım ateş virilüb zor sadme-i barut guzâtdan birkaç dilâveri rûy-ı deryâya atdı ve yine ol gün taraf-ı islâmiyandan dahi kızıl tabyada atılan iki lağım arasında bulunan kefereyi birbirine katdı ve yine mâhı mezbûrun beşinci günü taraf-ı küffârdan kızıl tabya arasında taş divârından bir lağım atub taraf-ı islâmiyâna zarar isâbet etmediğinden ma'âdâ atılan senk ve hâk yahudi tabyası dimekle ma'rûf tabyada bulunan vâfir kefereyi helâk eyledi ve kızıl tabya üzerinde bulunan iki kıt'a tobu atmak kasdıyla ve düşman-ı din taş altından üç yüz kantar barut ile tertîb itdikleri lağıma yedinci günü ateş virdiklerinde velvelesi bütün cezireye zelzele virmiş iken hıfz-ı allah ile havf oldığı kadar zarar görülmedi ve yine mâhı mezbûrun dahi tokuzuncı günü küffâr tarafından kızıl tabyada iki lağım ve 'avret - **219a** - tabyasından iki lağım atılab ve taraf-ı islâmdan dahi üç lağım ateş virildi ve ordu-yı hümâyûna gelecek Mısır 'askerinin rakib oldukları on dört pâre kalyon mâhı Muharremin onuncı günü Yalıpetre iskelesine selâmet birle vâsıl ve kudûmlarında ve getürdikleri envâ'-ı zâhireden ordu-yı hümâyûnda olan guzât-ı müslimîne takviyyet kalb hâsıl oldu ve yine mâh-ı mezbûrun on dördüncü günü dahi üç lağım ve taraf-ı islâmiyandan dört lağım atılab ve yine on beşinci on tokuzuncıya gelince beher yevm

üçer dörder lağım ateş virildi bu taraftan kapudân-ı deryâ vezir-i mükerrem Kaplan Mustafa Paşa bir dost-ı gayûr ve merd ve hubûr olmağla yigirmi pâre İslâmbul çekdirmeleri neferâtı ve kendü mükemmel kapusu halkı ile cezireye çıkub ve mâhı mezbûrun yigirminci günü alay ile ordu-yı hümâyûna dâhil oldukda asafî vezir ile Gülelik kolunda meterise girüb yigirmi altıncı günü anlar dahi meterize yürütmeğe mübâşeret eylediler ve Hanyada kalan ümerâ-yı deryâ kırk pâre çekdirmeleriyle karşı yakalarda mühimmât ve cebehane ve tobhane ve zâhire getürmeğe ta'yin olundu ve Cezâ'yir tarafından gelecek on pâre kalyon gelüb Yerapetre iskelesine lengerendâz **-219b** – oldukları haberi tarafına zuhûr oldukda zâbitlerine kapucıbaşı pehlüvan ağa ile otuz kadar hil'ât ve mektûb irsâl olunub ve şöyle yazmışki Hanya varub ve andan yüklü olan mühimmâtı Hanya çıkarub ve andan orasından kalkub Rumili yakalarında Menakşe ve İnaboliya ve karşı yakalarında keşt ü güzâr idüb guzât-ı müslimîne zâhire ve mühimmât cebehane yüklüdüb bu tarafa getürmek emri ve fermân eyledi ve ba'zı Hanyada bulunan çekdirmeleri ânlarını dahi bir mikdârı alub ancak düşman-ı hâksârdan kendüleri sakınub bir hasarât zuhûr olmayub gâyet ile sibâriş idüb hıfz olmasına tahrîr ve irsâl eyledi izn-i canib-i küffâr-ı hâksâra imdâd geldiğini nakli olunur bu taraftan küffâr-ı hâksâr gâyet elem ve gasâya ve hâli ahvâli mükedder olmuş iken Kandiye kal'asına karşı bir mikdâr kalyon ve şayka gemisi ve bu tac nâmına altmış pâre Fırance gemileri gelüb Kandiye karşusuna leng[eren]dâz olub ve düşman-ı din mahsûsan Kandiye kal'asından tob ve şenlik idüb Kandiye kal'ası ehl-i islâm alur deyû bakınca alur bizim bu kadar leşkerimiz ve bu kadar bînihâye gemilerimiz imdâda gelmiş şimdi korkumuz yokdur her biri lâf-ı güzâf idüb ve nice izhâr () ve gurûriyet eylediler ve mezkûr gemileriyle - **220a** - gelen leşker-i küffârın serdâr olan murdârları Fırance kıralının 'amuca zâdesi Fırançosko () deyû Karoti nâm lâ'in bedrgâh olub ve guzât-ı müslimîni meterislerden ihrâc etmek da'vasıyla getürdiği kefare-i hâksârdan za'mınca muntehîb ve muhrîb on altı bin hınzırlar ile derûn-ı kal'aya duhûl eyledikten sonra mâhı mezbûrun yigirminci günü sabah vaktinden mukaddem ak tabya tarafından Gülelik koluna çıkub ve meterizde bulunan guzât-ı müslimîn yerlerinden çıkarmak

sevdâsıyla ba‘ad tabur-ı menhûsesi mahâll-i mezbûrda hücûm idüb ancak ol tarafda olan guzât-ı müslimîn zafer-semât gülbang-i Muhammedî Allah Allah sadâsıyla ‘arş-ı ‘alâya yitürüb kâfir-i bedkârlar ile mukâbil olub ve seyrâne mukâtele can ü dilden gayret birle ağaza muharebe ve mukâtele ‘azîm cenk eylediler ve ‘avni bâri ile leşker-i düşman pâymâl olmayub sadme-i nikâyet ve nikâl olub ve canib-i kal‘aya doğru firâra yüz tutdukların bu tarafdan ol guzât-ı müslimîn merdân ve cig[er]dâr şimşir-i ateşbâr ile lâ‘inlerin arkalarına düşüb vâfir kâfirin cezâsı başlarına getirüb şöyle kırdılar ki dil ile vasıf olunmaz ve ol esnâ-yı cenginde beş on küffâr derûmı kal‘adan firâr idüb ordu-yı hümâyûna gelüb vâsıl oldukda gelenler haber virdiler ki canib-i küffârdan altı yüz süvâri ve bin altı yüz piyâdesi – **220b** – tu‘me-i tiğе, ateşbârdan geçirüb ve bundan ma‘âdâ mecrûh ve zahmdârı bînihâye olub hattâ serdâr-ı murdârları olan kıralzâdesi dahi helâk olub derecât-ı cehennem duhûl oldı ve guzât-ı müslimîn dilâveranı küffâr-ı hâksârından dil ve kelle alan civân merdân küffârın kelleleri nizelere diküb ibtidâ Gülelik serdârı olan kapudân paşadan onar gurus bahşiş aldıklarından sonra serdâr-ı ekrem hazretlerinin huzûrlarından dahi on beşer gurus ve dil dahi getürenleri dahi yetmiş gurus ihsân eyledi ve ol kâfirlerin ganimalarından ve ol atlarki süvâr-i hâksâr süvâr idi atların eğerlerinde döğme cevâhirât var olduğından guzât-ı müslimîn ellerine girüb ol kadar gümüş ve altun mâlik oldılar ki ol zamana gelince bir gazâyâ rast gelmediler sâlimen ve ganimen orduya geldiler ve ol ‘azîm cenginde elli kadar müsliman şehâdet şerâbeti nûş idüb cennet-i ‘alâya vâsıl olub ve rahmete nâ‘il oldılar izn-i canib-i mâhı mezbûrun yigirmi sekizinci günü küffâr kalyonlarından vire bayrağıyla bir kayık gelüb itdiler cenk esnâsında üç dört kapudanımız zâyi‘ oldılar birinin adı sezaroglu nâm Françosko deyû Karotdır sarı saçlı uzun boyludur sağ ise her ne ile râzı olursunuz – **221a** – mübâdele idelim eğer mord olmuş ise lâşesine ağırınca altûn virelüm deyû niyâz itdiklerinde teccüs idelüm deyû i‘âde olundukdan sonra rikâb-ı hümâyûna irsâl kasdıyla her cendki gerek esâri arasında ve gerek küffâr küştelerinde ve cenk eylediklerinde mahâllerde olan yürüşte arayub bulamadılar lâkin hararet hava ile tağyîrinden fark ve belli olmadığından bulunmayub söylediler ve vire ile gelen üç

gün ‘ale’t-tevâli gelüb gitdikçe bulunmadı deyû cevâb virildiğinden müsâmahaya hamle ile aradığından ferâgat eylediler izn-i canib-i yine Kandiyede gelen küffârların imdâdı beyândır izn-i canib-i çünkü mâhı Saferin beşinci günü Fırance ve Papa ve Malta gemilerinden otuz kıt’a çekdirmeleri gelüb Kandiye limanına vâsıl olub ve içinde mevcû[d] olan soltâtlar cenk için derûn-ı Kandiye kal‘asına dâhil olmuş iken guzât-ı müslimîn düşmana imdâd zuhûrundan kat‘an izhâr-ı gâm ve gasâ futûr getürmeyüb ve yine mâhı mezbûrun altıncı günü meterislere girüb ve kal‘a divarına yeni divarına dek yürütmeğe sarf tob ve tavan ve divarın nısfı hakla yeksân eylemişlerdi ol esnâda küffâr-ı hâksârın dahi meterisleri altından Rumili kolunda yekpâre taş altından bir büyük lağım atub yetmiş kadar civan merdân-ı din-i mübîn rütbe-i şehâdet kadem basdı ve Rumili beğlerbeğisi Hüseyin Paşanın dahi tüfenk dânesinden ayağına zahm isâbet eyledi lâkin lûtf-ı hakla zararsız olmağla bir gün kadar yatağında – **221b** – karar eyledi andan şifâ bulduğundan yerine gelüb karar eyledi ve yine mâhı merkûmun on altı günü İstindaye adasında bir müsliman esiri firâr idüb deryâdan yüzerek ordu-yı hümâyûna geldikde cevâb idüb hâlâ Fırance donanması ve Papa ve Malta ve Venedik ma‘unaları ve kalyonları ve çekdirmeleri ile meterisleri toblamak ve ‘askeri islâmı meterislerden ihrâc iderse parmaklık dizmek dahi kasdında olub Fırance donanmasının serdârları ve bu kadar leşker-i bişimârları telef olduğundan ötürü ahz ü intikâma cümle küffâr cümle olub üç dört kıralın cem‘isi olub ittifâk-ı tâm ile kemerbend olub ihtimâm-ı tahkîka itdiklerinde ve bu esnâda karar eyleyen ba‘zı kâfirin ve bizim ordugâhımıza geldiğinden anlar dahi böyle cevâb eylediler çünkü ol dilâverân sözi ve firâr iden kal‘adan bize gelüb ehli islâma mülhâk olub sözlerini serdâr-ı ekrem hazretleri ma‘lûm oldukda vezir-i mekerrem tasdik idüb hemandem her kola ki meterize dâhil olunmuş mü‘ekkid fermânlar tahrîr ve ziyâde tenbîh idüb ve paşalardan ve ocak ağalarından tedârik olunan beş yüz kadar atlu ve Seyyid zâde Mehmed Paşa ile ak tabya tarafında karaol beklemek üzere ta‘yin ve ta‘rîf ve tahrîr olundu ve yalı tarafında dahi gerek mukaddemâ ve gerek şimdi hâlâ vaz‘ ve koyduğu olunan yigirmi beş –**222a**– pâre balyemez tob da’ma müheyâyâ ve hazr âmâde olub ve sâ’ir guzât-ı mücâhidin-i ‘askeriye yerlü yerinde

hazır âmâde durub ve hücûm-ı düşman-ı dine nâzır ve hazır oldılar izn-i canib-i mahı merkûmun yigirmi beşinci günü sabah gün doğarken ilkin küffâr-ı hâksârın çekdirmeleri ve kalyonlarını yed alub meteriz önünde dahi tüfenk irişür yere geldiğinde her biri seksandan ziyâde tob çeker yetmiş seksan pâre gemileri bir fitilden ateş idüb ‘asker-i islâm meterisleri üzerine beş altı bin tob atub ve cünd-i muvahhidin meterislerini birbirine katıldılar lâkin serdâr-ı ekrem hazretleri düşmanın karşusunda yüz zirâ‘ uzakça yerde durub ve ‘asker-i islâma gayret idüb ve sabr ve sebât virmeleri ile ol tarafda hazır olub guzât-ı mücâhide gayret virdi ve bizim tarafdandahi kati çok toblar atub ‘âlem şaşub ateş ve duman içinde ehli islâm zây olub görünmez oldılar şöyle bir cenk oldiki birbirlerini fark olmayub bir yanar ateş içinde kaldılar ancak bilütf-ı bârî kerem-i ihsandan ol kadar ateşden ehli islâma çokluk zarar getürmeyüb hakka çok şükürler eylediler ve lâkin düşman-ı bidin-i lâ‘in sefinelerinin çoğu sakatlayub zahnedâr oldılar ve bundan ma lütf-ı bârî ile küffârın patronasının cebhanesine bir tob dânesi isâbet idüb sadme-i barut ile â‘leme zelzele virdi ve gene düşman tarafında ziyâde hasarât eyledi ve ol esnâda düşman tarafından tokuz lağım ateş virüb şöyleki zîr ü bâlâyâ velveleye virdi bu vech üzere küffâr-ı hâksâr iki buçuk sa‘at gerek yalı tarafından - **222b** – ve gerek şehir-i Kandiyeden üç dört tarafından ‘azîm cenk eylediler şöyleki devr-i ademden berü bu ana gelince ne oldu ve ne olacaktır ancak ehli guzât-ı mücâhidin gönüllerine havf düşmeyüb din-i mübîn uğruna meterizde durub cenk-i dilâverâne hareket iderler şöyleki yedi başlu ezderhâ imiş idi ve bizim tarafımızdan atılan tobları bi emr-i hakkıyla kâfirin gemilerine çoğuna rast gelüb ve kâfirin gemileri ekser gark olacak mertebe görecektüğü nâçâr ve gâm-ı gasâ ile ol tarafdandahi firâr idüb ve yine İstindiye limanına doğru revâne oldılar ve gark olan patronalarında sekiz yüz kise akçe ve toksan tunç tob ve beş yüz nefer ricâl-i cenk ve aşub olub ve iki büyük ma‘unaları dahi gâyet meksûr ve rahnedâr idi ve yedi kalyon ve beş firigata ve bunca sandallar gark-ı bi‘n-nâr oldılar ve işbû zikr olan cenk esnâsında kâfir-i hâksârın tarafından iki buçuk sa‘at içinde ‘asker-i islâm üzerine tokuz lağım ve yigirmi bin ziyâde tob atılmış olduğundan ancak otuz kadar mert-i sa‘id şehid olub ve taraf-ı islâmiyândan taraf-ı düşmana üzerine

atılan ancak dört beş yüz kadar pâre balyemez tob ve lâkin kâfirlerin her bir gemilerin içinde ellişer yüzer kâfir helâk olub derecâtı cehenneme vâsıl oldular ve gene melâ'in-i kâfir gayret-i cahiliyeyi elden komayub derûn-ı kal'ada manend – **223a-** gelân müdâfa'a-yı guzât-ı mücâhidin sa'y ü gayret üzere iken civân merdân-ı din küffârın binâ ve ihdâs eyledikleri yeni divârı zabt idüb ve dahi üçüncü divârı destden idüb bî cenk ve bîkâr olduklarında bunun için dahi on üç sıçan yolu açılmak tertîb olunub üç sıçan yoluna Rumili 'askeri ve dört sıçan yoluna yeniçeri ocağı ve bir sıçan yolu zeytun sipâhisi ve bir sıçan yoluna cebeciler ve bir sıçan yolu sadr-ı a'zam sekbanları ve bir sıçan yolına âsitâne ağası ve iki sıçan yoluna Anadolu 'askeri ta'yin olunub bu esnâda 'avni hükm () birle Fırance 'askerini ile Venedik keferesi mabeynine tefrika düşüb dârü deryâ nikbet medârlarına 'avdet ve ric'ate karar vermeleri ile vire bayrağıyla ordu-yı hümâyûna adam gönderüb serdârımız sağmıdır değildir sağ ise bâri kendüyi hizmet için birkaç hizmetkâr göndereyim deyû niyâza mend olmalarıyla serdâr-ı ekrem hazretleri ana hizmet ider vardır deyû cevâb-ı mizâc amiz virdiklerinden bi'l-külliyeye me'yûs olub gitdiler izn-i canib-i mâhî Rebîyü'l-evvelin yigirmi tokuzuncu günü bi'l-cümle sefinelerine süvâr olub ve deryâ 'azîmâne medârlarına - **223b** - doğru yelken küşâd idüb ve gâm-ı hasret ile revân olub nârı cehenneme ve besü'l-mu'ayyen karargâh oldılar ve bu tarafda derûn-ı kal'ada olan Venedik keferesi bu def'aya gelince 'asker-i islâm ve meterize girmek sa'y-i dikkat üzere görüb ikdâm-ı tâm eyledilerse ve dahi husûsan bu sene Efrance ve Malta ve Papa gemileri imdâd ile bi'd-def'atle 'asker-i islâm üzerine hücum idüb bir iş görmeyüb hâiben ve hasreten kal'aya firâr eylediklerinden ma'âdâ ve Fırance 'askeri ve sâ'irleri diyarlarına gidüb kendülerde son mukâvemete kadar ve liyâkatler cenk etmek olmaduğundan zâhir ve eşkâr gördüklerinden ve guzât-ı mücâhidin derûn-ı kal'aya girüb bir mikdârı yeniden vaz'-ı kadem idüb ve müceddeden ihdâs ve inşâ eyledikleri üç divârın ikisin zabt ve üçüncüsüne dahi zaferyâb ocakları güneş gibi âşikâre görmüşler iken ve ahvâli perişânlıkları görüb ve bundan ma'âdâ fikri bu oldiki eğer guzât-ı mücâhidin cem'isi hücum idüb olursa derûn-ı kal'ayı zabt ve teshîr olacak 'ayânü'l-beyân görüb ve derûn-ı kal'ada gerek erkek ve 'avrat ve etfâl

‘ale’t-tarik üzere şimşir-i ateşbâr ile kahr ü helâk olacakların mülâhaza idüb hemân efsâl budur ki bu iş olmazdan evvel aman dilemek ve kal‘a teslim etmek evlâdır bâri canlarımız ve ‘avratımızı ve evlâdımız halâs olmak lâzımdır deyû –224a – cümlesi rızâ virüb kâ’il oldılar hemân söz birliğiyle vire tarikiyle ordu-yı hümâyûna irsâl eylediler ve bir kayık kenâra yanaşub içinde düşman-ı din tarafından adam olduğu serdâr-ı ekreme huzûrlarına gelüb ‘arz olundukda Karakulak Ahmed Ağayı ta‘yin idüb eğer gelen kâfir Firancelünün ise aslâ uğratmayub gerü gönderisiz eğer gelen Venedik kapudân ceneralinden olub ve kal‘ayı virmeğe müte‘allik sözi varsa ne güzel ve illâ ana dahi iltifât etmeyesiz geldiği tarafa i‘ade eyleyesiz deyû tenbîh eylediler bu tarafdân Karakulak ve tercüman Panayot ile kayık olduğu yerde varub itdi ey kişiler kimin tarafından gelürsünüz ve ne maslâhât için geldiniz ve kal‘anın virilmesine dâ’ir sözünüz var mıdır deyû su’âl eyledikde kapudân ceneral tarafından gelürüm deyû ve ben kapudân ceneralin kapucılar kethüdâsı mu‘temed ve makrib adamlar nedeyim lâkin lâkin kal‘a vir deyû dimediler varub gene bir su’âl idelüm deyû gene kal‘aya doğru ‘avdet idüb ba‘âd iki sa‘at mikdârından sonra gelüb ve Kandiye kal‘asın virmek isteriz sizin ile dost olub aramızdan bundan sonra cenk ü harbin gayri olmasun deyû murâd eyleriz ve yarın inşallâhü te‘âlâ eğer hava fırtına olmaz ise gene vire bayrağıyla gelüb ve sizinle husûs-ı merkûma müte‘allik bast kelâm ve bu hayrlu maslâhâtı karin hüsn-i hitâm ideriz deyû gene kal‘aya geldiler izn-i canib-i – 224b- çünkü sabah ol demde deryâda ‘azîm şidded rüzgâr var iken vire bayrağıyla ol kayık gene zuhûr idüb ve fırtına bakmayub bata çıka bata çıka gelüb küçük kal‘a kurbüne yanaşdı ve ordu-yı hümâyûna tarafından gene Karakulak Ahmed Ağa ve divân-ı hümâyûn tarafından tercümanı Panayoti mahâll-i mezbûra varub gelen kâfir ile mükâleme başladılar ve itdiler ey dilâverler size bir kal‘a virürüzki dünyada misli yokdur ve öyle bir cevâhir virürüz ki bir pâdişâh mâlik olmuş değildir gerçi sizinle dahi bir iki sene kadar cenk etmeğe kâdiriz ama sulh olmağla rağbetimiz vardır deyince tercümanı Panayot dahi bu söze işitdikde didiki baka bire nâdânlar iki sene cenk etmeğe değil bu kal‘anın uğrına ehli islâm öyle cenk iderki canları bedenlerine oldukça cenk etmeğe niyetleri var idi ve sizleri helâk ve

kal'ayı almak can baş fedâ eylerdi elhamdülillâh () elhamdülillâh murâd-ı maksûdlar hâsıl oldu ve bi'l-cümle 'Al-i 'Osman memleketinde ya Venedik düzeh memleketinde baykuşlar gibi oturasız ne kıyâs idersiz yâ'ni bu kal'a 'asker-i islâm bırağur gidermi zan idersiz yok yok bizzât pâdişâhımız ve serdâr-ı ekrem hazretleri dahi murâd itseler bile guzât-ı müslimîn bu cezireden çıkaramazlar zirâ derûn-ı kal'ada bu kadar kanallar vardır ve bu 'asker-i islâma cenâbı bâri bir gayret virmişdirki siz dahi kendiniz gece gündüz gözünüz ile görürsünüz deyû mukâbeleye eyledikde gerçekdir 'asker-i islâmın cengi dilâverliği ta'bir olunmaz husûsen - **225a** – Kandiye kal'ası dahi siz teslim olunduktan sonra nâmınız dahi ziyâde söylenir deyû ol gün öyleyin vaktine değin kal'anın medhi ve cenk ü harbin vasfı ile evkat güzâr olub ve yârın size gelürüz sizler ile söyleşürüz deyû gene Kandiye[ye] geldiler ol demde Karakulak Ahmed Ağa ve tercüman Panayot bu küçük kal'a bizlere ırakdâr tob ve kumbara ve tüfenk irmez bir mekân ihtiyâr idin anda varub söyleşelüm deyû tavsiye eylediler ertesi gün 'ale's-sehr gelüb sipâriş eylediğiniz husûsa kapudân ceneral müsâ'ade eyledi yarın atlu tabya tarafında buluşub mükâleme idelüm deyû ol gün dahi 'avdet idüb ertesi 'ale's-sehr mahâll-i mezbûrda geldikde mükellef cerge ve çadırlar kurulub serdâr-ı ekrem hazretlerinin kethüdâsı olan Haleb valisi İbrahim Paşa ve kul kethüdâsı Zü'l-fikâr Paşa ve Küçük Tezkireci Yusuf Paşa ve Karakulak Ahmed Ağa ve tercümanı Panayoti Ahmed Ağa serdâr-ı ekrem tarafından vekil nasb olub altı gün ve altı gece düşman tarafından gelen iki nefer keferesi ile mükâleme idüb ve on sekiz madde üzerine idüb bağladılar ve vaz'-ı esas ve sulh ve müsâleme eylediler ol esnâda mevâd-ı mezkûreden hâric Girid adasına bir palanka binâ idecek kadar yer niyâzında olmalarıyla bu husûs serdâr-ı ekrem hazretlerine – **225b** - 'arz olundukda gazâba gelüb İbrahim Paşa mükâleme kıra'ât eylesün deyû fermân eylemeleri ile çadırlar yıkılmağa başladığından sulhe gelen kâfirler gördükleri sa'at feryâda ağaz idüb ve vezir-i müşârü'n-ileyhin dâmen tekbil birle meded sultanım hele bir kerre ceneralimize varub gelince sabr buyurun deyû niyâz eylediler kâfirlerin biri mükâleme yerinde kalub ve biri dahi cenerale gidüb 'arz-ı hâl-i keyfiyet i'lâm ve haber virdikde cem' olan küffârın buğbaş olanlar elbette pâdişâhı Âl-i 'Osman vezir-i

mükerrem nice kâ'il olursa bizler dahi râzıyuz emrine fermân üzere yüz ne dimek olur bizler kal'a virüriz canımız halâs ve evlâd-ı 'ayalimiz esirlikden azâd olsun deyû an sa'at içinde 'avdet idüb itdiler bizim buğ baş ve ceneralimiz şöyle cevâb virdiler ki adadan bir karış yir lâzım değildir hemân bir gün ol 'akd-ı sulh ile re'âyâ fukarası asûde hâl olsun deyû ceneralden haber getürdiki cevâb budur deyû olmayub hatm-i kelam ola ve zikr olunan on sekiz me[vâ]'id üzerine tâm ve karar esas müsâlâha ve sulh üzere olundu madde-i evvel zikr olan Kandiye kal'ası bi'l-cümle mühimmât ve cebehanesiyle ehli islâma teslim oluna madde-i ikinci Suda ve İspirlanka ve Granbosa palankaları kemâkân Venedik keferesi elinde kala üçüncü ki tarafından esirlere hapsden halâs idüb koyvire dördüncü madde Akdenizde - **226a** – vâki' devlet-i 'aliyye zabtında olan adalara bir ziyân yâhû[d] bir muhâlif iş olunmaya beşinci madde Akdenizde bir kayık zâyi' olursa Venedik tarafından tazmîn ve bahasını vire altıncı madde Galadada Venedik balyosı odurub ve bir mukin hanesi ola yedinci madde sâ'ir iskelelerde dahi balyozları ola sekizinci madde bu senede vâki' olan Kilise palankası Venedik elinde ola tokuzuncı madde sulh 'akd oluncaya değin iki tarafından rehnler ola onuncı madde Kandiyyeden lımanlı havada karşı İstendiye adasına taşınmak için ve on iki gün mühlet virile on birinci madde İstendiyyeden tez kalkub dahi dinlenmeyüb gemilerimiz donanınca birkaç gün oturalar on ikinci madde kal'ada sâkin olmak isteyene kimsesi mâni' olmaya ve malına ve canına zarar olunmaya on üçüncü madde 'ahd nâme-i hümâyûn mukaddemâ virildiği gibi virile on dördüncü madde Venedik büyük elçisi hedâye ile gele ve bundan gayrı Kandiye teslîmine müte'allik olan dört madde mutazammın temessükler tahrîr olunub ve mâh-ı Rebîyü'l-âhirin tokuzuncı günü mükâleme iden kâfirleri alub huzûr-ı serdâra getürüb – **226b** – ve sadr-ı a'zam hazretleri cehre sây () olmağičün mahâll-i kelâmından sonra sadr-ı a'zam bârgâhına varınca guzât-ı mücâhidin yolun iki tarafında saf bağladılar ve gelen kâfirlerin elçileri temâşa iderek tâ bargâhı sadârete kadem basdıkdâ köşe rahat olub ve gelen elçilere izin olub bargâ[h] içine götürüb hâk pây-ı a'zama yüz sürüb el kaldırub devletlü pâdişâh-ı 'alem penâha du'â idüb ve andan ol 'âli kahraman garibân-ı kâmkâr-ı vezir-i a'lişâna du'a ve niyâz

eyledikde ol serdâr-ı ekrem bülend iktidâr hazretleri gelen elçilere hitâb idüb hoş geldiler ve maslâhâtımız nedir deyû su'âl buyurdıklarında bunlar dahi gene el kaldırub serdâr-ı ekrem hazretlerine du'â ve niyâz idüb söze gelüb itdiler devletlü vezir-i a'lişân Kandiye kal'asını size virmek için geldik ve 'akd-ı sulh-ı salâh ile selâmete dahi irmek için ve hâkpây-ı 'aliyyelerinize yüz sürmek geldik deyû cevâb virüb 'özür dilediler ol demde vezir-i a'li mikdâr söze gelüb itdi ya sizin ceneralinizin ve Venedik mel'ûnun bu emr-i a'zama ruhsatı metin senediniz varmıdır deyû su'âl eylediğinde ol hınzırın mühriyle mühürlü bir kıt'a temessük – **227a**- çıkarub sadr-ı a'zamın ellerine virüb teslim eyledikde ol dahi kendüsinden bir metin sened virüb dahi temessükler alınub virildikde emr idüb mersûmlara dört beş nefer hizmetkârlarına üzerlerine ta'yin olub ve çorbacı 'Ali Ağa Karakulak Ahmed Ağaya ve tercümanı Panayoti gelüb mersûmlara bir hil'ât elbâs giydirüb ve bir yer gösterüb karar eylediler ol demde küffârın tarafından sadr-ı a'zamın olduğu mahâll-i mezbûrda yâ'ni Gülelik tarafında dahi vire bayrağıyla beden üzerine dikdiler şöyleki Kandiye kal'asının dilemek yüz gösterürlerdi ol demde ve ol sa'at guzât-ı müslimîn meteriz yedi tarafından vire bayrağı çıkardılar ve şabkaları çıkarub amandan el çeküb taşrada kadem basdikda emn ü aman ile def'-i elem ve ıztırâb eylediler ve 'asker-i islâm güya memâta varmışken zîr ü hâkdan çıkmış oldılar ve mahşer misâl mâl-a-mâl olunub ve cenk ü harb tarafından münkati' olub ve iki tarafından âsude hâl olub iki tarafından olan lağımları ve hendekleri bir hile olmasûn deyû 'asker-i islâm tarafından küffâr lağımlarına ve küffâr tarafından 'asker-i islâm meterislerine adamlar ta'yin olunub ve sadr-ı a'zam ağalarından Karakulak Ahmed Ağa dahi küffârın –**227b**- hareketlerine göre bir hile olmasun deyû gece ve gündüz Kandiye limanını devre idüb gözde görünürdi ol dahi mahâll-i mezbûrda gidüb ol yirdi gözedir ve her gün huzûr-ı sadr-ı a'zamın gelüb ne hareketleri olduğına ifâde ve keyfiyet-i hâl eylerdi ve küffâr-ı hâksâr havalarda müsa'ide oldukça küçük kayıtlara ve çekdirmelere girüb gece ve gündüz durmayub evlâd-ı 'ayâl ve tıflı eskâl ve mâl yüklenüb giderlerdi şöyleki bir sa'at müsâ'ade etmezlerdi ol esnâlarında küffârın bayrakdârlarından bir serhoş kâfirlerin yirde yatan bir cenk bayrağını kaldırub yire

dikdiğinde ‘asker-i islâmdan bâ‘zıları gördiği sa‘at cenk olmak ‘alâmeti zannı ile boşanub deryâ misâl cûş û hurûşa geldiklerin küffâr görüb bayrağı kemâkân tutub ve parçaparça idüb bedenden aşğa dahi atdılar ve der‘akab ceneral tarafından bir adam sadr-ı a‘zama varub varub hâkpâyına niyâz idüb itdi devletlü vezirim bizim serhoş adamımız var idi serhoşluk sebebiyle cenk bayrağı tutub bedene dikmişdir bizim bundan haberimiz yoğmuş ol hain bu işi eyledi bizler dahi ol haini tutub katli idüb bedenden aşğa denize bıraktık heman ümmet-i Muhammed kalbi tatmîn olsun –

228a - deyû herkez gene yerlü yerinde sâkin oldılar izn-i canib-i çünki bu ahvâl-i keyfiyet-i hâlini bilüb ol eyyâma değın yigirmi gün vire bayrağı dikilüb öyle durur idi ve eyyâm-ı mezkûrda hava müsâde olan günlerinde karşı İstindiye adasına taşındıklarından sonra mâhı mezbûrun otuzuncı günü gecesinde derûn-ı kal‘ada ittilâ‘-ı ahvâl ve a‘dâ-yı düşmana dahi me‘mûr olan Karakulak Ahmed Ağa serdâr-ı ekrem hazretlerine gelüb bu gece bi‘l-cümle Venedik keferesi Kandiyeden kat‘i alâka kalmayub ve taraf-ı devlet-i ‘aliyyeye ‘ale’s-sabah teslim idecekdir deyû haberi getürdi vezir-i ekrem itdi sana neden ma‘lûmdır deyû su‘âl buyurdıklarında itdi devlet[lü] vezirim içerde bu kullarınız hizmet için taraf-ı kefereden iki hizmetkâ[r] ta‘yin olunmuşdı bugün taraf-ı devletinize gelür olduğında bu kullarına seni Allaha ısmarladık deyû belki artık görüşmek müyesser olmazız zirâ haber almaz bu gice Kandiyeden çıkub ve sabah size kal‘ayı teslim eylese gerekdir ammâ kimseye bildirme deyû sipâriş eylediler didiğinde serdâr-ı ekrem hazretleri bu haber husûl-ı merâmdan şazhandan ve hem kefere tâ‘ifesinin gitme esrârda bu mertebe ihtimâm ve ihtiyâtlarına hayrân oldılar ve ertesi gün sabah namazından sonra meterislere varub temaşâh iderken – **228b** – anı gördiler ki kırk elli kayık ve on beş çekdirme ile bi‘l-cümle kal‘ada olanlar çıkub gitdiklerinde tabyalarda ve bedenlerde küffârdan bir kimse kalmamış bu esnâda Karakulak Ahmed Ağa dahi derûnı kal‘adan üç dört nefer kefere ile çıkub tertîb olan üzere ‘asker-i islâm için bir sa‘at mikdârı mezbûrları gitdikde tevkıfden sonra eş‘ar-ı izin ve ruhsât olunub ve iki sim tebsi üzerinde kal‘anın seksan ‘aded miftahların re’s olan soltâtların başbuğ ağası ve soltatların kethüdâsı serdâr-ı ekrem hazretlerine getürüb teslim eylediler ve du‘â-yı temennâ

eyledikten sonra dahi söze gelüb itdiler devlet vezir-i ‘âli makdâr allahü’l-‘âzîmü’ş-şân şevketlü ve kudretlü pâdişâhınıza ve siz sa‘adettü sultanıma ve ‘asker-i islâma Kandiye kal‘asını mübârek eyleye âmin deyû ‘ubûdiyyet ‘arz ü takdim itdikle serdâr-ı ekrem hazretleri dahi serâser hil‘âtler getüren kal‘a miftâhları in‘âm-ı ihsân eyledikten sonra başlarında olan şabkaları nice altûnlar toldub veya nice gelen iki nefer keferesi dahi dört yüz altûn in‘âm ve ihsân eyledi ba‘dehû miftâhları yeniçeri ağasına irsâl idüb ve kul kethüdâsı varub zabt ü muhafaza etmeleri bâbında ısdâr-ı fermân isti‘câl buyurulduktan sonra ordu-yı hümâyûnda yedi – **229a**- gün ve yedi gece donatma olmak üzere fermân eylediler ve mâhı Cemâziye’l-evvelinin vukû‘-ı feth-i kal‘anın yedinci günü bi’l-cümle ordu-yı hümâyûnda bulunan ricâl-i devlet huzûr-ı vezîr-i mükerreme da’vet olunub kahve ve şerbet şeker nûş eyledikle ve bunca ri‘âyet olunduktan sonra serdâr-ı ekrem hazretleri cümlesine hitâb idüb bu Kandiye kal‘asının cenginde her biriniz malınız ile ve canı bedeniz ile çalışub hizmet ve gâzilikler eylediniz heman iki cihanda yüzünüz ak olub ve pâdişâh-ı ‘alempenâh hazretleri etmeği size ve cem’-i guzât-ı müslimîne gâziyanlara helâl olsun ve zuhûra gelen hizmetlerinizi ‘ale’l-infirâd şevketlü ve kudretlü pâdişâhıma ‘arz ve telhîs idüb yazmışım ve her biriniz merâtibinize göre ri‘âyetler görürsünüz deyû gerüye gözlerinden yaş akarak cümlesine du‘â ve tahsîn eyledi andan sonra ayak üzere kalkub ibtidâ Şam valisi vezir İbrahim Paşaya ve ba‘dehû kapudân-ı deryâ vezir Kaplan Mustafa Paşa ve Rumili valisi vezîr Hüseyin Paşaya ve Haleb beğlerbeğisi olub altı mâh kadar Gülelik serdârı ‘Ankebud Ahmed Paşa ve ba‘dehû müzâkere-i sulhda bulunan İbrahim Paşaya samur kürkler ve mirmirân ve ümerâ ve yeniçeri ağası ve cebecibaşı ve sipah ve silâhdâr ağaları ve sâ’ir ocak ağalarına cümlesine hil‘âtler elbas eyledi izn-i canib-i mâhı Cemâziye’l-evvelin sekizinci günü serdâr-ı kâmkâr bülend iktidâr emri sözi ile leşker-i islâm alay alay tertîb olunub ve bargâhı Süleymandan kalkub - **229b** – Kandiye kal‘ası derûnuna yevmü’l-cum‘a sa‘at üçde teşrîf idüb ve ‘aceleten cümleden evvel bir kebir münâsib kiliseki ana evvelden San Fırânceskos dimekle ma‘rûf bir mu‘tâd-ı kadim idi câmi‘ olmak üzere tanzîf idüb mihrâb ve minber vaz‘ eylediler ve tekbirâtla götürdükleri sancak-ı şerifi mihrâbın

sağ tarafına vaz' ve namaz-ı cum'a edâ eylediler pâdişâh-ı 'alem penâh nâmına mensub olub hâlâ hünkâr cami'-i şerif dimekle ma'rûfdur ve Kandiye kal'asının ne vech üzere dest-i teshîr ve zabt-ı feth ve guzât-ı müslimîn ve girdiğine kendü eliyle serdâr-ı ekrem hazretleri yazub rikâb-ı kâmyâb-ı şehriyâriye telhîs ve tahrîr eyledikleri ve çavuşbaşı vekili İbrahim Ağa ile 'âli cenâhü'l-isti'câl rikâb-ı hümâyûna irsâl eyledi izn-i canib-i çünkü pâdişâh-ı 'alem penâh hazretleri karargâh mevkeb şehinşâhları olan Yenişehirden keşt ü güzâr ve sayd şikâr için Ağriboza tevcîh birle Levadiye () sahrâsına nasib-i hıyâm eyledikleri günde ağa-yı müşârü'n-ileyh rikâb-ı kâmyâba vâsıl olub ve telhîs eylediği fethnâme-i mübâreki ol vezir-i kâmkâr kâ'immakâm paşaya dest-i şeriflerin teslim idüb ve lisânen i'lâm-ı hakikat ma'lûm olundukda ol vaktin kâ'im-makâm pâdişâhî sür'at ile huzûr-ı hümâyûna varub şevketlü pâdişâhımıza müjde olsun Kandiye kal'ası feth olunmuş deyû telhîs-i pâdişâhın yeddi şeriflerin teslim eyledikde hücum işin – **230a**- surudan kendü bizzât okuyamayub ve serkâtibine oku deyû fermân ve mazmûnuna ittilâ'dan sonra ni'met-i hakka şükr bîbeyân itdiler bâ'dehû telhîs ile gelen çavuşbaşı vekili mezbûra İbrahim ağa yigirmi kese nukûd ile ve bir samur kürk ve bir hil'ât-ı fâhire ihşân ve in'âm olundu ve beğlerbeğilik çerağ olunmasın fermâ[n] buyurub lâkin merkûm İbrahim Ağa mukaddem ma'dûr olmağla beğlerbeğilikden ibâ ve istifâ eyledi bu taraftan pâdişâh-ı 'alempenâh bi'l-cümle memâlik-i mahrûse fermân-ı 'alişân olub on iki gün gece ve gündüz donanma olmak üzere emr eyledi ve cenâb-ı şehriyâri istifâdan 'avdet buyurdularından sonra eğerçi Kandiye kal'asının feth ü tehsir müyesser olmak sebebiyle mevkeb-i hümâyûnun Yenişehir taraflarından meks ü irâmı muktezâ hâlet kalmayub lâkin hengâm-ı şitâ hulûlünden nâşi Selânike kışlamak husûsı sevâb görülüb ve re'y-i pâdişâhî olmağın ve der'akab Selânikin tarafında serdâr-ı ekre[m] hazretleri pâdişâh-ı 'alempenâha kal'anın her husûsundan müzâyekası olub gerek mühimmât ve gerek alât-ı harb ve gerek üstâd-ı mimâr lâzım olduğına tahrîr eyledi ve harb ü kittâl olan se[be]biyle ba'zı yerleri yakub harâm olmuş ecilden termîm ve ta'mîr olacak lâzıme gelüb ve yine 'Ali Beğ çavuşbaşıyla irsâl eyledi ve selâmet vusûlünde kâ'immakâm paşaya virüb ol dahi yedi pâdişâha

teslim idüb bu cevâbında tasaddık idüb levâzımâtı ne lâzım olursa emri – **230b** – pâdişâhın olub ‘an karib cezire-i Giride irsâl olundu ve irsâl tahrîr olan hatt-ı hümâyûn serdâr-ı ekreme vusûl buldukda ordu-yı hümâyûnı alay idüb şöyle yazmışki ey ordu-yı hümâyûn sagiran ve kebirân selâm du‘âmı irsâl olunur ve şimdiki vakte Selânik tarafında bulunduğumda inşallâhi te‘âlâ der‘aliyye vusûl buldukda gerek mühimmât ve her ne lâzım olursa sizlere hatt-ı hümâyûn irsâl olunur ve ‘ale’l-‘acele ricâline ve tımar ağalarına ‘âlâ merâbetihim in‘âm ve ihsanım olunmak husûsı tezkîr olunub ve ‘avâtıf-ı ‘aliyye-i mülûkânedden serdâr-ı ekrem hazretlerine bir samura kaplû kürk ve bir sâde hil‘ât-ı fâhire ve bir kabza-i murassa‘ şimşir ve bir mücevher hançer ihsân ve irsâl ve emirahûr-ı evvel Canpulad zade tefviz-i hizmet irsâl olundu izn-i canib-i zikr olunurki ricâl ve kibâr fâhire libâs giyüb pâdişâh huzûruna varub dest bûs idüb ve feth-i Giridin mübârek yâd olsun deyû ‘umûmen elbâs hil‘ât giyüb beerkân-ı devlet-i ‘aliyye vuku‘ bulan feth-i celil içün erkân-ı devlete hil‘âtlar elbâs ile tebcil olunmak bâbında emr-i fermân-ı hümâyûn sâdır olmağın izn-i canib-i mâhı mezbûrun on sekizinci günü şehinşâh-ı kuvvet penâh hazretleri saray-ı hümâyûn içinde vâki‘ meydan nâzır kasr-ı cedit yanında nasib olunan tahta çıkub cülûs idüb üzerine karar idüb ve sağdan ve solunda vüzerâ-yı a‘zam vükelâ-yı kirâm tertîb-i – **231a**- sufûf-ı ihtiyâr eyleyüb ve her birine ve merâtibihim çavuş başı ağa ve kapucılar kethüdâsı ağa dellâliyet huzûr-ı hümâyûn dâhil ve dâmen bûs-ı hümâyûn ‘akabinde hil‘ât elbâs olunmak şevkine nâ’il oldılar hattâ yeniçeri ağası ‘Abdi Ağa ve kul kethüdâsı ağayı hitâb-ı kuvvet nisâb cihânânlarına erzâni buyurub berhûdâr olun güzel hizmet itdiniz ni‘met-i celîlim cümlemenize helâl ve yüzünüz ak olsun deyû mümtâz mezid iltifât buyurdılar ve elbâs hil‘ât husûsı hitâm buldukda dahi ve a‘za Vâni Efendiye işâret-i hümâyûn ile ref‘-i dest du‘â buyurub devlet-i ‘aliyyenin dâimen böyle fütuhât-ı celîleye mazhâr olmasını istid‘â eylediler izn-i canib-i bihamdulillâh-i te‘âlâ bin yetmiş yedi senesinde vezir-i mükerrer Fâzıl Ahmed Paşa hazretleri Girid adasına gecüb ve mâhı Zi’l-hiccenin guresinde cum‘a gicesi Kandiyenin meterisine girüb kâmilen üç sene mütevâliyen leyl ü nehâr cenk ü cidâl ü harb ü kittâl olunub paşa-yı mükerrer evkatda ve emin sa‘atde bin seksen senesinin

mâhı Rebîyü'l-âhirin guresinde pençşenbe günü ikindi zamanı kızıl tabya kurbünden birkaç – **231b**- küffâr taşra çıkub vire bayrağı ile gelüb ama[n] dileyüb ve 'asker-i islâm tarafından sadr-ı a'zam kethüdâsı olan İbrahim Paşa ve yeniçeri kethüdâsı Zülfikâr Ağa ve tercüman Panayot beyaz bayraklar diküb ve bargâhlar kurulub sekiz gün müşâvere eyleyüb ve ba'dehû deryâdan ve karadan sulh ü salâh olunub ve gene pençşenbe günü ikindi zaman kal'a cenerali kapudanı gelüb sadr-ı a'zam huzûrunda hil'atini giyüb kal'ayı boşatmağa yigirmi bir gün mühlet virilüb ve ba'dehû geldikleri yerden içerü girüb tob ve tüfenk ve kumbara ve lağım ve taş atılmadan emin oldılar ve mâhı mübârek Cemâziye'l-evvelinin guresinde cum'a günü sa'at üçde iki sim tepsî üstünde kal'anın miftâhlarını getürüb ve sadr-ı a'zam hazretlerine teslim olunmuşdır hak te'âlâ hazretleri daîmen düşman-ı din ü devletini makhûr ve müdemmir eyleye âmin bihakk hatîmü'l-enbiyâ ve'l-mürselîn ve ba'dehû küffâr-ı hâksâr donanma-yı menhûsı gemilerine girüb Venedik menhûsuna girdiler cehenneme ve beisü'l-masir bifazlullâh-ı te'âlâ fethi müyesser olub ve tâbi' olan dahi nice düşman-ı din beraberce firâr idüb ve Kandiye derûnunda bulunan ve müstehir olacak ehâlisini harâc iltizâm ve kabûl eylediler ceziresi – **232a** – ve tevâbi'-i levâhıkkıyla cümle mezâfât-ı memâlikden vâki' oldı böyle bir kıt'â kal'a-yı 'azîme ve ceziredir ki kurra ve mezârı'ı ve re'ayâsı vâfir ve kal'ası ve esas muhkem-i kalb ve bir vech üç manzim bir cezire-i vâsi'dirki içinde olan bi tab ve tavan olub canib-i sülüs deryâ bigirân ile mahdûd ve kara tarafı 'azîm su[r]dur ve baroları dahi metin ve müstahkem kule ile mazbût vâki' olan burûc semâki 'uruca mansûr ve kuleleri dahi mintikatü'l-burûc olub ve firenk ve firenk şekâvet () ve dahi donanma ile kal'a altına girüb pes vezir-i a'zam sâhib-i re'y olmağın kifâyet mikdârı kal'ayı gob toblar ile döğüb ve meterisler vaz' idüb üç yıl tamâm gazâ ve küffâr-ı hâksâr karada envâ'-ı gazâ idüb a'kıbet-i guzât-ı müslimîn zafer semât ile enderûn ve birûn kal'asını feth eylediler ve dahi ordu-yı hümâyûndan alaylar dizilüb ve mâh-ı Cemâziye'l-evvelinin sekizinci günü yevm-i cum'a kal'aya dâhil oldılar ve câmi'-i cedidki ana evvelden Santa Fırâncesko dimekle ma'rûf bir mu'îd-i kadime idi vezir-i müşârûn ileyh ve cumhur 'ulemâ ve 'âm-ı vüzerâ ve ümerâ ve 'ayân ve 'asker zafer intimâ ikâmet ve

salâvât-ı cum‘a edâ idüb andan ‘asker-i islâm zafer rehberine izin ve isrâf virildi bi ‘avnillâh-i te‘âlâ feth-i fütûhât - **232b** – cemiyle müyesser oldu izn-i canib-i çünki taraf-ı pâdişâhdan gelân hatt-ı hümâyûn sûretidir şöyle yazmışki senki vezir-i a‘zam ve serdâr-ı ekrem ser‘asker-i Kandiye Ahmed Paşa selâmet encâm-ı şahânem ve peyâm-ı meserret fercâm pâdişâ[ha]nem ile seni teşrîf ve ekrâm ve tevkîre ve ihtirâm buyurduktan sonra hatt-ı hümâyûn ve sa‘adet makrûnum rikâb-ı hümâyûn nusret makrûna hâlâ bundan mukaddem Selânikde olan yağmada irsâl buyurılan telhîs ve adamın bir mübarek vaktde rikâb-ı nusret makrûna vâsıl olub ve bunca zamandan berü mahsûr olub zahmet ve meşakkat ferâvân ve sâ‘yi bidikkat bibâyân çekilen Kandiye kal‘asının hakk-ı sübhâna ve te‘âlâ hazretleri () ‘avni ve ‘inâyeti ve peygamberimiz Muhammedü’l-Mustafa sallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi vesellem mucizât kesr-i berekâtıyla feth ü teshîr ve Girid ceziresine mâlik oldınız elhamdülillâh sem () elhamdülillâh cenâb-ı hak ve feyyâz-ı mutlak fazlı ve keremden bu ‘âciz ve zâ‘if kulını mahzûn ve mahrûm eylemediğinden bin şükürler bâriye mevlâyâ olsun ve din-i mübîn yoluna can ü başlarından geçen gâzileri ve mücâhidi mahrûm eylemeyüb guzât-ı müslimîn ve mücâhîdini mansûr ve zafer idüb ve küffâr-ı müşrikini makhûr ve müdemmir eyledi hak cell-i şâna her demde ve her halde ehli islâma nusret ve ‘inâyet ve kuvvet mazhâr ve ihsân eyleye âmin bi hürmet-i seyyidü’l-mürselîn ve bunun - **233a** – gibi nice kal‘a ve bekağının feth ü teshîrini mukadder eyleye ecdâd-ı a‘li nezd guzâd ve cihâd destlerin berhudâr olasız nâ‘im-i celile-i mülûkânem sana helâl olsun ve yüzün iki cihanda ak olsun ve seninle me‘mûr olan vüzeranın re‘y ve mirmirân ve ümerâ a‘lim ârâyı ve ağayân ve kâtibân ve zu‘âmâ ve erbâb-ı tımar ve sipâh ve yeniçeriyân ve cebeciyân ve tobciyân ve bi’l-cümle sana olan kullarımın yüzleri ak ve nân ve ni‘metîm cümlesine helâl olsun kemâl-i mertebe devletim uğrunda can ve canların fedâ ve dahi rüstemâne ve merd-i dilâverâne cenkler ve hareket eylemeleriyle du‘â icâbet eşer mazhâr olmuşlardır hakk-ı cel ve ‘ali hazretleri cümlesinden râzı ve hoşnûd olsun âmin yâ mu‘în fîmâba‘âd devletlü sadr-ı a‘zam ve serdâr-ı ekrem hazretleri bin seksan bir senesi Muharremü’l-harem onuncı günü ta‘amı a‘şureyi fakir ü fukarâyâ ihsân olunub ve

donanma-yı hümâyûna gemilerine girüb âsitâne-yi devlet-i ‘aliyye tarafına müteveccih ve revâne olub ve şerif-i takbîl-i isâbet-i pâdişâhî ile serkâm ve makâm-ı vüzerâtında câlis ve muhassilü'l-merâm oldılar ve’s-selâm Kandiye fethi bunda tamâm izn-i canib-i vech-i meşrûh üzere Girid ceziresinde ‘asker-i islâm – **233b** – ile sadr-ı azam hazretleri kal‘ası meterisine işbû bin yetmiş yedi senesinin mâhî mübârek Zi’l-hiccenin gurre cum‘a gecesini meterize girilüb hîn-i fethine dek harc olunan hazine ve dahi cebehane ve mühimmât ve şühedâları bi’l-cümlesi beyân ve a‘yân olunur deyû müfredât defteridir

şehid olan paşalar ‘aded 15	şehid olan çorbacılar ‘aded 84	şehid olan çavuşlar ‘aded 164
şehid olan yeniçeri beytû’l- mâla teslim olan cemâdât ‘aded 25639	şehid olan zu‘âmâ ve erbâb-ı tımar beğleri ‘aded 37645	şehid olan serdengecdi sipâhileri ‘aded 42965
şehid olan alay beğleri ‘aded 799	şehid olan cebeciler ‘aded 69850	şehid olan tobcılar ‘aded 22965
şehid olan lağımcılar ‘aded 29965	şehid olan garib yiğitler ‘aded 7900	şehid olan cem‘an yekûn ‘aded 244647
atılan tob güllesi ‘aded 199775	atılan barut kantar ‘aded 111313	atılan kazan kumbarası ‘aded 75325
atılan şişe kumbara ‘aded 126885	atılan tunc kumbarası ‘aded 185852	
atılan havan taşı ‘aded 132822	atılan lağımları ‘aded 3960	kâfirden atılmayub boş kalan lağımlar ‘aded 2429
dil baş getüren gâzilere virilen bahşiş kise ‘aded 160	yaraluya virilen bahşiş guruş ‘aded 48812	kâfirden alınan kelle ‘aded 22925
kâfirden alınan dil ‘aded	kâfirden halâs bulan esir-i müslimîn ‘aded	- 234b - Kandiye kâfirler aldığı toblar ‘aded

1929	1087	488
Kandiyeden kâfirler aldığı havan ‘aded	Kandiyeye kâfirden kalan toblar ‘aded	Kandiye içinde olan haneler me‘ân harâbe ile ‘aded
237	482	82000
cümle kiliseler ma’ân harabe ile ‘aded	Kandiyeden firâr iden kâfirleri ‘aded	
300	1925	

derbeyân-ı ‘azl-i muhafaza-i Kandiye ve ta‘yin-i muhafaza-i Hanyanın toksan altıda Kandiye muhafızı olan Burunsuz Ahmed Paşadan ahâli-i cezire ve re‘âyâ rikâb-ı hümâyûna ref‘ ve def‘ ve iştikâ ve kemâl-i zulm ü zulüm itdiklerine devlet-i ‘aliyyeye irsâl ve bildirmeğe tahrîrâtı olduğundan sonra paşa-yı müşârü’n-ileyh tertîb-i cezâsı fermân sâdır olmuştur ve Kandiye ve Kandiye muhafızlığı emekdarân-ı devlet-i ‘aliyyeden rûznâmecî Esseyd Mustafa Efendiye ‘inâyet ve ihsân olundu ve başmuhasebecî Hasan Efendinin sâbıkân hazinedârı olub ve hâlâ Galata voyvodası olan Halil Ağaya dahi Burusa sancağı tevcîh ve Hanya muhafazasıçün ve Kandiye muhafızı ile ma‘ân gitmek üzere fermân ve tenbîh olundu derbeyân-ı hareket-i eşkıyâ derûnı kal‘a-yı Kanidyeye bin toksan tokuzda – **235a**- Kandiye kal‘ası muhafazasında olan Kapukulî tâifesinden bâ‘zı eşkıyâ-yı hodkâm ref‘-i ra’iyyet fitne ve fesâda kıyâm ve cem‘iyyetle bundan akdem yeniçeri ağalığından Kandiye muhafızı olan vezir-i mükerrrem Zü’l-kadir Paşayı bilâsebeb katli ve i‘dama ikdâm eylediklerinden sonra Kandiye kal‘ası mukâbelecisi Mustafa Efendi ve sâbıkân Kandiye muhafazasında olan yeniçeri ağası vekili olan Turnacı başı ‘Ömer Ağayı ve dizdâr Yusuf Ağayı vezir-i müşârü’n-ileyh Kandiye binâ ve inşâ eylediği câmi‘-i şerifin mütevellisi kaba Mahmûdı ve yerlü kul kethüdâsı Müsteceb Ağayı paşa saray önünde pâre pâre eylediler ve böylece bir fitne-i ‘azîme ikâzına cesâret ve mezbûrların hânelerinde olan bi’l-cümle emvâl ve eşyâları yağma ve hasârat eylediklerinden ma‘âdâ nice ehli ‘arz kimesnelere dahi irsâl-i zarar ve hasârat eyledikleri haberi âsitâne tarafına vürûd eyledi ve kal‘a-ı merkûmeye ber vech-i müşâre‘at ve bir metin muhafızı taleb ve elzem olmağla Hanya muhafazasında bulunan vezir-i mükerrrem

Köprülü zâde Mustafa Paşa hazretleri Kandiye kal'asına nakli ve temkin olundu ve Sakız muhafızı olan vezir 'Ali Paşa Hanya muhafazasına me'mûr ve Mısır Kâhir[e]den ma'zûl vezir-i muhterem silâhdâr-ı sâbık Hasan Paşa Sakız muhafazasına ta'yin olundu derbeyân-ı teslim-i Ağrabosa - **235b** – (A) bin yüz üçde becanib-i devlet-i 'aliyye ez taraf-ı Kapudân Paşa kal'a mukaddemâ Kandiye kal'asını fethinde sulhen Venedik keferesi yedinde kalub Girid ceziresi mukâbilinde olan Ağrabosa kal'asının kapudanı taraf-ı devlet-i 'aliyyeye tuhfe-i ita'at takdîm ve kal'a-yı mezbûreyi bicenk ü cidâl Hanya vezir 'Ali Paşaya teslim etmekle derûnuna muhafazacılar vaz' olunmak üzere karar-ı kifâye ta'yinât ihsân olundu izn-i canib-i Kandiye fethinden sonra def'atle Venedik donanması gelüb Şuşuri kal'asını muhasara idüb bihad cenk olundu çünkü bin yüz üç senesinde mâhı Zi'l-ka'âdesi guresinde Venedik kâfirinin 'umum üzere donanma-yı menhûsı Hanya mukâbelesinde olan Şuşuri ceziresine leşker-i küffâr ile gelüb lenger[en]dâz olub ve der'akab karaya çıkub 'asker-i menhûseyi cümlesi kal'aya hücum idüb cenge başladılar 'asker-i islâm kalilü'l-mikdâr yâ'ni az leşker olmağla ve üzerlerine gelen on altı bin kadar küffâr-ı hâksâr olmağla bir tarik karşularına durmak mümkün olmadığından ve a'sâb-ı mukâvemetlerine durmak liyâkatleri olmayub nâçâr bi'l-cümle kal'aya girdiler ve birkaç gün mürûrunda cenk-i a'zim olub sonra serâsker-i lâ'in sipâh-ı müşrikîn olan bîdin-i lâ'in ve sâ'ir 'asker-i lâ'in serkârlarına kâr-ı güzârları olan mel'ûnlar meteris ve tabyalar mahâllerin tobların konılacak muhasara olacak yerlerin hazr âmâde için – **236a** – (A) hazr eylediler ve kal'aya yakın mahâlde geldiklerinde 'asker-i islâm kal'adan taşra çıkub nice kelle ve diller aldıklarından sonra kal'adan taraf taraf atılan tob ra'd ahenk ile bi'inâyeti'l-lâhi'l-mülki'l-müte'al gülle toblarından serdâr-ı murdarları olan bîdin endahte-i câhı cehenneme gitdi ol demde donanma menhûsı ceneralleri olan mel'ûnların tertîbleriyle mâbeynlerinde bir lâ'ini dahi serdâr ihtiyâr idüb ve kal'a-yı mezkûrı muhasarasına gene mübâşeret ve ibtidâr itdiler bir bir tob tabyaları ihdâs idüb ve otuz iki balyemez tob ve on iki kazan kumbarası havanlarıyla leyl ü nehâr kal'a tabyaların ve divârların dögüb kal'ada olan 'asker-i muvahhidin hâlet-i keder ve ıztırâb irâş itdiklerinde gene guzât-ı müslimîn

gayret semât dâmen himmeti elden komayub peyderpey meterislerine hücûm istisâl salmakdan ve mela‘in-i hâksârından kelle ve dil almakdan hâli olmadılar bu esnâda Kandiyede muhafızı olan vezir-i mükerrerem Fındık Mehmed Paşa hazretleri kal‘a-yı mezbûre muhasarasından haberdâr olıcak imdâda isti‘cal idüb ve Kandiyeye ve Resmo kal‘alarının yerlü kulları ve kapularında beş bin mikdârı ‘askerin ve sâbika Resmo sancağına mutasarrıf olan Kara Mustafa Paşanın üzerlerine kendü kethüdâlarını başbuğ ta‘yin ve kapu kulu ağası vekili Ebu Bekir Ağa ve yerlü kullarının kethüdâ Arnavud ‘Ali Ağa - **235b – (B)** ve sağ ve sol kol alay beğleri neferâtla irsâl eylediler ve Hanya kal‘asına varınca olan tarikin ekseri mahâll-i sa‘ab ve boğazları tutub gözetmek ve cum‘adan beri Suda kal‘ası mukâbilinde olan Melakşe boğazı dimekle ma‘ruf olan dağın yollarını bağlayub ve ol tarafda olan re‘âyâ keferesi eşkiyâları sed ü ‘ubûr idüb ve ba‘zı re‘âyâ kasdında olub çoğı katl birle had eylemişler idi izn-i canib-i imdâda gelen ehli islâmın tarafına beyân olunan ‘asker-i mansûre mahâll-i merkûma vârub önlerine gelen küffâr-ı hâksârın üzerine havâle olub ve tiğ-i ateşbâr ile cümlesini perâkende ve perişân itdiklerinde sonra muhasara-yı kal‘a-yı Şuşuriye derkâr olan küffâr-ı hâksârın ile ahenk-i cenk ve peykâr eylediklerinde ‘asker-i islâm-ı mansûre düşman-ı bîdin bozub makhûr ve müdemmir olub gicelerde etrâf-ı küffârı hâle var ihâtâ eylediklerinden ânlar dahi gerek imdâda ve varan ‘asker-i islâm ve gerek Hanya kal‘asında mahsûs gelân guzât-ı muvahhidin taraflarından binâ ve ihdâs olan tabur menhûsısına istihkâm virüb hendekler ve şaranpolar ihdâs kurulmuş asker-i islâm gelecek yerlerine balyemez ve şahî toblar vaz‘ idüb ve çarh-ı felekler dahi kurub ‘asker-i islâm bir yol ile girmeğe ruhsat ve imkân olmadığından tabu[r]-ı makhûre karşı Çömlekçi karyesi dimekle ma‘rûf mahalde – **236a – (B)** ve Melakşe dağın tarafında olan muhafaza tarikiyle vârid bir meks ü irâm eylediler ol demde küffâr-ı leşker hücûm idüb bir cenk ü cidâl ü harb ü kittâl eylediler şöyleki kırk beş gün lâyenkat‘ cenk-i ‘azîme olub şöyleki ehli islâm küffâr ‘askerinin çoğı helâk eyledikten sonra ahz ü zabt olunan esirleri Kandiyeye ve Resmo zindânları ve tersâneleri mâl-â-mâl doldı ve derûnı Hanya kal‘ada mahsûr ve mevcûd bulunan cünûd-ı muvahhidin bu kadar günden berü leyl ü nehâr cenk ü peykârdan dahi

dermande-i ‘âcîz ve ıztırâb oldukların bir re‘âyâ-yı mu‘teber bulub câsusluk ile taşrada olan guzât-ı müslimîne gâyet ‘âcîz ve ızdırâbda olduklarını haberler irsâl idüb ahvâli mükedderi bildirüb ol vakt ‘asker-i islâmdan imdâd için bin mikdârı cengâverân bahadır cem‘ idüb ve her birisine beşer guruş bahşîş ve ikişer akçe ‘ulûfesine zam idüb ve serdengecdi Yusuf Ağayı üzerlerine baş idüb ve serdâr-ı ekrem Fındık Mehmed Paşa bunlara du‘â himmet idüb ve nısfü’l-leylde küffâr-ı hâksârın tabur-ı makhûrda irsâl eylediklerinde tabur mahâllerinde yakın geldikde Hanya kal‘asına girmek yol bulmadılar zirâ küffâr-ı hâksâr altı bin küffâr Hanya kal‘asının dört tarafını muhasara eylemişlerdi ancak bizim câsûsumuz Hanya kal‘asına gelüb ‘asker-i islâm imdâda geldiğine gelüb haber virdiklerinde guzât-ı müslimîn kuvvet-i kalb ve teşvikden halâs olub ancak ‘asker-i islâm gice ile gelürken - **236b** - ve kal‘a-yı mezkûra girmek kâd idüb giderken düşman-ı bîdin karaolları üzerine uğrayub karaolda olan keferenin cümlesin ortaya alub ‘avn-i rab-ı müte‘âl ile cümle kâfirleri katli idüb ve bir mikdârı esir idüb derûnı Hanya kal‘asına kendüleri ile dâhil ve sağ selâmet ile vâsıl oldılar bi‘inâyetillâh-i te‘âlâ her müşkil işleri rast gelüb murâdlarınca iş gördiler ve derûn-ı kal‘ada olan ümmet-i Muhammed müceddeden takviyyet bulmağla düşmân-ı din kal‘ada imdâd girdiğinden haberdâr olub ve rü‘esâ-yı leşker-i küffâr bu husûs için ba‘zı anda olan zâbitlerini berdâr idüb katli ve helâk eyledi izn-i canib-i zikr olan yeni ‘asker kal‘aya girdiğinden sonra ol şahbaz-ı dilâverân sa‘at be sa‘at küffâr-ı hâksârın meteris tabyaları basub mela‘in-i küffârından nice kelleler ve diller almağla ve şimşir-i ateşbâr ile çoğı derecâtı cehenneme irsâl eyledikten sonra ve ba‘zı sağ tutanları Maltaya ve Papa ve Düka livâ-yı menhûsların büyük zâbitleri küffârların karşusunda kal‘a divarın üzerinde asub bunca günler direkler üzerine kalurlardı ve küffâr-ı hâksâr bunları görünce yüreklerine ateşler düşüb ehl-i islâmın dilâverliklerine hayrân olub korkarlardı izn-i canib-i bu esnâda Kandiye muhafızı olan vezir-i mükerrerem Fındık el-hâc Muhmed Paşa dahi bir mikdâr askeriyle tekrar kal‘a-yı Hanyaya imdâd için Resmoda ve nâhiyelerine ‘azîmet idüb - **237a** - giderken ve mahâll-i Resmoya karargâh olub müşâvere-i imdâd olub derken bir haber-i ‘azîme-i mükerrerem zuhûr olub ki devlet-i

‘aliyye tarafından iki bin mikdârı kalyoncu ‘askerin süvâri olarak ve kalyonları İstiye nâm mahâlle lenger endâz vusûl bunları çünkü geldikde ‘an karib içinde Kandiye gelüb ve andan müşârü’n-ileyh vezir hazretleri haberler isâl idüb idüb Resmo taraflarına gelmek emri ‘azîme buyurdıklarında ânlar dahi Kandiye kalkub Resmoya vusûl buldukda bir iki irâm oldukdan sonra ba‘dehû ‘umum üzere kal‘a-yı Resmodan kalkub ve kıyâm idüb Hanya kal‘asına üç sa‘at mikdârı mesâfe yakın olan İstilos () nâm mahâlle gelüb kondılar bu taraftan küffâr-ı hâksâr islâm leşkери geldiğini haber aldıkda gâyet müte’ellim olub içlerine havf düşdi ve tabur-ı makhûrlarına nakli ve getüren alât ü harb ve mühimmâtları cümlesini terk idüb ve ‘ale’l-‘acele ile gemilerine cümle hınzırlar girüb firâr eylediklerinde ‘asker-i islâm haberdâr olduklarında ‘ale’l-‘acele cümle ‘asker-i islâm ol tarafa irişüb lâkin küffâr-ı hâksârın ‘asker-i islâm künûzgâhını bi’l-cümle ma‘una ve sefinelerinde olan toblarına bir fitlden ateş idüb ehli islâmın üzerine atdılar bi‘avnillâh-i te‘âlâ kimesne zarar irişmeyüb lâ’inlerine ol taraftan gasâ ile gâm-ı efkâr ile kaçub gitdiler ve gemilerin birbirine bağlayub güç ile ve peyk ile gerüye **-237b** – çekilüb gitdiler ve guzât-ı müslimîn din-i mübîn uğruna kemâyenbâğî nusret ve zafer ile şazhandân oldılar bâ‘dehû Kandiye muhafızı müşârü’n-ileyh hazretleri küffârın çıkardığı ve eyledikleri meterislerine tobrak doldurub ve tabyaların yerlerinden bozub hâli eyledi ve kal‘a içinde olan ümmet-i Muhammedin kalblerin envâ‘-ı nevâziş birle teselli hatr idüb ve re‘âyâya dahi istimâlet virüb ve nice dilgîrler eyledikden sonra gene Kandiye tarafına teveccüh matiyye müraca‘ât eyledi ve bî siperrâh firâr ve edbâr olan küffârın bir mikdârı Ağrabosaya varub anda muhafız olan ‘asker-i islâm zafer encâm Hanyayı aldık deyû nidâsı ile haber virüb ve sizler dahi kal‘ayı bize virin deyû ba‘zı ana zibiyle ve kal‘aya destres bulmak için tertîb-i mekr ve karib itdikde guzât-ı müslimîn dahi gönül birliği ile melâ‘in-i hâksârın kahr ü tedmîr ve üzerlerine baş ve buğ olan hınzırı esir etmeleriyle bakıyye () olan küffâr eftân ve hayrân diyâr-ı nikbetmedârlarına revân oldukları haber-i meserret eseri taraf-ı devlet-i ‘aliyyeye vürûd bulduğu sa‘at kal‘a-yı mezbûrenin hîn-i muhasarada rahnedâr olan yâ‘ni bozulan yerlerini ta‘mir ve termîm ve iktizâ iden mühimmâtı tertîb ve takvim

olunmak için sâbıkân başmuhasebeci İbrahim Efendi ta'yin olunub eyyâm-ı muhasarada sarf olan barut ve sâ'ir - **239a**- cebehane ve tobhane mühimmâtı âsitâne tarafından tedârik ve tekmîl ve mahâlline irsâl için ve ümerâ-yı deryâ çekdirmelerine yükledüb irsâl olundu izn-i canib-i ta'yin ve muhafaza idecek 'asker-i islâm sâ'ir palanka ve Ağrabosa bundan mukaddem vâki' olan yüz üçde eyâdı a'dadan ahz olunan Hanya sancağında vâki' olan Ağranbosa kal'asına kadar kifâyeye idecek 'asker ve muhafızcı ta'yin olunmak hem umûr-ı devlet ü din olmağla yüz yigirmi beş nefer 'ulûfeli müstahfizân ve yerlü cebeci ve tobcı ve hademe-i câmi' ve kırk beş nefer tımarlı fârisân ta'yin olındı izn-i canib-i yüz altıda 'azl ve katl-i Fındık elhâc Mehmed Paşa ve tevcîh-i eyâlet-i Kandiye ve Hanya mukaddemâ defterdâr olub ve hâlâ Kandiye muhafızı olan vezir Fındık elhâc Mehmed Paşanın zulm ü te'âdisinden ahâli-i cezire iştikâyet etmeleriyle Hanya muhafızı olan vezir-i mükerrem İsmâ'il Paşa hazretleri Kandiye muhafazasına nakli ve tahvîl ve Hanya muhafızlığı sâbıkân rikâb-ı hümâyûn kâ'immakâm vezir 'Osman Paşa tevcîh olundu izn-i canib-i bu taraftan Fındık elhâc Mehmed Paşanın bu ahvâli mahâllinde tefahhûs ve isti'lâm vukû'ı üzere taraf-ı devlet-i 'aliyyeye 'arz ve i'lâm olunmak bâbında fermân-ı hümâyûn sâdır olmağın dergâh-ı a'li kapucıbaşı ağalarından Halebli Ahmed ağa huzûrı mezbûra mübâşir nasb ve ta'yin olunub ve İsmâ'il Paşa Kandiye vardıkda ağa-yı müşârü'n-ileyh - **239b**- ma'rifetle re'âyâyı da'vet idüb ve sû'âl olundukda ve Fındık Paşa hakikat zulm ü te'addisi teftiş ve dikkat eyledikde ahâli-i vilâyet-i merkûmeden zulmen ve gazâben aldığı altı yüz kiseye bâliğ ve vâsıl olduğından ma'âdâ merkûma Ağranbosa kal'asından çıkub Kandiye kal'asında mahbûs olan kapudanın on iki kiselik altûn alub ve kendüsi halâs ve ıslâğ ve mesfûr dahi Kandiye'den firâr olub İspirlankaya varub ve nice firkatolar peydâ idüb ve nice ehli islâmı esir etmek gibi mel'ûn idi ve bundan ma'âdâ lâ'in fırsat buldukda bunca fesâdlar virdiki sabit kadem olmağla bi'l-cümle ahvâl-i mezkûresi der-i devlete 'arz olunub ve tertîb-i cezâsı bâbında tekrâr vürûd iden fermân-ı hümâyûn mûcibince ve âhir-i Cemâziye'l-âhirde katline irâm ve ikdâm olundu ve 's-selâm izn-i canib-i bu taraftan Rumili yâ'ni bilâd-ı Yunanın etrafında vâki' Cezâirin bâ'zıları büyük ve

ba'zıları küçükdür büyük olanlar fakat ikidir evvelkisi Ağriboz ceziresidir ikincisi Girid ceziresidir ve ana Kandiye dahi dirler tûli üç yüz mile karibdir ve gâyet güzel etrâfi olur ve mahsuldâr ceziredir ve cezire Bağdad hâlifeleri zamanında dahi def'atle feth olunmuşdı sonra yine küffâr bir tertîb ve hile ile zabt idüb bin elli dört seneye dek küffârların - **240a** – idüb donanma-yı hümâyûnı ile 'askerler irsâl ve yigirmi beş sene kadar teshîrine sâ'y ü gayret etmişlerdir âhirü'l-emr bin seksan seneye kadar ekserin feth idüb ve bakıyyesi dahi sonra ki seferde almışlardı şöylekim olan cümle 'Osmanlının tasarrufundadır şehirleri bunlardır evvelâ Kandiye baş şehridir ve cezirenin orta yerinde ve denizin kenârındadır ve gâyet metin kal'adır ve pek eyü limanı vardır ve limanın iki tarafında iki kal'a kulesi vardır ve nice kal'a-yı gob tobları üzerlerinde olur ve ehl-i islâm bu kal'ayı nice seneler muhasara idüb ve bunca kanlu cenkler ve yürüyüşler eyledikten sonra yigirmi beş seneden sonra cümlesin feth etmişlerdir ve Hanya Kandiye'den evvel feth olunmuşdur ve Hanya kal'ası garb tarafına deniz kenârında bir eyü ve metin kal'adır ve bunca büyük tersâneleri dahi vardır her biri bir hazne olmağla muhtâcdır ve cümlesi yontma taşlardır ve Hanyanın bir eyü limanı vardır bin elli beş senesinden berü ehli islâm cenk idüb tâki bin seksanda mâhî Cemâziye'l-âhirin guresine kadar feth etmişlerdir ve bin yüz üç senesinde Venedik küffârı ile muhasara idüb hasarât ve nedâmet ile girü dönmüşdür ve Resmo kal'ası Kandiye ile Hanya arasında bir kal'adır ve iç kal'ası var ve limanı dahi - **240b** – vardır bin elli altısında sene-i mübârekede bu kal'a feth olunmuşdur ve dahi bundan başka İstiyâ Kandiye'den şark canibine deniz kenârında bir küçük kal'ası vardır ve lâkin metin kal'adır ve Ağranbosa Giridin tâ kenârında garb canibinde bir kal'adır ol dahi gâyet metin ve yüksek kal'adır ve Suda Hanyanın önünde ve deniz içinde bir metin kal'adır ve üzerinde bunca büyük tobları vardır ve boğaz limanı olurki yedi kıralına dahi donanması gelürse cümle içinde sıgar ve mahfûz olacak yerleri vardır şöyleki Akdenizde öyle bir metin limanı yokdur şöyleki dil ile vasf olacak değildir ve üzerinde sarıncılar hazır idüb kış eyyâmında havayla mâl-mâl dolar ve kal'a üzerinde iki bin kadar nüfus sakin olacak yerleri ve evleri vardır ve İşperlanka Kandiye ile İstiyâ kal'alarının arasında ve deniz içinde bir metin

kal'adır ve anın dahi iki boğazı vardır ve anın içinde yüz bin gemileri girtüb sığınacak yerleri vardır ve evleri bir kaya üzerinde binâ olunmuştır ve zikr olunan kal'anın cümlesi Giridin canib-i şimâlinedir ve canib-i cenubundadır ve bunca başka deniz etrâflarında ve kara taraflarında bunun gibi metin kal'aları vardır Venedik eyyâmda cümlesine küffâr 'askerin var idi bi'avni'llâh-i te'âlâ ehl-i islâm ahz ü zabt ve mutasarrıf olunmuştır şöyle güzel ve metin hisarı vardır ki vasf - **241a** - kâbil değildir şöyleki Giridin vasf dil ile söyleyenler göziyle görmeyenler fark olunmaz ancak Giridin vasf ve medhi yedi kırallarında meşhûr ve mezkûrdur işbû beyt ki zikr olunur

Kandiye derununda olan hünkâr cami'i tarihidir
Hamdullâh himmet-i şehinşâha devranla
Kandiye fethiyle oldu cümle 'âlem-i kâmyâb ile
Çelebi Sultan Mehmed Han ki lütf-ı hakla
Oldı mâlik böyle bir mülke olub nusret ile
Devletinde oldu bu mâ'bed yine islâma zam
Olmadı anda edâ şimdi salât bâsavâb ile
() câmi bir 'anka hazırdır anın
Kadrle şâyestedir her câmi' olsa âfitâb ile
Seyr idenler can-ı dilden dediler tarihini
Cami'-i Sultan Mehmed cem kehr kayser cenâb-ı allâh (üçmim)

tetimme-i kısmü'l-evvel çünkü sefer-i Girid izn-i canib-i çünkü sefer-i Girid ceziresi zuhûr idüb bu ana dek mümted oldu bu makâmda cezire-i mezbûreye müte'allik bir iki kelâm ile kısm-ı evveli tamâm idelüm kitâb-ı atlasda mestûr olduğu üzere Girid cezire bir tûlâni ceziredir ki şarkdan garb ile yüz yetmiş mil - **241b** – imtidâdı ve elli mil kadar 'arz vardır çevresinin devri beş yüz seksen sekiz mil olub içinde 'azîm dağlar ve sular vardır ma'mûr ve mahsûldâr ceziredir balatyos ider Karan adasına cümle mahsûl kısmının güzîdesi ve mu'teberi hâsıl olu[r] meyvesi lâtifdir 'asel ve za'firân ve lâdin ve aftimon olu[r] ve muzı ve canvarlardan kurd ve tilki ve yılan ve

arslan ve kaplan olmaz bir emir yerdir gice ne kadar yalnız yürüyüb ve dağda dahi yatub sabah bir ziyân kendüsine ve malına ziyân olmaz ve dahi baykuşu getürseler fi'l-hâl kebir yer gider ve 'atik () dirki bu ataya ibtidâ çûbiterü () hükm eyledi sonra radamantos () bâ'dehû mitos pâdişâ[h] olub ve bundan Yunânilere değdi yâ'ni Eline Rumca dirler bunların ellerine bir zaman kaldı Romanîler ve Kayserler bunda binâ eylediler ve nice 'azîm binâlar ve hâli yerleri imâret eylediler ânların ser'askeri mitellos () Giridi Yunânilerden alub mahkûm kalmağa mezbûr ser'âskere Karatikos () dediler ve büyük Kayserlerden İstanbula kayserleri hükmünde kalub bâ'dehû Filanderya beği ve Konstantiniye pâdişâhı Yaldonbos () mezbûr cezireyi Monferrat () hükmüne hibe eylemişdi mezbûr dahi tarihi milâdın – **242a** – bin yüz toksan dört senesinde Giridi Venedik beğlerine satun ve vâfir altun aldı Venedik elkâbında Kandiye saltanatı pâyesi ihtibâr olundu ve gerü kitâb-ı atlasda mestûrdırki arastata () leys-i tedbîr-i medine kitâbının ikinci makalesinin sekizinci bâbında ider bu Girid ceziresinin Yunan yâ'ni Elina vakt-i saltanatında gâyet lüzumî yâ'ni () münâsebeti var idi zirâ deryâ ortasında olub ve Yunan diyârı kenârına düşmüşdür ve bir tarafı Moraya ve Avrupaya ve bir tarafı Rodosa ve Asyaya karib ve yakın olmağla evvel sâbıkda Minos () pâdişâh anı zabt ü kabz idüb deryâyaya musallat oldu ve kalan adaları kendüsi zabt ü feth eyledi ve bundan başka ba'zı yerleri hâli iken ma'mûr kıldı cezirenin bâki ahvâli tercüme itdiğimiz levâmiu'n-nûrda mestûrdır ve bu makâmda bu kadar nakli etmek kifâyet ider ve bundan ötürü Venedik cezire-i Girid üzerine ve uğruna baş can fedâ idüb ve bezl-i makdûr esdiğinin vechi zâhir olur tez kitâb-ı atlasda bu cezire olmağla ağaçlığı ve ormanlığı çok olmağla yedi pâyepây üzerinde selef-i sâbıkda Yunandan evvel hikmet-i allah ile ateş alub ve pîr ü yaban ateş yanub ey ateşi yedi eflâk erişmiş idi ol zamandan berü – **242b** – bunda yabani mahlûkâtı kalmadı ve andan sonra bu bir yer hâli kaldı ol vakt İskender kumandan Belenos () burasına mekân tutdı ve bu yer ma'mûr eyledi bi emr-i hüda ol zamandan berü bunda canva[r] mahlûkâtı kalmadı ve kitâb-ı atlasda bu cezire selef-i sâbıkda bir def'a feth olundukda ta'aruz yokdur lâkin tevârih-i islâmda görülmekle

icmâlen ana işaret olundu ve yine selef-i sâbıkda evvelâ beni Emeviyye vaktinde ‘asrında ‘Abdullâh ibn-i Sa‘ad Mısır valisi valisi iken bu cezireye gazâ idüb feth-i müyesser olduğu ravzatü’l-mu‘tarîdin kitâbında mestûrdır nihâyet bâ‘zı bilâd ve yâhûd halkı inkıyâd murâd olamadı sonra el-Abbas zaman-ı ‘asrında Endelüsde zuhûr iden beni Emeviden Hakemü ibn Hişâm zamanında ceddi Resûlki evlâdı ‘Ali imam Musa Kâzım zamanında ki Hakemü babası () Musa Kâzımı şehid eylediği zamanında vak‘a-i Rabaz zuhûr idüb Kurtıbadan nefy olunan on bin kadar kimesne İskenderiyede bir zaman vatan etmişler iken iktizâ hepsi ile Giride geçüb tamâm zabt itdiler ve başları ‘Ömer ibn-i ‘İsâ pâdişâh olub Girid hükümeti seksan sene evlâdı eline kaldı üç yüz kırk beşinde gerü küffâr zabt ü teshîr eyledi mülûki sâhibi - **243a**- olub tedriciyle aldı izn-i canib-i vak‘a-i Rabaz nücûmü’z-zâhire rivâyeti üzere yüz toksan sekiz Ramazanında Kurtıba halkının merkûm hükm-i zulmünden ötürü huruci ve guluvi a‘m idüb cenk ü kittâlden sonra mezbûr Hakem gâlib-i a‘m gelüb ve Endülüslerin Girid geçmesi iki yüz on iki de bunların fesâdını def‘ için el ‘Abbas tarafından Mısır vâlisi olan ‘Abdullah ibn-i Tâhir Safari zamanında idi dirlerdiki alan Giridi ânların nesli idi ve ânlar burasında bâki kalmışdır () nihâyetü’l- () da bir gün dahi tafsîl-i merâm idüb dirlerki bu cezireye İslâmдан ol Mu‘aviye ibn-i Ebû Sufyan zamanında kâşif-i bahr evvelâ Cünadet () gazâ eylediki Rodosda ‘Arab kal‘asını binâ idüb bâ‘dehû toksan iki tarihinde Endülüs fethinde Akdeniz cezireleri dahi cümle zabt ü feth ve tasarrufuna alınmışdı ve ol ‘Arab beği Giride gelüb ve Kandiye limanı boğazında olan büyük kule ‘Arab beği Giride gelüb ve Kandiye limanı boğazında olan büyük kule ‘Arab beği binâ eyledi ve Giridin ba‘zı yerlerini zabt ü teshîr olundu sonradan Harunü’r-reşid ser‘asker Humey ibn-i Ma’yûf dahi biraz yerlerini ahz ü zabt eyledi - **243b** - bâ‘dehû me’mûn ‘asrında Ebu Hafz ‘Ömer ibn-i Habib Endülisiye varub hisarlarından birini ahz ü zabt idüb anda karargâh idinüb gide gide tedriciyle Girid ceziyesini zabt idüb kâfiri haraca kendi evlâdı miras tarikiyle mâlik olub yüz toksan sekizde Hakem ibn-i Hişâm Kurtıbadan halkı sürüb anlar dahi vech-i meşrûh üzere İskenderiyeden bu cezireye geçdiler ve beğleri levâzım hırâseti tedârik idüb kırk pâre sefine ile şimdiki olan adalara gazâ

idüb ve boğaz semtlerin yağma ve gâret iderdi İstanbul kayseri bunun elinden ‘âciz olub madaraya etmek başladı sonra Ermanos kayser cezire-i Girid pâdişâhı Abdü’l-‘azîz Habibe elçi gönderüb tarh-ı esas müddet idüb didiki tertîb-i sefine ve techiz-i cüyûş ile vilâyeti yağma ve gâretten ne hâsıl olursa me‘a ziyâde virilüb bu zahmet ve meşakkat ihyârına bâ‘it nedir iki tarafından emn ü aman mürtefi‘ olub yolları kesilmişlerdi evveli budur ki pâdişâh sefineleri çıkarub gâret ve yağma - **244a**- hâsıl olan mâli ma‘ ziyâde bizden âlâ eyüsi budur ki hatr ve rızâ irsâl etmeğe makrûrdır ve tüccâr varub esnâf-ı vezâ‘if mahsûl alınur deyû reşimend () pesend ile ‘Abdül‘azîzi meftûn kıldı ol dahi dâm-ı hile düşmanı nush eğleyüb kavliyle ‘amel itdi ve sefineleri çeküb ve ‘askere iltifât etmezdi Ermanos () levâzım-ı enfâl etmâmı için bir iki sene peşkeş mâl irsâl idüb ve tüccarı ol tarafa yoldı ‘Abdül‘azîz mal-ı cem‘ derdine düşüb gazâ ve cenk etmeğe düşmandan el çekdi çünkü düşman ile müsâlaha olundu ‘askere [u]lufe virmek yok yere etlâf-ı hazinedir deyû kat‘ erzâk ve ta‘til hukuk ehli istihkâk idicek Kayser-i Rum hilekâ[r] elçi gönderüb diyârımıza kaht vâki‘ olub hububât ve nebatât bitmedi beş yüz kadar kısrak Girid ceragâhına geçüb otliya ve tevellüd iden yâ‘ni doğan erkek atları pâdişâh kendü mülki olsun deyû haber virildikde ruhsât ve icâzet alub Girid üzerine geçirdikten sonra Anadolu hâkimi ki ânlar lisanında Dimestkos () dilerdi ol kimesne serdâr idüb ‘asker ve gemiler ile Girid üzerine gönderdi mezbûr dahi varub gice bunlara – **244b** – süvâr olub ‘Abdül‘azîz gâfil iken tahtgâhı olan şehre vardılar sabah namazı kapuların açdıkları gibi içerü girüb sarayda buldukların katl-i a‘m itdiler ‘Abdül‘azîz dahi ol esnâda katl olunub ve gönderdikleri emvâl ve hazineyi ziyâdesiyle ahz ü zabt idüb gemiler ile kaysere irsâl eyledi andan kayser dahi bu haber aslı gördükde emr itdiki Giridde olan müslimanlardan re‘âyâ üzere aman vire ve eğer ‘inad iderlerse helâk ideler deyû elçi gönderdi ve ‘askerisini Karabekr mezbûr mûcibince a‘mel idüb Girid üzerine hâkim nasib etdi ve kendi kaysere gitdi ve bu vaka‘ üç yüz beş senesinde zuhûr etdi ve bu tarafda gelen serdâ[r] ol sene müslimanları haraca kesüb incidmedi ‘ıyd-ı milâdda bunları cem‘ idüb dediki kayser size ihsân etdi lâyıq budurki tehniye-i ‘ıyd ile ‘arz-ı şükrâna idesiz içlerinden yüz nefer varub Ermanos

bunlara iltifât gösterüb hil'atledi ve gitmeyenler nâdim olub gelecek sene ekseri vardûkda cümlesini habs eyledi yiyecek ve içecek virmeyüb bunlara tansîri teklif eyledi kâbil olmayub ve açlıktan zebûn – **245a** – olduklarında naçâr olub tansîr etdiler ve çıkub Giride gitdiler ve vali-i Girid üzerlerine adam koyub bunları evlerine girmekden eyledi taki ehli 'ayalleri dahi tansîr eyleye bu tarikiyle birkaç sene cezire-i mezbûre halkı cümlesi nasrânî oldılar siyâk-ı mezbûr bir kitab-ı atlas rivâyetine muhâlif değildir nihâyet anda bir def'alara ta'arruz olunmayub muktezâ-yı mevzi'-i fen üzere matbû' kılınmıştır kıssadan hisse budur ki erbâb-ı devlet cem'-i zamana mekr-i düşma[n]dan gaflet olunmayub deyüb nasihât yüzünden görineni söziyle 'âmil olmak ve tarik-i hezm ve ihtiyâtı koyub gazâ ve cihâd esbâbında ne lâzım deyû ihmâl ve tekâsül eylemek câ'iz değildir son pişmanlık fayda bir dahi virmez gereği gerekmez mukayyed olmak ve muhkem-i hıfza etmek etmek gerekdir Girid ceziresi tarihi bunda tamâm olunmuştur.